**Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка**

Вінницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

Анатолій Нагребецький

Лозова

– моя річка і рідне село

***Село Лозова – мальовниче й неповторне!
Стоїть на березі однойменної ріки.
Маленька річка живить Чорне море,
Село – криниця для натхнення на віки!***

**Вінниця
2025**

ББК 63.3 (4УКР–4ВІН) 62.08
УДК 94 (477.44)
Н 61

Н 61 Нагребецький А. Н.
Лозова – моя річка і рідне село.
– Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2025. – 756 с.

«Лозова – моя річка і рідне село» – тридцять перша книга Анатолія Нагребецького. Цього разу про два споріднених села – Лозову й Теклівку, що в Шаргородському краю на Вінниччині.

Книга ця – це опис подій у хронології і розпочинається він із 1550 року. Це щира, проникліва письменницька розвідка у глибину віків за коренями назв населених пунктів, осмислення подій з точки зору вічності й нинішнього часу. Це знайомство із людьми, які звеличували в минулому і прославляють сьогодні древні подільські села Лозову і Теклівку.

ISBN 978-966-2696-91-8

© Нагребецький А. Н., 2025
© ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2025

Лозова і Теклівка на шляху історії

Життя рахує не кроки, які ти зробив,
а сліди, які ти залишив.

Далеке минуле залишило нам у спадок багато таємниць. Деякі з них заводять нас у глухий кут, а деякі розкриваються напрочуд просто, швидко й не потребують проведення скрупульозних досліджень.

Так, історики давно вже досконало вивчили історію Єгипту, Риму, міст Києва чи Харкова, навіть про Вінницю чи Жмеринку нам вони давно розповіли. Історія ж свого рідного села, вулиці, історія роду свого, сім'ї для більшості, на жаль, залишається загадкою.

Автор якраз і виклав своє бачення історії села, кутків, вулиць, храмів, організацій та підприємств, що діяли і діють в селі. В цьому йому плідно допомагали місцеві жителі та знайомі люди (див. останню сторінку книги). Але велика заслуга при написанні цієї книги, звичайно, належить почесному краєзнавцю, історику і журналісту Анатолію Никифоровичу Нагребецькому, який довгі роки по крупинці збирав окремі матеріали та фотографії з історії сіл, що на Шаргородщині.

Не новину скажу, що мешканці Лозової і Теклівки донедавна були позбавлені можливості довідатись про історію рідного краю. А не знаючи свого минулого, людина відривається від того коріння, яке живить її самовідданість, націоналізм, патріотизм, гордість за приналежність до славетного українського роду.

І це не вина, а біда наших співвітчизників, земляків. Тому, що ще трохи більше тридцяти років назад просто не заохочувалось вивчення історії рідного краю, а робилось усе, щоб український народ не знав правдивої власної історії. Те, що викладали в школах і у вищих навчальних закладах, «просіювалось» через щільне ідеологічне радянське «сито», після якого не залишалось нічого від дійсної історії нашої української нації.

Автору вдалося подолати таку біду, створивши літопис Шаргородських сіл. Поява таких книг – знаменна віха в житті нашої Вінниччини. Адже маємо найцінніше – відтворення подій, що вже стали історією, зображення людей, які цю історію творили. Для цього автору прийшлось «перелопатити» багато архівних документів. Тому велика подяка Анатолію Нагребецькому, який у цій книзі правдиво відобразив минуле Лозової і Теклівки, Подільського краю, історії України. Цим автор багато років вносив і вносить свою частку у те, щоб ми на своїй землі були вільним народом та ніколи вже не повернули до московського рабства.

Сергій Дмитрович Гальчак
доктор історичних наук, професор,
академік Української академії історичних наук
м. Вінниця

Словом правди

«Лозова – моя річка і рідне село». В історії села – ціла історія України. Історико – краєзнавча, художньо – публіцистична оповідь. По-іншому – це науково-популярне видання, яке являє собою таку велику за обсягом і розлогу історію села, що переплітається з історією всієї України. Крім того, книга висвітлює багато інших цікавих тем, що порушує ряд загальнонаціональних проблем. А такий багатющий матеріал, що викладений в розділі «Україна – незламна країна, або про безглузді війни» та хронологія духовного та фізичного винищення української нації у розділі «Кривавий ХХ вік, або століття розтерзання України», де йдеться про голодомор, колективізацію, репресії серед населення цього села, стануть знахідкою не лише для вчителів – словесників та істориків.

Захоплює своєю правдивістю розділ «Вперед, до комунізму! Або як ми доганяли Америку», у якому Анатолій Нагребецький досконало і правдиво висвітлює хибну політику тодішньої влади.

У книзі велика кількість ілюстрацій органічно доповнює оповідь з історії сіл, унаочнює згадані в ній події, факти, розповідає про багатьох людей.

Напевне, у Лозові та Теклівці не залишилося родини, яку б принаймні не згадав у краєзнавчому дослідженні Анатолій Никифорович. Це не лише герої та мученики далекого і ближчого історичного минулого. Це ті, хто з дня в день трудилися у полі, на фермі. Це ті аж сім колгоспників, які були удостоєні високого звання Героїв соціалістичної праці. Це ті, які навчали дітей, надавали жителям сіл медичну допомогу, видавали читачам бібліотек книги, розносили пошту, демонстрували кінофільми, проводили культосвітню роботу, забезпечували людей різними товарами через торгівлю та ін.

Але навіть на цьому багатющому тлі феєрверком багатоймення вибухають розділи книги «Село без Храму – не село», де досконало описано історії понад трьохсотрічної давнини двох церков Лозової, нового монастиря в Теклівці. «Про добрих і цікавих людей,та їх родини» з підтвердженням про них родовідними деревами, або підрозділ «Величне слово – учитель».

Зворушує, викликає замилування й те, що автор не забуває про звичні, буденні, повсякчасні вулиці села, топоніми.

Книга Анатолія Нагребецького як взірець краєзнавчого твору, написана небайдужим до історії свого краю патріотом України. Сподіваюсь, що вона стане помічником студентам, викладачам, аспірантам при вивченні історії України та її окремих регіонів, буде цікавою для широкого кола читачів і яскравим прикладом знання і любові до рідного краю.

Юрій Павлович Чорноморець
доктор філософських наук,
професор кафедри богослов'я та релігієзнавства,
м. Київ

Розділ І

Вступ

Лозова – твоя маленька батьківщина. І річка, і село.

Річка Лозова має свою історію. З незапам'ятних часів вона бере свій початок із трьох джерел біля села Кошаринці Барського району і однієї кринички, що міститься прямо на подвір'ї давньої будови колишнього плодоконсервного заводу у с.Попівці цього ж району. На жаль, керівництво заводу не придумало нічого кращого, як зливати всякі заводські нечистоти у невеликий струмок, що протікає по території заводу. Вода, звичайно ж, тече й далі і несе різні нечистоти і запахи. Тому народ місцевий і назвав цей струмок Гнилим.

Далі річечка Гнила поповнювалася бічними невеличкими струмочками, що витікали із джерел, і ставала все більшою та ширшою. А селяни села Грабівці (Червоне), через землі якого протікає р.Гнила, з часом вирішили загатити річку Гнилу за селом, створивши там величенький ставок, який у свою чергу став таким собі відстійником, де збиралися всякі нечистоти і вода очищалася. Ставок селяни зарибили і мали з цього і певний зиск, і рибальське задоволення.

Вже більш-менш чисті і прозорі води річка Гнила понесла далі, через великий лісовий масив Перепільчинської дачі і там, просто серед лісу під самим селом завбачливі селяни на кошти свого господаря села пана Березовського (1856 – 1899 рр.) своїми силами, вручну, зробили велику загату. В результаті на цьому місці у прекрасному лісовому масиві виник великий обширний став. Впадала в нього і живила його своїми водами вже відома нам річечка Гнила.

Річка набирала сили від снігових та дощових вод, а також від невеликих струмків, які жваво вливали свої води у головну річку. Але своєї назви річка не змінювала і несла свої вже чисті води через усе село Перепільчинці, широко розливши їх між кам'янистих берегів. Селяни, при потребі, переправлялися з одного берега на інший вбрід. Така переправа існує й досі. Автор особисто скористався нещодавно нею на своєму автомобілі.

Кмітливі селяни с.Перепільчинці, помітивши природню силу р.Гнилої, уже далі за селом по течії, на віддалі 1 – 1,5 км, побудували велику греблю і перегатили річку. А місцевий заможний селянин на прізвище Мазур у 1914 році побудував на цій греблі свій млин, який запрацював і довгий час обслуговував селян Перепільчинець та сусідніх сіл. Між іншим, назва цього ставка – Мазурів став – залишилася в народі і донині.

А річка Гнила понесла свої вже бурхливіші, збагачені новими джерелами, води далі, до плебанівських земель. Але там вже на той час була збудована велика гребля, на якій з лівої сторони річки заможний селянин Філімон Боднар мав свого млина. Однак млин був дуже давній і потребував ремонту, і у 1914 році це було зроблено. Селяни Плебанівки та сусідніх сіл довгий час користувалися не тільки самим млином для перемелювання зерна

на борошно. Тут також працювала крупорушка, де з допомогою природньої сили води виготовлялася крупа гречки, ячменю, кукурудзи та пшоно. Річка Гнила дуже виручала селян. Згодом завідувачем цього підприємства став син Філімона – Боднар Василь. Але ставок і млин й донині в народі зветься Філімонів став, Філімонів млин. На жаль, в даний час млин припинив свою роботу (як і саме існування) через появу в селі і колгоспі механічних млинків і крупорушок, які працювали не від дармової води р.Гнилої, а від електричних двигунів.

Минувши мальовничі місця плебанівських краєвидів, річка Гнила понесла свої швидкоплинні води аж до івашківської дороги. Тамтешні селяни перегатили річку і побудували великий міст, по якому проходить шлях Шаргород – Бар і донині. При цьому на правому березі річки було збудовано великий потужний млин.

Тут автор хоче зупинитися детальніше на ділянці річки Гнилої від Плебанівського млина і до Івашківського. Справа в тому, що в роки більшовицького НЕПу (1924-1926 рр.) радянська влада дозволила селянам займатися підприємницькою діяльністю. От заможні плебаняни своїми силами збудували на цій ділянці річки аж три млини.

Цей матеріал взято автором не зі стелі… В своєму домашньому архіві автор знайшов документ, датований 1926 роком і виданий Могилів – Подільським окружкомом, в якому вказано, що один із побудованих млинів на р.Гнилій належить Нагребецькому Петру Петровичу (1883 р.н.). Це мій дідусь, який в Плебанівці працював сільським писарем (як свідченням цьому зберігається документ від царя Миколи ІІ, який нагородив (дослівно) «*… В честь ознаменования 300-летия Дома Романовых (1913р.) награждается сельский писарь с.Плебановки Подольской губернии Нагребецкий Петр Петрович бронзовой медалью с правом ношения ее на груди…*»

Із встановленням радянської влади Нагребецький Петро Петрович довгий час (до 1946 року) працював секретарем сільської Ради і зберіг багато цікавих як для мене, краєзнавця, документів.

Але повернемось до річки Гнилої. Тут, біля івашківської до-

роги, вище по течії приблизно 1,5 км, річка Гнила прийняла до своїх вже сильних і немалих вод притоку – річку Жорнівку, яка бере свій початок на каришківських полях і протікає через село Руданське. В минулому це село мало назву Жорнівка, потім – Довгівці, а з 1922 року і по теперішній час – Руданське. Притока Жорнівка багато своїх вод влила в річку Гнилу і з цього місця вже понесла свої бурхливі води річка Лозова. Ця нова назва пояснюється дуже просто. Річка Гнила, а далі – Лозова протікала вздовж берегів, які поросли вербами. А верба – це і є лоза. Звідси й назва річки – Лозова.

Непрохідні вербові хащі по обидва береги річки не зупиняли стрімкий потік води. Далі р.Лозова понесла свої води до села Будне. Там люди теж використовували дармову силу води і побудували греблю на шляху від Шаргорода до Конатковець. Побудували також млин і пивний завод.

А річка Лозова потекла своїм руслом до сусіднього села, яке мешканці ще понад півтисячі років назад (XVI ст.) назвали іменем річки, що розділила його навпіл. Ось звідки назва села Лозова, що знаходиться на теперішній час в Шаргородській громаді.

Річка – природнє явище, вона не зупинила свого плину, а потекла далі… А далі були села Біляни Шаргородські, де селяни

збудували аж три ставки, Шендерівка і т.д. Під селом Гонтівка у XVIII ст. річка Лозова була свідком важких і жахливих подій пори Гайдамацького руху на Поділлі. Тут, у цьому селі, яке тоді називалося Серби, відбувалися страшні події: катування гайдамаків – повстанців, яких у м.Умань поляки за допомогою російських військ зрадницьким шляхом усіх взяли в полон і заарештували. Ватажка повстання Івана Гонту віддали на страту полякам, а ватажка Залізняка забрали з собою на Волинь, у с.Кодня. Тут, у Сербах знаходився штаб польських військ під командуванням полководця Браницького. Він і вирішив долю повстанців: їм відрубували руку або ногу і відпускали. Скалічені чоловіки тут же і помирали… Їх усіх – мертвих і живих – відвозили на долину біля нашої річки Лозова, де були викопані великі ями-кагати і туди їх скидали. Там над річкою їхні могили стоять і донині. Це місце люди назвали Гайдамацький Яр.

Вже широка і повноводна річка Лозова поділила село Гонтівку навпіл і понесла свої прозорі води по кам'янистій місцевості аж до сусіднього села з майже такою однойменною назвою, але з іншим закінченням – Лозове.

Далі річка, увібравши в себе нові джерельні води, стрімко понеслась у напрямку великого за розмірами села Коси, а там, обминувши село Вила Ярузькі, наша 67-кілометрова річка Лозова влила свої чисті сріблясті води у найбільшу річку Вінницької області Мурафу. І вже разом вони влились у Дністер і далі впали в Чорне море.

Дуже гарно і поетично відзивається про нашу річку Майя Сиворинська:

«...Моя Лозово, мого дитинства річко,
Перлино краю, пісне голосна!
Твої бистрини і твої потічки
Лоскочуть душу лагідно у снах.»

Для лозівчан, корінь роду яких у цьому селі, батьківщина розпочинається якраз із річечки, яка навіть не позначена на багатьох картах України.

Батьківщина, як відомо, розпочинається з річечки свого дитинства, з твоєї хати, з сім'ї, з родини, з вулиці, з села, з поля

чи лісу за селом, з шкільного музею, до якого ти з друзями добирав експонати... Батьківщина завжди поруч. Її слава – слава твоя, твоїх батьків, твоїх дітей. «Хто не знає свого минулого, той не достойний майбутнього» -аксіома, написана життям.

Батьківщина наша – то нескорений героїзм людей з уславленими іменами, а частіше – безіменних предків, яких ми, на жаль, забуваємо. Тих, хто відстоював свободу свого народу, його право жити, повнокровно розвиватися. Для цього нам потрібно пам'ятати традиції – і трудові, і бойові, й шукати їх у духовній скарбниці історії. Пам'ятаймо про це завжди, вирішуючи навіть такі поточні, здавалося б, справи, як закріплення молоді на селі, що дуже актуально у даний час, підтримки і розвитку духовності і духовних скарбниць: церкви, костелу, клубу, школи, дитячого садочка.

Кожне село на нашій славній Шаргородщині, в тому числі і Лозова, має для цього неоціненний матеріал, який залишили нам небайдужі до історії свого села жителі Лозової і Теклівки. Серед них: Сиворінський Анатолій Олексійович, Николайчук Ніна Євгенівна, Мельник Надія Василівна, Садовник Ольга Іванівна, Сиворінський Володимир Олексійович, Чайка Володимир Васильович, Олійник Іваніта Іванівна, Ясинецька Галина Василівна, Яворська Ганна Олександрівна, Харитонов Вячеслав Григорович, Нідзельський Леонід Григорович, Кравинська Ольга Михайлівна та інші.

Батьківщина для кожного з нас... Це і рідна домівка, де ми зробили свої перші кроки та вимовили перше слово «мама». Це і рідне село, де минуло дитинство та починалася юність. Це і спогади про батьків, родину, вірних друзів та перше кохання. Це потужна позитивна енергія, якою буквально наповнюєшся, йдучи стежками рідного краю, торкаючись дерев, слухаючи спів птахів, шум води та вітру. Це і відчуття рідної землі, яке взагалі складно передати словами, бо тут і пронизлива туга, що виникає під час перебування у кращих, але чужих краях; і радісне хвилювання, коли добираєшся до рідного села, і тихий сум, коли його залишаєш…

Такою батьківщиною для нас є село Лозова, що на Шаргородщині. Саме любов до рідної землі іноді спонукає до ще біль-

шого пізнання її духовної та історичної спадщини.

Хто ми? Чиїх батьків діти? Ким були і як жили ті далекі предки, котрі заселили цей край над річкою Лозовою? Ці та інші питання виникають, мабуть, у кожного свідомого жителя нашого села, але відповіді на них не так і легко знайти. Тому що протягом десятиліть вихори революцій, полум'я громадянської та світових воєн, урагани комуністичного терору нещадно шматували історію нашої Лозової, залишивши від неї лише клаптики. І тільки з початку незалежності України стало можливим її відродження.

Відомий світу німецький філософ Гете в свій час писав для істориків знамениті слова: «Держава без історії – це лише територія»… Таке порівняння філософа стосується і нашої Лозової.

Над людиною, яка переступила грані земного життя, співають «Вічна пам'ять». Хто ж має пам'ятати? Нащадки. Що пам'ятати? Добрі вчинки людини, які вона робила на протязі всього життя. Але людина живе на світі роки, а людство – віки. Наше земне життя – це екзамен на вічність. А це вже історія, яку нам варто знати і пам'ятати.

Історики, сягаючи в глибину віків, кожен на свій лад складають історію, яку ж потім змінюють, перекручують в залежності від політичної погоди. А країна – це не лише великі міста, а й тисячі малих сіл, хуторів, містечок. І кожне має свою історію, свої легенди, приповідки і навіть пісні.

Знаємо, чому Київ названо Києвом, Вінницю – Вінницею, Шаргород – Шаргородом. Спитаймо, чому і коли село наше назвали Лозовою. «А хто його знає, це було давно…» – зітне плечима не один житель села. «А чому одну церкву назвали на честь Святого Миколая, а другу – Свято-Покровською?» І знову: «А хто його знає…»

Отож, при великій підтримці небайдужих місцевих активістів та громадських діячів села (вище згаданих), автор спробував відтворити її – історію цього чудового мальовничого села, щоб це була не просто історія Лозової, а й її **л і т о п и с**. Початок цього літопису починається, мабуть, із пори трипільської, черняхівської культур, а може й раніше.

Розділ ІІ

Знайдені сліди історії на наших землях

Про життя та існування на наших лозівських землях людей кам'яного віку засвідчують знайдені тут при археологічних розкопках різні знаряддя.

Жили люди спочатку первісними стадами. Користувались готовою їжею в природі. Поділу на багатих і бідних тоді не було. Рух льодовиків припинився 13000 років тому назад. Потепління привело до появи лісів, степів. Водились тоді олені, лосі, кабани, ведмеді, бики, коні та ін.. На тварин полювали родами. Винайдено лук і стріли. Приручили собак, поширилось рибальство.

Добра наша джерельна вода, багатство рослинного і тваринного світу привабили первісних людей в майбутні урочища села Лозової. Хоч села тоді ще не було, мешканці – древні люди – на південному березі річки розстеляли шар глини і випалювали її. Над цим місцем з стовпів і пруття будували будинки, обмащували їх глиною. Виходило затишне житло для ста і більше осіб. Камінь обточували і шліфували піском. Зерно мололи кам'яними плитами, тертками. З'являються кам'яні сокири, молотки, мотики, ножі.

Роди об'єднувалися в племена. Мотижним землеробством займались тут же, біля стоянки. Стоянки на урочищах називаються так: стоянка стародавніх землеробів і скотарів пори Трипільської культури.

Сіяли просо, пшеницю. Згодом займались скотарством, гончарством, ткацтвом. З шкір і вовни навчились шити одяг.

Споконвічне і основне населення нашого краю – слов'яни.

В Лозівській школі зберігаються знахідки стоянки Трипільської культури (рештки посуду, рубила, скребки, пряслиці). На полях в урочищах щороку трактори плугами виорюють палену глину, яку особливо добре видно після дощу.

Старожитності, знайдені Михайлом Кравенським на берегах р. Лозова

Фото ножа виготовленого із заліза

Фото вістря стріл із кременю та заліза

Фото частин зернотерки та розтирача з урочища «Остриця»

Проколка з кістки

Люлька кам'яна, знайдена біля ставка

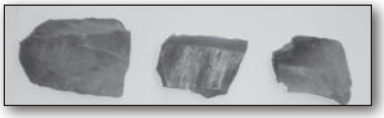

Кам'яне зубило, знайдене в урочищі «Остриця»

Долото із сланцю

Залишки серпа кам'яного. Урочище «Поляна»

Фото уламків посуду черняхівської культури з урочища «Поляна»

Уламки глиняного зерновика для зберігання зерна з урочища «Соснова балка» при в'їзді в село

Монети пори римського імператора Адріана (117–135 р.р. н.е), знайдені на Поповій долині

Монета, знайдена на хуторі «Шестаков»

Фото бронзової прикраси антів, знайденої в урочищі «Поляна»

Згодом племена об'єднувалися, з'явилось кланове суспільство, розвивалась державність. Вдосконалювалась зброя, знаряддя праці та ін..

Пізніше люди навчилися робити собі знаряддя з металу. Перше – з бронзи, а вже потім із заліза. Таке знаряддя було знайдено в кількох могилах Мурафської, Серб'янської, Лучинецької, Чернівецької волостей: в тих далеких од нас людей був звичай – ховаючи мерців, класти в могилу й те знаряддя, яке належало небіжчику за його життя.

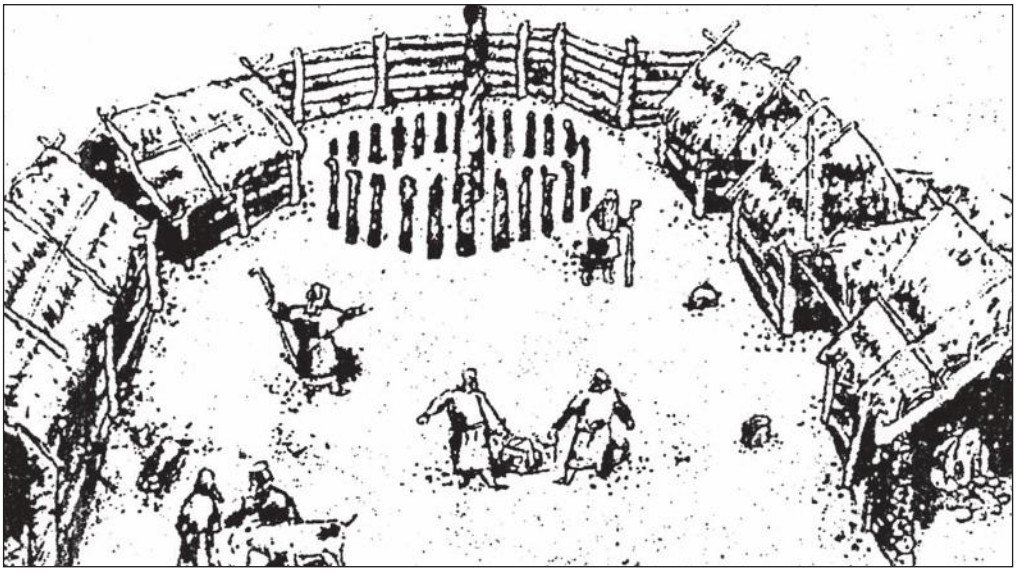
Життя на цих землях наших предків давньоруської народності сягає в сиву давнину, до часів трипільської культури, які розселилися на нашому Правобережному українському лісостепу. Це було поступове займання вільних і малозаселених територій, якими була й наша місцевість.

Відомо, що більшість слов'янських селищ концентрувались «гніздами» по 5 -7 поселень на відстані 3 – 5 км одне від одного. Площі, зайняті під оселі V-VII ст. н. е. становили на Поділлі в середньому до 1,5 га. Основою господарства тогочасного населення було землеробство та приселищне скотарство. Землю обробляли за допомогою дерев'яного рала із залізним наральником. Серед сільськогосподарських культур значне місце належало пшениці та просу. Зернові культури жали залізними серпами, обмолот хліба вели палицями і ціпами. Перемелювали зерно на круглих кам'яних жорнах. Залишки кісток тварин в слов'янських селищах свідчать, що в приселищному стаді була велика рогата худоба, коні, свині, вівці та кози. Кістки диких тварин та риб зустрічалися рідко, що свідчить про допоміжну роль в господарстві полювання та рибальства.

На території земель села Лозової археологи – любителі й тепер знаходять залишки трипільської кераміки. Відома істина, що і первісні люди, і пізніші народності поселялись у місцях, де була поблизу вода. На наших лозівських землях таким місцем було теперішнє урочище «Остриця», сліди від яких збереглися тут до цього часу. Тут протікала і протікає одноіменна річечка Остриця.

Недавно археологи-дослідники виявили на наших землях поселення трипільської культури. Так, невідоме трипільське

поселення виявив викладач Вінницького педагогічного університету С. 0. Гусев разом із своїми студентами під час археологічних розвідок 1999 року поблизу села Конатківці, в урочищі Поляна. Стародавнє селище займало частину великого мисоподібного пагорба на вододілі річок Лозова та Дерло (ліві притоки Дністра). Уздовж східного краю на орній поверхні виявлено залишки 10-ти глинобитних будівель, а також кераміку, кремінь та інший археологічний матеріал, що потрапляв дослідникам на площі близько 1,5 га.

Городище слов'ян – прототип городища, залишки якого знайдено між Конатківцями і Лозовою

Розвідковий шурф, закладений на одному з майданчиків, містив три шари глиняної обмазки, що відповідали певним архітектурним деталям трипільського житла. Також у шурфі виявлено чимало фрагментів кераміки від столового та кухонного посуду. За типами форм у групі столового посуду виділяються грушоподібні посудини із зрізаними вінцями, амфори з невеликими вінцями та ручками, бомбоподібні кубки, сфероконічні миски, шоломоподібні і ступкоподібні покришки з плоским верхом. Цей посуд прикрашався заглибленим та розписним декором. Лише на кількох фрагментах збереглися канельовані візерунки.

Заглиблений орнамент нанесено, як правило, на тулуби великих і середнього розміру грушоподібних посудин у вигляді широких смуг з 2-3-х борозенок, що утворювали спіральні та S-подібні закрути. На посудинах меншого розміру та на ступкоподібних покришках поля між заглибленими смугами додатково прикрашалися 1-2-ма рядами неглибоких ямок, заповнених білою пастою. Великі конічні миски оздоблювалися ланцюжками вдавлень косою паличкою по зрізу вінець та під ними з інтервалом 1-2 см. Звичайно, розписний орнамент зберігся дуже погано. Вдалося лише встановити використання чорної, червоної та білої фарб на амфорах і бомбоподібних кубках.

Кухонний посуд з Конатківського поселення виготовлявся з погано вимішаної глини, до якої додавали у великій кількості пісок та жорству. З цієї суміші виліплювалися широкогорлі горщики, вінця яких оздоблювалися заглибленими у вигляді насічок та невеличких «перлин», а плічка – розчосами та фестонами. Біля дна посудини мали невеликий пружок. Посередній випал надавав кухонній кераміці сірого кольору.

У ході обстеження конатківського поселення зібрано досить велику колекцію (близько 70-ти екземплярів) крем'яних виробів з блакитно-сірої кварцитоподібної та дрібно-плямистої чорного кольору сировини сеноманських відкладів середньодністровського каньйону. Типологічно у конатківському крем'яному наборі виділяються ножеподібні пластинки трапецієподібної в перетині форми, скребки на відщепах та на пластинах, сокироподібні знаряддя, наконечник до стріл, нуклеуси (загострена кам'яна палиця) і чимало сколів (тип зубила).

Як показав аналіз крем'яних знахідок, майже половина з них складають відходи виробництва. Самі ж знаряддя праці у своїй більшості характеризуються неохайністю виготовлення та примітивністю форм. Їхні робочі краї, як правило, утворилися внаслідок загостреного сколу, а не шляхом спеціального ретушування. Лише на деяких знаряддях недбало застосовано лускову ретуш. Усе це дозволяє говорити про більш ніж достатню забезпеченість сировиною з відкритих родовищ Подністров'я, що дозволяла використовувати для трудової потреби в якості знарядь природні сколи на зібраному на поверхні кремені або випадково

розщеплені крем'яні желваки, не докладаючи надмірних зусиль для виготовлення поліфункціональних інструментів. Про те, що конатківські майстри володіли прогресивними на ті часи техніками сколу довгих (понад 15 см) пластин суперпропорційних форм з олівцеподібних нуклеусів, прийомами формування робочих лез шляхом нанесення струменистої ретуші, а також виконання високоточної шліфовки, свідчать дві шліфовані сокири з округлими лезами, кінцевий скребок на пластині, наконечник стріли та два ножі, завдовжки 16 см. Всі знайдені у Конатківцях речі зберігаються в Вінницькому краєзнавчому музеї. Для нас недавні розкопки біля Конатковець цікаві і цінні тим, що вони проводились саме на території нашого Шаргородського краю, поруч із Лозовою, і ми дізналися багато чого цікавого з далекої минувшини.

Щодо проживання на наших шаргородських землях людей у глибоку давнину, то з історичних джерел відомо, що найдавніший народ серед слов'ян – це **у к р а ї н ц і.** Відомо також, що наш край, який тепер носить назву Поділля, був заселений людьми з дуже давніх часів, ще за тих, від яких не дійшло до нас жодних написаних пам'яток, і ми не знаємо, що то були за люди. Одне можна сказати, що це були люди дикі, вони не знали ще ніякого металу, ні бронзи, ні заліза, а робили собі молоти й сокири з каміння, і це була вся їх зброя.

Тоді жили поруч з людьми й такі звірі, що вже давно попереводились не тільки у нас, але й по всьому світу. Як наприклад, мамонти – величезні звірюки, більші за слона. Кістки цих мамонтів, так само як і кам'яні молоти, сокири, ножі знайдено було на березі нашої річки Лозової. Особливо часто їх знаходили у басейні річок Мурафи, Мурашки, Дністра і Бугу. Цей факт вказує на те, що на цій місцевості в давнину жили люди кам'яного віку.

Пізніше, в пору черняхівської доби, люди навчилися робити собі знаряддя з металу. Спочатку – з бронзи, а вже потім із заліза. Таке знаряддя було знайдено в кількох могилах Мурафської, Шаргородської, Лозівської, Чернівецької, Серб'янської та інших волостей: в тих далеких од нас людей, як вже зазначалося, був звичай – ховаючи мерців, класти в могилу те знаряддя, яке належало небіжчику за його життя.

Істориками досліджено, що на той час (І тисячоліття н.е.) на території нашого краю було чимало безіменних на сьогодні поселень, історія яких й досі з'ясовується при вивченні археологічних матеріалів. Усі вони містились навколо відомих на сьогодні Брацлава, Бару, Тульчина, Могильова, Шаргорода, Чернівців, Лучинця, Мурафи та інших населених пунктів.

До Київського князівства наше Поділля було приєднане князем Олегом в кінці IX століття. До XIV століття воно називалось Пониззя. Ця назва за свідченням давньоруського літопису згадується вперше під 1226 роком. За походженням ці назви слов'янські, а тому цими назвами населення краю підкреслювало належність території до району Карпатських гір.

Назва краю «Поділля» вперше зустрічається в руських літописах під 1363 роком: «*...і звідти від Поділля прогнав (Ольгерд) владу татарську*».

Подільське населення у своєму розвитку до X століття дотримувалося певної самостійності. Але з кінця X – початку XI ст. місцевість середнього Бугу та Придністров'я, зазнавала набігів войовничих диких племен печенігів та половців-куманів, що перешкоджало жителям нормально вести господарство, змушувало їх витрачати багато сил для захисту своїх поселень, родин, або й зовсім втікати з обжитих місць.

Що ж це за народ проживав тоді на наших землях між Бугом та Дністром? Греки, перебуваючи у нашій місцевості (за описом історика Геродота), назвали цих людей скіфами.

Слід сказати, що залежність праслов'янських скіфів не була рабською. Місцеве населення (а це і древні мешканці теперішнього Поділля) вело тривалу боротьбу проти войовничих кочівників. Про це свідчить створення ним досить протяжної оборонної лінії із земляних городищ. Деякі з них збереглися до цього часу. Насамперед, величезне Немирівське, вали якого ще й зараз сягають 7-8 – метрової висоти.

До речі, на Вінниччині його помилково називають скіфським. Тому назріла необхідність внести суттєве уточнення, а саме: надалі називати його праслов'янським городищем скіфських часів. Адже власне **скіфи не любили довгих облог і оборон**. Зводити фортецю, щоб у ній оборонятися – це не в їхньому

характері. Найулюбленіша їх тактика – раптові блискавичні напади. До того ж – на незахищені поселення.

На користь нового погляду на городище виступає і такий аргумент: коли у 512 р. до н. е. із території Фракії на Скіфію напало величезне перське військо на чолі з Дарієм І Гістаспом, скіфи не стали відсиджуватись в обороні, зводити неприступні фортеці. Не маючи достатніх сил, щоб вступити у відкритий бій з персами, вони вдалися до тактики відступу й заманювання противника в глиб країни (аж до Волги). На своєму шляху відступаючі засипали криниці, джерела, знищували трави. У той же час, неодноразово контратакували невеликі перські загони із флангів та тилу.

Виснаживши сили у безплідних переслідуваннях, Дарій І послав до скіфського царя Іданфірса гінця з пропозицією припинити відступ і або розпочати битву, або, визнавши себе слабкішим, підкоритися і стати підданим перського царя.

Існує легенда, що на це Іданфірс гордо відповів: «..Знай, перс, який я: і раніш ніколи не тікав я зі страху ні від кого з людей, і тепер не тікаю від тебе, нині я не зробив нічого у порівнянні з тим, що, як правило, роблять в мирний час, а чому я не кваплюся битися з тобою, я й це тобі роз'ясню: у нас нема ні міст, ні засіяної землі, з-за якої ми поквапилися б битися з вами зі страху, аби вони не були захоплені і спустошені. Якби треба було щоб то не стало прискорити бій, то у нас є могили предків: ось спробуйте розшукати і зруйнувати їх, – тоді дізнаєтесь, чи будемо ми битися з вами заради могил, чи ні; раніше ми не поборемось, якщо нам не захочеться. Це відносно битви; господарями ж своїми я визнаю лише Зевса, мого предка, і Гестію, царицю скіфів. А тобі, замість дарів землі й води, я посилаю такі дари, які належить тобі одержати; нарешті за те, що називаєш себе моїм володарем, ти мені ще поплатишся». |

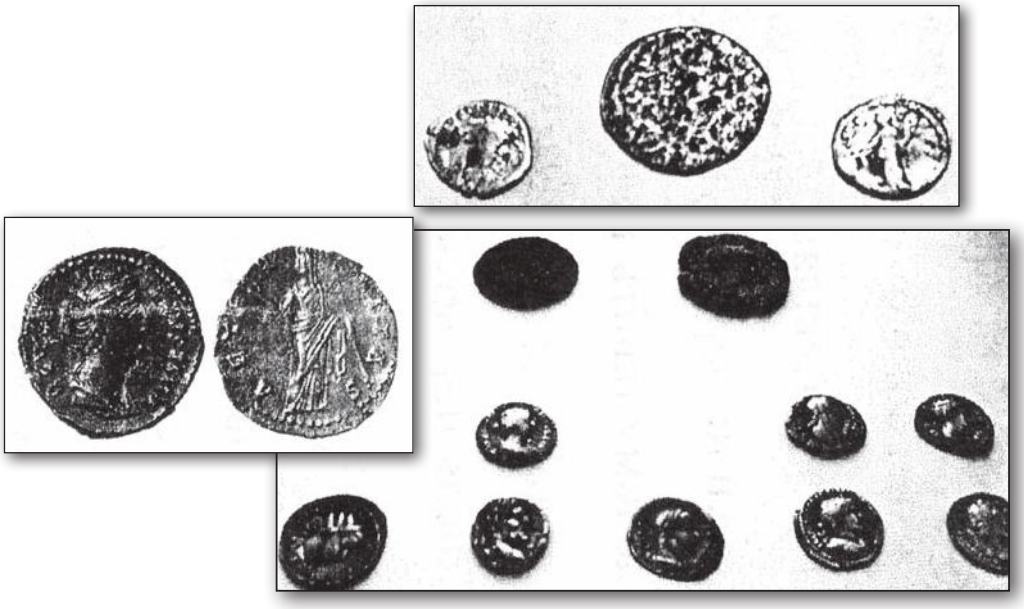
Скіфи надіслали Дарію символічні образливі «дари»: птицю, мишу, жабу і п'ять стріл. Значення цих дарів було таке: «Якщо ви, перси, не полетите на небеса, перетворившись на птахів, якщо не сховаєтесь у землю подібно до мишей чи не стрибнете в озера, перетворившись на жаб, то не повернетеся назад, вбиті цими стрілами».

Змушений визнати свою невдачу в боротьбі зі скіфами, Дарій поспішив залишити Скіфію. Отже, обійшлося без фортець. Але фортеці скіфи все ж будували.

«Добре збереглася аналогічна Немирівській (тільки значно менша за розмірами) земляна фортеця над річкою Згар в південно-західній околиці с. Городища Літинського району. Сліди городищ можна відшукати в багатьох інших місцях Поділля. Зокрема, побіля села Оленівки Могилів – Подільського району, Вищеольчедаєва Муровано– Куриловецького району, а також згаданого городища між селами Конатківці і Лозова Шаргородського району

Відомо також, що скіфи залишили після себе багато земляних курганів, під якими хоронили панівну верхівку, і де ставили великі кам'яні брили – баби.

Попередні дослідження поселення Конатківці дозволили віднести пам'ятку до середнього періоду трипільської культури і датувати IV – III тисячоліттям до н.е. Одночасовим Конатківцям можуть вважатися поселення Подністров'я типу Березівки, Котюжан, Садової, Слідів, Сугак, Лозової, Білян, Ялтушкова та ін.

Римські монети динарії II-IV ст. нашої ери, знайдені на берегах р. Лозова археологом-любителем Приходським С.О. між селами Біляни і Лозова. 2012 р.

Розділ ІІІ

Татарва проклята

З огляду на прожиті людством віки важко судити нам, коли ж були вперше засновані згадані села. Але усім добре відомо, що українські чорноземи здавна були і є дотепер ласим шматком для багатьох сусідніх держав і народів: татари, литовці, поляки, московити, австрійці, німці та ін.

Залежність нашого краю від монголо-татар розпочалась в той трагічний 1240 рік, коли орди Батия страшною грозою пронеслись над Південно-Західною Руссю, зруйнували Київ. Продовжуючи похід в Карпати, Батий не встиг нанести Поділлю значних збитків, але примусив платити йому данину пшеницею і просом довгі роки.

В той час Данило Галицький, бажаючи поширити свою владу на родючу і важливу в стратегічному плані місцевість, своїм уже другим нашестям у 1257 році заволодів нашими землями. Пониззя надовго ввійшло до складу Галицько-Волинської держави і знаходилось в його складі до захоплення цієї території литовськими князями.

Але найстрахітливішими роками пори існування людей на наших землях Поділля були роки вторгнення татар.

Татарська навала жодного разу не минала нашого Поділля. Вони створили тут так званий Подільський улус, який поділили на три частини тьми (тисячі): Кам'янецька, Брацлавська та Соколинецька. Лозівські землі належали до Кам'янеччини. До 1362 року Поділля було під владою татар.

Саме в цьому році видатний полководець Литовського князівства Ольгерд зібрав чимале військо із своїх земляків, а також із русинів (русинами тоді називали українців і білорусів, а росіян – мокселями або московитянами), 1362 року здобув перемогу над Золотою ордою, оволодів невеличким поселенням

Хмільник, що знаходиться в шести кілометрах від сумнозвісного Чорного шляху, і слугувало воротами в наш край з Північного Сходу. Подія ця мала назву «Битва на Синій воді». Титанічну роботу по встановленні місцевості, де відбувалася історична битва, провів краєзнавець Микола Дорош з Хмільника. Зокрема, він розмірковує так: битва найвірогідніше відбувалась на всьому правобережжі Сниводи, де були розташовані татарські орди, аж до її впадіння в широке русло Південного Бугу. Снивода у вересні мілководна, тому військо Ольгерда без особливої натуги її подолало. Не дошкуляла і спека – постійний ворог зодягнених в кольчуги воїнів, не починалися ще й осінні зливи, що могли утруднити пересування численного війська. До того ж Ольгерд розсудливо розтягнув військо по всьому фронту – така тактика відіграла неабияку роль.

Великий князь Литовський Ольгерд

Після ганьби на Синіх водах біля Хмільника татаро-монголи вже ніколи не змогли відродити свою колишню силу і славу. З тих пір, тобто, після 1362 року, і згадується в літописах: *«... і звідти від Поділля прогнав (Ольгерд) владу татарську»*.

Нашим краєм стали володіти литовці. Мимоволі постає запитання: чи змінилось життя-буття русинів на краще під рукою Литви? Відповідь на нього я знайшов у книзі «Історія України-Русі» Миколи Миколайовича Аркаса – відомого краєзнавця, композитора, культурно-просвітницького діяча. Автор переконливо доводить, що русини полегшено зітхнули: *«Ольгерд оставив Україні її віру, її закони – і церковні, і громадські. Усі судові звичаї і артикули зібрав в одну книгу, писану по-українському, і назвав її «Статутом князівства Литовського». Відчутно знизив податки, а українську мову при великокняжому дворі навіть дещо вивершив над литовською, постійно демонстрував свою повагу і прихильність до неї!»*

Ольгерд, як і його батько Гедимін, був здібним керівником. Ставши Великим князем Литовським, він потроху та помалу

підгорнув під свою руку землю Смоленську, Сіверську, Клинську, Чернігівську, Переяславську, Київську, Подільську і Волинську. Його держава сягала од Балтійського до Чорного морів – з одного боку, і од ріки Оки й до Західного Бугу – з другого.

Вберегти ж таку велику територію держави Литви від посягань ворогів було для керівництва дуже важко. Татари знову і знову плюндрували наші землі. Це був надзвичайно важкий період у житті українського народу. *«Поділля XV століття – це безлюддя, незахищеність... Там досить біди на людей з усіх боків: татари беруть побори; волохи також збирають набуток їхній; литовські пани, жовніри...»*, – писав очевидець в акті ревізії.

Татарські навали – буденне явище на Поділлі, яке в XVI столітті засвітилося не меншою кількістю пожеж, ніж це було в XV столітті. Захоплений зненацька звісткою про небезпеку, слуга чи шляхтич ховався де міг. *«Підземні схрони в лісовій гущавині, печери, давали кращу й гарантованішу безпеку, ніж знамениті замки, часто грізні на вигляд, але такі привабливі для завойовників...»*, – писав відомий дослідник історії М В. Пінчук.

Набіги татар з «Дикого поля» були регулярними, майже кожного літа. (*Дике поле – історична назва не розмежованих і майже незаселених земель України, від верхів'їв притоків Південного Бугу, лівих приток Дніпра і Десни – до Чорного і Азовського морів.*

Особливо сприятливе Дике поле для українців стало у XIV-XV ст., коли ці землі ввійшли до складу великого князівства Литовського. Тут у XV ст. почало формуватися українське козацтво. Освоєння Дикого поля проходило стихійно, в умовах боротьби проти турецько-татарських і польсько-шляхетських загарбників. Наприкінці XVIII ст. назва «Дике поле» перестала вживатися. Назва походить від густих, пишно поросших рослинністю земель, необжитих територій – А.Н.).

Хижацькі напади на наші Подільські, в тому числі шаргородські, землі татари-людолови здійснювали трьома основними шляхами: Кучманським, Чорним і Волоським. Шлях нападники вибирали такий, по якому не було б великих водних перешкод. Відомо, що на той час мостів і переправ через ріки не було. Найсприятливішим шляхом із півдня була місцевість понад річку Мурафу, по її лівому березі. Найбільш трагічним і згубним для

шаргородських хуторів був Кучманський шлях, що проходив через наші шаргородські землі. Починався він у верхів'ях річки Інгулу (неподалік теперішнього міста Вознесенська), пересікав р. Буг і йшов потім в північному напрямку аж до Балти, Ольгополя, а далі повертав на Тартак, Куренівку, Крижопіль, Комаргород. Досягав до межі теперішнього Шаргородського району – сіл Голинчинець, Зведенівки, Кічмані (Ярового), Юліямполя, Семенівки, Михайлівки, Пеньківки, Вознівців, Станіславчика, Маньківців, Бару. Далі в напрямку Тернополя. Там він з'єднувався з Чорним шляхом, що прямував на Львівщину.

З описів істориків-мандрівників стало відомо, що татари, досягши нашої території, дробили свої загони і йшли фронтом в бік на десятки кілометрів, залишаючи після себе одну пустелю. Потім знову об'єднувались і йшли далі.

Після таких частих спустошень шлях цей надовго залишався називатися «битою дорогою». Поняття «бита дорога» на той час ніяк не можна порівняти до теперішньої дороги шириною 5-10 метрів, а дорога, шириною у кілька кілометрів, по якій можна було проїхати на конях, проганяючи худобу і людей.

Олена Тарнавська з села Ярового у своєму вірші «Україно моя» з сумом і гнівом про той період пише:

«..Нападали ворожі навали,
Грабували, вбивали, палили,
У полон українок гнали,
Поневолити край наш хотіли».

Нападники забирали худобу, збіжжя, в більшості захоплювали молодих людей і продавали їх на східних ринках в рабство. В ці важкі часи український народ, в тому числі і подоляни Кам'янеччини, могли надіятись лише на власні сили. Якщо в містах, містечках були деякі укріплення, то в значно гіршому становищі були селяни. Вирушаючи працювати в поле, селяни мусили брати з собою зброю; працюючи, постійно вдивлятися в далечінь, чи не з'явиться сигнал небезпеки (селяни домовлялися про подачу сигналів), а у випадку нападу ховалися в широкі простори шаргородських, білянських, буднянських лісів, чагарників. Нерідко селяни і міщани об'єднувалися в загони і вступали часто в нерівний бій з нападниками.

Схема татарських шляхів. Посередині – Кучманський шлях через Шаргородщину

Напади частішали. В 1442 році татари зруйнували Вінницю. В 1516 році спустошили Волинь, Поділля, Ровщину і забрали в полон 50 тис. людей. В більшості випадків татари уникали штурму і захоплення фортець. Але, бувало, вдавались і до цього. Так, на початку XVI ст. повністю зруйнували фортеці в Кам'янці і Рові. Згідно історичних даних після відбудови в 1524-1528 рр. Рів знову зруйнували татарські орди і вся територія була в запустінні. Збереглося 30 напівзруйнованих поселень, в яких було дуже мало людей (м. Рів – з 1540 року перейменовано на м. Бар. – А.Н.).

Хоча турецько-татарські напади, як підкреслив в книзі «Барське староство» М. Грушевський, завдавали величезних спусто-

шень, але вони нагнали жаху на польських колонізаторів і відстрочили колонізацію українських земель на 100 – 150 років і тому в краї переважало українське землеволодіння. Серед землевласників згадуються місцеві шляхетні родини: Карачевські, Козловські, Волошиновські, Клопотовські, Каричинські, Шелиховські, Лосковські, Ярмолинські, Морозовські, Козяровські, Петрановські, Політанські, Очесальські, Маньковські, Васютинські, Степановські, Лопатинські, Ярошинські, Каришковські, Карачевські, Копистиринські, Йолтуховські, Галузинські, Поповські, Сеньковські, Радієвські, Волковинські, Бітковські, Халамінські, Кунатовські та інші.

Данило, король Галицький

В першій половині XIII століття наше Поділля належало до великої, на той час, галицько-волинської держави. Та тільки галицькі князі не дуже могли виявляти свою владу над подолянами. Бо вони, живучи в сусідстві з степом, звідки постійно нападали всякі кочові орди, – звикли до самостійності, були дуже завзяті й не любили, щоб хтось дуже втручався в їхні розпорядки. Галицький князь Данило силою хотів примусити подолян скоритися, але це йому не вдалося. І Пониззя воліло краще ввійти в спілку з татарами. За це татари не руйнували Поділля, а тільки присилали своїх старших – баскаків, які збирали з подолян данину.

Татари панували на Поділлі мало не сто літ. На чому ж трималася влада татарська? Що ж являв собою татарський воїн? Із описів відомих істориків стає відомо, що це була могутня і сильна кінна армія. Татар називали **кентаврами** – народ, що зрісся з конем. Усе його життя проходило на коні. Речами необхідного вжитку воїна-татарина були: шабля, лук та стріли у 2-х – 3-х сагайдаках. В шкіряній торбинці біля пояса кремінь, кресало, терпуг – підпилок для вигострювання стріл, шило та дратва, голка й нитка, ситечко для проціджування брудної води.

В другій торбинці, яка висіла під сідлом, – неодмінний для татарського воїна запас: сухий овечий сир, в'ялена яловичина й чашка для пиття. А біля сідла обов'язкова для кожного їхнього воїна сокира, 10-15 метровий шнур із сирої шкіри для зв'язування поневолених, яких їм вдавалося захопити.

Ця народність, яку досить об'єктивно описав тодішній військовий інженер, історик Г.Боплан, проживала в основному на Кримському півострові, хоч і мали своїх сородичів в інших місцях. Розрізнялись дві різновидності татар – Ногайські і Буджацькі. Перші проживали між Доном і Кубаню, другі – в гирлі Дунаю. Усі вони дуже сміливі і справні на конях. Цей народ живе тільки з грабунку, і про інший спосіб життя просто не знає. Вони дуже ризикові і витривалі вояки, легко переносять зміни пір року, бо з 7-річного віку ніколи не сплять під іншим дахом, окрім відкритого неба. З цього віку їм дають їсти тільки те, що вони вполюють з лука. Після 12-річного віку їх посилають на війну. Під проводом Хана вони збираються до 20 тисяч осіб і відправляються в похід, де палять і нищать усе, на що натрапляють по дорозі. А потім вивозять до свого краю тисячі невільників, які згодом продають на невільницьких ринках. Ці душогуби досить тверезі і вживають дуже мало солі. Зате до їжі додають багато приправ, зокрема, червоного перцю. В їжі цих грабіжників домінує не хліб, а конина. І не обов'язково, щоб м'ясо конини було з молодого здорового коня, а міг бути і старий, не годний під сідло кінь. М'ясо готують таким чином: ділять його на чотири частини, три з них віддають товаришам, які не мають м'яса, собі ж залишають задню чверть, з якої нарізають кружала не товстіші 1-2 дюйми (до 5 см). Кладуть їх на спину коня під сідло, підтягуючи якнайтісніше підпругу. Потім сідають на коня і скачуть дві, а то й три години. На привалі м'ясо перевертають, знімають пальцями піну з коня і змочують нею страву. Знову скачуть дві – три години. Отоді м'ясо на їх смак вважається готовим до вживання як душенина. Ось такі їхні делікатеси і приправи.

Щодо інших кусків м'яса, які не можна порізати на кружала, то їх варять з дрібкою солі не знімаючи піни, оскільки вважають, що знята піна забирає весь смак і соковитість. Щодо свинини, то вони її не споживають, як і євреї. Якщо розживуться на

борошно, то печуть з нього на попелі коржі, однак звичайною їжею у них є пшоняна, гречана і ячмінна каші. Люблять мед, роблять з нього напій, але поширеним напоєм є брага, виготовлена з вареного проса.

Серед кількасот тисячної кількості татарських вершників були так звані **списники**, списи у яких були з загостреними гаками для зривання з сідла противника. Окремі загони були озброєні кочетами з затяжною петлею (зашморг), яка вмілими татарськими руками на ходу накидалася на шию ворожого вершника або його коня.

Були серед багатотисячної кінної армії татар особливі загони – **палії**, озброєння яких складалося із стріл та дротиків, обмотаних клоччям, змоченим нафтою. Від випущених великої кількості таких запалених стріл село чи місто, яке зазвичай було покрите соломою, очеретом чи деревом, загорялося миттєво, створюючи гнітюче враження для власників будинків.

Орда іде

Захоплених полонених татари гнали великою юрбою. Жінки й дівчата були зв'язані між собою своїми ж косами – по четверо. Всі в лахмітті, босі. Татарин, який їхав верхи на коні, час від часу підганяв відстаючих довгою пікою. З чоловіками, хто від-

ставав – було простіше: їм тут же, трохи відвівши в бік, стинали голову шаблею, наказавши для цього стати на коліна й нагнути шию... А людей, які чинили збройний опір, татарам було наказано знищувати «..кожного, хто доріс до осі воза».

За татарськими законами кожного рядового татарського воїна дозволялось теж страчувати, якщо десятник знаходив у нього в чомусь із облаштування несправність або щось пропущене. А якщо ж десятник не помітив вчасно або ж допустив потурання, то його самого віддавав на страту той, хто стояв вище рангом від нього – сотник. Перед походом такі перевірки робили навіть найвищі воєначальники, викликаючи вибірково перед строєм воїна. І горе було викритому у найменшій недостачі хоча б голки чи кресала. Йому тут же накидали на шию зашморг з тятиви лука і двоє його сусідів затягували її в протилежні боки... Така була кара неохайним. Дисципліна була залізною. За необачну загибель рядового воїна під час походу чи переправи через річку карали на смерть його керівника – десятника, який не забезпечив безпеки для свого підлеглого.

Крім цього, серед багатотисячних загонів відбірних воїнів були такі, що знали і володіли 4-5-ма мовами світу, що давало можливість спілкуватися з населенням на окупованій території.

Хан був їхнім королем, який отримавши наказ від Турецького султана, збирав велике військо, щоб йти війною на Польщу. Але по дорозі, через українські села і хутори, грабували все, що попаде під руку. Їхні набіги на ворожі землі відбувалися завжди зимою, на початку січня місяця, коли «Дике поле», а це південна частина України, вкрита снігом. Їхні коні, звичайно, не ковані, і по твердій дорозі не змогли б долати великі відстані. Сніг пом'якшує їх ходу і оберігає копита. При тому, замерзлі річки не потребують мостів і не являються перешкодою для проїзду. Просуваючись уперед, вони роблять невеликі денні переходи і шукають собі шляхи по балках і долинах. Робилося це для того, щоб сховатись в степу і не бути викритими козаками, які в різних місцях мали свою сторожу. Переміщалися татари по 100 коней у ряду, а фактично по 300, оскільки кожен татарин вів за вуздечку ще двоє коней, що служили для запасу і вивозу невільників.

Їхній передній край займав вшир 800-1000 кроків, а в довжину 3-4 милі. Коли 80 тисяч татар ведуть 200 тисяч коней (не так густо дерев у лісі, як їхніх коней в степу), здавалося тоді, що на обрії піднімається якась хмара. Ця громада рухалася так: щогодини вони зупиняються на 15 хвилин, щоб помочились коні (що вони роблять відразу ж, як стануть).

Татарський ясир. Мал. Марії Печеної

Наблизившись до населених пунктів, де відчувається людське життя, вони таємно пару днів відпочивають, а після роблять ривок на 50-80 миль, поки що не роблячи ніякої шкоди поселенням. Але, повертаючись назад, вони посилають великі загони вправо і вліво на 15 миль вглиб, які вриваються в села і хутори з чотирьох сторін. Ставлять сторожу, розпалюють великі вогнища, щоб ніхто не втік, і починають розбій – палять оселі, вбивають і грабують тих, хто чинить опір, а решту чоловіків, жінок і дітей зганяють докупи, а також їхню худобу, і забирають з собою. Свиней зганяють в стодоли, спалюють як погань разом з будівлями. Женучи поперед себе велику масу людей, татари стараються чим скоріше покинути освоєну людьми місцевість. Перетнувши кордон, вони углиблюються в степ на 30-40 миль, на згадане вище Дике поле і роблять привал, тобто, відпочинок. І починають найстрашніше дійство – ділити свою здобич. Розлучають чоловіків з жінками, а жінок з дітьми. Плач, крики, стогін і сльози розносяться по всьому степу і ніхто не в змозі зарадити їхньому горю. Здається, що й земля стугонить від людського розпачу.

Такий напад тягнеться 2-3 тижні і цього часу досить, щоб десятки і сотні сіл та хуторів були спустошені і обезлюдненні на досить тривалий час або зникнути зовсім.

Татари знали про невеличкі укріплення вздовж своїх кордонів, а тому продовжували й далі нападати, грабувати і вивозити у неволю подолян. Сторони з перемінним успіхом вели оборону й напад.

Тоді брацлавський староста Костянтин Іванович Острозький та барський староста Бернард Претвич почали вивчати військову тактику татар, шукати способів і шляхів, як стримати їх спустошливі напади. Здійснюючи розвідку таємних доріг, якими проникали вороги на нашу землю, ватажки організовували досить хитрі засідки, де завжди завдавали татарам нищівних ударів. Ці засідки були, як правило, біля бродів, мілководдя, у чагарниках, лісах, на підвищеннях тощо. Таємні пости на дорогах, його чисельність, напрям руху і т.п. Все це давало неабияку можливість оперативно і своєчасно оточити і розбити нападників.

Сигнал про небезпеку: татари ідуть

Повертаючись без здобичі, татари невдовзі змінили свою тактику і почали створювати більш мобільні загони по 200-300 вершників і навіть по 10-20. Тоді Претвич протиставив їм свою

тактику – посилив сторожові пости, створив рухливі кінні загони, що завдавали досить відчутних ударів татарським загонам.

Але, незважаючи на деякі успіхи, литовські феодали і польська шляхта все ж неспроможні були захистити наш край від татар. Населення рятувалося як могло: ховалося в лісових хащах, річкових плавнях, виритих печерах з невеликими підземними ходами. Подільські землі, внаслідок частих нападів були майже повністю спустошені, обезлюднились і через це лежали пустками. У польській хроніці повідомлялося: «*...пустиня Барська на шляху Кучманськім*».

На давній карті Брацлавського та Подільського воєводства, яку склав вже відомий нам французький інженер-будівельник, військовий картограф Боплан Г. Л. у 1640 році, добре видно Кучманський шлях, по якому щоразу татари йшли на нашу Україну. Село Лозова знаходилося, відносно, далеко від цього шляху, але татари посилали окремі невеликі загони в глибину краю на десятки миль і цим досягали успіху, захоплюючи зненацька села.

Читачу можна тільки уявити, якого лиха мешканцям Лозової приносили татари. Звичайно, люди боронилися, ховалися, тікали з обжитих місць. Село то зникало, то знову появлялось.

В одному архівному документі зазначається таке: «*Для оборони від татар на Тульчинщині, Брацлавщині, Кам'янеччині, були споруджені замки у Сокільці, Ладижині, Тульчині, Бару, Брацлаві, Куні, Гайсині та Бершаді. Одночасно засновувалися містечка на старих попелищах: Шпиків, Мурафа, Томашпіль, Шаргород, Копайгород, Лучинець, Комаргород, Чернівці та ін.*»

Слід пам'ятати і те, про що твердять дослідники-історики. Вони виділяють принаймні деякі зовнішні ознаки, що відрізняли у XV-XVIII століттях міста та містечка від сіл. Найвиразнішою ознакою серед інших була наявність у міст фортечних мурів або замків – фортець. Оскільки в умовах постійної загрози татарських нападів існування міста було неможливе без міцного укріплення. Цей факт добре засвідчують до сьогодні існуючі розвалини фортечних мурів навколо Шаргорода.

Звичайно, мова про спорудження в Лозовій якогось оборонного замку не йдеться. Але той факт, що на наших шаргородських, чернівецьких, лучинецьких та мураховських землях постійно татарами спалювались населені пункти, підтверджується.

Так тривало десятки, сотні років. А земля подільська татарам більше скидалася на фантастичну країну. Земля наша щедро годувала і шанувала своїх дітей-землян, ростила їх дужими і сильними. Літописець свідчить: «*Скрізь у цьому краї усяке родюче дерево, виноград. В старих дубах та буках у їх дуплах рої бджіл і щільники прегарного кольору, і запаху. Звіра по лісах і полях така сила, що зубрів, диких коней та свиней б'ють тільки для шкіри. Дикі кози селянин б'є тисячами... На ріках дуже багато бобрових гнізд, багато птаства. Собак годують м'ясом звірячим і рибою, а її у річках повно. Сіяти щороку не треба – на Поділлі доволі один раз зорати і посіяти, то родить вдруге і втретє*». Так було колись на нашому Поділлі.

Розділ IV

Литовський та Польський період на Поділлі

Дуже ласим шматком для польських та литовських феодалів були щедрі землі нашого Поділля. В XIV-XV століттях Литва таки заволоділа ним і потім щедро ділила завойовані землі між своїми прибічниками.

Великий князь Литовський Вітовт (1349–1430 рр.)

Теперішні шаргородські землі литовський князь Вітовт своїм указом від 5 травня 1383 року подарував Василю Карачевському *«...слуге нашему, подарили ему со всеми лесами, полями, сенокосами, со всеми пожитками ему и его детям, всем его наследникам на веки веков...»* з тим, щоби заселив дану пустелю. Вона займала територію усього поріччя річки Мурашки від Кацмазова аж до Чернівців і згодом носила назву уже не як пустеля, а волость Карчмаровська (Карчмаров – Кочмазов – Кацмазів – А.Н.).

Князь Свидригайло

Наступний володар Литовської держави князь Свидригайло вже на початку XV століття теж роздаровував захоплені Литвою землі Поділля. Новий володар Свидригайло своїм указом подарував українському шляхетському роду Збаражських землі

над річкою Лозовою і поріччям Мурашки. Збаражські згодом передали ці землі своїм родичам з роду Вишневецьких. (*Грушевський М., Барське староство, с.59*).

Але невідомо, чи заселяли Збаражські і Вишневецькі ці землі. В XVI столітті ці землі давали малий дохід через суцільні лісові масиви. Тут у володарів були тільки пасіки, сінокоси, пасовища, збирали мед, полювали на звірів, ловили рибу. Самі володарі, мабуть, тут не проживали, але землі над річкою Лозовою, згідно архівних документів, належали їм. Лише з приходом до влади польського роду Яна Замойського на лозівських землях почали поселятися люди із Галичини, Польщі та ін. (*Грушевський М. Барське староство, с.184*)

Щоб захистити свої володіння від нападу татар та зміцнити владу на загарбаних українських землях, литовські феодали почали зміцнювати міста, будувати укріплення, фортеці. В 1363 році, за свідченням литовських архівних джерел, були «умуровані» Вінниця, Брацлав, Сокілець та інші подільські міста. А місто Ладижин, як засвідчують ці ж джерела, було найстарішим містом на всій Брацлавщині.

До великих замків Західного Поділля належав Кам'янецький замок. Будівництво, ремонт і охорона замків покладалась на місцеве населення, яке також утримувало урядовців.

Слід відмітити, що литовська влада принесла на Поділля порядок і культуру. Польща ж заздрісно поглядала на ласий подільський шматок землі і почала втручатися в литовські справи, а також заявляти претензію на подільську землю.

За Поділля розпочалася довга і наполеглива боротьба між поляками та україно-литовцями, внаслідок якої литовський князь Вітовт у 1396 році під тиском польських феодалів змушений був віддати Західне Поділля з містом Кам'янець за 20 тисяч злотих.

У 1431 році Польща вирішила силою зброї захопити і Східне Поділля (Брацлавщину). Її війська просунулись до столиці Брацлавщини – м. Брацлав. Але українське населення піднялося проти польських загарбників. Повстанські загони завдали польському війську відчутних ударів.

У жовтні 1432 року польські магнати вдруге вторглися на Східне Поділля – Брацлавщину.

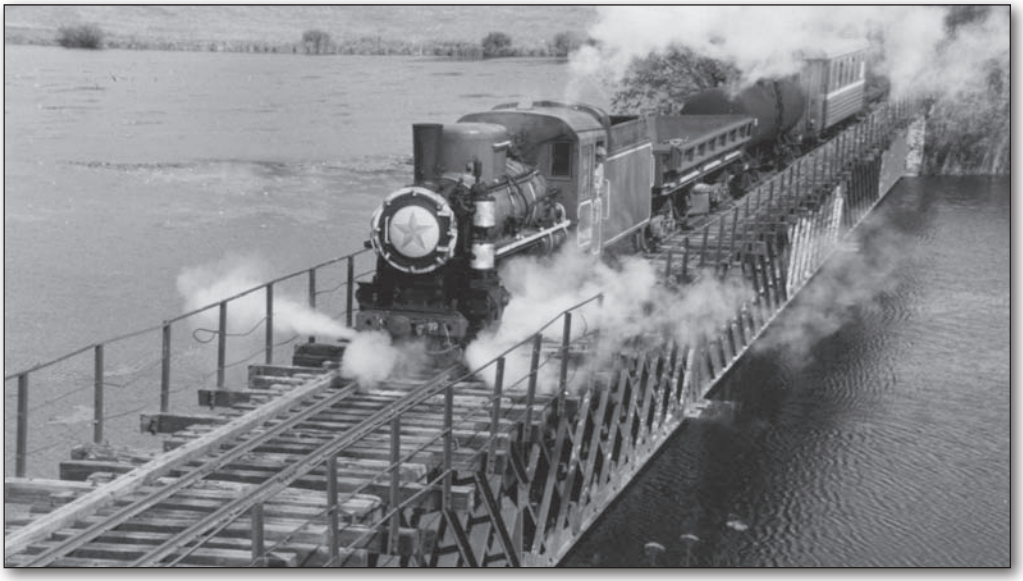
Літописи розповідають, що Східне Поділля енергійно боронив від поляків прибічник Свидригайла Федір Несвицький. Він зібрав чимале військо із литовців, русів (українців), волохів, молдован, татар, відібрав у поляків деякі міста Західного Поділля.

Історія пам'ятає одну битву Федька Несвицького 30 листопада 1432 р. біля недалекого села Копистирина.

(Федір Данилович Несвицький (Федько), видатна особистість свого часу, за довго до Копистиринського бою приймав активну участь у Грюнвальдській битві у 1410 році, гуситських війнах, мав великий військовий досвід, довгий час був брацлавським і кременецьким старостою).

Поселення Копистирин ще раніше розміщувалося поблизу самої річки Мурафа, але згодом, після чергового татарського погрому, село відновилося в іншому місці, у лісі, далі від річки.

Як правило, війська поляків, литовців, їх обози здійснювали переправу через річку Мурафу саме біля Копистирина, тому що тут найбільш рівнинна, мілка частина річки(це місце, де донедавна стояв міст вузькоколійки Михайлівка-Соснівка – А.Н.).

Місце битви на р. Мурафі у 1432 р. між поляками та литовцями, де донедавна стояв залізничний міст шляху Михайлівка – Соснівка

Король Польщі Ягайло (Владислав II) послав у Східне Поділля військові сили, аби відібрати замки, захоплені литовцями. Поляки виконали наказ свого короля і повертались назад додому. На чолі польських військ був посланець короля Ян Менжик. Федір Несвицький добре знав, де переходитимуть річку поляки. Він уникав рішучої зустрічі з противником, стомлював його партизанською війною.

Коли половина польського війська вже переправилась на західний правий бік річки Мурафи, Федір несподівано напав на них. Серед поляків виникла страшна паніка, вози загрузли в багнюці і затримали переправу. Ті, хто поспішав на допомогу, тонули у річці. Поляки втратили б іще більше війська, коли б їм не допоміг випадок. Перед битвою королівський дворянин Кемпліч (в інших переказах – Кемпліцький) погнав сотню коней на пошук пасовищ. Почувши здалеку шум битви, він поспішив на допомогу полякам. Литовське військо, вважаючи, що королівські загони отримали допомогу, причому велику, почали панічно утікати, залишивши на місці кілька тисяч убитих. Поляки захопили у литовців 12 хоругв, які виставили в костьолі Святого Станіслава.

30 листопада 1432 року поляки одержали перемогу під Копистирином дорогою ціною. В цій битві, а також в болотах та річці Мурафі загинуло 12 тис. чоловік їхнього війська. Після 1434 року боротьба вгамувала свій бурхливий характер, Західне Поділля було втрачено остаточно. Подільський князь Федько Несвіцький змушений був визнати свою поразку і тимчасово підпорядковувати свої володіння (Вінниця, Хмільник, Соколець, Збараж (біля Самгородка) польській короні.

Війна була нещаслива для Поділля і закінчилася 1435 року угодою, за якою Західне Поділля відійшло до Польщі, а східна половина Поділля, Брацлавщина, залишалася за Литовським князівством.

Поділили ці землі так, що кордон між державами проходив на півночі межею колишніх Вінницького і Літинського повітів, далі на південь – біля міста Літина та містечка Межирова, а ще далі до річки Мурафа і вздовж по ній аж до Ямполя.

Після цієї події невідомо з яких причин хоробрий князь

Федько Несвицький потрапив у немилість до Свидригайла – і той садить його у 1433р. у в'язницю та ще й позбавляє замків у Східному Поділлі. Звільнившись від ув'язнення з допомогою поляків, Несвицький переходить на бік Польщі. У 1434 р. він отримує від короля у пожиттєве володіння Східне Поділля і замки Кременець, Браїлів, Вінницю, Хмільник, Сокілець, Збараж та всю територію нинішньої Шаргородщини. Невдовзі, однак, Несвицький помирився із Свидригайлом і загинув у вересні 1435 р., воюючи за нього.

Згідно з договором 1434 р. між Федором Несвицьким і поляками, Західне Поділля належало Польщі і йменувалося Подільським воєводством з центром у місті Кам'янці, а Східне – Литовським Поділлям із центром у Брацлаві. Якраз річка Мурафа у ті часи протягом кільканадцяти десятків років і розділяла ці два краї, або була кордоном двох країн – Польщі і Литви (див. карту Боплана – стор. 34). Літописи передають, що на середині річки стояли тоді залізні прикордонні стовпи: польський – із зображенням білого орла і литовський – із зображенням Вітаса, вершника з піднятим мечем. Таким чином, з 1434 року поселення східної і західної частини річки Мурафи продовжували розвиватися у різних напрямках.

Тепер зовсім незначна, а в XIV-XVI ст. – широка і повноводна, довжиною від витоку до гирла в 146 верст (162 км – А. Н.) (одна з лівих приток середнього Дністра), річка Мурафа мала велике політичне, стратегічне та економічне значення в житті Поділля. Завдяки своєму історично-географічному становищу її назва згадувалася не тільки в королівських грамотах, але і в літописах воєнних подій, театром яких двічі були береги мальовничої річки Мурафа (на той час, коли землями нашими стали володіти поляки, з'являються перші відомості про поселення на цих землях).

8 вересня 1489 року біля села Копистирин знову відбулася велика битва між поляками та татарами над річкою Мурафа. В цій битві польський король Ян Альберт одержав перемогу над великим татарським загоном.

Слід відмітити, що подія 1489 року, яка відбулася під Копистирином, цікава одним незвичайним фактом. У ній полякам до-

поміг випадок. Справа в тому, що тут, у цьому селі напередодні стояло польське військо і залишило після себе дуже багато заготовленої селянами Копистирина і навколишніх сіл медовухи, яку місцеві жителі вживали щоденно, як звичайний напій. (Меду на Поділлі в ті часи збирали дуже багато і виготовляли з нього медову ситу). Татари випадково натрапили на те сховище і... перепилися всі до одного, незважаючи на те, що їх було понад 10 000 чоловік. П'яне військо було взяте зненацька і майже всі були перебиті поляками, тому що битися були не в змозі. (*С. Гальчак, Поділля: природа, людина..., Кам.Под. 2006.*)

Поіменний список вартових та наявної кількості в них коней у 1522 році, в опублікованому польському документі «Zrodfa Dziyowe» т. XX, с. 144, який повідомляє, що по річці Мурафі прикордонна варта знаходилась в двох пунктах: на правому березі річки Мурафи в Копистирині знаходилось 16 чоловік та 40 коней, а на лівому березі річки Мурафи в Кочмані – 15 чоловік та 31 кінь (*Кочмань – очевидно стара назва села Станіславчика* – А.Н.).

Село Копистирин через часті великі побоїща біля їхнього поселення та набіги татар то зникало, то виникало знову. А згодом перемістилося подалі від річки Мурафи на захід, ховаючи в лісових хащах свої помешкання і вже на новому місці залишилося й понині. Власник села якийсь Данко Копистиринський жив аж у Бару, тому що село на той час ще було не обжите.

Західна частина Поділля, що відійшла до Польщі, куди належали й лозівські землі, почала згодом зватися Подільським воєводством, бо вся Польща поділялася на воєводства. За столицю Подільського воєводства став Кам'янець із замком, що називався королівським.

У Подільському воєводстві король Польщі роздавав шляхтичам і селянам у власність землі, хоч це право могли мати тільки особи римо-католицької віри. Доходило до того, що прийшлі шляхтичі відбирали кращі землі у місцевих селян, що призводило їх до розорення або змушувало переходити у католицтво, щоб зрівнятися у правах з польськими шляхтичами.

Східна половина Поділля, що залишилась при Литовському князівстві, почала називатися Брацлавським воєводством, бо і в

Литовському князівстві частини держави тепер також називалися воєводствами. Столичним містом Брацлавського воєводства був спочатку Брацлав, а потім, з 1598 року – Вінниця, бо Брацлав був небезпечним місцем через постійні напади татар, знаходячись поблизу кордону.

Фрагмент карти Речі Посполитої, XVI ст.

Розділене й приєднане до Польщі і до Литовського князівства Поділля стало прикордонням отих держав. Життя тут було неспокійне, тяжке, особливо у XV – XVI століттях, бо на південному сході межували з Поділлям так звані «Дикі поля», що їх займали татари. Ці сусіди постійно, кожного року, а то кілька разів на рік, нападали на подільські землі – грабували майно, збіжжя, худобу, забирали в полон людей.

Тому тут, на наших землях, де недалеко проходили татарські шляхи (Кучманський – по лівому березі Мурафи) в ті роки у середині XVI століття осіле життя людей було практично майже неможливе. Ті, кому вдавалось врятуватися від ясиру (полону) та смерті, втікали у інші, недоступні для татар місця і отаборялися там. На Поділлі ж було жити досить нелегко. Відомостей про с.Лозову із початку XVI ст. немає. Є лише із другої половини цього століття.

Неспокійне прикордонне життя на Поділлі утворило багато особливостей в побуті мешканців цієї землі. Щоб хоч трохи забезпечити захист краю від ворожих нападів, будували тут оборонні замки-фортеці. Були замки державні, як Кам'янецький, Вінницький, Брацлавський. Було багато приватних замків: ко-

жен заможний землевласник – пан будував на своїй землі замок, щоб можна було там ховатися під час небезпеки. У деяких місцях роль замків відігравали печери. Навіть церкви на Поділлі будували інколи як замок, щоб у них можна було ховатися від ворогів.

Після Копистиринської битви між литовцями і поляками на річці Мурафі у 1432 році, як уже згадувалось, землі нашої місцевості по лівий берег річки Мурафи стали належати литовцям, по правий – полякам. Землі лозівських володарів на прізвища Коротиш, Збаразький і Вишневецький належали до Польщі.

В цей період стало можливим уже вдруге поселятися на цих землях втікачам із північних країв та Галичини. Але територія наша була малозаселеною. Поселення без назв були розкидані хуторами, в кожному по 4-5 дворів. Згодом ці хутори приймали свою назву. Назви ці мають свої історії, про що буде мова пізніше. Всі вони були оточені дрімучими лісами, де було вдосталь води, а родючі чорноземи в цій місцевості приваблювали все більше й більше поселенців. Тоді ж, у той період, як і засвідчують архівні документи, й поселялись вони на території, де й тепер містяться Лозова, Біляни, Тропова та ін.

Ситуація із наданням права на володіння нашими подільськими землями українським шляхтичам (туземцям) схожа між родами Карачевських, Кунатовських, Збаражських. Але про останніх, у архівах, на жаль, документів замало, проти, наприклад, Карачевських, яким князь Вітовт заповів землі понад р.Мурашкою і велів закласти поселення Княжу Луку, яка пізніше названа Плебанівкою.

На жаль, наші села Лозова і Теклівка у архівах за XIV – XVI століття не значаться. Але ж життя людей у нашому краї уже вирувало. І підтвердженням цьому є надзвичайно цінний і рідкісний документ: *привілей Литовського князя Вітовта для Василя Карачевського на закладення села Княжа Лука, виданий в Полоцьку 5 травня 1383 року*. Документ цей колишній володар Шаргорода Генріх Любомирський, коли покидав у 1839 році своє володіння, вивіз його разом з іншими сімейними архівами до Львова і залишив їх у закладі маєтку Оссолінських, які пізніше стали власністю Державного архіву Львівської області.

До речі, у цьому архіві зберігається й донині дуже багато цінних документів, що стосуються земель та маєтків Шаргородщини. Текст привілею подається дослівно з оригіналу з перекладом на українську мову:

«*1383 р. 5 травня з ласки Божої, ми Великий Князь Вітольд відомо робили кожному добродію, хто коли на цей лист подивиться, що ми допустили закласти село Княжа Лука на мокрім кореню в Подільській землі Кам'янецького повіту між річками Мурашками до берегу Мурашки Сеньковської з лісом, який звуть Стриїв Ріг і Куликовими лісками аж доти, де впадає Мурашка Сеньковська в Мурафу Велику Василькові Карачевському, слузі нашому, дали йому зі всіма лісами, з полями, з сінокосами, з ланками, з всіма пожитками йому і його дітям, всім його нащадкам на віки віків. То ми зробили з панами родами нашими за його вірну службу, а для ліпшої вдячності печаткою нашою казали завірити. Написаний лист в Полоцьку, року від народження Христа тисяча триста вісімдесят третього – місяця травня п'ятого дня*».

У зацікавлених краєзнавців, істориків та любителів вивчення історії постає логічне запитання, чи заклав Василь Карачевський село Княжу Луку за свого життя? Ні, не заклав. Село заклали його нащадки пізніше. А от коли саме виникло село, відповідь дає наступний архівний документ, який зберігався, як і вище згаданий привілей Вітольда, у маєтку Оссолінських, що у Львові:

«*Привілей короля Зигмунда І-го для Лазаря Карачевського, підтверджуючи давніше Станіслава із Ходча старости подільського даного шляхетному Зінькові Карачові (З.Карачевський – внук Василя Карачевського, 1468р.) на пустирі Княжа Лука з записаними на неї (на село) 20 кіп. (копа – одиниця виміру грошей) – року 1510, грудня місяця, 28 дня*».

Ці документи теж вивіз із Шаргорода його власник і спадкоємець Генріх Любомирський у 1839 році, подарувавши їх у сімейну бібліотеку пана Оссолінського. Бібліотека містилася у його маєтку у м.Львові.

На основі останнього документу можна зробити висновок, що поселення Княжа Лука існувало вже до 1510 року, так як на-

званий подільський староста наклав на село податок у 20 кіп ще у 1468 році, коли жив Зінько Карачевський. Документ виклопотав вже Зіньків син – Лазар у грудні 1510 року.

Треба думати, що село Княжа Лука засноване ще у XV столітті при Зінькові Карачевському – внука Василя Карачевського, але через часті набіги на наші землі татар у XV столітті, село зникало, а назва «Княжа Лука», як велів називати село князь Вітовт, зберігалася, як тільки поселення знову відновлювалося.

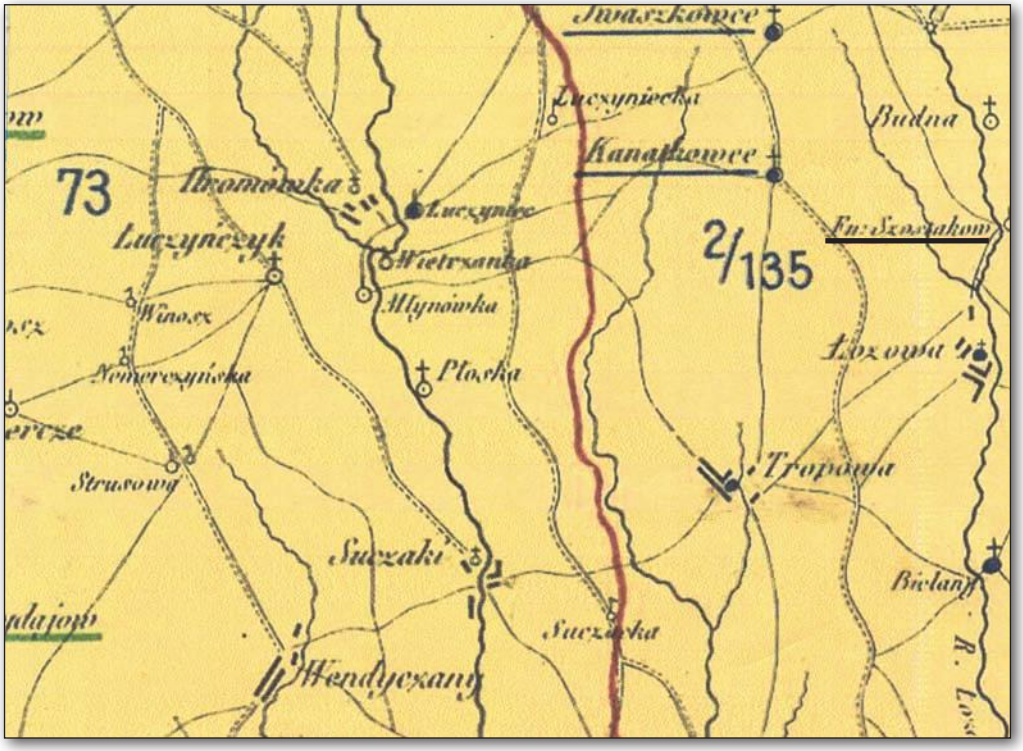
Сьогодні важко судити чи існували тоді інші села Шаргородщини, адже у Вітовтовій грамоті вказується лише Княжа Лука (Плебанівка), що у семи верстах від Шаргорода. Але у тій же грамоті згадуються й Куликові ліски, що тягнулись від Корчмарівців (Кацмазова) аж до Скіндерполя (Чернівців). Тому можна думати, що на цих пустках існували якісь поселення у вигляді малих хуторів чи дворищ. Скільки таких пусток було в українсько – польському порубіжжі, сказати важко, однак, за твердженням того ж Грушевського, впродовж першої половини XV століття не зустрічається жодного випадку, коли б «пустині» жалувалися поляку, оскільки **за рекомендацією польського уряду «пустині» потрібно було роздавати місцевому населенню, а землі заселені – переважно полякам**. Незважаючи на це, ми бачимо, що більшість населених пунктів Східного і Західного Поділля носять ім'я свого засновника чи першого поселення, чиї майнові права не завжди були підтверджені княжими чи королівськими грамотами, а згодом визнані польськими колоністами, однак в процесі узаконення цих прав представники корінних родів отримували гарантії на володіння, формуючи тим самим прошарок непривілейованого шляхетства Речі Посполитої.

Як висновок, можна стверджувати, що місцевість наша, де тепер містяться Лозова і Теклівка, належала родам Збаражським і Вишневецьким. Згодом ці землі перейшли у власність Замойських.

Великий вчений, історик і краєзнавець Михайло Грушевський у своїй книзі «Барське староство» на сторінках 241-242 робить припущення, що «*..имея ввиду личные интересы, он (Ян Замойський про минуле – А.Н.) конечно, не представлял прав дедичных (володарів): шаргородские шляхтичи (як, наприклад,*

Василь Карачевський – 1383 р. – А.Н.) получили права пожизненного владения для себя и своих семей (Политанка, Поповцы, Белово, Степановцы, Тропова) или два доживотья (два покоління – А.Н.), для себя и своих детей (это большинство селений – Пасинково, Карышков, Лука Карачевская, Молчаны, Перепилчинцы, Выросла, Молбушка и др.).»

Варто зауважити, що ці поселення часто зникали через певні обставини. Наприклад, через різні епідемії, набіги ворогів, голод, а тому назви їхні зникли назавжди. В історії наших сіл часто бувало так, що вони зникали й через певний час на тому ж місці з'являлися знову. Тому вік села прийнято лічити з моменту появи постійних малих поселень (хуторів), які вже не мали «пауз» у своєму існуванні до сьогоднішнього часу.

Футір Шестаков між с. Будне і с. Лозова

Але факт заселення цієї місцевості, коли землями нашими володіли литовці, у XIV-XVI століттях стверджується ще й архівними записами, датованими уже 1599 роком у епоху Яна За-

мойського. Місцевість уже носила нову назву – Шаргородська пустка, де значиться: «*..эта местность, официально значившаяся пустынею в 1583 году, оказывается уже довольно густо засаженною поселениями: Корышков, Перепилчинцы, Молчаны, Поповцы Ивана Грабовецкого (Грабовцы), Молбуска (местность неизвестная), Ярышков, Выросла (на р. Мурашка), Белов (где-то там же), Степановцы Корышковские (Степанки), Чоропова (Тропова), Пасынково (Пасынки), Галышов на р. Мурашке, Политанка.*

К ряду не шляхетских сел в упомянутой записи отнесены только город Кочмазов (село Кацмазів), Лука, Заклинцы, Жорновка или Долговцы (с. Руданське), Карачова Лука (отдана Ивашку из Перепылчинец – не Ивашковцы ли возле Долговец?), Княжа Лука (Плебановка), Кунатовцы (Конатківці) и ***Лозова***».

Держ. архів м. Києва. Ф – 16, Оп. – 465, спр.1051 – 1065.

Отже, цей архівний документ часів Замойських ще раз підтверджує, що села наші – Лозова, Біляни, Тропова, Конатківці засновані раніше, у другій половині XVI століття. У переліку населених пунктів у люстраційному списку Корчмаровської

волості, яка займала територію між річками Лозовою і Мурашкою від Кацмазова до Чернівець, за 1570 рік уже значаться села Шендерівка, Серби, Тропова, Конатківці, Лозова і ін. Отже, роком заснування с.Лозова, що на річці Лозова, можна вважати рік 1570-й, так як з тієї пори «пауз» в існуванні цього села вже не було. В державних та приватних архівах України та Польщі документів про нашу місцевість значно збільшилось, коли нею стали володіти поляки, тобто 1569-1797 рр., а тому роки заснування наших сіл у XIV-XVI століттях, на жаль, нічим підтвердити. Можливо наші села й існували, але вони, на жаль, як відомо, знаходились на тій клятій «битій дорозі», що звалася «Кучманський шлях». Населення або захоплювалось у неволю, або втікало в інші місця подалі від цієї дороги. Траплялося іноді так, що комусь з місцевих урядовців, старості чи його підручному вдавалося на швидку руку зібрати загін озброєних людей і застукати татар тоді, коли вони вертались додому, обтяжені ясиром. Не раз щастило тоді побити татар, відібрати награбоване добро. Але одбивши в татар тую здобич, вояки, які билися з ними, не хотіли вертати коней, волів, всяку іншу худобу їхнім господарям і залишали собі. Литовське керівництво мусіло втрутитись в такі справи, постановляло, що одбите в татар майно і худобу повертати їх власникам за певний викуп.

* * *

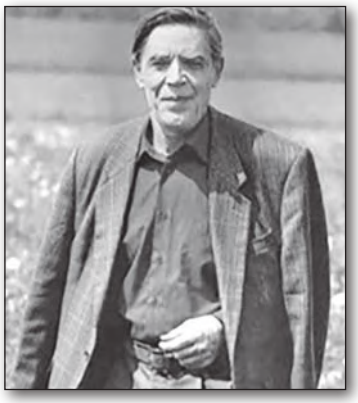
Над подільськими селянами, які постійно терпіли від татарських погромів, ще й посилювався процес закріпачення. Постійно збільшувалися державні податки, збільшувалась кількість днів панщини. Вони чинили опір натискам феодалів, часто відмовлялися виконувати панщину, тікали зі своїх земель на південь України.

В кінці XV століття розгорнулось велике антифеодальне повстання селян на Галичині, яке швидко перекинулось і до нас на Поділля. Але повстання було жорстоко придушено литовськими військами.

Документів того періоду в архівах, на жаль, майже немає, немає ніяких описів минулого. Минуле слов'янського роду губить-

ся в туманній далині віків. Тому в пам'яті людській збереглося лиш те, що найбільше вразило її. Діди розповідали про ті вікопомні події внукам, внуки – своїм внукам, а ті – знову своїм. Так і йде із покоління в покоління серед нас, шаргородців, як слава, так і неслава. Наш земляк із Слободи-Шаргородської Петро Перебийніс пише:

Стою у центрі родоводу.
О ні, не центр я,
Це Господній час,
Допоки мозок не погас,
Мене тримає на планеті,
Стою, допоки Всесвіт не погас, –
Правнук і прапрадід водночас...

Отже, в XIV-XVI століттях наша територія, як і все Поділля, потрапляє у залежність до Литви, а потім і Польщі. Посилюється феодальний гніт, особливо національний і релігійний. Населення постійно веде вперту боротьбу за своє визволення та проти насильницького покатоличення.

Нова держава Річ Посполита

За всю історію життя людей на наших Подільських землях тут вирізняється насамперед те, що ці землі перетиналися межами Київського, Волинського, Галицького князівств, татарських улусів, Великого Литовського князівства, Королівства Польського, а також Молдавії, Австрії, Туреччини і Росії. Саме тому ця територія знаходилася під впливом різних історичних обставин, які не тільки об'єднували, а й роз'єднували її. Уже в X ст. подільська земля, тобто Поділля в нинішньому розумінні цього слова, була розділена на дві частини: західну і східну. Західну, яка входила до Галицького князівства, називали Пониззям, а східну, що тягнулася по обидва береги Бугу, аж до князівства Київського, іменували Побожжям. Лише у XIV ст., після битви Литовського князя Ольгерда з татарами на р. Сниводі, що біля Хмільника, ці землі, підпавши під владу Литовського князя, отримали єдину назву – Поділля.

Всередині XV століття, після невдалої війни Литви з Польщею, після битви литовців з поляками на р.Мурафі біля Копистирина, Західне Поділля з центром у Кам'янці переходить під владу Корони польської, а його східна частина залишається за князівством Литовським. Західне Поділля отримує офіційну назву Подільського воєводства і ділиться на три повіти: Кам'янецький, Летичівський і Червоноградський; Східне Поділля – воєводства Брацлавського з повітами Брацлавським, Вінницьким і Звенигородським. Така ситуація проіснувала до XVIII століття, коли в результаті першого поділу Польщі у 1772 році Західне Поділля по р. Збруч відійшло до Австрії. **Забігаючи наперед** слід відмітити, що в результаті другого поділу Польщі у 1793 році Кам'янецький і Летичівський повіти колишнього Подільського воєводства разом з Брацлавським воєводством стали належати Росії. Згодом (у 1796 р.) два воєводства були об'єднані в єдину Подільську губернію з центром в м.Кам'янець. Звенигородський повіт Брацлавського воєводства відійшов до Київської губернії, а інша його частина – до Херсонської. У 1806 році межі Подільської губернії були остаточно встановлені і майже не змінювалися до початку 20-х років XX століття, коли, в результаті радянсько-польської війни, Галицьке Поділля разом із Східною Галичиною відійшло до Польщі.

У 1920 році, під час короткотермінової окупації Кам'янця австрійськими військами, всі губернські установи були переведені до м. Вінниці, яка стає центром Подільської губернії.

* * *

Враховуючи незадоволення місцевого населення України та відчуваючи наближення небезпеки для себе, литовські та польські пани 1 липня 1569 року з'їхалися в місто Люблін і вирішили створити єдину державу. Це рішення про Злуку дістало в історії назву Люблінська унія (союз), а держава стала називатись **Річ Посполита**. Але життя подільських селян від цього не покращилось, а навпаки. Незважаючи на об'єднання двох великих держав Польщі та Литви, татари в свою чергу так само віроломно нападали на міста і села Поділля. Кучманським шляхом знову і

Річ Посполита, 1569 р.

знову йшла смерть і поневолення. В 1558, 1562, 1564, 1567, 1569 роках і в подальшому у 70-х роках XVI ст. наші землі зазнавали страхітливих татарських спустошень. Не ставала виключенням і земля шаргородська. Селяни тікали з цієї місцевості, де поруч, по лівий бік Мурафи, проходив страшний татарський шлях.

Крім гніту магнатів і шляхти, католицької церкви населення зазнавало величезних збитків від вторгнення татар. В 1575 році 130-тисячна татарська орда вторглась на Правобережну Україну, а також в наш край. Документи свідчать, що татари тоді захопили 55 тис. полонених, забрали 150 тис. коней, 500 тис. рогатої худоби, 200 тис. овець. Ще більше потерпіло наше Поділля від татар у 1577 році. Гніт польських панів, напади татар змушували населення Поділля утікати на Південь України, зокрема на Запорізьку Січ, де окозачувалось, ставало вільним і не раз приходило на допомогу населенню, яке терпіло панський гніт. Лозівські землі з невеликими поселеннями (хуторами) з кінця XVI століття стали належати, як і вся Шаргородська волость, польському магнату Яну Замойському.

Северин Наливайко

В 1594 році вибухнуло велике селянсько-козацьке повстання проти гніту польських феодалів під проводом Северина Наливайка і Григорія Лободи. Спочатку повстанці пішли із Запорізької Січі на Брацлавщину, де до них приєдналося багато селян і міщан. Вони вигнали з Брацлава польських правителів, розгромили послане проти них королівське військо і в листопаді 1594 року заволоділи Шаргородом, а потім Баром, захопили і зруйнували фортецю. Григорій Лобода одружився на барській шляхтичці. В Барі перезимували, провели тут козацьку раду, яка звернулася із закликом до населення підніматися на повстання проти гнобителів. Тут до них також приєдналося багато селян і міщан, і пішли походом по Поділлю. Наливайківці зайняли Томашпіль, Шаргород, Мурафу, Лучинець, Красне, Станіславчик, Копайгород, Могилів. Пани утікали. Все Поділля опинилось під їх контролем. Це повстання з великими зусиллями було розгромлене поляками лише в 1596 році.

XVI століття в історії нашого краю завершилось повстанням наливайківців проти магнатів і шляхти. Але після розгрому повстанців владу знову захоплювали польські та литовські феодали.

Поступово збільшувались феодальні повинності, селян перетворювали в кріпаків. На Брацлавщині в середині XVI ст. панщина становила 2 дні на тиждень, в Західному Поділлі – 3-4 дні. Крім панщини селян зобов'язували платити натуральні податки, грошові і виконувати роботи по ремонту замків, мостів, гребель, охороняти переправи, мости та інші повинності. Одночасно селян зобов'язували сплачувати державний податок.

* * *

Проходили роки. Незважаючи ні на що, народ поступово піднімав край з руїн, багатішав. На землях, де зараз знаходяться Лозова і Теклівка, поселялись люди.

З історичних джерел відомо, що в цій місцевості масово спалювались навколишні величезні лісові масиви. Після їх спалювання і вивезення поташу (попелу) за кордон, ці площі згодом ставали придатними для посівів пшениці, проса та інших культур. На цих спалених площах згодом поселялися люди. Це була перша половина XVII століття. Настав час, коли відбувалося масове засилля у нашому краї поляків, які захоплюючи землі, маєтки в місцевих жителів, осідали на них, а українців виганяли.

Коронний гетьман Ян Замойський. У власності Замойських в пер. пол. XVII ст. перебували Лозова і Теклівка

Лозівські землі, що раніше належали роду Дмитра Вишневецького, а з кінця XVI століття перейшли у власність роду Замойських, стали заселятися переселенцями із північних країв. Але цьому передувало проведення величезної роботи по звільненню лісових масивів навколо Шаргорода для створення умов під обробіток грунтів. Адже ці землі були занадто родючими. Ян Замойський добре розумів це.

Одержавши наказ від польського короля укріпити фортецями землі від нападників, Ян Замойський почав організовувати людей – переселенців для масового знищення лісів навколо Шаргорода. Ліси вирубувалися на протязі усього XVII століття. Окремі села Корчмаровської волості засновані набагато раніше, наприклад: Конатківці – 1448 р., Івашківці – 1450 р., Княжа Лука (Плебанівка) – 1468 р. та ін. Отже, люди в цій місцевості у Шаргородському ключі жили, але поселення, які знаходилися на татарському Кучманському шляху, то зникали, то знову виникали. Тому, чи існувало село Лозова на початку XVI століття, на жаль, встановити не вдалося.

Ліси давали величезний дохід їхнім польським власникам. Виготовлення поташу (попіл з дерева) було вигідною справою. А тому місцеве населення, виконуючи волю власників земель, вело, можна сказати, боротьбу з лісовими масивами. Це був насічно-вогняний спосіб знищення лісів ще за часів Замойських, який володів цими землями ще до Конецпольських, Потоцьких. Робилося це дуже просто: лісоруби насікали на зріст людини навколо стовбура дерева кору, за рік вони всихали і їх масово спалювали.

Томаш Замойський і його дружина Катерина з Острозьких – володарі Лозівських земель. Дереворити, 1864 р.

Розробки лісів проводились повсюди, де жили люди, а якщо людей бракувало, їх завозили з віддалених від лісових хащ місцевостей. Тут поселялися люди із Польщі, Чехії, Німеччини, Галичини, Волині, які уже мали досвід по виготовленню поташу. Виникали осідки, де люди будували для прожиття тимчасові «буди». Власник Замойський особисто підбирав місцевість, де можна було б виготовляти поташ. Для його виготовлення потрібна наявність води, глини, вапняку та піску. Одне з таких місць Замойський визначив над річкою Лозова, навпроти Конатковець. Там і будувались «буди» для переселенців. Це був кі-

нець XVI століття. З тих пір те поселення, де жили переселенці у будах, називається Будне. Тут, над річкою, було побудовано «завод» для виготовлення поташу. Весь попіл із спалених у лісах дерев звозили у сусіднє село Будне.

Такий же подібний процес виготовлення поташу існував й у інших місцевостях нашого краю. Так, ліси, що вкривали всю територію теперішніх сіл Вознівців, Строїнців, Пеньківки, теж масово спалювалися, а потім селяни звозили до «заводу», що діяв у селі Будьки (тепер Жмеринського району), де теж виготовлявся поташ. Крім поташу, на землях, де виготовлявся у Будьках поташ, окремі майстри із Полісся, яких у наших селах поселив Ян Замойський, варили й дьоготь. Для цього вони здирали окремо березову кору, з якої й виготовляли дьоготь. А всохлі дерева спалювали для виготовлення поташу.

У лісах навколо сіл виникали «пасєки». До відома читача: слово «пасєка» у ті часи означало не утримання бджіл, як ми звикли називати цей вид промислу тепер, тому що бджільництво – це бортництво. А «пасєка» – означає ділянка лісу, яка підготовлена до вирубки для спалення дерев. Дерева просто сікли, висікали, на зріст людини зрубували кору з них для того, щоб вони гинули й висихали.

Ліс спалювався для виробництва поташу. Поташ – це лугова речовина, вуглекислий калій, з якого виготовляли мило, кришталь, фарби чи барвники, його використовували для вичинки шкіри, при виготовленні ліків та навіть у кондитерській справі. Поташ також використовувався при виробництві скла. (Між іншим, такий завод по виготовленню скла існував у селі Гута Мовчанська і діяв у XVI-XVIII ст.ст.).

Процес виготовлення поташу був надто важким. Спочатку селяни заготовляли попіл з дерева. Для цього дерев'яні колоди складали у конусоподібні буди і спалювали разом із вирубаними кущами та хмизом. Потім звозили попіл до так званого «заводу» в с. Будне. Тут розбавляли його водою та фільтрували через солому чи сіно. Потім з відстояної речовини одержували луг, який повільно виливали на вогнище у спеціальний цегельний ящик. При температурі від полум'я вода з лугу випаровувалася, а затверділий поташ випадав на дно ящика. Потім його кришили, роздрібнюючи ломами і зсипали у бочки для транспортування.

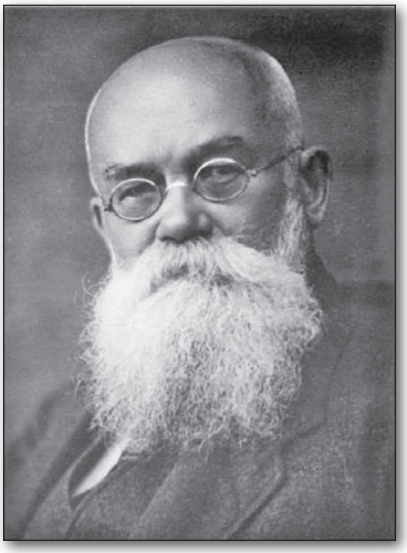
Виготовлення поташу було досить трудомісткою справою, що тривала кілька місяців й вимагала значної кількості робочої сили. Але збут поташу – це дуже вигідна справа. Ця галузь промислового господарства збагачувала рід Замойських, які постійно вивозили цей продукт, виготовлений із спалених навколишніх, в тому числі лозівських, лісів, за кордон.

До речі, з дерева тоді робили смолу і навіть порох для військових цілей. Тому ліси Поділля рідішали і рідішали.

Після спалювання лісу і вивезення поташу за кордон, ці площі згодом ставали придатними для посівів пшениці, проса та інших культур. На цих спалених площах поселялися люди. Це була перша половина XVII століття.

Кінець епохи Замойських

З архівних даних стає відомо, що край Шаргородський почав масово заселятися із приходом на ці землі польського роду Замойських.

Михайло Грушевський

Чому стала можливою така потужна польська колонізація на землях Правобережної України, особливо на її порубіжних територіях, куди відносилась Шаргородщина? Не варто забувати, що переселення з Польщі і Західної України мало місце і до 1569 року. Головною причиною цього була мало обжитість територій на Правобережній Україні і недостатня кількість землі у Польщі. М. Грушевський в своїй «Історії України-Руси» писав: «У 1480 і 1490 роках тутешні землі були страшенно спустошені татарами і такими вступили в XVI ст. і виходять вони із цього стану лише в другій половині XVI ст. з розвитком козаччини. Тому привілейована верства в цих землях була дуже слабка до приєднання їх до Польщі, а місцеве зем'янство не чисельне».

Ян Замойський дозволив переселенцям із Галиччини, Волині та Польщі займати вільні землі і обживатися тут. Але населення мало виконувати волю володаря – захищати місто від нападників і будувати різного роду укріплення. Разом з цим не припинялася робота по спалюванню лісів і виготовлення поташу.

Володар краю також дозволив євреям заселятися у Шаргороді та у навколишніх селах з тим, щоби вони розвивали торгівлю та ремесло.

Місцеве населення потерпало від надмірної праці на вирубці лісів, на різних будівельних роботах у самому Шаргороді та навколо нього. А тому часто стали виступати проти панських поневолювачів – шляхтичів, а також проти визискувачів – євреїв, які заполонили Шаргород та навколишні села. Жидів народ називав здирниками і обманщиками, їх не поважали і не любили.

Серед населення Шаргородщини велася міжусобна боротьба проти насильницького окатоличення українських людей. Життя селян ставало нестерпним.

Перша половина XVII століття принесла у наш край сильне незадоволення важким життєвим становищем його мешканців. Незадоволені були і багатші, і бідні.

Для зацікавленого читача відмітимо, що в історичних джерелах слово «Україна» згадується ще у 1187 році князем Київської Русі Володимиром Глібовичем. Згадувалося це слово і у 1189 році. А на польській карті басейну Чорного моря за 1580 рік Україна позначена по обидва береги річки Дніпро.

І вже у першій половині XVII століття (1620 – 1630 рр.) припадає виникнення козацтва на українських землях. Організатором і першим гетьманом козацтва та засновником козацької держави Україна на Правобережжі був кошовий отаман війська Запорозького Петро Сагайдачний.

Як видно з попередніх історичних подій, жорстоке гноблення і свавілля польських колонізаторів призвели до загострення класової боротьби на Поділлі й на Шаргородщині зокрема. Почастішали озброєні напади селян на польських панів. Запалали маєтки гнобителів. Українські феодали і шляхтичі, не домігшись

повернення своїх маєтків від королівських здирників з допомогою суду й короля, утікали на Запорізьку Січ, приєднувались до повсталих.

Спустошувались села і міста. Євреї масово тікали з обжитих місць, через це занепадало ремесло і торгівля. Покривджене населення міст і сіл, не домігшись покращення становища в результаті боротьби, або утікало до козаків на Січ, або переселялось в степову частину України, в Молдавію чи в інші місця. Внаслідок селянсько-козацьких повстань польські пани утікали, а потім поверталися з військами і жорстоко розправлялись з повсталими. Народний гнів наростав, аж поки не вибухнув у велику Визвольну війну українського народу під проводом Богдана Хмельницького, який згодом став головою козацької держави Україна. Епоха Замойських закінчилася, уся Шаргородщина перейшла у власність нових господарів – Конецпольських. Цьому польському роду в могутній державі Речі Посполитій належали 740 сіл, 170 міст і містечок, в тому числі усі села Шаргородщини і сам Шаргород, який знаходився на перехресті важливих торгових шляхів.

Розділ V
Боротьба за незалежність на Шаргородщині

Гетьман Богдан Хмельницький і Шаргородщина

На українських землях встановився жорстокий режим іноземного панування. Це викликало велике обурення місцевого населення. Тому з перших днів володарювання польських панів на Україні розгоряється полум'я національно-визвольної боротьби, що часто виливалося у великі народні повстання та селянсько-козацькі війни.

Почалася Визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького проти польсько-шляхетської влади на Україні. Повсякденні знущання та утиски польських панів посилили боротьбу нашого народу за національне та соціальне визволення. З особливою силою вибухнув гнів українського народу на початку 1648 року.

Гетьман України Богдан Хмельницький

Ім'я керівника Визвольної війни Богдана Хмельницького, великого полководця, дуже тісно пов'язане із Поділлям, Шаргородщиною зокрема. Запеклі бої з шляхтою проводились по всій Україні. Поляки зазнавали поразки за поразкою. Так, після розгрому польських військ в травні 1648 р. біля Жовтих Вод і Корсуня та нищів-

ного розгрому поляків у липні під Старокостянтиновим, вони поспішно утікали. За короткий час були визволені Вінниця, Брацлав, Ладижин, Бершадь, Шпиків, Деребчин, Мурафа, Красне, Томашпіль, Чернівці, Четвертинівка, Чечельник, Станіславчик, Копайгород, Лучинець, Шаргород та інші міста і містечка. Єдина надія в польських військ була на Бар і Барську фортецю, які були воротами до Східного Поділля. Вони сподівались надійно сховатись за його добре укріпленими валами. В час Визвольної війни Бар дійсно був одним з важливих ключових пунктів, за який точились запеклі бої між польськими і козацькими військами.

На захоплення Бару Б. Хмельницький послав полковника Максима Кривоноса з військом. Слід відмітити, що масштаби діяльності знаменитого селянського полковника Максима Кривоноса на території Шаргородщини, Барщини, Брацлавщини та всього Поділля набрало такого розмаху, що перелякана польська шляхта ставила його на один рівень із Богданом Хмельницьким.

Гетьман розумів, що розрізнені загони повстанців, які діяли на нашій території Поділля, необхідно було об'єднати в одне організоване військо. Тому Б. Хмельницький доручив це зробити своєму найближчому соратнику і помічнику Максиму Кривоносу.

При здобутті Бару і фортеці проявився блискучий військовий талант козацького полковника М.Кривоноса, який, як твердять історичні джерела, походив з сім'ї ремісника з м.Могилів-Подільського. (Точна дата народження М. Кривоноса невідома. Крім місця його народження в місті Могилів-Подільський, у літературі зустрічаються й інші населені пункти: село Вільшанка на Черкащині, місто Острог, одне із сіл на Волині). Він вміло координував дії піхоти, кінноти та артилерії, оперативно діяла розвідка, ефективно використовувалася військова техніка. На площі міста зібралися всі православні жителі Бара й перед ними виступив М.Кривоніс і оголосив грамоту: «*Не слухайте панів, не слухайте більше урядників, а приходьте всі до мене. Ваші батьки не знали ніяких панських законів, на цих политих вашою кров'ю полях. І ви ніколи не знайдете кращого засобу визволитися, якщо*

тепер із зброєю в руках не скинете панське ярмо і не здобудете свободу кров'ю своєю». У відповідь на цей заклик багато подолян вступили в ряди повстанців. За цю блискучу перемогу в Бару над польськими військами М. Кривоніс був нагороджений гетьманом Б.Хмельницьким дорогоцінною позолоченою шаблею.

Максим Кривоніс – найближчий сподвижник Б. Хмельницького

Ще до Визвольної війни 1648-1654 рр. в одній з сутичок з польською шляхтою Максим Кривоніс дістав удар шаблею, внаслідок чого був ушкоджений ніс. З того часу був прозваний Кривоносом. А у народних думах та піснях він відомий ще під прізвищем Перебийноса.

Потомків з таким прізвищем існує особливо багато у наших навколишніх селах Поділля. Цей факт є важливим засвідченням того, що полководець М. Кривоніс (Перебийніс) все-таки родом із нашої місцевості.

Польській шляхті вдалося завдати поразки ще перед війною у 1646 році загонові Максима Кривоноса. Після поразки він пішов на Запоріжжя, щоб звідти продовжувати боротьбу проти гніту шляхетської Польщі.

Налякана розмахом повстанського руху влітку 1648 року, польська шляхта тікає із своїх маєтків, ховаючись від народного гніву. Великі магнати організовують загони із шляхти для боротьби з повсталим народом. Войовничо налаштоване населення Шаргородщини і навколишніх сіл брало активну участь у боях із польсько-шляхетськими військами під час здобуття Бара, Копайгорода, Станіславчика, Лучинця, Шаргорода, Томашполя, Шпикова, Мурафи, Чернівців, Красного, Брацлава.

Ось як описує події, пов'язані з перебуванням Кривоноса на Шаргородщині Брацлавський шляхетський воєвода Адам Кисель у своїй жалобі на невгамовного, сміливого полководця з війська Б.Хмельницького у листі до коронного Канцлера, дато-

ваного 1648 роком, (мовою оригіналу із деякими скороченнями, що не стосуються Шаргорода).

Письмо
его милости пана воеводы Брацлавского
к его милостыни пану Канцлеру коронному
в Корлуп 9 августа 1648 года.

«*..Большая и жалкая перемена последовала в моем предположении идти к Киеву,... ..несколько тысяч Козаков пошли к Меджибожу. Кривонос взял зтот город штурмом и всех жителей перерезал. Слышно, что и Шаргород подвергся той же участи, (під словами «всех жителей» мається на увазі усіх шляхтичів та євреїв, а місцевих жителів – українців козаки не чіпали – А.Н.) и что козаки обратились уже к Бару, ...Те же изменники Кривоносцы, которые мою гущу опустошили, поймали отца Лацка, моего поверенного, отправленного мною к Хмельницкому, и разложив его на главной улице Шаргорода, избили киями так, что я не знаю останется ли он в живых, забрали все при нем мои письма к Хмельницкому... ...ограбили наездами всю окрестность, сожгли монастыр в Калиновке, что возле Шаргорода, пьянствуя днем и ночью, выпили несколько бочек вина и несколько десятков бочек меду, потчивали всех холопов, а остальное пораздавали им...*

...Изменник Кривонос писал Хмельницкому (из показаний пленных), что мои послы посажены на кол. И тогда сам Хмельницкий двинулся с великими силами 100-120 тыс. на соединениє с Ордою...

(Адам Кисель – воевода Брацлавский, август 1648 год)».

Селянський полковник Максим Кривоніс, володіючи великим організаторським і військовим талантом та незламністю волі, мужністю, яскраво вираженою непримиренністю до польського панування і ненавистю до існуючих соціальних відносин, наводив жах на польську шляхту.

Ось рядки, де звертаючись до короля, польська шляхта повідомляла:

«*...Той безчесний Кривоніс підняв на війну неорганізовану юрбу і до цього часу по Україні не перестає порушувати наш мир і всю-*

ди проводить ворожі наступи. Він здобув у боях і спустошив багато міст, винищуючи шляхту, жидів-орендарів та ксьондзів».

(Історія України в документах та матеріалах, т.Ш., Київ, 1941, с.115).

Наша місцевість опиняється в зоні частих військових сутичок між польською шляхтою і загонами селянсько-козацьких формувань. Бої відбувалися і в Лучинці, і в Копайгороді, і в Станіславчику, і у Шпикові, і у Томашполі, Чернівцях і в Мурафі. У серпні 1648 року Максим Кривоніс зі своїми загонами під Станіславчиком зустрівся із переважаючими силами польської шляхти. Військова майстерність та мужність селянсько-козацьких загонів на чолі з Максимом Кривоносом не дозволили шляхті добитись перемоги.

Після боїв під Станіславчиком загони козаків Максима Кривоноса з новим поповненням з місцевих селян рушили на Шаргород.

Напад козаків Кривоноса на поляків

Фортеця, де осіли шляхетські війська, зустріла козаків вогнем із гармат і атаками кінноти. Відчайдушний і розгніваний діями шляхти селянський полковник Максим Кривоніс першим увірвався на своєму коні всередину переляканих польських воїнів і почав рубати шаблею ворогів.

Бій тривав зовсім недовго. Завдяки своїм швидким і рішучим діям козаки штурмом оволоділи Шаргородом. Південні ворота міста (ворота знаходились при злитті річок Ковбасної та Мурашки – А.Н.) останки ворогів скоро відчинили і через них втекли на Писарівку і Політанки до Чернівців і аж до Дністра. Козаками було порубано багато шляхтичів, зруйновано їхні будівлі, в тому числі і шаргородський костел Флоріана. *(Архів Пд. – Зах. Росії, ч.1І, т.1І, Київ, 1886, с.192)*.

Війська Богдана Хмельницького успішно просувались на Захід і наприкінці вересня 1648 року спинились під стінами Львова. Наближалась зима. Серед козаків розпочалась епідемія невиліковної чуми. Від неї помер видатний сподвижник Богдана Хмельницького, наш земляк, полковник Максим Кривоніс.

(З окремих джерел відомо про сварки між Хмельницьким і Кривоносом, який не поділяв з гетьманом поглядів на політику держави. І смерть від чуми під Львовом лише двох козаків – Кривоноса і його товариша, – серед сорока тисяч вояк, аж ніяк не схожа на смерть від чуми. Прикмети епідемічної хвороби чуми, як відомо, впізнати не важко – тіло хворого вкривається чорними плямами. У Кривоноса, як свідчили його підлеглі, таких плям не було. Підле отруєння і ніщо інше.)

Даний етап війни закінчився Зборівським договором між Богданом Хмельницьким і польським королем Яном Казимиром ІІ, укладеним 8 серпня 1649 року. Цей договір завершив воєнні дії 1649 року, у ході яких козацько-селянське військо завдало нищівних ударів польсько-шляхетській армії. Згідно договору було визначено кордон між Україною Богдана Хмельницького і Польщею. За цим договором лінія кордону на Поділлі проходила по прикордонних містечках, в яких стояли козацькі застави: Погребище, Прилуки, Вінниця, Браїлів, Станіславчик, Копистирин, Мурафа, Шаргород, Садківці, Чернівці, Стіна, Ямпіль і до річки Дністер. (Нариси історії Поділля, Київ, 1990, с.77).

Король Польщі Ян-Казимир ІІ визнав Богдана Хмельницького гетьманом України та передав під його владу землі Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводства, тобто більшу частину українських земель.

Шаргород опинився прикордонним містом. Король також

визнав складений урядом Богдана Хмельницького реєстр Запорізького війська, що містить поіменні списки 40 тисяч реєстрових козаків. Решті козакам (і це була помилка Б.Хмельницького) необхідно було повернутися в підданство старостам і панам на місцях. Дане рішення було образливим для населення.

Король Польський Ян-Казимір-II, обраний 17 листопада 1648 р. за бажанням Б. Хмельницького. Згодом король Ян-Казимір перебував походом у Шаргороді

Хмельницький розумів, що перемога може бути нетривкою, якщо її не закріпити на місцях. Одразу ж після Зборова з вересня-жовтня 1649 року він займався великою державницькою діяльністю по зміцненню козацької адміністрації, проводив адміністративно-територіальний поділ своєї підвладної території на полки і сотні.

Спеціальним гетьманським універсалом вся Україна була поділена на 17 полків, відповідно, полки – на сотні. У нашій місцевості у вересні 1648 року був сформований великий Брацлавський полк під керівництвом полковника Данила Нечая. До складу полку увійшла 21 сотня. Шаргород був визначений як сотенне містечко і сотня Шаргородська увійшла до складу Брацлавського полку. Лучинець і Мурафа також були визначені сотенними містечками цього ж полку.

Внаслідок Білоцерківської українсько-польської угоди 1651 року землі Лозової разом з усім Брацлавським полком відійшли до Польського королівства, але 1652 року усі ці землі були знову повернені до складу української держави. Проте Мурафську сотню, після загибелі Нечая у Красному, не було відновлено, Лучинецька сотня діяла й далі.

Вдалося віднайти поіменні списки козаків шаргородської, лучинецької і мураховської сотні. Читачеві, якому буде цікаво знати ті прізвища сотенних козаків, рекомендуємо проглянути книгу «Реєстр Війська Запорозького 1649 року», Київ, 1995р.,

с.250-254. Можливо, серед них є і лозівські чи знайомі шаргородські та лучинецькі прізвища та імена. Наші предки-земляки воювали у рядах сотенних козаків війська Б.Хмельницького. Цим ми маємо пишатися і мати за приклад їхню самовідданість Україні.

З біографії Данила Нечая

Данило Нечай – Брацлавський полковник

Величезний внесок у боротьбу українського народу проти польських колонізаторів зробив відомий у нашому краї козацький полководець, сподвижник Богдана Хмельницького, наш земляк, Брацлавський полковник Данило Нечай.

Народився Данило Гнатович Нечай у 1622 році. В історичній літературі є свідчення про те, що славнозвісний герой Визвольної війни українського народу проти польських магнатів і шляхти 1648-1654 рр. Брацлавський полковник Данило Нечай – наш земляк. Ось деякі з них. В «Нарисах історії Поділля» (Хмельницький, 1990 р.) на 76 стор. записано: «Полковник Д. Нечай за деякими даними з околиць Бару». Ще більше уточнює це польський протокол допиту повстанця Ониська Звайтовича: *«З Вишновця Хмель (тобто Хмельницький) пішов до Бродів, там застали місто відчиненим, але замок боронився до цього часу. Там залишився штурмувати замок Нечай. У цього Нечая люди з Бару, бо й сам він з Бару»*. Є й інші дані.

Коли Данькові сповнилось 13 років дід Омелько повіз його в Києво-Могилянську академію, в якій він навчався 12 років. Закінчив її у 1647 році 25-річним юнаком напередодні Визвольної війни. Його дід Омелько і батько Гнат козакували на Запоріжжі, брали участь в звитяжних козацьких походах. Дід воював разом з Сагайдачним. Батько дослужився до осавула. Данило навчався досить успішно і знав 5 мов: польську, німецьку, грецьку, латинську і татарську. Одружившись, жив з рідними на хуторі.

Напочатку 1648 року на хутір заїхав загін козаків, з ними був Б.Хмельницький. Вони прямували на Січ. Данило познайомився з Б.Хмельницьким, зблизились і той розповів свої плани підняти Січ на боротьбу з поневолювачами, щоб визволити Україну. Нечай порадив: щоб мати надійний успіх, треба в тилу ляхів підняти народ, вороги опинилися б в оточенні. Хмельницькому сподобався Данило, він гідно оцінив його практичні поради. І коли його обрали на Запоріжжі гетьманом і козаки повстали, він послав до Нечая великий загін козаків з листом, щоб той здійснював свої задуми. Дід Омелько поблагословив онука на звитяжну боротьбу, подарував свою козацьку шаблюку, яка не раз виручала в бою, дав інші вояцькі обладунки.

Піднявши на священну Визвольну війну населення Київщини – нечаївці прибули на Брацлавщину. Барське староство тоді входило в склад Брацлавського воєводства. З появою нечаївців і тут запалахкотіло полум'я народного повстання. Такі дії Нечая в тилу ворога примушували польське командування розпорошувати сили, шарахатися в різні сторони. Про свої дії Нечай посилав письмові звіти гетьманові. Посланці привозили радісні звістки про нищівний розгром ляхів під Жовтими Водами, Княжим Байраком, Корсунем.

Внаслідок народних повстань, піднятих нечаївцями, визволено Київщину, Уманщину, Брацлавщину. За такі успішні дії гетьман у червні 1648 року призначив Нечая Брацлавським полковником і запросив на козацьку раду, що була в с.Маслів Став, перед битвою під Пилявцями. На раді розробили тактику переможної битви під Пилявцями.

Завдяки військовій хитрості козаки, вночі утекли з Старокостянтинова, де два дні тривали бої. Гадаючи, що козаки злякалися, ляхи кинулись в погоню, розтягнувши свої сили. Їх заманили на посічену ярами, мочарами, ямами і горбами місцевість, не вигідну для наступу кінноти, якої в ляхів було набагато більше, ніж в козаків. Польські кіннотники несподівано наткнулися на добре укріплений козацький табір у вигідному місці. Але вони, маючи перевагу, вважали, що його легко зметуть. Їх наступ захлинувся. Нечай тисячу драгунів знищив і стільки ж захопив в полон. В другому бою знищив польський табір і кін-

нотою переслідував ганебно втікаючих «пилявчиків». Так презирливо козаки охрестили ляхів-утікачів. Але за те, що Нечай бився в перших рядах разом з козаками проти жовнірів і був поранений, мав наганяй від гетьмана, бо він вимагав – полковник повинен командувати.

Стотисячна польська армія – цвіт і гордість Речі Посполитої – була на голову розбита під Пилявцями. Такого безпощадного розгрому польська армія ще не знала.

Після битви під Пилявцями Д. Нечай став відомий на Україні, як народний герой, як один з найзавзятіших козацьких полковників. Ляхи боялись його і вважали найбільш бунтівним серед повстанців, найбільш безпощадним до ворогів. Недарма гетьман доручав йому здійснювати особливо відповідальні військові операції, посилав піднімати народні маси на боротьбу, гуртувати повстанські загони. І був він наймолодший серед козацьких полковників, адже ж у 1648 році йому було лише 26 років.

Саме в цей час, коли Данила окрилювали славні перемоги над поневолювачами українського народу, узнав він тривожну і гірку звістку: його любиму дружину Ганну з малолітнім сином і батьком забрали татари, а дід Омелько загинув в бою з супостатами. Не гаючись, послав Данило у Крим знайомого татарина з грішми викупити рідних.

Зібравши знову великі сили, в січні 1649 року польські поневолювачі вдерлися на Поділля і захопили Бар. Нечай просив гетьмана послати його туди, поскільки він добре знав цю місцевість. І він негайно поспішив на допомогу полковнику І. Федоровичу, якого потіснили вороги. Нечай зупинив переважаючі сили поляків недалеко від Бару, біля Миток і Матійкова. Закликав на допомогу селян навколишніх сіл і жителів Бару. Зав'язався великий бій, в якому з обох сторін брало участь майже 30 тис. чоловік. До Нечая щораз прибували свіжі сили селян і міщан. На його заклик розпочалось повстання на Подністров'ї. Ватажки – повстанці тут формували загони і посилали до Нечая.

Становище королівських військ різко погіршувалося. Щоб не попасти в оточення, вони утікають з Бару до Меджибожа. Переслідуючи ворога, нечаївці визволяють Меджибіж. Нечай з

кіннотою влаштовує засідку під Староконстянтиновим у червні 1649 року. Внаслідок нищівного удару від розбитих польських військ Нечай захопив сто гармат, 200 возів з ядрами і порохом, багато возів з іншими припасами і 3 тис. полонених. Не збавляючи стрімкості наступу, нечаївці, переслідуючи ляхів, сходу захоплюють Збараж. Дорога на Львів була відкрита. В цих нестримно наступаючих боях проявився військовий талант народного героя Данила Нечая, який зумів піднімати народ на боротьбу з поневолювачами і це полегшувало ведення війни козакам. Про Нечая складають пісні, розповідають легенди.

Гетьман посилає Нечая на Волинь і тут спалахує вогнище народної війни. А потім направляє на Київщину, щоб перегородити дорогу литовському князю Радзивілу, який мав намір захопити Київ і вдарити в тил козакам. Данилові дуже хотілось побувати у польському місті Львові, про якого наслухався різних див. Але мусив виконувати наказ гетьмана.

Відзначився Д. Нечай зі своїм полком і у битві за Зборів влітку 1649 року. За його голову магнати обіцяли високу винагороду. Прагнучи його знищити, підіслали одного офіцера для ведення переговорів і коли Данило вийшов з хати, той насипав отрути у воду. Але це помітив вартовий козак. Задум не вдався, зловмисника покарали.

У серпні-вересні 1650 року Нечай з сорокатисячною армією здійснив блискучий похід в Молдавію і завдяки вмілим дипломатичним здібностям домігся того, що її володар Лупул відійшов від Польщі і став союзником України. Про це було укладено договір. Цей крок був особливо важливим для дальшої боротьби за визволення України.

Після Зборівської угоди, якою залишились незадоволені обидві сторони (козаки і ляхи), Барське староство, куди входили і шаргородські землі, залишилось нейтральним. Ні одна із сторін не мала права вводити туди свої війська.

Полк Брацлавський

Данило Нечай – полковник

(З поіменних списків сотень Брацлавського полку автор перераховує тільки назви їх (мовою оригіналу).

Сотня Райгородська, Тульчінская, Клебанская, Краснянская, Браїловская, Вулшанская, Вербская, Тимановская, Горячкоцкая, Александровска, Яльнцкая (Яланець – А.Н.), Ямпольская, Шаргородская, Мураховська – (27 козаків, Пеньковцы – 5 козаків, Копистерин – 68 козаків), Станіславовская, Мястковская, Лучицкая (Лучинець – А.Н.), Баглановская, Чачалніцкая, Комаргородская, Черновецкая.

(Реєстр Війська Запорозького 1649 року, Київ,1995 р., с.250-254).

Таким чином, Шаргород, Лучинець і Мурафа стали після 1649 року сотенними містечками. Вся повнота влади в Шаргороді, Лучинці і Мурафі належала сотникам. Такими були призначені Д.Нечаєм Іван Сотник і Павло Мисенко, а пізніше – Василь Шпаченко. Крім сотника, який обирався козацькою радою, були сотенний осавула, писар, хорунжий, суддя. Сотник мав адміністративну, військову і судову владу. Було введено контроль за фінансами, оподаткуванням населення міста та навколишніх сіл, охороною торгівлі та ремесла. Селянська та міщанська громади Шаргорода, Лучинця і Мурафи визнали державне керівництво сотенної старшини. Після проголошення сотенним містечком в Шаргороді згодом з'явилась ратуша – будинок посеред містечка, перед яким була центральна площа міста. В ті далекі часи біля ратуші відбувалися урочисті події та вирішувались доленосні життєві проблеми. В цьому приміщенні, яке після деяких перебудов збереглось і до наших днів, перебувало містечкове самоврядне керівництво, що було підвладне сотнику. Донедавна в цьому приміщенні, містилися селищна, а потім міська рада. Сьогодні тут розміщується земельний відділ райдержадміністрації. На великій площі, яка розмістилася перед будівлями костелу і ратуші, не раз бували і вимовляли палкі про-мови гетьман України Богдан Хмельницький (1650, 1653 рр.), полков-

Приміщення ратуші в Шаргороді, де на площі перед костелем не раз вимовляли промови Хмельницький, Кривоніс, Нечай. Фото 2010 р.

ники війська Запорозького Максим Кривоніс (1648 р.), Данило Нечай (1649, 1650, 1651 рр.).

(Документи Б. Хмельницького (1648-1657 рр.), Київ, 1961, с. 190).

Гетьман Хмельницький добре розумів, що Зборівська угода – це тимчасове перемир'я. Готувалася до нападу Польща, готувався до війни і Богдан Хмельницький. Він звернув особливу увагу на зміцнення прикордонної смуги. У 1650 році разом з генеральною старшиною він здійснив інспекційну поїздку по

сотнях Брацлавського полку. Лінію сухопутного кордону та кордону по р. Мурафа захищали полки брацлавського полковника Данила Нечая. Застави на цьому відрізку кордону виявилися надто слабкими.

На початку 1651 року польський гетьман Калиновський, який сам мав маєтки в тих місцях, що були відведені козакам, вирішив ввести 15-ти тисячне польське військо на Україну. Він видав універсал, в якому наказував селянам, щоб, покинувши бунти, кожен сидів вдома і слухався своїх панів, а сам з військом вирушив на Поділля і захопив Ямпіль, Чернівці, Шаргород, Мурафу і став обозом у Станіславові (колишня назва Станіславчика – А.Н.). На зустріч йому з 3-х тисячним військом виступив брацлавський полковник Данило Нечай, простуючи до Бару через густий Чорний ліс коло Тульчина. Довідавшись, що Калиновський дуже швидко посувається вперед, Нечай не захотів стрінутись з ним в Левківському лісі і пішов до містечка Красного (в теперішньому Тиврівському районі), де дожидав, що до нього підійдуть на поміч околишні селяни. Діло було на масницю. Нечай виставив на чатах коло Ворошилівки над Бугом Мураховського сотника Шпака з козаками, а сам почав гуляти й бенкетувати, як звичайно, на масниці.

В цей час, як це часто бувало, при високих рангах діяв шпигун Ігнацій із спільницею, панянкою Тамілою – дочкою страченого Нечаєм католицького священика, на користь поляків. Вони тримали зв'язок через зрадника Яна Грегора. Останній прибув до Станіславчика і доповів Каліновському про те, що Нечай та його козаки гуляють в Красному в домі шинкарки Кушнірихи біля млина та ще у різних домах містечка. А в сусідній Ворошилівці стоїть на сторожі сотня Мураховська на чолі з сотником Шпаченком.

Коронний гетьман Мартин Калиновський скликав у Станіславові військову раду і, звертаючись до присутніх, сказав, що до нас дійшло повідомлення, що «бидло» зібралось в Красному, пиячать і святкують масницю, а нас вони не чекають і не бояться, що ми на них нападемо.

Данило Нечай гучно і весело вечеряв із своєю коханкою Орисею. Козаки попереджували Нечая про небезпеку. Особливо

цього домагався вірний козак від Богдана Хмельницького, який був представлений гетьманом до Нечая. Він не приймав участі у гульбі, був пильним. Нечай запевнив, що у нього є відважний та хоробрий козак Шпаченко, який повідомить його про небезпеку. Козаки, окрилені такою відповіддю свого полководця, вдались до пиятики та веселощів.

Тим часом польська армія Мартина Калиновського і Станіслава Лянцкоронського загальною чисельністю в 14-15 тисяч жовнірів 20 лютого 1651 року вирушила із Станіславова. Дізнавшись, що Шпаченко знаходиться у Ворошилівці з малим загоном, польське коронне військо на чолі з ротмістром Корецьким, прямуючи через Будьки, швидко напало на нього, повністю знищивши його, що навіть не залишилося ні одного козака, який би повідомив у Красне Данилу Нечаю про небезпеку.

Була ніч. В Красному ніхто не думав про небезпеку, як польський передовий загін, який складався із драгунів під керівництвом П'ясочинського і ротмістра Корецького, підступив до Красного. Це відбулось о третій годині ночі. Першим почув наближення ворожої кінноти і повідомив Нечая козак від Хмельницького. Козаки вдарили в набат, схопивши зброю, кинулись на ворога. Як лев, захищався Нечай. Козаки разом з Нечаєм відбивались відчайдушно, завдаючи ворогові великих втрат. Вся вулиця була встелена трупами, кров текла по ній від страшної битви між козаками і ляхами. Але сили були нерівні. Підійшов до Красного свіжий багаточисельний польський загін із числа розгніваних подільських шляхтичів під керівництвом Косаківського, який, ввірвавшись зі всіх сторін до Красного, винищував козаків. Загинув на очах Данила Нечая його брат Матвій. Козаки відчайдушно відбивались від ворогів. Нерівний бій тривав майже цілу добу і тричі поранений Нечай до останнього не кидав з рук шаблі. Лише коли під ним упав кінь, козаки закрились у замку. Ще три доби оборонялася фортеця. Більшість захисників загинули. Але й перемога Лянцкоронського була невтішною. Із 10 тис. драгунів залишилось ледве 3 тисячі поранених і обшарпаних драгунів. Це була перемога дорогою ціною.

Смертельно пораненого Данила Нечая віднесли в замок, де він і помер. Тіло Нечая було перенесено до церкви, де попи від-

правляли панахиду по відважному козацькому лицарю. Поляки знайшли тіло Нечая і поглумились над ним. Люди пропонували відкуп полякам, щоб поховати Нечая, але поляки не взяли ні срібла, ні золота, порубали тіло Нечая на дрібні шматочки. Тільки дивом залишилась голова Нечая, яка згодом була віддана землі за всіма козацькими почестями, що проводились в церкві великомучениці Варвари с.Красного. Срібна булава і кіш Данила Нечая дістались воєводі П'ясочинському.

(В.А.Смолій, В.С.Степанков. Богдан Хмельницький, К.., 1995, с.293; Н. И.Костомаров. Богдан Хмельницкий, М., 1995, с.445).

Щодо голови і порубаного тіла Нечая в народі навколишніх сіл Красного існує інша легенда й досі про те, що знівечене поляками тіло зберіг посланець султана Муради на ім'я Алі, який брав участь у бою. Турок похапцем показав присутньому в церкві польському воєводі Корицькому папір від султана про те, що людина, котра посягне на життя Данила Нечая, вважатиметься особистим ворогом падишаха до сьомого коліна і буде приречена на погибель.

Від цих слів Корицького кинуло в піт і він вийшов з церкви...

Народ схоронив голову та зібрані останки тіла Данила Нечая зі всіма козацькими почестями далеко у полі сусіднього від Красного села Черемошне, висипавши, за звичаєм, шапками на місці могили героя великий земляний насип – курган. Вдячні нащадки через три століття на тому місці спорудили пам'ятник.

А срібна булава Данила Нечая деякий час перебувала в польного коронного гетьмана Мартина Калиновського, яку П'ясочинський віддав С.Лянцкоронському, а той, після деякої затримки у себе, вручив її коронному гетьману. Під час подій біля села Четвертинівки, що біля Ладижина, поляк Калиновський її загубив разом із своєю головою...

Для мешканців Поділля і для селян Барського староства, в тому числі й Шаргородщини, Данило Нечай став не тільки героєм війни, він став взірцем дійсного українця, який кров'ю своєю боронив Україну. Тому найбільш шанована і найдовша пам'ять залишається за Данилом Нечаєм.

Дорогим він став для нас ще й тому, що, як гласить легенда, народився Данило у одному із сіл з-під Бару. Данило виховував-

ся за давнім козацьким звичаєвим правом. Закінчив Києво-Могилянську академію, знав шість іноземних мов, а також сучасні науки. Був відчайдушно сміливим. У 26 річному віці уже мав перспективу бути достойним державним діячем.

І не тільки подоляни, а й увесь український народ дуже любив Нечая і склав про нього пісню, яка з різними одмінами співалась ще до недавнього часу по всій Україні, од коломийського Підгір'я до Харківщини. В цій пісні якраз змальовано останній бій Нечая з поляками:

Та поставив козак Нечай три сторожі в місті,
А сам пішов до кумоньки щуку рибу їсти.
0й поглянув козак Нечай за тихії води:
Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди.
Подивився козак Нечай в горішну кватирку:
Ходить ляшків, вражих синів, як курей по ринку.
Ой як крикне козак Нечай на хлопця малого:
– Сідлай, хлопче, сідлай малий, коня вороного!

Геть виріжем вражих ляхів та ще й до одного
Ой не встигнув козак Нечай на коника впасти,
Став ляхами, як снопами, по два ряди класти.
Ой кинувся козак Нечай на лівеє плече,
А вже з ляшків, вражих синів, кров річками тече.
Повернувся козак Нечай на правую руку,
Не вискочить Нечаїв кінь із лядського трупу.
Ой удався козак Нечай до коня словами:
«Не доступай, кінь козацький, до землі ногами!».
Ой як стисне козак Нечай коня острогами,
За ним ляхів сорок тисяч з голими шаблями.
Озирнеться козак Нечай на лівеє плече, -
0й полетіла Нечаєнку голівонька з плеча.

(*Відомо, що серед полковників Хмельницького велися чвари через різні погляди на ведення війни. Дивує поведінка Івана Богуна, який в той час знаходився в Сутисках, що всього за 20 км від Красного, де три дні стікав кров'ю Данило Нечай, а Богун (чомусь?), не пішов на допомогу, а відступив до Вінниці* – А.Н.)

Загибель Данила Нечая, одного з найталановитіших

українських полководців, стала великою втратою для армії Богдана Хмельницького і всієї України.

За героїчну смерть свого улюбленого Брацлавського полковника Данила Нечая гетьман Б.Хмельницький кровно «віддячив» полякам під Четвертинівкою, що біля Ладижина у 1652 році. В урочищі «Батіг» відбулася кровава битва з поляками. У ній загинув польський гетьман Калиновський, який вчинив розправу у м.Красному над Нечаєм. Загинув там і син Калиновського, загинув навіть рідний брат польського короля. Так помстився Б. Хмельницький за Нечая.

Могила Данила Нечая біля села Черемошне Тивріського району. Фото 2013 р.

Таким чином було порушено Зборівський договір і розпочався новий етап військових дій, який з перервами тривав до 1654 року, а польські хоругви під проводом Станіслава Лянцкоронського і Миколи Потоцького не раз з'являлися під Копайгородом, Шаргородом, Томашполем, Шпиковом, Чернівцями, Лучинцем, Мурафою, Красним, Станіславчиком та в інших місцях Поділля.

У 1651 році війська Богдана Хмельницького певний час дислокувалися у знайомих їм деребчинських і михайлівських лісах. Під час перебування у Деребчині козаки на так званій «Чорній раді» обрали своїми ватажками І.Олександренка та Чугая (Чуйка). Богдан Хмельницький наказав організувати вздовж р. Мурафи, яка довгий час служила кордоном між державами – козацькою державою Україною і Польщею, козацькі сторожі. Такі сторожі були створені по р. Мурафі. Тоді ж рада подільських козацьких загонів вирішила розпочати військові дії проти гноби-

телів. З містечка Деребчина об'єднані загони вирушили через населені пункти Михайлівку, Пеньківку, Вознівці, Станіславчик, Маньківці до Бару. Винищили по селах шляхту, з боями вступили в місто і знищили польський гарнізон, спалили і зруйнували фортецю, економію, захопили великі запаси хліба з її складів. В бою за Бар загинув обраний козаками у Деребчині полковник Чугай (Чуйко).

Потім вирушили з Бару до Дністра, де до них приєдналися левенці (гайдамаки) і спільно громили шляхту та магнатів по селах і містах. Завдяки вступу до них селян і міщан, загін мав тепер майже 10 тисяч чоловік, серед яких впевнено можна стверджувати, були й селяни з Шаргородщини. Але Мураховська сотня Брацлавського полку після загибелі Нечая відновлена не була.

Мурафа з 1651 року після поразки Данила Нечая у Красному, коли Мураховський сотник Шпаченко проспав напад поляків у Ворошилівці, де був виставлений Нечаєм для сторожі, перестала бути сотенним містечком. Сотня Мураховська поляками ще у Ворошилівці була знищена і більше не відновлювалася.

В середині жовтня 1653 року Гетьман України Богдан Хмельницький знову зупинився обозом у Деребчинському лісі. А далі через Семенівку, Михайлівку, Мурафу, Козлівку війська Хмельницького дісталися до Шаргорода. Звісно, що сам Шаргород не міг вмістити велике 20-тисячне військо гетьмана, а тому його полки базувалися у навколишніх селах: Козлівці, Насіківці, Плебанівці, Калинівці, Мілярівці, Слободі, Гибалівці, Дерев'янках та інших поселеннях. Як свідчення цього серед населення нашого краю й досі існують назви-топоніми місцин, де базувалися козаки. Наприклад: у Насіківці – «Обіз», у Перепільчинцях – «Погоня», у Політанках – «Козацьке», У Плебанівці – «Козачий Яр», у Калинівці – «Кринички» і т.ін.

28 жовтня 1653 року, перебуваючи на стоянці в Шаргороді, у великому на той час місті, український гетьман Б.Хмельницький звернувся з листом до російських послів Стрешнева та Бредихіна, висловив їм вдячність за царську «милість», повідомляючи, що не може їх прийняти через воєнні дії, тому просив зачекати на його повернення з походу.

Після походу через Шаргород Богдан Хмельницький у листопаді 1653 року перебував у Бару. *(Б. А. Смолій, В. С. Степанков. Б. Хмельницький, К.. 1995, с.422,425)*.

В районі Бар-Шаргород зосереджувались основні сили повстанців. У листопаді 1653р. польське військо в районі Жванця було оточене і опинилось у важкому становищі, коли тут з'явився козацький полковник Іван Сірко, про якого піде мова далі.

Б. Хмельницький з Бару повідомляв російським послам, що в польському таборі великі труднощі і голод, козаки готуються взяти осаджених штурмом.

Та в цей час сталася подія, яка різко змінила становище українського війська і ще більше погіршила становище оточених поляків. Від прибулого в Бар козацького посла Лавріна Капусти 10 листопада 1653 року Б.Хмельницький дізнався про те, що Земський Собор в Москві прийняв рішення про перехід України під протекторат Московії і негайно виїхав до Переяслава. Дізнавшись про це, кримський хан почав вимагати від Б. Хмельницького припинення бойових дій і укладання миру з польським королем. І цього разу татарський хан врятував польське військо під Жванцем від остаточного розгрому. Після зради татар наспіх почалася окупація козацької України польськими вояками.

Україна готувалась до Переяславської ради. 8 січня 1654р. вона відбулася. Ця подія мала певне значення для обох народів. Сьогоднішньому читачеві слід пам'ятати, що Україна не возз'єдналася з Московією, як про це постійно наголошували радянські політологи; рішенням Земського Собору її було прийнято як провінцію до складу Московії. Але в дальшому московський царизм порушив статті Переяславської угоди, перейменував Україну в Малоросію, ліквідував її автономію, Запорізьку Січ і Запорізьке козацтво, закріпачив народ України, глушив розвиток самобутньої української культури, особливо її мови.

Якщо ж продовжити мову про дії Москви, то вона постійно привласнювала усе наше українське. Вона – Росія – вкрала нашу державу Русь Київську, перетворивши її з Московії Татарської на Русь Московську. На щастя, ця назва у світі не прижилася. А вже Петро І у 1721 році перейменував Татарію на Росію, здійснивши

свій вплив на Малоросію і Білорусію. Заслуга Петра І перед Росією була в тому, що він «прорубав вікно в Європу» через Балтику, а теперішній цар путін своєю «спецопераційою» в Україні зачинив його надовго… Так історично склалося, що ще з XVII – XVIII ст.ст. московити крали усе українське.

Михайло Грушевський у своїх працях наголошував не раз:

« … Ми є народ, у якого московити вкрали нашу назву. Прадавню Княжу Русь Петро І змінив на Рось. Із цього й виникла назва «Росія», а мала б бути «Русія».

«Це дало московщині, хоча й підроблений, але все ж таки блиск культурної, цивілізованої держави з давньою історичною традицією, з візантійсько-київською церковною метрикою». (Таке визначення надав доктор історичних наук Ярослав Дашкевич).

Тисячолітня Княжа Русь – це держава предків українського, а не московського народу. Це підтвердив і Олександр Солженіцин – дійсний член Російської академії наук, письменник, лауреат Нобелівської премії, який писав: « … Страшно, что Россия – что-то другое, не то, что мы себе напридумали…» Воно й правда.

Отже, Русь – це Україна, а колишня московщина за царювання Петра І стала Руссією.

Так само московитами було спотворено нашу українську мову. Але головне, що вони вкрали у нас, це віру. Адже давно відомо, що ще князь Володимир пройшов хрещення у водах Дніпра і з тих пір ми стали православними. Спочатку ми – українці Київської Русі, а не Московія, до складу якої тоді входили лише угро-фіни та татаро-монголи. А з часом москалі вкрали у нас і патріархат, перейменувавши його на Московський.

З історії нашої церкви нам добре відомо, що **українська церква є матір'ю московської**. І це визнано світом! Але, на жаль, Московія привласнила силою й підлаштувала під себе ще з 1686 року (за часів Петра І) назву «Київська Русь». І лише тепер (2018 року) рішенням Вселенського патріарха Варфоломія наша держава одержала право на свою окрему Православну Церкву України.

Навіть гроші, і ті Росія вкрала у нас, рубаючи давню, виготовлену ще за Данила Галицького, монету гривню на шматки. Й від

того, що нашу монету рубали, з тих пір у Росії появився рубль. Гривня – це була дуже дорога монета, виготовлена з м'якого металу, вагою біля 200 грамів. Розмінних дешевих монет не було, тому й примудрилися росіяни рубати гривню на шматки й купляти товар згідно ціни шматка монети.

Відомо й те, що від нас з України пішла в Москву й освіта, а в Київ з Москви посилали молодих людей учитись. Київські учені принесли в Москву початки європейської «латинської» науки, якої раніше в Москві боялися. Ці ж учені почали заводити у Москві школи, театри, писали для театрів твори та всякі вірші. Писалося все те мовою церковно-слов'янською, з домішком слів українських та польських. Київські учені допомагали у Москві виправляти церковні книги, тому що вони знали досконало грецьку та латинську мови. Так сталося, що Україна або Київська Русь знову і знову постачала освіту для Московії. І не тільки освіту, але й культуру.

У церквах і монастирях Росії хористи співали українські церковні пісні. У 1742 році Петербурзький Синод видав указ, який велів організувати у Московській Троїце-Сергієвій лаврі «Київський спів». А це значить, що і пісні церковні Росія вкрала у нас.

В імператорському хорі співали співаки з України. Глухівська (Чернігівська губернія) музична школа готувала півчих для щорічного поповнення царських хорів у Петербурзі.

Після Переяславської Ради від 1654 року, на жаль, почалися ще більші утиски всього українського. Але як би не було, а коріння українці, за своїм релігійним переконанням та бажанням, у північних краях не пускали. Все ж таки багато українців за царизму попадало в глибинки Росії на каторги та заслання, де вони й осідали пожиттєво, створюючи українські сім'ї. Та шлюбні зв'язки стали поширеними лише за часів СРСР, коли людей за ленінською ідеологією позбавили віри. Внаслідок цього українців в Росії стало настільки багато, що коли у Москві стало відомо про результати першого радянського перепису населення (1926 р.), російським урядом терміново було вжито заходів: результати перепису визнано недійсними і приховано. Бо ж українцями, тобто тими, чиє коріння було з України, назвали себе майже половина усіх жителів Росії. Тоді ж українська національність в Ро-

сії стала прихованою, тобто вкраденою… Та варто навести цікаві факти як незаперечні докази нашого звинувачення «старшого брата», бодай коротко нагадати трагічні сторінки історії українського народу та узагальнити сказане.

Отже, **інформація для роздумів.**

У 1897 році в Російській імперії вперше було проведено перепис населення за національною ознакою. Підсумки цього перепису приголомшили навіть російського імператора Миколу ІІ. Ознайомившись із ними, здивований цар вигукнув: «Так чому ж моя імперія називається Російською?»

А підсумки були такі: українців – понад 100 мільйонів осіб, росіян – близько 40 мільйонів. І далі наведені цифри, які суттєво не впливали на зазначені дані. Зрозуміло, що вразило імператора.

Зараз росіяни заперечують підсумки того перепису. Вони ще тоді їх зфальшували, написавши, що слов'яни становлять 75 відсотків від загальної кількості населення, а 25 відсотків – інші народи.

Правдивість отриманих даних щодо кількості українців на кінець ХІХ століття підтверджується наступним:

1. Відповідно до перепису населення Радянського Союзу в 1926 році українців налічувалося 81 мільйон осіб.

2. Понад 11 мільйонів українців жило в Галичині, яка на той час не входила до СРСР.

3. На кінець ХІХ – початок ХХ століття припадає велика хвиля еміграції з України до Америки (не лише до США та Канади, а й до країн Південної Америки, зокрема Аргентини і Бразилії).

4. Велика кількість українців загинула в бойових діях під час Першої світової війни, де вони складали до 80 відсотків особового складу російської армії.

5. Людські втрати українського населення під час революції та громадянської війни, коли найжорстокіші бойові дії велися на території України і проти України.

6. Голод у 20-х роках ХХ століття, що знищив понад два мільйони осіб.

Додавши ці цифри та врахувавши зазначені втрати, отримаємо понад 100 мільйонів українців. Логічно запитати, де ж вони поділися?

Беремо до рук давнє видання «На великой стройке». Так по-радянському пафосно називається «Рабочая книга для третьего года обучения в сельской школе», видана 1931 року «Государственным учебно-педагогическим издательством» у Ленінграді. Є в цьому підручнику зовсім не таємні «цифры для диаграмм», зокрема відомості про те, «сколько жителей разных национальностей живет в СССР» із зауваженням: «В этой табличке показаны только более многочисленные, крупные национальности». Це результати, вірогідно, перепису населення 1926 року. Ось частина цієї таблички:

Росіяни	77 млн. 791 тис.
Українці	81 млн. 195 тис.
Білоруси	4 млн. 739 тис.
Казахи	3 млн. 968 тис.
Узбеки	3 млн. 905 тис.
Татари	2 млн. 917 тис.
Євреї	2 млн. 600 тис.
Грузини	1 млн. 821 тис.

Як бачимо, принцип побудови таблиці простий – від більшої чисельності до меншої. Проте, однак, в око впадає «незначне» порушення: панівна нація Радянського Союзу – поза принципом. І ця аномалія красномовна, адже імперія була не українська, а російська, хоча росіян, як не дивно, у ній виявилося на 3,5 мільйони менше, ніж українців. Це без урахування українців Західної України, Буковини та Закарпаття, які увійшли до Союзу пізніше – у 1939 та 1945 роках.

Рівно через півстоліття, а саме в 1979 році, теж було проведено всесоюзний перепис населення. У довіднику «Население СССР» *(М., Политиздат.1983)* наведено такі дані *(таблиця 49, сторінка 129)*: росіян вже 137 млн.397 тис., а українців лише 42 млн. 347 тис. Це вже разом із Західною Україною, Буковиною та Закарпаттям.

То де ж ми, українці поділися протягом 50-ти років? Питання риторичне: мільйонами нас винищували, але немало «переписали» до росіян. Навіть пересічний громадянин при потребі назве кілька десятків відомих українців (артистів, учених, спортсменів та ін.), у паспорті яких записано: русский. Те ж саме

записано і в паспортах сотень тисяч простих українців, які працювали на нафтових промислах, будівництві БАМ та інших «вєлікіх стройках нєоб'ятной родіни».

Населення самої ж України на 1979 рік становило : українців – 36 млн.489 тис., росіян – 210 млн. 372 тис. Виходить, що кількість росіян збільшилась за півстоліття удвічі (білорусів, грузинів, татар – теж удвічі, узбеків – утричі і т.д.), а українців стало … удвічі менше. Дуже цікава арифметика! Жили собі українці нібито під захистом «великого и могучего», здавалося, і множилися, як і всі інші народи, а виходить – катастрофічно зникали у репресіях, війнах, голодоморах, асиміляціях, паспортизаціях, русифікаціях … Інших це ніби й не торкалося. Звичайно, не в абсолютному розумінні.

Навіть нині, в незалежній державі, нас помітно меншає. І ніхто не може зупинити розкрученого майже 100 років тому україновбивчого маховика.

Так, імперія зникла. Але залишила після себе в історії нашого народу стільки «чорних» дат і кривавих подій, що українці їх пам'ятатимуть, допоки існуватимуть як нація.

Росія – злодій. Такого звання заслужила вона у нас, в Україні і в цілому світі. А відомий російський письменник Олексій Толстой дуже вдало і справедливо охарактеризував свою ж таки Русь Московську: *«Есть две Руси. Первая – Киевская – имеет свои корни в мировой, по меньшей мере, в европейской культуре. Идеи добра, чести, свободы, справедливости понимала эта Русь так, как понимал их весь западный мир. А есть еще другая Русь – Московская. Это – Русь тайги, монгольская, дикая, звериная. Эта Русь сделала своим национальным идеалом кровавую деспотию и дикую отчаянность. Эта Московская Русь издавна была, есть и будет полнейшим отрицанием всего европейского и отчаянным врагом Европы!»*.

Про злодійські дії Москви історикам відомо, що від часів Петра І з України почали вивозити (тобто красти) історичні пам'ятки, рідкісні книги тощо. У 1720 році Московський цар Петро І наказував Київському губернатору, щоб «… у всіх монастирях… оглянути і забрати давні жалувані грамоти та інші оригінальні листи, а також книги історичні, рукописні й друковані».

До відома читача, Москва вкрала у нас навіть мощі деяких Київських Святих. За наказом Петра І його підручний, князь Меншиков спалив козацьку столицю Батурин, при цьому повністю винищивши його жителів. Не пошкодував ні дітей, ні стареньких. Такої ж участі зазнали інші українські містечка та села. Саме після тієї події московити почали називати українців «мазепинцями», «зрадниками», «малоросами», і що характерно, і в подальшому під цими гіпотетичними видумками прикривалися репресії проти українського народу. Запам'ятаймо – 1709 рік. А ще запам'ятаймо, що саме Катерина ІІ в 1764 році своїм імператорським указом ліквідувала гетьманство в Україні, а в 1775 році знищила Запорізьку Січ. Міністр внутрішніх справ Росії Валуєв (1872 р.) заборонив друкувати українські книжки для народу, мотивуючи тим, що … «української мови не було …, нема …, й бути не може». Така заборона, на жаль, прижилася і діє у наших церквах московського патріархату й до цього часу. Але після одержання Томосу для Православної Церкви України ця «заборона» відмирає.

Через те не мали в Україні сподіваної користі усі ліберальні російські реформи; через заведення чужої московської мови чужими були і порядки, які насильно впроваджував царський режим. Взагалі, московити зробили все, щоб русифікувати український народ. В 1876 році було видано царський указ, яким категорично заборонялось в Росії друкувати що-небудь українською, або публічно вживати українське слово на концертах і в театрі. Не кажучи вже про те, що в усіх установах діловодство велося тільки на російській мові. Навіть заведення загальної військової повинності (1872 рік) сприяло помоскаленню, бо українців навмисно засилали далеко від рідного краю й намагалися всіма способами змосковщити їх на службі. Такий же метод орусачення провадила і радянська влада, керована Москвою. В основному, коли українці призивались до радянського війська, служити їм доводилось далеко за межами України.

Теперішні події на Сході України та Криму нагадують вкотре нам про ту монгольську, дику і звірячу Русь, яка стала нашою загрозою. І не тільки нашою, але й усієї Європи, як і у XIII столітті, коли монгольська орда Батия зруйнувала Київ.

Російсько-українську війну Кремль програв, насамперед, у серцях і думках російськомовного населення України.У значній більшості воно лишилося вірним українській державі та її європейському вибору. І дякувати Богу, в даний час є сили, які здатні «заарканити» і зупинити ту дику звірину, того злодія, який вкрав Крим і хоче вкрасти Донбас, знищити всю Україну. Чим закінчилося для України встановлення над нею майже 400 років влади Московської держави, ми добре відчули тепер. Добре відчули українці на собі так звану «дружбу народів»…

І хоч війна за визволення України від впливу «старшого брата» Росії ще не закінчилась, все ж таки деякі перемоги вже є. Завдяки спільним зусиллям українського Президента Петра Порошенка, українського парламенту, а також при допомозі окремих наших духовних настоятелів Україна нарешті отримала право на свою окрему помісну Православну Церкву. Це сталося 15 грудня 2018 року на об'єднавчому Соборі в Києві. Нарешті Україна, після 332-річного насильницького впливу російської церки відокремилась від неї і отримала право на самостійне існування.

Росія була і є тепер злодієм.

Історики з Росії вкрали навіть славнозвісного Іллю Муромця, склавши легенду про те, що він родом із глибинки Московії. А в дійсності існує легенда, що глибинкою тією являлося поріччя нашої Мурафи, де в одному із сіл по цій річці й народився Ілля Муромець. Але, на жаль, наших українських істориків та дослідників століттями так утримували, що вигадки чужоземців ставали дійсністю, а правда з віками ставала легендою й зникала... Але головне, що вони вкрали у нас, – це віру. Адже давно відомо, що ще князь Володимир прийняв хрещення у водах Дніпра і з тих пір ми стали православними. Спочатку ми, українці Київської Русі, а не Московія, яка заснована на 300 років пізніше від усіх європейських країн – у XII столітті, до складу якої тоді входили лише угро-фіни і татаро-монголи. Тому що будь-який мордвин, якут, зирянин чи татарин, прийнявши хрещення, ставав московитом. Так було колись, так є і тепер. Так творилася, існувала й поки що існує досі московсько-татарська з православним віросповіданням країна Росія, яка у далекі часи так і називалася – Московія Татарська.

* * *

Визвольна війна українського народу під проводом гетьмана України Богдана Хмельницького закінчилася у 1654 році Переяславською угодою з Московією, після чого Україна не об'єдналася з Росією, а стала її провінцією. За роки війни наше Поділля ставало ареною боїв українських військ з поляками. Від Бару до Брацлава й Ладижина, від Могилева і Ямполя до Вінниці – скрізь, у містах і селах точилися запеклі бої.

Наш земляк Іван Сірко

Іван Дмитрович Сірко

Думаю, що читачу буде цікаво дізнатися, що представником нашого Подільського козацтва був легендарний кошовий отаман запорізьких козаків, наш земляк, славнозвісний Іван Сірко.

Іван Дмитрович Сірко народився у сусідньому містечку Мурафа у 1610 році. Цікава легенда існує у селах Мурафської зони щодо народження немовляти Сірка. Немовля народилося, а мати при пологах померла. Батько Дмитро помітив, що хлопчик народився із зубами... На шостий день батько дав малому хліб і син почав його гризти. Таких дітей, які народжувались із зубами, у всьому світі було дуже мало. Серед людей вважалося, що така людина буде вбивцею. Так і сталось. Іванко підростав, ріс сильним і здоровим. Від батька оволодів бойовими навиками, а пізніше – навиками ведення війни. У віці 26 років Іван Сірко був уже отаманом козаків. Але вбивцею він був не для своїх людей, він нещадно вбивав ворогів, які були зайдами на українські землі. Іван Сірко приймав найактивнішу участь у Визвольній війні у війську Богдана Хмельницького. Розглядаючи давні архівні документи, знаходимо про нашого земляка Івана Сірка цікаві й важливі повідомлення. Наприклад, про його перебування зі своїм військом під Баром у 1649 році.

Під час боїв за Бар, коли козаки Хмельницького змушені були відступити, тут під Баром з'явився легендарний отаман запорожців Іван Сірко і поспішив в намет до Богдана Хмельницького. Зустріч була несподівана, дружня і коротка. Адже до цього часу вони разом воювали проти татар, згодом брали участь в боях за визволення французького міста Дюнкерк в 1646 році від іспанців, коли їх запросив туди кардинал Мазаріні. Б.Хмельницький був змушений негайно повернутись на Україну, а І.Сірко, залишившись з 2,5 тис. козаків, визволив місто від іспанців буквально за кілька годин, чого французи не змогли зробити протягом кількох років.

Нелегке було повернення І. Сірка з козаками в Україну, їх шлях пролягав через Бельгію, Голландію, Нідерланди, Польщу. Знайомий поляк таємно провів Сірка під Бар (с.Митки) і тут він зустрівся з Б. Хмельницьким.

Розмова, як і зустріч їх, була короткою, бо на козаків насідали польські війська. Хмельницький тут же надав І. Сіркові в розпорядження загін козаків, знаючи його кмітливість і майстерність у військовій справі. І. Сірко зразу повів їх на допомогу козакам, несподівано напав на ворожі війська з тилу, чого поляки не сподівалися. Це викликало паніку, ворог почав відступати. Козаки, які досі оборонялися, перейшли теж в наступ. Польські війська зазнали нищівної поразки. Реванш за поразку козаків взято, перемогу здобуто!

Слід додати, що за час свого бойового життя І. Сірко провів багато битв з ворогами і ні в одній не зазнав поразки, завжди виходив переможцем. Вважалося, що Сірко володіє магічними замовляннями. Історикам відомо, що він за своє життя провів 56 битв. Не боїв, а битв. І у 55-ти із них він впевнено перемагав! Лише один раз програв бій, коли обманним шляхом москалі схопили його і по вказівці царя в кайданках відправили у сибірське місто Тобольськ.

Але побув він там лише одну зиму. І навесні 1673 року російський цар Олексій, на прохання кількох управителів європейських країн, відпустив Сірка на волю. Від Тобольська до кордону його везли у кайданках на руках і ногах. Але тільки й но Іван ступив на українську землю – силою сам розірвав кайданки і зразу ж взявся за шаблю.

У І. Сірка було правило – перед битвою іти до церкви, і, одержавши благословення, відправлятись одразу у бій.

Він брав діяльну участь у Визвольній війні українського народу. Пізніше, 1658 року козаки обрали його полковником Вінницького полку, яким командував до 1660 року. Немає сумніву, що наші лозівські і теклівські селяни теж приймали активну участь у боротьбі з нападниками і входили до складу війська, яким командував легендарний полководець, наш земляк з Мурафи Іван Сірко.

«Запорожці пишуть листа турецькому султанові». За спиною писаря праворуч диктує текст листа наш земляк із Мурафи, легендарний полководець Іван Дмитрович Сірко. Картина І. Рєпіна

Іван Сірко, вірний патріот України, всі сили свого військового таланту віддавав за визволення українського народу від татар, турків. Недарма вони з острахом його називали «урус-шайтаном» (руським чортом). А турецький султан навіть видав указ, щоб в мечетях молились всі мусульмани за його погибель. Це під керівництвом І. Сірка запорожці писали листа турецькому султанові і цей епізод відобразив російський художник Рєпін у відомій картині на цю тему, на якій І. Сірко зображений в центрі за столом. Уже після Визвольної війни 1648-1654рр. він піднімав на повстання проти гнобителів наше Поділля, наші

шаргородські села, спільними зусиллями визволяв наші землі. А коли на ці землі у 1671 році черговий раз Кучманським шляхом на Шаргородщину вторглися татари, Іван Сірко, перебуваючи зі своїм військом у Мурафі, відігнав їх під Іллінці і там розтрощив вщент 40-тисячний загін татар, безліч яких знищив, а решта в паніці утекла в Крим.

Цікавим фактом з біографії Івана Сірка є те, що він певний час проживав у містечку Мерефа на Харківщині, звідки родом його дружина. А тому російські і радянські історики навмисне стверджували, що Сірко родом з Мерефи, а не з нашої Мурафи. Цим самим старалися представити славнозвісного героя як представника хоча б трохи ближчого до Росії..., принизити роль українця-козака Івана Сірка. (УРЕ, Київ, 1963, т.13. с.186)

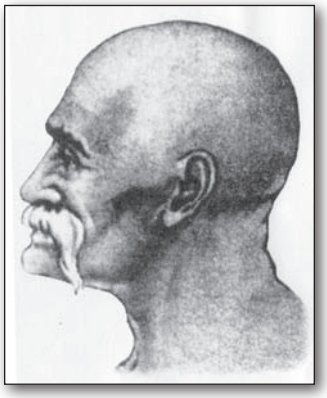
Помер І.Д. Сірко у 1680 році. Похований у с. Капулівка, тепер Нікопольського району Дніпропетровської області.

Погруддя Івана Сірка на могилі. с. Капулівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.

Могила Івана Сірка. с. Капулівка Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.

Іван Сірко. Художня реконструкція за черепом з могили І. Сірка біля Чортомлицької Січі

Якими ж геройськими рисами були наділені наші предки – українські козаки?

У 1650 році вийшла з друку книга уже згадуваного французького військового інженера і картографа Гійома Левассера де Боплана (1600-1673р.р.) про українське козацтво «Опис України». Г.Л. де Боплан був безпосереднім свідком воєнних подій в

Україні. Він у 1630-1648 роках перебував на службі у польського уряду і бачив все своїми очима, про що й написав книгу, яка стала унікальним авторитетним науковим джерелом для дослідників минувшини України. Під керівництвом інженера Боплана тоді будувалися фортеці у Копайгороді та Бару.

У розділі книги «Людність України» він писав про козаків у другій чверті XVII століття: *«...Вони високі на зріст, моторні й міцні, люблять гарно вбиратися, добре виглядають, коли їм удається пограбувати сусідів; іншого часу вони вбираються дуже скромно. Вони зроду мають найкраще здоров'я і майже не піддаються тій епідемічній хворобі, що поширена по усій Польщі і яку лікарі звуть «ковтуном». Мало хто з козаків умирає від хвороби, хіба лише в дуже похилому віці, більшість умирає на полі честі, вбиті під час воєн.*

Я бачив козаків, що слабували на пропасницю, які, щоб видужати, не вживали ніяких інших ліків, крім пів заряду пороху, розчиненого в пів мірці горілки; добре розмішавши, вони випивали це, а потім лягали спати і ранком вставали в найкращому здоров'ї. У мене був фурман, який робив це кілька разів і часто видужував від цих ліків, яких ні лікарі, ні аптекарі ніколи не мають і на думці. Я бачив також інших, які брали попіл, змішували з горілкою на зразок вищенаведеного і випивали з подібними ж наслідками. Бачив кілька разів і поранених стрілами, які, перебуваючи далеко від хірургів, прикладали до рани трохи землі, змішаної на долоні з слиною, від чого вони видужували не гірше, ніж від кращої мазі. Це доводить, що потреба винахідлива і в цій країні так само, які в усякій іншій. Це дає мені привід пригадати, як один козак, якого я колись бачив на березі Самари, варив рибу в дерев'яній посуді, яку поляки й козаки прив'язують позаду сідла, щоб напувати коней. Для цього він розжарював на вогні камінці і кидав їх у посудину, аж поки вода закипіла і риба зварилася, – вигадка, яка на перший погляд здається грубою, а проте не позбавлена дотепності...». (*Історія України в документах і матеріалах, Т, К., 1 941, с. 66-67*).

На XVI– XVIII століття припадає період, коли в архіви Польщі та Литви попало порівняно більше відомостей про наш край, про його жителів, поселення, про життя мешканців краю, про володарів земель цього краю тощо. Багато архівних документів

про наш Шаргородський край й до нині зберігається у Львівському державному архіві (фонд Оссолінських).

Разом з тим XVI – XVIII століття стало нестерпним для українців. Вони зазнавали все більших і більших утисків від володарів земель, якими були місцеві феодали та польські й литовські магнати. Населенню також дошкуляли часті набіги татарських та турецьких нападників. Ще не загоїлись рани після Визвольної війни з поляками, як наше Поділля захопили турки.

Кам'яний стовп, побудований у другій половині XVII століття в селі Слобода-Шаргородська. В народі «Турецький стовп». Фото 2013 р.

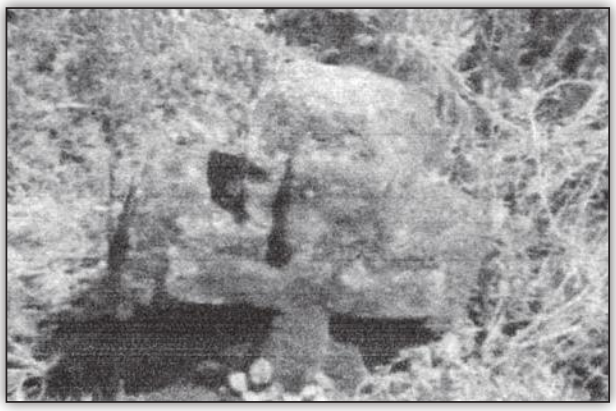
У ті ж нелегкі роки Руїни у нас на Шаргородщині проявив себе ще один представник подільських козаків – Морозенко.

У Шаргороді та навколишніх селах у 1675 році спалахнуло велике повстання проти турецьких завойовників, які постійно грабували наші села і полонили наших людей, відправляючи їх на продаж у рабство до Криму й Туреччини, а міцних і сильних чоловіків – на будівництво підземних ходів під Шаргородом. Очолив повстання товариш Данила Нечая полковник Станіслав Морозовецький (родом з Тернопільщини). В народі його звали Морозенком. Його підтримали місцеві селяни з навколишніх сіл Шаргорода. Але повстанців виявилося замало проти турецьких завойовників і загін Морозенка зазнав поразки. Самого керівника повстання турки схопили і жорстоко катували тут же, на центральній площі «Малого Стамбула» (Шаргорода). Турецькі кати зняли з тіла повстанця шкіру, відсікли ноги. А коли мученик навіть тоді не припиняв проклинати ворогів і посилати прокляття їхньому Магомету, йому відтяли язика… Потім все ще живого Морозенка заволокли до нижніх воріт міста, що знаходились призлитті річок Ковбасна і Мурашка, і на них прибили його цвяхами. *(«Подольские епархиальные ведомости», 1863 г., №14, стр.556)*.

Але недовго тіло мертвого героя наводило жах на жителів Шаргорода та навколишніх сіл, як цього хотіли турки. Ризикуючи своїм власним життям, жителі Шаргорода і Мурафи, які брали безпосередню участь у повстанні й були соратниками ватажка, вирішили таємно вночі зняти розіп'яте тіло Морозенка з воріт Шаргорода і поховати. Задля здійснення своїх намірів вони підкупили за золото охорону. Небіжчика помістили в пустотілу вербову колоду, замаскували на возі схоронок зверху дровами і вивезли понад річкою Ковбасна в бік Мурафи.

Сміливці вирішили поховати ватажка біля церкви, що стояла на місцині, яка тепер зветься «Лонка». Дерев'яна церква давно відслужила людям своє, а могилу Морозенка на Лонках пам'ятають й донині.

На свіжій могилі, наперекір жорстокості ворогам, з'явився спочатку дерев'яний, потім кам'яний хрест, ріс посаджений дівчатами барвінок.

Пам'ятний знак на могилі Морозенка у с. Мурафі. Фото 2015 р.

Цю історію автору розповіла жителька села Клекотина Коломієць Галина Прокопівна у 2010 році на Великдень, вказавши на незаростаючу стежку до народного героя Морозенка, яка постійно протопчується селянами ще далекого1675 року.

Народ наш український береже віками пам'ять про своїх визволителів. Вдячні подоляни, які брали участь у повстанні проти турків, склали пісню про свого улюбленого героя, яку співають по всій Україні й донині. Співають її і в Лозові:

Ой, Морозе, Морозенку, славний наш козаче.
За тобою, Морозенку, вся Вкраїна плаче.
І не так та Україна, як рідная мати.
Замучила у неволі татарва проклята.

Вони його не вбивали, а лиш катували,
Та із нього молодого живим серце виймали.
Поставили Морозенку в ***Мурафі*** *могилу.*
Дивись тепер, козаченьку, на свою Вкраїну.

Вдячні нащадки теперішньої об'єднаної територіальної громади Мурафи назвали на честь героя одну із вулиць містечка – вулиця Морозенка.

Після жахливої розправи турків над Морозенком та його побратимами Лозова і Теклівка, разом з іншими поселеннями колишньої Лучинецької сотні, на підставі Журавненської польсько-турецької угоди 1676 року увійшли до складу Турецького цісарства й перебували під окупацією до 1699 року.

Через чисельні турецькі навали і татарські набіги землі Шаргородщини пустували, людей тут проживало дуже мало.

В подільських селах через спустошення та неврожаї, через антисанітарію виникали масові захворювання населення на чуму. На знак страшної хвороби (морова язва) згодом жителі поселень ставили на роздоріжжях кам'яні хрести, датовані 1730-1740 рр. Один з таких хрестів стоїть і донині на роздоріжжі південної околиці села Калинівка, що біля Шаргорода, з датою 1740 року.

Пам'ятний хрест на роздоріжжі південної околиці села Калинівки з датою 1740 р. Фото 2017 р.

Страшна хвороба – чума, або морова язва, лякала людей. Вони боронилися від неї різними способами. Так, у Тиврові люди вбили і спалили підозрілих чоловіків, в Ярмолинцях у ті страшні роки (1710-1730) закопали в землю живцем якогось прибульця зі сходу, в нашій Мурафі кілька разів топили в річці бабу, яку визнали чародійкою, зашивши її попередньо в мішок і нарешті добили її камінням. Люди вважали, що таким чином вони карали нечистого і позбувалися зарази – чуми. Вже після

того, як страшна епідемія припинилася, винищивши величезні маси простого люду, й з'явилися на околицях сіл і містечок кам'яні хрести – довговічні свідки жахливого лихоліття.

Про життя простого люду України залишив спогади у своєму «Щоденнику» відомий німецький мандрівник – дипломат Ульріх фон Вердум. Його третя по рахунку подорож по Галичині і Поділлю тривала з 11 липня по 30 серпня 1671 року й проходила селами й містечками від Львова аж до Бару. В самому місті Бар він пробув весь місяць вересень. Потім його мандрівний шлях пролягав по Барському старостві: Бар – Копайгород – Романки (Українське – А.Н.) – Степанки – Івашківці – Шаргород – **Лозова** – Конатківці – Лучинець – Вендичани – Могилів і т. д. аж до Львова.

Відомий мандрівник дійсно побував у нашій Лозові, про що свідчить запис у його «Щоденнику».

Шаргород і Гайдамаччина

За роки турецького панування (1672-1699 р.р.) наш шаргородський край, як і все Поділля, були перетворені в суцільні руїни. Повсюди було запустіння і голод. В 1699 році між Польщею і Туреччиною був підписаний Карловицький договір, за яким Правобережна Україна з Поділлям знову переходила під владу Польщі. Польська шляхта і феодали поступово починають повертатись назад на наші землі. Знову відновлюється поневолення селян. Подільське населення не мирилось із поневолювачами. Тут, у наших селах на Шаргородщині вкотре почалася визвольна боротьба проти поляків. Організатором і керівником повстання був Семен Палій. Окремі повстанські загони у наших селах очолили Ян Осмалий і Йось Бризатий. Активними в повстанні були й лозівські селяни. Вони не могли миритися з тим, що шляхта, повертаючись до своїх маєтків, знову примушувала їх відбувати панщину і запроваджувала тут кріпаччину. Селяни покидали свої хати і сім'ї, і ставали, як тоді казали, гайдамаками, тобто: гайда, хлопці. Вони нападали на купців-євреїв, на панські двори й маєтки, на містечка. Іноді такі ватаги (а шляхта їх називала бандами) очолювали козаки-

запорожці, які завжди готові були лупцювати євреїв та ляхів. Такими якраз і були згадувані Ян Осмалий і Йось Бризатий.

Шаргород на початку XVIII століття був центральним укріпленим оборонним пунктом для польських власників, котрими були рід Конецпольських, а потім рід Сосновських (XVIII ст.) і Любомирських (XVIII – XIX ст.ст.).

Шаргородський оборонний пункт був організований для боротьби з українськими повстанцями. Підтвердженням цьому факту є те, що керівник української частини польського королівства Ян Галецький ще 22 лютого 1717 року своїм підлеглим наказував *«якнайшвидше давати знати пану Ольшевському та не приховувати, якщо де-небудь з'являються якісь свавільні ватаги гайдамацького гультяйства, зокрема, у високому Брацлавському воєводстві і частині Київського, що на Україні...»*. Це була перша згадка про гайдамацтво на початку XVIII століття.

(Антонович В.. Архивы Ю. – Зап.России, К.1869, Ч-5, т.1, с.1-94).

Гайдамацькі напади спочатку мали звичайний розбійницький характер, але в 1734 році з гайдамацьких ватаг склалось трохи не ціле військо, як колись, за часів хмельниччини. **Шаргород став центром зародження гайдамацького руху в Україні.** Вступали до гайдамацького війська і наші лозівські і теклівські селяни. Одні вступали до війська, захищаючи себе і свої сім'ї від кріпацтва, інші – щоб розжитися на майно, худобу, а то й розбагатіти.

Село шукало порятунку,
Ішли в загони до Богдана,
Ішли стежками Морозенка,
Шукали Правди у Верлана.
Ішли не просто, щоб пройтися,
А йшли з сокирою в руках,
Щоб рід прожив, щоб зберегтися
Для України у віках!

А. Н. Нагребецький

Саме тоді в Польщі вибрали нового короля і польська шляхта поділилася на дві партії, кожна мала свого кандидата. Москалі

Гайдамаки. Худ. І. Їжакова

підтримували теж одного з цих кандидатів і ввели своє військо в межі Польської України, тобто в наш подільський край. Тоді-то отаман, місцевий сотник Волох Верлан з Шаргорода зібрав цілий полк селян із навколишніх сіл і підняв повстання, яке охопило край аж до Кам'янця, Проскурова, Бара, Летичева, Тульчина, Брацлава. Повстанці грабували шляхетські доми, вирізували панів та євреїв і наводили страх на все Поділля. Повстанці сподівались, що москалі їх підтримають. Але москалі подали поміч не повстанцям, а полякам, і народний рух, який виник на Шаргородщині, було придушено.

Шаргородська фортеця. Кінець XVI ст. фото 1930 р.

Торгові ряди в Шаргороді, XVII ст. Фото 1930 р.

Після поразки повстання Верлан відступив у Молдавію. Подальша його доля невідома.

Серед гайдамацьких ватажків уславились тоді Грива, Медвідь, Харько, Гнат Голий, а особливо Сава Чалий, про силу і здібності котрого й тепер співають пісню по всій Україні. Сава Чалий був родом із Комаргорода і під час Верланового повстання у Шаргороді був у нього сотником. Потім він покинув гайдамаків, зрадивши їх, пристав до панів і помагав їм нищити гайдамацькі ватаги: він добре знав усі гайдамацькі схованки та їх звичаї. За це гайдамаки постановили покарати зрадника, і на саме Різдво 1741 року Гнат Голий, Савів колишній товариш, напав на хату Чалого, який проживав у подарованому йому польською шляхтою селі Степашки Гайсинського повіту, і вбив його. Про це співається у пісні: прийшли до Сави гайдамаки, застукали його у світлиці та й кажуть:

«Здоров, здоров, пане Саво,
як ся собі маєш?
Добрих гостей собі маєш,
чим їх привітаєш?
Ой, чи медом, ой, чи пивом,
ой, чи горілкою?
Попрощайся з своїм сином
і з своєю жінкою!»

«Ой дав би вам меду й пива,
не схочете пити.
0й ви ж мене молодого
хочете згубити.
Ой, чим мені вас, панове,
чим вас привітати?
Даровав мені Господь сина,
буду в куми брати».

«Ай не так прийшли до тебе,
да щоб кумувати,

а ми з тим прийшли до тебе,
да щоб розщитатись!
Ой, веди ж нас, пане Саво,
у нову комору,
Да отдавай, пане Саво,
Козацькую збрую.

А де твої, пане Саво,
сукна – єдемашки,
що ти нажив, вражай сину,
з козацької ласки?»

Потім на наших землях у 1750 році знову були гайдамацькі розрухи, але найбільшого розмаху набуло гайдамацьке повстання 1768 року. Підняв велике народне повстання запорожець Максим Залізняк. Воно почалось на Київщині, але швидко перекинулось до нас на Поділля, де гайдамаки спалили Вінницю, Брацлав, Немирів, Могилів, Бар, Жванець та інші окружні містечка. Вирізали багато шляхти та євреїв. Наш великий поет Т. Г. Шевченко у своїй поемі «Гайдамаки» оспівував український визвольний рух:

«Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською кров'ю
Україну напували ...»

Смерть Івана Гонти у Сербах

Польща своїми силами не могла нічого вдіяти, і знов їй допомогли москалі, які зрадою захопили головних проводирів повстання, в тому числі уманського сотника Івана Гонту, і видали їх полякам. Ті розпочали страшну кару над гайдамаками. Карали у двох місцях: в селі Кодні на Волині і в селі Сербах (нині село Гонтівка) на Поділлі. Багато сот гайдамак було порубано на смерть і частини трупів повивішувано на шибеницях при в'їзді в міста й містечка. Багатьом одрубали по одній руці і одній нозі, і так пускали калік на пострах іншим.

Кіщенко Олександр Лук'янович народився у с. Гонтівка (Серби) Чернівецького району

Цю розповідь учителя Шаргородської середньої школи Олександра Лук'яновича Кіщенка, історика-краєзнавця, який народився і проживав у селі Гонтівка, тепер Могилів-Подільського району почув і задокументував автор цієї книги, навчаючись у названій школі (квітень 1961 року):

«У моєму селі і навкруги й донині побутують легенди про безстрашних гайдамаків, про їхню лють до чужоземців – поляків, до здирників – євреїв. В спогадах старих людей, моїх земляків, завжди згадується ім'я Івана Гонти. Родом він був із села Розсоша Липовецького повіту. Цього легендарного керівника повстанців проти гніту і кріпацтва ляхи привели разом із іншими його однодумцями до мого села. Їх конвоювали із Одещини через Брацлав, де вони обманним шляхом були спіймані російськими військами і віддані полякам на суд. Тут, в подільському селі Серби, проводились страшні нелюдські катування гайдамаків. Стратою повстанців керував найстрашніший начальник польського війська, міністр оборони Речі Посполитої граф Браницький. Судова комісія у складі трьох католицьких ченців і одного ксьонадза, яку він визна-

чив, присудила: «700 чоловіка повісити по ріжних селах України, а старшину покарати найлютішими карами...»

Розповідають, що полковник Гонта нібито пообіцяв польському жовніру, котрий конвоював гайдамаків, свій золотий пояс, якщо той відпустить його. Поляк не повірив словам Гонти, але все-таки наказав показати йому цей пояс. Гонта підняв сорочку і всі побачили закривавлений пояс через усе тіло. То було пасмо стягнутої шкіри, яке не заживало і з нього сочилась кров. Польський полковник Ксаверій Браницький, побачивши обман, наказав зняти із спини гайдамаки ще дванадцять таких поясів. Але Гонта й після цих нелюдських катувань гордо тримав голову догори і обзивав катів, примовляючи: «Казали, що болітиме, а воно зовсім не болить». Тоді оскаженілі поляки, виконуючи наказ свого полковника, зняли з Гонти штани і голого посадили на розпечені залізні штаби. Й після цього Гонта з лоттю плюнув катові в лице і страшно вилаявся. Щоб припинити лайку гайдамаки, поляк наказав тут же відрізати йому язика. Кільканадцять ляхів розважували зуби героя і язик впав на розжарене залізо, де недавно сидів Гонта. Бунтівник повів очима і страшно глянув на полковника. Той махнув рукою навхрест і тіло Гонти почали четвертувати. Спочатку відрубали праву руку, потім – ліву, потім – обидві ноги...

Картина взята із стін церкви у с. Росоша Липовецького повіту, де народився Гонта. Справа в тому, що він з дружиною вносили значні грошові пожертвування на храм, за що були удостоєні честі бути намальованими у цій церкві.

Завдяки тому до нас дійшло натуральне зображення Івана Гонти.

На цю страшну муку і кару Гонти поляки силою змушували дивитися місцевих і навколишніх селян, зганяючи їх звідусіль, щоб ті боялись гайдамаччини.

Окровавлений, безрукий і безногий Гонта божевільно зареготав. Цим ще більше розлютив катів. Й от тоді покотилась по землі голова героя. Не тільки присутні люди, але й кінь польського полковника відвернув голову вбік...

Шматки мертвого Гонти поляки розвезли по навколишніх селах і порозпинали їх на хрестах, а голову його прибили до могилівських воріт.

Понад тридцять років висів череп народного месника на воротах при в'їзді в місто Могилів зі сторони Сербів, навіваючи жах на подільських селян.

Великий Шевченко у своїй поемі про Коліївщину сказав так: « Нема Гонти, нема йому Хреста, ні могили…»

Але не так усе склалось. І могила була, і хрест. В селі Серби поміж людей ходила чутка, що після розправи над Гонтою окремі селяни позбирали шматки його тіла, звезли їх із навколишніх сіл до Сербів і поховали в могилі на полі за селом. Але ніхто не знав, що то за могила. І стояла вона без догляду аж до середини XX століття. І ось одного разу в 60-х роках минулого століття на місці старої могили під Гонтівкою з'явився великий кам'яний хрест. Влада силами КДБ збилася з ніг: коли і хто поставив хреста за селом? Знайшли відомого скульптора-каменотеса аж у Придністровській Кам'янці. Старий чоловік повідав кадебешникам про те, що до нього з Кишенева приїхав один чоловік, викладач якогось Кишинівського технікуму і попросив виготовити хрест із каменю. Знайшли і того чоловіка. Допитали його. Він розповів їм про те, що є далеким родичем славнозвісного Івана Гонти. Тому й вирішив своїми силами і коштами, при кричущій неувазі до національного героя з боку держави, покласти на могилі свого безстрашного предка пам'ятний знак – кам'яний хрест із написом: «Іван».

І аж потім, після появи хреста у полі із назвою «На в'язниці», на березі річки Лозової, яка живиться водами із шаргородських земель, де відрубували голови полоненим гайдамакам і скидали їх у ями, влада поставила пам'ятник відважному сотнику Івану Гонті, який і донині стоїть біля школи села Гонтівки, що в Чернівецькому районі. А хреста влада таки прибрала і ***могилу перенесли в село, де зараз стоїть погруддя вусатого незалежного Гонти****».*

Після того вже не було гайдамацьких повстань, хоча невеликі гайдамацькі ватаги довго ще не переводились. Поляки були дуже налякані, стали вельми підозрілі. Тільки здавалась їм най-

менша непевність, вони хапали українців, садовили в тюрми, старались добитись од них, чи не задумують вони бунтів. Багато українців оддавали до суду москалям, і ті засилали їх у Сибір.

Налякані були і селяни наших сіл. Рахни, Стрільники, Деребчин – це села, через які поляки вели закованих в кайдани, з отаманом Гонтою в клітці, арештантів – гайдамак з Умані до Могилева, зупиняючись по шляху, а то і завертаючи у боки від шляху у кожний населений пункт, щоб показати людям, як катують гайдамаків та навести страх на жителів. В Лозові і донині побутує поговірка – закляття: «А щоб тебе Кодня забрала...». Це наяву засвідчує про те, що немало наших земляків були страшно катовані, як і в Сербах, і в тому волинському селі під назвою Кодня.

Пам'ятник Гонти у с. Гонтівка. Фото 2021 р.

Невеликі групи повстанців розпорошились по лісах всієї України й ще довго робили рішучі наскоки на польські маєтки. В тому ж 1768 році знаменитий між гайдамаками запорожець Іван Чуприна, який 15 разів робив раптові набіги на Польщу і кожен раз вдало викручувався від переслідувань польських жовнірів, напав із 60-ма «молодчиками» на Шаргород. Там він закатував польського пана Чесника Нурського, пограбував його дім, захопив 40 000 злотих (6000 руб.) готівкою і спокійно вирушив у бік Волині. 300 драгунів із королівського війська, яке базувалось в Мурафі (про це згадувалось раніше) наздогнали біля м.Полонне загін І.Чуприни, оточили його, але сміливий отаман

напав на них вночі, вбив полковника, забрав половину драгунських коней і зник без жодної втрати.

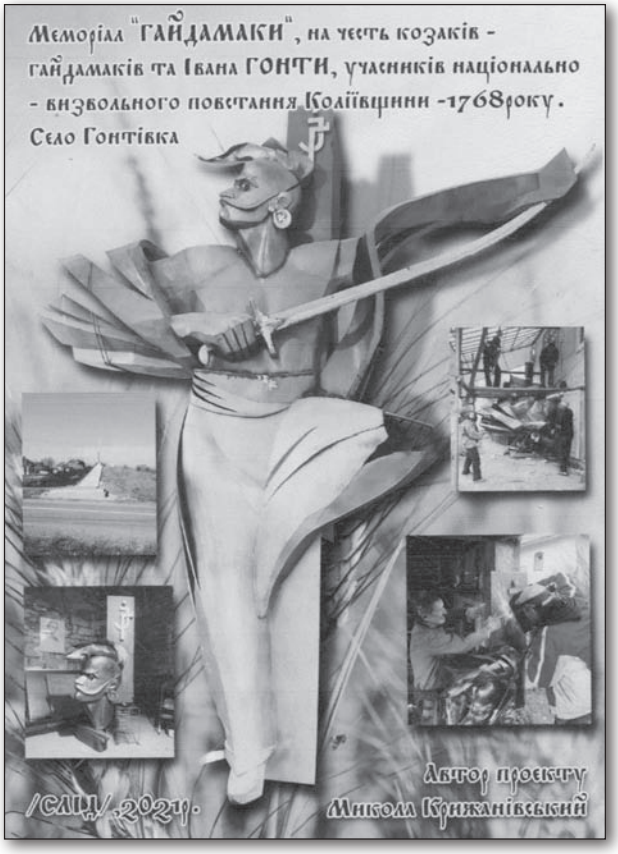
Син пана Чесника Нурського прагнув кожен раз відомстити Чуприні за пролиту кров батька, але завжди безрезультатно, а відважний Чуприна, не злякавшись мученицької смерті в с. Сербах полковника Гонти, довго ще наводив жах на шляхту по наших селах і містечках Поділля.

А Польща після гайдамаччини таки сильно похитнулася, ледь трималась. І доживала свої останні дні.

Наступила чорна хмара,
Настала ще й сива…
Була Польща, була Польща,
Та й стала Росія.

(Примітка автора: назву «Росія» Московія стала носити за царювання Петра І.)

Зрозуміло, що наші предки брали участь у боротьбі проти ополячення, проти національного і релігійного гноблення. Наслідком процесів окатоличення населення, яким, проте, наші краяни чинили сильний опір, є наявність у наших селах мешканців католицької віри, але більшість з них – православної. Якби такої боротьби наші села не знали, то все населення краю було б ополячене повністю.

«За Сибіром сонце сходить…»

Гайдамаччина після 1768 року, коли повстанці під керівництвом Залізняка і Гонти після підлої зради росіян під Уманню зазнали поразки, не зупинила тієї хвилі невдоволення українців проти панства. Не зупинив народний гнів навіть череп Гонти, що висів на воротах при в'їзді у Могилів та ті кагати з трупами гайдамаків під селом Серби над річкою Лозовою. Народ Поділля виношував у собі злість і ненависть до польських володарів.

XIX століття позначилось багатьма подіями на теренах нашого Шаргородського краю. Однією з них була боротьба селян проти своїх визискувачів – польських і російських панів, які щоразу всяко знущалися над ними. Селяни постійно жили у нужді і злиднях. Сподіватися на якесь покращення життя не могли. У нашому Західному Поділлі, де переважало польське панування, панщина становила 3-4 дні на тиждень, тоді, як у Східному Поділлі – 2 дні. Тому напруга серед селян зростала.

Приєднання нашого краю до Російської імперії в 1793 році не виправдало великих сподівань жителів Шаргородщини і не поліпшило становища місцевого населення.

Отримавши у володіння 80 відсотків українських земель (20 відсотків відійшло до Австрії – А.Н.), Росія навмисне та цілеспрямовано затримувала економічний і культурний розвиток України. Закони, які приймалися один за одним, не покращували життя населення краю, а навпаки – сприяли новому, ще жорсткішому поневоленню селян, їх повному закріпаченню вже новими панами. Невдоволених людей садили в тюрми, піддавали фізичному знущанню, а молоді чоловіки ставали рекрутами, де вони служили по 25 років.

На початку XIX століття у наших шаргородських селах виникали стихійні повстання селян проти панів, які жорстоко закріпачували їх. Вони не погоджувались з такою політикою, яка викликала серед населення обурення проти гніту економічного і релігійного.

Борцем проти кріпосництва, керівником повстанського

руху в нашому краї, в тому числі і на Шаргородщині, був Устим Кармалюк, який увійшов в історію як український національний герой. Повстанський рух під проводом народного месника охопив майже всю Подільську губернію, а також суміжні повіти Бессарабії та Київщини. В його загонах брало участь майже 20 тисяч селян, міщан, солдатів-утікачів. Кармалюк знаходив притулок і друзів у кожному подільському селі.

Устим Кармалюк – легендарний бунтар у селах нашого краю

Народився Устим Кармалюк у 1787 році в селі Головчинці Барського староства (нині – село Кармалюкове Жмеринського району). Дитинство його проходило у край важких умовах. Будучи вже міцним, вродливим, високого росту 20-тирічним юнаком, він не корився місцевому пану Пігловському. Про Устима Кармалюка є дуже романтична версія: в усьому винне кохання. У свої неповні двадцять п'ять Устим Кармалюк був добрим господарем, вдруге одруженим і мав на утриманні аж п'ятеро дітей. Щоби прогодувати це сімейство, він вимушений день та ніч працювати у полі. І треба вказати, що заробляти чесною працею він умів, сім'я Кармалюків не належала до найбідніших. Але одного разу повз поле, де працювали селяни, крутим схилом їхала дружина власника села Розалія Пігловська. Несподівано коні понесли – у цьому місці шансів на порятунок пані не було. Однак молодий і дужий кріпак зумів якимось чудом зупинити бричку.

Гонор польської аристократки вимагав достойно віддячити рятівникові. Досить швидко стосунки рятівника і врятованої переросли у щось більше. Невдовзі шляхтянка відмовилася від нерівного кохання. Своє слово сказав і чоловік романтичної Розалії. Щоб помститися, Пігловський забажав відправити палкого кріпака на 25 років у солдати. Та доля на цей раз показала свою прихильність: на Поділлі панує чума і рекрутів із цих місць не набирають. Пан виявився людиною упертою, і для Кармалюка роблять виняток. Той, не бажаючи змарнувати власне життя

у казармах, калічить себе, і лікарська комісія відправляє Устима додому. Однак слідом за нею приїжджає вже інша, вища комісія, і кріпак Кармалюк стає солдатом Уланського полку в Кам'янці–Подільському.

Та навіть такий розвиток подій не упокорив молодого селянина. Він утікає з полку, повертається на батьківщину і палить гуральню свого пана. А заодно і господарство Федора Шевчука, на якого мав зуб. Так на Поділлі розпочинається селянська війна, що тривала понад двадцять років.Його сподвижниками стають молоді хлопці з Гармаків, з Комаровець, з Ялтушкова та інших сіл. Особливу діяльність повстанські загони кармалюківців розвинули з 1813 року в районі сіл навколо Бара, Ялтушкова, Ушиці та ін.

Згодом, весною 1815 року народний месник Устим Кармалюк з групою повстанців (всіх було п'ятеро) напав у Станіславчику на садибу місцевого пана і пограбував його: забрав гроші, рушниці, боєприпаси. Відбулася ця подія вночі, коли пан спав у своїх покоях. Після цієї події Кармалюк зі своїми товаришами відправився на південь Поділля, щоб закликати народні маси до повстання проти панів. Йшли вони лісами вздовж річки Мурафи. Тремтіло панство при одній згадці про Кармалюка. У Рахнах-Лісових спалили фільварок, а в Джурині серед білого дня розгромили велику крамницю багатія і забрали його касу. Далі їхній маршрут проходив по деребчинських, джуринських, томашпільських лісах. Але чим далі просувались на південь, відчувалося, що небезпека зростає. Тут було важче, ніж у рідному повіті. Ліси помітно рідішали. У хуторах приймали Кармалюка холодно і з недовірою, видно було, що можуть донести владі про появу його ватаги. Відходило літо, наставали холодні ночі. Кармалюківці вирішили повернутись назад, ближче до своїх осель.

Про повернення Кармалюка довідалась влада. Кармалюк разом з товаришами ішов назад вздовж річки Мурафи на північ. Повстанці проводили агітаційну роботу серед населення сіл Мурафи, Слободи-Мурафської, Михайлівки, Федорівки, Тарасівки. Всі пани, які постраждали від Кармалюка, та й ті, що боялися його нападу, готувались до зустрічі з ним.

Недалеко Станіславчика є таке місце, яке дуже важко обі-

йти: з одного боку досить широкий став, з другого – водяний млин на річці Мурафі, дорога ж веде між млином і ставом. Жандарми і вояки, яких було десять чоловік, засівши в млині, як побачили Устима Кармалюка, який ішов першим, вискочили з нього всі, напали на Кармалюка, звалили його на землю. Кармалюк зв'язаний лежав на землі. Поспішили на допомогу Кармалюку його товариші, але і їх легко теж зв'язали. Побачивши схопленого отамана, товариші його не дуже чинили опір. Усю п'ятірку закували в кайдани, припасені заздалегідь, тієї ж ночі повезли до Кам'янця-Подільського. Ця подія відбулася вночі у жовтні 1815 року.

Заарештований Кармалюк прощається з сім'єю перед відправкою етапом в Сибір. Художник Микола Стороженко

Але недовго Кармалюку довелось томитися у Кам'янець-Подільській в'язниці. В черговий раз отаман звідти втік... Допомогли йому в цьому його талант та вдача.

Перший раз Кармалюка впіймали досить швидко й етапували назад до Кам'янця-Подільського, але вже у місцеву фортецю, яка у той час слугувала в'язницею. Устим втікає з-під варти і знову повертається до рідного села. Тут бунтар привселюдно карає пана Пігловського батогом, а все його майно роздає. Навколишні пани у шоці, вони й не здогадуються, що невдовзі станеться ще понад тисяча нападів на їхні маєтки.

Вже наступного року Кармалюка ловлять і засуджують до смерті, однак у тогочасній Росії смертні вироки не виконувалися. Позбавлення життя в'язням замінювали батоженням і довічною каторгою.

Хтось підрахував, що спина Кармалюка витримала чотири тисячі ударів шпіцрутенами, 227 ударів батогом, його тричі таврували як небезпечного злочинця. Він побував у тюрмах Росії, України, Білорусії. Втікаючи із заслання, пішки пройшов 15 тисяч кілометрів. Факти, достойні книги рекордів.

Устим Кармалюк двічі йшов пішки із Сибіру до рідного села. Дорогу долав за рік. Він утікав із в'язниць, із яких утекти не вдавалося нікому. У тому числі із знаменитої й неприступної Кам'янець-Подільської фортеці. Папську вежу, в якій він відбував покарання, досі називають Кармалюковою. Устим навіть спромігся організувати масові втечі, будучи закованим у кайдани, які виїдали м'ясо на руках і ногах аж до кісток. На волі йому допомагали спільники. Про його винахідливість, витривалість і силу духу ходять легенди. Одного разу Кармалюк втік від спеціально організованої для нього варти у 60 чоловік, назвав себе іншим іменем і навіть спокійно витримав очну ставку зі сім'єю. Він завжди виходив із усіх безвихідних ситуацій. Щоб і далі нападати, палити, ділити майно.

Розмах селянської війни під проводом Кармалюка невдовзі став таким, що подіями на Поділлі зацікавився сам цар Микола І. Аби спіймати бунтівного кріпака, було залучено понад три тисячі солдатів та жандармів. «Кулі й тюремні грати для нього ніщо, заслання до Сибіру – приємна прогулянка. Він перед-

бачливий, як дезертир, і хитрий, як селянин-українець», – писав один із тих, хто очолював пошуки Кармалюка.

Устим Кармалюк, крім української, добре володів російською, молдовською, польською, татарською і єврейською мовами. Він мав чудову пам'ять.

Народ шанував його і любив. Особливо бідні, яких він не чіпав, а навпаки, роздавав їм те, що в багатих забирав. Вони берегли свого героя, хоч шляхта завжди називала його розбійником. Селяни поважали і любили красивого і сильного чоловіка. Із розповідей старожилів дізнаємось, що Кармалюк був бажаним гостем у кожному домі. І не одна дівчина споглядала на нього залюбки.

В навколишніх селах й по цей час побутують пісні про Кармалюка. Одна з них записана автором в сусідньому селі **Біляни** Могилів-Подільського району зі слів сліпої Докії:

В мене принада – то сама молода.
Як ся ти звеш? – Магдалиною.
Де твоя хата? – за долиною,
Сніпками вшита, соломою вкрита.
Прийди серденько, хоч і буду бита!..
Та знаю за кого – за Кармалюка молодого.

Широко висвітлив життєвий шлях подільського бунтаря з Головчинець наш земляк, відомий польський вчений, історик Йосип Ролле, який родом із хутора Генріховка (тепер село Роля, що знаходиться на території Гибалівської сільради). Він написав і видав книгу під назвою «Про Кармалюка».

В одному з розділів великий вчений доступно і правдиво відобразив епізод нападу грабіжників на відставного офіцера російської армії, полковника з литовського корпусу Гілярія Дембицького.

5 листопада 1833 року він поспішав фургоном до своїх братів, поміщика села Івашківці Луки Дембицького та Конатківського поміщика Юзефа Дембицького. Галузинська корчма, названа «Вигодою», знаходилась по тракту від Летичева, через Бар до Шаргорода. Розмістилася вона за селом серед густого

лісу. Велика, зі всіма зручностями, вона приймала багатьох приїжджих. В ній і зупинився на нічліг полковник Г. Дембицький зі своєю сім'єю – дружиною і трьома дітьми.

Вночі на корчму раптово напали озброєні грабіжники. У полковника було атлетичного складу тіло і він боронив себе і свою сім'ю:

– Беріть все, але життя вам не віддам! Буду захищати себе і своє сімейство до останнього – крикнув Дембицький.

– Побачимо – відізвались грабіжники.

Двоє оточили полковника, а решта розбивали ящики, сундуки, забирали що найцінніше: гроші, цінні папери, ордени, дорогі речі.

Полковник одержав 9 ран пікою, із яких одна в голову, друга в ліву руку. Але і сам полковник давав здачі нападникам.

Закінчилось все тим, що Дембицький із роздягненою дружиною втекли через вікно у ліс. Там він заховав дружину у дуплі дерева, а сам швидко подався в Галузинці до хати економа. Той поспішив з людьми на допомогу, але корчма вже горіла. Майже одночасно туди прибув отаман Кармалюк.

Слідством пізніше було встановлено, що полковник залишився живим тільки завдяки раптовій появі Кармалюка, який був розгніваний діями його хлопців. Але почувши, що з села прибули підводи з людьми, грабіжники забрали все майно та гроші й втекли. (До відома читача: За всі понад 20 років бунтарства Кармалюк особисто не скоїв ні одного вбивства – А.Н.)

Ця подія відбулася так швидко, що діти Дембицького, за якими наглядала няня, навіть не пробудилися. Єврей-їздовий заховався під жолобом і спокійно дивився, як грабіжники виводили його коней... При цьому погромі у Г.Дембицького забрали і здоров'я, і гроші. Відомо, що у нього було з собою речей та грошей на суму понад 40 тисяч злотих.

Зразу ж була створена урядова комісія, яка займалася цими розбійниками. Галузинська комісія розпочала свою роботу у 1833-му році, а закінчила в 1839-му.

Лише через 2 роки, у вересневу ніч 1835-го, в погоні за грабіжниками було спіймано 14 спільників Кармалюка. Але сам отаман був невловимий.

Слідством було притягнуто до суду 144 чоловіки і 2650 підозрюваних, а також декілька тисяч свідків. Списано 2778 аркушів паперу, виявлено понад 20 вбивств, що скоїли спільники Кармалюка, а також більше тисячі крадіжок великих розмірів.

А тим часом від рук повстанців палали маєтки в селах від Деражні аж до Могилева. Неспокійно стало панам у селах: Комарівці, Іванівці, Маньківці, Красносілка, Медянівські хутори, Гармаки, Чемериси, Ходаки, Митки, Кошаринці, Шершні, Попівці, Ялтушків, Лучинець та в багатьох інших.

Лиш зрадницька дія 10 жовтня 1835 року коханки Кармалюка з села Коричинці, що біля Деражні – Уляни Процької вирішила долю народного месника. У темних сінях її хати зрадницьким пострілом у скроню закінчилося нелегке життя бунтівника. Шляхтич Рудковський за це вбивство одержав царську нагороду – золотого персня з царською короною.

Вирішено було мертве тіло розбійника показувати по сусідніх селах повіту. Селяни приходили подивитись на покійника. По-різному толкували вони. Але ні радості, ні печалі не чути було між ними.

«...Крав він, – говорили селяни, то – правда, часом і душу безвинну спускав на той світ. Але Бог його наказав. Як жив не полюдськи, так і помер. Нехай же Всевишній його судить...». Ось як звучить народна мудрість. |

Кармалюка поховали в м. Летичеві поза цвинтарем, без участі священника, без хреста, навіть без труни.

За возом, в якому лежало тіло, йшла озброєна варта. Могилу закопали арештанти. Звичайно, тих, що плачуть на похоронах, не було...

Рейди легендарного ватажка повстанських рухів Устима Кармалюка на Поділлі обминули Лозову. Але село добре пам'ятає про його походи у навколишніх селах. Село і досі оспівує свого героя. Пісню «За Сибіром сонце сходить» співають не тільки у нас на Поділлі, де діяв Кармалюк, а й по всій Україні.

За Сибіром сонце сходить,
Хлопці не зівайте.
Ви на мене, Кармалюка,
Всю надію майте.

Повернувся я з Сибіру,
Та не маю долі,
Хоч, здається, не в кайданах,
Та все ж не на волі.

Маю жінку, маю діти,
Та я їх не бачу.
Як згадаю про їх муки -
Сам гірко заплачу.

Після смерті Кармалюка край наш не скорився перед гнобителями. Ще довго не переставали діяти то тут, то там загони повстанців.

Приміщення в'язниці у Літині, де відбував покарання Устим Кармалюк. Нині його музей. Фото 2016 р.

Розділ VI

Життя селян до і після реформи 1861 року

Не спокійно було в наших краях після Кармалюкових походів по селах Поділля. Крім цього, 1830 року виникло повстання проти російського царизму в Польщі. Польські власники українських земель підбурювали наших селян до протестів. Польські ксьондзи відкрито закликали у своїх проповідях до збройної боротьби проти російських ставлеників. Вони благословляли загони повстанців, що відправлялися на допомогу повсталим. У польському повстанні брали участь володарі земельних масивів родини Потоцьких, до яких входили маєткові комплекси: Могилівський, Ямпільський, Немирівський, Тульчинський, Мурафський, Томашпільський, Шаргородський та багато інших земель. В повстанні також брали участь Любомирські, Сосновські, а також Шаргородський князь Роман Сангушко.

Щоб здобути підтримку українського селянства, поляки проголосили гасло: «За нашу і вашу свободу!». Але на Поділлі такої підтримки поляки не одержали. Їх підтримали всього біля 6 тисяч подільських селян.

19 лютого 1831 року в Бару відбувся з'їзд конспіративних організацій Правобережної України, який заснував польське «Патріотичне товариство». На ньому було обрано комітет по підготовці повстання поляків, які почали відкрито висловлювати протест щодо втручання «простолюдинів» у справи польської шляхти та українських магнатів, однак продовження діяльності новоутвореного товариства далі історія не зафіксувала.

В той же час продовжувалось помітне збільшення російських військ, розташованих на Правобережній Україні і особливо на Поділлі. Тут було створено п'ять нових військових поселень з десятками тисяч переселенців, в тому числі і в сусідньому Бару, Тульчині, Могилеві.

Російська влада своїми військовими силами придушила Листопадове повстання поляків. Учасники повстання зазнали адміністративних, політичних і, найголовніше, - економічних репресій. Багато учасників повстання були позбавлені своїх земельних володінь. Російський цар Микола І щедро роздавав українські землі своїм прихильникам, які громили поляків та українських шляхтичів під час повстання.

Роман Сангушко найбільше потрапив у немилість царя. За участь у польському повстанні його було етаповано до Сибіру. Відбувши покарання та війну на Кавказі, Р.Сангушко повернувся у 1845 році на Україну до своїх володінь. Тоді ж одержав від Любомирських Шаргородський ключ. Лозівськими землями, які входили до Шаргородської економії володів рід Любомирських. Син Генріха Любомирського Георгій у 1846 році продав ці землі Роману Сангушко.

Щодо лозівських земель, то відомо, що вони ще у 1836 році були продані Генріхом Любомирським Августину Волошиновському. В Сербах, у сім'ї Волошиновських 13 березня 1870 року народився син Юхим, який після навчання став відомим на Україні діячем кооперативного руху. (*Див. книгу «Сторінки історії Пеньківки Мурафської», стор.411* – А.Н.)

Цікаво, що сусіднє село Біляни теж викупили Волошиновські, які жили у Сербах. Цей рід мав певні привілеї від царського уряду через те, що не брали участі у польському повстанні. Щодо володаря усієї Шаргородської економії (в тому числі земель Лозової) Романа Сангушко, то відомо, що згідно царського Указу « О Всемилостивейшим прощении обывателей, кой явятся с изьявлением раскаяния», він одержав у володіння весь Шаргородський ключ від Любомирських, в тому числі Лозову і Теклівку, якими керували Волошиновські. Ці власники Лозовою володіли аж до кінця XIX століття.

(Баженов Л.В. Репресії царизму проти польського населення Правобережної України у 30-40 рр. XIX ст.1972, вип.6, с.141)

Борючись проти польського руху на Поділлі, царизм одночасно проводив свою великодержавну політику щодо українців, не визнавав існування українського народу, нещадно розправлявся з усіма, хто виступав проти царської влади.

І кармалюківці, і польські повстанці своїми діями таки добре дошкуляли владі у першій половині XIX століття. Особливо великі селянські заворушення на Шаргородщині відбулися в 40-х роках XIX ст. в Плебанівці, Івашківцях, Мурафі, Деребчині та інших селах краю. (*Див. «Моя Плебанівка», стор.31* – А.Н.)

Після поділу Польщі до Росії відійшли землі Правобережної України, в тому числі й Поділля.

У 1796 році утворюється Подільська губернія, до складу якої увійшов Могилівський повіт. Населення повіту в кінці XIX - на початку XX століття швидко зростало. Повіт поділявся на 14 волостей: Бронницька, Вендичанська, Копайгородська, Котюжанська, Кукавська, Лучинецька, Мар'янівська, Озаринецька, Серб'янська, Снитківська, Терешківська, Хоньковецька, Шаргородська, Яришівська та міста Могилів з передмістями Карантин, Карпівський Яр, Немія, Озаринецька Гора, Острови, Пологи, Шаргородська Гора.

За даними першого перепису 1897 року в них проживало 227672 особи. Це було 8 місце серед 12 повітів губернії. З них 80,53 % - українці, 14,51% - євреї, 2,8% - росіяни, 1,87% - поляки.

Вже у 1904 році кількість жителів збільшилась до 250 тисяч осіб. Переважна більшість населення проживала на селі і лише 10,1% мешкали в місті.

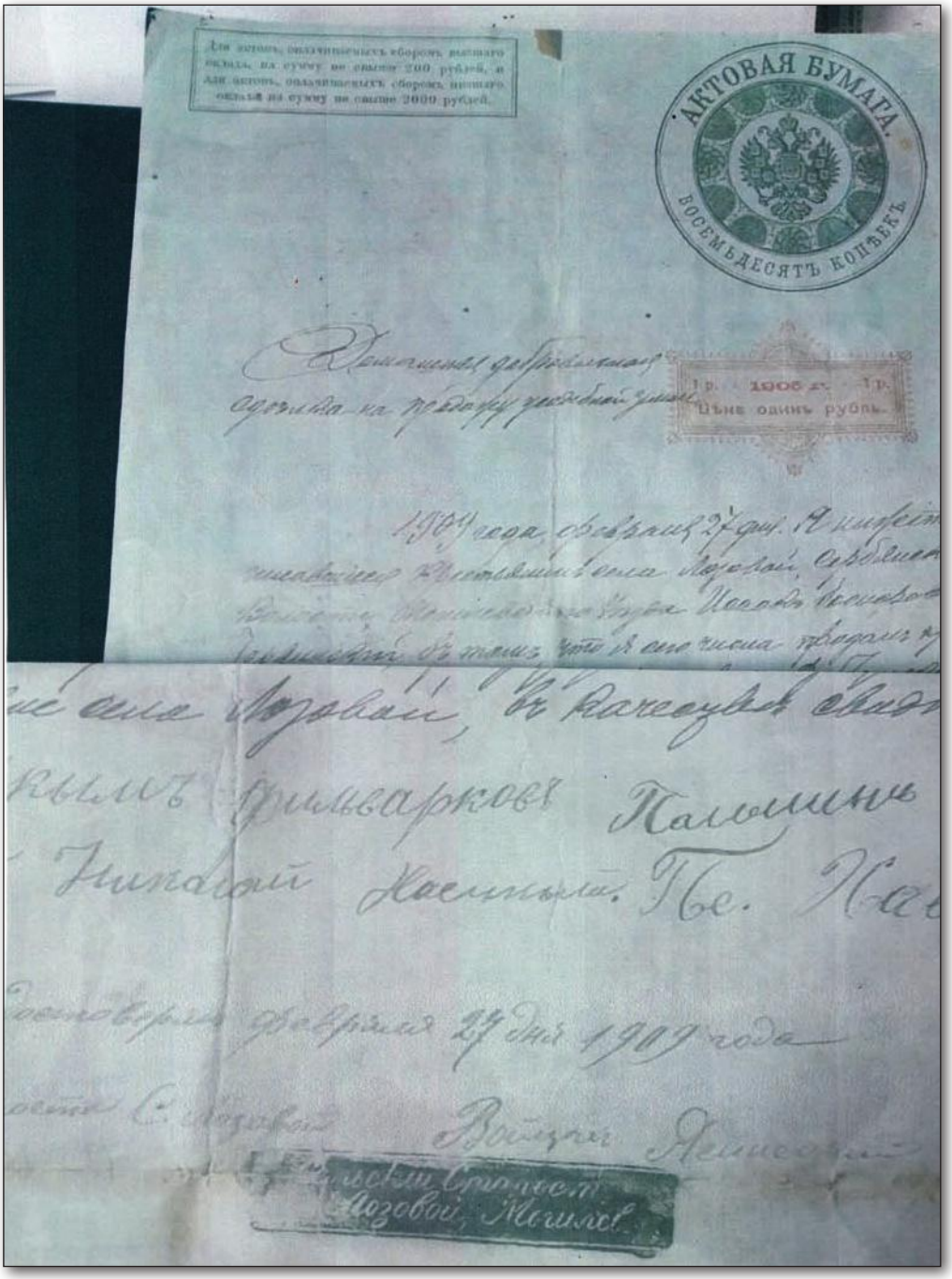
Цікавим фактом є те, що Лозова певний час відносилась до Серб'янської волості. Це пояснюється тим, що землі цих сіл орендували пани Волошиновські, які проживали у Сербах, котре було волостним центром.

Знак сільського старости Лозової Клака Назарія, 1820 р.н., який встановив біля Покровської церкви обеліск у 1865 році

Обеліск на честь звільнення селян від кріпосного права, збудований під керівництвом старости села Назарія Клака у 1865 р. Фото 2024 р.

Із книги Людмили Любацької «Вікно у Пеньківку», Вінниця, 2019 р., де йдеться про «...сделку на продажу и покупку усадебной земли крестьянами с. Лозовой», за підписом і штампом старости Войцеха Ясинецького. 1909 р.

Розділ VII

Сторінки історії XX століття у наших селах

Український народ споконвіків не терпів глузування та знущань над собою і вмів за себе постояти. Інша річ, що в житті завжди буває, як у відомій приказці: «Революцію задумують ідеалісти, творять романтики, а її результатами користуються переважно ідіоти».

Історія свідчить, що банальна фраза «волелюбні українці» є нічим іншим, як відображенням однієї з найважливіших якостей нашого народу – жити за власними порядками і за власною волею. Якщо ж цьому хтось суперечить – українці завжди бунтують. І наші села – Лозова і Теклівка – теж мали такий характер. Він проявлявся і у XVII столітті, і у XVIII, XIX, XX, і у сьогоднішньому XXI-му. Усе це відбувалося тому, що волелюбні українці та й не мали волі. Віками ми комусь належали.

У кінці XVIII ст., точніше після 1795 року, села Біляни, Лозова, Шендерівка належали військовому генералу Пьотру Вітгенштейну. Після його смерті у 1844 році ці села перейшли у власність Станіслава Любомирського, який передав їх в оренду Волошиновському з Сербів (Гонтівка).

З середини XIX століття лозівчани належали Волошиновським. За переказами старожилів, гордий польський магнат Волошиновський просто – напросто орендував Лозову у Любомирських. У нього в Кракові нібито був досить солідний маєток, а наше село він приглянув собі для літньої резиденції. Позбавлений будь – якої лояльності до місцевого селянства і будучи надзвичайно жорстоким, він називав кріпаків «бидлом» і «паршивою худобою». Вони змушені були це терпіти, зціпивши зуби, але з часом все «повернули» нахабному пану…

Волошиновський розпочав своє володарювання в селі Серби з будівництва нового палацу. Бо його не влаштовував жоден

із існуючих панських маєтків. Він, чи то не бажаючи жити поруч з «паршивим кріпацтвом», чи то прагнучи бути ближче до чумацько – поштового шляху у напрямку Джурина і далі до Одеси, приглянув собі в центрі села місце для будівництва свого маєтку.

Маєток вдався на славу. Надвірні споруди серб'янського пана теж були неповторними – і льох, і криниця, і навіть фігурна арка при в'їзді.

Пану здавалося тоді, що він робить усе правильно, безпомилково. Якщо будувати, то на віки, щоб дітям та онукам вистачило. Якщо прибирати до рук землі, то тільки найкращі. Якщо поневолювати кріпаків своїми позичками і подачками, то вже так, щоб не могли розрахуватися і їхні потомки…

При Волошиновському нашим прадідам жилося не дуже… Щоб не сказати – гірко. Роботи в маєтковому теплі – добрі він довіряв тільки прислузі, привезеній з Кракова. А місцевих селян жорстоко експлуатував на польових роботах, вирубках лісу, догляді за худобою…Вони без будь – яких машин, послуговуючись тільки кіньми, волами і ціпом, літо й зиму гарували, як прокляті. Напівголодним, напівхолодним наймитам, що могли порадіти лише новій домотканій одежині чи щойно справленим постолам, зароблено у пана хліба часто не вистачало до нового врожаю, і вони змушені були знову і знову влазити у позички, ще глибше заганяючи себе в неволю.

Поважне польське панство, звичайно ж, розуміло: чим міцніше закручуєш гайки, тим більша ймовірність зірвати у них різьбу. Тому обачливо й активно будувало, крім монастирів і костьолів, фортеці та замки. щоб знайти там собі прихисток в разі якоїсь війни чи народного бунту. Рештки таких споруд досі є свідками тих часів у Бару і Шаргороді.

Волошиновські, очевидно, не врахували, щонайменше, бунтарського характеру українського селянства і того, що їхнє владарювання добігало до кінця разом із XIX століттям – епохою князівства і панства. На порозі було нове, XX століття, і в повітрі «пахло» духом, «що тіло рвав до бою». Люди, розчаровані царською реформою 1861 року про скасування кріпацтва, після якої найкращі землі все одно залишилися у панів, а найгірші,

малородючі і ті, що далеко від села, - в їх наймитів, готові були рвати, нищити всіх експлуататорів і все, що їм належить.

Передбачливі Волошиновські позбулися орендованих в Лозові земель якомусь німцеві фон Кнарінгу. Той в свою чергу передав справи господарські своєму управителю, теж німцеві, Грюнвальду. Волошиновські Лозової позбулись.

Йоахім Волошиновський – син старого Волошиновського, який володів землями Лозової

А коли на просторах царської Росії прогриміла революція, що відгукнулася в наших краях виступами робітників Могилів – Подільського чавунно-ливарного, Деребчинського, Соснівецького та Джуринських цукрових заводів, селянство вже готове було вливатися в бунтарсько – революційні ряди.

Спогади старожилів Лозової свідчать, що у 1906 році селянські страйки в селах набрали широкого розмаху. Пани, не бажаючи приймати умов наймитів, хитрували і залучали до робіт у полі наймитів з сусідніх сіл. Якось лозівські селяни пішли у Біляни сапати панські буряки, бо пан Грюнвальд платив на копійку менше. Але білянські люди не пустили їх на панське поле, бо страйкували і вимагали від пана більшої платні за трудодень.

Невдахи – лозівчани повернулись до свого села і вчинили аналогічно, вигнавши з панського поля «чужинців», розпочали свій страйк за підвищення заробітної плати. Очолив боротьбу селян Лозової місцевий селянин Андрон Сторожишин. Селяни Андрій Третьяк, Андрій Маруняк, Бартко Пшук, Кириян Павлишин підтримали свого керівника і не вийшли на роботу.

Слідом за польовими бунтарями повстали й інші лозівські наймити – і пішло – поїхало… Панську худобу перестали поїти і годувати. Нещасна і невинна худоба ревіла так, що було чути аж в сусідніх селах. Кухарі – й ті, порозливавши помиї в панському маєтку, покинули свої робочі місця.

Якось тоді велика біда оминула німецького пана. Але вже після війни (Першої світової) селяни відігрались на ньому сповна! Маєток, який знаходився в урочищі «Радгосп», що при в'їзді в село, пограбували, поламали, а уціліле рознесли по домівках. Панське добро, надбане за рахунок жахливого поневолення українців, вмить було розтягнуте по селу до останньої цурки…

Таке, на превеликий жаль, діялося не тільки в Лозові. В Старій Мурафі, наприклад, спалили не лише панський маєток, а й безвинних екзотичних тигрів у панському звіринці. Живцем… Руйнувати усе панське чи навіть царське більшовики вміли. Але «Новый мир» так і не збудували…

Німець – управитель пробував, було, коли в село ввійшли австрійці і німці, повернути все до родового маєтку. І навіть показові екзекуції чужинці провели на шкільному подвір'ї, де кожному десятому із схоплених військовими селян відпускали по 25 шомполів. Та то було вже як мертвому кадило. Селяни, вловивши подих «свіжої» доби і відчуваючи підтримку «червоних», рознесли в пух і прах усе панське у Лозові й у Теклівці.

* * *

На думку істориків, саме в кінці XIX ст. відбулися соціальні зміни на селі. Частина поміщиків, не маючи можливості запровадити нові капіталістичні форми господарювання, продавали свої землі і виїжджали з сіл, частина вирішила жити на відсотки, отримані від продажі землі селянам. І, як наслідок, в селі появилися заможні, які мали землю, і безземельні, в котрих не було нічого. Заможних згодом радянська влада назвала куркулями. Лозова і Теклівка, як і всі навколишні хутори і поселення навколо Шаргорода, належали роду Браницьких. Юлія Браницька володіла Шаргородською економією з кінця XIX століття до подій 1917 року, але селом керував місцевий поміщик – німець Грюнвальд, якому належали 286 дворів із 1861 жителем Лозової. Управитель Грюнвальд, після буремних подій і воєн, у 1919 році виїхав за кордон.

Але повернемось до подій початку нового століття. Селяни Лозової і Теклівки увійшли в XX століття з надією на кращі

зміни у їхньому житті, у покращенні власного добробуту. Було ліквідоване кріпосне право, поліпшився суспільний устрій. Але в цілому нова епоха, яка наступала, була надзвичайно складна і суперечлива. Вона була наповнена певними здобутками національно – визвольної боротьби, економічним спадом в Україні та трагічними сторінками війн і голодоморів.

Соціально-економічні суперечності в селі загострилися неврожаєм 1902 року і голодом 1902 року. Попереднього року, поряд з неврожаєм зернових, частково загинули городні культури, зокрема, картопля і буряк – основна їжа селянина. Вже на початку 1902 року селяни в своїй більшості залишилися без продовольства, а їхня худоба без кормів.

Настали роки розпачу. І не тільки у Лозові, а й у всій Україні. На той час наше Поділля являло собою відсталий край із забитим, темним та неписьменним населенням. Однак, після подій в Росії 1905 року, народ почав проявляти своє незадоволення. Передбачаючи небезпеку, царський уряд розпочав певні реформування в країні. Показовою і привабливою для селян виявилася аграрна реформа, якою керував міністр Столипін.

На початку XX століття у результаті аграрної реформи Столипіна, спрямованої, за словами американського історика Дж.Такманова, *«на дальший підрив глибоко вкорінених феодальних відносин і пробудження інстинкту приватної власності, який врешті-решт, повинен був створити буржуазне суспільство дрібних фермерів»*, деякі лозівські селяни та деякі селяни інших сусідніх сіл відійшли за межі свого села, утворюючи окремі господарства у вигляді хуторів. Містилися вони в основному поза кордонами села. Старожили села й донині пам'ятають такі місця між Будним і Лозовою, де на лівому березі р. Лозова стояв хутір під назвою «Хутір Шестаков» (див. польський атлас Речі Посполитої (XVI – XVII ст.), виданого у Кракові під авторством Александра Яблонського). Слово «хутір» по-польськи футор – Fu Szestakow.

У цьому атласі добре видно три хутори у сторону Конатковець, корчму з криницею, пивоварню.

Навколо Теклівки містилися два хутори, три фільварки (хутір, ферма, господарство) та дві студні (криниця для напуваня

коней, корів та волів). Усіх хуторів тут було кілька, враховуючи і теклівські.

За роки цієї ж Столипінської реформи певна частина лозівських сімей мала бажання емігрувати в далекі Приморські чи Хабаровські краї. Саме малоземелля лозівських селян (в середньому на сім'ю на початку XX століття припадало від однієї до трьох десятин землі) поширювало наприкінці XIX – початку XX століття серед місцевого люду еміграційні настрої, що співпали із першою хвилею еміграції. Її головними причинами у загальноукраїнському контексті визначають надмірну скупченість населення, брак вільних земель і безперервне подрібнення селянських господарств, нерозвиненість промисловості та неможливість працевлаштування, постійне зубожіння та тривожні думки про майбутнє дітей. Ця категорія населення (ті, хто вирішив емігрувати) також певною мірою відчувала наближення воєнних катастроф і соціальних потрясінь, що їх ніс із собою початок XX століття. На жаль, автору не вдалось встановити прізвищ сімей, які виїхали з села добровільно, але старожили села стверджують, що такі сім'ї і роди в Лозові і Теклівці були.

Можливо тепер, дізнавшись про цю книгу, за допомогою Інтернету, люди, корінь роду яких із Лозової, таки відгукнуться і ми дізнаємось про їхні роди та імена, яких розкидала доля по цілому світу.

Після царської реформи 1861 року на Поділлі почала добре розвиватися цукрова промисловість. В селищі Соснівці ще до цієї реформи був побудований цукровий завод (1857 р.). Селяни навколишніх сіл мали змогу заробляти на прожиття певні кошти, вирощуючи і збираючи на панських полях цукрові буряки. Після пуску Соснівської цукроварні навкруги почалося масове збільшення посівів цукрових буряків, які до цього часу селяни вирощували тільки для потреб тваринництва, як корм.

Працюючі в сільському господарстві селяни заробляли в день по 15 – 20 копійок. Мешканці Лозової і Теклівки (в основному жінки і діти) шукали роботу по наймах у сусідніх селах: Білянах, Троповій, Конатківцях та ін., де панські поля засівалися в основному цукровими буряками.

Через копійчану заробітну плату та через велике фізичне навантаження жителі наших сіл не знали добра. Більшість населення продати не мали що, а купити не мали за що. Хоча ціни на продукти були помірні.

Наводимо відомості про середньо-довідкові ціни в базарні дні по місту Шаргород за січень 1907 року.

Назва товару	**Ціна за пуд**
Борошно житнє	90 коп.
Борошно пшеничне: 1-го сорту	1 крб.75 коп.
2-го сорту	1 крб.20 коп.
Борошно кукурудзяне	85 коп.
Жито озиме	75 коп.
Пшениця озима	90 коп.
Ячмінь	70 коп.
Овес	75 коп.
Гречка	70 коп.

Горох		63 коп.
Просо		75 коп.
Кукурудза		60 коп.
Крупи ячмінні		1 крб. 20 коп.
Крупи пшеничні		1 крб. 20 коп.
Картопля		12 коп.
Волове м'ясо:	1-го сорту	4 крб. 50 коп.
	2-го сорту	4 крб.
Сало свиняче		8 крб.
Сало волове:	топлене	6 крб. 50 коп.
	нетоплене	4 крб. 50 коп.
Масло коров'яче:	топлене	10 крб.
	нетоплене	12 крб.
Олія конопляна		5 крб. 40 коп.
Цибуля		50 коп.
Гас		1 крб. 70 коп.
Буряк свіжий столовий		10 коп.
Кисла капуста, відро		30 коп.
Оцет		1 крб. 50 коп.
Перець, фунт		42 коп.

Волосний старшина Підпис
Волосний писар Підпис

(ДАВО, Ф.333, оп.1, спр.8, арк.19)

Через важку працю та соціальне гноблення неспокійно було в країні. Така ж ситуація склалася і в Лозові. Переважна більшість населення села завжди жила в злиднях і змушена була працювати за мізерну плату.

Як уже згадувалось, на початку XX століття революційний рух охопив усю Росію. В травні – червні 1905 року у нашій місцевості в районах бурякосіяння страйки та заворушення сільськогосподарських робітників набрали значного масового характеру. Це була сама гаряча пора року – пора обробітку посівів

цукрових буряків. Своє незадоволення поміщику Грюнвальду проявили в жовтні 1905 року і лозівські селяни. Але до серйозного повстання тут не дійшло. Пізніше, в 1906 – 1907 рр. село переживало нове революційне піднесення, але багато селян не вірили в можливість добитися перемоги шляхом революції, а тому революційний рух пішов на спад.

Люди страйкували, але страйки відбувалися стихійно, періодично ціле літо.

Початок ХХ століття приніс на Україну цілий ряд воєн. Війна Росії з Японією, Імперіалістична, громадянська війна. Окремих учасників Імперіалістичної та громадянської воєн старожили Лозової згадують про таких, але назвати їх – пам'ять не дозволяє...

Пошук імен учасників І Імперіалістичної та громадянської воєн триває.

Дещо з історії Теклівки

Дата та історія виникнення цього села порівняно не дуже давні і тісно пов'язані з раніше заснованим сусіднім селом Лозова. На жаль, точну дату заснування Теклівки встановити важко, але в архівах знаходимо слідуюче: «...С. Теклівка закладено Юзефом Сосновським у 1777 – 1795 роках, яке назвав на честь своєї дружини Теклі. Село згодом перейшло у володіння Любомирських як посаг його доньці, яка вийшла заміж за сина Станіслава Любомирського». Зате дещо відомо про історію назви села. Землі, де знаходиться Теклівка, у XVIII столітті належали роду Сосоновських. В кінці цього століття цими землями володіла місцева княгиня Текля Сосновська.

У нашій місцевості здавна існує неписане правило, за яким часто той чи інший населений пункт називали іменем його володаря. Невелике за розмірами село отримало назву від імені власниці княгині Теклі й стало називатися Теклівкою.

У XIX столітті за часів Любомирських у Теклівці була побудована греко-католицька церква і названа на честь Різдва Пресвятої Богородиці. Навіть після приєднання Правобережної України до Росії в 1793 році ця церква ще не згадується. Відомо,

що з 1893 року при церкві було відкрито школу грамоти, де освіти навчав місцевий священник.

З часом дерев'яна церква постаріла від віку і її розібрали, а прихожани стали належати до двох лозівських приходів. За радянських часів церкви в Теклівці не було.

Після подій 1917 року Теклівка, як і всі шаргородські села, пережила колективізацію, голодомор, репресії. У 250-ти наявних в селі дворах лише за 1933 рік в селі з голоду померло понад 70 душ.

З 1930 року в Теклівці розпочав свою діяльність новостворений колгосп «Праця» під головуванням Яворського Якуба. З 1933 року його деякий час очолював місцевий Федір Слободянюк.

Після Великої Вітчизняної війни в село не повернулись з фронтів 62 жителі. На їх честь сьогодні в центрі села побудовано пам'ятник.

Бригадне село Теклівка довгий післявоєнний час належало до лозівського колгоспу «Прогрес». За ті роки в селі побудовано Будинок механізатора, адміністративний будинок, де певний час містилася початкова школа, медичний пункт та бібліотека.

Із розповідей старожилів села Теклівка дізнаємось імена відомих людей: керівників колгоспу, сільської ради, школи, клубу та ін. Серед них:

Дубінський Володимир Федорович – голова колгоспу «Праця»;

Швець Іван Васильович – голова колгоспу, управляючий бригади;

Повх Іван Федотович – комбайнер колгоспу;

Швець Василь Васильович – міністр сільського господарства Казахстанської РСР;

Слободянюк Федір Юхимович – голова колгоспу «Праця»;

Слободянюк Серафим Андронович – директор школи;

Нідзельський Леонід Григорович – завідуючий клубом;

Костур Леонтій Феофанович – художник, скульптор зі світовим іменем;

Ясинецька Галина Василівна – голова профкому колгоспу «Прогрес»;

Боровський Ростислав Васильович – головний лікар Жмеринської районної лікарні;

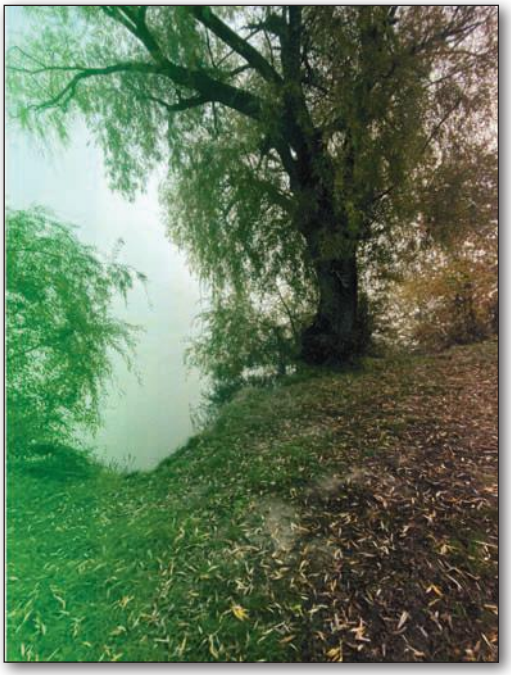
Теклівка з висоти пташиного польоту, 2023 р.

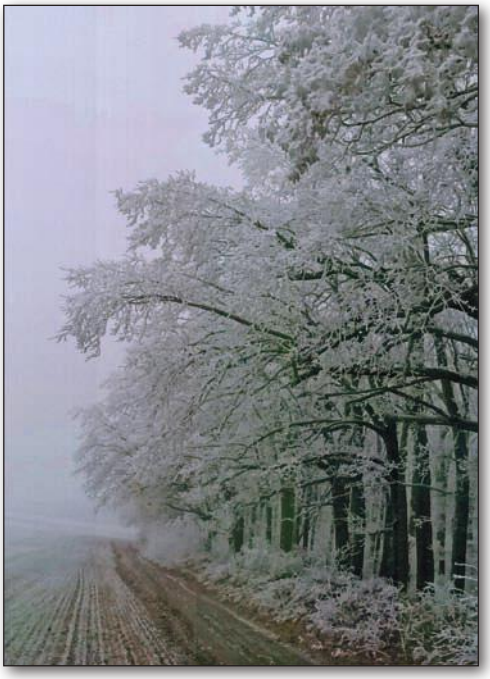
Центр Теклівки. 2023 р.

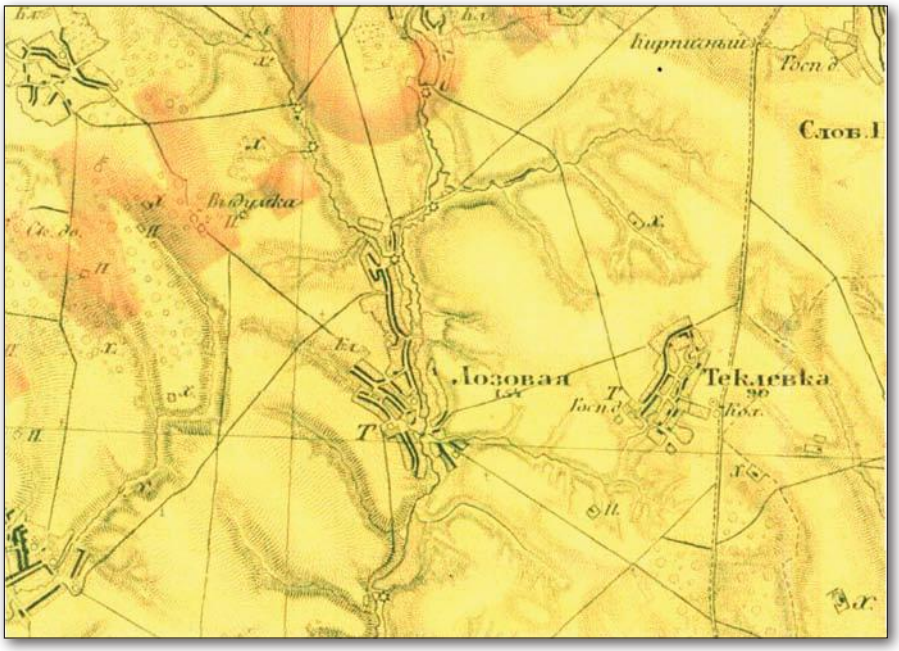
Теклівка, якої уже немає. Початок XX ст.

Осіння пора у Теклівці

Лісосмуга взимку

Карта Лозівських земель

Селянське подвір'я.
Художник Т. Г. Шевченко

Селянська родина.
Художник Т. Г. Шевченко

Дубінський Володимир Федорович

Швець Іван Васильович

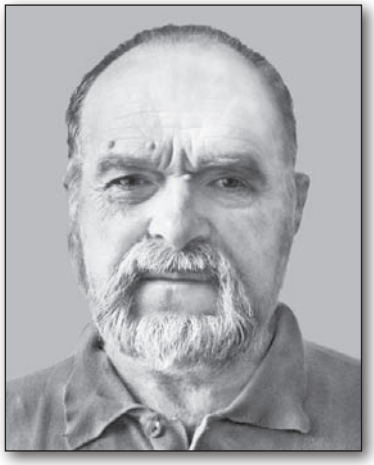
Повх Іван Федотович

Слободянюк Федір Юхимович

Нідзельський Леонід Григорович

Костур Леонтій Феофанович

Ясинецька Галина Василівна

Боровський Ростислав Васильович

Боровський Василь Михайлович

Гулько Василь Іванович

Палій Іван Васильович

Пацьора Віктор Жорович

Ковтун Іван Васильович

Ковтун Галина Іванівна

Боровський Василь Михайлович – меценат будівництва церкви;

Гулько Василь Іванович – завідувач Жмеринським РайВНО;

Палій Іван Васильович – фермер;

Пацьора Віктор Жорович – директор ПП «Теклівське»;

Ковтун Іван Васильович – начальник Шаргородського РАПО;

Ковтун Галина Іванівна – завідуюча бібліотеки та інші.

Навесні 1999 року село Теклівка від'єдналося від колгоспу «Прогрес» села Лозової, тут утворилося самостійне КСП «Праця». Завдячуючи недолугій політиці керівництва держави через необдуману земельну реформу, колгоспи почали розпадатися, а земля розпайовуватися серед колгоспників. Теклівські селяни довірили свої земельні паї двом підприємцям: ПП «Урожайне», очолюване Дідиком Анатолієм Павловичем, і ПП «Боровське», яке очолював Палій Іван Васильович.

Територіально Теклівка належить до Лозівської сільської ради. Тут функціонують фельдшерсько-акушерський пункт, сільський клуб. До села Лозова побудовано під'їзну шосейну дорогу, по якій щоденно підвозять шкільним автобусом теклівських учнів до Лозівської гімназії.

Початок ІІІ-го тисячоліття теклівчанам запам'ятався найбільше. Тоді було закладено перший камінь під будівництво нового храму в селі. Про це мова буде далі.

Кривавий ХХ вік, або століття розтерзання України

Обнадійливою була подія скасування кріпосного права у 1861 році. На радощах селяни Лозової спорудили камінний обеліск з хрестом і встановили його на подвір'ї Свято – Покровської церкви. Це пам'ятник на честь відміни кріпосного права, споруджений у 1865 році, і який зберігається тут до сьогодні. Проте особливого спокою життю селян вона не додала. Майнова нерівність зростала. З розвитком капіталізму в сільському господарстві значна частина селян розорялась та багато селян переходили в ряди пролетаріату – клас найманих працівників. У зв'язку з початком імперіалістичної війни у 1914 році почали зростати революційні настрої населення.

На календарі настало нелегке для існування неосяжної матушки-Росії ХХ століття. Настав час великого ленінського експерименту на території від Балтики до Тихого океану. Експеримент з побудови комунізму в Росії не вдався... Мабуть, треба його було робити не в такій величезній країні, а в малій. Наприклад, в Польщі, Швеції чи Данії.

Самодержавства у ХХ столітті ми позбулись, капіталізму теж. Настав час тоталітаризму. В кінці століття одержали демократію. Але як можна назвати сьогоднішню демократію? В Лозові слово «демократія» люди розшифрували по-своєму: демончорт, крат-влада…

Але далі про ХХ століття усе по порядку.

Крім голоду і бідувань село поповнювалось жертвами російсько-японської війни та першої світової війни 1914-1918 років, яка уже зачепила частково наше Поділля.

І в цей історичний час була чудова можливість здобути незалежність, так як в результаті Жовтневої революції (збройний переворот більшовиків в Росії – А.Н.) 1917 року Російська імперія розпалася. В Києві була створена Центральна Рада, яку очолив Михайло Грушевський, відомий історик і діяч. Створений перший національний уряд (перший Кабінет Міністрів України

– А.Н.). Прийнятими Універсалами вони **проголосили незалежну державу Україну**, що дуже не сподобалося більшовикам.

Спекулюючи на настроях змученого війною народу, більшовики, члени партії РСДРП(б) та ліві опозиційні, проросійські сили обіцяли солдатам – мир, робітникам – заводи і фабрики, народам – вирішення національного питання, і найголовніше, справедливий поділ землі – селянам. На цю брехню купилися селяни України.

Другою важливою помилкою Центральної Ради було те, що Україна відмовилась створювати свою власну армію, оголосивши так званий «нейтралітет» і нерішучість (часто, певна ліберальність), привели до її поразки. Спроби захистити новоутворену молоду незалежну Україну була під час гетьманства Павла Скоропадського та Директорії на чолі з С.Петлюрою. Але комбінований наступ з півдня армії Денікіна, а з півночі Червоної Армії змусили український Уряд залишити столицю Київ і вести бої вже на території Вінниччини та Кам'янець-Подільщини.

Велику допомогу Уряду Петлюри надала Західна Україна, зокрема військова підтримка з боку Української Галицької Армії. Слід визнати, що Україну також підтримувала Антанта (блок європейських країн), зокрема Англія, Німеччина та інші. Поряд з цим не стихав повстанський рух українців – борців за вільну і суверенну Україну. Потужні і довготривалі повстання були на Вінниччині, Кам'янець-Подільщині. Великий партизанський загін діяв на Ямпільщині, Могилівщині. Та «Директорія» на чолі із С. Петлюрою та іншими «самостійними» визвольними повстаннями (радимо прочитати твір В.Шкляр. «Чорний ворон» – А.Н.) не могли протистояти агресії радянських більшовиків.

Роки І Імперіалістичної війни розорили поміщицькі та селянські господарства Лозової. На фронт із сіл забирали чоловіків разом із кіньми та возами.

Жовтень 1917 року. У великих містах Росії переворот. Повстали робітники і наших міст: Вінниця, Жмеринка, Могилів. Звістка про повалення самодержавства була радісно сприйнята населенням нашого краю. У селах Шаргородщини радянську владу було встановлено на початку листопада 1917 року, але вже 23 листопада (ст. стиль) влада перейшла до Централь-

ної ради, яка протрималася у нас на Шаргородщині до лютого 1918 року. Тоді ж, в Лозові була знову встановлена радянська влада. Організаторами революційної боротьби в селі були місцеві демобілізовані воїни, жителі Лозової і Теклівки, як і у 1905-1907 р.р. Вони організовувалися на боротьбу проти землевласника, німця по національності, Грюнвальда.

Після лютневих подій 1917 року, відчувши настрій місцевих селян і чутки, які ширились через місцевий телеграф, а також з вуст солдатів, які повертались скаліченими з Імперіалістичної війни, місцевий поміщик Грюнвальд у 1919 році залишив свої володіння і виїхав за кордон, захопивши найнеобхідніше.

Організатори повстання в селі провели ревізію панських земель, яка була поділена між безземельними та малоземельними селянами. Землю селяни ділили між собою згідно кількості душ, які проживали в сім'ї.

В селі настала анархія та безвладдя. Влада дуже часто змінювалася. В країні йшла громадянська війна. На нашому Поділлі владу захоплювали різні воєнні формування, котрі, мобілізувавши наших чоловіків до свого війська, забирали в населення коні, корови, свині, фураж та різні продукти харчування.

Із спогадів колишнього лозівського старожила, вчителя історії Дашкевича Станіслава Валентиновича стає відомо, що влада в селі мінялася майже кожен день…

Після більшовиків владу на початку березня 1918 року захопили австро-угорські війська і війська гетьмана П. Скоропадського, які протрималися в селі до середини листопада 1918 року. В цей час було відновлено дореволюційний адміністративно-територіальний устрій. Селом керував староста, якого обирав сход села. Але на процес державотворення в нашому краї негативно впливала присутність чужих військ. Своєї української армії в краї не було. Іноземці часто вдавались до зловживань та жорстокого поводження з населенням. Хто чинив опір (а такі випадки в Лозові були), тих заарештовували або й розстрілювали.

Конфлікти між населенням і владою Скоропадського призвели до створення повстанських загонів. Дії партизанів у нашій місцевості були досить вагомими. Так, у травні 1918 року на перегоні залізниці між станціями Будьки і Ярошенкою ними було

пущено під укіс військовий поїзд із німецько-австрійськими вояками. Особливо бурхливого характеру набули дії повстанців у Деребчині, Джурині, а також в районі сіл Івашковець, Довгівців, Перепільчинець, Плебанівки, Насіківки, Андріївки.

У селах Шаргородщини, як і по всьому Поділлю, з'явилися листівки – відозви до населення, в яких організатори повстанських загонів закликали наших селян братися до зброї проти більшовиків (мовою оригіналу):

1921 р. грудень. Ямпільський повіт. Повстанська відозва до населення Ямпільщини і Могилівщини

Наказую всім озброїтись і бути кожну хвилю готовими до виступу. Армія УНР уже виступила і зараз б'ється з нашими ворогами. Нам як можливо найскоріше треба повстати для того, щоби облегшити наступ, бо як і ми не дамо піддержки нашим братам, то їм знову прийдеться залишити територію України, а Вам залишитись у ярмі жидови та кацапів. Хто в час повстання не піде поруч з нами, то є наш лютий ворог. Ми з ним після перемоги порахуємся. Зараз провадиться по всій Україні загальне повстання, кругом нас чуються гарматні вибухи, котрі свідчать, що панованню більшовиків приходить кінець. До зброї – за визволення рідної України. Хай живе Вільна, ні від кого не залежна Україна!

(ДАВО, ф. Р-835, оп. 1, спр. 66, арк. 1515)

На Шаргородщині та навкруги розгорнувся повстанський рух під проводом Ю. Криворучка, що в подальшому призвів до падіння влади гетьмана в краї. Повстанці, або, як їх називала наступна влада, «бандити» боролися не тільки із гетьманщиною, але із новоявленою владою з Москви. Це вже був не просто бандитизм (бандити по хлівах і погребах з кулеметами і гарматами не ходили), а боротьба нашого народу за волю, за державність України.

Головний отаман Військ УНР Семен Петлюра згодом писав (мовою оригіналу):

Симон Петлюра

«Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу. Самі російські большевики словами Леніна заявляють, що тільки через боротьбу з Україною большевизм не дійшов до Західньої Європи. Признаймося без гордощів і без зайвої скромности, що за час трьохлітньої нашої боротьби (1918-1920 рр.) ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого не залежно порядкувати на своїй землі».

Як же відбувалися події у згадуваних роках уЛозові?

3 листопада 1918 року до середини грудня цього ж року владу на селі взяли петлюрівці. Надалі в цю зиму в селі було безвладдя. І вже після тримісячного безвладдя (січень-березень 1919 р.), Червона Армія під командуванням Миколи Щорса прогнала петлюрівців і встановила у наших селах радянську владу, яка проіснувала до кінця червня цього ж 1919 року;

- 2 липня 1919 року петлюрівці знову захопили наш край;

- 30 липня 1919 року С.Петлюра, разом із царським генералом Денікіним, встановили свою владу, яка проіснувала до кінця 1919 року;

- 6 січня 1920 року Червона Армія під керівництвом Котовського і Щорса відновили радянську владу на Поділлі, в тому числі й на Шаргородщині.

6 квітня 1920 року армія С. Петлюри разом із польською армією знову захопили наші шаргородські землі, встановивши свою владу. Згідно розпорядження прем'єр-міністра УНР І. Мазепи від

23.02.1920 року, який знаходився у Могилів-Подільському, полковнику Удовиченку було наказано приступити до формування дивізії на території Могилівщини, в т.ч. і на Шаргородщині. З наших навколишніх сіл мобілізували чоловіків до армії Української Народної Республіки (УНР), якою командував С.Петлюра. До армії С.Петлюри вступали і жителі наших сіл. Окремі з них загинули, виборюючи ще у 20-х роках минулого століття вільну Україну. Переглядаючи архівні документи, автор натрапив на документ, у якому вказано певне число лозівських людей, яких влітку 1920 року було мобілізовано до військ УНР. Серед них були: Костур Федот, Білий Дорофій, Ковальський Фльора, Жмурко Король, Пшук Тимофій, Пшук Пантелеймон, Мар'яш Павло, Дончак Давид, Гаврилюк Олекса та ін. Житель села Гудзікевич Кирило Петрович одержав відстрочку на один рік.

(ДАВО ф.р. – 4195, 0-1, о8.36. – 2, с.7 38. 15)

А влада знову і знову мінялася:

– в червні 1920 року влада на селі знову стала належати більшовикам;

– у вересні 1920 року Шаргородщину знову захопили польські війська;

– 14-15 листопада 1920 року радянська влада у нашому краї встановлена остаточно.

Село бачило, крім червоноармійців і петлюрівців, і денікінців, і поляків, і німців, і австрійців. Йшли вони з червоними прапорами, з жовто-блакитними, навіть з чорними, на яких були зображені перехрещені кістки й людські черепи.

Одні вели себе миролюбно, інші агресивно, могли заскочити в хату і забрати останню хлібину, не забуваючи про фураж для свого коня.

І червоноармійці, і петлюрівці довго в селі не затримувались, бувало, що переночують і на світанку вже покидають село. Люди звикли до таких змін і як тільки чули стрілянину, вже знали, що в селі змінюється влада. Найбільше збитків терпіли селяни, які жили при центральній дорозі, яких вдень і вночі тривожили непрохані гості. А ті, що жили в глухих закутках та ще й в негоду, могли і не здогадуватись про зміну влади.

Із розповіді старожила села, учасника Імперіалістичної війни Андрія Третьяка дізнаємось про події в селі та навкруги, що відбувалися у ті роки.

«Пам'ятаю 1919 рік. В селі було весілля. День видався тихий сонячний, молодята і гості веселились, а надвечір здійнялася стрілянина – в село увійшли польські жовніри. Весільні гості поховались у хаті, вікна позакривали подушками і там тремтіли до ранку, бо вже знали, що вночі на вулицю не показуйся – могли застрілити.

В тому ж році в Шаргороді петлюрівці вчинили єврейський погром. Солдати витягували з хатин перини і подушки, проштрикнувши наскрізь шаблею, витрушували пір'я і слідкували, чи не вилітають золоті п'ятушки і прикраси, які євреї там ховали. Чи знайшли вони там скарби вже ніхто не скаже, але пір'я по містечку літало кілька днів, неначе сніг взимку».

Виснажені такими частими змінами влади наші селяни не мали змоги впоратися біля своєї землі. В селі, як і в країні в цілому, настав голод. Це був 1921 рік, але боротьба наших селян за незалежність не припинялася. Місцеве населення, окремі мешканці сіл радянської влади не визнавали. В нашому краї поширився партизанський рух, який влада називала бандитизмом. На території мурафських, шаргородських, лучинецьких, джуринських сіл діяли окремі партизанські штаби.

Потяг до волі окупантам не вдалося приборкати: в 1917-1920-х роках він спалахнув новим, яскравим полум'ям. Немов із курганів-могил повиходили легендарні гайдамаки. І все Поділля запалало вогнищем святої боротьби з поневолювачами. На чолі козацьких загонів ставали вчителі, військовики (здебільшого молодші офіцери), семінаристи, священники, лікарі. Це саме вони, наші нащадки, співають у національному Гімні України:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Вчитель із Деребчина Костя Вільчинський; керівник 2000-го загону повстанців Григорій Гонковський (Гонта); Григулець Микита Степанович – помічник отамана Овчарука, ро-

Бій під Котюжанами. Мал. М. Олійніченка

дом із с. Лучинець, учасник нападу на Лучинецький райвиконком та на поїзд на ст.Котюжани, розповсюджував повстанські прокламації у наших селах *(ДАВО, ф.р. – 6023, оп.4, спр.29233, сс.16-77)*; вчитель із Зведенівки Андрон Драпак; керівники перепільчинецьких повстанців Степан Заворотний і Омелян Копелько; в сабаринських лісах полковник армії УНР Петро Миклашевський поповнював свій загін жителями сіл Біляни, Лозова, Тропова, Івашківці, Довгівці, Перепільчинці. Загін складався із вершників у кількості 80 шабель, 2 кулеметів «Максим» і одного кулемета «Шоша»; з Ксьондзівки (Вербівка) завзятий командир повстанців Опельницький; житель с.Снітків, який організовував повстанський загін із жителів Степанки, Котюжани, Хрінівки, Насіківки, Козлівки, Андріївки Євген Овчарук. Його загін зробив диверсію біля залізничної станції Котюжани, внаслідок чого вагони з червоноармійцями, які прямували до Могилева, пішли під укіс; відважні отамани Леон Чорногуз і Власенко із Рахнів-Лісових; Михайло Новіцький із Плебанівки; Марчук із Насіківки; отаман «Маруся», яка діяла у Мурафській волості, полковник Харіченко, загін якого діяв від с.Тропової до Мурафи, штаб якого знаходився у с.Тропова. Його загін діяв якраз у на-

ших селах Біляни, Лозова, Конатківці, Івашківці і аж до Мурафи; організатор повстанських груп (їхній лозунг був «За вільне господарювання, за самостійну Українську Народну Республіку») на нашій Шаргородщині; Микола Романецький – ось далеко не повний перелік подільських польових командирів, які діяли на нашій Шаргородщині, душі яких перейняли естафету і традиції національно-визвольної боротьби від своїх героїчних попередників Сірка, Морозенка, Бризатого, Верлана, Гонти, Довбуша, Кармалюка.

(Завальнюк К. Провісники волі, Літин, 2005)

На жаль, мало відомо про їхній звитяжний чин – історичне безпам'ятство багатьох поколінь українського народу старанно плекалося російськими завойовниками. Довгі десятиліття імена благородних лицарів національної ідеї були встелені мороком забуття. Але в пам'яті лозівчан й досі часом мелькає поговірка – прокляття: «А щоб тебе Кушнір забрав». Або «Нема на тебе Кушніра» та ін. «Кушнір» – це повстанський отаман цілого краю: Шаргород, Мурафа, Джурин, Томашпіль, Копайгород, Чернівці, Лучинець та ін. Це була така собі ціла «республіка» Кушніра у 20-х роках минулого століття. Цим прізвищем батьки ще донедавна залякували своїх неслухняних дітей. Ті боялися Кушніра, хоча його ніколи не бачили.

Настав час відкинути тяжку завісу над нашим героїчним і трагічним минулим, щоб теперішні покоління знали за що і коли боролися їхні нащадки. Це – святий обов'язок істориків та журналістів.

Ще з середини жовтня 1920 року залишки українського війська, що оперували на схід від р.Збруч, активізували свою діяльність аж до нашої місцевості. Більшовики змушені були залишити Поділля.

Після подій кількарічних воєн та безвладдя, в селі настали економічні негаразди. В Лозові 1070 десятин панських земель, що були роздані селянам у 1917 році, погано або й зовсім не оброблялись. Створений в листопаді 1920 року в селі Комітет Незаможних Селян (КНС) землю між селянами розділив, але обробляти селяни були не в силах. Новоявлена влада всяко прагнула донести до селян нові закони. В селі часто проводились загальні

збори. На вічі піднімались досить актуальні для того часу питання, зокрема й про боротьбу з епідемічними хворобами, ліквідацію неграмотності, про розподіл земель та ін.

У січні 1921 року в Лозові створено сільську раду, її очолив Чорній Сава Захарович, який ще з травня 1919 року був активним учасником, як член ревкому в Лозові.

(ДАВО Ф.р. – 4199, о.-1, од.36-2, с. -4-зв.3).

З документів відомо, що після жовтневого перевороту більшовики використали протизаконний метод боротьби з тероризмом. Чекістам було дозволено брати заручників серед невинних жителів краю.

На Поділлі таку антитерористичну практику було запроваджено наказом губвійськради від 6 жовтня 1921 року, а саме: *«Громадяни ... призначаються відповідачами за діяльність бандитів. Вони зобов'язанні своєчасно попереджувати владу про появу банд, затримувати її учасників і передавати владі. У випадку вбивства чи поранення в селі бандитами представника Радвлади, червоноармійця, чи члена комнезаму – розстрілюється один з відповідачів»*, говориться в наказі.

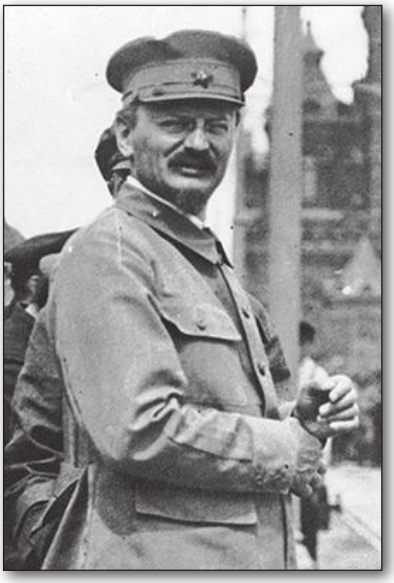
«*Списки відповідачів*, – згадував в свій час Кирило Гуменюк, – *складалися наспіх... Була взята за основу книга подвірних списків, складених близько 60 років тому назад. В результаті до відповідачів відносились померлі душі, або члени комнезаму. Але, слава Богу, все минулося. Жертв в селі не було. Хоча в селах діяли банди, а також повстанські загони – рештки Українського війська, які боролися за самостійну Україну*».

Чимало подолян зазнало наруги від таких дій терористичної влади. Було зрозуміло, що радянська влада у нашому краї утвердилася за рахунок військових сил радянської Росії.

Селянам надокучали постійні відвідини окремих повстанських загонів, або, як їх називала радянська влада – бандитські ватаги, що діяли у 1921-1930 роках у нашій місцевості. Ці загони очолювали вище згадувані подоляни. Повстанські загони мали на озброєнні кулемети, гвинтівки, нагани та шаблі. Окремі загони мали при собі й гармати. Загони рухалися на конях, долаючи великі відстані.

В даний час, коли для істориків та краєзнавців відкрили-

ся таємні архіви КДБ колишньої держави СРСР, дізнаємось, що то були не банди, які ходили по хлівах та погребах (для цього кулеметів не потрібно), а окремі повстанські загони, які діяли партизанськими методами і боролися із новою радянською владою, представленою із Москви. Повстанці не бажали коритись московським завойовникам, таким як, наприклад, М. Муравйов, девіз якого звучав: **«...Мы идем на Украину с мечем и огнем, устанавливаем советскую власть»**. А комісар Армії та Флоту Росії Лев Троцький, він же Лейба Бронштейн, найближчий соратник В.Леніна, посилаючи в Україну з Москви своїх пропагандистів, наказував у таємній інструкції:

«Творець» РСЧА Л. Д. Троцький під час підготовки походу на Україну

«Пам'ятайте, що так або інакше Україну треба повернути до Росії. Без України немає Росії, без українського хліба, вугілля, заліза, руди й Чорного моря Росія існувати не може. Вона задихнеться, а з нею і совєтська влада, і ми з вами...».

(Богослов Богдан. Сіонізм проти українців, Одеса, 2001, с. 89)

Своє бачення України В.Ленін висловлював серед своїх соратників так: **«Якщо ми втратимо Україну, це всерівно, що втратити голову...»**

Інструктаж Троцького добре запам'ятали й теперішні московські керівники в особі путіна та його посібників, які ніяк не можуть погодитися із втратою навіть впливу на Україну.

І не дивно, що окремі наші патріоти тоді наносили вагомий збиток більшовицьким військовим.

Ось лише один з епізодів цієї віковічної героїчно-трагічної боротьби. Зокрема, у 1921 році офіційне більшовицьке джерело повідомляло: *«Протягом 1919-20 років зі зброєю в руках проти нас виступило на Україні, в різний час і різних містах, понад мільйон повстанців. За цей час повстанцями і партизанами вбито сто сорок тисяч червоноармійців, чекістів, комуністів і працівни-*

ків продовольчих установ та загонів. За цей самий час органами ЧК і особливими відділами військових частин, лише за офіційними даними, розстріляно понад чотириста тисяч повстанців та їх посібників, і все-таки з весною 1921 року ми маємо нову хвилю повстань». (Кульчицький Ю. Шаблі з плугів. – Львів, 2000. – С. 208).

Вище згадані повстанці тих років тепер занесені до списків захисників Української Народної Республіки, які боролись за самостійну Україну ще у 20-х роках ХХ століття.

Не всі провісники волі боролись за самостійну Україну. Були і такі, які брались за зброю щоб прожити, а то і розбагатіти. І тих, і інших було багато.

Так, при ознайомленні із «політико-економічними оглядами», що зберігаються у Вінницькому колишньому партійному архіві за 1924 рік дізнаємось, що у червні 1924 року біля станції Ярошенка були пограбовані троє громадян із с. Паціpова. Напад скоїла озброєна група бандитів, які вкрали у потерпілих 1300 крб. золотом.

В «Оглядах» читаємо далі повідомлення за той же рік, що на шляху до Білян, де відбувався базар, група бандитів із вогнепальною зброєю напала на людей з Лозової і пограбувала їх, забравши навіть коней.

Таких випадків пограбування людей було у нашій місцевості багато. Наприклад, у тих же «Оглядах» знаходимо факт пограбування пасажирів під Юхимівкою. Банда з трьох чоловік, озброєних револьверами і обрізом напала на людей, серед яких був секретар Мурафського райпартполітвідділу, забравши у них гроші і револьвер.

(ДАВО, ф.р.925, оп.8, спр.5, арк.107)
(ДАВО ф.р.835, оп.1, спр.11, арк.257)
(ДАВО ф.р.925, оп.8, спр.80, арк.162)
(Завальнюк К. Провісники волі, Літин, 2005 р.)

Із 1921 року радянський уряд оголосив нову економічну політику, що почалася зі скасування продрозкладки і проголошення натурального податку, дозволу приватної торгівлі і використання найманої праці. По суті ж справи продрозкладки не припинялись.

Тим часом по селах продовжувалась справжня війна – се-

ляни виступали проти політики уряду, вірні ленінці взялися за втихомирення бунтівників. 15 травня 1921 року у всі губернії України надійшла телеграма з позначкою «таємно». У ній було записано:

«Со всех концов Украины доносятся сведения о растущем контрреволюционном движении в виде активных действий против частей Красной Армии и Советских отрядов. Рост их с каждым днём увеличивается и широким размахом охватил Украину, в частности Подолию. По своему характеру эти отряды принято называть «бандами». К числу губерний, особенно охваченных бандитами, относится Подолия».

Щоб допомогти новій владі утримувати порядок, в селах Лозові та Теклівці було утворено комнезами (комітет незаможних селян – КНС). Восени 1921 року, в Шаргород із Могилівського повіту для волосного комітету, який на той час в Лозові очолював Гуменюк Кирило Федотович, надходить розпорядження із вимогою утворення «застави».

У приписці до інструкції зазначається, що *«Заставы несут следующую службу:*

1. Ловят дезертиров и сельских бандитов.

2. Опрашивают всех незнакомых, которые появляются в селе.

3. Проводят расстрелы за селом тех, кого нельзя расстреливать в селе».

Згідно з Постановою Раднаркому від 19 квітня 1921 р. в Лозові утворено «трійку», такий собі місцевий дикунський трибунал. Члени «трійки» (за переказами старожилів, їх начебто в селі було навіть декілька – на кожній вулиці) допомагали органам радянської влади збирати в селі податки, а також «призначали відповідачів» за будь-які прояви бандитизму.

В архівах збереглися документи, які регламентували роботу таких бузувірських «трійок»:

«1. Ответчики назначаются из расчёта один на двадцать хат.

2. Не зачислять в ответчики бедных селян.

3. Ни один случай проявления бандитизма не должен оставаться безнаказанным.

В случае убийства или ранения в селе бандитами представителя Советской власти, красноармейца или члена комнезама, расстреливается из ответчиков двойное число. Вопрос, кто именно, разрешается жребием, который тянут все ответчики.

4. В случае скрытия тел убитых, кара увеличивается вдвое.

5. Если убийство происходит между селениями, отвечают ответчики двух селений.

6. Имущество скрывшихся ответчиков конфискуется полностью.

7. Наравне с ответчиками отвечают граждане, в домах которых находили приют бандиты.

8. Ответчики, представившие Советской власти арестованным бандита или оказавшие помощь в разгроме банды, переводятся в кандидаты. При повторении освобождаются вовсе от ответственности.

9. Рядовой бандит, попавший в банду по темноте, может заслужить прощение выдачей главарей...»

У телеграмі Раднаркому України Подільському Губчека 26 квітня 1921 року говориться, що селянство Подільської губернії надзвичайно агресивне до органів влади, звичним явищем є вбивства радянських працівників, що збирали податки, червоноармійців та міліціонерів. У зв'язку із цим ставиться таке завдання: «*Установить во всех сёлах и деревнях место нахождения близких родственников бандитов: матерей, жён, детей, сестёр, братьев. Уведомить население, что в случае повторения убийств эти заложники будут расстреляны*».

Про події у наших селах, що відбувалися у 20-х роках минулого століття невідомий автор дуже влучно сказав віршованим текстом:

Як були в нас Цар з Царицею -
Їли ми книші й паляниці;
Як остались без царя -
Ніде взять і сухаря.

Як республіку зібрали,
Хліб з амбарів весь забрали.
Президента як зберуть,
То і штанці з нас здеруть...

Як республіка настала,
Сто начальників у нас стало,
Отаманів, комісарів,
Комітетчиків отари.

Подивіться добрі люди,
В комітетах – хто повсюди?
Арештанти та вори,
Голодранці – брехуни...

Всі в правлінні засідають,
Тисячі з нас получають,
Тільки лаються, – кричать,
Та з натури дуже бздять...

Що ж повідомляла місцева Шаргородська влада про події тих років?

Із політичної характеристики, надано\ Шаргородським РК КП(б) України (мовою оригіналу):

«... В период гражданской войны на территории Шаргородского района оперировали и проходили различные банды политического характера.

Петлюровцы, деникинцы, поляки. Во время занятия петлюровскими частями Шаргородского района в Петлюровские части добровольно входили зажиточные и кулацкие элементы по преимущественно следующих сел:

*Насиковка, **Лозовая**, Федоровка, Копестирена, Руданське, Сл.Шарг, Голынченцы, Садковцы, Политанки, Ивашковцы, Будне.*

*Во время прохождения польских частей к последним было проявлено сочуственное отношение со стороны зажиточных частей населения следующих сел: Копестырен, Пасынки, **Лозова**, Козловка, Шостаковка и Плебановка.*

В этих селах преобладающая часть населения католики. Сочуственное отношение к польским частям выражалось в устраивании обедов, предоставлении продуктов питания, фуража и др. видов помощи».

Виписка із політичної характеристики у Шаргородському районі за 1935 рік:

*«В настоящее время момент в политическом отношении наиболее нездоровые явления/неорганизованность, недисциплинированность, невыхода на работу, антисоветские разговоры и др. Мы имеем в следующих колхозах: /Сл.Шаргород. им.Молотова и им.Куйбышева, "Мол.Большевик", Андреевка им. Постышева, **Лозова «Нове життя»**, Сл.Мурафа им. Чубаря, и Любченко, Копестырена "Золотая нива", Пеньковка "Сталина"/. Эти колхозы в прошлом году не выполнили хлебозаготовительного плана, в тех самых колхозах особенно ощущается прод.затруднения. План весеннего сева в этих колхозах был выполнен с большим напряжением исключительно при помощи тракторного парка, большой семенной, фуражной и прод. помощи».*

Дзвони, скинуті з храмів Шаргородщини у 20-х – 30-х роках. Можливо серед них були й дзвони з Теклівської церкви.

Розділ VIII

Встановлення та розвиток московсько – більшовицького режиму

Статистичні дані 20-х років минулого століття засвідчують, що села Лозова і Теклівка з 1923 року належали до Шаргородського новоутвореного району. Повіти і волості було скасовано, а на їх місці утворено округи і райони. Такий адміністративний поділ існував до 1930 року, коли Мурафський район був розформований і вся його територія приєднана до Шаргородського району. 1931-й рік – це рік, коли на Україні пройшов новий адміністративний поділ. Округи, які були створені у 1923 році, було скасовано, а Україну поділено всього на 7 областей: Київську, Чернігівську, Вінницьку, Харківську, Дніпропетровську, Одеську і Донецьку.

Але життя у Лозові і Теклівці на початку радянського періоду розвивалося майже однаково.

В січні 1918 року на сільському сході було проголошено радянську владу. Під час громадянської війни влада на селі часто змінювалася. Остаточно радянську владу в Лозові і Теклівці встановлено у листопаді 1920 року. Тоді ж було організовано Комітет Незаможних Селян (КНС). Першим головою комітету люди обрали Гуменюка Кирила Федотовича. Сільську раду в Лозові організовано 15 січня 1921 року, в Теклівці – 18 січня. Сільрада і КНС тісно співпрацювали, організували у селі перші Товариства Спільного Обробітку Землі (ТСОЗ), які згодом були перетворені у колективні господарства (колгоспи). Але сільська рада без згоди КНС не вирішувала нічого.

Слід нагадати читачам, що окремі селяни-бідняки вже у 1922 році пробували об'єднатися у сільськогосподарський союз. Але через повну розруху в селі внаслідок громадянсько війни таку артіль було організовано з 15 домогосподарств лише у

1924 році. Називалась вона Товариство Спільного Обробітку Землі «Прогрес». Назва цієї артілі залишилася і при майбутньому колгоспові. Очолив створене товариство Чорній Сава Захарович, який до цього працював головою сільської Ради.

(ДАВО, р.-489, о.-1, од.36. 868, с.с 422 – 424).

Згодом, у 1926 році в селі організувалися ще подібні товариства (ТСОЗ), які носили назву «Нове життя» і «Перемога».

(ДАВО, р.-2217, о.-1, од.зб.65, с. 314 – 315)

У с. Теклівка у 1926 році теж було вперше організовано Товариство Спільного Обробітку Землі (ТСОЗ) і носило назву «Праця».

На базі цих товариств у Лозові згодом були створені три колгоспи, а в Теклівці – один.

Колгосп «Прогрес» вперше було організовано у 1929 році. Першим головою його був Дончак Михайло Євстахович.

В цей час в країні проходила примусова колективізація. В 1930 році в Лозові було організовано на базі ТСОЗів ще два колгоспи: «Нове життя» (голова Шуляк Федір) і «Перемога» (голова Зелінський Амбросій).

Очевидці буремних років революції і громадянської війни з гіркотою згадували про вакханалію з грошовими знаками. В обігу були і «керенки», і «катерини», і рублі, і червінці і навіть гривні. Так, так, саме гривні. В 1919 році вперше їх випустила єврейська громада міста Дунаєвець Хмельницької обл. в такому ракурсі: 6 гривень на сірому папері, 10 – на жовтому, 8 – на білому і пізніше 10 – на синьому. У Могилів-Подільському випускали розмінні монети – 2, 5, 10, 20 гривень першого випуску і 6, 10, 20 гривень другого випуску. В Кам'янці-Подільському і Проскурові були свої гривні. Але найбільш знеціненими були «керенки» і «катерини». Вони ходили в мільйонному номіналі. Продавши корову чи коня, господар на неділю чи дві ставав мільйонером. А коли в обігу з'явилась інша грошова одиниця, то старими грішми обклеювали зсередини сундуки і скрині. Грошова реформа в 1923-1925 рр. ввела радянські грошові знаки – золотий червінець і срібний рубль. Золоті червінці були металеві і паперові, останні були навіть престижніші, бо оцінювались на 50 коп. дорожче.

Громадянська війна внесла в життя переважної більшості людей багато позитивних і негативних рис. Воюючи в різних арміях – там, де панувала дисципліна, і де була анархія, і вседозволеність, колишні вояки набутий досвід застосували і в мирному житті.

Мабуть, відколи існує світ і світить сонце, між людьми завжди знаходились особи заздрісні, мстиві і злопам'ятні, ледачі, а то й просто невезучі. При певних обставинах з них виходили злодії, грабіжники і вбивці. Їх породжували відповідні обставини в державі: війна, розруха, відсутність чіткого законодавства. Старі царські закони вже не діяли, а нові радянські тільки формувались. Їх по-різному розуміли новопризначені керівники у районі. Що можна говорити про сільських старост чи перших голів сільських рад, якщо вони хоч і користувались авторитетом серед односельчан, але замість підпису ставили хрестик, бо були неписьменні. Були випадки коли юрба вирішувала справу, а не закон.

Не було такого тижня, щоб у когось не вкрали корову чи не вивели з стайні коней. То був дуже важкий період в житті кожного селянина. Повсюди снували різні формування, як колись за часів гайдамаччини, які бажали: одні влади і незалежності, другі – щоб нажитися, а то і розбагатіти. Вони тероризували цілі села, грабували, вбивали сільських активістів і невинних людей. Мешканці сіл змушені були створювати загони самооборони, почали виставляти заслони на небезпечних дорогах. Найбільш небезпечними були шляхи в Могилів-Подільський, Біляни, Чернівці, Шаргород, Лучинець, де відбувалися ярмарки.

Якщо основна маса людей чесною працею біля землі створювали для себе кращі умови життя, вирощуючи хліб і до хліба, то паразити старались жити за їх рахунок. В одиночку чи збиваючись в банду, вони крали, палили, навіть вбивали. Таким був виходець з Слободи-Шаргородської Добровольський Касьян, 1890 р. н. Молодий, в розквіті сил сім'янин, зв'язався із злодіями з Пасинок і грабували вони всіх подорожніх на шляху Шаргород-Жмеринка. На кордоні між Шаргородським і Жмеринським районами – ліс, який в народі зветься «Буван», він підступав до самої дороги, на той час ґрунтової, мочалистої, з глибокими колія-

ми від коліс возів. Тут вже не поженеш коней галопом і саме тут на запізнілих подорожніх, чи на підводи, завантажені товаром, нападали бандити. Вони не тільки «общипали» кишені жертв до копійки, але й не гребували мішками з рибою, оселедцями, милом чи іншими товарами, які люди везли на замовлення євреїв-комерсантів. То був час нової економічної політики – НЕПу, коли всяка торгівля підтримувалася державою.

Слід нагадати читачам, що в селянських господарствах Лозової і Теклівки налічувалось від 2-х до 4-х десятин землі. Навіть при середньому врожаєві в багатьох сім'ях не густо було з хлібом, тому що не вся земля засівалась. Частина стояла під паром, частину засівали фуражними культурами (вівсом, конюшиною, буряком для худоби). Податок же треба було платити за весь наділ землі. А ще ж потрібно було цілий рік до нового врожаю щось їсти, одягнутись і взутись, щось купити для господарства.

При переході до НЕПу уявлення про методи соціалістичного будівництва на селі дещо змінилося: робили свою справу ринок і товарно-грошові відносини. У кооперації, що гармонійно поєднувала індивідуальні та групові інтереси, В.Ленін убачав на той час простий, легкий і доступний для селянства шлях переходу до соціалізму. І все ж таки в умовах диктатури ринок не міг бути вільним. Ринок – це завжди добровільна угода між виробниками і споживачами. Така обставина, зрозуміло, не влаштовувала нову владу. Тому вже у 1925 році вона взяла курс на поступове згортання НЕПу. Цей маневр нової влади боляче вразив селян. Перехід від капіталізму до соціалізму селянство відчуло на собі зразу ж. Відчуття це проявилося, насамперед, через цінову політику на сільськогосподарські та промислові товари. Становище селян чим раз погіршувалося. Так, станом на 1924 рік, про що дізнаємось із «Оглядів…» у Вінницькому держархіві, ціна на пуд (16 кг) жита становила у Шаргороді 65 коп., пшениці – 95 коп., фунт волового чи свинячого м'яса коштував 25 коп., сала – 25 коп., 1 кг кукурудзяного борошна коштував 85 коп. Тоді, як ціна на промислові товари зросла. Так, за 10 сірників селянин мусив заплатити 17 коп., 1 кусок мила – 22 коп., 1 м сукна коштував понад 2 крб, чоботи – 10 крб. Корова у Березівці на ринку коштувала 18 крб., вівця – 1 крб., курка – 15 коп.

Окремі лозівські селяни, не витримавши такої цінової політики, почали виїжджати з села. Багато з них переселялися у Херсонську область. Це був 1925-й, голодний через засуху і неврожай, рік. Влада старанно замовчувала про голод серед селян Шаргородщини. Особливо голод вразив потерпілі від засухи села Писарівка, Політанки, Біляни, Лозова, Теклівка, Сапіжанка, Садківці, Джурин та ін.

Керівництво держави, щоб якось заспокоїти людей, дозволило з 1925 року масово продавати державну горілку, яку народ прозвав «казьонка». І це спрацювало. В торгівельній мережі Шаргорода лише за один день 2 листопада 1925 року було продано 20 відер горілки. Такого ж розмаху продажу «казьонки» було досягнуто й у Мурафі, Лучинцеві, Могилеві.

З тих пір радянська влада старалася «казьонкою» відвернути увагу людей від недоліків у житті, які постійно супроводжували сільське і міське населення країни.

Слід відмітити, щомайже всі установи і організації у Лозові діяли у пристосованих панських приміщеннях чи у хатах розкуркулених селян. Крім вище згаданих організацій в селі діяли: торговий магазин, хата-читальня, клуб, школа, млин. До речі; хата-читальня в Лозові з 1938 року стала називатися бібліотекою.

Колективізація у Лозові проходила дуже важко. Селяни повстали проти її насильницького впровадження, за що згодом були покарані. Десятки лозівчан у 30– роках було репресовано.

Перший колгосп в Лозові утворився лише у 1929 році й називався «Прогрес». Першим головою колгоспу був обранийДончак Михайло. У 1930 році в Лозові створено другий колгосп «Перемога», який очолив голова Зелінською Амбросій і колгосп «Нове життя», який очолив Шуляк Федір.

Села Лозова і Теклівка й донині пам'ятають перших організаторів колективного господарювання: Шуляка Ф., Зелінського А., Дончака М., Чорнія С. та ін.

До новоутвореного першого господарства було здано 16 борін, два воли і дві пари коней. З цього й починався колгосп «Прогрес». Старожили села згадують добрі справи голови колгоспу Михайла Дончака, який головував у «Прогресі» у надважкі голодні 1932-1933 роки. Не одну сім'ю цей чоловік врятував від голодної смерті.

В Теклівці вперше колгосп був організований у 1930 році. Його очолив Яворський Якуб Ф.

Під час зустрічей автора цієї книги із молоддю наших сіл мене часто запитують: для чого радянській владі потрібні були колгоспи? Питання дуже слушне. Прокоментуємо.

Не слід забувати про такий фактор: Україна здавна вважалась житницею Російської імперії, а згодом і Радянського Союзу. Упродовж 20-х років минулого століття найбільше постачала хліба у державні засіки. Хліб був потрібен і для потреб війська, і на експорт, що, зрештою, приносило великі прибутки. Хліб пригодився і для закупівлі озброєння. Адже зайвих коштів після важких наслідків громадянської війни годі було шукати.

Підемо далі. Ленін ще до Жовтневого перевороту розробив кілька версій про «світову революцію», в результаті якої належало здійснити «визвольний похід» у країни Європи, щоб захистити трудящих від «капіталістичних експлуататорів» і встановити радянську владу. І тільки завдячуючи подіям на Україні, великому супротиву вільнолюбивого українського народу планам московської влади, цей «визвольний похід» у Європу не відбувся. Цей факт визнала уся Європа.

Найближчий учень і послідовник Леніна – Сталін – продовжував ідею «совєтізації» Європи. І знову ж – для цього авантюрного задуму необхідні величезні кошти. Отже, дефіцит золотого запасу мав поповнити хліб, який перебував у руках селянина. (Після підвищення цін на промислові товари і низькі заготівельні ціни хлібороби не хотіли добровільно віддавати зерно державі). Щоб якомога легше розв'язати проблему, Сталін із однодумцями вирішив здійснити колективізацію сільського

господарства, аби селянська власність стала державною. Після цього Москва почала надсилати на периферію міфічні плани хлібозаготівель, що копіювало форму продрозверстки 20-х років. Антинародні дії влади призвели до голодомору 1932 – 1933 років. Люди тисячами втрачали життя, а держава вивозила мільйони тонн зерна за кордон для закупівель зброї.

Переорювання межі земельної ділянки під наглядом представника районної влади. На знімку попереду коней невдоволена господарка своєї землі силою зупинила роботу. 30-ті роки XX століття

1929-1930 рр. ввійшли в історію, як час суцільної колективізації і індустріалізації країни в цілому і кожного населеного пункту зокрема. Майже 7 років існували перші прообрази колгоспів – ТСОЗи, комуни, спілки. Найбідніші верстви населення, які мали мізерні наділи землі в 2-3 десятини, з одним конем чи безкінні, і з мінімальним інвентарем, відчували перевагу колективного обробітку землі. Не дуже вагаючись, писали вони заяви про вступ до колгоспів, які на той час повсюдно створювалися. Першими колгоспниками ставали ТСОЗівці, комунари, як наприклад у Конатківцях, які вже мали практику колективного господарювання, до них приєднувалися і малоземельні пролетарі. У Лозовій вже існувало колективне товариство «Прогрес». Стояло питання залучити до нього й інших жителів, які ще вагались. Державі до цього питання треба було підійти виважено,

адже йшлося про найбільшу цінність кожного селянина – землю і худобу. Землероб сам повинен був зрозуміти, що в колективі легше поратися біля землі. Але кинутий клич «П'ятирічку – за чотири роки!» районні керівники зрозуміли по-своєму. Якщо створювати колгоспи, то негайно, без роздумів. І почався поспішний поділ людей на своїх і ворогів. Пишеш заяву в колгосп – ти наш, не пишеш – значить ворог, з ним немає чого панькатися.

Колективізація в Лозові і Теклівці, як і у всіх селах Шаргородщини, проходила у важких умовах. Заможніші селяни не бажали усуспільнювати нажите важкою працею добро. Таких влада залякувала різними методами – одних виселяли з села, інших судили і відправляли у далекі табори матушки Росії. А щодо виселення із села, то були випадки, коли сім'ю, яка не бажала вступати до колгоспу, вивозили з майном і худобою за межі села. Такі сім'ї вимушено поселялися у сусідніх Білянах чи Троповій. А у їхніх господарствах організовували колгосп, клуб чи бібліотеку.

Слід відмітити, що не такою простою і легкою була робота для активістів села по організації колективних господарств (колгоспів). До сільського активу залучалися селяни, які нічого не мали у своєму господарстві, нічого не вміли робити, часто й безграмотні. Таким влада доручала печатки, а часом і наган. Такі правили в селі і в країні.

В кінці 20-х років минулого століття в зв'язку із згортанням владою Нової Економічної політики (НЕП), загострилася класова боротьба між багатими і бідними селянами. У вище згадані колгоспиЛозової і Теклівки, зазвичай, записувалися бідняки. Заможні селяни не спішили до колективу. Доля цих заможних людей та їх сімей під час років колективізації була дуже важкою. Це були люди-трудяги. Вони працювали на своєму полі, яке складалося із 3-8 десятин землі, від зорі до зорі. Мали коні, воли, корову, тримали іншу живність. Трудилися і дещо мали. У таких були кращі в селі житлові будинки, хліви, стодоли. Господарі користувалися різним власним реманентом і т. ін. Влада називала їх куркулями. Таких за непокору, за те, що вони не бажали об'єднуватися до колективного ведення господарства, влада силою виселяла за межі району, а бували випадки, що виселяли

за межі села... Деякі селяни, як було сказано вище, поселялися в сусідніх селах.

Але було й по-іншому. Таких судили і відправляли до виправно-трудових таборів (ВТТ), які були розкидані по всіх окраїнах неосяжної Росії.

Найбільше своє невдоволення проявляло лозівське і теклівське жіноцтво, яке на сходці села вголос заперечувало запис до колгоспів. Таких нова влада відправляла до тюрем.

На той час у 20-х роках минулого століття владою запроваджувались нові закони ведення господарства методом НЕПу (нова економічна політика). На селах досить активно розвивались місцеві промисли. У Лозові діяв млин. На кожному із чотирьох кутків села була кузня. Деякі господарі мали свої крупорушки, олійниці, січкарні, молотарки. Відомо, що станом на 20.10.1925 р. у наших селах Лозові і Теклівці проживало відповідно 3941чол. і 763чол. Серед жителів сіл були висококваліфіковані шевці, кравці, ковалі, столяри, мулярі, пічники та ін. Села мали 40 ткацьких верстатів. Була й сільська молочарня, адже селяни тримали в своїх господарствах корови, воли, свині, вівці та кози.

Успішно діяли майбутні прообрази колгоспів – ТСОЗи (товариство спільного обробітку землі). В Лозові і Теклівці їх було чотири. На кожному із кутків організовувався ТСОЗ. Збільшувалось число активістів.

Разом з тим з числа керівництва сільради, ТСОЗів, членів комнезаму та активістів села уже формувалися майбутні радянські кадри. Серед таких були Шуляк Ф., Зелінський А., Дончак М., Чорній С. та ін.

Велику пропагандистську роботу по організації нової системи влади проводили організації «Просвіти», які за рішенням Наркому освіти України від 12 листопада 1922 року перейменовані і реорганізовані у «хати-читальні». У Лозові така хата-читальня, за свідченням документів Могилівського окружкому, започаткована лише у 1929 році. Це був початок роботи сільської бібліотеки. Просвітяни з числа учителів повинні були організовувати клуби, театри, пункти з ліквідації неписьменності, проведення пропагандистсько-лекторської роботи для поширення

«соціалістичного знання, боротьби з куркульсько-буржуазними впливами, побутом та проведення колективізації».

Насильницьке залучення до колгоспів викликало упертий опір. Селяни не бажали відмовлятися від своєї власності та передавати її у колгоспи. У багатьох селах району відбувалися антиколгоспні і навіть антирадянські виступи та заворушення. У селах їх називали «волинками».

У 1930 році Український національно-визвольний рух охопив понад 1 200 000 повстанців. Тільки за період з 20 лютого по 16 квітня 1930 року (весною) на Україні було зареєстровано понад 1700 виступів селян проти колективізації. Особливо багато таких виступів повстанців було у нас на Поділлі. На Шаргородщині стихійно виникли такі антирадянські виступи в Плебанівці, Шостаківці, Розкоші, Гибалівці, Насіківці, Козлівці, Мурафі, Пасинках, Івашківцях. Повстанці застосували навіть холодну зброю, вивішували листівки антирадянського змісту. В Теклівці й донині пам'ятають, які віршики звучали в селі в ту пору:

Вставай, Гаврило і Данило,
Бери лопати й рогачі,
Гони кацапів з України,
Щоби не портили харчів...

Влада для боротьби з повстанцями застосовувала окремі військові загони, які перебували у Тульчині, Могилеві, Жмеринці. В окремих випадках військові застосовували артилерію, авіацію, як це було на Кіровоградщині, Дніпропетровщині.

Дякувати Богу, у наших шаргородських селах до такого не доходило, але те, що військові стріляли у наших шаргородських людей – правда. 11 березня 1930 року під час «волинки» у Шаргороді був вбитий житель с. Розкіш, поранений житель с. Плебанівки та ін. 70 козлівчан приєдналися до плебанівських і шостаківських повстанців і вирушили до Шаргорода.

(Див. «Моя Плебанівка» с.с. 45-55; TV ISTV «Секретний фронт» від 16.09.2015 р.)

Виступ селян сіл Розкоші, Козлівки, Шостаківки, Плебанівки Шаргородського району 11 березня 1930 р.

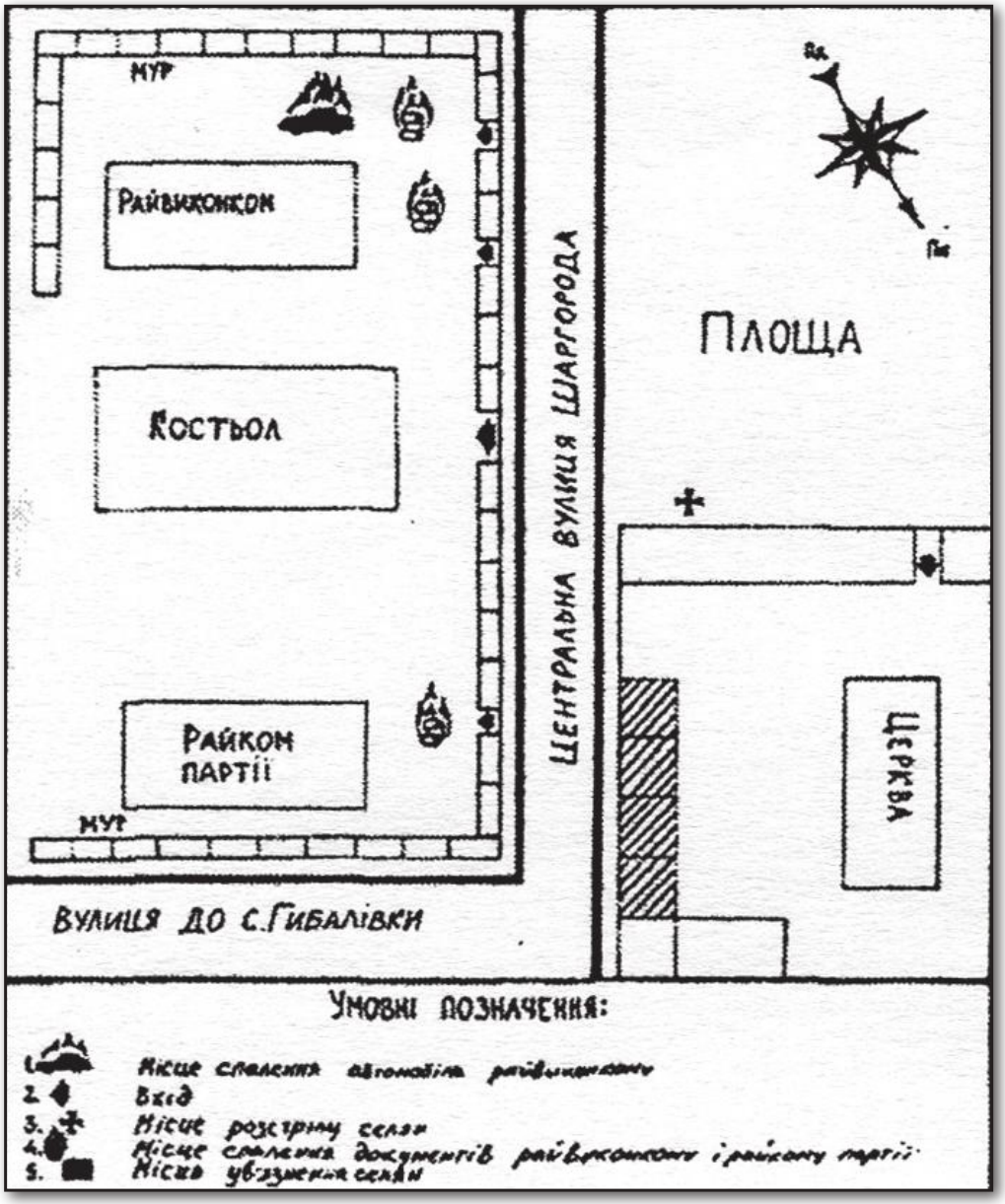

Схема подій у Шаргороді в березні 1930 р.

* * *

Як свідчать архівні документи, при створенні колгоспів серед широкого загалу членів партії не було єдиних поглядів на колективне ведення сільськогосподарських робіт. Багато членів партії вбачали в колективізації селянства утопічну ідею створення колективних господарств, що підтвердилось в практичному житті через багато десятиріч. Життя селянина навчило, як і яким способом проводити сільськогосподарські роботи, а не використовувати необдумані вказівки партійної верхівки: коли йому сіяти, обробляти чи збирати вирощений урожай. На протязі багатьох тисячоліть селянин добре засвоїв мудру природну науку ведення сільськогосподарського виробництва. Партійні верховоди давали вказівки селянину вирощений урожай зернових вкладати в покоси, після дощу з цього врожаю залишалось мізер зерна, бо знизу зерно геть проростало. Селянин добре знав, що зерно в колосках нескошених стебел після дощу швидко висихало під дією природних явищ. Тож не було такої великої втрати зерна вирощеного врожаю.

Таких та інших прикладів керівництва зверху можна зазначити багато. Знають їх і в Лозові, коли в село під час проведення колективізаці направлялися прості робітники із заводів та фабрик міст Ленінграда, Москви з числа «двадцятитисячників», «тридцятитисячників», які були дуже далекі від знань сільськогосподарської науки. Але село пам'ятає і толкових керівників. Таким був довоєнний голова колгоспу Михайло Дончак. Місцевий житель був дійсним активістом створення і організації колгоспів в Лозові.Станом на 1925 рік в с. Лозова був лише один більшовик на прізвище Христін. Згодом комуністами в селі стали: Логін М.Д., Паламарчук О.П., Чорній С.З. Комсомольська організація вперше була створена у 1922 році. Секретарем її був обраний Матусяк Іван Андрійович.

У перші десять років радянської влади Нова Економічна Політика, яку прийняло радянське керівництво, трохи поліпшила життя селян Лозової. Люди почали заново вести свої особисті господарства. Оброблялись земельні наділи, вирощувались врожаї зернових культур.

Старожили згадують, що саме цей період (до колективізації) був особливо сприятливим для розвитку добровільної кооперації селян. Господарі у складчину купували сільгоспмашини, зокрема молотарки, двигуни, сівалки тощо. З'явилася можливість складати снопи на подвірї у стіжки, а не ховати у клунях на зиму для обмолоту ціпами, як було раніше. На тимчасово облаштованому току встановлювали молотарку з двигуном, яка за день-два обмолочувала все збіжжя. Після цього механізми перевозили до інших співвласників. За доброї погоди до зими весь хліб був у коморах. Ніхто нікого не примушував, усі домовлялися між собою і все відбувалося добровільно, за згодою.

У 20-х роках минулого століття, коли нова радянська влада розпочала свою діяльність по встановленню колективного господарювання, селяни Лозової і Теклівки відчули і побачили перспективи колективного господарювання та його переваги. Більшість селян повернулися лицем до такого методу ведення господарства. Але все ж таки до колгоспів записувались в основному бідняки і окремі середняки. Багатий прошарок селян до всього колективного ставився негативно. Таких в селі влада називала куркулями і відправляла їх в далекі краї неосяжної матушки-Росії, де вони і пропадали…

Із розповідей старожилів села дізнаємось, що в Лозові, як і у всіх селах нашого краю, через свавілля влади при заготівлі зерна, почався голод.

Починаючи з 1929 року сільські активісти на засіданнях сільвиконкому самі визначали кому причепити ярлик куркуля, кого і як розкуркулювати, кого посадити на голодний пайок.

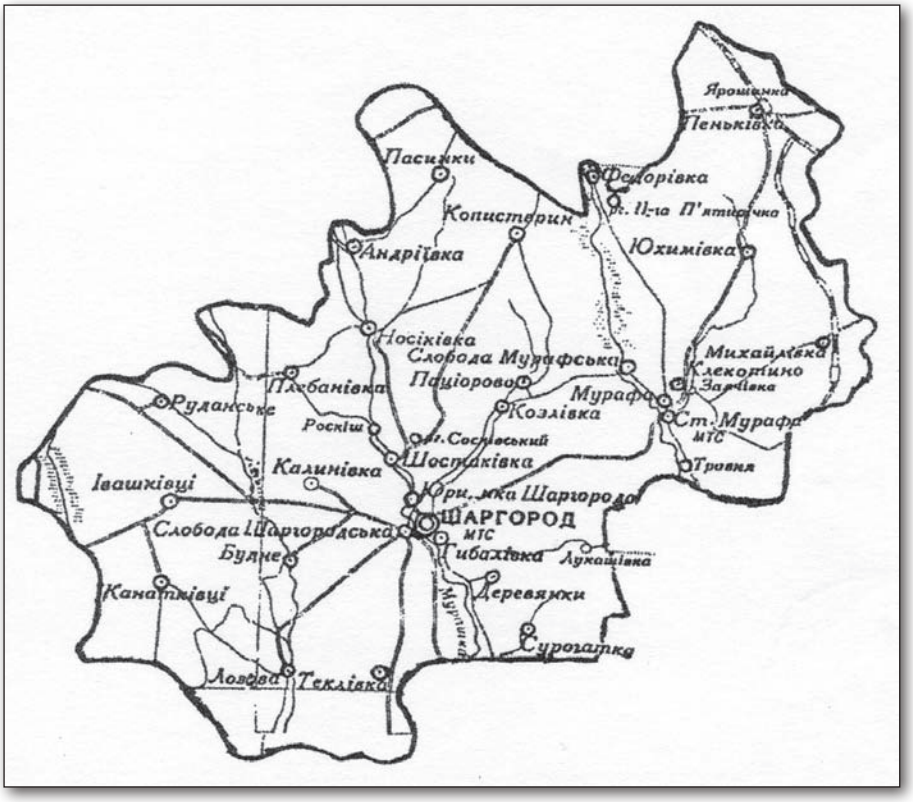
Люди виживали хто як міг.

Вже у кінці XIX-го і на початку XX століття, коли селяни мали можливість бачити, що робиться й твориться у містах (життя робітників, солдатська служба, студентство та ін.), вони ставали більш свідомими й налаштованими, як і робітничий клас, революційно. В селах серед населення стали з'являтися люди – посланці міст, які проводили агітаторську і пропагандистську нелегальну роботу по підготовці до збройних повстань і заворушень.

Нелегко жилося лозівчанам у ті роки. Не краще стало жити

і з приходом нової влади – радянської. Москва міцно вчепилася за українські землі. Адже Україна була житницею Росії. Згадаймо слова Троцького: «...Без України немає Росії...без українського хліба... Чорного моря Росія існувати не може. Вона задихнеться… і ми з вами...»

Сюди з Москви слали нові і нові вказівки, щоб перетворити українського селянина-хлібороба на раба-колгоспника. В хід ішли всякі методи. Найстрашнішим з них був метод морити голодом, щоб таки змусити українського селянина записатися до колгоспів. В селі почався запланований владою голод.

Шаргородський район у межах 1932 р.

Найболючіша рана Лозової і Теклівки

Як стверджує у своїх дослідженнях член-кореспондент Української академії історичних наук, професор, вінничанин Сергій Гальчак, тільки в 16 районах області в 1932-1933 роках від голоду померло 350404 людини. Точної інформації з решти 53 районів в Державному архіві Вінницької області немає. Тому загальний показник цієї жахливої біди має бути значно більшим. У той же час «Книга пам'яті» Вінниччини налічує 173 400 осіб, які полягли у боротьбі з німецькими окупантами...

У той же час дослідники-історики підрахували, що на землях України в роки Голодомору щохвилини залишало життя 17 чоловік! Приміром, доктор історичних наук, професор Станіслав Кульчицький, який скрупульозно вивчав ситуацію у 1932-1933 роках, вважає, що спочатку був голод, обумовлений хлібозаготівлями. А з січня 1933 року після телеграми Сталіна розпочалося викачування всього продовольства з України, розпочався тотальний голодомор.

Нині називають різні цифри загиблих – від 5 до 10 мільйонів людей. На жаль, точного «показника» не встановить уже ніхто, як і не вдасться відновити імена жертв. Проте більшість українців переконані – це спланована акція Сталіна, яка страшною косою пройшлася по Україні.

Згадаємо й про таке: про цю трагедію люди дізналися лише в роки незалежності України. Адже комуністичні зверхники ретельно замовчували факти голодомору. Цього вимагав їхній вождь, лицемірство якого не знало меж. Приміром, колишній секретар ЦК КП(б) України Р. Терехов пригадував слова «вождя всіх епох і народів»:

«Нам говорили, що ви, товаришу Терехов, добрий розповідач – вигадали таку казку про голод; думаєте нас залякати, але не вийде! Чи не краще залишити вам пост секретаря ЦК КП(б) України і піти працювати до спілки письменників – будете казки писати, а дурні будуть їх читати...»

І лише у січні 1990 року ЦК КП України ухвалив постанову, якою було визнано, що «голод 1932-1933 років став справжньою

трагедією українського народу, наслідком злочинного курсу Сталіна та його найближчого оточення щодо селянства. Засудити безпринципну політику тодішнього керівництва республіки (Косіор і Чубар) у проведенні хлібозаготівель. Рішуче відмежуватися від насильницьких репресивних методів вирішення проблем соціального розвитку». Як засвідчують архівні джерела, голод не мав під собою якогось об'єктивного підґрунтя. Він став наслідком недалекоглядної, волюнтаристської сталінської політики на селі.

Про жахливі наслідки голодомору в обласному архіві зосереджено матеріали у величезному фонді порайонно. А в окремих документах вказані конкретні села із кількістю померлих. Іноді називаються прізвища загиблих. На щастя, я не знайшов там якихось фактів про Лозову. Можливо, тому що керівники села не поспішали оприлюднювати сумні факти.

Смерть без війни, без посухи чи потопу, чи якогось іншого стихійного лиха. Смерть спустошила села й хутори, і живі не встигали ховати мертвих, на поміч їм викликали військові підрозділи. Смерть мала ім'я голод. Але країна мовчала, Боялися...

Голод 1932-1933 рр. надовго залишиться в пам'яті народній. Для Сталіна це був злочинний експеримент з придушення селянського бунтарського руху, спрямованого не лише проти колективізації, а й проти всієї адміністративно-командної системи, яка глибоко пустила коріння в суспільний лад. Сталін все більше переконувався, що саме голод найкраще руйнує свідомість людини, робить її слухняною і покірною, відбиває в ній бажання брати участь в громадському і політичному житті, руйнує основи селянської громади. Для українського селянства 1932-1933 роки стали гіркою школою того, як здобувати харчі шляхом обміну, крадіжок, канібалізму. Школою того, як вживати замість хліба полову та листя, замість

картоплі – гниль, жом, брагу, замість їжі – помиї та й ще радіти, коли було хоч трохи чим приспати проклятий голод.

У біографії соціалізму, який будувався і в Лозові, були і 1932 – 1933 роки – роки голодомору. Це найстрашніше лихо в історії України, найболючіша рана українського народу.

Селяни, не маючи чого їсти, варили юшку з буряків, бур'янів. У селі зникали коні, вівці, корови, птиця. Ловили та їли собак, навіть ворон і горобців. Багато жебраків ходили дорогами. Люди масово пухли з голоду і помирали цілими сім'ями. Трупи валялись на вулицях. У результаті голодування у Лозовій померло 388 чоловік. Збільшилось число безпритульних дітей. Село перетворилось на пустку. Ось що оповідають свідки того страшного часу.

Вашій увазі, шановні читачі, окремі розповіді колишніх свідків страшного Мору від голоду у наших селах.

Розповідає **Івахова Тетяна Лукашівна**, 1923 року народження, с. Теклівка:

Івахова Тетяна Лукашівна

– У Яворської Галини здохла коняка, бо не було чим годувати. Чоловік та діти померли з голоду. А її саму активісти задушили за те, що коняка здохла. Сказали, що зробила це навмисно, щоб не здати в колгосп. Збиткувалися над людьми, як хотіли. У селі залишилося більше 28 дітей, які були круглими сиротами. Люди їли цвіт акації, порпалися у траві, шукаючи торішні кісточки з сливок, товкли їх і їли серединку. Хто ходив в колгосп на роботу, то їм варили кандьор і везли в поле, а з поля ввечері везли померлих, які за день помирали в полі. Хоронили по кілька душ в одній ямі, не було кому копати ями, то на цвинтарі був яр і померлих скидали в цей яр, а зверху присипали землею.

Розповідає **Меер Палагна Онуфріївна**, 1910 року наро дження:

– Голод 1932 – 1933 років пам'ятаю добре. Зганяли людей в колгоспи. Було організовано бригади по 4-5 чоловік, які ходили по хатах і знаходили заховане зерно. Відбирали все до зернини. В них були залізні палиці, якими вони скрізь шукали. Тому, хто працював в колгоспі, давали раз в день їсти затирку. Люди не мали що їсти, пухли з голоду тижнів два – три і помирали. Померлих скидали в одну яму, були такі випадки, що і живих разом з померлими скидали. У моїй пам'яті Гаврилюк Марфа Спиридонівна виповзла з ями.

Меер Палагна Онуфріївна

Розповідає **Крива Ганна Пилипівна**, 1922 року народження:

– Причиною голоду було те, що весь урожай забрали в людей. Забрали і вивезли на станцію. Хто не хотів добровільно віддати, того били, людей забирали з села, і вони пропадали безслідно. Ходили по хатах і забирали зерно в основному наші, сільські люди, комсомольці. Забирали не тільки їжу. Я знаю двох людей, яких забрали через пригорщу зерна і які більше не повернулися в село. Тим, хто працював в колгоспі, дозволяли збирати колоски. Поля охороняли спеціальні бригади. У колгосп люди записувалися із страху, щоб не сталося біди з сім'єю.

Крива Ганна Пилипівна

В ці роки на вулицю страшно було вийти, стояв моторошний стогін, люди помирали, як мухи, їли

все, що можна було знайти: листя, коріння, кору, ягоди, ловили горобців, ворон. Людей хоронили в спільній могилі, скидали на купу і присипали.

Розповідає **Бучок Марія Василівна**, 1924 року народження:

Бучок Марія Василівна

– Дуже трудний був 1933 рік, хто пережив це, важко забути. Все, що люди виростили в полі, на городі – забрали до останнього.

Люди ховали зерно в горщиках, закопували, а приходила бригада з трьох-чотирьох чоловік із залізними палками і скрізь шукала.

Людей залякували, не показували ніяких документів. Приходили майже щодня, щоб здавали податки. Люди тікали з хати, переховувались в лісах, лісосмугах. В моєму домі батьки тріщки зерна розсипали по печі, а туди посадили дітей. Але прийшли чоловіки із залізними дрючками і скрізь шукали, а потім дітей вигнали з печі, а зерно змели до зернини. Людей залякуванням зганяли в колгосп. Тому, хто записався в колгосп, давали раз вдень поїсти.

Не було що їсти. Багато людей пухло і помирало з голоду навесні. Бо люди їли все, що починало зеленіти. А літом діти йшли в поле, рвали колоски і їли, але їх лякали, батьків карали.

Голодомор... У тих, хто про цю жахливу сторінку в історії свого народу знає з книжок чи інших джерел, перед очима постають страшні картини й по тілу пробігають мурашки. А що вже казати про тих, хто пережив голодомор?.. Слів не вистачає, щоб передати їхні болі та страждання від пережитого чи побаченого на власні очі.

Послухаймо 80-річну жительку **Теклівки Ганну Прокопівну Слободянюк**, яка пережила те страхіття. Ось що вона розповідає:

«... Скільки людей померло в селі з голоду, всіх і не перераху-

Слободянюк Г. П. із сім'єю

вати. Одні падали мертвими на вулицях, інших знаходили спухлими і без ознак життя на подвір'ях садиб, у хатах... Найбільше постраждала родина Мар'яни та Короля, їх прізвища вже й не пам'ятаю: вони поховали Янка, Ян ну та ще трьох діток.

Біда не обминула й нашу родину. Померла дитина-дівчинка в сестри по батьковій лінії. Вони загорнули її в ряднину та винесли на цвинтар. Якось дивно не то плакали, не то ридали, сил у них уже не було голосити.

Люди їли все, щоб не пропасти з голоду. В їжу йшло коріння, листя вишні, кропива... Шлунок повний, а в очах темно. Сонце, яке так гарно світило, здавалося людям чорним.

Легше було тим, хто тримав корову. В нас корови не було. Тому, щоб якось нас нагодувати, мама Катерина ходила в Моївку чи Ямпіль. Там вона міняла якісь хатні речі на кукурудзяне борошно та інші продукти. Йшла в ті краї й не знала, чи застане нас удома живими. Приносила мама у торбинці небагато продуктів, але то був для нас порятунок. Вкине ложку – другу кукурудзяного борошна на горщик окропу і ми вже раділи, що сьогодні не вмремо. А завтра, як Бог дасть, так і буде. Мама сама майже нічого не їла, висохла, ходила чорна, як вугля.

А одна жінка нагодувала грибами двох дочок, їла їх і сама. От вони всі разом і подуріли. Правда, не дуже, бо, сидячи в калюжі на дорозі, вони співали весільних пісень і кумедно дригали

ногами, ніби пританцьовували. Ця сім'я вижила, в ній ніхто не помер від отих губ.

Не вмирали з голоду і ті, хто записався до колгоспу. Їх раз на день годували супом, який люди називали тоді поміж себе бевкою. Батьки в горнятках приносили трохи тієї бевки дітям, і так рятували їх від голодної смерті. А щоб люди їли одне одного, такого в нас не було.

Хай Господь милує, щоб голодовка колись повернулася знову.

Число померлих з голоду 1933-го року в Теклівці сягнуло сімдесят».

Відомо, що в 1937 році, роздратований результатами перепису населення, що виявив дуже жахливу смертність, Сталін наказав розстріляти керівників цієї програми. У Вінницькій області, яка на той час налічувала 71 район, кількість населення протягом 1931 – 1934 років скоротилась на 1 млн. 669 тис. 564 чоловіки, сільських рад – на 290. Тільки за літо 1933 року було зареєстровано 71 випадок людоїдства і 9 випадків трупоїдства. Найпершими жертвами канібалізму ставали діти, яких заманювали до себе їжею людоїди і безжалісно вбивали.

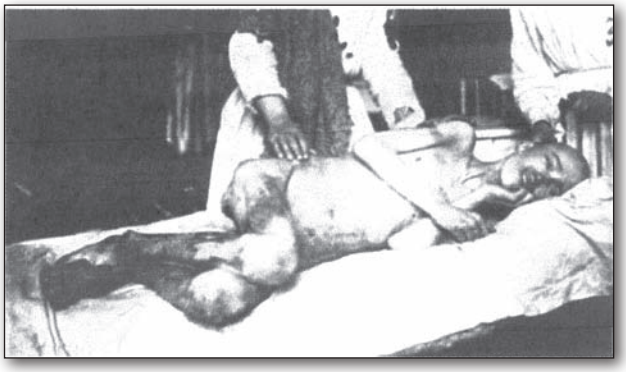
У 1932-1933 роках почали відбуватися виступи селян, які вимагали хліба, розрахунків за трудодні, повернення реманенту, забраного та безжалісно знищеного в колгоспах. Повстання були стихійними, люди беззбройними та знесиленими. Засобами масової інформації ніколи не вживалися слова «голод, а навпаки – пропагувалося серед селян ситне і заможне життя.

Ми ворушимо пам'ять, озираємось, шукаємо. Бо прах мільйонів замучених стукає в наше серце. Їх ніхто не судив – отже, ніхто не реабілітує. Ніхто, крім нас з вами, їхніх земляків, співвітчизників. Люди чекають торжества справедливості. Голод 1932 – 1933 років має бути навічно вписаний в історію цілого людства, яке ще не знало подібних злочинів, назва якому геноцид. Ми, наша незалежна держава має, нарешті, можливість перед усім світом схилитися в скорботі над могилами своїх великомучеників.

Надто багато позаду могил. Надто великі втрати і тільки правда здатна зняти наслідки шоку.

Своїми спогадами про страшні роки Голодомору ділився **Бабин Михайло Ілліч**, 1923 р.н.:

Жертви Голодомору

– Згадую прикрий випадок, який стався влітку 1933 року. Ми з молодшим братом Дмитром поверталися з лісу «Трушавець», де проживав наш дід Стратон -лісник, у село. На шляху біля цвинтаря просто на канаві сидів отець Олександр, священник з нашої церкви. Як потім він розповідав, добирався своїм ходом до кладовища, щоб там померти, аби потім труп його не везли возом сюди…

А нам з братом дід Стратон і його дружина Одарка дали на дорогу кілька варених картоплин. Побачивши бідолашного, виснаженого через голод отця Олександра, який вже майже помирав, ми витягли з-за пазухи кілька тих картоплин і дали йому.

Як же він жадно їх поїдав!.. Але після того вижив і повернувся в село. Тут вже зеленіло листя і цвіли вишні. Той цвіт він варив і поїдав. Так і вижив.

Потім, коли у 1944 році мене мобілізували до армії на фронт, то отець Олександр молився за моє здоров’я і просив Бога, щоб його рятівник, котрий врятував його від голодної смерті, повернувся додому живим з війни.

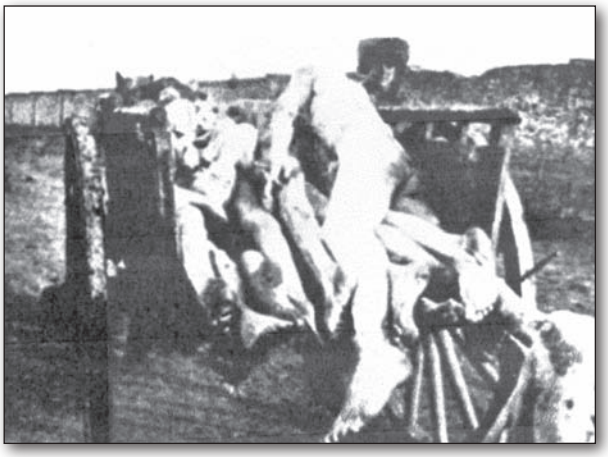
Так і сталося. Про це пізніше дід Стратон Гуменюк розповідав, що сам чув у церкві від отця Олександра.

Ось що розповідає свідок того страшного часу **Гаврилюк Килина Петрівна**, 1911 року народження, жителька села Лозова Шаргородського району Вінницької області:

«Народилася я в 1911 році, якого дня я не знаю, а тільки знаю, що це було влітку, під час жнив. Мені йшов 21 рік, коли навесні почався голод. Голод я памятаю добре. Сім'ї нашій на той час жилося погано, зганяли всіх людей працювати в колгосп. Відбирали в людей зерно і їжу. Були організовані бригади по 4-5 чоловік, які ходили і висипали в людей пшеницю з банок, горшків. Люди свої запаси закопували в землю, але ця бригада ходила зі спеціальними залізними палками і знаходили навіть в землі заховане зерно.

Масове вимирання людей тривало до жнив. В 1934 році з голоду померли мої батьки. За один день вмирало більше 10 чоловік. По селу їздила підвода, яка збирала померлих. Були випадки, коли на підводу забирали ще живих, але спухлих від голоду людей. Ховали по кілька душ в одній ямі. Пам'ятаю, було таке, що Марія Спиридонова (так з неї прозивалися), опухши від голоду, сиділа під плотом і вже майже помирала. Над'їхав їздовий Тихон Яновський, висадив Марію на воза, промовляючи: «Вилазь, бабо, на віз, бо що, буду за тобою ще раз їхати». Відвіз на кладовище, кинув її в яму до мертвих. Але Марія вилізла з ями і ще багато років прожила. Померла десь аж у 80-х роках.

Візник

Голод, неначе чорний крук, розпростерив свої смертоносні крила. Люди забули, як пахне хліб. Харчувалися наче худоба – жомом, просяною, гречаною половою. Ми не мали що їсти, варили юшку з буряків, буряну, кропиви. З полину пекли паляниці, ловили навіть ворон і їли, щоб врятуватися від смерті. Деякі старші люди різали своїх дітей… Одним словом – їли все, що могли дістати. Під кінець 1932 року я поїхала в Західну Україну, купила мішок сухого жому. Запарували жом молоком і їли усією сім'єю. Але після такої їжі на ранок всі дуже спухли.

Хто мав велику частину поля, той жив добре, а я мала тільки два морги (гектари) поля, тому і бідувала. Ще, посміхаючись, згадує Килина Петрівна, мене заставляли вийти заміж за Федора Байду, бо він був багатий, мав 6 моргів поля. Але я не хотіла, бо любила іншого.

Під час голодомору померла моя свекруха Гаврилюк Олена, вуйко Гаврилюк Клим, Крива Ганна, Логін Михайло. А більше не пам'ятаю…

Були в селі випадки людожерства, їли своїх і чужих дітей, але я не пам'ятаю, хто саме.»

Пропонуємо розповідь ще одного свідка Голодомору – лозівчанки **Білінської Ганни Григорівни**, 1925 року народження:

– Багато чула від батьків, дідуся, бабусі, родичів, а багато що відчула на власній шкурі.

1930-й. Приїхали уповноважені з Шаргорода, прізвища запам'ятались добре: вони квартирували на нашій вулиці. Звичайно, люди партійні, вони часто замінювали один одного. Було серед них дві жінки – Люїпина і Шкарпіта. Носили червоні косинки і чорні тужурки. Потім був Проняєв, за ним Черняев, Андрійченко і останній – Мельник. Людей у селі розділили на

класи, а хто ділив – і не дізнаєшся. Були куркулі, середняки, бідняки. Кожного вечора були наради з місцевими активістами, з сільською владою. Почалася викачка зерна – продрозверстка. Ставку робили на більш заможних селян. Почали викликати в сільську Раду. Вручають повідомлення такого змісту: такому-то протягом стількох-то годин необхідно здати 60 пудів зерна. Здав селянин. Через 2-3 дні повторне повідомлення: такий-то мусить здати вже 80 пудів зерна. Здав селянин. Через 1-2 дні черговий зиск: здати 100 пудів. Замів селянин свої засіки віником – не було вже навіть на колобок. Знов повідомлення. Селянин здав останнє. Після цього йде комісія з активістів, комсомольців. Ідуть з залізними палицями і штурхають у хаті долівку, на печі і в печі, в дерев'яних ліжках штурхають скрізь, де тільки можна. Чи не заховав де «куркуль» або середняк муку, зерно, крупу. Чомусь називали таких селян «експортними».

Працювали уповноважені добротно, на славу, нічого від їхнього ока не можна було втаїти. Але їх часто міняли з «вищих інстанцій». Коли в селянина дочиста викачають хліб, то в спокої його не залишали. Через деякий час таких почали викидати з хат. Я бачила, як моїх подружок, дітей викидали з їхніх домівок голих, босих на сніг, на мороз. Стояв дикий, розпачливий дитячий крик. Нашвидку підігнали підводи до чотирьох обійсть, люди зладнали вузлики, і чотири хліборобські родини відправили на станцію в Жмеринку. Там – у товарні вагони і на Соловки, до Сибіру, як тоді казали, «до білих ведмедів».

Отак розправилися з нашими «куркулями». А хто ж вони, ті куркулі? Звичайні люди, працювали день і ніч на своїх нивках. Звичайна хата під солом'яною стріхою, обгороджена плотом. Мав той куркуль поля зо два гектари, корову, коні, воза, плуга, віялку, свиню, вівці. Мав з овечого домотканого сукна свиту, кожуха і смушеву шапку. Мав пару чобіт, помащених дьогтем, які взував на Різдво і Пасху. Скинув – і на кілок до наступних свят. Наймитів не мав, не було потреби, і так одних до Сибіру, бо не було вже що здавати, других збивають по три сім'ї і вселяють в одну хату. Повно дітей, всі чужі, три господині до печі, а чоловіків – до Сибіру. Одних переселяють в інші села, а з інших сіл – в наше село. Важко зрозуміти, що творилось.

Їх виселили з села. Фото 1930 р.

1932 рік. Своїх полів нема, хліба нема, картопля зогнила. Потрібно і засадити город, і їсти, а льохи порожні. Пішли крадіжки. Хто що посадив – вибирали на городі ночами.

Колективізація. Організація колгоспу. Біднота вступила без нічого, бо не мала ні коня, ні корови, їй не було що усуспільнювати. Куркулів уже нема. Середняки трохи впираються записуватись у колгосп, але їм погрожують Сибіром, білими ведмедями. А кому хочеться туди? Люди під страхом, під натиском записуються і мовчать, здають коней, реманент, поле.

Прийшов перший голова сільради Кушнір, і організував колгосп. Розібрали «куркульські» хліви, зробили конюшню, поставили і «куркульські» коні. Зробили з «куркульських» хлівів і короварню, поставили вже корів. Так – вівчарня, так – курятник. І вже є колгосп. Насувався страшний, чорний, зловісний 1933-й.

З ранньої весни люди почали голодувати. Спочатку ще якось старались один одному допомогти, підтримати, але дні, один страшніший другого, насувались.

Ось така вона – правда про Голодомор в Лозові.

* * *

Уже згадуваному вище «Довіднику основних статистично – економічних показників господарств районів Вінницької області за 1931-1932 роки» визначено план хлібозаготівлі по Шаргородському району:

1930-1931 р.р. – план 5.901 т., виконання 5.947 т. – 100,8%

1931-1932 р.р.– план 13.600 т., виконано 11.676 т. – 85,9%

1932-1933 р.р. план 7.392 т., виконано 7.662 т. – 103,6%

Як бачимо, план хлібозаготівлі на неврожайний 1932 рік був доведений майже в 2,5 рази вищим, ніж в попередньому. А районна влада в такій же підвищеній мірі довела план кожному селу. І при всіх потугах, нелюдських репресивних діях, район так і не зміг виконати доведений план, як і кожне село, зокрема. Попри всю трагічність осені 1932 року і весни 1933 року колгоспи і одноосібники таки посіяли певні площі, і з нового врожаю навіть перевиконали доведений план. 1 селяни на присадибних ділянках, може й не повністю, але теж посіяли і посадили хто, що зміг і зібрали все до зернини і картоплини, сумно згадуючи минулий рік.

Звісно, нереальний план хлібоздачі, як і некеровані методи вилучення зерна, не принесли дивідендів радянській владі. Це одна з негативних сторінок її історії. І цей негатив втілювали в життя не москалі, а свої, малограмотні, твердошкурі вискочки – пролетарі, на яких радянська влада покладала велику надію. Виконуючи вказівки влади з Москви, вони дискредитували себе не тільки в очах односельчан, але й державу в цілому.

Від голоду страждали не лише люди – масово здихали коні та інші тварини. Люди поїдали падаль, а то і живих собак та котів. Коли ж в колгоспах траплявся падіж худоби – вимагали віддати трупи на поїдання. Партійна влада замість залишити хоч частину фуражу для підтримки тваринництва, поспішала шукати і карати «винних» у падежі худоби. Так, бюро Шаргородського райпарткому під керуванням Бєліхіна, приймає рішення про незадовільний стан конярства у районі і постановляє:

«За бездіяльність в справі засипки насіння та неналагоджену роботу по догляду за кіньми, секретарям партосередків сіл

*Хоменок, Голинчинець, Малої Деребчинки, Ксьондзівки, Козлівки, Гибалівки, **Лозової**, Руданського оголосити догану».*

(ДАВО. Ф.-136, б. 4, о.зб. – 282, арк. 41)

Далі інша постанова:

*«У Шаргородському районі кількість голодуючих помітно зростала. У зв'язку з цим, мешканці сіл цього району, які мешкали поблизу лісу, жили переважно коштом лісових порубок, продаючи дрова за жалюгідні копійки (Дерев'янка, Гибалівка, Козлівка, **Теклівка**).*

(ДАВО. Ф.п. – 1, оп. 1-1924. спр. 502. арк. 347).

В 1932 році через засушливу погоду був зібраний самий мізерний урожай зернових культур, і першими жертвами голоду і стали люди одинокі, престарілі, каліки, з різними фізичними вадами. За ними і більш заможніші, тому що вже не сіяли стільки, як раніше, тільки якусь десятину-другу, для прожиття, на насіння і на продподаток за цю площу. А сільська рада вимагала продподаток зі всієї площі. Це означало віддати майже все вирощене зерно. Тому люди почали зерно ховати, закопувати в землю, заповнювати торбинки, глечики і інший посуд.

Дуже суворо поступила місцева влада з вчорашніми середняками, які не тільки забезпечували себе хлібом, але й давали роботу біднішим верствам населення.

В «Довіднику основних статистично-економічних показників господарств районів Вінницької області за 1931-1932 р.р.» значилися такі дані по Шаргородському району: територія 954,6 кв. км; населення 91,1 тис.; земельний фонд (га) – 94311 заг. площі; 69118 га – ріллі; лісів – 10,900 га; станом на 01.10.1932р.

колгоспів – 72; з 19427 дворів колективізовано 13134, що становить 66,1%.

З цих даних видно, що 34% населення, або 6,3 тисяч господарств району були одноосібниками, тобто не членами колгоспів. Саме над ними почала збиткуватись місцева влада, накладати на них непосильний податок. Посилання господаря на відсутність зерна не тільки дратувало сільських активістів. Зі злості вони забирали не тільки знайдене зерно, але й висипали з горщиків і глечиків, не думаючи про наслідки, які не забарились. Почались масові голодування людей, ще недавно заможних.

Сільські активісти ревно перетворювали в життя лозунг «Знищити куркуля, як клас!». Особу куркуля визначала сільська влада не тільки по кількості десятин землі, але й по оселі господаря. Якщо працьовитий чоловік побудував хату під залізним дахом, та ще й з ганком, це вже був великий куркуль. Такого «куркуля» не тільки обчищали до зернини, але й виганяли з хати, садили в тюрми, а обійстя конфісковували.

Штучно нагнітались протистояння між бідними і більш заможними верствами населення, що ніяк не сприяло згуртованості і приязні людей в селі. Як стверджують очевидці, 1931–1933 р.р. були самими жорстокими, бо керували людським життям не закон і справедливості, а лиходійство і ненависть.

Вказівки зверху були завжди, вони є зараз і будуть в майбутньому. Але їх реалізація залежить від характеру і людяності керівної особи до підлеглого. Тогочасні діячі всіх рівнів, в більшості малописьменні і невиховані, ще не вміли змінювати взаємовідносини між людьми на краще. А діяли так, як при царському режимі – погрозами і покаранням.

Як зрозумів читач, основною причиною голоду стала широкомасштабна колективізація сільського господарства. Мета її теж відома – забрати у селянина землю, яку наділила йому після жовтневого перевороту радянська влада. Спочатку дали, а потім забрали. Обманули. Селянин не хотів добровільно віддавати державі хліб, вирощений на своєму полі важкою працею. Отже, належало усуспільнити землю силою. Наступ розпочався на найкращих хліборобів – куркулів і середняків. Але як роз-

різнити, хто куркуль, а хто середняк? Під цю мірку часто-густо потрапляли селяни, які мали кілька десятин землі, пару коней і гарну хату.

Найближчий соратник Сталіна – Молотов – радив йому: мовляв, хохлів може загнати до колгоспів тільки голод. Так, люди помирали тисячами і в Україні, і на Кавказі, в Казахстані. Проте Сталін заборонив говорити про голод. Слова «голод у селах» він оголосив «контрреволюційною агітацією». Водночас на тлі цього нещастя країна співала, славила колективізацію, на Красній площі влаштовували паради. І жодного рядка про голод – ні в газетах, ні в книжках сталінських письменників. Села вимирали мовчки...

Про що писала наша районна газета у ті роки?

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Прапор Кожухи

№ 102 (110) ВЕРЕДА 19 ЖОВТНЯ 1932 р.

Газета Райкому КП(б)У, Райвиконкому та Райпрофради Шаргородщини.

Більшовицький привіт ударникам робітникам, техперсоналу Соснівської цукроварні, що 18-X-32 р. почали виробляти цукор.

В ЧЕСТЬ ПУСКУ СОСНІВСЬКОЇ ЦУКРОВАРНІ

організуймо масові червоні вахти буряка на цукроварні,

ЗБІЛЬШУЙМО БОРОТЬБУ З ВТРАТАМИ БУРЯКА.

НОВІ УМОВИ ПРИЙМАННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

Постанова Наркомпостачу СРСР

Два колгоспи два керівництва.

30 відсотків буряка злочинно нищать

Теклівка продовжує гальмувати виконання хлібозаготівлі.

Куркульські дії Кісіля.

Идуть по кроках куркуля.

Трибуцький і Семенюк заслуговують, щоб їх спитати, чи є вони комуністи?

Фото газети «Прапор Комуни» від 19.10.1932 р.

У своєму домашньому архіві автор знайшов таку газету Шаргородщини з назвою «Прапор комуни» від 19 жовтня 1932 року. Коротко тільки про заголовки, що рясніли на сторінках пожовклої газети. Були там названі і Лозова, і Теклівка.

– Джурин – 30 відсотків буряка злочинно нищать.

– Теклівка продовжує гальмувати виконання хлібозаготівлі.

– Будне – Куркульські дії Кісіля.

– Лозова – Ідуть по кроках куркуля.

– Пасинки – Трактористи Білоконь і Шклярук зривають сівбу.

– Хоменки – Заготівлю картоплі свідомо не виконують.

– Козлівка – Уповноважений Черняєв заскучив за Шаргородом.

– Шаргород – Зривають партнавчання і т.д.

Рекомендуємо читачам ознайомитись про що конкретно писала районна газета «Прапор комуни» за Теклівку та Лозову (далі мовою оригіналу):

Теклівка продовжує гальмувати виконання хлібозаготівлі

Село Теклівка є одно з тих сіл, що найгірш плентається у хвості по виконанню хлібозаготівлі, індивідуальним сектором – 8,5 відс.

Це пояснюється тим, що сільрада є бездіяльна, вона натиску на злісного контрактанта ніякого не робить, хлібозаготівлею оперативно не керує, чому має такий прорив.

Масова робота з контрактантами на кутках не переводиться, керівництво села мас на боротьбу за виконання хлібозаготівлі та інших важливих компаній до XV роковин жовтня не мобілізовує. Така важлива ділянка роботи, як випуск стінних газет ними зовсім занедбана, ні на одному кутку не випускається. Бригади по хлібозаготівлі працюють без ініціативи.

Зривники виконання хлібозаготівлі мусять бути виявлені та притягнені до відповідальності.

Л-ян.

Ідуть по кроках куркуля

Лозова 19. *Куркуль усіма силами намагається зірвати хлібозаготівлю. Куркуль іде на шкідництво. Прикладом його слідують злісні контрактанти, які нехотять виконувати хлібозаготівлю.*

Одні з таких є Шуляк Антон, який має усі можливості для виконання плану хлібозаготівлі, але вдається до шкідництва.

Він вивозить на станцію зіпсовану кукурудзу, а дома залишає добру декількома десятками пудів. Ясинецький С. який відмовляється від хлібозаготівлі, а свій хліб заховав у Білянах 33 пуди озимих культур. Ясінський В., що пішов на відверте шкідництво, вивозив вночі хліб на поле закопувати.

Оцих куркульських агентів треба заставити негайно виконати своє завдання по хлібозаготівлі та за зрив притягти до права.

Бич.

Але є на першій сторінці фото шостаківського колгоспника – ударника Петренка, який вручну лопаткою копає буряки. Урожайність буряків у цьому селі була у 1932 році 140 центнерів з гектара. Отже, рік перед голодомором був урожайним. Далі дивимось зведення про виконання засівкампанії по району станом на 17 жовтня 1932 року.

Лозова – план сівби по трьох колгоспах виконано на 99%; 93%; 100%

по одноосібниках – 66%

Теклівка відповідно – 104%;

100%.

Як бачимо, про голод в селах – ні слова.

Замовчувалося це лихо і по всіх селах. Ми переглянули протоколи засідань і зборів Шаргородської партійної організації за 1933-1938 роки, і не натрапили на обговорення комуністами питань стосовно голодомору чи репресій. Йшлося лише про підготовку до весняної та осінньої посівної кампанії, ремонт техніки в МТС-ах, хлібоздачу державі, збирання зерна і цукрових буряків. Та чи не найбільше приділялось уваги більшовицькій пильності у боротьбі із Троцькізмом і іншими антидержавними явищами: підлягали критиці і керівники колективних господарств за слабкий підбір кадрів, низьку пропаганду партійних рішень, вказівок товариша Сталіна.

Майже у всіх протоколах нагадувалося про завершення боротьби з класовими ворогами – куркулями, адже деякі з них проникли до керівництва сільськими радами, колгоспами, сільськими споживчими товариствами і т. ін. Підлягали шаленій критиці попівство і монашество, які у своїх проповідях закликали мирян до непокори радянській владі. Називались конкретні факти.

Та майже у всіх виступах комуністів проголошувалась похвала і слава Великому Сталіну, який, незважаючи на перешкоди ворогів, сміливо веде народ до соціалізму.

Зведення РЗВ про виконання засів кампанії.

На 17-X 1932 року.

Назва сіл та колгоспів	% по к-спах	% по особ
Андріївка „Незаможник“	105	80
Будне „Ленінськ. Шлях“	85	38
„Нове Життя“	89	—
Гибалівка Спільна Праця	84	150
Дерев'янки ім. Сталіна	100	71
Іванківці „Праця“	72	64
Калинівка ім. Леніна	90	80
Козлівка „Черв. Прапор“	96	81
Конестирен Нове Життя	105	41
„Золота Нива“	71	—
Клекотика „Комунар“	68	63
„Світруд“	95	—
ім. Леніна	72	—
Лозова . . „Прогрес“	99	66
„Нове Життя“	93	—
„Перемога“	100	—
Ст.-Мурафа . . „Іскра“	76	80
Насіківка До Соціялізму	76	77
Паціорова . . „Косар“	73	51
Пасинки Черв. Плугатар	95	160
„Черв. Зірка“	64	—
. еньківка ім. Сталіна	58	—
„Черв. Орач“	84	—
Плебанівка Нова Громада	100	92
Руданське Нова Громада	75	82
„Більшовик“	100	—
„Робітник“	114	—
Сл.-Шарг. „Незаможник“	54	100
Сл.-Мурафа ім. Чубаря	100	109
Сурогатка „Ленін. Шлях“	95	73
„Жовт. Перемога“	70	—
Теклівка . . „Праця“	104	100
Шостаківка „Перемога“	88	92
Шаргород „Черв. Орач“	100	100
„Молодий Більшовик“	27	—
Федорівка . „Перемога“	94	100

Назва сіл та колгоспів	% по к-спах	% по особ
Юхимівка ім. Ворошилова	56	29
Мурафа . „ 8 Березня	110	—
Довжок „Нове Життя“	75	75
„ „Черв. Факел“	67	—
Садівці „Чер. Перемож.“	100	82
Саніжанка „Друг Робіт.“	92	100
Писарівка ім. Сталіна	98	17
Політанки „Зоря“	100	98
„ ім. Петровського	100	—
„ „Зелений Гай“	109	—
Хоменки Культхлібороб	38	49
„ „Новий Господар“	82	—
„ „Черв. Зірка“	90	—
Голинчинці Черв. Незам.	70	—
„ „Черв. Шлях“	100	—
„ „Весела Праця“	64	—
Деребчин ім. Калініна	79	100
„ ім. Сталіна	78	—
„ ім. Петровського	94	—
Джурин „Черв. Орач“	70	100
„ „Сеяроб“	100	—
„ „Весела Праця“	70	—
„ ім. Молотова	80	—
„ „Черв. Хлібороб“	66	—
„ „Черв. Серп“	98	—
М-Деребчинка „Активіст“	70	139
Ксендзівка ім. Ілья'ча	59	58
Михайлівка „Відень“	89	73
Семенівка „Перемога“	76	71
Рожнятівка „Боротьба“	47	67
„ „13-річ. Жовтня“	59	—
„ ім. Ворошилова	62	—
Калитинка ім. Сталіна	90	60
Покутино „Черв. Вихід“	116	114
„ „Черв. Зірка“	128	—
„ „Світова Зірниця“	87	—
Всього по району	77	77

(ДАВО. ф. 2218. о.-1, спр. – 3. с. 431)

Сталін боровся з непокірними випробуваним способом -терором. У серпні 1932 року особисто написав закон, яким суворо

заборонялося красти державне і суспільне добро. Приміром, за крадіжку жмені колосся людина ув'язнювалась від 5 до 10 років. Станом на 1 січня 1933 року за крадіжки було ув'язнено в країні 55 тисяч осіб і 2 тисячі розстріляно. Незважаючи на голод, експорт зерна до Європи не припинявся. Потрібні були кошти для будівництва нових заводів, які могли б виробляти озброєння для «визвольного походу» в Європу. Тим часом вмираюче, ослаблене село покірно, врешті-решт, сприйняло насильницьку колективізацію. Старий метод більшовиків «чим гірше, тим краще» спрацював надійно...

Невтішні результати кабальної праці привели до зниження добробуту селянських родин, а там і голодних років. Сьогодні нам відомі причини Голодомору 1932– 1933 років, але в той час люди не могли зрозуміти – чому, коли є зерно в коморі, його не дають колгоспникам?

А відповідь проста – національний дух українців треба було знищити, заморити голодом і налякати новими смертями! Так 7 серпня 1932 року була видана згадана вище Сталінська Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про застосування розстрілу і десятиріччне ув'язнення за розкрадання колгоспного майна». В народі її назвали «законом про п'ять колосків». Відтепер селянин міг потрапити в концтабір на 10 років за найменшу провину – збір колосків чи картоплі, буряків, що залишилися на полі після збору урожаю. А ще, влітку і восени 1932 року із колгоспів вивезли все зерно. Те, що вдалося селянину приховати, забрали пізніше, обізвавши «злісним саботажем хлібозаготівлі». Як висловився «кровавий» вождь Сталін: «...українці – всі націоналісти, а їх селяни заражені приватновласницькою психологією і їм не місце в соціалістичному суспільстві. (Ось так, малороси, знайте своє місце!). Хоч за статистичними даними при урожайності зернових від 6,9 до 13,5 ц. га можна було б забезпечити населення мінімумом продовольства. В Лозові і Теклівці померло від голоду аж 450 людей, і в основному це були діти... «Дитячий голодомор» – так назвав це страшне явище у нашій Україні екпрезидент України Віктор Ющенко.

На жаль, усі імена померлих у 1932-1933 роках практично встановити уже неможливо. У документах вони не записані були

Не голодали тільки чекісти-вбивці.

навмисне, а пам'ять людська здатна забувати...

Своїми гіркими спогадами про трагедію, яку пережили люди із Лозової і Теклівки поділилися у свій час інші жителі сіл.

Всі вони в один голос стверджували, що голод в селі створили штучно, забравши все їстівне з хати. Забирали навіть огірки, капусту кислу, гарбузові зернята, сушню. Все підряд, щоб люди дохли... Сьогодні, коли правда про Голодомор стає доступною, ми повинні розуміти, що об'єктивна оцінка тих страшних подій не може бути спрямована тільки в минуле, вона має бути спрямована в майбутнє. Трагедія народу, висповідана голосом людей-мучеників, свідчить: правда історії озивається в тисячах людських доль. Без повної правди про минуле, якою б страшною вона не була, неможливий процес оновлення та очищення. Наші матері і бабусі, ще довго озиратимуться при слові «голод» з відчуттям страху та чогось незабутньо жахливого, коли думка про їжу тьмарила не лише очі, а й розум…

З «гіркою» радістю люди згадують, як в колгоспах згодом почали давати зерно, почали засівати поля. З їхніх уст чуємо «Не дай, Боже, такого нікому!».

Простіть нам, що й нині не можемо назвати всіх поіменно. На основі зібраних даних спогадів очевидців років Голокосту можна припустити, що жертвами голодної смерті у Лозові і Теклівці стали майже п'ять сотень наших односельчан.

Вічна їм пам'ять!

Список
жителів села Лозова,
які померли від голоду 1932-1933 рр.:

Охотський Петро Іванович
Шмендрак Данило А.
Садовий Мойсей С.
Зілінський Мойсей А.
Тиховський Олексій М.
Кушнір Гнат Ю.
Мазур Петро С.
Данилюк Юсько
Корпалюк Іван Григорович
Зелінська Явдоха Іванівна
Сиворінський Степан Мефод.
Зелінська Ксенька
Горбатюк Михайло Іванович
Ясинецький Михайло Б.Л.
Сиворінський Созон Г. О.
Іванець Петро Васильович
Музика Федір Петрович
Федчук Давид
Дудник Тимко
Пшук Кароль Йосипович
Пшук О. Петрівна
Смеречинська Марфа Я.
Добрянський Андрій
Пшук Юсько П.
Павлишен С. Гаврилович
Гриник Григорій Андрійович
Самсонов Опанас
Мазур Стратон
Гаврилюк Петро
Пшук Павло Петрович
Ковальський Василь Петрович
Корсовська Надія Я.
Дубова Ганна Василівна

Ясинецький Л. Йосипович
Мазур Марія Н.
Медвед Ганна С.
Ковальський Михайло П.
Токарська Ганна С.
Дончевський Давид
Коваль Єфрем Захарович
Ясинецький Сергій
Гаврилюк Харитон Іванович
Третяк Омелян Іванович
Марценюк Йосип Йосипович
Павлишен М. Гаврилович
Почвірний Гнат Васильович
Мазур Надія Олександрівна
Фурман Леонід Н.
Гуменний Данило Н.
Садовий Степан С.
Шуляк Анатолій Анатолійович
Пшук Марія Григорівна
Баць Федот Йосипович
Пшук
Яковець Семен
Ясинецький Антон
Ясинецький Григорій З.
Садова Настя Михайлівна
Кривий Антон Миколайович
Гаврилюк Настя Іванівна
Меєр Ліда
Ботик Ананій
Байда Клим В.
Байда Килина
Токарський Григорій Степанович
Кучинський Онуфрій
Пустова Параска Вол.
Молдован Павло М.
Третяк Прокоп Ар.
Кушнір Антошка

Маруняк Захар Іванович
Заграй Мефодій М.
Меєр Дмитро
Медвед Дмитро
Музика Ласавета
Гуменний Павло Гаврилович
Кушнір Ганна К.
Сиворінський Василь Іванович
Гаврилюк Михайло Павлович
Музика Ірина Прокопівна
Ясинецький Ілько М.
Тернецька Катерина
Байда Григір Григорович
Гаврилюк Петро В.
Пшук Федот Михайлович
Баць Ганна Я.
Чорний Василь С.
Гриник Ганна Андріївна
Ясинецький Василь Васильович
Ясинецька Софія Прок.
Сиворінська Лідія Х.
Кушнір Федір Іванович
Хаєцький Антон
Маріяш Мойсей
Дончак Сергій
Данилюк Григорій
Гаврилюк Клим
Марцинюк Василь Іванович
Маріяш Йосип
Маріяш Іван Йосипович
Пшук Сидір
Гаврилюк Данило
Білінський Леонід
Клак Тетяна Іл.
Клак Ілько Лазарович
Марцинюк Юхтим С.
Матусяк Василь

Ясинецька Ніна М.
Ясинецький Михайло Вл.
Ясинецька Франя
Пшук Оляна
Сиротюк Михайло
Матусяк Данило
Сиворінський Іван
Гуменна Марія
Гаврилюк Мільон
Боднар Яніна Адамівна
Вернюк Стратон Захарович
Груца Анелька
Гаврилюк Іван Петрович
Гаврилюк Михайло
Яцькова Домна Н.
Крива Марія
Гаврилюк Іван Васильович
Фільваркова Люба
Гаврилюк Омелян Гр.
Садовий Сидір Семенович
Сиворінська Настя
Токарська Оніська Ол.
Матусяк Микола
Гаврилюк Микола
Марценюк Наталка Пр.
Собков Іван Захарович
Токарський Давид І.
Давид Іван Сергійович
Сиворінський Степан К.
Мельник Антон
Пустовий Андрій
Бартков Ганна
Мазур Ганна
Мамалига Петро Андрійович
Слюсар Михайло Петрович
Логін Михайло
Ісаковський Іван

Марцинюк
Матусяк Сергій Прокопович
Ковальський Бенедь М.
Туранський Микола Т.
Сиворінська Марія М.
Павлишен Кіріян М.
Бучок Маргожата
Гаврилюк Михайло Григорович
Корсовська Н.
Корсовська Ганна
Бучок Ганна Іванівна
Кушнір Григорій
Кушнір Софія
Кушнір Григір
Олійник Павло А.
Шуляк Текля
Сиворінський Микита Григорович
Маріяш Марія П.
Сиротюк Харитя
Марценюк Володимир
Гриник Явдоха
Пшук Степан Іванович
Маруняк Горпина Ом.
Чорний Іван Васильович
Чорна Ганна Василівна
Мазур Ганна Григорівна
Ясинецька Катерина М.
Шуляк Михайло Степанович
Ясинецький Михайло Яськович
Ковальський Касько
Янишен Віталій
Маруняк Юхтим
Варшавська Ксенька
Гураль Іван
Струк Дашка
Крива Ганна
Баць Марія

Ясинецька Зоська
Шуляк Магда
Іванець Василь Григорович
Ясинецький Марцін
Ясинецька Ганна С.
Дончак Михайло Гаврилович
Мельник Іван М.
Мельник Василь М.
Мельник Іван Маркович
Коваль Юстин
Незгода Іван
Ясинецький Іван Адамович
Іванець Олекса
Ковальський Бенед
Пшук Філіна
Янковська Катерина
Мамалига Ганна
Сиворінський Петро Гр.
Пустова Марія
Мазур Параска
Ясинецька Марія
Ясинецький Іван Климович
Ясинецький Микола
Гуменюк Олександр
Сиворінська Тетяна
Гураль Микола І.
Мамалига Петро
Мамалига Павло
Добрянський Федір
Тирленків Яків
Сиворінський Іван Созонович
Маріяш Іван Петрович
Маріяш Настя
Олійник Марія
Сиворінський Данило
Охотський Кость Антонович
Дончевський Мойсей

Васютинський Василь
Маріяш Явдоха
Гаврилюк Микита Павлович
Гаврилюк Олена
Дубовий Данило Як.
Іванець Арехта С.
Заграй Гаврило
Сиворінська Афія
Гуменний Марко
Шуляк Дем'ян
Третяк Олександр
Мельник Параска
Мельник Палагея
Мельник Марія
Мельник Дарка
Мельник Ганна
Мельник Сафон Арт.
Герчаковська Марія
Герчаковський Петро
Почвірна Марія
Жидович Михайло Іванович
Михайлюк Тетяна
Жидович Григір
Ясинецька Єва
Данилюк Марія Петрівна
Матусяк Христя
Струк Прокіп
Гаврилюк Прокіп Васильович
Ясинецька Ганна
Молдован Каспір Юзькович
Кушнір Онуфрій
Гураль Санда
Шуляк Магда
Ясинецька Марія
Гаврилюк Афія Миронівна
Музика Тетяна
Дашенюк Іван Омелянович

Ясинецька Марія Михайлівна
Туранський Григір
Туранський Петро
Туранський Іван
Фурман
Фурман
Ясинецька Явдоха
Матусяк Дарка
Данилюк Ганна О.
Ясинецький Олекса Семенович
Фільварків Харитон
Ясинецька Явдоха Пилипівна
Собков Петро
Ясинецький Сергій Семенович
Дубова Зонька
Мазур Настя
Дончевський Роман
Дубова Ганна Дем'янівна
Самсонова Ганна Олександрівна
Ясинецький Петро М.
Клак Йосип
Ясинецька Тодоска
Павлишен Семен
Бойчук ..... Семенович
Байда Марія
Павлишен
Кривий
Байда Афія
Мерзенюк Іван Вікторович
Пшук Микола Стахович
Ясинецький Стах Адамович
Ясинецька Ганна
Іванець Михайло Васильович
Ясинецька Ганна Миколаївна
Білінський Іван Макарович
Павлишена Горпина Семенівна
Пустовий Петро Андрійович

Дончак Йосип Матвійович
Клак Павло Тарасович
Іванець Іван Григорович
Слюсар Санда
Бучек Іван
Бучек
Іванець Григір Петрович
Дубова Ганна Павлівна
Рорецький Степан Тимофійович
Гаврилюк Ганна Григорівна
Маруняк Ксенька
Ковальський Станіслав
Ковальська Ганна Василівна
Мельник Ілько Артемович
Мельник Сава Іванович
Мельник Ганна Артемівна
Заграй Степан Олексійович
Меєр Григір Онуфрійович
Кушнір Тетяна Кіндратівна
Іванець Олекса Григорович
Вернюк Маланка
Корпалюк Докія
Ковальська Текля
Ясинецька Катерина
Фурман Петро Танасович
Іванець Мотря Семенівна
Ясінська Анелька
Олійник Трофан Антонович
Ясинецький Антін Казимирович
Ясинецька Люжбіта Антонівна
Садовий Григір Антонович
Яковець Ганна Томківна
Ясинецький Стефан Тифонів
Бурдейний Іван Власович
Фільваркова Марфа
Ясинецька Марина
Мерзенюк Віктор

Собков Дем'ян Петрович
Дубова Марія
Мазур Фома
Сиворінський Василь
Сиворінський Антін
Цибульська Ганна
Пустова Явдоха
Дубова Тодоска
Іванець Гнат Р.
Матусяк Ониська
Пустовий Андрій
Садовий Іван Семенович
Садовий Олександр Семенович
Бартков Санда Греськівна
Ясинецька Стефанія
Байда Марія Дмитрівна
Мерзенюк Іван Тихонович
Чорній Параска
Почвірна
Красінський Данило Михайлович
Сиротюк Іван Прокопович
Сиротюк Петро Прокопович
Гончарук Лікера Юхтимівна
Гончарук Марія Сергіївна
Гончарук Іван Сергійович
Пшук Марія Созонівна
Гумений Тихон Кіндратович
Мазур Мотря Іванівова
Мазур Василь Кирилович
Мазур Кирило Іванович
Марценюк Юхтим Олексійович
Почвірна Параска Макарівна
Гаврилюк Наталка Дем'янівна
Заграй Григорій П.
Заграй Микола
Ясинецький Іван Семенович
Ясинецький Василь Семенович

Гаврилюк Влас Отропович
Гаврилюк Явдоха Арсенівна
Павлишена Ганна Марківна
Павлишен Степан Маркович
Павлишен Петро Семенович
Гуменний Іван Павлович
Янковська Софія Сергіївна
Молдован Юзько Іванович
Ковальська Руська Вікторівна
Іванець Ганна Григорівна
Третяк Марія Созонівна
Ясинецька Анісія Іванівна
Третяк Афія З.
Іванець Петро Васильович
Марценюк Григір Йосипович
Ясинецька Параска Михайлівна
Ясинецький Степан Миколайович
Федчук Ганна Яківна
Федчук Санда Яківна
Антохов Адам Іванович
Матусяк Марина Карпівна
Гаврилюк Катерина Андріївна

Пошук невстановлених імен триває.

Автор і організатори написання цієї книги сердечно дякують педагогічному колективу лозівської школи за надані ще у 2007 році надважливі спогади старожилів села про події 1932–1933 років, що конкретно відбувалися в Лозові і Теклівці. Адже у державних архівах ніяких документів про причини і смертність у селах нашої Шаргородщини зовсім немає. Московський вождь дав вказівку на місцеві органи влади (сільради) про недопустимість розголошення масових смертей серед людей від голоду.

Дякуючи лозівським педагогам і учням школи ми змогли дізнатися правду про Голодомор у Лозові і Теклівці.

Колективізоване село

Голодом заморених сотні лозівських і теклівських людей не зупинили владу від проведення задумано насильницької колективізації. Штучно створений більшовицькою владою Голодомор виконав свое планове завдання – примусив людей піти в колгоспи. Села стали повністю колективізованими. Створювалися нові, укрупнені колгоспи. Невдовзі, у 1936 році, у село вперше надійшли із Шаргорода два трактори – «Фордзон» і «Універсал». Урожай цукрових буряків тоді становив біля 60 ц з гектара, зернових – 9-10 ц. Вирощували і збирали врожаї виключно вручну.

У 1932 році погодні умови склалися сприятливі, і в Лозові, і в Теклівці урожай був щедрим. Тому зовсім немає підстав списувати на погоду ті злочини, що їх творила канцелярія Лазаря Кагановича та його посіпак.

Перед нами інформаційний лист Шаргородського РПК у Вінницький обком від 1 серпня 1932 року. Види на врожай у районі станом на 1 липня 1932 року:

	Колгоспи, ц/га	**Одноосібники, ц/га**
Жито	9,1	10,2
Пшениця	10,4	9,67
Ячмінь	8,04	6,8
Овес	7,6	7,1
Просо	6,18	7,6
Гречка	4,8	4,4
Кукурудза	6,45	7,0
Горох	8,5	7,1
Квасоля	7,6	5,2
Сочевиця	8,6	9,0
Вика, зерно	7,0	6,9
Цукрові буряки	65	99
Картопля	43	62

(ДАВО, ф. 136, п. 4, озб.-351, арк.24,27)

Звичайно, для Шаргородської землі – це низькі врожаї. У 30-х роках минулого століття це був середній урожай. Але для доброго хазяїна такі врожаї були низькими.

Слід пам'ятати, що добрих хазяїв, які вміли давати лад своєму господарству на своїй землі, влада просто знищила, відправивши їх з клеймом «куркуль» у віддалені незаселені райони країни рад – «матушки Росії». Залишились ті, які з голими руками масово записувалися в колгоспи. У Шаргородському районі станом на 1 травня 1932 року таких вже було усуспільнено 66,1% від загальної кількості господарств. Решта ще трималась самостійно.

Шляхом голодомору було вирішено покарати селян України, які опиралися колективізації. У село прийшло розпорядження збільшити здачу хліба державі. З колгоспу вивезли все зерно, навіть посівне. Забирали не тільки колгоспне, а й те, що знаходили по хатах в селян-одноосібників.

Дорогою ціною свого життя платили люди за колективізацію. До болю образливо те, що вмираючи, знали, що десь там у Сибіру, а може, й ближче, в Одеському порту, насипано гори пшениці, яка проростає (розповідали про це односельчани, які поверталися з міст), що не було на полях неврожаю. Писали листи вищестоящим органам, розповідали про свою біду, а відповіді не одержували. Голод в Лозові, як і в інших селах, асоціювався із місцевими активістами, які насправді були тільки маленькими «гвинтиками» гігантської і страшної машини, яка молола народ, насипала могили, робила страшну ворожнечу по селах. Сусід боявся сусіда, за жменю борошна людина могла вбити іншу. А ті страшні приниження, які терпіли односельчани, коли, ніби тварини, паслись на траві, варили кропиву і мерзлу та гнилу картоплю, збирали акацієве насіння...

... Голод 1933-го. Він не минув жодного села, торкнувся мало не кожної сім'ї. І прикро, що на наших кладовищах не лишилося навіть могил, тих великих братських могил, що стали останнім притулком для сотень і тисяч голодних людей, які так і не дізнаються, чому їм судилося вмерти голодною смертю. А в історіях наших сіл так і не знайшлося місця для опису цієї страшної людської трагедії, яку влада створила штучно. Спам'ятаймося, звер-

німось до глибин пам'яті, щоб відновити правду про наше життя. Щоб осмислити все пережите. Щоб, нарешті, жити по праці.

У надскладних умовах, що склалися тоді після пережитого голодомору, Лозова продовжувала жити. Колективне господарство (колгосп) належним чином ставало прикладом у веденні господарювання. Особливо це стало помітним у 1935 році. Працюючим вперше видали на кожен зароблений трудодень по 2 кг зерна. В селі працювала семирічна школа, діяв клуб, люди стали цікавитись бібліотекою. По селянських господарствах діяли колгоспні майстерні, гончарні, деревообробні цехи, жорнові млини та ін. У сільбуді (клубі) сільськими аматорами ставилися п'єси, концерти.

Будівництво соціалізму в Лозові

Важко, дуже важко давалося життя лозівським і текліВським селянам у 30 – х роках. Ті, що залишилися живими, мусіли жити далі і трудитися. Трудитися уже біля колгоспної землі.

Штучно створений голодомор у 1933 році таки виконав своє завдання – примусив більшість людей села записатись до колгоспу. Людей просто залякували репресіями. Село поступово ставало колективізованим.

Багато у житті лозівських селян з'являлося нового. В селі вперше у 1936 році з Шаргородської тракторної колони на колгоспних полях появився трактор. Це залізне диво марки «Фордзон» без коней та волів перевертало землю, обробляло її. Окремі колгоспники з числа молоді направлялись на курси трактористів у Шаргород і одержавши «коня», ставали працівниками Машино– тракторних Станцій (МТС) у Шаргороді, які розподіляли тракторні екіпажі по усіх селах району.

Завдяки появі нової техніки дещо збільшились врожаї зернових культур та цукрових буряків. Як уже згадувалось раніше, новостворений у Лозові колгосп спочатку носив назву «Прогрес». На початку його існування з 1931 року і до 1941 року його очолював Дончак Михайло Євстахович. У 1931 році в селі було організовано ще один колгосп, який носив назву «Перемога» і

очолив його Зелінський Амбросій. І у цьому ж 1931 році було створено третій колгосп «Нове життя», яким став управляти місцевий Шуляк Федір Іванович, який головував у цьому колгоспі до 1939 року. У Теклівці на той час був організований і діяв колгосп із назвою «Праця». З 1931-го по 1937 рік його очолював Завірюха Федір, якого за «розбазарювання» зерна влада засудила на 10 років ВВТ. Чоловік рятував людей від голоду, а влада називала це «розбазарюванням».

Привид голоду ще витав над людьми і вони зі страхом старалися зі всіх сил щось заробити, аби було як прожити. Заробітки в колгоспі були дуже мізерні, бо врожаї були малі. Так, цукрових буряків у 1933 році «Прогрес» зібрав по 112 цнт з гектара. Це вже був непоганий урожай, бо по Шаргородському району показник був 75 цнт.

В 1936 році при голові колгоспу Дончаку колгоспникам вперше було видано по 500 грамів хліба на вироблений трудодень. Працюючим організовувалось харчування. Основною стравою для них був суп гороховий, який варили прямо в полі. Часто було так, що буряки люди сапали за суп...

У 1939 році колгоспи «Нове життя» і «Перемога» об'єдналися і новостворений укрупнений колгосп став носити назву «Перемога». Господарство очолив місцевий селянин Амбросій Зелінський.

Перейменований і укрупнений колгосп «Перемога» уже мав свою молотарку, якою обмолочували снопи, вижаті колгоспницями вручну. Місцем обмолоту зерна було поле. На полі, там, де росла пшениця, робили площадку (тік) і там же працювали, часом і вдень, і вночі.

Збереглися унікальні фотографії 1930–х років, на яких зображено колективи жіночої рільничої бригади (бригадир Коваль) і колектив чоловічої рільничої бригади. На жаль, їхні імена встановити не вдалося. Це був 1936 рік.

У 1936 році в Лозові появився трактор «Універсал». Порівняно з «Фордзоном», це була продуктивніша і сильніша техніка. Цей трактор виконував різні роботи, тому й носив назву «Універсал». Його пригнали до господарства із Шаргородської МТС.

В колгоспах, як і скрізь, не вистачало освічених кадрів. Молодь йшла навчатися на сільськогосподарські курси. В селі пра-

Перший трактор у селі

цювала школа по ліквідації неписемності (лікнеп). Керівників різного рангу часто присилали з Шаргорода. В зв'язку з появою в селі тракторів, обдарована молодь навчалася на курсах трак–тористів при Шаргородській і Мурафській МТС. Навчалися на таких курсах і юнаки, і дівчата. Серед дівчат село пам'ятає трактористку Галину Іванівну Долинську.

Першими трактористами в селі називають багатьох людей, про що свідчать фотографії тих подій. Серед них і фото Гаврилюка Івана Климентійовича

У лозівському і теклівському колгоспі були певні успіхи. Щорічно збільшувалися врожаї зернових і технічних культур, збільшувалась кількість техніки, особливо тракторів. В господарстві з'явились передовики. Серед працюючих організовувалося соціалістичне змагання. Перших передовиків-трудівниць Називали «ударницями». Вони вміли і сапати, і жати, і молотити. Правління колгоспу проводило нагородження ударниць, вручаючи їм різну тканину (біле полотно) або хустину. Іхні фотографії вивішувалися на видному місці.

В селі працювала семирічна школа, клуб, бібліотека, торговий магазин. По селянських господарствах діяли колгоспні майстерні, деревообробні цехи, жорнові млини та ін. У сільбуді

Перша рільнича жіноча бригада. Бригадир Коваль. 1936 р.

Перша рільнича чоловіча бригада. 1936 р.

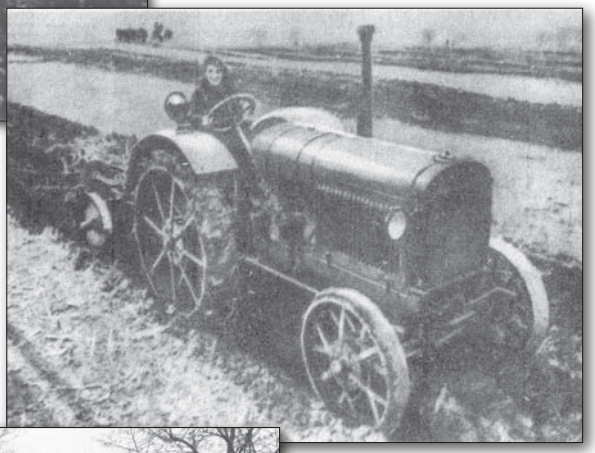
(клубі) сільськими аматорами з числа учителів та сільської молоді ставилися п'єси, концерти. Життя селян покращувалося.

З архівних документів 1921 року нам стає відомо, що у Лозові і Теклівці було 18 столярів, 3 шевці, 4 ковалі і у тридцяти домогосподарствах сільські умільці працювали на саморобних ткацьких верстатах. Для потреб села у восьми домогосподарствах діяли жорна (ручні млини).

(ДАВО. Ф.р. – 2625, о.-3, од.зб.-18, с.8)

Тракторист Гаврилюк І. К. 1940 р.

Такими тракторами управляли лозівські жінки

1949 р. Зерновий причепний комбайн «Сталінець-6» у Лозовій

Сталінщина на Шаргородщині

Твоя слава – у могилі,
А воля – в Сибіру.
От що тобі, матусенько,
Москалі зробили!

Але поряд з добром існувало і зло. За лаштунками концертів і вистав відбувалося свавілля влади. Війна з селянами Лозови і Теклівки методом голодних смертей не закінчилася. Після колективізації та штучно створеного голодомору нашим селянам судилося пережити ще одну трагедію – р е п р е с і ї. Репресувати могли будь за що. Наприклад, лист від родичів з Польщі, чи якоїсь іншої країни. Часто людей заарештовували на підставі необгрунтованого доносу сусіда чи недруга. Заарештовували колишніх воїнів царської армії, священослужителів. Знищенню підлягали учасники колишніх повстанських загонів, учасників селянських виступів, арешту підлягали навіть ті, хто за походженням називав себе поляком, заарештовували навіть за спроби пожартувати на політичну тему.

Арешти, в основному, проводилися уночі, найпізніше вранці. Зазвичай співробітників було трое: озброєний міліціонер у формі, агент НКВД у цивільному і представник місцевої влади села. Арештованого із зв'язаними руками садовили на воза (рідко у автомашину) везли спочатку до сільради, а потім у район. Там проводили «інструктаж» про правила поводження в'язня, а далі проводився допит...

Усіх арештантів відправляли із Шаргорода до Вінницької тюрми. Там допит продовжувався... Арештанта від сутінків до самого ранку «обробляли», хто відмовлявся підписувати неправдиві і фальшиві протоколи слідчих. «Обробляли» з піднятими догори руками, били у найчутливіші місця, роздягали до-

Підписую сам на себе...

гола і сікли скрученою дротиною чи лупили дрючком по голові, по спині, по ногах, або різко садовили на ніжку перевернутого стільця... Знепритомнілих відтягали в куток і заводили слідуючого, щоб той побачив попередню жертву.

Умови перебування у Вінницькій в'язниці були жахливі. З вікна не було видно навіть неба, у камері бруд і сморід, ніхто не змінював білизни чи одягу. Спали в'язні по черзі, через тісноту лежали усі на один бік. За версією чекістів, на Вінниччині існував антирадянський блок українських, польських, румунських та троцькістських контрреволюційних сил. А тому усі арештовані звинувачувалися в більшості за статтею 54-10 Карного Кодексу УРСР (контрреволюційна пропаганда та агітація).

Щоб краще зрозуміти яким чином і чому більшовицька влада творила таке свавілля, звернемось до документів тих часів.

Дивне повідомлення знаходимо у Хмельницькій районній газеті «Червоний прапор» від 29 квітня 1967 року, де було опубліковано кореспонденцію ленінградського журналіста М. Тулякова під заголовком «У штабі Великого Жовтня». (Очевидно, цей матеріал розіслали до всіх газетних видань Радянського Союзу з нагоди 50-річчя більшовицького перевороту).

У ньому повідомляється, що для безпосереднього керівництва збройним повстанням у Смольний нелегально прибув Ленін. Йдеться також про створення ним радянського уряду. Водночас, про його найближчого соратника Сталіна не сказано жодного слова. Ніби він взагалі не брав участі у цих історичних подіях.

Як швидко міняється історія Комуністичної партії. До розвінчання культу особи Сталіну постійно і надоїдливо співали йому оди й дифірамби, підносячи його ім'я до небес. А потім відкинули його політичну діяльність, припорошену мудрістю, на задвірки. Виявляється, обидва вожді вирішили не ризикувати, бо не вірили в успіх перевороту. Тому й не перебували у той відповідальний час у штабі революції. Коли ж більшовики на чолі з Троцьким перемогли, Ленін із Сталіним прийшли, як кажуть, на готове, взявши владу до своїх рук.

У перші роки цих подій вони не могли змиритися з думкою неучасті в перевороті. І щоб лишитися найближчих свідків, вирішили ветеранів революції відправити, за словами Леніна, «к праотцам». (Саме таку ініціативу нав'язав Леніну Коба – Сталін). Спочатку вислав за межі країни найталановитішого революціонера Льва Троцького. Потім розправився з найближчими соратниками – Каменєвим, Зінов'євим, Бухаріним та іншими. Усіх, хто не підтримував політику вождя, він називав троцькістами. Як бачимо, репресивні дії більшовики розпочали зразу ж після захоплення влади, після 1917 року.

Будучи Генеральним секретарем ЦК КП(б), Сталін зрозумів: щоб правити великою державою з масою людей різних національностей, необхідно використати страх. Після розправи над учасниками Жовтневого перевороту та представниками інтелігенції, взявся за іншу категорію громадян. Особливо після запланованого вбивства «брата Кірова».

Розпочати масові репресії було доручено керівникові НКВС і творцю ГУЛАГу Ягоді (справжнє єврейське прізвище Генріха Григоровича Ягоди – Енон Гершкович Ієвгуда). Він дуже сумлінно виконував настанови свого хазяїна. Не одну тисячу невинних людей відправив на той світ. Але згодом Сталін таким же чином поквитався із своїм холуєм, призначивши на його місце людину з незакінченою початковою освітою Миколу Єжова.

Особливий відділ НКВС тепер вів нагляд за всіма органами партії аж до ЦК. У самому ж НКВС було створено особливі секретні відділи, які вели спостереження за працівниками органів внутрішніх справ на місцях.

1937 рік став вершиною сталінських репресій. «Ворогів на-

роду» стали виявляти в усіх галузях народного господарства. Не минули й сільської місцевості. **«Залізною рукою загнати людство до щастя»** – таким і подібним до цього лозунгу, зустрічали безневинно репресованих тюрми і табори.

Особливого розмаху репресії набрали після того, як Єжов 30 липня 1937 року підписав наказ № 00447 «Про операцію на репресії колишніх куркулів, злочинців, священників та інших антирадянських елементів». Внаслідок цього нормативного акта в Радянському Союзі було репресовано 770 тисяч осіб, половину з яких розстріляли.

Стріляли в спину, щоб не бачити у снах очей убитих зовсім молодих чоловіків...

І все-таки, чому з'явився цей наказ? Хто став ініціатором його «народження»? Пояснимо.

5 грудня 1936 року стала діяти нова Конституція СРСР, названа у народі «сталінською», яка надавала громадянам широкі права (на словах). За нею було підготовлено проект закону про вибори до Верховної Ради і місцеві ради, в якому передбачалась участь декількох кандидатів, причому висунутих не тільки парткомами. Цей проект і викликав лють у тодішньої партійної номенклатури, яка боялась втратити владу на місцях. На Пленумі ЦК КП(б), який відбувся 23 – 29 червня 1936 року, слова

попросив секретар Західно-Сибірського крайкому Роберт Ейхе, який повідомив про «підпільну повстанську організацію куркулів», котрі готуються виступити проти порядків радянської влади. Ейхе вимагав застосування надзвичайних заходів та особливих уповноважень для трійок, до складу яких входили перші секретарі, прокурори, начальники НКВС міста, області або краю.

До Ейхе приєдналися (мабуть, все це готувалося заздалегідь з дозволу Сталіна) й інші партійні вожаки. Вони говорили про сотні і тисячі «ворогів народу», котрі погрожують ліквідувати соціалістичний лад, і з якими настав час безжально розправитися. Сталін «змушений» був погодитися з вимогами перших секретарів партії. На їхню «вимогу» у червні 1937 року за особистим розпорядженням Й.Сталіна був виданий секретний «Наказ» міністра внутрішніх справ Єжова про розстріл протягом чотирьох місяців всіх сповідників, релігійних діячів і активістів католицької та православної віри, які знаходилися на засланні чи в таборах ДПУ. Згідно цього наказу, знищенню підлягали також колишні куркулі, що ховалися від розкуркулення, офіційно небезпечні елементи, котрі перебували в повстанських терористичних і бандитських організаціях, карні злочинці, учасники козацьких та білогвардійських організацій, а також злочинці, що перебувають під вартою, але їхні справи ще не розглянуті, карні злочинці, що перебувають у таборах і трудових поселеннях, які ведуть там злочинну діяльність.

Репресовані поділялись на дві категорії. До першої належали найбільш ворожі перераховані особи. Вони підлягали розстрілу. До другої категорії – решта, менш активна, але вороже налаштована, їхнє місце в таборах терміном від 8 до 10 років, які згідно наказу Сталіна «безслідно зникали…» Ось куди насправді поділися лозівські чи плебанівські репресовані, так завзято розшукувані на протязі десятиліть своїми рідними аж до сьогодні. Їх у тюрмах знищували тисячами... А тюрем у СРСР було понад 30 тисяч!

Якщо уважно проаналізувати убієнних лозівських чи плебанівських громадян з числа куркулів, то таких можна перераховувати на пальцях однієї руки, решта середняки, які день і ніч трудилися босоніж біля землі. Отже, ні один не підлягав до числа «ворогів народу». Та пощади не було нікому. Хіба про це не відав «батько народів»?

Велика «заслуга» у виявленні цих ворогів належала і Микиті Хрущову. Обіймаючи пости секретаря Московського міського і обласного комітетів ВКП(б), він за сприяння працівників НКВС «розшукав» у Московській області 41305 колишніх куркулів і кримінальних злочинців, привселюдно заявивши:

«Нужно уничтожить этих негодяев. Уничтожая одного, двух, десяток, мы делаем дело миллионов... нужно переступить через трупы врагов на благо народа».

(Сталин. Прес-курьер Украина, Киев, 2015, стр.37-40).

Від автора. Аналогічних ініціатив з надлишком вистачало і на периферії. На честь державних свят ці «ініціатори» перевиконували плани щодо виявлення «ворогів народу», отримуючи грошові премії та подяки від вищих партійних чинуш – комуністів.

У Лозові теж не обійшлося без вищезгаданих акцій тодішньої влади.

Автору у свій час при написанні книги «Моя Плебанівка» пощастило розмовляти із двома колишніми в'язнями, яких у Вінницькій в'язниці не розстріляли, а засудили на 10 років виправно-трудових таборів (ВТТ). На жаль, із п'ятдесяти репресованих плебанівчан, лише цих двоє повернулися додому. Отже, їм слово (мовою оригіналу). Розповіді автор записував до їх кончини ще у 1979 році, коли колишні в'язні вже перед смертю заговорили... бо раніше говорити не можна було – боялися.

Із розповіді репресованого Івана Антоновича Мокрого:

«У віці 36 років без суду і слідства був ув'язнений спочатку у Вінницьку тюрму, комендантом якої в 1937-1938 роках була жінка. Дужий її голос надовго врізався у мою пам'ять. Потім нас відправили на лісорозробки в Архангельську область. Робота була дуже важкою. Кожному довели норму виробітку: за день вручну зрубати 10 дерев діаметром більше півметра. Були дні, коли зрубував 1-2 дерева і більше не міг. Покарання за невиконання норми було дуже простим – не давали їсти. Коли тіло моє стало важити менше 30 кілограмів, то мене випустили, і я пішов додому. Надії добратися не мав, але так сталося, що дійшов до села, вижив, за що в селі мене прозвали «котом».

Іван Антонович помер у 1979 році. Часто і болісно розповідав про свої митарства, жалкував, що селянам довелось витерпіти такі знущання.

Із розповіді репресованого Михайла Петровича Михайлишина:

«Забрали мене 27 грудня 1937 року вночі. Три місяці тримали у Вінницькій тюрмі, яка була дуже переповнена. Часто згадую про те, якими методами слідчі «вибивали» з мене потрібних їм зізнання. Били по щелепі, по голові, примушували годинами стояти на ногах, а якщо й садовили, то на ніжку перевернутого стільця...

Потім відправляли в камеру. Коли відчинили двері, я не зміг туди ввійти, бо не було куди. Тоді конвоїри сильно пхнули мене за межи плечі і закрили двері. Камера розрахована на 16 чоловік, а нас було там аж 200. Сиділи в тісноті, в темноті, надвір випускали лише один раз на добу, та й то на 5 хвилин. Я трохи володів гіпнозом, вмів скласти вірша. Це й врятувало мене від голодної смерті».

Про своє гірке життя Михайло Петрович розповів у вірші, написаному простими і влучними словами там, у селі Талага Архангельської області.

Часто, братцы, вспоминаю,
Как на воле проживал.
Сижу сейчас за проволкой,
Задаром ведь сюда попал.

Далі автор згадує про те, що, приїхавши додому, обов'язково подивиться прямо у вічі тій людині, яка внесла його до «списку 50-ти», написавши брехливе донесення.

Решта 48 чоловік до рідної Плебанівки не повернулись. Невідомі їхні могили.

План-ліміт, доведений згори, в Плебанівці був виконаний до травневих свят 1938-го року. І пішли селяни навіки з рідного дому, залишивши сиротами дітей, залишивши землю, дім, село, щоб десь на лісорозробках чи за тюремними гратами зникнути з життя навічно.

(Нагребецький А.Н., Моя Плебанівка, Вінниця, 2004 р., с.с. 71-92)

Зі всіх репресованих у Лозові і Теклівці ніхто не повернувся додому. На жаль, спогадів про перенесені знущання лозівчан ніхто не дізнається.

В період необмеженої сталінської влади кати намагалися знищити документальні сліди своїх злочинів, а репресованих вбивали прямо у Вінницькій тюрмі, закопували у масових могилах-кагатах у Вінниці в саду по вул. Підлісній, обдурюючи родичів, що нібито репресованого відправлено в далекі табори без права переписки. Знали ж, що мертві не напишуть... *(А.Трамбовецький, «Вінниця. Злочин без кари». 1954р.)*

Офіційної статистики про таких не існує... Все було засекречено. А родичі носили ярлик «ворог народу» і боялися щось розповісти, або й згадати. Боялися вони не дарма. 8 червня 1934 року сталінським урядом була прийнята Постанова про відповідальність членів сім'ї та родичів за несвоєчасне повідомлення влади про скоєний чи намір скоєння злочину членами їх родин чи родичів. Тому й боялися.

Заарештовані власноручно підтверджували всі, навіть найнеймовірніші звинувачення. Змушений зізнатися, коли не вистачає сили протистояти тортурам, замордована, доведена диким болем до нестями людина, підпише будь-що. А тортури застосовувалися широко, бо така практика слідчих НКВС не тільки переслідувалася, а навпаки... Обов'язковість тортур «освятив» вождь Йосип Сталін (мовою оригіналу):

«ЦК ВКП(б) считает, что метод физического воздействия должен ***обязательно*** *применяться и впредь в отношениях явных врагов народа, как совершенно правильный и целесообразный метод...»*

Зрозуміло, після виходу таких документів, на практиці тортури ставали правилом... Люди безслідно пропадали...

Вивчаючи архівні документи, які недавно були розсекречені і дозволені до перегляду та вивчення, автору була змога ознайомитись із процедурою розстрілу в'язнів у Вінницькій тюрмі.

Нерідко смерть наступала внаслідок нелюдських катувань слідчими. Смерть наступала від крововиливів у внутрішніх органах. Хто ж вижив під час тортур і був засуджений «трійкою»

до розстрілу – очікував його. Таке очікування для засуджених перетворювалося на душевні тортури.

Встановлено, що у Вінницькій в'язниці лише за 1937-1938 роки знаходилось під слідством понад ***40 тисяч*** арештованих подолян. ***Кожен четвертий*** був розстріляний.

Вбивці, які стріляли у спину.. 1937 р.

Дійство розстрілу було не менш жахливим. Під гул моторів, щоб не було чути пострілів, в'язнів одного за одним розстрілювали. Якщо однієї кулі не вистачало, жертву добивали другою чи третьою. Коли жертва падала на землю і ще виявляла ознаки життя, кат розтрощував їй череп сильним ударом по голові. Вбиті жертви, що ще стікали кров'ю, одну за одною кидали на автомашину.

Для економії боєприпасів розстріл проводили з дрібнокаліберної зброї. Різновидів смертельного розстрілу було два. Стріляли або в потилицю, з таким розрахунком, щоб куля пробила малий мозок, або пускали кулю в шию, щоб та пробила продовгуватий мозок. У обох випадках наступала смерть.

Хто ж із людей Лозової і Теклівки потрапив під жорна сталінських репресій? До списку репресованих попали:

– **Антохов Кароль Казимірович**, 1883 р.н., **поляк**, конюх колгоспу. Арештований 4.01.1938 р. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР **розстріляний** 26.02.1938 року у м.Вінниця.

– **Боднар Василь Павлович**, 1899 р.н., українеуь, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений. Арештований 10.06.1948 р. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За вироком Вінницького обласного суду 31.08.1948 року засуджений на 10 років ВТТ.

– **Бойко Трохим Пилипович**, 1909 р.н., молдован, із селян, освіта початкова, колгоспник, неодружений. Арештований 23.11.1932 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За постано-

вою Вінницького ДПУ справа припинена. Вдруге арештований 11.02.1937 року. Звинувачений за ст. 54-1а (зрада Батьківщині). За постановою Трійки УНКВС Вінницької області **розстріляний** 6.08.1937 року.

– **Гилинич Олександра Андріївна**, 1899 р.н., с.Теклівка, українка, із селян, неписьменна, без певних занять, вдова. Арештована 24.11.1937 року. Звинувачена за ст.20-54-6 КК УРСР (шпигунство). За постановою Трійки УНКВС Вінницької області ув'язнена на 10 років ВТТ.

– **Горбатюк Іван Варнавович**, 1880 р.н., українець, службовець, завідуючий юридичною консультацією у смт.Станіславчик. Звинувачений за ст. 54-10 КК УСРР. За постановою ОН ДПУ УСРР 27.04.1933 року ув'язнений на 3 роки концтаборів.

– **Завірюха Федір Васильович**, 1905 р.н., с.Теклівка, українець, селянин, освіта початкова, голова колгоспу. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. Справа припинена. Вдруге арештовано за ст. 54-10 КК УРСР 4.12.1944 року. Міліціонер. За постановою Трійки УНКВС справа припинена 5.08.1946 року.

– **Зеленський Спиридон Сидорович**, 1884 р.н., українець, письменний, охоронник, одружений. Арештований 15.03.1933 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УСРР. За постановою Трійки ДПУ УСРР 30.04.1933 року ув'язнений на 5 років концтаборів.

– **Ігельський (Нігельський) Якуб Станіславович**, 1887 р.н., с.Теклівка, **поляк**, неписьменний, одноосібник, одружений в с.Лозова. Арештований 20.11.1932 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УСРР. Справа припинена 23.04.1933 року.

– **Ковальський Василь Микитович**, 1912 р.н., українець, із селян, освіта середня, колгоспник. Арештований 17.10.1946 року. Звинувачений за ст. 54-1 «б», 8 КК УРСР. За постановою УМДБ Вінницької області від 12.03.1947 року справа припинена.

– **Ковальський Домінік Флоріанович**, 1891 р.н., **поляк**, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений, 3 дітей. Арештований 4.01. 1938 року. Звинувачений за ст.54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 8.02.1938р. **Розстріляний** 26.02.1938 року у м. Вінниця.

– **Ковальський Петро Флоріанович**, 1900 р.н., **поляк**, із селян, письменний, без певних занять, одружений, 3 дітей. Арештований 29.03.1937 року. Звинувачений за ст. 54-1 «г» (недонесення про зраду Батьківщині). За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 5.08.1937 року ув'язнений на 10 років ВТТ.

– **Ковальський Юзеф Флоріанович**, 1897 р.н., **поляк**, із селян, освіта початкова, колгоспник. Арештований 25.02.1937 року. Звинувачений за ст. 54-1 «г», 10 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 5.08.1937 року ув'язнений на 10 років ВТТ.

– **Козловський Августин Федорович**, 1892 р.н., с.Теклівка, українець, освіта середня спеціальна, священник – ієрей. Арештований 15.05.1931 року. Звинувачений по ст. 54-11 КК УСРР. За постановою Трійки ДПУ УСРР від 8.09.1931 року засуджений на 3 роки й відправлено на Північ. Подальша доля його невідома.

– **Кривий Петро Іванович**, 1896 р.н., **поляк**, із селян, письменний, колгоспник, одружений, 3 дітей. Арештований 22.04.1938 року. Звинувачений за ст. 54-4,6,9,11 КК УРСР (шпигунство, диверсії, контрдиверсійна діяльність). За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 28.09.1938 року **розстріляний** 29.09.1938 року.

– **Магдалюк Трохим Олексійович**, 1886 р.н., с.Теклівка, українець, із селян, освіта середня, учитель школи. Арештований 3.10.1937 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 14.11.1937 року ув'язнений на 10 років ВТТ.

– **Матусяк Григорій Стратонович**, 1891 р.н., українець, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений, 3 дітей. Арештований 25.02.1937 року. Звинувачений за ст. 54-1 «г»,10 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС від 5.08.1937 року ув'язнений на 10 років ВТТ.

– **Матусяк Іван Йосипович**, 1906 р.н., українець, із селян, неписьменний, колгоспник, одружений, 2 дітей. Арештований 22.06.1932 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За постановою Шаргородського РВ ДПУ від 18.07.1932 року справа припинена.

– **Недзельський Якуб Станіславович**,1880 р.н., с.Теклівка, **поляк**, із селян, неписьменний, одноосібник, одружений, 2 дітей. Арештований 22.04.1938 року. Звинувачений за ст.54-4,6,9,11 КК УРСР. За вироком Трійки УНКВС Вінницької області від 27.09. 1938 року **розстріляний** 28.09.1938 року.

– **Новіцький Володимир Степанович**, 1901 р.н., українець, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений, 1 дитина. Арештований 29.10.1937 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За постановою УНКВС Вінницької області справа припинена.

– **Озерянський Микола Олександрович**, 1880 р.н., українець, священнослужитель, освіта незакінчена вища, без певних занять. Арештований 8.09.1937 року. Звинувачений за ст. 54-10 ч.1 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 20.10.1937 року **розстріляний** 25.10.1937 року у м. Вінниця.

– **Пшук Андрій Васильович**, 1897 р.н., українець, із селян, малописьменний, колгоспник, одружений, 1 дитина. Арештований 20.03.1933 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УСРР. За постановою Вінницького облвідділу ДПУ від 13.05.1933 року справа припинена.

– **Пшук Антон Казимирович**, 1894 р.н., **поляк**, із селян, малописьменний, муляр колгоспу, одружений, 3 дітей. Арештований 4.01.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 ч.1 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 8.02.1938 року **розстріляний** 26.02.1938 року.

– **Пшук Кароль Барткович**, 1893 р.н., **поляк**, із селян, неписьменний, одноосібник, одружений, 2 дітей. Арештований 12.02.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 ч.1 КК УРСР. За вироком Вінницького облсуду від 18.05.1939 року засуджений на 5 років ВТТ.

– **Пшук Микола Петрович**, 1898 р.н., **поляк**, із селян, освіта початкова, хлібороб, одружений, 3 дітей. Арештований 4.01.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 8.02.1938 року **розстріляний** 26.02.1938 року у м. Вінниця.

– **Пшук Феодосій Михайлович**, 1900 р.н., українець, із селян, малописьменний, колгоспник, одружений, 3 дітей. Арешто-

ваний 19.06.1932 року. Взята підписка про невиїзд 18.07.1932 року. За постановою Шаргородського РВ НКВС від 7.03.1940 року справа припинена.

– **Рудик Іван Іванович**, 1896 р.н., українець, із службовців, освіта початкова, без певних занять, одружений, 1 дитина. Арештований 2.02.1938 року. Звинувачений за ст. 54-4,11 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 10.05.1938 року **розстріляний** 22.05.1938 року м. Вінниця.

– **Сиротюк Григорій Данилови**ч, 1890 р.н., українець, із селян, малописьменний, коваль колгоспу в Казахстані. Арештований 16.02.1942 року. Звинувачений за ст. 58-4 ч.2 КК РРФСР. За вироком судової колегії від 1.09.1942 року засуджений на 10 років ВТТ та 5 років без права проживання на даній місцевості.

– **Соболевський Михайло Іванович**, 1889 р.н., **поляк**, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений, 1 дитина. Арештований 8.12.1937 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 9.01.1938 року **розстріляний** 28.01.1938 року у м.Вінниця.

– **Хаєцький Іван Миколайович**, 1895 р.н., **поляк**, із селян, неписьменний, хлібороб, одружений, 1 дитина. Арештований 12.02.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 ч.1 КК УРСР. За постановою Трійки УНКВС Вінницької області від 20.09.1938 року ув'язнений на 10 років ВТТ.

– **Хаєцький Аксентій Іванович**, українець, із селян, малописьменний, колгоспник. Звинувачений 22.06.1932 року за «участь у антирадянській агітації» заочно. Втік з села 18.06.1932 року. Подальша доля невідома. За постановою Шаргородського РВ НКВС від 7.03.1940 року справа припинена.

– **Ясинецький Василь Антонович**, 1915 р.н., росіянин, із селян, малописьменний, військовослужбовець, одружений, 2 дітей. Арештований 13.02.1942 року. Звинувачений за ст. 58-10 КК РРФСР. За вироком Військового трибуналу 16 армії від 23.02.1942 року засуджений до розстрілу. За ухвалою Військового Трибуналу Західного фронту від 22.03.1942 року міра покарання змінена на 10 років ВТТ.

– **Ясинецький Іван Йосипович**, 1896 р.н., **поляк**, із селян, освіта початкова, вагар цукрозаводу, одружений, 2 дітей. Аре-

штований 4.01.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 8.02.1938 року **розстріляний** 26.02.1938 року у м. Вінниця.

– **Ясінський Йосип Матвійович**, 1897 р.н., **поляк**, із селян, освіта початкова, колгоспник, одружений. Арештований 4.01.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 ч.1 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 8.02.1938 року **розстріляний** 26.02.1938 року у м. Вінниця.

– **Ясінський Адольф Іванович**, 1884 р.н., **поляк**, із селян, письменний, без певних занять, одружений, 1 дитина. Арештований 4.01.1938 року. Звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР. За рішенням Наркому ВС і Прокурора СРСР від 8.02.1938 року **розстріляний** 26.02.1938 року у м.Вінниця.

* * *

Влада комуністів жорстоко розправлялася навіть із учнівською молоддю, часто приписуючи їм такі звинувачення як «член сім'ї зрадника Батьківщини». Так, наприклад, відомо, що жителька с.Соснівка Шаргородського району Ірина Анатоліївна Хоханівська та її сестра Лідія Анатоліївна Хоханівська, які навчались у Чернятинському плодоягідному технікумі, були позбавлені права на навчання і вислані на 5 років до Казахстану.

Із розповідей старожилів села дізнаємось, що репресій зазнали інші жителі Лозової. На жаль, через втрату документів довоєнних років у Шаргородському архіві, не всі імена лозівських і теклівських репресованих встановлено.

Пошук імен безневинно репресованих триває.

Правоохоронні органи, представлені ДПУ та НКВС, виконуючи встановлений ліміт для населення, проводили арешти цілими групами. Так, наших лозівчан Ясінського Адольфа, Ясінського Йосипа, Ясинецького Івана, Антохова Короля, Пшука Антона, Пшука Миколу, Ковальського Домініка арештували 4 січня 1938 року. В один день їх усіх і розстріляли. Це відбулося 26 лютого 1938 року. Їхні надумані справи в один день розглядав Нарком Верховного Суду та Прокурор СРСР – 8 лютого 1938 року.

Виконувався доведений партією комуністів ліміт…

Усі, без виключення, репресовані: і засуджені, і розстріляні, через десятиліття були реабілітовані за... відсутністю будь-яких доказів обвинувачень. В жодній особовій справі репресованого немає головного – доказів вини. Були тільки зізнання арештованих, а в багатьох випадках немає як зізнання, так і навіть протоколів допиту.

А більше нічого і не вимагалося, потрібно було лише виконувати доведені партією ліміт-завдання по кількості репресованих.

Ось виписка з протоколу засідання Про ЦК ВКП(б) від 17 лютого 1938 року:

«Дополнительно разрешить НКВД Украины провести аресты кулацкого и прочего антисоветского элемента и рассмотреть дела их на тройке, увеличив лимит для НКВД УССР на тридцать тысяч...»

Термін он який використовували – «ліміт», ніби мова йшла про зерно, бензин чи корів, а не про живих людей. Такі рішення про збільшення лімітів на репресованих українців приймалися часто.

Слід пам'ятати, що репресії застосовувались протягом усіх років існування московської влади: і у 20-х, і у 30-х, і у 40-х роках. Були репресії і у 50-70 роках минулого століття. Останній політв'язень вийшов з радянської тюрми у 1988 році – за два роки до розвалу радянської держави СРСР. Але у 1937-1938 роках репресії досягли апогею. Людей забирали в тюрми без суду і слідства цілими групами, виконуючи «ліміт» партії комуністів. Так, у моїй Плебанівці тільки за 1937-1938 роки заарештовано і засуджено, як уже згадувалось, без суду 50 чоловік. Із них повернулись додому тільки двоє. Старожили села згадували, коли і як заарештовували плебанівчан. Поетапно. Наприклад, перший етап арештів припав на грудень 1937-го. Жінки згадують і пов'язують цей етап зі святом «Андрія». Потім були «м'ясниці» після різдва – другий. Завершувався доведений сільській владі план – ліміт 50-ти у квітні, саме на день народження Володимира Леніна. Всього ж з моєї Плебанівки за всі роки радянської влади репресовано 72 чоловіки.

Забирали з села масово – по 10-15 чоловік разом. Так само масово їх і розстрілювали. Свідченням цього є розсекречені тепер документи НКВС, у яких автор особисто побачив і прочитав страшну правду про те, що, наприклад, тільки за один день 3 жовтня 1938 року у Вінницькій тюрмі було розстріляно 12 плебанівчан, які були арештовані у той «знамений» день народження Леніна – 22 квітня. Мало того, у їхніх черепах виявлено по 2-3 отвори від куль. Боєприпасів енкаведешники не жаліли...

Вивчаючи документи про репресії у різних селах нашого району, автор помітив такий факт: арешти «енкаведешники» проводили (очевидно по вказівці зверху) для виконання планів репресій для певних категорій населення цілими групами.

Пам'ять про наших односельчан змушує задуматися над причинами, механізмом та наслідками жахливого молоху репресій. Адже час невпинно летить вперед. Багатьох із тих, хто став жертвою або був свідком масового вбивства людей державою, вже давно немає серед живих, а їхні нащадки, вступаючи у доросле життя, як ніхто інший, гостро відчувають дефіцит правди і справедливості. Яка ж вона правда?

Кілька років тому у нашій пресі було оприлюднено результати міжнародної комісії, яку організували фашистські розбійники, викриваючи совєтських розбійників.

Весною 1943 року спеціальна комісія за участю німецької адміністрації, почала досліджувати розкопки могил невинних жертв більшовицького терору у м.Вінниці. 24 травня

Випорожнені могили. Старий цвинтар. Вінниця, 1943 р.

1943 року було розкрито першу велику могилу. Потім таких могил було 69. Квадратні могили у формі траншей копали так, що землею з наступної ями закопувати трупи попередньої могили. Траншеї розміщувалися одна біля одної в саду на вулиці Підлісній, наче доріжки. Могили рили дуже глибоко до трьох-чотирьох метрів. В окремих могилах трупи та одяг пересипані вапном. У тих могилах, де вапна було мало, одяг зберігся краще, що його можна було розпізнати.

Вже в червні 1943 року на місце розкопок прибули близькі родичі репресованих із сіл нашого району. Розглядаючи численні речі, які висіли на дротах між деревами в саду, а то й так на купі, жінки знаходили знайомий одяг, речі, взуття своїх рідних. В багатьох трупах при розтинах комісія виявила в трахеї (стравоході) глину, а це свідчить про те, що поранених людей скидали в ями ще живими і вони загинули від асфіксії (удушення). На кожному черепі вбитого видно по 2-3 отвори від кулі. Боєприпасів енкаведисти не жаліли, хоча в багатьох черепах видно сліди проломів їх твердим предметом.

Виймання тіл. Вінниця, 1943 р.

Страшним видовищем було розкриття таких могил. На жаль, частина наших сільчан ще й тепер до кінця просто не збагнула, яке жахливе лихо сталося у Вінниці у тридцятих роках минулого століття, коли комуно-більшовицький режим скоїв страшний злочин проти нашого народу.

Біля десяти тисяч прізвищ вінничан потрапили у списки згаданої комісії, матеріали якої читали народи Словакії, Франції, Бельгії, Угорщини, Румунії, Польщі, Болгарії, Фінляндії, Італії, Хорватії, Швеції, Данії, Греції

(прим. -А.Н. – члени комісії були представниками із перелічених країн). Не читали тих списків тільки ми – українці.

Всього ж у Вінниці за літо 1943 року відкопано 9439 «ворогів народу». Тіла розпізнати було неможливо. Їх імена відомі тільки одному Господу.

Нам же відомо лише те, що заарештованих людей звинувачували за наклепом. Силою домагалися потрібного їм зізнання і потім частину приречених без суду відправляли у далекі табори. Решту – розстрілювали. Перед розстрілом роздягали до білизни і кількома пострілами впритул до потилиці безжалісно вбивали.

Вбивства чинилися у дворі будівлі НКВД м. Вінниці (частина двору оточена зі всіх сторін автомобільними гаражами). Свіжі сліди річок крові змивали зразу ж за допомогою наявної мийки для машин. Під час розстрілів, щоб не було чути стріляниии, працювали двигуни кількох вантажних машин, готових до перевезення тіл у Грушевий сад, що на вулиці Підлісній. Із спостережень вищезгаданої комісії випливає, що стрільба в жертви (стрільба, а не розстріл А.Н.) виконувалась досить досвідченим персоналом, майже кожен раз у потилицю або шию. Повторні постріли в ту саму жертву, рани на якій у багатьох випадках розміщувались близько одна від одної, свідчать про те, що приречених, ймовірно, тримали за плече, і таким чином не давали їм

Серед розстріляних люди шукають своїх близьких. Вінниця, 1943 р.

упасти або сповзти набік, доки не було зроблено другого, третього чи навіть четвертого пострілу...

Слід відмітити, що майже всі чоловічі трупи знайдені з зв'язаними руками, а в деяких випадках і ногами. Як правило, руки або кисті були зв'язані за спиною.

Однаковий спосіб зв'язування на кількох тисячах обстежених ще раз вказує на те, що процедуру виконував досвідчений персонал. А щоб заглушити крики жертв, катом застосовувалися звичайні кляпи з тканини, які залишалися запханими глибоко в рот чи горло аж до розстрілу і знайдені в окремих трупах.

У багатьох випадках виявлені великі ушкодження голови внаслідок застосування грубої сили (удар прикладом чи рукояткою нагана), від чого з'явилися переломи щелеп та черепа.

Як уже згадувалось, майже у всіх жертв, крім жінок, руки професійно зав'язані ззаду мотузкою. Кількох чоловіків залишали перед розстрілом одягненими і живими, нібито даруючи їм життя. Вони ж вантажили і розвантажували трупи і потім поверталися до камер. По дорозі в камеру, в довгому коридорі їх розстрілювали, як і всіх в потилицю... Свідків не залишали…

Похорони після розкопок у Вінниці тривали з 12 червня по 3 жовтня 1943 року. Всього поховань відбулось дев'ятнадцять. Всі за участю єпископів з різних міст України.

12 червня 1943 р. – перше перепоховання тіл репресованих, розстріляних НКВС у 30-х роках в м.Вінниці. Поховано 230 тіл. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський).

24 червня 1943 р. – друге перепоховання в м. Вінниці. Поховано 600 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

6 липня 1943 р. – третє перепоховання в м. Вінниці. Поховано 260 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

14 липня 1943 р. – четверте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 232 тіла. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський).

16 липня 1943 р. – п'яте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 292 тіла. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський) Рівненський і Острозький Федір.

21 липня 1943 р. – шосте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 275 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

23 липня 1943 р. – сьоме перепоховання в м. Вінниці. Поховано 250 тіл. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський).

28 липня 1943 р. – восьме перепоховання в м. Вінниці. Поховано 255 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

31 липня 1943 р. – дев'яте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 350 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

6 серпня 1943 р. – десяте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 515 тіл. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський).

12 серпня 1943 р. – одинадцяте перепоховання в м.Вінниці. Поховано 600 тіл. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський) і єпископ Мелітопольський Серафим.

19 серпня 1943 р. – дванадцяте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 600 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

24 серпня 1943 р. – тринадцяте перепоховання в м.Вінниці. Поховано 750 тіл. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський).

31 серпня 1943 р. – чотирнадцяте перепоховання в м.Вінниці. Поховано 700 тіл. Панахиду очолив єпископ Житомирський і Вінницький Григорій (Огійчук).

7 вересня 1943 р. – п'ятнадцяте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 510 тіл. Панахиду очолив єпископ Вінницький Євлогій (Марковський).

17 вересня 1943 р. – шістнадцяте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 500 тіл. 23 вересня 1943 р. – сімнадцяте перепоховання в м.Вінниці. Поховано 1000 тіл.

30 вересня 1943 р. – вісімнадцяте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 560 тіл.

3 жовтня 1943 р. – дев'ятнадцяте перепоховання в м. Вінниці. Поховано 960 тіл.

Свідками перепоховань у Вінниці були і наші люди з Лозової і Теклівки. Повертаючись додому, вони розповідали подробиці. Розстріляних шарами скидали в траншеї і прикидали їхніми ж речами, одягом. По цих речах – гребінцях, кисетах, по одягу, взуттю люди й впізнавали своїх...

Одяг, вивішений для розпізнання. Вінниця, 1943 р.

Конкретними свідками перепоховань у Вінниці, які своїми очима бачили трупи тисяч безневинно убієнних і впізнавали по одягу своїх рідних, були:

– Ковальська Кароліна Домініківна – донька заарештованого бригадира колгоспу Ковальського Домініка Юзьковича 4 січня 1938 року. Вона впізнала його шапку і ватяні штани.

– Дружина Кривого Петра Янковича – Марія впізнала його піджак.

– Дружина Пшука Антона Казиміровича (бригадира колгоспу), арештованого 4 січня 1938 року. Впізнала його шапку і піджак.

– Дружина Пшука Миколи Петровича, арештованого 4 січня 1938 року. Маланка впізнала його сорочку, яку сама вишивала і штани.

– Ясинецька Марія – донька Ясинецького Івана Йосиповича, арештованого 4 січня 1938 року. Впізнала його піджак і вишиту сорочку, яку колись своїми руками вишивала.

Впізнали жінки свої домашні речі й одежину. ***Це була страш-***

на дивоглядь. Не дай, Боже, такому страхіттю, що творила радянсько-московська влада, повторитися.

Ось свинцеві рядки із документальної книги «Jum Massenmord von Winniza» (Берлін, 1944) – «Про масові вбивства у Вінниці», де йдеться про похорони замордованих.

«Свята Церква повним собором прийшла на похорони, що тяглися ціле літо 1943 року. Нещасним порозв'язували руки, поклали у довгі братські могили по 150-160 тіл. Ще ніхто ніколи в світі не бачив таких похоронів. Вперше в історії людства ховали покійників у такій великій кількості на п'ятому році після страти.

Не можна описати горя і сліз, що пролилися на вінницькій землі. Українська оркестра грала жалібного марша, стелився дим над трунами і линув у блакить неба. Був Спас. Давне свято української землі. Співав хор. Над могилою з проповіддю виступив вінницький єпископ Григорій.

– Хто любив правду, хто почитав Христа, то був замучений за релігійні переконання по наклепу і потрапив у ями цього страшного саду.

*На могили кладуть вінки, квіти, привезені з (...) Плебанівки, Шостаківки, Розкоші, Соснівки, Андріївки, Насіківки, Мурафи, Козлівки, Паціровоï, **Лозовоï**, Михайлівки, Травноï, Клекотини, Пасинок, Деребчина, Мовчанів, Ялтушкова, Сніткова, Верхівки, Поповець, Заячівки, Шпикова, Семенівки, Голинчинець, Юліямполя, Рахнів, Довжку, Попелівки, Грелівки, Юхимівки (...).*

На всій земній кулі немає жодного уряду, який би посмів навіть подумати скоїти такий злочин (...)».

Ці страшні, документовані з німецькою точністю, матеріали автор цієї книги побачив і почув на Міжнародній науково-практичній конференції «Політичні репресії на Поділлі в ХХ столітті», яка відбулася 23-24 листопада 2001 року у м.Вінниці, в роботі якої довелося взяти участь і виступити з десятихвилинною промовою.

Що ж зробили комуністи після виявлення міжнародними організаціями могил розстріляних у Вінниці? У перший же день після визволення Вінниччини військовий «червоний» комісар по прізвищу Раппопорт наказав розстріляти всіх, хто був присутнім при розкопках і впізнав своїх рідних. Багатьох очевидців

зігнали у ті ж розкопані могили та розстріляли. На щастя, шаргородських людей Бог милував. Обійшлося...

Тепер, коли у нашій державі відкрито усі архівні таємні документи і справи колишнього НКВС, дізнаємось про жахливе знищення людей, кого кулями, кого голодом... Але пам'ятаймо ж, започаткувалося все те не в тридцятих, як ми вважали, а ще тоді, на початку двадцятих років XX століття, або й раніше... На таке життя ми були приречені утопією, яку вигадали основоположники країни Рад, назва якій «комунізм».

Важка й велика робота міжнародної комісії, що дослідила моторошну картину розстрілів у Вінниці, не викликає сумніву. У нас немає підстав запідозрювати німецьких учасників цієї комісії в якійсь фальсифікації.

Чесна й розумна теперішня людина повинна шукати істину нашої людської трагедії. Якщо ми хочемо кращого життя, то мусимо самі ставати кращими й пізнавати себе у своїй історії. Вистраждана дорога правди вимагає нині ковтати гіркий лік. Та мусимо йти в гору. І порятунок наш, і порятунок усіх людей землі – в поверненні на дорогу, освітлену Заповідями Господніми.

Період побудови соціалізму був важким випробуванням для жителів села Лозової. Шлях лозівчан до колгоспного «раю» був надто важким. Руйнувався одвічний уклад життя селян, а натомість до багатьох сімей прийшли біль, апатія, розпач.

За радянського часу постійно наголошувалося про те, як нещадно панство експлуатувало та гнобило українське селянство. Однак статистика мовою цифр дозволяє зробити деякі порівняння, які будуть не на користь «народної» влади. До прикладу, в енциклопедичному виданні радянського періоду «Історія міст і сіл України. Кіровоградська обл. 1972 р.» розповідається про село Данилову Балку Ульяновського повіту, власником якого був поляк М.Потоцький.

«Чоловіки віком від 17 до 55 років, а жінки від 15 до 50, відбували тяжку панщину, працюючи на нього весь світловий день. Протягом року так звані тяглові (які мали коней чи волів) кріпаки повинні були відробити по 198, а піші – по 88 днів... Панщина доповнювалася численними повинностями, зокрема шарваркаами -по 6 днів з двору, а також згонами – по 8 днів на рік. При

потребі залучали до роботи в поміщицькому маєтку і за плату... Чоловік за день заробляв по 10-20 копійок, жінка – наполовину менше...» Для порівняння: у радянських колгоспах жінка за рік повинна була відробити мінімум 200, а чоловік – 250 днів, спочатку відповідно до 55 та 60 років. Нині ж за подачі діючої влади українські жінки працювали довше, аніж кріпачки на гнобителя пана Потоцького...

Однак, незважаючи на значні труднощі, недовіру та опір селян, на голодомор та репресії 1930-х роках, перед початком Великої Вітчизняної війни місцеві колективні господарства зміцніли і досягли завдяки важкій та наполегливій праці людей певних позитивних результатів. Як показують архівні документи, вже у січні 1941 р. у місцевому колгоспі «Прогрес» с.Лозова нараховувалось 1280 га орної землі, 128 голів ВРХ, 95 овець та 105 коней. У об'єднаному колгоспі «Перемога» відповідно – 1002 га землі, 80 голів ВРХ, 108 овець, 76 коней.

Відносно краще почали жити напередодні війни й самі лозівські колгоспники: на трудодень отримували 2-3 кілограми зерна, утримували присадибні ділянки, худобу, свиней, птицю. У сільських магазинах з'явилося більше товарів, зокрема й продуктів харчування. На базарі можна було купити зерно, худобу, птицю, м'ясо та молочні продукти, овочі, фрукти. Ціни були не дуже високими. Проте не вистачало тканини на одяг, зокрема костюмної, а також взуття.

Великим позитивом у передвоєнні роки у соціально – культурному розвитку села була робота в селі семирічної школи, медпункту, клубу, бібліотеки, торговельних точок.

Не було й особливої міжнаціональної ворожнечі. Як пригадувала старенька бабця Меєр Палагна – очевидець подій: *«Перед війною в Лозові поляки, українці та євреї проживали досить мирно. Усі довірливо спілкувалися між собою».*

Серед істориків давно існує думка, що якби не більшовицький переворот в 20-х роках минулого століття, то Росія з часом могла б перегнати США по всіх видах свого розвитку: і в промисловості, особливо у військовій, і по виробництву сільськогосподарських продуктів, культурі, освіті та ін. Ленінський експеримент по Росії не вдався... Комунізм пройшов від Балтики до Тихого океану тільки привидом. Як влучно сказано:

«Привид ходить по Європі, привид комунізму...»

Автор звертається до всіх, хто читатиме цю книгу, щоб кожен сам зробив свій висновок після прочитаного.

Кожен несе у житті свій хрест:
І той, хто зберіг, і той, хто втратив честь,
І той, хто лукавив й хто правду казав,
І той, хто сидів й хто доноси писав,
І той, хто молився, і той, хто вбивав,
І той, хто трудився, і той, хто все крав,
І той, хто в житті сам висот досягав,
І той, хто за гроші усе купував,
І той, хто від роду свого відвернувсь,
І той, хто здалеку в свій край повернувсь.

Траса, що зветься Сталінською

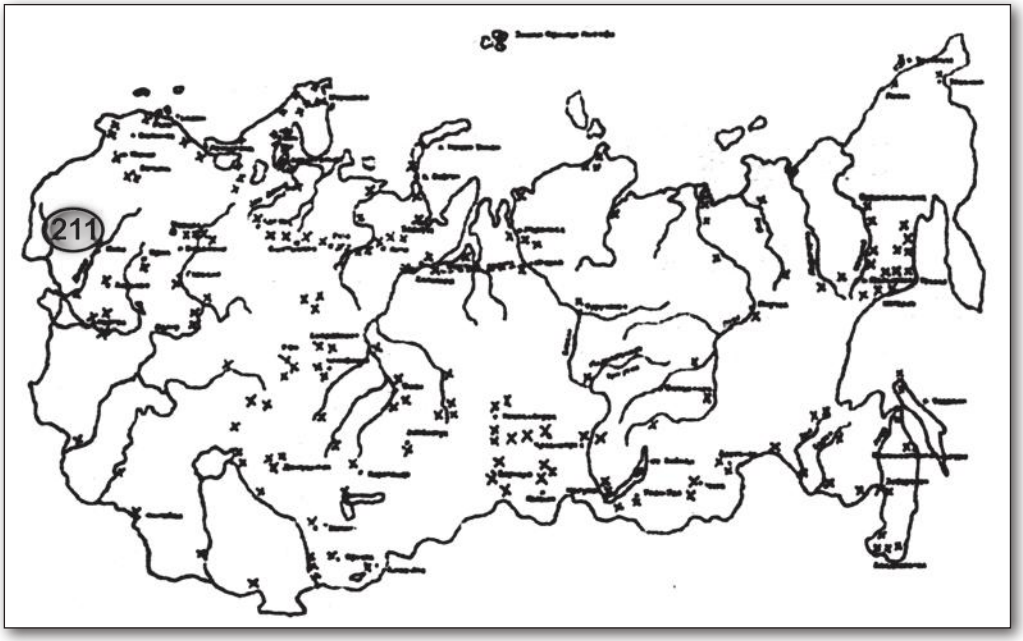
Мільйонам репресованих у 30-х роках минулого століття українцям влада влаштовувала місця перебування і роботу. Вся Росія була вкрита тюрмами, таборами та ГУЛАГами. Тільки через ГУЛАГи з 1929-го по 1953 рік пройшло понад 18 млн. людей! На початку 1990-х років, коли про страшний період голоду та репресій заговорили на державному рівні, визнавши їх як помилки та прорахунки політики необмеженого культу Сталіна та комуністичної партії, деякі родини із Лозівської сільської ради почали звертатися до державних органів із проханням та вимогами встановити справжню причину пережитих ними страждань від переселення, дізнатися місця спочинку родичів, що не повернулися із тих страшних примусових мандрів по виправно-трудових таборах…

Один із таких ГУЛАГів містився у нашому краї. В'язні цього табору будували дорогу поруч із селом нашого району Руданським, потім Лучинцем.

Жителька села Романки Копайгородського району (тепер Українське Барського району) Ганна Шпортко в свій час повідала автору страшну правду про події у цьому таборі.

За наказом Сталіна за №0170 від 4 вересня 1938р. розпоча-

лось будівництво стратегічного значення військової дороги до Європи від Бердичева до Могилів-Подільського, яка мала пройти біля сіл: Носківці, Кацмазів, Грабівці (Червоне), Лучинчик, Вендичани. Для цього було створено спеціальний будівельний табір за №211, який підпорядковувався ГУЛАГу НКВС СРСР. Таких таборів по Союзу було безліч.

Карта ГУЛАГу СРСР
В'язні табору №211 (зліва) будували "Сталінську трасу"
Бердичів – Могилів-Подільський (1939–1941 рр.)

У цьому таборі, що числився під номером 211, за колючим дротом перебувало спочатку станом на 01.01.1939 р. до 2000 в'язнів, яких називали «політичні», тобто репресовані за політичні погляди на життя.

Станом на 01.01.1940 р. в'язнів було 5,5 тисяч, на 01.07.1940 р. – 6,5 тисяч. На 01.01.1941 р. їх залишилось всього біля 2 тис., а на 01.04.1941 р. живих в'язнів залишилось всього 33 чоловіки... Решта вимерли, або були розстріляні й поховані там же під настилом дороги...

Будівельні роботи по спорудженню стратегічної військової дороги, якою Сталін планував здійснити «визвольний» похід у

Європу, продовжувались 2 роки 4 місяці. За цей період були виконані основні будівельні роботи.

Від важкої виснажливої праці дуже багато в'язнів загинуло. Багато заборонених могил в'язнів появилось тоді вздовж дороги на території Копайгородського району. Стратегічна військова дорога пролягла по території Могилів-Подільського, Жмеринського, Копайгородського та Станіславчицького районів. Частина колгоспних земель, по яких проходила дорога, була вилучена безпосередньо під будівництво стратегічної військової дороги та частина земель під смугу відводу вздовж дороги.

Очевидці тих далеких і тривожних років розповідають, що спочатку розпочались роботи по спорудженню за с.Носківці трьох таборів. Біля с.Романки (тепер Українське) знаходився головний табір, біля села Червоного, що входить до Каришківської сільради, розміщувався другий табір, а біля с. Кацмазів – третій, менший. Місця для таборів огороджували колючим дротом. Один ряд колючого дроту високий, другий з середини вищий на 1,5м і на віддалі 1,5м від першого, щоб ніхто з в'язнів не пройшов до зовнішньої огорожі. Споруджувались дві вишки з вартовими в різних кінцях табору. Там же були споруджені великі намети. В'язні спочатку жили в наметах, а потім ними ж були збудовані 8 довжелезних глинобитних бараків.

Після появи таборів та наметів у них під покровом однієї ночі в додержанні суворої таємниці раптово були доставлені з усіх областей України декілька тисяч в'язнів. Наряду з в'язнями з'явилися коні, грабарки, ручні тачки з одним колесом. Розпочались роботи по спорудженні земляного полотна майбутньої автомобільної стратегічної дороги. На спорудженні такого полотна дороги домінувала ручна праця в'язнів. Всі земляні роботи виконувались ними виключно лопатою, киркою, ломом, а переміщення грунту здійснювалося тачками. Перевізники на грабарках кіньми також відвозили грунт до земляного полотна автомобільної дороги. Напружений трудовий ритм в'язнів-землекопів та перевізників грунту тривав від зорі до зорі. Ні одного трактора чи екскаватора на будівництві дороги не було. В'язнів харчували вкрай погано. Від виснажливої важкої роботи дуже багато їх гинуло.

Дехто з в'язнів під час важкої роботи мав намір втекти – просив, щоб в кінці робочого дня товариші прикидали його землею, а коли всі підуть з будівництва, він виборсається з-під землі і втече від цієї каторги. Такі наміри в'язнів закінчувались трагічно. Охорона швидко виявляла відсутність в'язня. За допомогою собак виявляли в землі втікача, з яким тут же на місці, без суду і слідства, пострілом в голову було покінчено. Мертвих в'язнів закопували безпосередньо в полотно дороги. Там їх, знедолених, знесилених важкою виснажливою працею тих стратегічних років на спорудженні автомобільної дороги, залишилось лежати вічним сном – незліченно. Біля с.Носківці автомобільна дорога найгустіше встелена могилами в'язнів, які знаходяться через кожних 200-400 метрів. Ця дорога проходить через людський цвинтар. Ніхто не знає імен загиблих в'язнів, які лежать під асфальтом автостради.

В'язні, які працювали на будівництві, були одягнені в темний тюремний одяг. Будівництво військової стратегічної автомобільної дороги було терміново припинено, так і не закінчивши її.

Табір та будівництво №211 було розформовано 31 грудня 1940 р. Народ назвав цю дорогу «Сталінською».

Жителі названих сіл були свідками будівництва тієї страшної дороги. Із сіл, що межують з трасою, періодично під примусом влади на будівництво виділялись коні з грабарками. А в цих селах ще донедавна знаходили рештки тих одноколісних ручних тачок, якими в'язні табору возили грунт на полотно дороги. Збереглись в селах й кирки з табору та інший інвентар.

* * *

Залишився у нашому краї пам'ятник, до якого ніколи не йдуть люди, ніколи до його підніжжя ніхто не ставить квітів, ніхто не вклоняється тому місцю в глибокій задумі. Це пам'ятник тирану, за чиїм наказом сотні і тисячі репресованих будували дорогу. Й понині зветься вона «Сталінською».

Розповідають, що приречені на загибель каторжники таємно від наглядачів висипали край цієї дороги біля села Носківці, що між Жмеринкою і Могилевом-Подільським, насип землі

у формі величезного крісла, назвавши його «троном тирана». Задум каторжників вдався, хоч всі вони поплатилися власним життям за те, що уготовили «владиці» сидяче місце на холодній землі. Такий же подібний «трон» репресовані в'язні висипали і поблизу села Грабівці (Червоне).

Розстріляних всіх вкинули на насип полотна дороги, яку будували. Старожили довколишніх сіл розповідають, що ще довго після цього кістки загиблих розтягувала звірина. Аж поки не вкрилася дорога асфальтовим панцером.

«Трон», побудований із землі, звичайно, вічно стояти не буде. Але нехай час, а не рука людська знищить його. А пам'ять про невинних хай буде вічною, як правда!

Можливо у цьому таборі під №211 перебували і лозівські та інші політв'язні. Можливо і вони будували цю дорогу, і цей «Трон» біля Носковець. Тож нехай він буде вічною пам'яттю тим, хто не повернувся додому, чиї імена названі і не названі у цій книзі.

Трон тирану біля Сталінської траси. Фото 2018 р.

Народна творчість тих років

Вставай, Ленін, подивись,
До чого ми дожились....
Влада стала в нас советська,
На жаль, стала «соловецька»...

(слова народні)

Вже добре відома нам політика тоталітарного комуністичного режиму за період сталінської доби наклала свій трагічний відбиток не тільки на соціально-економічне, але й на духовне життя, у тому числі на тодішню усну народну творчість колгоспного селянства. Страшні й трагічні події тих років не проходили повз увагу місцевих «фольклористів». Незважаючи на страшні випробування і знущання, які довелося пережити селянам Лозової і Теклівки, люди помічали все, що діялося довкола і переносили його у фольклорні твори. Знедолений народ відгукувався практично на всі сторони трагічних подій 30-х років минулого століття. Поряд з творами видатних українських поетів і прозаїків, які зайняли визначне місце в історії національної культури, творився так званий антирежимний фольклор: гумор і сатира, частушки, пісні, вірші та анекдоти. Це був свого роду «фольклор протесту». Колективізація, розкуркулення, грабіжницькі методи «ударних темпів» хлібозаготівель, голодомор, сталінський терор – усі ці страхітливі явища знаходили своє відображення в усній народній творчості.

І зовсім не дивно, чому в ті роки шаргородці не декламували сатиру і гумор, наприклад, свого улюбленця і вихованця Степана Руданського, твори якого були так поширені у нашій місцевості колись і тепер.

Під гнітом і діями нової комуністичної влади народжувались нові, сучасні в ті роки, рядки віршів та пісень. Простими й загальнодоступними словами та висловами наші селяни влучно характеризували події тих років, часом не завжди з точним збереженням початкового тексту та рими. Вони додавали до вір-

шованих фраз нові та цілі строфи, часом видозмінюючи зміст згідно до вимог часу і моменту.

Прояв антирежимного фольклору був і у Лозові. Дуже дотепно висловлювалися у віршах наші селяни не тільки на адресу місцевого керівництва, а й на найвищих керівників держави:

Вставай, Ленін, подивись,
До чого ми дожились,
На подвір'ї – одна хата,
А на хаті – одна лата,
А на латі один куль,
Та й то кажуть, що куркуль....

Часто серед жителів Шаргородщини звучали твори усної словесної найстрашнішої тематики: про голод, про людські страждання, про антилюдську комуністичну владу та її провідників:

А як Ленін умирав,
Сталіну наказував:
Щоб людям хліба не давав,
Й сала не показував.
В тридцять першому году
Вже пізнали ми біду,
В тридцять другому году
Їли люди лободу,
В тридцять третьому году
Помирали на ходу.

А в селі Теклівці про дітей співали такої:

Мамцю, їсти! Татку, їсти!
Надриваються малі.
Все забрали активісти -
Голод на селі.

На жаль, нам невідомі автори цих сумних рядків, але добре відомо, що ці рядки народжувались від щирого серця і душі, висвітлювали дійсну ситуацію.

В Плебанівці народ виспівував відомі по всій Україні частівки, але тут добавляли свій, особливо гострий і сумний сарказм,

про сільських «гепів». Таких назв активістів у інших селах не зустрічалося:

Нема хліба, нема сала,
Бо совецка власть забрала.
«Гепи» хату розібрали,
А батьків в Сибір погнали.

Далі невідомий автор конкретно каже, як жив селянин:

Ні корови, ні свині,
Тільки Ленін на стіні.
І показує рукою,
Куди їхать за мукою.

Такі віршовані рими миттєво поширювались від села до села.

Але вже у Насіківці, Андріївці, Івашківцях і Білянах співали частівки з деякими змінами, витримуючи той же сумний колорит:

Нема хліба, нема кики –
Тільки кіно і музики.
Ми голодні і сумні,
З нами Сталін на стіні.
Батько в ТСОЗі, мати в ТСОЗІ,
Діти лазять по дорозі.
Нема хліба, нема сала –
Все совецька власть забрала...
Хата раком, клуня боком,
Ще й кобила з одним оком.
Ні корови, ні свині,
Тільки Сталін на стіні.

Поширеними й відомими фольклорними рядками на Шаргородщині були слова, які автор почув і запам'ятав ще в 60-х роках від сестер сім'ї Собкових у селі Політанки. Крадькома у тісному крузі друзів-слухачів голосисті сестри Марія, Катерина, Ганна і Ольга співали:

Пийте воду, їжте січку –
Виконуйте п'ятирічку.
Пузо голе, лапті в клітку,
Виполняем п'ятилітку.

або

Половняники, картопляники,
Лободяники, голодняники
Голодом наречені,
На сльозах запечені...
Хай би ті, що хліб забрали,
Весь би вік їх споживали!

Ось такі найменування страв з полови, лободи запам'яталися людям у наших селах.

Після сумнозвісного арешту бригадира колгоспу Пшука Антона за недозволену ним роздачу хліба голодуючим колгоспникам, невідомий автор зразу ж висловив події в селі частушкою:

Бригадир під добру руку
Дав нам хліб на свою муку.
І був суд: «...Порушив міру.
Вмить забрали до Сибіру.

Про нелегке колгоспне життя, про важку працю від ночі до ночі, про горезвісні радянські трудодні селяни склали чимало пісень, приказок, частушок. В сусідній Троповій про це співали так:

Сидить дівка на рядні
Та рахує трудодні:
Трудодень, трудодень
Трудоодиниці -
Батько ходить без штанів,
Мати-без спідниці».

А вже в Мурафі на цю тему співали так:

Сидить баба на рядні
І щитає трудодні:
«Трудодень, трудодень,
Дай нам хліба на щодень....»

За горезвісним антилюдським законом Сталіна про «п'ять колосків», тисячі селян, навіть дітей, були покарані багаторічними засланнями до концтаборів, звідки вони часто-густо не поверталися живими. Наступна правдива частушка, і це зовсім не перебільшення, колись звучала у Лозові:

Він зерна набрав у жменю;
Хтось побачив і шепнув...
Знайшли кражу у... кишені –
В Соловецькі аж загув.

У Сапіжанці, уже згодом, після подій 1932-1933 рр., уродженець Сапіжанки Василь Рябий декларував комуністичної доби патріотичні слова, які, мабуть, межують з ідіотизмом:

Нам солнце не светит,
Нам партия светит!
Нам денег не надо –
Работу давай!

А ось приклад геніальної народної приказки, почутої у нашій Калинівці, яка побутувала в селі за часів сталінського компартійного з'їзду «победителей»:

На хаті – серп і молот,
А у хаті – смерть і голод ...

У цих словах глибокий трагічний і сатиричний зміст, весь драматизм сільського життя.

У нашому селі Лозові звучали багато уже відомих по всій місцевості частівок та співанок. Наприклад:

У колгоспі добре жить –
Десять робить – сто лежить.
А як сонце припекло,
То й тих десять утекло.

На цю тематику багато написано у книзі відомого українського письменника-вільнодумця Олеся Волі «Мор: Книга буття України». Великий літописець збирав матеріали про Голодомор зі всіх регіонів України, в тому числі про усну народну творчість цієї доби, де часто йшлося про найбільших грабіжників і душогубів на землі Сталіна з Молотовим і Кагановичем та їхніх українських прислужників:

Сталін курить папіроси,
Молотов сигари,
Все забрали з України
Залишили мари.
Сталін дивиться на місяць,
Каганович – в лупи.
Все забрали з України –
залишили трупи...

Трупи людей складали на воза як дрова...

А трупів на Україні, за підрахунками істориків, краєзнавців, науковців, залишили мільйони!..

І тоді в репертуар українського народу ввійшли пісні – думи про Україну та її заклятих ворогів-іудів – Леніна, Сталіна, Кагановича, Молотова, Постишева, Косіора... Ці діячі – головні персонажі народного фольклору трагічної доби. Виконавці цих пісень відводили душу собі і людям такими творами:

Просить Сталін до столиці
Україну в гості..
– Ой, не можу, рідний тату,
Залишились кості.
Просить Сталін Україну:
Приїдь, хоч побачу!
Ой, не можу, рідний батьку -
На цвинтарі плачу.
Просить Сталін, умовляє
Вкраїну послухать.
Ой, не можу й говорити -
З голоду опухла.

Звучали з вуст самодіяльних співаків і такі слова:

Сидить Сталін у столиці,
Їсть вкраїнські паляниці,
Що у нас забрав.
Продав Молотов пшеницю
З України за границю,
А ми їмо лободу
І мремо на ходу...
На ходу померла мати,
Діти пухлі коло хати.
Славимо Кобу,
Хвалимо Кобу..

(Коба – псевдонім Сталіна).

(Воля Олесь. Мор: Книга буття України, стор. 453-458).

Але це була заборонена владою творчість, за яку не один українець провів довгі роки заслання, як плебанівчанин Михай-

лишин Михайло, або й навіки залишився там, у мерзлій сибірській чи північній землі великої Країни Рад-«матушки росії».

Що ж було дозволено писати, читати, співати у ті роки, у роки «світлого» майбутнього людства? Офіційна народна творчість, яка не заборонялася, а навпаки, пропагувалася, була іншою. Знаю її з власного досвіду післявоєнного періоду, коли в моїй школі співали:

Для бідних і трудящих
Сотворимо ми рай,
А всі попи, буржуї –
На небо вилітай!

Ось таке, далеко не повне, відображення народної творчості, яка в 30-х роках минулого століття проявилась, існувала та існує і понині у селах нашої Шаргородщини. У ній, і це цілком природно, не дотримано високих художніх критеріїв, але її сила і значення в тому, що вона знаходила могутній відгук в душах людей, пересічних селян, колгоспників.

Більшовицька влада боялася цієї творчості. Вона розглядала її як антирадянську, як таку, що загрожує самому тоталітарному сталінському режимові.

Але, попри все, така народна творчість має свій високий статус не тільки у нашому краї, а й у всьому світі. Це особливий вид пізнання минувшини, білих плям історії, який є незаперечним свідченням страхітливих подій трагічної доби Голодомору 1932-1933 років, який теперішній світ визнав **г е н о ц и д о м**, а також масових репресій українського народу у тридцятих роках минулого століття.

Розділ IX

Продовження Другої світової війни. Рік 1941

Про події 22 червня 1941 року жителі Лозової і Теклівки дізналися від своїх же людей, які поверталися із базару, що відбувався кожної неділі в Шаргороді. Там із гучномовця, що лунав на базарній площі, вони й дізналися про початок Великої Вітчизняної війни. Жителів сусідніх сіл ще на світанку розбудив гуркіт бомб і яскраві спалахи. Це були перші бомбові удари на Могилів, Жмеринку, Ярошенку.

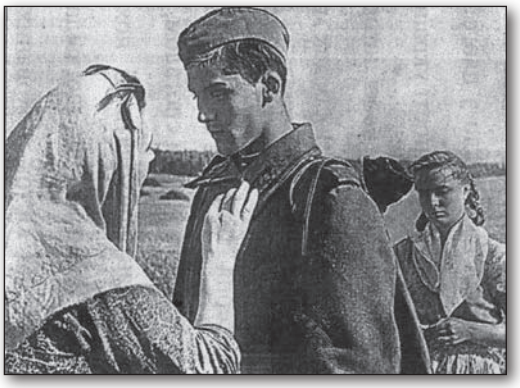
Слідуючого дня зранку керівництво села в особі голови колгоспу Дончака Михайла і голови сільської ради, жителя с.Слободи Шаргородської М.Каричківського, зібравши збори селян, повідомили про мобілізацію військовозобов'язаних, а решті колгоспникам було порекомендовано розібрати все, що було в господарстві. Люди брали все, що хто міг: худобу, реманент, продукти, фураж та ін.

Лозівських чоловіків віком від 17 до 50 років одразу ж, з 23 червня десь приблизно по 10 липня, викликали через сільську раду у Шаргородський військкомат. Окремі чоловіки не дочікувалися виклику чи повістки, а добровільно направлялися на збірний пункт у Шаргород. Ті, що були мобілізовані у перший день війни, з часом потрапляли на фронт. Але більша частина мобілізованих лозівських і теклівських чоловіків до військових частин не дійшли. Колону, яка рухалася з Шаргорода на схід в бік Умані, уже біля Джурина німецька авіація розбомбила. Усі вцілілі майбутні наші солдати розбіглися по домах і, можна сказати, вимушено перебували під окупацією аж до визволення нашого краю.

Із господарств, підприємств району терміново розпочалася евакуація. На Схід відправляли різні товари, устаткування та ху-

добу. Але, на жаль, у метушні, що творилася в країні, багато евакуйованого залишалося на півдорозі…

З села у перші ж червневі дні 1941 року на фронти попали громадяни Лозової: сімнадцятирічний Музика Василь Кир'янович, дев'ятнадцятирічний Кушнір Григорій Гнатович, Байда Іван Іванович, Гаврилюк Іван Никифорович, Дончак Іван Семенович, Дудник Іван Петрович, Марценюк Гнат Петрович, Марценюк Франко Петрович, Мерзенюк Андрій Вікторович, Олійник Іван Антонович, Охотський Ілля Онуфрійович, Сиворінський Петро Андрійович, Мерзенюк Андрій Прохорович, Слюсар Олександр Макарович, Черній Семен Андрійович, Сиворінський Опанас Григорович, Ясинецький Король Іванович, Ковтун Василь Микитович, Семенюк Іван Зіновійович та багато інших наших односельчан з Лозової і Теклівки, які ще з червня 1941 року хто до загибелі, а хто – до Дня Перемоги, воювали на війні з фашистами.

Окремі лозівські чоловіки на день початку війни уже були у військах та на флоті. Серед таких: кадровик капітан Дубовий Борис Порфирович, лейтенанти Лупак Василь Дмитрович, Логін Михайло Данилович, Новіцький Іван Андрійович, Герасименко Степан Савович, Дубінський Володимир Федорович та рядові Гудзікевич Василь Петрович, Джулепа Іван Федорович, Матусяк Карпо Андрійович, Матусяк Степан Григорович, Мазур Йосип Павлович, Пшук Пилип Іванович, Когут Іван Прокопович, Костур Пилип Леонтійович, Ясинецький Михайло Степанович, Ясинецький Петро Євстахійович, Ясинецький Іван Августович, Розлуцький Леонід Дем'янович, Хаєцький Володимир Васильович, Сиворінський Петро Сазонович, Сиротюк Володимир Пилипович, Смеречинський Андрій Михайлович та інші.

Серед мобілізованих були люди різного віку. Усіх лозівчан, які у перші ж дні війни потрапили у військову частину, закрі-

пили за кадровими військовими, які проходили службу у цій військовій частині. Рядові солдати військовій справі були не навчені. Половина бригади були юні хлопчики 17-20 років. Війна відірвала їх від навчання, від праці, від рідних і друзів.

Що ж то була за війна? Війна Друга світова чи Велика Вітчизняна?

Над цим питанням дехто з українців і досі ламає голову. Особливо люди старшого покоління, котрі пройшли комуністично-ідеологічний гарт за роки Радянської влади та Другої світової війни. В кінці 30-х років минулого століття в світі було не спокійно. Воєнні дії в Європі почались нападом гітлерівської Німеччини на Польщу. Це був вересень 1939 року, а в жовтні уряд СРСР запропонував Фінляндії здати в оренду на 30 років порт Ханко та кілька островів у Фінляндській затоці в обмін на території в Карелії, щоб відсунути фінський кордон від Ленінграда. Коли фіни відмовилися, Сталін, використавши прикордонний інцидент, розпочав бойові дії. Війна з Фінляндією тривала 105 днів (від 30 листопада 1939 до 12 березня 1940 року). Фінський кордон було відсунуто від Ленінграда, але повного контролю над Фінляндією встановити не вдалось. СРСР отримав в оренду острів Ханко для створення військово-морської бази, за що було заплачено занадто дорогою ціною: з боку СРСР у війні загинуло і пропало безвісти 130 тисяч чоловік, майже 200 тисяч поранено та обморожено.

На війну з Фінляндією було мобілізовано з Лозової 10 чоловік, серед них – Дубінський Володимир Федорович. На щастя, всі повернулися додому живими. А учасники фінської війни Гаврилюк Федот Ілліч, Гудзікевич Василь, Джулепа Іван, Гудзікевич Іван, Меєр Антон, Пшук Пилип та інші загинули вже у війні з Німеччиною.

Незагоєну рану у людських душах залишила Велика Вітчизняна війна. Велика роль і заслуга у визволенні своєї країни та Європи належала Комуністичним партіям Росії та України.

Замислимось над термінами «Велика Вітчизняна війна» і «перемога». Не можна заперечувати того, що то була справді велика і жорстока війна для України. Адже через її територію фронт прокочувався із жахливими наслідками двічі. Відступаю-

чи, Червона армія за наказом Сталіна залишала за собою спалену землю, зруйновані мости, підприємства, не дбаючи про життя населення, що потрапило під окупацію. Коли ж відступали німці, руйнували те, що можна було зруйнувати. Для українців то була Вітчизняна війна та велика їхня перемога, яка коштувала життя понад 4 мільйонів українців.

Свідченням спаленої землі на Шаргородщині є лише спогади очевидців тих подій на початку війни. З їх розповідей дізнаємось, наприклад, про таке: в село надійшов наказ з району про обов'язкову евакуацію колгоспної худоби, техніки та механізмів у тил країни. В наступному наказі йшлося про знищення всього колгоспного добра з тим, щоб не залишити його ворогам.

Оцінивши ситуацію, люди ламали замки на складах і розбирали усе те, що бачили і могли взяти.

Такого ж погрому зазнали шаргородські склади райспоживспілки і склади мурафського і джуринського сільпо. Як переказують лозівські свідки-старожили, за тиждень з початку оголошеної війни у Лозові не залишилось жодного комуніста, настало повне безвладдя: ніхто не йшов на роботу в колгосп, полями бродила бездоглядна колгоспна худоба. Над селами нависла гнітюча атмосфера передчуття чогось страшного і невідомого. Люди збиралися гуртами, шукаючи один в одному підтримки. В селі проживало кілька сімей євреїв, частина яких спішно зібралися і виїхали.

Слід зазначити, що Сталін своїм указом велів виселити ненадійних українців вздовж західного кордону в глибинки Росії, а найбільш ворожих до влади людей просто знищити. Сотні тисяч українців у перші дні війни було розстріляно. Шаргородський край це лихо оминуло.

Вздовж уже «очищеного» кордону будувалися оборонні лінії. На території Вінницької області такі оборонні об'єкти були побудовані перед 1941 роком між Могилевом-Подільським і Баром, залишки яких зберігаються й до нині там.

Залишки складів для зброї та боєприпасів, які ще видніються й до нині, були побудовані радянською владою й у Білянському лісі, що біля Лозової, але на жаль, запасами зброї та боєприпасами скористатися радянські війська не встигли...

Довгочасна оборонна споруда (ДОТ). с. Верхівка Барського р-ну. Фото 2018 р.

Напад Німеччини спричинив безладний відступ Червоної армії, прославленої в піснях, бійці якої масово здавалися у полон німцям.

У полоні в гітлерівців. 1941 рік

Якщо ж розглядати шляхи нападу німецьких військ у межах Вінницької області і Шаргородщини зокрема, то можна відзначити слідуюче: фашисти намагалися захоплювати наші території шляхом обходу оборонних об'єктів, зайнятих радянськими військами. Вони обминули систему оборони у Муровано-Куриловецькому та Барському районах і уже 16 липня 1941 року захопили Муровані Курилівці, Копайгород, Станіславчик, Ярошенку. Тим самим, створивши такий собі «котел» з відступаючими радянськими військами, які безладно рухались з боку Ямполя і Могилева в бік Шаргорода, відрізали 96-ту сухопутну дивізію

радянських військ, що входила до складу 17-го стрілецького корпусу, який відступав на схід в бік Гайсина та Умані.

Тут, у нашій зоні, по лінії Шаргород-Мурафа-Юхимівка відбувалися запеклі бої. Так, 20 липня 1941 року між селами Клекотина і Юхимівка відбувся великий бій, в якому було вбито і поранено понад 700 німецьких солдатів і офіцерів. Цілий 229-й полк 101-ї німецької піхотної дивізії був знищений. Радянськими військами було захоплено штаб цього полку зі всіма документами і картами, штабний автомобіль. Ворог втратив у цьому бою 15 бронемашин, 40 бронемобілів, один генеральський легковик, 2 мотоцикли і велику кількість велосипедів, на яких німецькі солдати рухались на Схід.

Солдати вермахту займають населений пункт. 1941 рік

Були втрати і з нашого боку. 96-та дивізія втратила 120 радянських бійців вбитими та пораненими. Але сили були нерівні і вже 22 липня вся територія Вінницької області, в тому числі Шаргородщина, була окупована фашистами.

(Вінниччина в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. (хроніка подій), Київ, 1965, с.с. 3, 5, 16, 17).

Із розповідей колишнього жителя села Юхимівки лісника Матусяка Михайла, який проживав на хуторі у лісі під назвою «Безденчик», дізнаємось, що його ліс і поле навколо лісу були встелені трупами німецьких солдат. Згодом, уже при німецькій владі, у липні 1941 року місцеві люди звезли і знесли трупи у велику могилу і насипали землі у вигляді невеликого кургану. (Тепер у тому лісі проживає сім'я Василя Матусяка – сина лісника Михайла Матусяка – А.Н.)

Про початок Великої Вітчизняної війни або продовження Другої світової на території села Лозової, певне уявлення дають нам, на жаль, не документи з архівів, а свідки очевидців тих перших днів початку війни та окупаційного періоду. Якраз до спога-

дів старожилів села автор звертається кожен раз при творенні книги про село. Про такі міста і містечка, як Вінниця, Бар, Могилів, Немирів, Жмеринка, Тульчин та ін. ще можна щось відшукати у архівах. Але цього не знайдеш там про Лозову і тим більше про Теклівку.

Нам відомо, що станом на 1941 рік територія Вінницької області оперативно входила до складу Київського особливого військового округу, а з початком бойових дій вона ввійшла в зону дій Південно-Західного фронту. Вночі люди просиналися від гулу німецьких літаків, які летіли бомбити радянські міста. До Лозової линули звуки розривів авіабомб. Це бомбили Могилів, а також Шаргород і Соснівський цукрозавод. В Шаргороді 2 бомби впали на склади і одна в районі костелу.

Для боротьби з ворожими диверсантами у населених пунктах Вінниччини були організовані спеціальні винищувальні загони. Такий винищувальний загін був створений і у Лозові. Молоді хлопці та дівчата по черзі, групами по 4-5 чоловік чергували в селі. Усе, що було помічено підозріле – повідомлялося у сільську раду. Але чергування таке тривало всього кілька днів.

22 липня 1941 року німецькі війська захопили Джурин, Шаргород і села районів. Захоплення Лозови і Теклівки відбулося без бою.

Масовий відступ радянських військ. 1941 рік.

Але запах війни населення Лозової відчуло ще 4 липня 1941 р., коли над селом вперше з'явилися німецькі літаки. Слід нагадати читачам, що місто Могилів-Подільський німецькі завойовники бомбили ще з першого дня війни. Там стояли наші укріпрайони, де понад р.Дністер були побудовані ДОТИ, ДЗОТи. Зі спогадів старожилів нам відомо, що під час відступу радянських військ тут відбувалися часті хаотичні перестрілки. Бувало, що стріляли з гармат свої ж таки в своїх. Відбулася така перестрілка, яку було чути до села, за Білянами.

В полон радянські війська здавалися масово, цілими арміями. Фото у м. Вінниця, липень 1941 р.

Починаючи уже з 4 липня, німецька авіація часто з'являлася над Лозовою. Літаки, на крилах яких замість червоних зірок чітко виднілись чорні хрести, скидали свій смертоносний вантаж на важливі об'єкти.

В селі у перші ж дні початку війни почалася масова мобілізація. Її організовувала сільська рада, яку очолювавМ. Карічківський. Усі вказівки голова одержував із райвійськкомату. Мобілізовані чоловіки організовано направлялися до призовних пунктів району. Найближчим таким пунктом для Лозової був Шаргород. Звідси пішим ходом під командуванням військових мобілізовані чоловіки направлялися на Схід країни, тобто в бік Брацлава, Гайсина, Умані. По шляху до військових частин колони призовників часто потрапляли під бомбові удари німецької авіації. Під один із таких ударів потрапила колона, в якій перебували лозівські і теклівські чоловіки. Багато з них, потрапивши під шквальні удари від бомб за Джурином, порозбігалися хто куди і згодом повернулися до своїх домівок. Про це розповідав селянам у свій час Байда Іван Леонтійович, який був мобілізо-

ваний вперше у червні 1941-го, вдруге у березні 1944-го і був свідком цих подій.

Далі автор вважає цікавим повідомити той факт, що стався у перші дні війни у сусідньому селі Політанки. Можливо, таке могло бути і в Лозові, але тепер це важко встановити.

Розгромлені під Могилевом радянські війська хаотично відступали на схід. Група воїнів манівцями, балками та долинами рухалася біля Політанок, не знаючи толком куди йти і що робити далі. Їх зустріла під селом Барчишена Дарка Олександрівна і, відчуваючи при розмові про їхній розпач, привела всю групу двадцятирічних юнаків в село. Тут, порадившись із односельчанами, поселила всіх солдатів, які в основному по національності були росіянами, по різних домівках селянок, які при певних обставинах проживали самотньо. Юнаки фактично стали проживати разом: хто цивільним шлюбом, хто як. Так в Політанках на початку війни з'явилися різні російські прізвища: Чернов, Черних, Савін, Ганджа, Переведєнцев, Масленіков та ін.

Цікавим фактом залишається й те, що уже при румунській владі цих людей ніхто не видавав - ні поліцаї, ні староста, ні жителі. Так вони й проживали тут усі роки окупації. Коли село було звільнено від окупантів, усі вони, разом із політанськими чоловіками були призвані на фронт. Подальша доля їх була такою ж, як і у всіх військових. Але у Політанки з числа росіян ніхто не повернувся. Тут залишились їхні сини і дочки.

Ніхто ні тоді, ні тепер не осуджує цього факту. Але стверджується лише одне: радянські війська відступали хаотично і кожен виживав як міг. Хто йшов у прийми до селянок, хто здався в полон. У Шаргороді полонених утримували певний час у приміщенні млина, а потім конвоювали до Гніваньського концтабору, де вони і пропали…

Цілий місяць від початку війни село жило ще по законах радянської влади. 21 липня 1941 року, у понеділок, в село в'їхала на мотоциклах група німецьких солдатів зі сторони Тропової. Друга група - із сторони Білян. Це з'явилися перші німецькі загарбники. Вони нашвидкоруч зібрали на площі сход села і офіційно об'явили про свою німецьку владу. Слід зазначити, що «культурні» німці на перших порах повелися ввічливо з населенням. Як відомо, у Лозові ніхто з мешканців села тоді не постраждав.

Німецький генерал-майор з українськими дівчатами в національних костюмах. «Фото не раніш як 1942 року: знімок в інтернет-проект у «Военный альбом» – цифровому архіві фотографії Другої світової війни

Невдовзі німці залишили село. Зовсім ненадовго владу в селі взяли мадяри, потім чехи, які були союзниками Німеччини. Але через місяць територія села перейшла під юрисдикцію Румунії, з управлінням у Тирасполі.

Щоб зрозуміти особливості окупаційного періоду на території села потрібно сказати, що Одещина, південні райони Вінниччини (в тому числі Шаргородщина), західні - Миколаївщина та лівобережні райони Молдавії – завойовники об'єднали в губернаторство «Трансністрія» і проголосили частиною румунського королівства.

Окупація

У селі для встановлення порядку було залишено два румуни. Одного з них так і звали селяни «румун». А другого – Девід. Всі жителі села були об'єднані в общину. Румуни не захотіли міняти структуру вже більш-менш сформованого радянського колективного господарства (колгосп), а тому залишили об'єднане господарство, перейменувавши його на громадське господарство (громгосп). За всіма справами в селі наглядав староста, якого призначили окупанти. Ним став місцевий селянин. Але недовго він керував селом. Чоловік чимось не догодив румунам і обов'язки старости села став виконувати інший місцевий селянин. Він і допомагав в управлінні сільськогосподарською общиною – громгоспом.

Автор свідомо не називає прізвищ старости і прислужників – поліцаїв, які, можливо, вимушені були йти на таку роботу. Деякі старожили села згадують їхні імена, але вирішено в книзі не вказувати їх з етичних міркувань.

При общині селянами було обрано управу (правління) із числа колишніх колгоспників, які мали організаторські здібності. Румуни заставили жителів села зносити назад все, що було забрано ними з господарства в перші дні війни. Люди підкорилися окупантам, але повернули набагато менше, ніж забрали...

Цікавим і тепер є той факт, що селяни розуміли, що хліб у жнива (липень-серпень) треба збирати під час будь-якої влади. Що вони й робили, забезпечуючи насамперед себе і свої сім'ї хлібом.

Обробіток полів проходив з великими труднощами: землю орали коровами, копали лопатами і сіяли основні культури. Тим, хто ходив на роботу, давали продукти: м'ясо, крупи, а також платили гроші (марки). Тих, хто ухилявся від роботи, били. Карали також і тих, хто хотів щось узяти із господарства без дозволу.

Роки окупації були надто важкими для сіл Лозової і Теклівки. Виснажлива праця на полях, відсутність відомостей про рідних з фронтів. Дошкуляли й місцеві поліцаї, забираючи їжу, курей, свиней тощо. Імена лозівських людей, які служили в по-

ліції, село згадує й понині. Доля їхня для окремих залишалася загадковою. Для решти – була кара тут, в селі.

Але, порівняно з німецькою, румунська окупація була дещо ліберальнішою. Румуни самі не знищували євреїв (передавали їх нацистам), утримувалися від застосування широкого політичного терору, дозволяли людям вільно торгувати. У селі Лозова в період окупації працювала школа, учнів змушували вивчати «Закон Божий». Але учнів значно поменшало, бо діти не бажали вчити румунської мови. В приміщенні школи окупанти розмістили табір для радянських військовополонених, який охороняли місцеві поліцаї під керівництвом румунської жандармерії, розташованої у Шаргороді. На свята люди не працювали. Румуни заставляли всіх ходити до церкви та до костелу в Шаргород.

До речі, обидві церкви в Лозові були закриті владою комуністів у 30-х роках. Лише з приходом до влади румунів церкви запрацювали.

У цей важкий час люди допомагали один одному. У селі жили євреї, але ніхто не видав їх румунам. Так і жило село. Пережили одну зиму, другу. А вже у 1943 році в селі появилися підпільники, які проводили агітаційну роботу проти окупантів.

* * *

Не звертаючи уваги на проблеми українського населення, окупаційні власті вбачали головне завдання сільськогосподарських об'єднань у забезпеченні потреб своєї армії хлібом і сільськогосподарською продукцією. Війна, що затягнулася, вимагала від окупантів забезпечення сталих поставок продовольства для армії та рейху, тому все частіше до місцевого населення застосовувалися примусові методи з метою активізації їх виробничої активності. На кожне село визначався окремий обсяг сільськогосподарської продукції, що підлягала обов'язковій здачі, причому територіально-аграрні можливості практично не враховувалися. Так, Тиврівський район зобов'язувався постачати румунську армію продуктами харчування та сировиною, а також вином; Могилів-Подільський

район – медом, зерном, кіньми й овочами тощо; Шаргородський район зерном, м'ясо-молочними продуктами та яйцями і т.д.

(ДАВО, ф.р. – 3748, оп. 1, спр. 1, с.4).

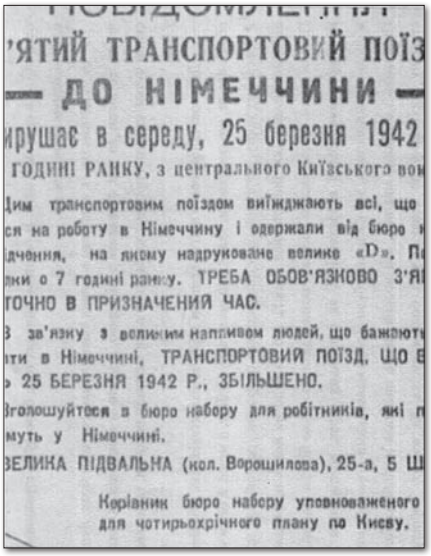
УВАГА!

12 транспортовий поїзд до Німеччини відходить у середу, 15 квітня 1942 р., з Київського головного вокзалу.

Посадка о 7.00 год.

ВИЇЖДЖАЮТЬ ОСОБИ, ЩО МАЮТЬ КВИТКИ З ЛІТЕРОЮ «І», «К».

ВИ ПОВИННІ РАДІТИ, ЩО МОЖЕТЕ ВІДІХАТИ ДО НІМЕЧЧИНИ. ТАМ ВИ БУДЕТЕ ПРАЦЮВАТИ РАЗОМ З РОБІТНИКАМИ ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН І ТИМ САМИМ ДОПОМОЖЕТЕ ВИГРАТИ ВІЙНУ ПРОТИ ВОРОГІВ ВСЬОГО СВІТУ – ЖИДІВ ТА БОЛЬШЕВИКІВ.

'ЯТИЙ ТРАНСПОРТОВИЙ ПОЇЗ

— ДО НІМЕЧЧИНИ —

ирушає в середу, 25 березня 1942

ГОДИНІ РАНКУ, з центрального Київського вок

Цим транспортовим поїздом виїжджають всі, що ся на роботу в Німеччину і одержали від бюро дчення, на якому надруковане велике «D». По ики о 7 годині ранку. ТРЕБА ОБОВ'ЯЗКОВО З'Я ГОЧНО В ПРИЗНАЧЕНИЙ ЧАС.

З зв'язку з великим напливом людей, що бажають ти в Німеччині, ТРАНСПОРТОВИЙ ПОЇЗД, ЩО В 25 БЕРЕЗНЯ 1942 Р., ЗБІЛЬШЕНО.

Іголошуйтеся в бюро набору для робітників, які п муть у Німеччині.

ВЕЛИКА ПІДВАЛЬНА (кол. Ворошилова), 25-а, 5 Ш

Керівник бюро набору уповноваженого для чотирьохрічного плану по Києву.

Наступ німців та їх союзників продовжувався. Через три місяці з початку війни вони зайняли Київ. Радянське командування так і не зуміло зупинити ворожого наступу аж до р. Волги. Тут, під Сталінградом, Червона армія уже за допомогою нової, більш сучасної зброї перемогла у тій кривавій битві.

Але повернемось до подій у Лозові на початку війни.

Румунські вояки в селі відзначалися веселою вдачею. Любили горілку (цуйку). Напідпитку ходили по селу, пританцьовуючи та виспівуючи пісню:

Мамалыга, молоко –
Румуния далеко.
Мамалыга, попушой,
А Румуния большой.

Або як виспівував румун Девід на вулицях Лозової:

Румунія – май маре (моя велика),
А Шаргород- дов май маре (у 2 рази більший).

У селі було запроваджено з 10 годин вечора комендантську годину. Люди боялися виходити ввечері надвір чи засвітити в хаті лампу. За таке порушення закону на них чекало побиття в

примарії. Лозівські селяни й до нині часто згадують, як румуни любили наш український самогон. За пляшку горілки вони часто робили різні уступки завинившим селянам, особливо у різних крадіжках.

Вислови: «Це при румунах в Лозові почали закривати двері в будинках на колодки, а не підпирати віниками», «Це румуни навчили нас красти», побутують у селі й досі серед старожилів такі твердження. До війни, як стверджують лозівські старожили, коли при сівбі у полі залишалося до вечора зерно в мішках, воно так і залишалося на возах у полі цілу ніч без всякої сторожі. І ніхто ні разу не крав його.

Але це було до війни.

Якщо місцеві стражі порядку не дозволяли людям навіть зернини брати додому, то румунські жандарми, які відповідали на току за збір урожаю, заставляли людей нести зерно додому в торбинках чи в кишенях. Плата селянам на трудодень складала в роки окупації лише 200 грамів хліба. Про оплату праці грошима мова не велася. Румуни розуміли, що вижити селянам Лозової при такому розкладі оплати праці – неможливо. У даному випадку, вороги проявляли більше гуманної лояльності, ніж односельці – прислужники.

Слід відмітити, що контроль за роботою селян все ж таки існував. Під час жнив біля кожної машини – молотарки, крім робітників, були поставлені ще спостерігачами жандарми-румуни, або хтось із місцевих поліцаїв.

У Лозовій і Теклівці під час окупації румунськими властями люди жили, можна сказати, звичайним сільським життям. Селяни, як і раніше, працювали вже у більш-менш організованих сільськогосподарських общинах (громгоспах). Тут вирощувалися зернові і технічні культури, різні фрукти та овочі. Для німецької армії в громгоспі Лозової вирощували тютюн.

В роки окупації румунська влада вдалася до непосильного оподаткування цивільного населення. Це було справжнє нещадне грабування селян, як це було у 30-х роках за радянської влади. Взимку 1942 року вийшов наказ № 83, в якому Губернатор Трансністрії наказав усім жителям цього краю здати для потреб армії чоловічі валянки. (Мабуть, добряче дошкуляла зима 1941-1942 років завойовникам).

Однак вилучались не тільки валянки. Конфісковувалась худоба, птиця, насіння різне, теплі речі та ін. Мешканцям нашого краю належало примусово здати м'ясо, молоко, мед, яйця та інші продукти. А господарства, котрі не мали з чого здати продукти, були зобов'язані купити їх і здати примарії на місцях.

Внаслідок такої політики окупантів місцеве населення було доведене до голодного існування. Окремі жителі Лозової неодноразово зверталися до претора Шаргородського району про допомогу продуктами харчування, окремі просили будівельних матеріалів для ремонту житлових будівель, але завжди одержували негативну відповідь.

Старожили села у свій час згадували, що румунські окупанти грабували мешканців села, збирали в населення молоко, масло, яйця, кури, гуси, качки, свині та іншу живність. Грабували не тільки мирне населення, грабували й місцеві господарства, так звані «громгоспи». Місцева влада – шефи общин і староста неодноразово складали акти про те, що у господарстві під час пересування німецьких військ забрано зерно пшениці, жита, вівса, проса, ячменю, гороху. Крім того забирали коней, волів, вози, сани, лошат, посторонки, шлеї та ін. Теж саме забирали силоміць і румунські військові частини, проходячи через Лозову.

Робили такі «наїзди» і угорці, і власовці, і колаборанти. А у 1944-му році робили це і радянські партизани. Але ці залишали на місцях певні розписки про конфісковане зерно чи худобу для своїх потреб.

Через такі «наїзди» та від таких розписок лозівським селянам прожити було не легше. Виживали хто як міг. Слідкував за порядком в селі пост румунської жандармерії. В основному румунські солдати з цього поста збирали і вивозили кіньми та волами на станцію Вендичани продукти із села за допомогою місцевих поліцаїв.

Варто відзначити, що незважаючи на вкрай складні умови, що склалися у Лозові і сусідніх селах, вже в серпні-вересні 1941 року у нашому краї почав розвиватися підпільний і партизанський рух, який вже через рік набув масового характеру. В 1942 році почала діяти підпільна група на території між Шаргородом і Жмеринкою. Очолив цю групу Іван Тарасович Гречаний,

який до війни проживав у селі Гибалівка. У селах Шаргородської зони підпільників очолив Малинський Наум.

З перших днів війни на всій окупованій території під керівництвом ЦК КП(б) України створюється широка мережа партійного підпілля, на яке покладалося завдання керівництва всіма формами боротьби радянських людей в тилу ворога.

Шаргородське підпілля, кероване Гречаним І. Т. входило до Жмеринської підпільної організації «Радянські патріоти», яку очолював Костянтин Грішин. Жмеринська організація налічувала станом на літо 1943 року 13 груп і поширила свій вплив на села Жмеринського і Шаргородського районів.

Гречаний Іван Тарасович

У Лозові також діяла підпільна група, яка входила до складу жмеринського підпілля. Керівником цієї групи був вище згадуваний комсомолець Шевчук Василь Порфирович, 1924 р.н. Цю людину, радянські органи безпеки залишили в селі спеціально для організації підпілля. Йому допомагали в організації підпілля інші комсомольці.

Довідка

В жовтні 1943 року Шевчук Василь став учасником одного із партизанських загонів Вінницького з'єднання, яке на той час перебувало рейдом у Вінницькій області, в тому числі й у нашій місцевості. Детальніше про це буде пізніше.

Лозівські підпільники тримали тісний зв'язок із Шаргородським підпіллям, яке очолював Гречаний І.Т. Він і ставив завдання лозівським підпільникам щодо підпільної роботи. Основним завданням їх було: збір розвідувальних даних в стані ворога, організація диверсій проти окупантів, допомога продуктами для військовополонених, заготівля і відправка продуктів харчуван-

ня, а також зброї для партизанів, які діяли поблизу Лозової. Але основним завданням для лозівських підпільників було організація і проведення диверсій на залізниці між станціяли Немерче і Вендичани.

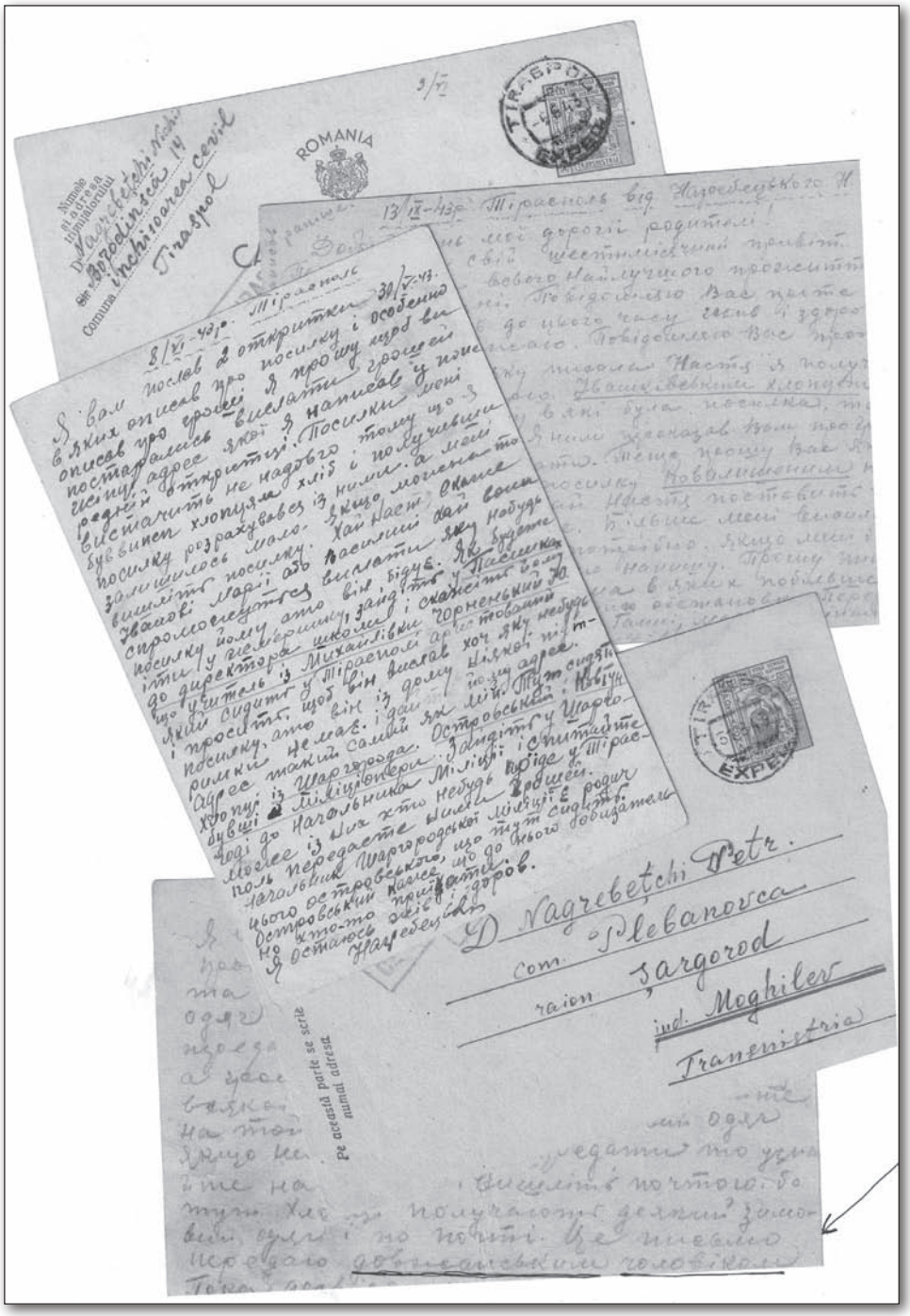
Згодом, коли окупанти почали по-звірячому відноситися до мирного населення, коли лозівчани на власні очі побачили, як знущалися жандарми над радянськими військовополоненими в школі та над мирним населенням, тоді відношення до німецько-фашистських загарбників у лозівських селян змінилося. Почалася боротьба місцевого населення проти загарбників. Зокрема, таку боротьбу вели народні месники, що звалися партизанами. Це було в 1943-1944 рр. В Лозові і в навколишніх селах діяли підпільники. Спочатку їх дії були стихійними, але з часом дії активізувалися. Вони слухали передачі по радіо і розповсюджували інформацію про хід війни серед жителів, писали вручну листівки й розклеювали їх, збирали й переховували зброю.

Бойова листівка Івана Тарасовича Гречаного, знайдена у своєму домі його братом Володимиром Тарасовичем Гречаним – колишнім директором Козлівської школи

Але не дрімали й окупанти. В Жмеринці в серпні 1943 року німецька влада розкрила підпільну організацію «Радянські патріоти», розгромила підпільну друкарню, що випускала газету «Червоний партизан», редактором якої був Костянтин Грішин. Було заарештовано 18 підпільників, що організовували підпільну роботу в Жмеринці й навколишніх районах, в тому числі й керівника Шаргородського підпілля Івана Гречаного. Усіх їх кинули до Тираспільської в'язниці, а потім розстріляли.

Почалися арешти підпільників й по селах. В Івашківцях, Будному, Довжку, Мурафі, Плебанівці, Насіківці, Михайлівці та в ряді інших сіл проводились арешти підпільників, яких негайно відправляли в Тираспільську в'язницю. Серед арештованих був учитель Плебанівської школи Нагребецький Никифір. В своїх

Листівки з Тираспільської в'язниці Нагребецького Никифора Петровича (1943 р.).

листах до рідних він називав конкретні прізвища підпільників – співкамерників із навколишніх сіл. Серед них: Ковалишин Михайло і Ковалишин Трофан з Руданського, колишніх міліціонерів із Шаргорода Островського і Ковтуна (на жаль, імен немає), Сандула Михайла Мефодійовича і Олексієва Сергія із Слободи-Шаргородської, Ковальчука Василя із Насіківки, Чорненького Юрія Калістратовича, Огородника Альошу і Богачука Івана з Михайлівки, Василя Забавського із Грабовець, а також івашківські, лозівські, довжанські й жмеринські хлопці. *(Листи Никифора Нагребецького з Тираспільської в'язниці додаються* – А.Н.).

Уривок з листа до батьків Никифора Нагребецького, який перебував у тираспольській в'язниці, щодо його співкамерника Чорненького Юрія Калістратовича: *«...Як будете іти у Жмеринку (для відправки посилки у тираспольську в'язницю* – А.Н.*) зайдійть у Пасинки, до директора школи (Нідзельський* – А.Н.*) і скажіть йому, що учитель з Михайлівки Чорненький Ю. К., який разом зі мною сидить у Тирасполі арештований, просить, щоб вислав хоч яку – небудь посилку, а то він із дому ніякої підтримки не має. І дайте йому адрес. Адрес такий самий, як мій, де я получаю посилки. Тут сидять хлопці з Шаргорода, Насіківки, Руданського, Будного, Лозової, Івашковець, Довжку, Жмеринки...».*

Партизанщина на Шаргородщині

ЦК КП(б) України і начальник Українського штабу партизанського руху генерал Строкач направили в розпорядження командира партизанського з'єднання на Брянщині Олександра Миколайовича Сабурова, колишнього командира партизанського руху в роки громадянської війни, полковника Мельника Якова Івановича.

Із Сабурівського партизанського з'єднання виділяється окремий новий партизанський загін «За Батьківщину». Командиром його стає полковник Мельник Я. І., комісаром – старший батальйонний комісар Бурченко, начальником штабу – майор Владимиров М. І.

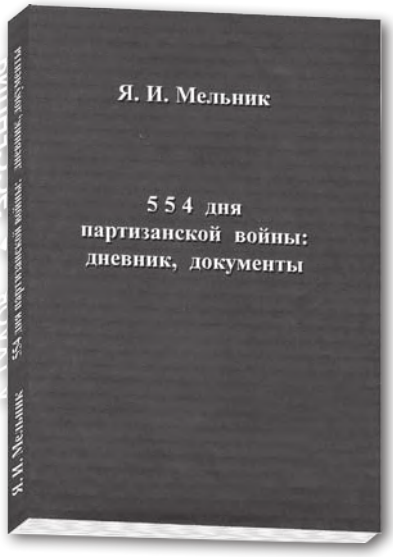
Рейд цього партизанського загону здійснювався по Правобережній Україні. 02.12.1943 р. підписаний наказ командування загону про вихід на Вінницьку область.

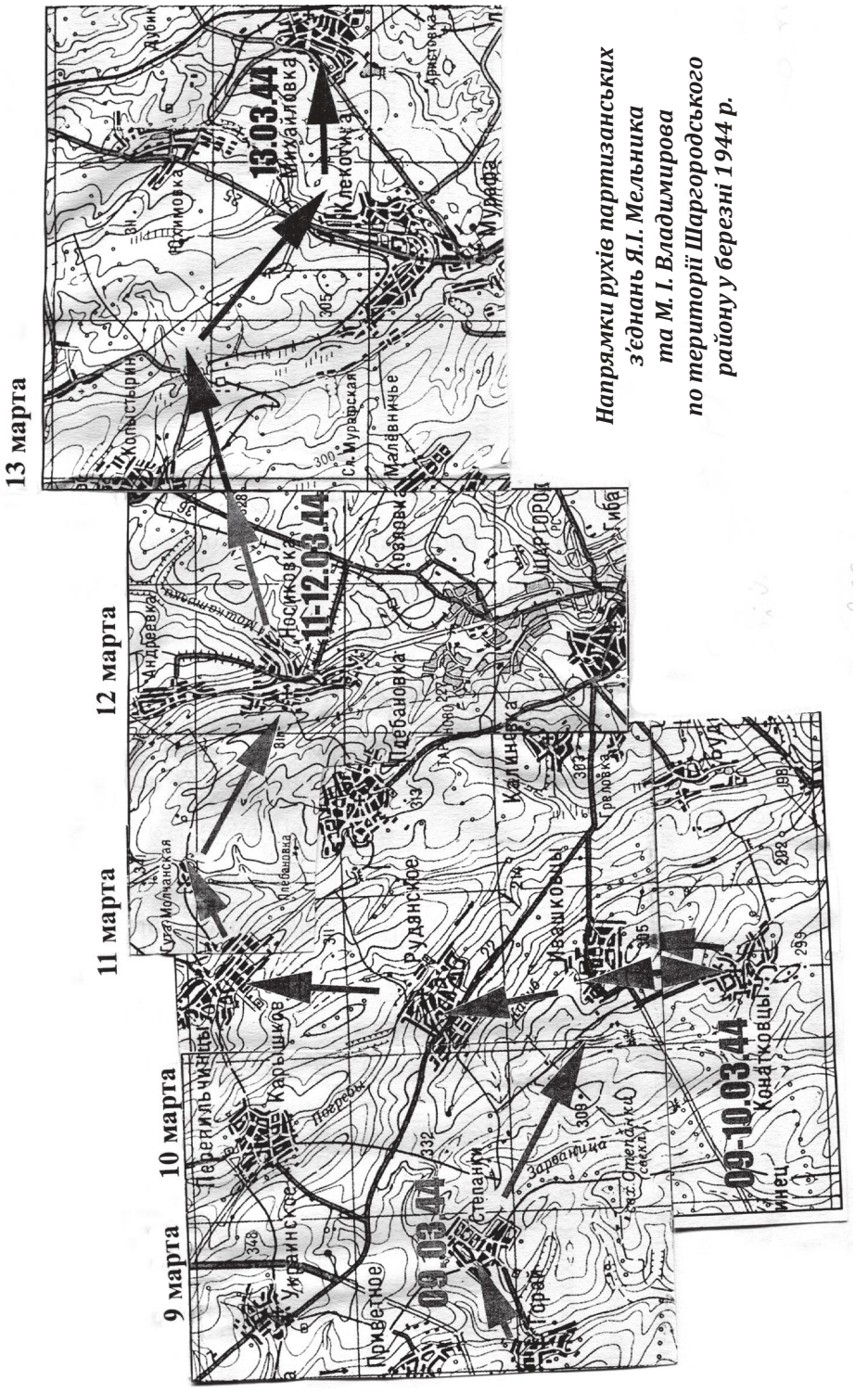

Керівники Вінницького партизанського з'єднання Михайло Владимиров та Яків Мельник. Лютий-березень 1944 р.

У 1941-1943 роках великих боїв на території села не відбувалося, не було й партизанів. Але вже взимку і навесні 1944 року у наших шаргородських краях перебувало рейдами два великих Вінницьких партизанських з'єднання під керівництвом Якова Мельника і Михайла Владимирова. Відчутна партизанська діяльність у нашому краї активізувалася в лютому- березні 1944-го. Але восени 1943 року після подій у Жмеринці та арештів у селах Шаргородського району, після провалу та арешту керівника Шаргородського підпілля Гречаного І. Т. і керівника Шаргородського підпілля Малинського Наума, хлопці-підпільники ще більше активізувалися і очікували приходу партизанів. А вони не забарилися.

Вже в післявоєнні роки командир Вінницького партизанського з'єднання полковник Мельник Я. І. описав усі події тих років, усі шляхи, якими пройшло його з'єднання аж до останнього дня – 17 березня 1944 р. А його внук А. Добровольський недавно упорядкував і видав книгу «554 дня партизанской войны», яка вийшла у 2006 році у м. Москві. До уваги читача окремі сторінки книги – щоденника

Напрямки рухів партизанських з'єднань Я.І. Мельника та М. І. Владимирова по території Шаргородського району у березні 1944 р.

Я.Мельника, які стосуються рейду його з'єднання по Вінниччині та Шаргородщині зокрема. Ось про що пише Я. Мельник у своєму щоденнику. Мовою оригіналу:

9 марта 1944 г.

В 20.00 вышли на марш. Маршрут: село Степанки, село Ивашковцы, село Конатковцы. В 24.00 достигли села Конатковцы, что в 12 километрах западней райцентра Шаргород.

10 марта 1944 г.

Стоим в селе Конатковцы. Село большое и удобное для обороны. Разместились хорошо. В 7.00 противник, силой до батальона, приблизился со стороны Лозовой к восточной окраине села и ударил по заставе отряда «За Родину». На помощь быстро пришли соседние заставы и остановили наступление противника, а удар с правого фланга отряда имени Сталина обратил противника в бегство.

Во время боя разведка донесла, что к селу Конатковцы подошло соединение имени Ленина. В село они не вошли, а остановились довольно далеко. И стали ждать окончания боя. После того, как бой закончился, я сообщил об этом Владимирову через связного, но он, видимо, опасаясь, что противник снова будет наступать, отвел соединение имени Ленина в лес, что в одном километре юго-восточнее села Конатковцы. Такой маневр давал Владимирову еще и возможность соврать, что в случаи повторного наступления противника его соединение собиралось помочь нам, атакуя неприятеля с тыла.

Разведка донесла, что противник отошел в село Лозовая и ждет подкрепления. На поле боя осталось 15 трупов румынских солдат и офицеров. Трофеи: 6 пулеметных стволов, автомат, 1 ПТР, много винтовок, 8 гранат, 85 пулеметных магазинов, 1000 патронов, а также обмундирование, шинели, одеяла. Наши потери: 5 убитых и 10 раненых.

В этом бою героически погиб начальник штаба отряда имени Сталина Иван Андреевич Шматок. Пленные показали, что нас атаковал 1-й батальон 22-го пехотного полка 8-й Королевской дивизии. Командование дивизии дислоцируется в поселке Черневцы, а полк в селе Березовка, что в 4 км севернее поселка

Черневцы. За данными нашей разведки в селе Лозовой базировался батальон противника.

До вечера противник так ничего и не предпринял.

В 19.00 вышли на марш. Маршрут: село Конатковцы, село Ивашковцы, село Руданское, село Перепильчинцы, село Гута-Молчанская, село Насиковка. Когда выходили из села, противник открыл минометный и артиллерийский огонь. Мины и снаряды рвались на окраине села и урона не принесли. А вот когда противник займет село, тогда населению не поздоровится...».

Під час бою у Конатківцях загинуло 5 партизанів, 10 пораненых. У цьому ж щоденнику Якова Мельника вказані конкретні імена і анкетні дані загиблих (мовою оригіналу):

«**Шматок Иван Андреевич**, лейтенант, начальник штаба отряда, родился в 1922 г. в селе Усок, Ямпольского района, Сумской обл., призван Ямпольским РВК, Сумской обл., убит 10.03.44 г. в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., похоронен в селе Конатковцы, Шаргородского района. Винницкой обл., есть мать Шматок Мелания Федоровна.

Коломиец Василий Иванович, младший лейтенант, командир отделения, родился в 1919 г, в селе Французское, Кодымского района. Одесской обл., призван Кодымским РВК, Одесской обл., убит 10.03.44 г. в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., похоронен в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., сведений о родственниках нет.

Подпорин Николай Иванович, старшина, родился в 1922 г. на хуторе Отрадин, Микояновского района, Курской обл., призван Микояновским РВК, Курской обл., убит 10.03.44 г. в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., похоронен в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., сведений о родственниках нет.

Трухан Василий Арсентьевич, воинского звания не имел, боец, родился в 1925 г. в селе Никитовка, Ямпольского района. Сумской обл., призван Ямпольским РВК, Сумской обл., убит 10.03.44 г. в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., похоронен в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., сведений о родственниках нет.

Шнайдер Петр, воинского звания не имел, командир отделения, родился в селе Владимировка, Емильчинского района, Житомирской обл., призван Емильчинским РВК, Житомирской обл., убит 10.03.44 г. в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., похоронен в селе Конатковцы, Шаргородского района, Винницкой обл., сведений о родственниках нет.»

Ось така вона наша історія, хроніка визволення наших сіл. Часом чуєш від байдужих до подій війни людей, що начебто наше визволення проходило без боїв та жертв. А насправді ж усе виглядало по-іншому.

Вбитих партизанів місцеві селяни поховали з почестями на сільському кладовищі. Згодом, у 1958 році їх перепоховали у загальну братську могилу у Соснівці.

Автор вважає за потрібне вказати у нашій книзі імена загиблих партизанів, вбитих у Конатківцях і вдруге перепохованих (2016 р.) в Соснівці. На жаль, при перепохованні, на могилі у Соснівці імена загиблих партизанів не названо. А шкода!..

Із розповідей старожилів ми знаємо, як поводили себе окупанти, коли зустрічали непокору чи вороже ставлення до них. Це розстріли людей, спалені села, пограбування населення. Конатківці якраз і попали під таку немилість до окупантів. І хоч серед партизанів конатківських жителів ще не було, але село всяко допомагало партизанам. Румуни називали село партизанським. І, як і передбачав партизанський ватажок Я. Мельник *«... Когда противник займет село, тогда населению не поздоровится...».*

Так і трапилось. Коли партизани залишили село, сюди на слідуючий день прибули з Лозової румуни. Жандарми почали зганяти жителів села до великого дерев'яного складу-магазину, біля церкви. Сюди попали чоловіки, жінки і навіть діти, як заручники. За непокору і допомогу партизанам того ж дня були **розстріляні** місцеві жителі села Митрофан Швидюк, Денис Богацький та Василь Погорецький. Що румуни задумали вчинити із зачиненими заручниками, то можна тільки здогадуватись. До величезного приміщення з підвалом біля церкви, де вже цілу добу містилися зачинені конатківські люди, підвезли бензин в бідонах...

Але, дякувати Богу, все обійшлося, якщо не враховувати трьох розстріляних селян. Через день якийсь румунський чиновник з Шаргородської претури дав вказівку випустити з полону конатківських жінок, а ще через день і чоловіків. Біди не сталося. Хто ж допоміг бідним селянам і врятував їх від розправи?

Як розповідають старожили села, в тому числі – дід Стратон Гуменюк, цьому сприяв односельчанин Аркадій Очеретнюк, зять івашківського священника. Священника румуни поважали і він користувався авторитетом. Аркадій своїм проханням умовив тестя замовити добре слово за невинних людей, а вже через кілька днів у наших селах були радянські солдати.

В селі були люди, які хоч якось допомагали партизанам хто чим міг. Один з них – старий Стратон Гуменюк, який працював лісником у Трушовецькому лісі й там же проживав з сім'єю в лісниковій хаті, був свідком і полоненим під час румунської облави на партизан.

Сім'я Стратона Гуменюка (другий зліва сидить)

По домовленості через зв'язкових дід Стратон виносив з дому продукти і залишав їх у певному місці для партизанів. Це було в лютому і березні 1944 року. Але хто забирав ті харчі зі схованки, він ні разу не бачив.

Під час облави румунів на конатківських людей після 10 березня, коли партизани дали бій румунам, окупанти схопили разом з конатківськими людьми і лісника Стратона разом з донькою Ганною і племінницею Надією (Балиха), запідозривши їх у зв'язках з партизанами. Нещасних запровадили у Конатківці й зачинили разом з 150-ма конатківчанами у дерев'яний склад біля церкви, де готувалася розправа над людьми з партизанського села. Всіх їх румуни планували спалити живцем. Дякувати Богу, нещастя не сталося.

Які ж події відбувалися у лютому – березні 1944 року у Лозові, коли там базувався батальон румунів? Ворог, звичайно, не дрімав. Вишукував тих місцевих жителів, хто мав зв'язки з партизанами. І таких знаходили.

У перший день весни 1 березня 1944 року в Лозову таємно прибула з Конатковець жителька цього села Баланчук Марія, яка мала завдання дізнатися про розташування та кількість окупантів, що базувалися по домівках лозівчан. На жаль, їй це не вдалося. Румунські солдати впіймали її тут, в селі, довго допитували, катували. 3 березня 1944 року 21-річна комсомолка з Конатковець **Баланчук Марія Софронівна** була страчена. Згодом тіло вбитої було поховано на конатківському кладовищі.

Така ж доля судилася лозівському жителю Довганю Семену Степановичу, який входив до складу підпільної групи, що діяла в селі. Його окупанти затримали і вимагали, щоб він вказав дорогу до конатківських підпільників. Семена Степановича, очевидно, видали румунам місцеві поліцаї, які знали, що він був комуністом і певний час працював у Криму на роботі у органах КДБ.

Арештованого у перших числах березня 1944 року Довганя Семена довго катували, прив'язавши його до лави і били шомполами по всьому тілу. Семен Степанович нічого їм не сказав, хоча знав про місцеве підпілля чимало. Перед самим приходом у Конатківці партизанського з'єднання, 8 березня 1944 року **Довганя Семена Степановича** окупанти розстріляли.

Про ці події автору особисто розповідав уродженець Лозової, письменник і поет, кадровий розвідник, полковник СБУ, дипломат – міжнародник Заграй Дмитро Васильович, який

Довганю Семену Степановичу доводиться внуком по материній лінії.

Партизанські з'єднання після бою в Конатківцях вирушили по маршруту Конатківці – Івашківці – Руданське Перепільчинці – Гута Мовчанська – Насіківка. Далі мовою оригіналу Я. І. Мельника:

Довгань Семен Степанович (в центрі) із співробітниками КДБ. Фото 30-х років XX ст.

11 марта 1944 г.

К утру благополучно достигли села Насиковка, что в 6 км севернее райцентра Шаргород. Хотел идти дальше, но разведка донесла, что впереди противник. Расположились в селе Насиковка двумя соединениями. Я со своим соединением занял восточную сторону села, а Владимиров западную, по берегу речки Мурашка.

В 16.00 разведка донесла, что большая колонна немцев движется на заставы отрядов имени Сталина и Червоного. Отдал приказ занять оборону. Отряд имени Хрущева приказал пройти по лощине и ударить по противнику с правого фланга. Патроны беречь и стрелять только с близкого расстояния. Когда колонна стала приближаться, разведка донесла, что она состоит из угоняемых в Германию. Приказал окружить колонну. Отряды окружили ее с севера, запада и юга, а разведка зашла с тыла – с востока. Во время начавшейся перестрелки пленные стали выхватывать винтовки у конвойных и расстреливать их. 34 немца были убиты сразу. 19 попавших в плен расстреляли после допроса. Всего уничтожили 53 немца. Трофеи: 60 винтовок, 650 патронов и много обмундирования. У нас потеря – один партизан, рядовой ***Додацкий Игнат Митрофанович.***

Освободили 1100 человек, из которых 93 военнопленные, остальные – мирные жители из Хмельницкого и Литинского районов Винницкой области. Как они все радовались своему освобождению, кричали «ура!» в честь партизан, обнимались и целовались! Я призвал их взяться за оружие и гнать оккупантов с нашей священной советской земли. Все они, как один, ответили, что готовы драться до последней капли крови. Вперед вышел пожилой человек, лет шестидесяти, и, обратившись ко всем, сказал: «Вот стоит герой-старик, партизанский командир, который спас меня, тоже старика, от немецкой каторги. Я не пойду домой до тех пор, пока на нашей земле будут немцы. Я стар, но иду в партизаны, чтобы отомстить врагу!»

Из толпы вышел еще один старик, которого я сразу узнал. Он был из села Николаевка Литинского района Винницкой области. 6 января 1944г. мы с Бурченко остановились у него в хате, и по случаю сочельника он угощал нас кутьей и варениками. Он тоже меня узнал. Вышел вперед, но не мог от радости сказать ни слова. Подошел ко мне, обнял и заплакал... Общая радость не помешала нам выявить очередного шпиона. Им оказался переодетый немец, который шел вместе с колонной под видом пленного. Его тут же расстреляли. Для того, чтобы зачислить всех освобожденных в партизаны, разделить их между двумя соединениями, одеть, накормить и обогреть, пришлось задержаться в селе Насиковка еще на один день. Местному населению раздали более 20 000 пудов складированного оккупантами хлеба.

12 марта 1944 г.

Утром все началось с того, что отряд имени Молотова обстрелял колонну немцев, двигавшуюся на райцентр Шаргород. Немцы развернулись и приняли бой. Геройски погиб хороший командир отделения ***Федос Степанович Мячик*** *(его не смогли вынести с поля боя). В это время румынская артиллерия, находившаяся в Шаргороде, открыла огонь по немцам. Немцы развернули свои пушки и ударили по румынам. Началась артиллерийская дуэль, продолжавшаяся до самого вечера. Мы с большим удовольствием наблюдали эту катавасию. Бить немцев с фланга я не рискнул, поскольку противник был до зубов вооружен и успел окопаться.*

В 16.00 к селу Насиковка приблизилась немецкая разведка. Отряд «За Родину» подпустил ее поближе и полностью уничтожил. После этого немцы перенесли огонь своей артиллерии на село Насиковка, но особого урона не причинили.

В 19.00 вышли на марш. Маршрут: село Насиковка, минуя село Копыстырин, форсировать реку Мурафа в 2 км восточнее села Копыстырин, пройти северной окраиной села Клекотына (прежнее название – Заячевка), село Михайловка».

Два партизанські з'єднання під командуванням Я.Мельника і М.Владимирова у селі Насіківка поповнило свої ряди з числа звільнених полонених, а також із числа добровольців сіл Конатківці, Руданське, Перепільчинці, Насіківка, Плебанівка, Лука Мовчанська та ін. Серед них були і земляки з Конатковець: Андрій Шуткевич, Аркадій Очеретнюк, Іван Небеснюк.

На жаль, лозівських добровольців не виявилось.Очевидно, підпільники Лозової були добре налякані діями і знущаннями окупантів над згаданими Баланчук М.С. і Довганем С.С., яких окупанти розстріляли в селі. Далі із щоденника Я.Мельника:

13 марта 1944 г.

На рассвете достигли села Михайловка, что в 12 км западнее железнодорожной станции Рахны. Заняли восточную окраину. Село не могло поместить 3000-ное войско, возы с лошадьми и часть людей расположились в 5-м и 7-м кварталах леса, что за селом, в местах «Забава», «Белая» и др. Приказал отряду имени Сталина разгромить железнодорожную станцию. Совместно с подошедшей разведкой соединения имени Ленина отряд имени Сталина уничтожил небольшой гарнизон железнодорожной охраны (8 румын захватили в плен), взорвал один паровоз, а другой пустил на всех парах в направлении железнодорожной станции Ярошенка, разобрал полтора километра рельсов, сжег 3 цистерны керосина (80 тонн) и 2 цистерны патоки (56 тонн), сжег автодрезину, электромоторы в депо, уничтожил 1 км телефонно-телеграфной связи, взорвал водокачку и водонапорную башню.

Местному населению раздали более 20 000 пудов складированного хлеба и более 290 тонн сахара. Идет мне навстречу старуха. Несет килограмм десять сахара. Спрашиваю: «Чего

так мало взяла?» Отвечает: «Не хватает силенки». Мальчик лет двенадцати нес пуда два сахара, устал и остановился отдохнуть. Хочет идти дальше, а поднять мешок не может. Иду мимо. Он просит помочь ему закинуть мешок на плечи. Я поддал мешок и сказал: «Много набрал, не донесешь». Он отвечает: «Думал – мало, а оно – много!» Хлеб и сахар разбирали жители близлежащих сел.

В 16.00 поехали с Бурченко в баню на станцию. Хорошо побанились. После бани старик-банщик Купчишин Петр пригласил к себе в гости. Угостил обедом. Выпили по чарке самогона.

В 19.00 вышли на марш. Маршрут: село Михайловка, село Семеновка, село Деребчин, перейти шоссе Шпиков – Могилев-Подольский, село Зведеновка, село Голынчинцы. По шоссе Шпиков – Могилев-Подольский курсировали два танка. Мы выждали момент и благополучно перешли шоссе.

До великого партизанського з'єднання в цей день влились жителі с. Михайлівки Лук'янов Микола Федорович, Чорненький Юрій Калістратович, який недавно повернувся із тираспольської в'язниці та Турчак Володимир Петрович. У 6-му кварталі михайлівського лісу партизани розстріляли 8 румунів та 2-х німців. Поліцаї і староста втекли з села. Лише з приходом у село через кілька днів (19 березня 1944 р.) радянських воїнів у складі 133 стрілецької дивізії, які визволяли нашу Шаргородщину, найзатятіших поліцаїв Гончара Мину і Гончара Федора було повішано і поховано у тому ж 6-му кварталі лісу.

Далі з Михайлівки 3000-й загін партизанів вирушив на Деребчин – Зведенівку і 14 і 15 березня перебував у Голинчинцях, рейдуючи по сусідніх селах, а 17 березня знову у Голинчинцях.

Настало довгоочікуване 17 березня 1944 року.

Про останній день партизанської війни, яка закінчилась для них у Голинчинських лісах, Яків Іванович Мельник – командир Вінницького з'єднання у своєму щоденнику писав:

«17 марта 1944 г.

Ночью подошли к селу Голынчинцы. Оказалось, что село занято немцами. Приказал трем отрядам выбить их. В ходе перестрелки убито 27 солдат и офицеров противника. Пленных – 8, из которых 2 – грузины. Однако, противник село не оставил. При-

казал прекратить операцию и отойти на южную окраину леса, к высоте 313,0. Там находилась глубокая лесная балка, в которой можно было скрыться.

На рассвете пришли в балку, что в 5 км севернее села Рожнятовка и в 1 км восточнее шоссе Джурин – Рожнятовка. Расположились и заняли круговую оборону.

В 11.00 разведка донесла, что с востока в нашем направлении движутся три колонны немцев. Приказал готовиться к бою. Но разведка ошиблась. Это были регулярные части Красной Армии. Долгожданная встреча! Начался митинг. Речи были короткие. То, о чем столько мечтали – произошло. Славили рабоче-крестьянскую Красную Армию и нашего вождя товарища Сталина.

После митинга приказал выйти на марш. Маршрут: высота 313,0, село Рожнятовка. Прибыли в село Рожнятовка и разместились в прежних хатах. К нам в гости на обед прибыли офицеры Красной Армии. Один из них – командир 3-й гвардейской дивизии полковник Конев. Серьезный мужик. Выпили за Победу.

В 19.00 пригласил к себе командир корпуса генерал-лейтенант Горячев. Поехал вместе с Бурченко, Владимировым и Нижником. Горячев попросил оказать ему помощь в захвате переправы через реку Днестр в г. Могилев-Подольский. Договорились, что мы выделим для проведения этой операции 210 человек. Вооружение: 10 пулеметов, 70 автоматов и 130 винтовок. Выступить они должны на рассвете.

Поужинали и собрались уезжать. Вышли к лошадям, и тут оказалось, что наших с Бурченко лошадей взяли себе Конев и его командир разведки и ускакали, а своих лошадей оставили нам. Что ж, не жалко. Пусть они теперь геройски воюют на наших лошадях!»

Як ми бачимо із щоденника командира Вінницького партизанського з'єднання Якова Мельника, 17 березня 1944 року його велике партизанське з'єднання, перебуваючи з боями в районі села Голинчинці, зустрілось із передовими частинами Радянської Армії, що наступали, і влились в їх ряди. Далі була дорога на Могилів.

Такими нелегкими шляхами проходили Вінницькі партизани по нашій Шаргородщині.

А лозівським і конатківським селянам після важких випробувань і трагічних березневих днів 1944 року, коли в Лозові розстріляли підпільників Марію Баланчук і Семена Довганя, а в Конатківцях готувалася розправа над 150 жінками і чоловіками за зв'язок з партизанами, до визволення ще залишалося кілька довгоочікуваних днів…

Із сусідніх Івашковець долинали звуки стрільби і вибухів гранат. Там йшов бій.

Про один із епізодів визволення наших сіл від окупантів піде мова далі. Як розповідали очевидці, біля четвертої години дня в село Івашківці увійшли радянські солдати і цивільна людина з кулеметом. Йшли серединою дороги, не застосовуючи будь-яких заходів безпеки. Поминули церкву (тепер на тому місці пам'ятник загиблим воїнам односельчанам) і попрямували до лісництва. На краю першої за церквою вулиці, стояла хата Пелагеї Мазур, в якій на той час відпочивали два німці, звичайно, не сподіваючись, що цього дня в село можуть прийти радянські солдати... Це було 18 березня 1944 року.

Було дві версії про сутичку, яка виникла: перша, що самі німці побачили наших солдатів, і друга, що сама хазяйка хати їх розбудила, щоб тікали подалі від гріха.

В усякому разі, німець через вікно стріляє в безпечно ідучих по дорозі наших солдатах, і вбиває наповал одного з них, а також цивільного Петра Ковтуна, жителя с.Слободи-Шаргородської. Уцілілі солдати почали обстрілювати хату, в якій окрім німців, знаходилась господиня з трьома малолітніми дітьми.

Зав'язалась запекла перестрілка, в якій одного німця вбили, а другий все ще продовжував відстрілюватись. Жінка з дітьми зняла крик, і непомітно для німця з трьохрічною дівчинкою і хлопчиком, який тримався за мамину спідницю, шмигнула з хати на город. А восьмирічна Надійка залишилась в хаті, як заложниця, і німець прикривався нею як щитом, щоб наші не стріляли. Хоч сам стріляв влучно і зумів убити ще п'ятьох наших бійців. Тільки підоспілий радянський командир, обійшовши хату з тилу, через вікно гранатою вбив німця. Мертвою виявилась у кімнаті і Надійка. Згоріла і хата.

Розлюченні такими втратами, наші солдати ще цього ж дня

упіймали в селі німців, двох із них повісили на груші в огороді, а двох вбили.

Знову ж таки слід відмітити, що не так просто і легко проходило звільнення наших шаргородських сіл від окупантів. Були жертви і серед воїнів, і серед мирного населення, і серед партизанів.

Через поодинокі бої в селах у Конатківцях радянська влада практично була встановлена 22 березня 1944 року, а в Лозовій – 20 березня. Але до Перемоги ще було далеко.

Березень 1944-го

Ці березневі болотні дні 1944-го нашими селами йшли на захід одиноко чи групами німецькі солдати. Румуни уже з села всі повтікали разом із поліцаями. Зморені, обмоклі, кульгаві німецькі вояки, часто опираючись на гвинтівку, як на палицю, вони заходили по селах до хат, щоб обігрітись, обсушитись та щось з'їсти. Одна з таких груп німців опинилась у Лозові, що знаходилась на шляху до Могилева, куди відступали окупанти.

До села долинали звуки автоматичних та кулеметних черг І вибухів гранат. Це ішов бій у Івашківцях. Радянські воїни 38-ї, 40-ї і 27-ї Армій 1-го і 2-го Українських фронтів звільняли села Шаргородщини. В село вступили бійці 42-ї стрілецької дивізії, якою командував генерал Бобров. А тут раптом такі колишні зухвалі й самовпевнені німецькі вояки тепер виглядали зовсім не по-вермахтськи... Проходили повз селянські хати і просили їсти...

Давно відомо – український народ завжди був гостинним і доброзичливим для всіх, в тому числі й до непрошених зайдів. І, пам'ятаючи слова молитви Божої «...Хліб наш насущний дай нам сьогодні й прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим...», окремі лозівські жінки, побачивши жалюгідних німецьких солдат, виносили з хат хліба «завойовникам». Але в душі кожної були сумні думки. Кожна думала про свого солдата, який теж десь на чужині або вже лежить в землі, або просить допомоги...

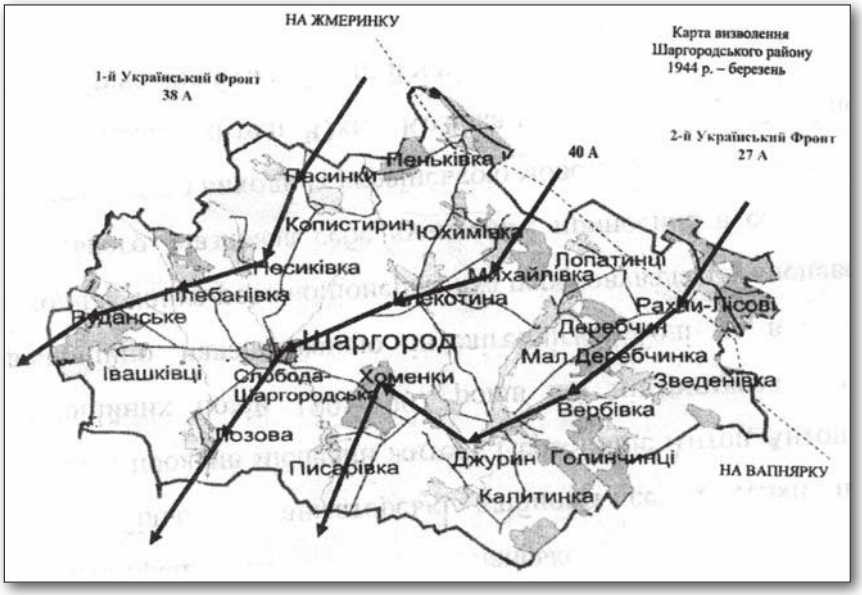

У таких умовах по нашому бездоріжжю доводилось наступати радянським піхотинцям у березні 1944 р.

20 березня у 1944-му році був день понеділок. Через село з боку Шаргорода і Теклівки по грунтових польових дорогах рухалися наступаючі радянські воїни. Сказати, що вони рухалися, це ще нічого не сказати. Під ногами було непрохідне болото. Березень 1944-го був майже без морозів. Коні ледь тягнули свої вантажі, а солдати вимушені рухатися самі, та ще й допомагати коням і машинам.

Дату 20 березня лозівські селяни запам'ятали як день визволення їх від окупації нацистами. Цього дня в селі було відновлено радянську владу. Зразу ж запрацювала сільська рада. Її очолив Мерзенюк Родіон, який вже в грудні 1944 року після повної мобілізації в селі теж був мобілізований.

Першочерговим завданням нового керівника була мобілізація військовозобов'язаних чоловіків. Таких в селі назбиралось біля чотириста. Тут, у Лозовій, було організовано збірний пункт Шарго-

родського військкомату. Майже всі чоловіки на протязі 2-х місяців, без всяких заперечень, вступали до лав Червоної армії. Більшість з них потрапляли служити до Першого і Другого Українських Фронтів. Їхній шлях був на Європу. У селі залишилися лише інваліди, пенсіонери та хворі чоловіки. Жінки і діти взяли на себе домашні турботи і роботу в колгоспі.

На жаль, часто зовсім не підготовлених молодих бійців зразу ж кидали у вогняне пекло в Молдавії, Румунії, Угорщині. Багато наших лозівчан уже ніколи не повернуться з тих фронтів. Більшість загиблих там і покоїться – у Румунії та Угорщині.

Гинули наші хлопці часто тільки через те, що були слабо або й зовсім не озброєні, не підготовлені, не обізнані у військовій справі. Ці люди ставали явним гарматним м'ясом, а Україна – великим плацдармом з живим матеріалом.

Чимало загинуло новобранців під Яссами, що в Румунії, а ще більше в Угорщині. Багато молодих тіл українців полягло навколо озера Балатон. Наші лозівські хлопці поклали свої голови на австрійській, чехословацькій, югославській, польській землі, а також на землях Німеччини. Добре озброєні німецькі підрозділи із зручних позицій перехресним вогнем кулеметів та гармат безжально нищили лави щойно мобілізованих українських селян і робітників.

Там, на фронті в Карпатах Румунії, наших беззахисних і беззбройних юнаків у цивільному одязі називали «одноразовими солдатами». Таких при визволенні Києва загинуло понад пів мільйона чоловік. Але часом ці одноразові солдати творили чудеса. Пропонуємо уривок із книги А.Нагребецького «Ветерани Шаргородщини в роки Вітчизняної війни». На сторінці 430 йде мова про нашого земляка із Гибалівки Василя Шаварана, який був призваний до армії в березні 1944-го разом із лозівськими, шаргородськими 20-тирічними юнаками. У заголовку «Перший рукопашний бій без зброї» учасник цього бою Гречаний Микола Микитович згадує:

«Перед ранком у сутінках ночі злетіла зелена ракета, а за нею зразу дві червоних. Зрозуміло, що це якийсь сигнал.

– Хлопці! Якщо буде напад на нас, – сказав Василь Шаваран, – падайте всі на землю, так добре видно противника! Хапайте за ноги ворогів! Виривайте зброю! Бийте хто чим може!

Це було останнє, що можна було почути, бо стрілянина розпочалася така шалена, що далі діяв кожен як міг. Бій продовжувався недовго, хоч кожна хвилина здавалася вічністю.

Врятувала остання Василева підказка: лежачим на землі було видно фашистів, які, приклавши автомата до живота, поливали вогнем перед собою з метою посіяти паніку серед радянських солдатів.

Перші фашисти, що попадали і припиняли стрілянину, вже вовтузились під нашими беззбройними, які накидались по два – три чоловіка на одного німця, били чим могли, душили, виривали зброю.

Поступово стрілянина вщухла. Лише чути в темноті стогони, хропіння та тупі і глухі удари зброєю.

Світало. Уцілілі німці віддалились, і згодом бій відбувався далі в тому ж напрямку. Наша команда поволі збиралась до палаток. Хлопці, збуджені цим першим в житті та ще й таким незвичайним, майже рукопашним боєм, почали ділитися своїми враженнями. Особливо раді були ті, хто вже мав власну зброю, бо відчували свою силу. «Якби не полягали, а кинулись тікати, загинули б усі» – була загальна думка.

Рано-вранці прибіг наш лейтенант. Побачив чимало вбитих

німців. Чув, що тут був бій. Думав, що нас уже немає в живих. Вишикував, перерахував, залишився задоволений. Дехто вже мав зброю.

– І все-таки, як ви умудрились перемогти? – запитав лейтенант, – хто був за командира?

– Командира не було, а крикнув щоб лягати і хапати за ноги німців та виривати зброю ось цей Василь, – відповів один із солдатів.

– Рядовий Василь, вийти із строю! – наказав лейтенант.

Василь, з німецьким автоматом на грудях ступив три кроки і, як потрібно, повернувся до строю і доповів: «Рядовий Шаваран».

– За проявлену ініціативу по врятуванню роти та відбиттю ворожої атаки, оголошую подяку!

– Служу Радянському Союзу!..».

Із числа тих, хто був призваний з села у березні-квітні, наші хлопці гинули вже у травні, червні, липні, серпні місяці 1944-го. Серед них: Костур Іван Микитович, Матусяк Олександр Петрович, Байда Пилип Климович, Бабин Микола Федорович, Охотський Василь Леонтійович, Фаландиш Йосип Мойсейович, Гаврилюк Іван Омельянович, Гудзикевич Леонтій Миколайович, Гаврилюк Петро Олексійович, Сиворінський Василь Григорович, Юрчак Терентій Васильович, Юрчак Юхим Якович, Ясинецький Флоріан Войтехович, Ясинецький Ярема Павлович та багато інших наших чоловіків. Із загального числа мобілізованих 562 лозівських чоловіків загинуло тільки у квітні, червні, вересні 1944 р. 122 новобранці. Усіх лозівчан загинуло за роки війни 216 чоловік, з Теклівки – 62 чоловіки.

Вічна їм слава!

Бог свідок: ми виграли війну у німців тільки завдяки спільним зусиллям усіх націй колишньої держави СРСР, в тому числі й українців.

Проста статистика про загиблих односельчан свідчить, що гинули наші лозівські чоловіки за віком:

від 40 до 55 років – 37 чол.

від 30 до 40 років – 41 чол.

від 23 до 30 років – 78 чол.

від 20 до 22 років – 43 чол.

дев'ятнадцятирічних – 11 чол.

вісімнадцятирічних – 6 чол.

Полягли наші хлопці вічним сном на чужих землях Румунії, Угорщини, Австрії, Чехії, Німеччини та ін. Вічна їм слава! Дякуємо за Перемогу!

Вдячні лозівчани побудували на честь 216-ти загиблих у роки Другої світової війни 1939-1945 рр. своїх земляків пам'ятник, з викарбуваними на граніті іменами загиблих, біля підніжжя якого завжди лежать квіти.Такий же памятник увіковічнив і пам'ять 62-х теклівських чоловіків.

Біля обеліску Слави ветерани с. Лозова

Пам'ятник у с. Теклівка

Лозова і Теклівко! Пам'ятай Героїв, пам'ятай своїх синів!

Списки воїнів, які загинули у роки Другої Світової війни

с. Лозова

Бабин Іван Михайлович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 05.07.1944 р. Похований в м.Сучава, Румунія.

Бабин Ілля Ілліч, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в листопаді 1944 р. Похований в Угорщині.

Бабин Кирило Іванович, 1892 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 1944 р.

Бабин Микола Федорович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 25.081944 р. Похований в Румунії.

Бабин Федір Власович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.09.1944 р. Похований в с.Сучени, Румунія.

Бажанов Олексій Михайлович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Байда Василь Авксентійович, 1919 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в листопаді 1944 р.

Байда Григорій Давидович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944 р. Похований в с.Сургавиця, Румунія.

Байда Григорій Савич, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 р.

Байда Іван Давидович, 1898 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 19.09.1944 р. Похований в с.Кончево, Румунія.

Байда Іван Іванович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 р.

Байда Пилип Климович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.07.1944 р. Похований в Румунії.

Байда Федір Давидович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944 р. Похований в Румунії.

Байда Сава Давидович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 05.09.1944 р. Похований в Румунії.

Бак Дем'ян Андрійович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Загинув 26.09.1944 р. Похований в м.Оршова, Румунія.

Бак Іван Прокопович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.05.1945 р. Похований в м.Брно, Чехословаччина.

Бак Павло Киріакович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 12.09.1944 р. Похований в м.Георгені, Румунія.

Бевзюк Володимир Семенович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 27.09.1944р. Похований в Румунії.

Бевзюк Іван Мойсейович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 19.04.1945р. Похований в м.Кобарід, Австрія.

Бевзюк Степан Михайлович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944р.

Богомолов Віталій Іванович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 19.09.1942 р. Похований в м.Воронеж.

Боднар Іван Кіндратович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Бойчук Гаврило Никифорович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 28.09.1944р. Похований в с.Пояна, Румунія.

Бородавка Никифор Степанович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Гаврилюк Василь Пархомович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944р.

Гаврилюк Григорій Григорович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944р.

Гаврилюк Іван Іванович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Гаврилюк Іван Никифорович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 12.10.1943р.

Гаврилюк Іван Омелянович, 1907 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.08.1944р. Похований в с.Пояна – Микулі, Румунія.

Гаврилюк Панас Олексійович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 19.09.1944р. Похований в Румунії.

Гаврилюк Петро Олексійович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 р.

Гаврилюк Федір Олексійович, 1907 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 13.09.44. Похований в с.Борвіз, Румунія.

Гаврилюк Федот Ілліч, 1919 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 14.03.1943р. Похований в с.Іванково, Староруський район, Новгородська область.

Гаврилюк Федот Петрович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 році. Рядовий. Загинув в липні 1944р.

Гамлінський Микола Петрович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Герасименко Степан Савич. Кадровий. Молодший лейтенант. Загинув 16.08.1941 року.

Герасимик Степан Лукич, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув.

Герасимик Степан Савич, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув.

Голоднюк Дмитро Пилипович, 1897 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.08.1944р. Похований в с.Ілішієшті, Румунія.

Гончарук Арсеній Павлович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944р.

Горецький Петро Степанович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 01.01.1945року. Похований в с.Керпань, Чехословаччина.

Гудзикевич Антін Миколайович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.05.45. Похований в с.Візовіце, Польща.

Гудзикевич Василь Петрович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув в червні 1941року.

Гудзикевич Іван Кирилович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 06.09.1944 року.

Гудзикевич Іван Пилипович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув в червні 1944р.

Гудзикевич Леонтій Миколайович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944року.

Гуліда Іван Якович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944р. Похований в с.Пояна, Румунія.

Данилюк Михайло Антонович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Данилюк Олексій Авксентійович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Данилюк Петро Спиридонович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.02.1945року. Похований в колишній Чехословаччині.

Джулепа Іван Федотович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Довгань Семен Степанович, 1903 р., українець, службовець. Учасник партизанського підпілля на Шаргородщині. Страчений ворогами 8.03.1944 р. Похований у с.Лозова.

Долинський Іван Феодосійович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув.

Дончак Артем Семенович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 24.05.1942 року.

Дончак Іван Давидович, 1898 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 18.09.1944 р. Похований в Румунії.

Дончевський Іван Мойсейович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944році.

Дубовий Борис Порфирович, 1919 р., українець. Кадровий. Капітан. Загинув 04.09.1943року. Похований в с.Бурцева Гора, Смоленська обл.

Дубовий Микола Ілліч, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Дубовий Михайло Омелянович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Дубовий Михайло Петрович, 1894 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 06.10.1944року. Похований в м.Сована, Румунія.

Дудник Василь Олександрович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в листопаді 1944 року.

Дудник Влас Бартоломійович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.06.1944 р. Похований в Румунії.

Дудник Іван Павлович, 1917 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Дудник Іван Петрович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 14.07.1942 року.

Дудник Іван Романович, 1920 р., українець. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув.

Дудник Микита Павлович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 06.12.1944 року.

Дудник Олександр Кононович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 12.02.1945 року. Похований в м.Візинау, Німеччина.

Євчен Василь Миколайович, 1893. р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Євчен Дмитро Кирилович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 18.09.1944 року.

Євчен Кирило Никифорович, 1897 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в квітні 1944 року.

Євчен Кіндрат Савич, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 05.10.1944 року. Похований в м.Жешув, Польща.

Заверюха Григорій Карпович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в травні 1944 року.

Заграй Василь Степанович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.09.1944 року. Похований в с.Кошва, Румунія.

Заграй Василь Тимофійович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Заграй Володимир Гаврилович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Іванишин Михайло Федорович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в травні 1944 року.

Клак Іван Гордійович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 21.08.1944 року. Похований в с.Боанень, Румунія.

Клак Феодосій Юхимович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в серпні 1944 року.

Коваль Семен Полікарпович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Коваль Сергій Єфремович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Коваль Терентій Єфремович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944 року. Похований в Румунії.

Ковальський Іван Флоріанович, 1894 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Ковальський Павло Пилипович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 15.12.1944 року. Похований в м. Мезечат, Угорщина.

Колбас Агапій Омелянович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.09.1944 року. Похований в Румунії.

Корпалюк Михайло Федорович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 році.

Краєвський Петро Михайлович, 1921 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Кривий Іван Петрович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 07.10.1944 року.

Кривий Панас Харитонович, 1921 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 05.04.1945 року. Похований в м.Бельськ, Польща.

Кушнір Микола Йосипович, 1898 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.08.1944 року. Похований в Румунії.

Лесь Іван Васильович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в травні 1945 року. Похований в Австрії.

Логин Михайло Данилович, 1901 р., українець. Мобілізований в 1941 р. Лейтенант. Загинув 08.11.1944 року. Похований в с.Свешево, Варшавське воєводство, Польща.

Лупак Василь Дмитрович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Гвардії молодший лейтенант. Загинув 11.04.1944 року. Похований в с.Глинна, Козівський р-н, Тернопільська обл.

Магдалюк Іван Олександрович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1944 році.

Маруняк Василь Давидович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 28.05.1944 року. Похований в Румунії.

Маруняк Іван Андрійович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 році. Рядовий. Загинув.

Маруняк Феодосій Мойсейович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в вересні 1944 року.

Марценюк Гнат Петрович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 26.07.1942 року. Похований в м.Батайськ, Ростовська обл.

Марценюк Йосип Петрович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 році. Рядовий. Загинув.

Марценюк Франко Петрович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 році. Рядовий. Загинув 19.01.1943 року. Похований в с.Дубки, Тверська обл.

Мар'яш Василь Павлович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 році. Рядовий. Загинув 02.09.1944 року. Похований в Румунії.

Мар'яш Іван Михайлович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 21.03.1945 року. Похований в Угорщині.

Мар'яш Микола Григорович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Мар'яш Яків Андрійович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Матусяк Карпо Андрійович, 1920 00.06.44. р., українець, селянин, Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув в 1942 р.

Матусяк Михайло Прохорович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 31.10.1944 року. Похований в м. Цібакхаза, Угорщина.

Матусяк Олександр Петрович, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 27.08.1944 року. Похований в Румунії.

Матусяк Олександр Степанович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 25.04.1945 року. Похований в м.Штеттен, Австрія.

Матусяк Пилип Васильович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1943 р. Цимлянським РВК, Ростовська обл. Рядовий. Загинув 05.08.1943 року.

Матусяк Семен Артемович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Матусяк Степан Григорович, 1921р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 23.12.1944 року. Похований в с.Янок, Угорщина.

Меєр Антон Григорович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Помер від ран 12.02.1942 року. Похований в с.Березища, Ленінградська обл.

Мельник Микола Юхимович, 1917 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Мерзенюк Андрій Вікторович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1942 р.

Мерзенюк Іван Васильович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в серпні 1944 року.

Мерзенюк Петро Прохорович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в серпні 1944 року.

Мерзенюк Пилип Вікторович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Лейтенант. Загинув.

Михайлюк Олександр Юхимович, 1918 р., українець, селянин, Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Михайлюк Семен Микитович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в березні 1945 року.

Молдован Семен Тимофійович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Назарчук Трохим Лаврентійович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1944 році.

Незгода Тимофій Іванович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Новицький Іван Андрійович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Лейтенант. Загинув 20.08.1943 року. Похований в с.Хухра, Охтирський р-н, Сумська обл.

Олійник Андрій Петрович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в грудні 1941 року.

Олійник Іван Антонович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в серпні 1942 року.

Олійник Олександр Петрович, 1921 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Олійник Петро Трохимович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Охотський Василь Кирилович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Охотський Василь Леонтійович, 1911 р., українець, селянин, Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.07.1944 року. Похований в с. Строєшті, Румунія.

Охотський Іван Платонович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Охотський Ілля Онуфрійович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в травні 1942 року.

Охотський Йосип Кирилович, 1897 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 02.10.1944 року. Похований в с. Лібан-Фолво, Румунія.

Охотський Михайло Терентійович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Охотський Петро Федорович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в серпні 1944 року. Похований в Румунії.

Павлишин Омелян Мойсейович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 11.04.1945 року. Похований в с.Катиледен, Австрія.

Павловський Панас Гнатович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.03.1945 року. Похований в м.Бельськ, Польща.

Паламар Іван Олександрович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Похилюк Арсеній Петрович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 11.10.1944 року. Похований в с.Ватра-Дорней, Румунія.

Почвірний Іринарх Пантелеймонович, 1896 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 04.11.1944 року. Похований в м.Бюксек, Угорщина.

Пустовий Андрій Андрійович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 22.08.1944 року. Похований в Румунії.

Пустовий Мефодій Федорович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.12.1944 року. Похований в с.Чонках, Угорщина.

Пшук Адольф Антонович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 18.10.1944 року.

Пшук Василь Семенович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 31.10.1944 року. Похований в с.Хайте, Угорщина.

Пшук Іван Онуфрійович, 1917 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Пшук Михайло Васильович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 01.09.1944 року.

Пшук Михайло Микитович, 1900 р., українець, селянин, Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Пшук Павло Пантелеймонович, 1896 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 08.03.1945 року. Похований в с.Дубрава, Чехословаччина.

Пшук Петро Тимофійович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Пшук Станіслав Степанович, 1907 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 13.02.1945 року. Похований в Польщі.

Пшук Пилип Іванович, 1919 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 19.03.1943 року. Похований в м.Краснодар.

Розлуцький Леонід Дем'янович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в серпні 1941 року.

Сиворінський Аврам Миколайович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.01.1945 року. Похований в Угорщині.

Сиворінський Василь Григорович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 28.05.1944 року. Похований в Румунії.

Сиворінський Михайло Андрійович, 1911 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в листопаді 1944 року.

Сиворінський Олександр Аврамович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 26.01.1945 року. Похований в Східній Прусії.

Сиворінський Петро Андрійович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув у вересні 1941 року.

Сиворінський Петро Микитович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 17.11.1944 року. Похований в Угорщині.

Сиворінський Петро Созонович, 1917 р., українець, селянин, Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув 23.02.1945 року. Похований в Німеччині.

Сиворінський Федір Петрович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944 року. Похований в м.Ботошані, Румунія.

Сиротюк Андрій Климович, 1896 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 09.10.1944 року. Похований в с.Комаді, Угорщина.

Сиротюк Антін Овксентійович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Сиротюк Володимир Пилипович, 1919 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув в квітні 1945 року.

Сиротюк Кирило Онуфрійович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 06.10.1944 року. Похований в с. Глежерія, Румунія.

Слюсар Антін Спиридонович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Слюсар Василь Микитович, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Слюсар Григорій Степанович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Помер від ран 06.09.1944 року. Похований в м.Вільнюс, Литва.

Слюсар Микола Єфремович, 1919 р., українець. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув в серпні 1941 року.

Слюсар Михайло Степанович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 07.10.1944 року. Похований в с.Комаді, Угорщина.

Смеречинський Андрій Михайлович, 1918 р., українець, селянин, Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в вересні 1941 року.

Смеречинський Микита Семенович, 1910 р., українець, селянин, Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 08.11.1944 року. Похований в с.Кукаріца, Угорщина.

Смеречинський Олександр Михайлович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Сморжевський Петро Полікарпович, 1914 р., українець, робітник. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 07.06.1944 року. Похований в с. Мунтені, Румунія.

Струк Андрій Сергійович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Струк Іван Миколайович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Тиховський Іван Олександрович, 1922 р., українець, робітник, Мобілізований в 1943 р. Донецьким МВК. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Тиховський Михайло Федорович, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 14.11.1944 року. Похований в с.Берінг, Угорщина.

Ткаченко Іван Іванович, 1919 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Токарський Олексій Леонтійович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Фаландиш Ілля Степанович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 22.08.1944 року. Похований в Румунії.

Фаландиш Йосип Мойсейович, 1896 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944 року. Похований в с.Буцулуки, Румунія.

Федоровський Михайло Овксентович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Федчук Микола Давидович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Фільварків Володимир Якович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Фільварків Іван Іванович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 03.09.1944 року. Похований в с.Доля, Румунія.

Фішман Франк Маркович, 1918 р., єврей, вчитель. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув 19.10.1942 року.

Хаєцький Григорій Йосипович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Молодший сержант. Загинув 30.09.1944 року. Похований в с.Кирлибаба, Румунія.

Чайна Григорій Никифорович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Черній Сергій Захарович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Старшина. Загинув в червні 1944 року.

Шевчук Микола Якович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Шуляк Василь Платонович, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 03.10.1944 року. Похований в м.Роман, Румунія.

Шуляк Олексій Назарович, 1917 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в серпні 1944 року.

Шуляк Федір Федорович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 24.07.1942 року. Похований в с.Червоний Яр, Ростовська обл.

Яковець Олексій Семенович, 1899 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 11.01.1945 року. Похований в с. Чолтово, Чехословаччина.

Яковець Петро Олексійович, 1923 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в вересні 1944 року.

Янишин Євстахій Станіславович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 31.05.1944 року.

Ясинецький Антон Антонович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Ясинецький Броніслав Іванович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1941 року.

Ясинецький Валер'ян Казимирович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 27.12.1944 року. Похований в с. Шалго, Угорщина.

Ясинецький Василь Григорович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.11.1944 року. Похований в Угорщині.

Ясинецький Віктор Степанович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 12.01.1945 року. Похований в с.Йошвафе, Угорщина.

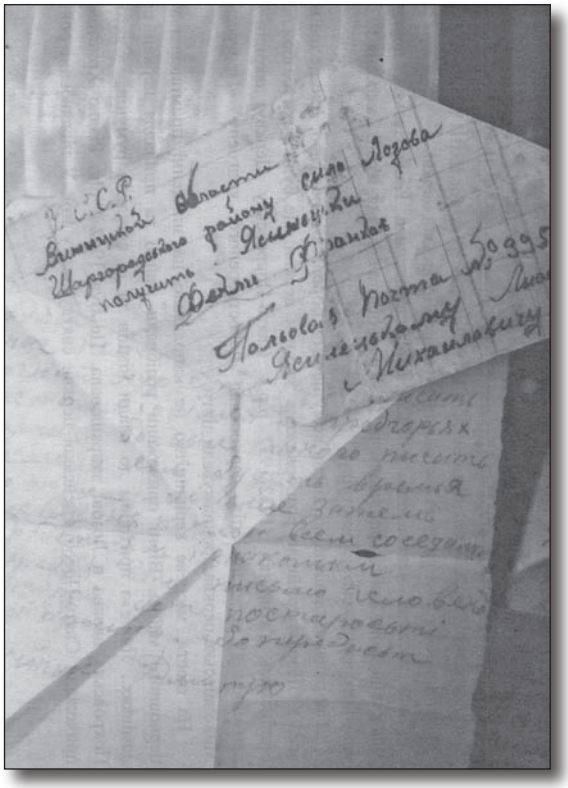
Ясинецький Григорій Мойсейович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Ясинецький Дмитро Родіонович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в вересні 1944 року.

Ясинецький Євстахій Іванович, 1913 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Ясинецький Іван Августович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув 06.08.1944 року. Похований в Білорусії.

Ясинецький Іван Антонович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Лист з фронту
Ясинецького Леоніда Михайловича

Ясинецький Іван Федорович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в вересні 1944 року.

Ясинецький Леонід Михайлович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1945 році.

Ясинецький Леонтій Іванович, 1924 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.02.1945 року. Похований в Німеччині.

Ясинецький Лук'ян Михайлович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.08.1944 року.

Ясинецький Михайло Семенович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 02.09.1944 року. Похований в с.Деканешті, Румунія.

Ясинецький Олексій Антонович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в серпні 1941 року.

Ясинецький Петро Євстахійович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув у полоні 20.12.1944 року. Похований в т.Ламсдорф, Німеччина.

Ясинецький Тихон Макарович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в серпні 1944 року.

Ясинецький Флоріан Войтехович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року. Похований в Румунії.

Ясинецький Франц Антонович, 1919 р., українець, селянин. Мобілізований в 1939 р. Рядовий. Загинув в лютому 1945 року.

Ясинецький Ярема Павлович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

с. Теклівка

Абрамович Пантелеймон Васильович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 19.10.1944 року. Похований в с.Беренда, Румунія.

Бияківський Гаврило Артемович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в травні 1944 року.

Білий Іван Дорофійович, 1912 р., українець, селянин. Мобілізований 1941 р. Рядовий. Загинув 15.11.1944 року.

Боровський Дмитро Григорович, 1908 р., р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 09.11.1944 року.

Гергуш Віктор Шимкович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в травні 1944 року.

Гончар Іван Іпатійович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Гончар Михайло Давидович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Горбатюк Григорій Миколайович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 06.10.1944 року. Похований в с.Рогоаза, Румунія.

Горбатюк Карл Іванович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув.

Горбатюк Лаврентій Миколайович, 1907 р., українець, селянин, Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в березні 1945 року.

Горбатюк Пилип Миколайович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 01.01.1945 року. Похований в м.Буда, Угорщина.

Гуменюк Михайло Дем'янович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.11.1944 року.

Гуменюк Улян Тимофійович, 1903 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 08.08.1943 року. Похований в Курській обл.

Жмурко Григорій Корольович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 14.12.1944 року. Похований в с.Варцхартьян, Угорщина.

Жмурко Іван Матвійович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Заверюха Дмитро Омелянович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 18.03.1945 року. Похований в Угорщині.

Заверюха Іван Григорович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Заверюха Омелян Іванович, 1916 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Заверюха Федот Васильович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в січні 1945 року.

Кавецький Болеслав Петрович, 1921 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Сержант. Загинув 17.03.1944 року. Похований в с. Суходіл, Слов'яносербський р-н, Луганська обл.

Кавецький Павло Федорович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Помер від ран 01.10.1944 року. Похований в м. Прайд, Румунія.

Камінський Михайло Данилович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в 1944 році.

Ковтун Федір Пилипович, 1909 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в січні 1945 року.

Когут Іван Прокопович, 1920 р., українець, селянин. Мобілізований в 1940 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Кондратюк Олексій Васильович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 05.10.1944 року. Похований в с. Клокочевац, Югославія.

Костур Іван Микитович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Костур Пилип Леонтійович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в травні 1945 року. Похований в Чехословаччині.

Костур Федот Созонович, 1897 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 25.01.1945 року. Похований в Угорщині.

Кравець Панас Іванович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Красножон Іван Кирилович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1941 р.

Магдалюк Григорій Леонтійович, 1902 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1943 р.

Магдалюк Петро Павлович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в травні 1944 року.

Магдалюк Яків Олександрович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 10.09.1944 року.

Мазур Василь Павлович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в жовтні 1944 року.

Мазур Гаврило Михайлович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 15.09.1944 року. Похований в с.Пояна, Румунія.

Мазур Йосип Павлович, 1921 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 15.03.1945 року. Похований в с. Числово, Калінінградська обл.

Мазур Франц Антонович, 1901 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 29.11.1944 року. Похований в с.Фельшежольца, Угорщина.

Мельник Іван Іванович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 20.08.1944 року. Похований в с.Романешті, Румунія.

Моцний Іван Саверійович, 1906 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Моцний Олексій Іванович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Старший сержант. Загинув 05.02.1942 року. Похований в с.Моколово, Ленінградська обл.

Нарольський Григорій Блажійович, 1905 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1944 р.

Нарольський Григорій Петрович, 1910 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 30.11.1944 року. Похований в с.Лука, Югославія.

Огородник Максим Дем'янович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в 1944 році.

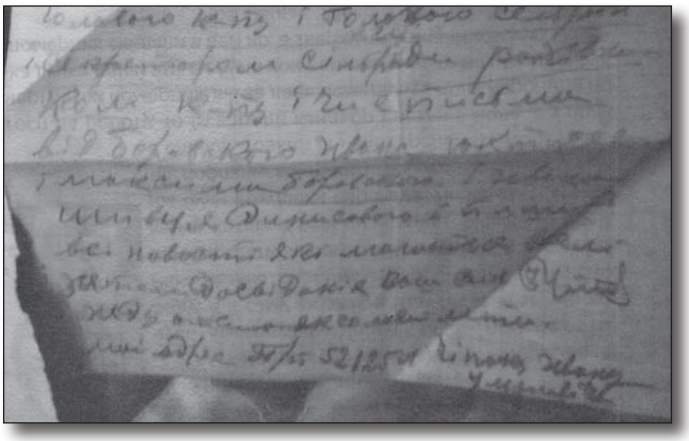
Слободянюк Данило Маркович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 08.08.1942 року.

Слободянюк Іван Данилович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 07.09.1944 року. Похований в с.Валя-Скурт, Румунія.

Тубіс Антін Йосипович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в червні 1944 року.

Форманюк Тимофій Йосипович, 1916 р., українець, селянин, Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Чіпак Дмитро Омелянович, 1904 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 06.09.1944 року. По-

Лист з фронту Чіпака І. О.

хований в с.Валя-Скурт, Румунія.

Швець Іван Федорович, 1918 р., українець, селянин. Мобілізований в 1938 р. Рядовий. Загинув в грудні 1944 року.

Шинкарук Микола Назарович, 1907 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 14.07.1941 року.

Юнаш Броніслав Францович, 1915 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув в липні 1944 року.

Юрчак Євтихій Парфенович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 22.08.1944 року. Похований в м.Васлуй, Румунія.

Юрчак Іван Терентійович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в лютому 1945 року.

Юрчак Терентій Васильович, 1900 р., українець, селянин, Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 31.08.1944 року. Похований в Румунії.

Юрчак Юхим Якович, 1921р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 31.08.44. Похований в Румунії.

Яворський Василь Харитонович, 1922 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 17.04.1945 року.

Яворський Іван Васильович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 19.10.1944 року. Похований в Східній Пруссії.

Яворський Іван Григорович, 1925 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув в листопаді 1944 року. Похований в Угорщині.

Яворський Іван Михайлович, 1908 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 14.09.1944 року. Похований в Румунії.

Яворський Трохим Петрович, 1926 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Рядовий. Загинув 23.11.1944 року. Похований в с.Кишна, Східна Пруссія.

Яворський Федір Миколайович, 1914 р., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Молодший сержант. Загинув в січні 1944 року.

Яворський Якуб Федорович, 1900 р., українець, селянин. Мобілізований в 1944 р. Старшина. Загинув 20.03.1945 року. Похований в Німеччині.

Коли заходить мова про Другу світову війну, усвідомлюєш, що й на нашій Шаргородщині, в тому числі й у Лозові, у ті роки проявилося багато подвигів нашими воїнами-земляками, які увійшли яскравими сторінками в літопис цієї війни.

Хочеться назвати їх. Ось лише деякі з них:

Герой Радянського Союзу, командир артилерійського полку, підполковник Греля Ілля Михайлович із села Будного;

Герой Радянського Союзу командир мінометної групи стрілецького полку Мандибура Михайло Карпович із села Довжок;

Кавалер орденів Слави трьох ступенів, кулеметник, старшина Дудник Андрій Романович із села ***Лозова****;*

Кавалер орденів Слави трьох ступенів, автоматник, рядовий Гаврилюк Іван Климентійович із села ***Лозова****;*

Шаргородський Мересьев, володар орденів Вітчизняної війни першого і другого ступенів, сержант Мельник Володимир Филимонович із села Слобода-Шаргородська;

Юний підпільник Володя Загурний із села Покутино;

Кавалер двох орденів Слави, рядовий з першої танкової армії Томчук Григорій Юхтимович із села Перепільчинці;

Командир 18-ї гвардійської танкової бригади 5-і танкової армії, полковник Гуменюк Данило Кіндратович із села Перепільчинці;

Двадцятирічний комбат, який успішно керував батальйоном під Москвою, Ленінградом і закінчив війну у Японії, полковник Федоренко Анатолій Сергійович із села Деребчин;

Старший сержант Ясинецький Михайло Степанович, 1921 р., кавалер чотирьох бойових орденів та одинадцяти медалей, учасник бойових дій з червня 1941 по травень 1945 року із села ***Лозова****;*

Командир роти кулеметників, на грудях якого ворожа куля розколола навпіл орден Червоного Прапора, капітан Гончар Григорій Федорович із села Насіківки;

Пілот з Михайлівки Овчарук Григорій Андрійович, який 17-річним юнаком осідлав повітряного коня, провівши понад 150 бойових вильотів у роки Великої Вітчизняної війни;

Кулеметник, який нагороджений орденом Слави та медаллю «За відвагу», сержант Степанішин Григорій Филимонович із села Юліямпіль;

Командир батареї, кавалер кількох бойових орденів, старший лейтенант Байдак Василь Петрович із села Рахни-Лісові;

Командир взводу полкової розвідки, кавалер орденів Червоної Зірки та ордена Слави II ступеня, старшина Літвін Ілля Гаврилович із села Плебанівки та дуже, дуже багато інших наших земляків-шаргородців. На війні з фашизмом тільки з нашого Шаргородського району приймали безпосередню участь в боях біля 18 тисяч наших земляків, 7800 із них не повернулися рідних осель... На їх честь в селах стоять пам'ятники та обеліски з викарбуваними їхніми іменами, а списки загиблих у роки Другої Світової війни занесені до Книги Пам'яті (Вінницька область, том 7, Шаргородський район).

На жаль, сьогоднішні окремі політики надумали призабути імена тих, хто вчиняв героїчні подвиги у роки війни. Це були рядові солдати, сержанти, офіцери, генерали.

Недавня ж «безвуса» влада придумала нову форму перелаштування історії, назва якої – декомунізація. Після її проведення виходить, що визволення нашої Вінниччини чи столиці Києва – це свято. Наприклад, Київ святкує це свято 6 листопада. А керівника визволення Києва генерала Ватутіна забути й розвалити пам'ятник у тому ж Києві...

Свідомий читач, думаю, зробить свій правильний висновок із цього прикладу. Тому, що у сучасних підручниках та літературі теперішні учні (та й учителі) цього не знайдуть. А шкода.

Ті ж окремі політики, що сьогодні при владі, бажали б щоб і решта героїв тієї війни, які закарбовані на гранітних плитах у кожному селі і місті, ставали призабутими. Не вийде! Таких народ наш пам'ятатиме вічно!

Учасники Другої Світової війни сіл Лозової і Теклівки, які померли в повоєнний період

с. Лозова

АНАСОВИЧ Іван Прокопович, 1911 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 1944-1945 рр. Рядовий. Помер 01.06.1995 р.

АНТОХОВ Павло Карлович, 1914 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Помер 02.03.1999 р.

БАБИН Дмитро Ілліч, 1926 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 10.1944-05.1945 рр. 3-й БФ. 145 сп. Мол, сержант. Медалі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Шофер. Помер.

БАБИН Михайло Ілліч, 1923 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 05.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 03.01.1999 р.

БАБИН Степан Фотович, 1909 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 07.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 03.02.1989 р.

БАЙДА Іван Леонтійович, 1906 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 25.02.1989 р.

БАЙДА Михайло Йосипович, 1924 р українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944 – 04.1945 рр. Рядовий. Колгоспник. Помер.

БАЙДА Степан Савич, 1921 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-09.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 12.11.1984 р.

БАРАНОВСЬКИЙ Михайло Васильович, 1918 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Ордени Червоної Зірки, Слави ІІІ ст. Помер 16.09.2001 р.

БАРАНОВСЬКИЙ Пилип Іванович,1915 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-06.1942 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 11.05.1989 р.

БЕШЛЕГА Іван Якимович, 1925 р., с. Біляни, українець. Учасник бойових дій ВВв 06.1944-01.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 18.04.1996 р.

БІЛИЙ Данило Никифорович, 1909 р. с. Теклівка, українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.». Помер 25.05.1990 р.

БОГАЦЬКИЙ Мирон Васильович, 1916 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-12.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 09.05.1994 р.

БОДНАР Микола Олександрович, 1906 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 16.08.1988 р.

БОДНАР Мойсей Павлович, 1903 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 09.01.2001 р.

БОДНАР Олексій Кіндратович, 1925 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 04.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 22.08.2002 р.

БОЙЧУК Степан Дем'янович, 1907 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Кулеметник. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.». Помер 18.03.1985 р.

БОРОВСЬКИЙ Мефодій Кирилович, 1915 р., с. Теклівка, українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.». Помер 13.02.2003 р.

ВАСЮТИНСЬКИЙ Іван Пантелеймонович, 1906 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-10.1941 р. Рядовий, Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 06.02.1997 р.

ВЕРНЮК Олексій Іванович, 1925 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 18.12.1988 р.

ГАВРИЛЮК Андрій Тимофійович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-10.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 02.01.1985 р.

ГАВРИЛЮК Григорій Аврамович, 1910 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Орден Слави III ст. Помер 13.06.1993 р.

ГАВРИЛЮК Григорій Микитович, 1915 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-02.1945 рр. Снайпер. Орден Слави III ст. Помер 07.06.1994 р.

ГАВРИЛЮК Дмитро Омелянович, 1913 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВВ 06.1941-05.1945 рр. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Тракторист. Помер 13.01.2003 р.

ГАВРИЛЮК Іван Климентійович, 1904 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 46 гв. тбр, 9 гв. мехк. Розвідник. Гвардії рядовий. Ордени Слави I, II, III ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Їздовий. Помер 1981 р.

ГАВРИЛЮК Петро Олександрович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 01.04.1987 р.

ГАВРИЛЮК Сава Олексійович, 1926 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 07.1944- 01.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні». Колгоспник. Помер 21.07.1991 р.

ГАВРИЛЮК Степан Олексійович, 1922 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Колгоспник. Помер 22.07.1994 р.

ГЕРАСИМИК Микола Ілліч, 1905 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 05.1944 – 02.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 28.05.1994 р.

ГОЛОДНЮК Григорій Дмитрович, українець. Учасник бойових дій ВВв 05. 1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Колгоспник. Помер 05.10.1997 р.

ГОЛОДНЮК Іван Дмитрович, 1922 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 05.154 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Колгоспник. Помер 01.02.1957 р.

ГОНЧАР Юхим Савич, 1908 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Сержант. Орден Червоної Зірки, медалі «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 08.02.1987 р

ГОПАЦ Павло Степанович, 1914 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 25.02.2001 р.

ГОРЕЦЬКИЙ Павло Мойсейович, 1919 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-10.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 10.01.1990 р.

ГУМЕННИЙ Йосип Іванович, 1924р. українець. Учасник бойових дій ВВв 04.1944 – 03.1945 рр. Рядовий. Помер.

ГУМЕННИЙ Омелян Авксентійович, 1920 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-09.1942 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 11.11.1985 р.

ДАНИЛЮК Григорій Іванович, 1923 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-05.1944 р. 2-й УФ. 759 сп. Стрілець.Рядовий. Іздовий. Помер.

ДАШКЕВИЧ Станіслав Валентинович, 1915 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-09.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 24.06.1985 р.

ДОБРЯНСЬКИЙ Олексій Іванович, 1921 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-08.1941 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 30.10.1988 р.

ДОНЧАК Василь Улянович, 1920 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-08.1941 р. Рядовий. Помер 15.04.2001 р.

ДОНЧАК Іван Йосипович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 1941-05.1945 рр. 2-й УФ. 209, 675 сп. Мінометник. Рядовий. Медалі «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Моторист. Помер 08.08.2006 р.

ДОНЧАК Олександр Давидович, 1916 р., українець, колгоспник. Учасник бойових ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Ме-

даль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 25.06.1989 р.

ДУДНИК Андрій Романович, 1922 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 4-й УФ. 18 А. 500 ок. Кулеметник. Рядовий. Ордени І, ІІ, ІІІ ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Тракторист, завгосп к-пу. Помер 02.06.1987р.

ЖМУРКО Василь Матвійович, 1923 р., Теклівка, українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 03.04.1987 р.

ЗАВЕРЮХА Андрій Карпович, 1902 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 08.12.1991 р.

ЗАВЕРЮХА Григорій Григорович, 1911 р., с. Теклівка, українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 07.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.». Помер 30.06.1989 р.

ЗАГРАЙ Іван Афанасійович, 1916 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 05.1944-05.1945 рр. Механік. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною У Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер. Похований в с. Клекотина.

ЗАГРАЙ Іван Юхимович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Помер. Похований в Херсонській обл.

ЗАГРАЙ Онуфрій Гаврилович, 1903 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Ветеринар. Помер 12.12.1987 р.

ЗАГРАЙ Степан Степанович, 1910 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Кулеметник. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.». Помер 01.12.1993 р.

ЄВЧЕН Павло Якович, 1925 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 09-12.1944 р. 2-й ПрибФ. 155 гв.сп. Стрілець. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Бухгалтер. Помер 08.11.2005 р.

ЄВЧЕН Петро Васильович, 1920 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Електромеханік. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 14.02.1997 р.

ІВАНЕЦЬ Степан Гнатович, 1904 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 18.11.1993 р.

КЛАК Андрій Арефович, 1923 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» Помер 14.03.1998 р.

КОВАЛЬ Василь Кир'янович, 1926 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 05.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Колгоспник. Помер 16.05.1995 р.

КОВАЛЬ Григорій Костянтинович, 1926 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 09.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 24.04.2007 р.

КОВАЛЬСЬКИЙ Василь Микитович, 1912 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 01.11.1985 р.

КОВАЛЬСЬКИЙ Іван Васильович, 1918 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-04.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 11.03.1993 р.

КОВАЛЬСЬКИЙ Іван Семенович, 1916 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Шофер. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні

1941-1945 рр.». Помер 03.01.2000 р.

КОВТУН Андрій Михайлович, 1897 р., с. Теклівка, українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-11.1941 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 18.11.1985 р.

КРАВЧЕНКО Микола Євгенович, 1924 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВВ 11.1943-01.1945 рр. Сапер Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.». Помер 12.03.1996 р.

КУЙБІДА Петро Лаврентійович, 1920р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1942-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 06.10.1997 р.

КУШНІР Андрій Іванович, 1921 р. українець, колгоспник. Учасник бойових ВВв 03-06.1944 р. Рядовий. Орден Слави ІІІ ст. Помер 21.01.1992 р.

КУШНІР Василь Гнатович, 1907 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 14.02.1986 р.

КУШНІР Григорій Гнатович, 1922 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. 3-й БФ. 17 інж-сап.б., 23 опз. Телефоніст. Рядовий. Медалі «За бойові заслуги», «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Тракторист. Помер 30.12.2004 р.

КУШНІР Іван Андрійович, 1917 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 02.1944-05.1945 рр. Шофер. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 01.12.1985 р.

КУШНІР Іван Іринархович, 1904 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 31.12.1986 р.

КУШНІР Павло Калинович, 1925 р. українець. Учасник бойових дій ВВВ 04.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 26.04.1987 р.

ЛОЗІНСЬКИЙ Петро Іванович, 1923 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 05.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 21.05.1985 р.

МАРУНЯК Григорій Захарович, 1912 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВВ 07.1941-05.1945 рр. Рядовий. Медалі «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною У Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 19.12.1989 р.

МАРЦЕНЮК Мар'ян Петрович, 1911р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-09.1943 рр. Шофер.Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 18.12.2001р.

МАРЦЕНЮК Пилип Петрович, 1919 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 07.1941- 03.1944 рр. Комбат. Капітан. Герой соціалістичної праці. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» Помер 24.06.1995 р.

МАР'ЯШ Йосип Йосипович, 1922 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 2-й УФ. 472 гап. Номер гарм.обслуги. Рядовий. Орден Вітчизняної війни 11 ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Їздовий. Помер.

МАТУСЯК Андрій Онисимович, 1914 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 07.1941-05.1945 рр. Рядовий. Герой Соціалістичної Праці. Ордени Леніна, Червоної Зірки, Вітчизняної війни 1 ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 12.10.1988р.

МАТУСЯК Василь Григорович, 1924р., українець. Учасник бойових дій ВВв 02 – 10.1944 р. Кулеметник. Рядовий. Медаль За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 01.04.1989 р.

МАТУСЯК Лука Сергійович, 1901 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 08.11.1992 р.

МЕЄР Василь Степанович, 1922 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 2-й УФ. 1813 сп, 1806 зенап. Номер гарм. обслуги. Рядовий. Медалі «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Коваль. Помер 21.09.2006 р.

МЕЄР Микола Степанович, 1924 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 26.12.2003 р.

МЕЄР Михайло Онуфрійович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 17.01.1986 р.

МЕЛЬНИК Іван Євтихійович, 1922 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Кулеметник. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.». Помер 14.12.1987 р.

МЕЛЬНИК Олексій Ілліч, 1912 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1942 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 04.01.1994 р.

МЕРЗЕНЮК Андрій Прохорович, 1920 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 08.1941-05.1942 рр. Шофер. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 13.09.1996р.

МЕРЗЕНЮК Петро Іванович, 1924 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Мінометник. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 19.03.1985 р.

МЕРЗЕНЮК Родіон Васильович, 1923р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 12.1944-05.1945 рр. Рядовий.

Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 18.06.1987р.

МЕРЗЕНЮК Яків Якович, 1924 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 24.02.1997 р.

МОЛДОВАН Антін Йосипович, 1904 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 29.04.1991 р. Похов. м. Шаргород.

МУЗИКА Михайло Захарович, 1927 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 11.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 29.04.1989 р.

МУЗИКА Василь Кир'янович, 1924 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 2-й УФ. 169 эсп, 9 пдп, 700 сп. Кулеметник. Рядовий. Ордени Леніна, Слави III ст., медалі «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.» Тракторист. Помер 25.12.2006 р.

ОХОТСЬКИЙ Павло Платонович, 1926 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 04.1944-01.1945 рр. Рядовий. Ордени Слави I ст., Вітчизняної війни II ст., медалі «За відвагу», «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 23.04.1999 р.

ОХОТСЬКИЙ Іван Федорович, 1922 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 04.03.1998 р.

ПАВЛИШИН Іван Маркович, 1924 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03- 09.1944 р. 2-й УФ. 4 сд. Рядовий. Орден Вітчизняної війни II ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Колгоспник. Помер.

ПАЛАМАРЧУК Василь Гнатович, 1920 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 12.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 02.12.2002 р.

ПУСТОВИЙ Іван Гаврилович, 1907 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 14.07.1992р.

ПШУК Андрій Семенович, 1923 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 2 УФ. 681 сп. Стрілець. Рядовий. Орден Вітчизняної війни ІІ ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Їздовий. Помер.

ПШУК Броніслав Миколайович, 1921 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 13.04.1987 р.

ПШУК Василь Онуфрійович, 1925 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944 05.1945 рр. 2-й УФ. 42 оадн. Номер ПТР. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Конюх. Помер.

РЕДВАНСЬКИЙ Антін Онуфрійович, 1907 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий, Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 15.08.1985 р.

РУДИК Трохим Пилипович, 1905 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-10.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 16.05.1974 р.

САДОВИЙ Андрій Артемович, 1922 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Помер 12.05.1991 р.

САДОВИЙ Арсеній Дорофійович, 1911 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 20.12.1988 р.

САДОВИЙ Василь Артемович, 1920 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Лейтенант. Орден Вітчизняної війни І ст., медаль «За перемогу над Німеччиною У Великій Вітчизняній війні 1941- 1945 рр.» Помер 19.04.1982 р.

СИВОРІНСЬКИЙ Опанас Григорович, 1909 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-08.1943 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 17.05.1989р.

СИВОРІНСЬКИЙ Пантелеймон Андрійович, 1918 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 17.11.1993р.

СИРОТЮК Никифор Климович, 1899 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-09.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Японією». Помер 02.10.1988 р.

СЛЮСАР Олександр Макарович, 1909 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-08.1941 р. Рядовий. Помер 10.01.1987 р.

СТАСЮК Григорій Фокович, 1922 р., с. Слобода-Шаргородська, українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. 1, 2-й УФ. 32 сп, 10 ап. Водій тягача. Рядовий. Орден Вітчизняної війни І ст., медалі «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Механізатор. Помер.

СТРУК Михайло Іванович, 1923 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03- 05.1944 р. 2-й УФ. 759 сп. Стрілець. Рядовий. Ордени Слави ІІІ ст., Вітчизняної війни ІІ ст. Пасічник, перукар. Помер.

СУЗАНСЬКИЙ Іван Олексійович, 1924 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03-09.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 15.12.2001 р.

ТОКАРСЬКИЙ Федот Улянович, 1914р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Охоронник. Помер 13.08.1986 р.

ФАЛАНДИШ Андрій Степанович, 1916 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1944-05.1945 рр. Рядовий Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер.

ФІЛЬВАРКІВ Михайло Якимович, 1911 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1943-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 25.12.1995 р.

ФІЛЬВАРКІВ Михайло Якович, 1925 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 03-09.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 24.06.1989 р.

ХАЄЦЬКИЙ Володимир Васильович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник йових дій ВВв 06-07.1941 р. Рядовий. Помер 10.01.1990 р.

ХАРИТОНОВ Григорій Пилипович, 1921 р., росіянин, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 05.1942-05.1945 рр. Механік. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 03.05.1996р.

ЦИМБАЛЮК Павло Улянович, 1919 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 08-09.1945 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Японією». Помер 04.08.1996 р.

ЧЕРНІЙ Семен Андрійович, 1907 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Ордени Червоної Зірки, Вітчизняної війни I ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 11.02.1985 р.

ШЕВЧУК Василь Порфирович, 1924 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 10.1943-11.1944 рр. Рядовий. Помер 15.10.1995 р.

ШУЛЯК Михайло Васильович, 1924 р., українець. Учасник бойових дій ВВВ 03.1944- 02.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 06.02.2002 р.

ЩЕРБАТЮК Василь Григорович, 1910 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 04-08.1944 р. Рядовий. Помер 30.10.1984 р.

ЯСИНЕЦЬКИЙ Григорій Іванович, 1926 р., українець. Учасник бойових дій ВВВ 05.1944-02.1945 рр. Рядовий. Медаль «За

перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 08.01.2002 р.

ЯСИНЕЦЬКИЙ Король Іванович, 1902 р., с. Біляни, Чернівецький р-н, українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-08.1941 р. Рядовий. Помер 12.08.1985 р. Похов. м. Шаргород.

ЯСИНЕЦЬКИЙ Михайло Степанович, 1921 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Ст. сержант. Ордени Червоної Зірки (два), Вітчизняної війни І ст., медалі «За відвагу», «За бойові за слуги», «За взяття Будапешта», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 08.12.1995 р.

ЯСИНЕЦЬКИЙ Юхим Іванович, 1922 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944- 05.1945 рр. Кухар. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 17.03.1997 р.

с. Теклівка

БОРОВСЬКИЙ Тимофій Семенович, 1917 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВВ 03.1944-03.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 23.01.2002 р.

ГОНЧАР Карпо Іпатійович, 1912 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 17.07.1993 р.

ГОРБАТЮК Василь Степанович, 1924р., українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Колгоспник. Помер 14.10.1985 р.

ДУБІНСЬКИЙ Володимир Федорович, 1921 р. с. Шендерівка, Чернівецький р-н, українець. Учасник бойових дій 06.1941-05.1945 рр. КарФ, ЦФ, 2-й ПрибФ. Ком.взводу. Лейтенант. Медалі «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Голова колгоспу. Помер.

ЖМУРКО Василь Матвійович, 1923 р. українець. Учасник бойових дій ВВв 03.1944- 05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 03.04.1987 р.

ЗАВЕРЮХА Калина Афонович, 1908 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-11.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 02.11.1997 р.

ІВАХОВ Петро Кіндратович, 1921 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 07-09.1945 р. Кулеметник. Рядовий. Медаль «За перемогу над Японією». Помер 23.04.2002 р.

КОВТУН Василь Микитович, 1921 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 23.09.1998 р.

КОВТУН Василь Сильвестрович, 1925р. українець. Учасник бойових дій ВВв 04.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер. Похов. в м. Тульчин.

КОВТУН Іван Григорович, 1922 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06-12.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 19.01.2003 р.

КОВТУН Петро Герасимович, 1923 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 10.03.1994 р.

КОСТУР Василь Іванович, 1909 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-09.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 26.07.1991 р.

КОСТУР Володимир Микитович, 1911 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Шофер. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 16.11.1986р.

КОСТУР Михайло Петрович, 1914 р., українець, колгоспних учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 15.11.1996 р.

КОСТУР Петро Федорович, 1924 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-09.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 11.03.1990 р.

КОСТУР Федот Іванович, 1909 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 25.03.1997 р.

КРАВЕЦЬКИЙ Йосип Григорович, 1900 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 20.04.1987 р.

ЛЕСЬ Тихон Сергійович, 1907 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-05.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 01.02.1986 р.

ЛОГІН Михайло Степанович, 1922 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Медалі «За відвагу», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер.

ЛОЯНІЧ Григорій Юхимович, 1924 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 14.07.1992 р.

МАГДАЛЮК Василь Савич, 1918 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Телефоніст. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 12.02.1993 р.

МАГДАЛЮК Захар Давидович, 1904 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВВ 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 13.03.1986 р.

МАГДАЛЮК Сергій Павлович, 1915 р. українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03-10.1944 р. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 12.10.1997 р.

МОЦНИЙ Петро Іванович, 1923 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 11.04.1987 р.

НАРОЛЬСЬКИЙ Петро Іванович, 1921 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-12.1942 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 03.11.1999 р.

НІДЗЕЛЬСЬКИЙ Григорій Йосипович, 1910 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 29.05.1996р.

СЕМЕНЮК Іван Зіновійович, 1917 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1941-05.1945 рр. Рядовий. Ордени Вітчизняної війни І, ІІ ст., Червоної Зірки. Помер 03.06.1997 р.

ФРАНКЕВИЧ Яків Іванович, 1920 р., українець. Учасник бойових дій ВВв 04- 05.1945 р. Рядовий. Помер 18.12.1999 р.

ЧЕПКИЙ Іван Юхимович, 1918 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер.

ЧЕПКИЙ Василь Юхимович, 1910 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05 1945 рр. Рядовий. Помер 28.05.1993 р.

ШВЕЦЬ Антін Андрійович, 1910 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 04-11.1944 р. Рядовий. Помер 02.11.1989 р.

ШВЕЦЬ Іван Денисович, 1918 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 06.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 26.10.1994 р.

ЯВОРСЬКИЙ Андрій Семенович, 1911 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВВ 03-08.1944 р. Рядовий. Помер 01.07.1996 р.

ЯВОРСЬКИЙ Іван Аврамович, 1919 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 11.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер с 17.07.1998р.

ЯНИШИН Василь Лаврентійович, 1923 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Ордени Слави ІІ ст., Червоної Зірки, медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 13.03.1989 р.

ЯСИНЕЦЬКИЙ Броніслав Йосипович, 1911 р., українець, колгоспник. Учасник бойових дій ВВв 03.1944-05.1945 рр. Рядовий. Медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Помер 20.12.1990 р.

Спогади учасників Перемоги

Багато лозівських ветеранів Другої світової війни приймали участь у бойових діях ще з 1939-го, 1940-го років. Вони не із своєї волі воювали на війні з Фінляндією, за вказівкою Сталіна «звільняли» Бессарабію та Західну Україну, Монголію. Потім у 1941-му з перших днів війни воювали з Німеччиною та її союзниками. Всі вони одержували високі урядові нагороди, хто живим, хто посмертно, хто пораненим, хто інвалідом.

Багатьом ветеранам з Лозової і Теклівки пощастило повернутись додому живими, багато років працювали в рідному селі, як і там на фронті, були прикладом у житті та праці.

Є ким гордитися лозівчанам. Серед героїв Великої Вітчизняної війни селяни називають багато імен своїх земляків. Це ті, котрі в грізні роки війни мужньо боронили свою землю. Це ті, котрі у важкі післявоєнні роки своєю працею уславили країну. Усіх пам'ятають в селі, розповідають про них, показують збережені пожовклі фотографії.

Ще за свого життя ветерани часто ділилися своїми спогадами про нелегкі роки війни. Згадували вони й про найважчі епізоди зі свого воєнного життя. Ось окремі спогади із тих, що залишили вони:

Гаврилюк Іван Климентійович

Іван Климентійович Гаврилюк народився 1904 р. в с.Лозова. Іванко був єдиним сином у сім'ї. У 6 років батьки віддали його до дворічної школи.

З року в рік Іван дорослішав, ставав на ноги. У селі поважали його люди, як розумного чоловіка і просто як хорошу людину. Ніхто не знав трактора так, як Іван Гаврилюк, бо довгий час працював у тракторній бригаді.

У 20 років Іван пов'язав своє життя з Оленою і вже через рік у них народився маленький Іван. Потім, у 1927 р., з'явилася на

світ Фросина, за нею у 1930 р. – Ганнуся і найменший Василько – у 1939 році.

У квітні 1944 року прямо із колгоспного поля взяли Івана Климентійовича на фронт. Залишив жінку, маленьких діточок, а що чекало його у вогненному пеклі – він навіть на здогадувався.

Воювати йому прийшлося разом з хлопцями з 240-ї дивізії. Єдина мета єднала цих людей – перемагати.

Танковий десант, на одній з бойових машин якої і був гвардії рядовий Іван Гаврилюк, викликав паніку в тилу фашистів. Але швидко на двобій з «тридцятьчетвірками» вийшли «пантери», за ними посунула ворожа піхота. Автоматник Гаврилюк прицільним вогнем положив не один десяток гітлерівців. Знищив також екіпаж підбитої нашим танком «пантери». Це було на шляху до Львова. А на території Польщі Гаврилюк двічі ходив у розвідку і приводив важливих «язиків».

Розкрита ними система оборони ворога допомогла нашим артилеристам успішно подолати фашистські вогневі рубежі, коли розпочалося форсування Вісли.

Пересуваючись на танковій броні, Гаврилюк знищив понад два взводи гітлерівців у боях на підступах до Берліна. І у війні проти імперіалістичної Японії відзначився: під час визволення Порт-Артура зв'язкою ручних гранат підбив танк. Звідти у 1945 році повернувся додому, у рідну і дорогу Лозову. З перемогою повертався, кавалером трьох орденів Слави! Ціною власного здоров'я далася йому Перемога. Був поранений під час війни, куля наскрізь пройшла через грудну клітку.

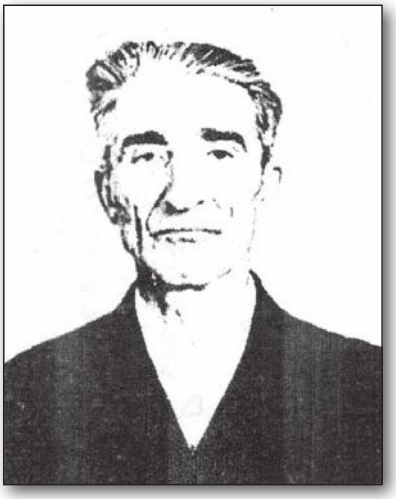
Повернувся з війни, допомагав односельчанам відбудовувати село, підніматися з руїн, які залишилися після фашистів.

Іван Климентійович Гаврилюк – кавалер трьох орденів Слави! Істинний патріот України. Був нагороджений медалями «За взяття Женеви», «За визволення Праги», «За взяття Будапешту», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-

1945 рр.»... І це далеко не всі заслуги, якими відзначився Іван Климентійович, Людина з великої букви! Йому уклін доземний і подяка довічна за нашу волю.

Помер Іван Климентійович 1980 року.

Дубінський Володимир Федорович

Дубінський Володимир Федорович народився 15 серпня 1921 року в селі Шендерівка Чернівецького району. Батьки: Дубінський Федір Михайлович та Дубінська Юстина Іванівна. Він проживав в багатодітній сім'ї: 4 сестри і брат. Сім'я була бідна, часто голодували. Краще стало жити, коли батько пішов працювати в колгосп. В 1929 році Володимир Дубінський пішов до школи. 1936 році він закінчив 7 класів і пішов працювати в колгосп, де і пропрацював до призову в армію.

26 жовтня 1940 року був призваний до Радянської армії. Служив в артилерійському полку на станції Пісочна, що на кордоні з Фінляндією. З першого дня війни потрапив на Карельський фронт, у 43-й полк РГК.

Під час війни побував на трьох фронтах: Карельському, Центральному і Прибалтійському. Володимир Федорович згадує: «У 1942 році, коли переправлялись з Карельського на Центральний фронт, на моїх очах загинуло двоє моїх односельчан. Це було для мене дуже страшно, і тоді в мене виникла думка помститися за них».

В серпні 1943 року направляють Дубінського Володимира в Одеське артилерійське училище, яке евакуйоване у Свердловську область. Під час війни трирічне навчання в училищі пройшли за півтора року. У 1944 році в серпні місяці закінчив училище і Дубінському присвоїли звання молодшого лейтенанта. Після закінчення училища направили в Харківську область, де формувалася нова артилерійська бригада, яка була відправлена на 2-й Прибалтійський фронт.

Провоював Володимир Дубінський на цьому фронті до кінця війни, тут йому було присвоєно звання лейтенанта. В період війни був важко поранений осколком міни, лікувався у Латвійському госпіталі.

Головне для Дубінського було під час бойових дій не відступати, нічого не боятися. Нелегкими були для ветерана дороги війни, на фронті приходилося не їсти до трьох днів, не спати по кілька ночей. Після війни Володимир Дубінський перебував у Латвії ще два місяці, а потім знову був направлений в Ленінградський військовий округ, в якому прослужив до 1948 року. В цьому ж році був демобілізований в запас через те, що частина, в якій служив, була розформована.

За бойові заслуги Дубінський Володимир був нагороджений 11- ма медалями і 2-ма орденами: орденом Вітчизняної війни першого ступеня і орденом Богдана Хмельницького.

Володимир Федорович Дубінський повернувся додому в кінці березня 1948 року. В жовтні 1948 року він одружується з Боровською Ганною Мефодіївною, дівчиною з села Теклівка Шаргородського району. В них народилось дві дочки Надія та Галина.

До 1953 року піднімав післявоєнне господарство на різних роботах. У 1953 році був направлений у Вінницьку 3-х річну середню школу по підготовці керівних кадрів. У 1955 році повернувся додому і працював бригадиром рільничої бригади. На зборах у 1958 році був обраний головою колгоспу у с. Теклівка.

У 1960 році був направлений в Уманський сільськогосподарський інститут на підвищення кваліфікації.

Після об'єднання колгоспів сіл Лозова і Теклівка довгий час працював завідуючим відділенням села Теклівка. В 1981 році вийшов на пенсію.

Володимира Федоровича часто можна було побачити на зустрічах, вогниках, виховних годинах Лозівської ЗОШ, де він розповідав учням про нелегкі воєнні дороги Великої Вітчизняної війни.

У 2015 році перестало битися серце невтомного воїна і чудового керівника. Похований Володимир Федорович у с.Теклівка.

Далекий рейд розвідника

В січні 1942 року дивізія, в якій служив В.Ф.Дубінський, перейшла в наступ. Німці відступили на місцевість, де їм можна було непогано зайняти оборону. Ворог закріпився і підчікував підкріплення з глибини свого тилу. Фашисти знали, що на підмогу їм рухається велика колона автомашин з бойовою технікою, боєприпасами. харчами, йдуть свіжі укомплектовані підрозділи. І це було для них моральною підтримкою.

Але наші військові перехитрили німців. Далеко, за 30 кілометрів від місця, де відбувались бої, було направлено групу розвідників в кількості 14 осіб (в тому числі В.Дубінського), з тим, щоб взяти доброго «язика». В одному з сіл вони зупинилися. Дубінського і ще одного солдата командир групи направив до найближчої хати у розвідку дізнатись, що діється в селі. Постукали вікно, вийшла молода жінка і розповіла та ще й показала, в якій хаті знаходиться якийсь німецький офіцер. «Подякувавши жінці, згадує Дубінський, – ми швидко доповіли своїм і група вийшла під покровом ночі до вказаної хати. Залягли, стали вичікувати. З'явився німецький солдат-вартовий, який не встиг і пікнути, як був повалений на землю. Раптом з'явився ще один вартовий і мертво зліг від удару ножа. Допитали живого німця, хто є в хаті. Пробрались потихеньку в оселю, де спокійно відпочивали аж три німецьких офіцери. До ранку група разом з німецькими офіцерами, їхніми картами, різними документами благополучно дісталася до своїх. Завдання було виконано.

Назустріч німецьким колонам, які рухалися у напрямку нашої дивізії, вилетіли радянські літаки».

Дудник Андрій Романович

Андрій Романович Дудник народився в 1922 році в селі Лозова Шаргородського району Вінницької області в сім'ї селянина. Закінчив сільську школу. Трудовий шлях розпочав одразу по закінченні школи трактористом в колгоспі «Прогрес» і пропрацював до 1944 року.

Бойовий шлях молодого хлопця розпочався в 1944 році, піс-

ля звільнення нашої області від німецько-фашистських загарбників. Довгими і важкими фронтовими дорогами Румунії, Угорщини, Польщі, Німеччини і Чехословаччини пройшов Андрій Романович.

Повернувшись з війни він працював трактористом. У 1948 році одружився з сільською дівчиною Ольгою. Вони виростили і виховали двох дітей – сина Івана і дочку Ніну, які живуть і працюють в місті Тернополі. Працюючи трактористом, він проявив себе здібним організатором. Невдовзі Андрія Дудника призначили завгоспом колгоспу «Прогрес», де він пропрацював до виходу на заслужений відпочинок.

В день 40-річчя Перемоги Андрій Дудник пройшов урочистим маршем по Красній Площі в зведеній колоні ветеранів повних кавалерів орденів Слави під час проведення параду Перемоги.

Учні місцевої школи неодноразово запрошували ветерана на виховні години, вогники, зустрічі, на яких кавалер трьох орденів Слави розповідав про свій бойовий шлях.

Дудник Андрій Романович помер 1987 році і похований в селі Лозова.

Героїзм старшини

Бойові побратими знали Андрія Дудника як відважного, ініціативного воїна-кулеметника. Особливо запам'ятався Андрію бій на польській землі біля містечка Чадна. Світанок на околиці міста був сонячний і тихий. Здавалось, що містечко гітлерівці здали без бою. Раптом біля гостроверхого будиночку Андрій Дудник угледів кілька легкових автомашин. Розвідники залягли біля тину з надією вияснити, що і як. Раптом із будинку вийшли

кілька німецьких офіцерів, за ними висипались цілий взвод солдатів. Полонити усіх їх було б марним намаганням, тому командир розвідників дав наказ відкрити вогонь. Поєдинок тривав недовго, чимало гітлерівців наклало головами, але одній автомашині все-таки вдалося втекти від куль автоматників. Андрій Дудник вибіг з-за прикриття, наблизився до вбитого офіцера, забрав у нього пухкий, набитий паперами, у золотих пряжках портфель і передав його товаришам. Потім настала тиша. Та знали бувалі розвідники ціну тому спокою. Відступнаючі частини німецьких військ все ще чинили опір. Кожний новий день розпочинався з їх контратаки. Бої, як правило були жорстокі і закінчувались не на користь німців.

Так сталося і того пам'ятного дня, коли кулеметне відділення старшини Андрія Дудника отримало блискучу перемогу в боротьбі з ворогом. Був похмурий ранок Землю огорнув густий туман. Андрій лежав на своїй вогневій позиції з кулеметом. Йому чомусь пригадалися рідні поля колгоспу «Прогрес». Андрій підняв голову, подивився на небо, мабуть буде дощ. Туман нічого хорошого не передбачав.

Він і сам не помітив, як замріявся про рідний колгосп, батьків, друзів, як добре було їм працювати до війни. Раптом... До нього долетів шум танкових моторів, а незабаром з ворожої сторони показалися силуети танків. Танки розвернулися і рядком поповзли до бойових позицій радянських підрозділів. Одна з машин йшла прямо на вогневий рубіж станкового кулемета. Андрій перевірив наявність кулеметної стрічки. Дістав з ніші протитанкові гранати і поклав біля себе. Товариші зробили теж саме, що і їх командир. Андрій уважно спостерігав, як ворожа машина підходила до позицій. З правої сторони вже горіло декілька танків, а цей все повз і повз.

«Тепер вже пора!» – вирішив Андрій. Танк був уже зовсім близько, навкруги рвались боєприпаси, а він наче заворожений. Одна мить – і Дудник ривком піднявся з землі, кинувся на зустріч броньованому страховиську. Дві гранати одночасно полетіли під його широчезне днище. Почувся страшенний вибух. Танк зупинився і задимів. Відкрився люк, німці почали вискакувати з нього. Вслід їм Андрій послав кулеметну чергу. Троє гіт-

лерівців впали назавжди. Але що це? Позаду палаючого «тигра» розвертається другий танк, щоб втекти. Андрій від радощів ладен був кричати, але натомість тільки рвучко вхопив нову гранату і жбурнув у задню стінку «тигра».

Не чекав пересвідчитися на власні очі чого накоїв, поспішив наздоганяти своїх.

Вже після бою, через кілька годин, Андрій Дудник обдивлявся підбитих ним двох «тигрів» і ловив на собі вдячні погляди однополчан, які очищали містечко Чадне від окупантів.

Андрію Дуднику перед шеренгою однополчан була вручена перша нагорода – орден Слави III ступеня.

Особливо пам'ятними залишилися для нього весняні місяці 1945 року, коли він очолив групу розвідників, яка за будь-яких умов здобувала для командування цінні відомості про ворога.

Кілька разів полк штурмував ворожі укріплення і щоразу безрезультатно і, як завжди, знову на розвідників була надія. Відділення Андрія Дудника вкотре відправилось на завдання і виконало його блискуче – сім розвідників привели сім «язиків», які видали командуванню цінні відомості. Внаслідок чого полк розбив вороже укріплення і рушив далі.

За захоплення в полон високих чинів офіцерів штабу однієї з німецьких частин він отримав третій орден Слави. Отже Дудник Андрій Романович – кавалер трьох орденів Слави.

Марценюк Пилип Петрович

Пилип Петрович Марценюк народився 19 липня 1919 року в селі Лозова. Він зростав в багатодітній селянській родині Петра та Кароліни Марценюків.

Після закінчення сільської школи, Пилип Марценюк навчався в Буднянському сільськогосподарському технікумі. Після закінчення технікуму він отримав спеціальність агронома.

Трудовий шлях молодого хлопця розпочався в липні 1938 року. Його направляють завідуючим відділом пропаганди РК ЛКСМУ в Літинському районі, потім агрономом в Уладівську МТС.

Марценюка Пилипа Петровича призвали до лав Червоної Армії в 1939 році. Служив в Московській пролетарській дивізії у 175-му стрілецькому полку. Побачивши організаторські здібності молодого солдата, командування його частини направляє Пилипа курсантом Бакінського піхотного училища імені С. Орджонікідзе, де він і навчається до початку Великої Вітчизняної війни.

В липні 1941 року розпочинається бойовий шлях Пилипа Петровича з посади командира взводу 166 армійського запасного стрілецького полку. В цьому ж році призначений замісником командира полку стрілкової частини – 585 Червонопрапорного стрілецького полку 151 стрілецької дивізії. У квітні місяці 1942 року призначається командиром роти 581 стрілецького полку 151 стрілецької дивізії Закавказького військового округу. В листопаді 1942 року його призначають командиром роти окремого навчального батальйону 151 стрілецької дивізії. В кінці 1942 року командування призначає Марценюка Пилипа Петровича командиром батальйону 151 стрілецької дивізії 4 Українського фронту.

У травні місяці 1943 року Марценюка призначають командиром кулеметного батальйону окремого 481 кулеметного полку 4 Українського фронту. З березня 1944 року Пилип Петрович – замісник командира 581-го Червонопрапорного стрілецького полку 151-ї стрілецької дивізії. Тільки важке поранення в липні 1944 року примушує Марценюка вийти з поля бою. Він довгий час перебував у госпіталі. Після демобілізації у 1946 році повернувся до мирної праці у свою Лозову. В цьому ж році його обирають головою колгоспу «Прогрес».

Від подвигів бойових до подвигів трудових

Пилип Петрович Марценюк одружився в 1948 році на сільській дівчині Ганні. Вони виростили і виховали двох дочок Ніну і Галину, які живуть і працювали в місті Києві.

На протязі двох років П. Марценюк зумів підняти так господарство, що за високі врожаї в 1947 році Пилипу Петровичу Марценюку та ще шести його колгоспникам було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Головою колгоспу «Прогрес» Марценюк Пилип Петрович пропрацював 24 роки, аж до 1970 року.

Під керівництвом Пилипа Петровича колгосп став багатогалузевим господарством, де розвинулось рільництво, тваринництво, бджільництво, птахівництво. За цей час збудована середня школа, будинок культури, прокладено шосейну дорогу, впорядковано дорогу до райцентру, збудовано сільмаг, продмаг, кафе.

На фото, справа наліво: кавалер орденів «Слава» Гаврилюк І. К., герой Соціалістичної праці Марценюк П. П., кавалер орденів «Слава» Дудник А. Ф.

За його правління в колгоспі збудовано тринадцять дворядних тваринницьких приміщень, дві майстерні по ремонту сільськогосподарських машин, гараж для автомашин, приміщення для мінеральних добрив. При Пилипі Петровичу будується біль-

ше половини житлових будинків колгоспників, яким колгосп допомагав. З 1970 року і до виходу на пенсію Марценюк працював замісником директора Шаргородської сільгосптехніки.

За весь свій бойовий і трудовий шлях був нагороджений: орденом Червоної Зірки, Орденом Вітчизняної війни II ступеня, Орденом Леніна, Золотою медаллю «Серп і молот», медаллю «За трудові заслуги» та іншими медалями.

В червні місяці 1995 року Марценюк Пилип Петрович помер і похований в селі Лозова.

Фаландиш Петро Йосипович

Учасник Параду Перемоги

Цю розповідь про одного із наших славних земляків, який на власних плечах виніс непосильний тягар воєнного лихоліття, власним потом і кров'ю скроплював фронтові шляхи-дороги. Це Петро Йосипович Фаландиш. Так-так, той самий капітан Фаландиш, який пройшов пекло найкровопролитнішої війни, удостоївся честі бути учасником відомого Параду Перемоги на Красній площі Москви у вже далекому 1945-му... Який, повернувшись до мирної праці, немало зробив для того, аби колосилася наша нива хлібами, аби люди жили гарно і заможно.

Народився Петро Йосипович Фаландиш 18 травня 1921 року в селі Лозова. Нелегкі дитячі та юнацькі роки навчили кмітливого і роботящого юнака вміти виживати при всяких умовах. Як і все населення села, сім'я Петра Фаландиша пережила і колективізацію, і голод, і репресії. Попри все Петро закінчив місцеву школу, потім працював у колгоспі.

До армії Петро Фаландиш був призваний ще в 1940 році. Служив у Ленінградському військовому окрузі, навчався в пол-

ковій школі радіоспеціалістів. Війна застала молодого воїна в літніх таборах поблизу міста Псков. Тієї чорної неділі 22 червня 1941 року сурмач зіграв воїнам бойову тривогу і з радіодинаміка почули вони відоме нині всім повідомлення про віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. І вже до вечора спішним маршем прямували воїни на передову.

«Відступаючи з боями, я пройшов у складі кадрових військ аж до Москви. Далі, – Петро Йосипович згадує, – в 1942 році в штабі Калінінського фронту в присутності відомого полководця І.С.Конєва вручили мені партійний квиток». Вдумаймося в цей факт. Наскільки свято треба було вірити в те, що «Наше дело правое, враг будет разбит, победа будет за нами!», скільки треба було мати мужності і оптимізму, щоб в найкритичніші моменти воєнного лихоліття стати членом партії комуністів та ще й гордитися цим?! Багатьом би теперішнім нашим бійцям за кращу долю народу такої впевненості і непохитності таких святих ідеалів і такої святої віри!

Після цього із розбитих ворогом частин була сформована 37-а гвардійська артилерійська бригада Резерву Головнокомандування, в складі якої Петро Фаландиш воював з ворогом під Ленінградом на березі Ладозького озера. В ті дні творилося там таке, що й описати важко. Тільки той, хто там був, може зрозуміти, чому не забудуться ті дні і місяці ніколи.

У спогадах фронтовика є скупі слова про участь у бойових діях на Прибалтійських і Білоруських фронтах, про звільнення від ворога великих міст, про те, як його підрозділ висадили десантом на косу Пілау. І коли вже дійшли до річки Одер, всі остаточно зрозуміли, що ворога переможено.

…Одного разу Петра Фаландиша викликали до штабу бригади і сказали: «Поїдеш в Москву, на Парад Перемоги». Тоді він, певне, й сам не усвідомлював що воно таке – Парад Перемоги, але наказ є наказ... Місяць підготовки і 24 червня 1945 року молодий воїн – у славній когорті тих, хто кидає до підніжжя до Мовзолею знамена переможених фашистських армій...

В 1947 році Фаландиш демобілізувався, був на радянській та партійній роботах, а з 1959 року до останнього свого подиху

очолював колгосп «Більшовик» у селі Козлівка. Працював, як і воював, – з вірою в кращий завтрашній день, з турботою про високий кінцевий результат, про простих людей-трудівників.

25 років керував Фаландиш у Козлівці! У 1984 році «командира» колгоспної Козлівки уродженця нашої Лозової, не стало…

Харитонов Григорій Пилипович

Григорій Пилипович Харитонов народився 16 жовтня 1921 року в селі Вишинка Красильського району Смоленської області (Росія).

Закінчив десятирічку. До армії закінчив аероклуб. Одержав звання пілота м'яко-моторних літаків. Саме тому був направлений в школу авіаційних спеціалістів в місті Переяслав Московської області.

Поступив у льотне училище, закінчив, став льотчиком-механіком. Після училища попав на Центральний фронт в 178-й винищувальний полк. Всю Велику Вітчизняну війну був льотчиком-механіком. За період війни був нагороджений медаллю: «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.», орденом Вітчизняної війни, орденом «За мужність».

Після війни жив у Муровано-Куриловецькому районі Вінницької області. Працював агрономом, мріяв про педагогічну діяльність, тому заочно навчався у Вінницькому педагогічному інституті, після закінчення якого здобув спеціальність філолога.

В 1960-1962 роках працював на педагогічній роботі в Івашковецькій восьмирічній школі, був заступником директора. В 1962 році призначений директором Лозівської середньої школи, де керував педагогічним колективом до 1976 року.

З 1976 року по 1981 рік, до виходу на пенсію, працював в тій же школі учителем російської мови та літератури.

Будучи пенсіонером, продовжував працювати в школі вчителем російської мови і літератури. Громадський діяч, голова Ради ветеранів села Лозової і села Теклівки. Цікаво розповідав на зустрічах ветеранів про свій життєвий шлях, про участь у Великій Вітчизняній війні.

Виховав двох синів. Юрій – педагог, В'ячеслав – лікар.

5 травня 1994 року перестало битися серце ветерана Великої Вітчизняної війни – Харитонова Григорія Пилиповича.

Ясинецький Михайло Степанович

Народився Ясинецький Михайло Степанович у селі Лозова 9 листопада 1921 року в сім'ї селянина. У 1928 році пішов у перший клас. В школі був активним учнем, добре вчився, закінчив 7 класів. Під час голодомору в 1933 році пас в колгоспі свиней, а вже будучи старшим, працював на тракторі. В 1940 році Ясинецький Михайло Степанович призваний в армію. Звістку про віроломний напад гітлерівської Німеччини на СРСР курсант колишньої піхотної школи молодших командирів М.Ясинецький зустрів у місті Єлець Орловської області. А вже в ніч на 23 червня, тривожно вистукуючи колесами, поїзд мчав його на Захід. У вагоні Михайло, як і інші вчорашні курсанти, і не думав спати: війна круто розпорядилася його долею – післязавтра в бій. У трьох рукопашних сутичках на аеродромі під Вітебськом йому вдалося знищити трьох гітлерівців, в четвертій – дістав поранення. І знову душний вагон поїзда, який доставив його в госпіталь міста Тули. Коли б не Валя (так звали дівчину-санінструктора), яка винесла його з поля бою, лежав би боєць у землі Білорусії й досі. Та не мав права Михайло Ясинецький так швидко помирати, не розрахувавшись із загарбниками. Після лікування, а далі корот-

котермінових курсів, піхотинець Ясинецький став механіком-водієм танка Т-34.

Після цього воював під Москвою у складі колишньої 82-ї танкової бригади, яка входила до складу військ Калінінського фронту. Своєю броньованою машиною нещадно нищив ворога. В одному з боїв його було вдруге поранено, тепер у руку. Але й у такому стані танкіст рятує свого важкопораненого командира полковника Жевнюка. Після одужання М.Ясинецький потрапляє аж під Сталінград. І з кінця літа 1942 року до завершення війни воює розвідником танкового підрозділу. За оборону твердині на Волзі його було удостоєно першої бойової нагороди медаль «За бойові заслуги», яку вручив член військради Сталінградського округу М.М.Стахурський. Запекло боровся з ворогом і під Варшавою. Командир розвідки Ясинецький і ще одинадцять розвідників успішно подолали нейтральну полосу, зайшли ворогу в тил. Півтори доби розвідники чекали зручного моменту, а коли дочекалися, то майже блискавично розправились з гітлерівськими артилеристами, жоден не втік. За виконання цього бойового завдання йому і сержанту Байкушкіну було вручено ордени Червоної Зірки. А перший такий же орден, розповідає М.С.Ясинецький, я одержав ще під містом Рівне. Тоді мені вдалося взяти «язика» – німецького офіцера.

...А в місті Орел, що в Росії, на постаменті стоїть танк з прізвищем Михайла Степановича Ясинецького. Куди тільки не закидала доля лозівчанина – він воював під стінами Москви і громив фашистів під Сталінградом, брав участь у Курсько-Орловській битві і визволяв Польщу. І, можливо, зараз хтось із жителів Австрії пригадує бравого сержанта з петлицями танкіста Михайла Ясинецького. Бо саме на території цієї країни того травневого дня 1945 року, скінчив солдат свої бойові походи. І тому, коли звучала пісня:

Помнит Вена, помнят
Альпы и Дунай
Тот цветущий и поющий
алый май, –

кавалер чотирьох бойових орденів і одинадцяти медалей Михайло Степанович Ясинецький змахував рукою непрошену сльозу.

Демобілізувавшись з лав армії, Ясинецький повернувся в рідне село, де його з нетерпінням чекали батьки і старша сестра Ганна, а от брат Віктор заснув вічним сном під час страшної епопеї.

Після демобілізації Ясинецький працював у колгоспі комірником, шофером. В 1946 році одружився з лозівською дівчиною Ганною. Виховали дві дочки, побудували дім, дочекалися чотирьох онуків, які гордяться своїм дідусем.

Часто учні місцевої школи запрошували Ясинецького Михайла Степановича на виховні години, щоб розповів про свої подвиги, щоб знала молодь, як треба відстоювати свою Батьківщину. А 8-го грудня 1995 року перестало битися серце ветерана Великої Вітчизняної війни, коханого чоловіка, дорогого татуся, люблячого дідуся і шанованого односельця.

......*

Цікаві і зворушливі спогади про життєвий бойовий шлях залишили лозівські і теклівські ветерани, на грудях яких виблискували великі державні нагороди, які, на жаль, уже відійшли у вічність... Серед них:

Барановський Михайло Васильович,
Гаврилюк Григорій Микитович,
Гончар Юхим Савович,
Кушнір Андрій Іванович,
Кушнір Григорій Гнатович,
Музика Василь Кир'янович,
Струк Михайло Іванович,
Ясинецький Михайло Степанович,
Логін Михайло Степанович,
Семенюк Іван Зіновійович,
Янишин Василь Лаврентійович
та багато інших ...

Останній ветеран

Помер в селі останній ветеран....
Не стало у родини дідуся і тата...
Помер останній.... А після війни
В село їх повернулося багато.

В сімнадцять літ забрали на війну,
В двадцять чотири закінчив він служити.
Пізнав і злидні, холод і розруху,
Але по правді намагався жити.

Життя прожив, як пісню проспівав,
В любові, радощах, роботі.
Не віриться, що в вічність відійшов.
Хай прийме душу Бог. Вже відійшли турботи....

Залишив гарний спадок по собі:
Три доньки, внуків, правнуків багато.
Не прийде більше у свій рідний дім,
Навіки залишив родину й хату.

Був життєрадісним, жив без злоби,
Хоч бачив і неправди забагато.
Прожив, як міг, не судді ми тобі,
Своїм гріхам уміти б раду дати.

Як танцював, а як співав!..
Хотів дожить до ювілею Перемоги...
Та не судилось... Не прийшлось...
Пішов до Бога, у вічності дорогу.

Але живе людина до тих пір,
Поки не згублять пам'яті в імлі.
Для нас ти не помер, а відлетів
У вирій, як під осінь журавлі.

Завжди в строю

Зустріч ветеранів з учнями школи

1988 рік

Ветеран війни Михайло Ясинецький і голова колгоспу Анатолій Германюк

Виступ голови Ради ветеранів

Розділ X

Післявоєнні труднощі та здобутки

Після визволення Лозової і Теклівки 20 березня 1944 року відновили роботу в селах сільська рада, школа, пошта, медпункт, колгосп. З метою прискорення перемоги Радянського Союзу над фашистською Німеччиною та її союзниками мешканці села докладали всіх зусиль, щоб своєчасно виконати весняно-польові роботи, виростити й зібрати врожай 1944 року.

Ще була дуже свіжа пам'ять про загиблих своїх рідних, а вже почалася відбудова країни, свого села, свого колгоспу. Необхідно було, не гаючи часу, відновлювати занедбані колгоспні галузі, відбудовувати зруйновані підприємства та організації, орати, сіяти, збирати урожай, такий необхідний для перемоги ще не конаючого ворога.

Весняна сівба 1944 року

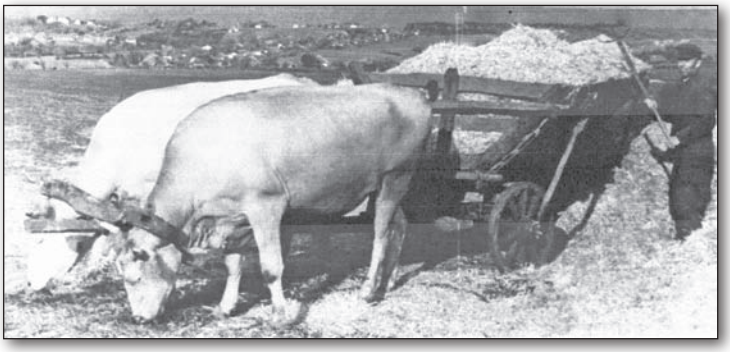
Йшла весна 1944-го. На слабкі жіночі плечі лягла непосильна робота в полі, вдома, догляд за дітьми та ін. Ще чути було розриви снарядів та бомб під Могилевом та Баром, а в Лозові вже копали поле вручну всім селом. Волочили землю за допомогою домашніх корів. Сіяли вручну, розкидаючи насіння з пудової торбини, що гойдалась на шиї цілий день.

І весь отой тягар ліг на плечі 20-30 літніх вдів і солдаток, яких вдома ще чекали малі діти й старенькі батьки.

Старожили розповідають, що загарбники втікали так швидко, що, на щастя, не встигли нічого знищити. В колгоспі залишилася частина корів, телят, шестеро коней та чотири воли. Найбільше постраждала вівцеферма. Всіх тварин з неї загарбники забрали з собою в дорогу.

В першу повоєнну весну всі поля в господарствах були засіяні пшеницею, кукурудзою, просом, гречкою. Тим людям, що працювали на полі, варили обід прямо в полі.

Того післявоєнного тягаря зазнали не тільки вдови і солдатки, страждали і старші люди та діти, віком 10-15 років, які ставали на підмогу своїм матерям та сестрам, яких тепер називають «діти війни». Дитинство тим дітям сплюндрувала проклята війна, залишила сиротами. Оті жінки винесли на собі весь тягар післявоєнної відбудови. Діти війни, до яких відношу і себе, зовсім не знали добра, не знали свят чи відпочинку, не було в селі ігрових чи спортивних майданчиків. А з харчів делікатесом був хліб, замішаний з борошна і з натертим гарбузом, намочений водою кусочок такого ж хліба й помащений зверху олією чи смальцем. Оце і був делікатес…

Воли – основна тяглова сила у селі Лозова. 1947 рік

Тягловою силою після війни були коростяві коні, корови й воли. Корови-годувальниці, які рятували людей у тяжку годину, даючи краплі молока для дітей, змушені були ходити в ярмі, тягнути за собою борону чи плуга. Не доведи, Господи, повернутися коли-небудь до такої долі! Кожен по черзі, хто мав корову, давав на посівну свою годувальницю. І ті, світячи ребрами, опустивши голови, тягнули борони, культиватори. А після такого обробітку – який-то урожай мав бути?! І поля всі були занедбані. Якщо порівняти врожаї зернових тих років із теперішніми, то це земля і небо. Тоді люди працювали

важко, а харчувалися впроголодь. І ніхто мови не вів про те, щоб схуднути: навесні ледве ноги волочили всі – і люди, і худоба.

У перший рік після війни все-таки посіяли, хоч як було важко. Поступово відбудовували ферми. Діждавшись жнив, на поля вийшли всі – старі й малі.

Ось вона, робоча сила колгоспу повоєнних років

Боже! Як же було важко тягнути косу з грабками отим жіночим рукам, які покривалися кривавими мозолями, а ще потрібно в'язати скошене, ходити до молотарки, але ніхто не скаржився, бо вдовам потрібно сиріт своїх годувати, одягати, хоч і у вибійчане (саморобне). Працювати й сподіватися. Сподіватися, що, може, помилково прийшла похоронка (а такі випадки були), що повернеться з фронту господар живим, хай навіть інвалідом... І тоді висохне подушка від сліз удовиних, бо вдень і поплакати немає часу за роботою, і щоб діти не бачили материнських сліз. І так в роботі день при дні. А вночі, поставивши каганець на печі, зроблений з гільзи від снаряда, (щоб сусіди не бачили) шила вдова сорочки з домотканого полотна, аби діти обірвані не ходили і люди не судили…

Жінки війни – це великомучениці. Скільки на вашу долю випало горя! Немає в світі такої мірки, якою можна виміряти те, що довелося вам пережити, скільки вистраждали, і скільки пролили сліз за тими найдорожчими, яких забрала війна, нехай буде тричі проклята вона і ті, хто її розпочав.

Війні ще не кінець. На допомогу фронту селяни збирали різні речі, кошти й відправляли на фронт. Відповідно до протоколу №1 від 18 лютого 1945 року на засіданні виконавчого комітету Лозівської сільської ради було прийнято рішення: «Про підготовку подарунку Червоній Армії». Виконком ухвалив: *«Доручити сільському активу, а також колгоспному активу: бригадирам, ланковим, щоб піти по бригадах для збору подарунків і до 26 лютого 1945 року надіслати їх у військову частину»*. Працівники колгоспу та різних закладів села неодноразово перераховували кошти у фонд оборони. Мешканці села розуміли, що перемога над ворогом здобувається не тільки на фронті, а також у тилу. Тому допомагали Червоній армії чим могли. Згідно протоколу №3 від 14 березня 1945 року засідання виконавчого комітету Лозівської сільської ради було розглянуто питання збору коштів на будівництво літака для Червоної армії та прийнято рішення: *«Заслухавши звернення колгоспників села Лопатинець Шаргородського району про побудову літаків, ми, депутати сільвиконкому в купі з колгоспним активом теж не відстанемо від колгоспників с.Лопатинець, робимо розписку на відрахування коштів із власних трудоднів та доручаємо нашим агітаторам зробити збори по бригадах для масової роз'яснювальної роботи серед колгоспників по збору таких коштів на літака, щоб до 30 березня 1945 року зібрати такі кошти»*.

Селяни Лозової зібрали у фонд оборони 9 тисяч карбованців.

(Протокол засідання виконкому Лозівської сільради № 4 від 2 квітня 1945 р.).

Згодом, після 9 травня 1945 року указом Президії Верховної ради СРСР 19 лозівських жінок-колгоспниць було нагороджено медаллю «За трудову доблесть у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 р.р.»

Важко, дуже важко жилося лозівським селянам у ті післявоєнні роки. Теперішньому поколінню, мабуть, дивним здаватимуться слова: «Прийшла сусідка позичати жару». На жаль, таке явище побутувало у селах у період війни. Про сірники селяни могли лише мріяти, їх видавали по талонах вчителям, службовцям. Щоб здобути вогонь, аби запалити в печі, треба було на

допомогу покликати кресало. Щоб від іскор затліла губка, виготовлена із пуху квіток осоту та очеретяних палок. Перед тим, як «оживити» піч, матері посилали дітей «позичити вогню», Отож вийдеш на подвір'я і дивишся, в якій хаті із комина клубочиться дим. «Позичаєш» жарину, обгортаєш ганчір'я і щодуху біжиш до своєї хати. Бувало, ганчір'я спалахувало, пекло руки, а ти намагаєшся все-таки добігти до печі... І таке було.

У 1947 році в країні відбулася грошова реформа. Переважна більшість селян Лозової її майже не відчули: ніхто ніяких збережень зовсім не мав, а тому обмінювати не було що…

У післявоєнні 1946-1947 роки країна через засуху пережила голод. Шаргородщину, дякувати Богу, дещо проминуло, а тому голод тут відчувався недовго. Але все ж таки в районі були введені хлібні пайки (талони на хліб). Відділеннями соціального забезпечення виділялася допомога продуктами сім'ям загиблих воїнів, дітям-сиротам та ін. Хворих на дистрофію (від голодування) масово лікували у лікарнях за рахунок держави. Нововведені лікарні працювали з великим перевантаженням. Почали траплятися випадки кражі зерна з колгоспних полів. Так, по Шаргородському району було зареєстровано 36 краж зерна. У сім'ях не вистачало борошна. Автор особисто пам'ятає смак хліба, спеченого мамою у 1947-1948 роках із добавками до борошна тертого на грубій тертці гарбуза чи буряка. Пережили…

У таких важких повоєнних умовах головним джерелом існування колгоспників стали їх присадибні господарства. Але і вони не могли стати надійною підмогою для обездолених людей. Причиною цьому було надмірне непосильне оподаткування підсобних господарств колгоспників, що у 1945-1954 роках мало тенденцію до збільшення.

Колгоспники змушені були виконувати натуральні поставки з своїх присадибних господарств.

Читаючи пожовклі архівні документи, слухаючи розповіді людей про ті важкі часи, дивуєшся, як виживали ті люди, як зуміли вони вистояти, поставити на ноги дітей.

Після смерті «вождя всіх часів і народів» Сталіна наступає деяке покращення у становищі селянства. В 1954 році були видані укази Голови Ради Міністрів СРСР Г. Малєнкова, за якими

зменшувався у 2,5 рази розмір сільськогосподарського податку, скасовувався податок на володіння коровами та свиньми, на 50% зменшувався розмір обов'язкової передплати на державну позику. Майже вдвічі зменшувалися натуральні поставки з присадибних господарств.

Життя селян потроху покращувалося.

Сільський будинок у перші повоєнні роки

З другої половини 50-х років села Лозова і Теклівка почали розбудовуватися. Солом'яні покрівлі хат замінюються на черепичні, шиферні. Замість глинобитних хат з підсліпуватими маленькими віконцями зводяться кам'яні, цегляні, просторі і світлі.

Настала нова весна. Прийшов травень 1945 року. Звучали салюти Перемоги, а потім впродовж кількох років в село поверталися до мирної праці змучені, скалічені війною солдати. На грудях кожного виблискували бойові нагороди за мужність та відвагу. Орденами та медалями були нагороджені всі воїни Лозової і Теклівки. Найбільш досвідчені очолювали в селі відповідальні основні робочі колективи та організації.

Серед демобілізованих в село повернувся після важкого поранення Марценюк Пилип Петрович. Колгоспники Лозової одноголосно обирають на зборах, які відбулися 12 січня 1946 року, Марценюка П.П. головою колгоспу «Прогрес». Протягом двох років він підняв господарство.

І вже у 1947 році колгосп «Прогрес» домагається високих врожаїв зернових і технічних культур. Радянський Уряд за доблесну працю колгоспників с.Лозової відзначив і нагородив 117 чоловік орденами і медалями Радянського Союзу.

Сім колгоспників удостоєно високого звання Героя Соціалістичної праці, а саме:

– Іван Мойсейович Байда, бригадир рільничої бригади, який на площі 18 га виростив урожай пшениці по 33,78 ц з одного гектара.

– Ганна Григорівна Білінська, ланкова, яка виростила урожай пшениці на площі 8,25 га по 33,43 ц з одного гектара

– Андрон Онисимович Матусяк, бригадир рільничої бригади, який виростив урожай пшениці на площі 17,3 га і одержав по 32.08 ц з одного гектара

– Пилип Петрович Марценюк, голова колгоспу «Прогрес», який домігся вирощування врожаю пшениці на площі 43,8 га по 32 ц з кожного гектара.

– Олександра Семенівна Садова, ланкова, яка виростила на площі 10 га врожай пшениці по 32,95 ц з одного гектара.

– Олександра Тимофіївна Меєр, ланкова, яка виростила на площі 8,5 га врожай жита по 33,23 ц з одного гектара.

– Явдоха Остапівна Щербатюк, ланкова, яка виростила на площі 9,05 га врожай 31,83 цн з одного гектара.

Орденами Леніна нагороджені:

– Людвік Тимофійович Пшук, бригадир рільничої бригади за вирощування високих врожаїв пшениці в 1947 році.

– Ганна Петрівна Крива, ланкова, за вирощування високих врожаїв пшениці у 1947 році.

Деякі історики, які досліджують XX і XXI ст.ст., період правління Л.Брежнєва називають «світлою смугою». Є й навіть переконані, що це був «золотий вік», адже голодом ніхто нікого не морив, до Сибіру не гнав, бомби на голови «не сипав», храми не зносив. У минуле відійшли й колгоспні «хрестики» за трудодні, селянам навіть пенсії почали виплачувати. Хай спочатку невеличкі – по 8-12 карбованців, але сам факт був оптимістичним!

Але це було при Л. Брежнєві, а у перші повоєнні роки був Сталін. У ті надважкі роки треба було піднімати країну з руїн, відновлювати заводи, фабрики, колгоспи, що з великим ентузіазмом й робили лозівчани.

Жіноцтво святкує закінчення жнив у колгоспі. 1949 р.

У 1950-му році в країні відбулося укрупнення колгоспів. Приєдналися до колгоспу «Прогрес» два раніше об'єднані лозівські колгоспи «Нове життя» і «Перемога», яким продовжував керувати Герой соціалістичної праці Пилип Марценюк.

Маючи великий досвід, він зумів уже об'єднаний колгосп утримати на рівні передового і рухався далі, поліпшуючи кількісні і якісні показники господарства. У 1950-му році укрупнений колгосп «Прогрес» уже володів понад 2700 га орних земель.

З любов'ю до рідної землі

Після укрупнення колгосп з особливим успіхом почав розвивати своє громадське господарство, приділяючи велику увагу основній галузі – рослинництву. Відповідно до державних планових завдань по площах посіву і врожайності окремих культур, а також виходячи з місцевих умов, було прийнято нові сівозміни і проведено землевпорядження.

На площі 2316 гектарів запроваджено 10-пільну польову сівозміну. 267 гектарів відведено під 8-пільну кормову сівозміну.

Крім того, на площі 81 гектар запроваджено прифермську сівозміну і на площі 43 гектари – овочеву.

Тепер, освоюючи запроваджені сівозміни, артіль поліпшує систему обробітку грунту, збільшує використання органічних і мінеральних добрив, запроваджує полезахисне і прияружне лісонасадження, поліпшує догляд за посівами, а це забезпечує підвищення врожайності та збільшення валового збору сільськогосподарських культур.

За останні роки середня врожайність зернових культур, зокрема озимої пшениці і цукрових буряків, в порівнянні з 1950 роком зростала так (в процентах):

Назва культур	**1950 р.**	**1951 р.**	**1952 р.**
У середньому всіх зернових	100	112,4	129
Озимої пшениці	100	91	146
Цукрових буряків	100	110,6	122,5

Такого підвищення врожайності колгосп домігся ще в період проведення землевпорядження і освоєння нових сівозмін. Тепер можливості підвищення врожайності ще більші. Колгосп освоїв сівозміни, під найціннішу культуру – озиму пшеницю – використовують пласт багаторічних трав, запроваджують нові більш урожайні сорти, значно підвищився рівень механізації сільськогосподарських робіт.

По окремих культурах колгосп «Прогрес» забезпечував такий ріст урожайності (в центнерах з гектара):

Культури	**1950 р.**	**1951 р.**	**1952 р.**	**1955 р.**
Озима пшениця	17,6	16,9	22,7	28
Жито	14,9	15,2	13,75	21
Ячмінь	16,2	18,8	13,8	25
Овес	11,9	16,2	14,3	20
Просо	12,3	22,2	18	30
Гречка	5,4	4,7	5	12
Кукурудза	13,9	18,3	22	35
Бобові	12,5	16,2	10,9	25

У середньому зернові	14,5	16,3	18,7	25
Цукрові буряки	205,5	222,4	251,9	340
Соняшник	13,5	12,5	18	24
Ріпак	8,9	8	9,7	18
Картопля	83	89,8	180	230
Городина	51,4	88,8	180	230
Баштанні	73,7	-	-	170

Таке підвищення врожайності набагато збільшувало збори зернових, олійних, овочевих і баштанних культур, також цукрових буряків.

Щоб домогтися збільшення валових зборів зерна, колгоспники вирішили розширити посівні площі більш урожайних культур за рахунок менш урожайних. Наприклад, вирішено збільшити посіви високоцінної культури – озимої пшениці, довівши площу її посіву з 473 гектарів у 1950 році до 770 гектарів у 1955 році. За рахунок ячменю розширюється площа посіву проса і кукурудзи, за рахунок однорічних трав, які досі сіяли в польовій сівозміні, на 30 процентів збільшуються посівні площі картоплі, соняшника та бобових культур.

Набагато збільшити валові збори зерна передбачалось і за рахунок підвищення врожайності в результаті піднесення культури землеробства, зокрема, за рахунок розміщення культур по кращих попередниках, кращого обробітку грунту та старанного догляду за рослинами.

В цьому 1955 році найвищий по колгоспу урожай пшениці – 36,9 центнера з гектара одержала бригада Л. Т. Пшука. Пшеницю його бригада сіяла після дворічної конюшини, яку зорали після першого укосу (2 червня) і до посіву на полі провели три культивації (разом з передпосівною).

По чорному пару, під який внесли по 20 тонн гною на гектар, при перехресному способі сівби, найвищий урожай в 32 центнери з гектара зібрала бригада Героя Соціалістичної Праці А. О. Матусяка. По непарових попередниках найвищий урожай в 25 центнерів з гектара одержала бригада М. О. Боднара. Під

оранку непарового попередника бригада внесла на гектар по 25 тонн гною, сіяла перехресним способом з нормою висіву в 2,05 центнера насіння.

Ці досягнення окремих бригад свідчать, що, застосувавши високу агротехніку і використовуючи резерви, можна на всій площі одержувати в середньому по колгоспу не менш ніж по 28 центнерів озимої пшениці в гектара.

Агроном артілі В. Г. Байда, узагальнивши досвід цього і попередніх років, розробив агротехнічні заходи, які забезпечують високі врожні озимої пшениці на полях з різними попередниками.

Досі в колгоспі значну частину чистих парів орали весною, тим часом травневі і навіть квітневі пари дають набагато нижчі врожаї, ніж чорні пари. В цьому році, наприклад, бригадир А. О. Матусяк на ділянках чорного пару одержав з гектара по 32 центнери озимої пшениці, а на ділянках квітневих парів – тільки по 26,3 центнера.

Тепер, з підвищенням ступеня механізації, тракторна бригада Шаргородської МТС, яку очолює бригадир Д. А. Сторожишин, має можливість не залишати на весну не зораним жодного гектара, і з 1953 року колгосп переходить виключно на чорні пари.

Усі посіви озимої пшениці і насамперед ті, що йдуть по непарових попередниках, рано навесні, ще по мерзлоталому грунту, підживлюють. Норму внесення добрив визначають в кожному окремому випадку залежно від стану посівів. У перші дні польових робіт посіви боронують.

Велику увагу приділяє правління колгоспу підвищенню врожайності круп'яних культур проса і гречки. Врожайність проса заплановано довести до 30 центнерів з гектара. Це цілком реальна врожайність, адже в 1949 році колгосп з усієї площі посіву зібрав по 24,4 центнера зерна з гектара. Щоб домогтися ще вищого врожаю агроном В. Г. Байда в основу розроблених агротехнічних заходів поклав досвід бригадира Героя Соціалістичної Праці А. О. Матусяка.

Цукровими буряками в артілі засівають півтора поля.Щоб забезпечити кращі умови для їх розвитку, цукрові буряки сіють по обороту пласта після озимої пшениці, що йшла по удобреному чорному пару. При розробленні агротехнічних заходів,

Агроном колгоспу «Прогрес» Байда В. Г.

Бригадир Байда М. І.

Ланкові колгоспу «Прогрес» Герої Соціалістичної праці Г. Г. Білінська (зліва) і Є. О. Щербатюк

спрямованих на підвищення врожайності цукрових буряків, в основу покладено досвід бригадирів Л.Т.Пшука і М.О.Меєра, які на окремих ділянках вже кілька років підряд збирають по 290-300 центнерів буряків з гектара.

Рано навесні, ще до закриття вологи, ці бригадири на кожний гектар розсівають по 4-6 центнерів попелу. Перед культивацією на ділянках, яких не удобрювали в пару, вносять до 10-12 тонн гною-сипцю, який ланки збирають в індивідуальних господарствах колгоспників. Гній-сипець – це гній з-під птиці (курячий послід). Кожному двору в селі доводився план заготівлі такого гною і жінки з ланок заготовляли його. Мінеральних добрив тоді катастрофічно не вистачало. Приходилося виходити із складного становища за допомогою сільських ресурсів.

Досі городину в колгоспі сіяли на випадкових землях і збирали невисокі врожаї. Тепер, щоб підняти врожайність овочевих культур, запровадили спеціальну овочеву сівозміну, визначили

Марценюк П. П. –
перший рік головування

Ланка Героя Соціалістичної праці Білінської Г.

На жнивах.
1950 р.

На полях колгоспу буряки вирощували дорослі...

і малі... 1949 р.

Жнива у колгоспі «Прогрес». Знаряддя праці у жінок – серп і в'юрок. Фото 1947 р.

Жінки творили своїми руками достаток і державі, і собі

Клак Андрій,
Матусяк Ганна,
Садова Олександра.
1948 рік

Агроном колгоспу Байда В. Г. 1940 рік

Гарний урожай хліба

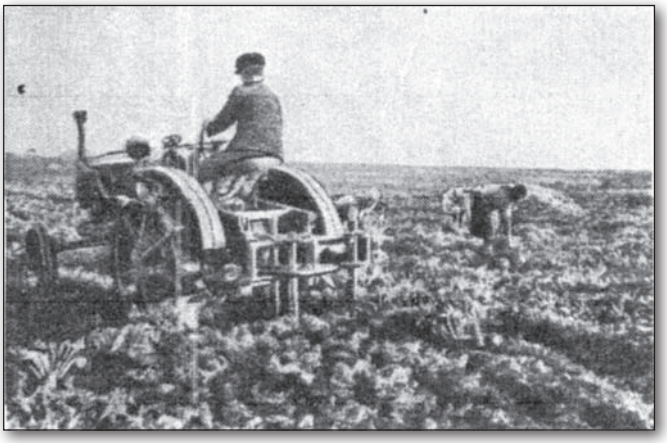

Меєр М. О.,
Байда М.І. –
бригадири рільничих
бригади

Меєр М. О.
зі своєю ланкою

систему удобрення овочевих культур, виділили більшу кількість гною під городину. Це набагато збільшило валовий збір городини.

У колгоспі «Прогрес» Шаргородського району Вінницької області тракторист І. М. Кривий виконував денні норми підкопування буряків на 150 - 160 процентів. Фото Є. Копита (РАТАУ)

Виконуючи державний план перетворення природи, чимало вже зробили, щоб захистити свої поля лісосмугами. За 15-річним планом колгосп повинен насадити 97,7 гектара полезахисних і прияружних лісосмуг. Цією роботою в артілі керував досвідчений колгоспник, ланковий агролісомеліоративної ланки Г. Я. Федчук. Щоб швидше виконати поставлене перед колгоспом завдання, Г. Я. Федчук на площі в 2 га заклав розсадник, в якому вирощував сіянці дуба, ясеня, липи, а з кущових порід – жовту акацію, лісову вишню і бузину.

За три роки вже закладено 37,7 гектара лісосмуг, з них 12,7 гектара – по межах землекористування, 6 гектарів – по межах полів і 19 гектарів – прияружних насаджень. З цієї кількості 11 гектарів лісосмуг закладено гніздовим способом, на решті площі висадили сіянці. Лісосмуги розвиваються добре, дворічні дерева досягають 1-1,5 метра у висоту. Садіння лісосмуг запроектовано закінчити у 1954 році. До 1955 року висаджені в 1949-1950 лісосмуги підростуть настільки, що їх дія позначатиметься на підвищенні врожайності польових культур.

Серед інших галузей рослинництва в колгоспі найгірше було розвинене садівництво. 4,6 гектара саду для такого вели-

Косарки, які використовувалися у колгоспі «Прогрес». Фото 1954 р.

кого господарства – майже ніщо. Цей недолік вирішено ліквідувати вже цього 1955 року. Під плодовий сад відведено площу в 55 гектарів. Цієї осені, наприкінці вересня, під сад зорано 25 гектарів на глибину 40 сантиметрів. Восени на площі 20 гектарів висаджено плодові дерева (90 процентів зерняткових і 10 процентів кісточкових), а на 5 гектарах передбачено закласти ягідник. Саджанці селекційних мічурінських та найкращих місцевих сортів колгосп закуповує в плодовому розсаднику Федорівського радгоспу, Шаргородського району. Засадити виділену під сад площу передбачено в 1955 році.

Так колгоспники артілі, розвиваючи провідну галузь свого господарства – рослинництво, виконують державне завдання – зробити землеробство ще більш продуктивним і кваліфікованим, з розвинутим травосіянням і правильними сівозмінами, з високою питомою вагою посівних площ технічних, кормових, овочевих культур і картоплі.

Тваринницька галузь в Лозові

Природно-економічні умови колгоспу сприяють розвитку тваринництва м'ясо-молочного напряму. Відповідно до цього в колгоспі було створено 5 ферм: великої рогатої худоби, свинарську, вівчарську, птахівничу і конеферму. Крім того, в колгоспі організували рибне господарство і пасіку. Виконуючи трирічний план розвитку поголів'я і підвищення продуктивності худоби в артілі, колгоспники на кінець 1950 року, вже домоглися передбаченого планом мінімуму поголів'я.

Головний зоотехнік колгоспу «Прогрес» Садовий В. А.

Але з піднесенням культури соціалістичного землеробства, підвищенням врожайності усіх культур і, зокрема кормових, наявна кількість худоби вже не відповідає загальному розвитку громадського господарства, а тому колгоспники вирішили й далі збільшувати свое громадське поголів'я з одночасним підвищенням його продуктивності.

На загальних зборах колгоспників, які відбулися 16 березня 1950 року, склали план розвитку громадського поголів'я худоби колгоспу. За цим перспективним планом на кінець 1955 року громадське поголів'я вирішено довести до таких розмірів:

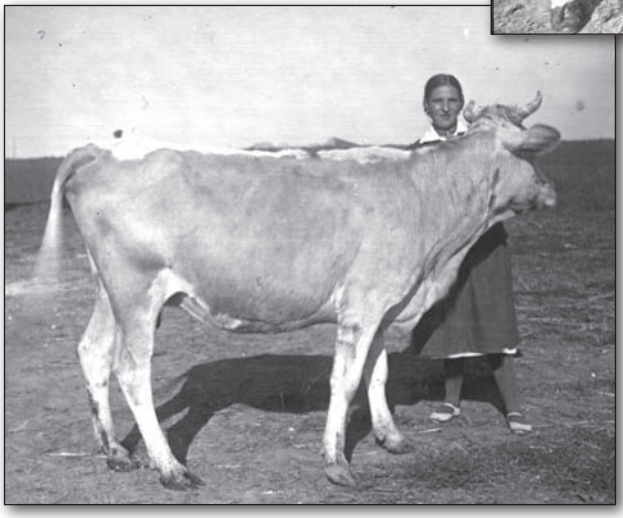
Види худоби	**1950 р.**	**1951 р.**	**1952 р.**	**1955 р.**
Великої рогатої худоби	515	584	586	850
з них корів	109	127	137	270
Свиней	527	826	850	1000
з них свиноматок	84	90	90	140
Овець	306	357	401	1000
з них вівцематок	166	227	258	500
Птиці	1402	3318	3790	5000

Доярка Коваль Г. С.
з коровою «Славою». 1954 рік

Мерзенюк О. Ю. – молода доярка

Краща доярка Струк Надія

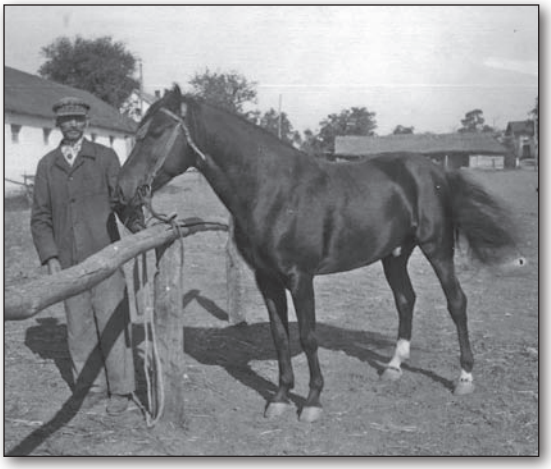
Колгосп у 1952 році

Свинарки Боднар Марія Олександрівна і Бевзюк Ганна

Гаврилюк Марко Аврамович – кращий конюх колгоспу

На пасіці
Ясинецького Стаха

Тракторист Шминдрак Василь разом із помічником

В цьому плані особливу увагу приділено розвитку маточного поголів'я. Якщо в 1950 році на кожних 100 гектарів орної землі було 4 корови, 3 свиноматки і 6 вівцематок, то на кінець 1955 року – 10 корів, 5 свиноматок і 19 вівцематок.

Таке збільшення поголів'я худоби колгосп зумів провести за рахунок відтворення свого стада, добираючи найкращих за продуктивністю тварин.

Одночасно з розвитком поголів'я худоби було накреслено і значне підвищення продуктивності худоби та збільшення товарності продуктів тваринництва. Поліпшення племінної робота та догляду за тваринами, зміцнення кормової бази, механізація трудомістких процесів на тваринницьких фермах дає можливість набагато підвищити продуктивність худоби.

Підвищення продуктивності худоби забезпечило значне збільшення валового виходу продуктів тваринництва. На кінець 1955 року валовий вихід продукції тваринництва збільшився в середньому у 3-4 рази порівняно з 1951 роком.

Значне підвищення валового виходу продукції тваринництва збільшувало його товарність. Якщо в 1950 році, тобто на кінець четвертої п'ятирічки, грошовий прибуток від тваринництва дорівнював 8 процентам до загального прибутку, то в 1951 році, на початок п'ятої п'ятирічки, прибуток від тваринництва становив 9 процентів до загального прибутку, в 1952 році – 21,4 процента, а на кінець 1955 року – 26,4 процента.

Про реальність прийнятого плану підвищення продуктивності худоби свідчать досягнення передовиків тваринництва. Кращі доярки артілі О.Ю.Мерзенюк, К. П. Власова, Ф. П. Ясинецька, Г.М.Пшук уже в 1951 році від групи закріплених за ними корів добилися над 2300-2500 літрів молока від кожної фуражної корови. Свинарки М.О.Боднар і Г.Ф.Бевзюк, запровадивши ущільнені опороси і спаровуючи свиноматок двічі, добилися виходу 26,2-26,9 ділових поросят в середньому від однієї свиноматки. Свинарки Я.К.Ясинецька і Г.П.Крива, які доглядають за свинями, поставленими на відгодівлю, запроваджуючи індивідуальні раціони, добилися середньодобового приросту ваги свиней в 730-750 грамів.

Для того, щоб забезпечити заплановане підвищення про-

дуктивності худоби, правління артілі прийняло план заходів, розроблений зоотехніком артілі В.А.Садовим.

Насамперед велику увагу було звернено на поліпшення племінної роботи. В колгоспі вже кілька років ведеться поліпшення стада чистокровними бугаями симентальської породи.

Продуктивність худоби	**1950 р.**	**1951 р.**	**1952 р.**	**1955 р.**
Удій молока на фуражну корову (в літрах)	1317	1808	2110	2500
Вихід ділових поросят на одну свиноматку	12,8	19,5	25,5	26
Відгодівля свиней (голів на 100 гектарів рільної землі)	3	6,5	10	15
Настриг вовни від однієї вівці (в кілограмах)	2,5	1,45	2,55	4,2
Одержання яєць від несучки (штук)	34	27	35	100
Вихід риби з гектара водного дзеркала ставу (в центнерах)	-	1,5	2	7
Вихід лошат на 100 коней-маток	36	37	54	70
Вихід телят на 100 корів	61	92	92	98
Вихід товарного меду на одну бджолосім'ю (в кілограмах)	3	2	2,2	32

Велику увагу в господарстві приділялось вирощенню та заготівлі сіна і коренеплодів для тварин. Потребу в сіні колгосп задовольнив за рахунок сіяних багаторічних трав, а також кормових буряків та картоплі.

В зв'язку з переходом колгоспу на стійлову систему утримання худоби особливого значення в зміцненні кормової бази набуло вирощування зелених кормів. Кормову сівозміну колгоспу здійснює бригада по кормодобуванню, яку очолює досвідчений бригадир Г.І.Кушнір. В бригаді організовано 4 ланки.За бри-

гадою закріплено необхідний інвентар і 5 пар коней та 2 пари волів.

3 весни 1952 року в колгоспі почали широко застосовувати механізацію трудомістких процесів на фермах. Насамперед обладнано електричними моторами кормоцех. Тут за допомогою електрики запарюють полову і січку, працює молоткова зернодробилка, тощо.

Спеціально призначена правлінням колгоспу комісія оглянула всі приміщення і визначила, які з них треба замінити на нові, а щодо решти приміщень складено дефектні акти для ремонту і переобладнання. В ремонтованих приміщеннях встановлено автонапувалки, проведено підвісну дорогу для підвезення з кормоцеху приготовлених кормів та вивезення гною. В корівниках встановлено апарати для механічного доїння корів. (*І це у 1950-х роках!* – А.Н.)

Після запровадженого механічного доїння правління колгоспу переводить доярок на двозмінну роботу. У 1953 році всі трудомісткі процеси на тваринницьких фермах – електродоїння, підготовка та підвезення кормів, автонапування, стриження овець механізовано.

Щоб повністю забезпечити худобу відповідними приміщеннями колгосп уже цього року будує корівник на 100 голів, 2 свинарники і 1 телятник. На побудову телятника зоотехнік В. А. Садовий звертає особливу увагу. Телятник будується з таким розрахунком, щоб з 1953 року запровадити вирощування телят в неопалюваних приміщеннях. В 1953-1954 роках заплановано побудувати новий кормоцех, ще один корівник на 100 голів, ізолятор, вівчарню і 2 пташники, один з яких намічено збудувати біля нового ставу для водоплавної птиці.

Тепер у колгоспах є ставок площею 4,5 гектара. В ньому колгосп розводить рибу – коропа. В цьому 1955 році колгосп закінчує будувати новий став з дзеркалом води в 35 гектарів. Уже закінчено будувати греблю і кам'яну водоспускну споруду. Восени став буде заповнено водою, а навесні зариблено. Це набагато підвищить валовий вихід риби.

Значного доходу до колгоспної каси правління одержувало від пасіки, на якій числилося 110 бджолосімей.

Застосовуючи всі ці заходи, колгосп протягом п'ятирічки набагато збільшив поголів'я громадської худоби і значно підвищив її продуктивність. Для досягнення цих запланованих показників в розвитку тваринництва тепер і працюють колгоспники артілі.

Хто ж вони ці колгоспники лозівського колгоспу і хто ж ними управляв у надважких післявоєнних 1950-х роках?

Старожили Лозової та молодше покоління до сьогодні знають і пам'ятають чудового організатора колгоспного виробництва, Героя соціалістичної праці Пилипа Петровича Марценюка.

Марценюк Пилип Петрович

Пилип Петрович Марценюк народився 19 липня 1919 року в селі Лозова. Він зростав в багатодітній селянській родині Петра та Кароліни.

Після закінчення сільської школи Пилип Петрович навчався в Буднянському сільськогосподарському технікумі, по закінченні якого він отримав спеціальність агронома. Трудовий шлях молодого хлопця розпочався в липні місяці 1938 року. Його направляють завідуючим відділом пропаганди РКЛКСМУ в Липовецькому районі, агрономом в Уладівській МТС.

Марценюка Пилипа Петровича призвали в лави Радянської армії в 1939 році. Побачивши організаторські здібності молодого солдата, командування його частини направляє Марценюка Пилипа курсантом Бакінського піхотного училища імені С. Орджонікідзе, де він і навчається до початку Великої Вітчизняної війни.

В липні місяці 1941 року розпочинається бойовий шлях Пилипа Петровича від командира взводу, роти, батальйону, батареї, до замісника командира полку. Тільки поранення в липні 1944 року примушує Марценюка вийти з поля битви. Він довгий час перебував в госпіталі.

Після демобілізації у 1945 році повернувся до мирної праці у свою Лозову. В 1946 році його обирають головою колгоспу «Прогрес». Протягом двох років він підняв так господарство, що за високі врожаї в 1947 році Пилипу Петровичу Марценюку та ще шести його колгоспникам було присвоєне високе звання Героя Соціалістичної праці.

Пилип Петрович Марценюк одружився в 1948 році на сільській дівчині Ганні. Вони виростили і виховали двох дочок – Ніну і Галину, які живуть і працюють лікарями в місті Києві.

Головою колгоспу «Прогрес» Марценюк Пилип Петрович пропрацював 24 роки, аж до 1970 року. Під керівництвом Пилипа Петровича колгосп став багатогалузевим господарством, де розвинулось рільництво, тваринництво, бджільництво, птахівництво. За цей час збудована середня школа, будинок культури, прокладено шосейну дорогу, впорядковану дорогу до райцентру, збудовано сільмаг, продмаг, кафе. За його правління в колгоспі збудовано тринадцять двохрядних тваринницьких приміщень, дві майстерні по ремонту сільськогосподарських машин, гараж для автомашин, приміщення для мінеральних добрив. При Пилипу Петровичу будується більше половини житлових будинків колгоспників, яким він допомагав у будівництві. А окремих колгоспників голова просто змушував будувати власну хату, надаючи їм при цьому всебічну допомогу.

З 1970 року і до виходу на пенсію Марценюк працював замісником директора Шаргородської сільгосптехніки. В червні місяці 1995 року Марценюк Пилип Петрович помер і похований в селі Лозова.

......*

Але не було б в Лозові таких здобутків, якби не було навколо голови правління відповідальних і досвідчених спеціалістів вищої і середньої ланок. Серед них:

агрономи Василь Григорович Байда, Іван Дмитрович Боднар,

бригадир тракторної бригади Дмитро Аксентійович Сторожишин,

зоотехнік Василь Артемович Садовий,

бригадири рільничих бригад Людвиг Тимофійович Пшук, Андрон Онисимович Матусяк, Михайло Іванович Байда, Іван Мойсейович Байда, Микола Боднар, Михайло Меєр, Петро Бак,

бригадир кормодобувної бригади Григорій Іванович Кушнір,

ланковий агролісомеліоративної ланки Григорій Федчук,

ланкові рільничих бригад Марія Крива, Марія Мазур, Ганна Білінська, Марія Михалюк, Євдокія Булда, Ганна Крива, Олександра Гаврилюк, Ніна Матусяк, Явдоха Щербатюк, Яніна Гудзикевич, Олександра Садова та багато, багато інших жінок.

Слід відмітити, що у шести рільничих бригадах колгоспу «Прогрес» ще 1950-х роках налічувалось понад два десятки ланок. Усіх і не злічити....

Внутрішньобригадною формою організації праці (в рослинництві) була ланка. Ланка являла собою групу жінок в складі 10-15 осіб, переважно з однієї вулиці для зручності їх організації. Спеціалізація ланки: ручний обробіток однієї чи кількох просапних культур: цукрового буряка, кукурудзи, картоплі, овочів та інших сезонних робіт. Ланка була не тільки формою організації праці, це був доволі згуртований колектив не тільки для виробничих цілей, а й для побутових потреб. Ланка була також мірилом часу. Свою участь в колгоспному виробництві жінка часто визначала не кількістю відпрацьованих років, а кількістю «висапаних ланок».

Чимало з наших односельців за високі здобутки в сільськогосподарському виробництві у воєнні та післявоєнні роки були удостоєні високих державних нагород. Крім державних нагород, кожен, хто вносив частку у розквіт свого села, колгоспу, громади заслуговує на повагу та шану.

Особливої поваги та шани заслужили лозівські колгоспниці Білінська Ганна Григорівна, Меєр Олександра Тимофіївна, Садова Олександра Семенівна, Щербатюк Явдоха Остапівна, колгоспники Байда Іван Мойсейович, Матусяк Андрон Онисимович, які своєю працею уславили свою Лозову та свій колгосп на всю країну, одержавши звання Героя Соціалістичної праці!

Автор вкотре вважає за потрібне описати їхні біографії та їхні здобутки.

Білінська Ганна Григорівна

Ганна Григорівна Білінська народилася в листопаді 1925 року в селі Лозова Шаргородського району Вінницької області.

Зростала Ганна та її сестра Надія в сім'ї колгоспників Григорія та Ольги. Батьки Ганну віддали до 4-річної школи, де вона закінчила два класи. З раннього дитинства Гануся допомагала батькам по господарству. Підросла і пішла працювати до колгоспу. Виконувала різні роботи. За наполегливу і старанну роботу колгоспники обрали її ланковою рільничої ланки. У віці 22 років Білінській Г.Г. було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці та нагороджено орденом Леніна. Ланка Ганни Григорівни на площі 8,25 га виростила урожай пшениці по 33,43 центнери з гектара. В молодому віці Ганна Григорівна тяжко захворіла, але продовжувала працювати на колгоспних ланах. 9 серпня 1987 року Ганна Григорівна померла. Похована в селі Лозова.

Меєр Олександра Тимофіївна

Олександра Тимофіївна Меєр народилася 4 квітня 1929 року в селі Лозова Шаргородського району Вінницької області.

Зростала Олександра в сім'ї колгоспників Тимофія та Марії Меєр. Рано почалась трудова біографія цієї жінки. Після визволення від німецько-фашистських загарбників нашого подільського краю дівчина працювала у яслах. Сама ще школярка, а доглядала сільських дітей, коли матері йшли на роботу в поле. Гірко плакала разом з хлоп'ятами і дівчатками, коли у Лозовій (а тут у воєнний час знаходився збірний пункт районного військкомату) проводжали чоловіків на фронт. Відгриміли воєнні грози, і Саша продовжила навчання у школі, стала семикласницею. Хворів тато, в сім'ї було троє дітей, і по закінченні школи дівчина пішла працювати в колгосп. Чоловіки з фронтів повернулися не всі, тож доводилося виконувати чоловічу роботу: разом з іншими дівчатами стала їздовою. Коні попалися Олександрі Тимофіївні норовисті. Та людина до всього звикає: звикла і вона сіяти і орати. А потім віддала коні братові своєму Петрові, сама ж пішла у ланку. Меткою була Саша в роботі, тож через рік їй довірили ланку. У 1946 році її обрали ланковою. Старанні дівочі руки молодих трудівниць виростили в голодний 1947 рік по 33,23 центнери жита на кожному із 8,5 гектара. І Олександра Тимофіївна стала Героєм Соціалістичної Праці із врученням їй Ордена Леніна та Зірки Героя. В 1952 році, уже після того, як стала Героїнею, вийшла заміж за Добрянського Володимира Івановича. Більше 30 років прожили вони однією дружньою сім'єю, разом будували свою хату, разом трудилися в колгоспі «Прогрес».

Так і пронесла через усе життя високе і горде оце звання, своєю сорокарічною трудовою діяльністю підтвердила справедливість вручення нагороди. Адже ніколи і ніхто із односельчан не дорікнув Олександрі Меєр за недоліки в роботі, навпаки, багато літ дивувала жінка усіх своєю непосидючістю і завзяттям. «У неї в руках робота, як вогонь, горить!» – казали буряководи, а пізніше – члени городньої бригади, де сумлінно трудилася Олександра Тимофіївна.

Не стало Олександри Тимофіївни 28 травня 2012 року. Похована в селі Лозова.

Садова Олександра Семенівна

Олександра Семенівна Садова народилася у березні 1930 року в селі Лозова Шаргородського району Вінницької області. Виросла Олександра Семенівна в сім'ї колгоспників Садових Семена та Явдохи. В родині Садових зростали дві красуні-донечки: Олександра і Ганна. Коли Олександрі виповнилося 6 років, вона пішла до Лозівської школи. Олександра закінчила 4 класи Лозівської школи. Дівчинка була беручка та працьовита. З 15 років трудилась на колгоспних ланах. Її запримітили та призначили ланковою рільничої бригади.

В 1947 році в 17 років Олександру Семенівну було нагороджено орденом Леніна та присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Олександра Семенівна із своїми членами бригади виростила урожай пшениці на площі 10 га, який дав по 32,95 центнери з гектара. У 1958 році вийшла заміж за Байду

Петра Герасимовича. В червні 1960 року в них народився син, якого назвали Петром, як батька. Працювала молода сім'я в колгоспі «Прогрес». Рано овдовіла Олександра. В 1982 році не стало її чоловіка. Залишилась сама з сином, який подарував матері дві онучки та онука. Раділа Олександра за сім'ю сина, і завжди їм чим могла, тим допомагала. 27 травня 1990 року Олександри Семенівни не стало. Похована в селі Лозова.

Щербатюк Явдоха Остапівна

Явдоха Остапівна Щербатюк народилася в березні 1899 року в селі Лозова Шаргородського району Вінницької області.

Росла Явдоха в сім'ї колгоспників Остапа та Софії Щербатюк. Сім'я була дуже бідна, не було в що одягнутися і взутись. Через це Явдоха не відвідувала школу. З раннього дитинства пішла працювати в артіль за трудодні. Дівчина була дуже старанна, трудолюбива, відповідальна. Керівництво колгоспу «Прогрес» помітило молоду жінку та призначило Явдоху Остапівну ланковою рільничої ланки. У 1947 році у віці 48 років отримала Героя Соціалістичної праці. Ланка Явдохи Остапівни на площі 9,05 га виростила пшениці по 31,83 центнера з гектара. 12 травня 1960 року Явдохи Остапівни не стало. Похована в селі Лозова.

Байда Іван Мойсейович

Іван Мойсейович Байда народився в червні 1913 року в селі в Лозова Шаргородського району Вінницької області. Він зрос-

тав в селянській родині Мойсея та Афії. У шість років віддали його до дворічної школи. З року в рік Іван дорослішав, ставав на ноги. У селі його поважали люди, як просту та хорошу людину. У 20 років він пов'язав своє життя з Русею і вже у 1935 році у них народився син Олександр, потім син Михайло 1942 року народження, син Василь 1947 року і донечка Галина 1954 року народження. В роки Великої Вітчизняної війни воював проти фашистських загарбників. Після закінчення Великої Вітчизняної війни повернувся до мирної праці у свою Лозову. Його обирають бригадиром рільничої бригади. У 1947 році у віці 34 років за високі врожаї зернових бригадиру Байді І.М. було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці. Рільнича бригада під керівництвом Івана Мойсейовича виростила урожай пшениці на площі 18 га по 33,78 центнери з гектара.

30 листопада 1969 року Байда Іван Мойсейович помер і похований в селі Лозова.

Матусяк Андрон Онисимович

Андрон Онисимович Матусяк народився в травні 1914 року в селі Лозова Шаргородського району Вінницької області.

Навчався Андрон Онисимович у дворічній школі. Закінчив один клас. Ще підлітком розпочався трудовий шлях Андрона Онисимовича. Працював їздовим на волах. У 1935 році Андрон Онисимович зустрів свою майбутню дружину Анастасію та одружився. Вже у 1937 році в них народився син Іванко. Недовго тривало щасливе родинне життя. Наступили страшні роки Великої

Вітчизняної війни. В 1941 році його мобілізували на війну. З липня 1941 року розпочався бойовий шлях Андрона Онисимовича від рядового до командира батареї. За бойові заслуги Андрон Онисимович був нагороджений орденом Леніна, медалями «За оборону Москви», «За бойові заслуги» та багато інших.

Після перемоги Андрон Онисимович приступив до мирної праці: допомагав односельчанам відбудовувати село, піднімати його з руїн, які залишилися після війни. За старанну працю Андрона Онисимовича призначили бригадиром рільничої бригади. У 1947 році у віці 33 роки Андрон Онисимович був удостоєний високого звання Героя Соціалістичної Праці та ордена Леніна. Його бригада виростила урожай пшениці на площі 17,3 гектари по 32,08 центнера з одного га.

На початку 80-х років померла дружина, а 12 жовтня 1988 року помер і Андрон Онисимович. Похований в селі Лозова.

На фото учасники Пленуму ЦК КП України (зліва направо): голови колгоспів з Шаргородщини Гарбар В. Т., Скринник В. Л., Марценюк П. П., Фаландиш П. Й. 26 січня 1961 р.

Друзі – керівники колгоспів. Зліва направо: Пиріг В. М. (Ярове), Фаландиш П. Й. (Козлівка), Турчак В. П. (Джурин)

Розділ XI

Вперед, до комунізму! Або як ми доганяли Америку

Наздоганяла Америку і Лозова. На той час колгосп «Прогрес», керований відомим в області Героєм соціалістичної праці Марценюком Пилипом Петровичем, зі своїми показниками у рослинництві і тваринництві досить твердо стояв у перших рядах серед колгоспів району.

Але ж багато залежало від керівництва державою. Відхід від сталінізму після смерті «вождя» у 1953 році не змінив тоталітарної суті суспільного ладу в Радянському Союзі. Зробивши висновок, що сталінізм це не суть радянського ладу, а його «викривлення», керівники держави на чолі з Микитою Хрущовим стали заручниками цього висновку. Адже тепер і своїм громадянам, і світовому товариству треба було доводити, на що здатна соціалістична система. Тому суспільству замість репресій пообіцяли демократизацію життя, замість злиденного існування – підвищення життєвого рівня.

У результаті вжитих урядом заходів сільське господарство України розвивалося досить успішно. Це було відчутно і у нашій Лозові. Держава звернула особливу увагу на зміцнення матеріальної бази колгоспів. Колгосп «Прогрес» одержав нові трактори, комбайни, сівалки, автомобілі та іншу сільськогосподарську техніку, що стало підставою заявити на весь світ про можливість економічної перемоги над капіталістичним сільським господарством.

У травні 1957 року. Хрущов висунув утопічне завдання: найближчими роками наздогнати Сполучені Штати Америки у виробництві м'яса, молока, масла на душу населення. Важливим кроком на шляху до остаточного вирішення цього питання вважався семирічний план (1958-1965). Він передбачав приріст обсягу валової сільськогосподарської продукції на 70 відсотків.

І тут виявилося, що нічого, крім чергової казки, можновладці запропонувати не можуть. Адже для досягнення поставленого завдання були необхідні не лише величезні капіталовкладення, а й матеріальне заохочення селянства. Однак на село коштів не вистачало. Основна увага партійно-державного керівництва, як і раніше, зосереджувалася на забезпеченні швидкого розвитку промисловості. Всі бюджетні проблеми, особливо пов'язані з розвитком військово-промислового комплексу, розв'язувалися передусім шляхом переміщення в ці галузі асигнувань зі статей на розвиток сільського господарства… Тому основна надія покладалася на випробувані раніше адміністративно-командні методи, що давали максимальні результати за мінімальних витрат. Тобто, треба лише по-більшовицькому взятися за справу і як слід використати всі наявні резерви, що є в колгоспному виробництві.

У жовтні 1961 року відбувся XXII з'їзд КПРС, на якому було оголошено курс на розгорнуте будівництво в СРСР комуністичного суспільства. Відомий на той час український поет Павло Тичина у своєму утопічному вірші «Партія веде» писав:

В нас народ – дозрілий, красовитий
світлим шляхом Леніна іде.
Радісно співати і творити:
наше покоління молоде
буде вже при Комунізмі жити....
Слава партії, що нас веде!

Створення матеріально-технічної бази комунізму планувалося здійснити протягом 20 років. Проголошувався найголовніший принцип КПРС: «Все в ім'я людини, все для блага людини». Ці привабливі гасла в дійсності не мали ні економічного, ні соціально-політичного обґрунтування, носили популістський характер. Народу пропонували чергову утопію, котру, згідно з традиціями радянської системи, трудящі мали негайно втілювати в життя.

У роки семирічки тривало укрупнення колгоспів, яке супроводжувалося оголошенням безлічі дрібних сіл і хуторів «непер-

спективними». Внаслідок цього всі видатки на їхній економічний і соціально-культурний розвиток скорочувалися до мінімуму. У 1965 році в Україні було 9,5 тисяч колгоспів проти 13 тисяч у 1950 році. Вживалися заходи щодо скорочення і «здешевлення» адміністративно-управлінського апарату. Лише протягом 1957-1959 років шляхом укрупнення й об'єднання в республіці було ліквідовано близько 13 тисяч господарських організацій, установ, 164 сільські і районні ради та майже 4 тисячі колгоспів.

Не оминули нововведення й наші краї. Зокрема до колгоспу «Прогрес» с.Лозової у 1959 році в січні місяці було приєднано сусідній теклівський колгосп «Праця», який на той час очолював Дубінський Володимир Федорович. Після об'єднання колгоспів Дубінський В.Ф. завідував відділенням с.Теклівка аж до 1982 року. (Перед Дубінським колгосп «Праця» з 1955 року по 1958 рік очолював Федір Юхимович Слободянюк). Головою об'єднаного колгоспу з попередньою назвою «Прогрес» залишився Марценюк П.П., агрономом Байда В.Г., управляючим у Теклівці залишився Швець Іван Васильович, рідний брат якого Василь Васильович Швець довгий час працював міністром агропромислового комплексу в Казахстані. Управляючий теклівської бригади Швець Іван Васильович за щорічне виконання державних планів одержав найвищу нагороду – орден Леніна. Площа всієї землі, закріпленої за укрупненим колгоспом «Прогрес» становила 4678 гектарів. За розмірами це був чи не найбільший колгосп у Шаргородському районі. Значно збільшились посівні площі Наприклад, колгоспного саду у Лозові було 5 гектарів, а стало 55 гектарів!

Глибока оранка під майбутній урожай

Такі нововведення по укрупненню господарств, тобто, адміністративно-командні методи в сільському господарстві, за допомогою яких «вдосконалювалася» вся система агротехніки, скоро дали про себе знати. За вказівкою зверху травопільну систему землеробства, яка підтримувала родючість землі, оголосили шкід-

ливою, відмовилися від парів. Зрештою, у другій половині 1950-х років, а особливо після офіційного візиту Хрущова до США в 1959 році, в колгоспах і радгоспах почали багато сіяти кукурудзи – «цариці полів», котра швидко витісняє традиційні культури. Посівні площі під кукурудзою зросли більше як удвічі, а врожайність залишилася незмінною. Отже, очікуваного ефекту ця культура не дала, зате призвела до порушень сівозмін, структури грунтів, зниження врожайності зернових. Становище сільського господарства ускладнив також неврожай 1963 року, хоча на цей раз голоду вдалося уникнути, бо вчасно купили зерно за кордоном.

Таким чином, запланованого стрімкого росту в сільському господарстві не сталося. З 1958 по 1964 рік обсяг валової продукції колгоспів і радгоспів збільшився лише на 3 відсотки. Сільгоспвиробники, перебуваючи в жорстких рамках директивного управління, не могли сповна забезпечити населення продуктами харчування. Держава змушена була купувати хліб за кордоном, що стало потім постійним явищем.

Отже, замість істотного підвищення інтенсивності господарювання, життєвого рівня, народ у 1961 році одержав грошову реформу, коли вартість карбованця підвищилась в 10 разів. Це було не що інше, як прихована девальвація. Як наслідок, ціни на колгоспних ринках, які забезпечували у той час близько 15 відсотків товарообігу, значно зросли. У 1962 році на ряд продуктів харчування підняла ціни й державна торгівля. Це погіршило добробут населення, викликало в людей обурення. В багатьох містах розпочалися робітничі виступи, страйки. Невдоволення ще більше посилилося в 1963 році, коли внаслідок неврожаю і саботажу антихрущовської опозиції, в країні почалися серйозні труднощі з продовольством. Лозівчани старшого покоління, певне, пам'ятають, як стояли в чергу за хлібом, з якого сипався цілий горох або кукурудза. Робітникам і службовцям продавали по дві хлібини на сім'ю, а колгоспникам – по одній. Пригадую анекдот, який не сходив з вуст багатьох лозівчан, які будували комунізм:

– «Ідем до кумунізму, а їсти нема що...»

– «А хто вам казав, що по дорозі будуть давати їсти?» – прозвучала відповідь керівника-партійця.

Незадоволені владою, керованою М.С. Хрущовим були і керівники, і простий народ. Крім того, партійну номенклатуру дратувала непрогнозованість керівника партії і держави, його постійні розмови про демократизацію суспільства, нескінченні реорганізації, прорахунки в питаннях зовнішньої політики, особисті грубощі й нетактовність. (Радянський Союз був оштрафований на велику суму за те, що під час виступу в ООН Хрущов у збудженні став гамселити туфлем по столі, за яким сидів, а потім поставив його так, що своїм носком він був спрямований у потилицю представника франківської Іспанії. Про це розповідав Олексій Аджубей делегатам XXII з'їзду КПРС).

Все це призвело до організації змови проти першого секретаря ЦК КПРС на найвищому рівні. За усунення Хрущова виступив навіть М. Підгорний, донедавна перший секретар ЦК Компартії України, якого в 1963 році Хрущов призначив на відповідальну роботу в Москві, а також П. Шелест, який після Підгорного став на чолі українських комуністів. Рішенням жовтневого пленуму ЦК КПРС 1964 року Хрущова було знято з посади першого секре-

таря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР. Першим секретарем ЦК КПРС обрали вихідця з України Леоніда Брежнєва, а на посаду Голови Ради Міністрів рекомендовано О. Косигіна. Згодом М. Підгорний, як винагороду за участь у зговорі, отримав посаду Голови Президії Верховної Ради СРСР.

Після позбавлення так званого «культу Сталіна» найпомітнішими були результати десталінізації в ідеології. Частина населення, переважно інтелігенції, чи не вперше за роки радянської влади дістала можливість більш вільно висловлювати свої думки. Проте діапазон ідеологічної свободи виявився обмеженим. Дуже швидко держава посилила тиск на демократично налаштовані кола суспільства, розпочався контрнаступ на будь-яке інакодумство.

Роки розтерзання України, як і у 30-х, так і у 60-х роках минулого століття, продовжувалися. Український народ, задурманений комуністичною ідеологією, вірив у роль комуністичної партії, витримав і пережив оту названу народом «хрущовську відлигу». Пережила її і Лозова з Теклівкою. «Мабуть, терплячішого народу, як наші селяни, немає у всьому світі», – казав ще у 1966 році мій дідусь Нагребецький Петро Петрович. Воно й правда.

В Україні демократичні процеси виявилися обмеженішими, ніж у центрі, московська влада повністю виключила з них елементи національного відродження. Російська культура, мова, як і раніше, вважалися провідними, домінуючими. Одним з основних завдань в області національної політики, що його ставив перед собою режим, була русифікація України. Після XX з'їзду КПРС цей процес не те що уповільнився, а навіть почав набирати нових обертів. Цьому сприяла активно пропагована теорія «злиття націй», що передбачала їхнє зближення в мові, культурі, політичних уподобаннях з російською нацією. Саме національна проблема надала процесу десталінізації в Україні відмінних рис від аналогічних процесів у Росії.

З одного боку, «хрущовська відлига» створила умови для певного прогресу української культури. Народу були повернуті десятки забутих імен, твори багатьох репресованих письменників, художників, учених.

Але, з іншого боку, обмеженість і непослідовність Хрущова і його оточення несприятливо позначилися на стані освіти, науки, літератури, мистецтва – усіх сфер культурного життя. Згубний вплив на українську культуру справила русифікація, що розглядалася як важлива складова частина процесу формування нової людини. Прикрим явищем стало руйнування за вказівкою центральних органів храмів, церков, ліквідація релігійних громад.

Не оминуло таке явище Лозову і Теклівку. Але народ України нарешті прокинувся від комуністичної ідеології. Прагнув до кращого життя, створення власної справді суверенної держави України. Історія добре пам'ятає імена українців, які вголос заявили про це. Серед них: Левко Лук'яненко, Василь Стус, Степан Хмара, В'ячеслав Чорновіл, Іван Миколайчук, Іван Багряний та ще багато інших відомих і невідомих щирих патріотів, які понад усе прагнули побачити свою рідну Україну вільною та незалежною.

Великий життєвий шлях пройшла Лозова з 1946-го по 1970-тий рік, коли могутнім колективним господарством управляв Пилип Петрович Марценюк.

Захоплююсь непохитним духом у тих роках лозівських селян, і зокрема, їх власною винахідливістю і ініціативністю. Кожен, хто прийшов у цей світ, прагнув його покращити та вдосконалити. Бодай зробити небагато: посадити плодове дерево, створити лісозахисні смуги, щоб захистити поле від вітрів, або ж викопати криницю, чи облаштувати джерельце, щоб спраглі могли тут напитись. Отак день за днем творилась історія нашої Лозової.

Долян П. Т.

Таким же нелегким шляхом проходили лозівські колгоспники і у 1970-х – 1990-х роках. Значну участь на цьому шляху взяли керівники колгоспу, які його очолювали:

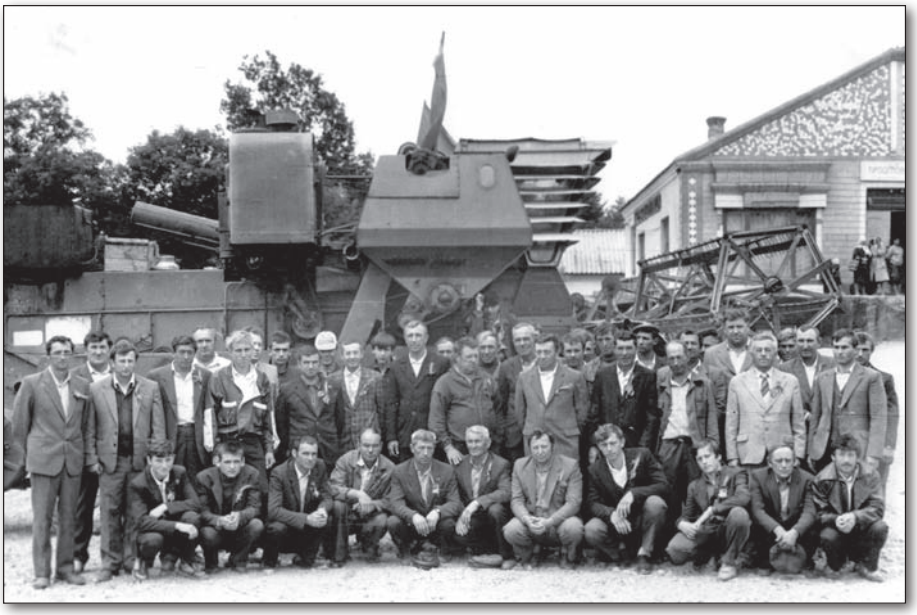
– **Долян Петро Тимофійович**, очолював господарство з 1970 по листопад 1972 р. Під керівництвом Петра

Комбайнери колгоспу «Прогрес».
В центрі голова колгоспу Музика М. З. Фото 1976 р.

1980 р. Лозова святкує обжинки.
На фото зліва направо: 5-й – голова колгоспу Музика М. З., 6-й – управляючий бригади с. Теклівка Швець І. В., 7-ма – голова профкому колгоспу Ясинецька Г. В., 8-ма – головний бухгалтер колгоспу Гаврилюк Г. М., 9-й – бригадир тракторної бригади Ясинецький Й. Д.

Провідна роль у колгоспному виробництві – механізатори. Головний інженер Костур В. П., головний агроном Юрченко М. А., голова колгоспу Музика М. З.

Перший секретар РК компартії Довгань В. І. (в центрі) в присутності керівників колгоспу «Прогрес» вручає переможцю жнив комбайнеру Повху І. Ф. перехідний Червоний Прапор. 1982 р.

Комбайнери колгоспу «Прогрес» (зліва направо) Сиворінський О. С., Гуменний П. А., Гуменний І. А., Повх І. Ф.). Фото 1980 р.

Тимофійовича побудовано телятник «Рада», дитячий садок у центрі села, розпочато будівництво другого приміщення птахоферми.

– **Боднар Іван Дмитрович**, очолював господарство в 1972-1973 рр. Закінчено будівництво птахоферми. (В народі – «курник»).

– **Музика Михайло Захарович**, очолював господарство 13 років: з 1973 по 1986 рр. Під керівництвом Михайла Захаровича в господарстві побудовано кормоцех, два чотирирядні корівники, контору колгоспу, будинок механізатора в селі Теклівка, ставок на «Дзигу», тракторні майстерні, ЗАВи на току, водопровід в частині села.

Це були «брежнєвські» роки правління державою. Все пізнається в порівнянні. Деякі історики, які досліджують ХХ і ХХІ ст., період правління Л. Брежнєва називають «світлою смугою». Є й навіть переконані, що це був «золотий вік», багато людей вважали, що ми в ті «брежнєвські роки» жили ніби при комунізмі, але

Повх Іван Федотович

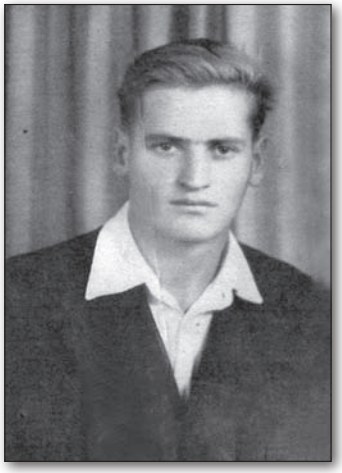
Дружина Ольга Романівна Повх

На комбайні Повхи – батько і син

Завірюха Ганна Степанівна

Білий Микола Іванович

ми цього не знали. Адже голодом ніхто нікого не морив, до Сибіру не гнав, бомби на голови «не сипав», храми не зносив. У минуле відійшли й колгоспні «хрестики» за трудодні, селянам навіть пенсії почали виплачувати. Хай спочатку невеликі, по 8-12 карбованців, але сам факт був оптимістичним! Слід відмітити, наприклад, що тільки за 1971-1973 роки наш Шаргородський район отримав від держави 150 тракторів, 64 зернових комбайни, 45 автомобілів та багато іншої техніки, пального різних марок, мінеральних добрив. Але це були «брежнєвські роки». Так продовжувалось недовго. Настала горбачовська «перестройка».

Ясинецький Бронислав Йосипович

......*

У бригадному селі Теклівка колектив колгоспників очолював **Швець Іван Васильович.** За зразкову організацію праці серед землеробів Іван Васильович нагороджений орденом Леніна. Отримали високі державні нагороди ланкова **Завірюха Ганна Степанівна**, механізатор **Білий Микола Іванович**, комбайнер **Повх Іван Федотович**.

Германюк Анатолій Олексійович, голова колгоспу

Повх Іван Федотович, беззмінний комбайнер колгоспу «Прогрес», пізніше – бригадир тракторної бригади с.Теклівка. За щорічні досягнення по збору врожаїв Івана Федотовича в районі охрестили «Богом жнив». І це дійсно так.

За бездоганну і продуктивну працю комбай-

нер Іван Федотович Повх нагороджений двома орденами Леніна, орденом «Знак Пошани», двома орденами Трудового Червоного Прапора, орденом Жовтневої революції та рядом медалей. До комбайнерського екіпажу у свій час входила його дружина Ольга Романівна і син Іван Іванович.

Гарні відгуки автор почув в селі про врівноваженого, розсудливого, уважного до людей і турботливого керуючого комплексною бригадою **Ясинецького Броніслава Йосиповича** та про інших колгоспників.

Крах радянської системи: кінець імперії зла

У 1986 році колгосп «Прогрес» очолив **Анатолій Германюк,** уродженець села Козлівка Шаргородського району. Новий етап історії Лозової та Теклівки пов'язаний з іменем Анатолія Олексійовича Германюка, який очолював господарство з 1986 року по грудень 1997 року. Саме при цьому керівникові господарство розвивалося швидкими темпами. Було не тільки створено його міцну матеріально-технічну базу, а й побудовано в селі кілька важливих соціальних об'єктів та житло. І як би не називали ті часи – «застійними», «кризовими» чи ще якими, лозівчани старшого покоління згадують про них з ностальгією. Мовляв, усім вистачало роботи, непогано заробляли, стали краще жити. Під керівництвом Анатолія Олексійовича в господарстві побудовано: овочесховище, дитячий садок, цех газованої води «Лозівчанка», заасфальтовано тік, водопровід по селу, столова, будинок тваринника, чотири ангари, автогаражі, майстерні по ремонту тракторів, пам'ятник в с.Теклівка, місток за ставом, цех по виготовленню блоків, млин в селі, відремонтовано Покровську церкву, відкрито будинок для пристарілих «Ветеран», зроблено дороги по селу, розпочато розпаювання земель.

Але настали роки руйнації усього того, що так важко створювалося ще у 30-х роках минулого століття. Разом з успіхами у веденні господарства члени правління і голова колгоспу Анатолій Германюк відчували те, що назрівало в державі. Передчуття їхнє з часом підтвердилось. Після горбачовської перебудови

(«перестройка» – рос.) величезна країна СРСР так перебудувалася, що розпалася зовсім…

Поштовхом цьому став вибух у Чорнобилі. Тривожною новиною увірвалася в спокійне життя лозівчан звістка про аварію на Чорнобильській атомній станції, а те, що правда про події просочувалася невеликими порціями, породжувало значні домисли та недобрі передбачення. Загалом життя лозівчан, як і всіх українців, з часу Чорнобильської аварії поділилося на два періоди: «до» і «після». Одразу ж у перші дні аварії у м. Чорнобиль для її ліквідації були направлені жителі Лозової і Теклівки: Бак Микола Петрович, Хаєцький Володимир Васильович, Ясинецький Сергій Іванович, Пшук Василь Петрович, Пшук Олександр Йосипович, Коров'янко Володимир Олександрович, Дубовий Микола Іванович, Андрійчишин Микола Анатолійович.

Як показує сьогоднішній аналіз суспільного життя кінця 1980-х років, саме «чорнобильське лихо» стало відправною точкою новітньої історії України та початком кінця Радянського Союзу.

Голова профкому колгоспу «Прогрес» Ясинецька Галина Василівна

Однак, як свідчить безпристрасна статистика, в селі Лозова життя не зупинилося. Господарство продовжувало розвиватись.

Значну роль у зростанні господарської міцності колгоспу відігравала матеріальна зацікавленість колгоспників у результатах своєї діяльності, система заохочень та стимулювання. Цьому питанню приділяв велику увагу голова колгоспу Анатолій Германюк. Це і робота дитячого садка, і харчування працюючих колгоспників гарячими обідами, організовувалося підвезення людей на віддалені місця роботи. По-

шириним заохоченням до праці було преміювання передовиків виробництва та ін.

За сприяння місцевої профспілки (голів профкому колгоспу Гудзікевича Григорія Миколайовича, Ясинецької Галини Василівни) постійно організовувалися туристичні поїздки працівників колгоспу та членів їх сімей у великі культурно – історичні центри України, Радянського Союзу, закордону.

Профспілковим комітетом приділялася велика увага покращенню здоров'я працівників колективного господарства. Значній частині колгоспників надавалися безкоштовні або з незначною доплатою санаторно-курортні путівки.

Кращих із кращих працівників, які вносили великий внесок у розробку та зміцнення колгоспу у ті роки, занесено у Книгу Пошани господарства.

Початок 90-х років минулого століття ознаменований референдумом 1991 року, на якому було проголошено незалежність

Колектив працівників МТФ колгоспу.
В центрі у задньому ряду голова колгоспу Германюк А. О.

Володимир Долинський – механізатор колгоспу

Валентин Ясинецький – шофер колгоспу

Тракторист Віктор Охотський зі своїм К-700

Колектив шоферів колгоспу «Прогрес» після техогляду

Ланка буряководів колгоспу «Прогрес»

Працівники тваринницких ферм колгоспу «Прогрес»

Молодіжний колектив колгоспників в артілі «Прогрес».
В центрі – голова Германюк А. О. 1990 р.

України. Жителі Лозової і Теклівки, як і вся Україна, абсолютною більшістю проголосували за незалежність.

24 серпня 1991 року – День Незалежності України. Україна звільнилась від опіки свого старшого російського брата. Із здобуттям незалежності були частково розірвані економічні зв'язки із союзними республіками. Не маючи ринків збуту, матеріалів для виробництва, через великі податкові санкції зупинились заводи і фабрики, люди залишились без роботи. В зв'язку із таким становищем справ, люди потягнулись до землі, яка із-за частих змін землемірів не мала в селі достатнього обліку.

Із розпадом Радянського Союзу колишні республіки стали на самостійний шлях розвитку. Розпочалось роздержавлення державного майна України, частка якого на кожного громадянина країни в 1996 році становила 1 млн. 50 тисяч купонів. На дану суму в 1996 році людям розпочали видавати знамениті «ваучери», які вони почали вкладати в різні трасти, заводи і фабрики. Продавали їх також на базарі і не шкодували. Адже майже 90% вкладених ваучерів до сьогоднішнього дня не отримують обіцяних «ділками» дивідендів. Деякі «ділки», скупивши ваучері, нажили собі чималенький капітал. Люди залишились обдуреними.

Колектив механізаторів КСП «Праця».
Керівник КСП Греля В. М., бригадир Повх Л. І., агроном Лояніч В. Г.

Жнива у Теклівці.
Справа наліво: Пацьора В. Ж. – голова КСП, Повх Л. І. – бригадир, Федчук Анатолій – помічник комбайнера, Мурамбаєв Василь – комбайнер

Комбайнер Гаврилюк В. І. на теклівських полях. Праворуч керівник КСП «Праця» Пацьора Віктор

Із початком 1990-х рр.і колективні, і приватні господарства українців накрила потужна хвиля економічної кризи перехідного періоду, яку відчула вся країна, в т.ч. колгоспники Лозової під керівництвом Германюка А.О. Спочатку всі відчули відсутність найнеобхідніших товарів широкого вжитку, введення талонів та купонів, кілька грошових реформ, внаслідок яких багато селян втратили значні суми своїх заощаджень, які вони збирали десятиліттями. Далі розпочалася енергетична криза, коли по кілька годин на добу село тонуло без електрики в повній темряві; загострилася потужна бензинова криза, балон газу коштував більше, як половину місячної зарплати. Найтривалішою була криза неплатежів, коли по кілька місяців члени колгоспу, працівники соціальної сфери села Лозова та інших працюючих установ, що діяли на той час у селі, як і по всій Україні, не отримували заробітної плати, яку за цей час ще й з'їдала потужна інфляція.

Значного скорочення фінансування зазнала соціальна сфера села. Припинив свою роботу дитячий садочок, який діяв на території села, перестали фінансуватися і зазнали скорочення інші установи села. Кардинальних змін зазнало і колективне господарство (колгосп). Всі фінансові розрахунки велися на бартерній основі.

Саме в таку скрутну пору, яка склалася в молодій державі Україна, теклівські колгоспники задумалися: «Як бути далі?» І працівники бригадного села Теклівки на своїх зборах, які відбулися на початку 1999 року, вирішили від'єднатися від лозівського колгоспу і створити нове окреме господарство під назвою КСП «Праця».

Так і зробили. Нове сільськогосподарське підприємство назвали «Колективне Сільськогосподарське Підприємство «Праця», яке очолив на запрошення теклівчан Василь Греля.

Нелегко, дуже нелегко приходилось новому керівнику вести господарство, коли в державі розруха.

У 1994-1995 роках було проведено подвірний обмір земельних ділянок громадян Лозової і Теклівки. Так було встановлено фактичну кількість гектарів землі, якою користувались громадяни. Таку ж роботу, тільки по землях КСП в 1995-1996 роках провів Вінницький проектний інститут земельних ресурсів, ви-

значивши колгоспних 4667 га земель під розпаювання, в тому числі і 1698 га земель теклівського колгоспу.

Згідно Указу Президента України працівникам соціальної сфери (вчителі, лікарі, зв'язківці, працівники торгівлі, культури і сільської ради, працівники міліції та пенсіонери) отримали в 2000 році земельні наділи в постійне користування від 0,60 до 1,05 га – 87 громадян Лозової. Наділи землі (пай) в розмірі 2,08 га одержали 1481 колишні лозівські колгоспники.

В 1994 році розпочався етап приватизації земель громадян села Лозова і колгоспних земель. Для колгоспу в кінці 1995 року виготовлено і отримано державний акт на право колективної власності на землю. Із 1995 року селяни розпочали процес приватизації своїх присадибних ділянок. Окремі громадяни продовжують цю роботу і понині, а 1481 громадян отримали державні акти на землю.

На фоні численних, переважно негативних, змін доби незалежності, селяни усвідомили, що саме **від міцності місцевого агропідприємства**, орієнтованого як на розвиток власної потужності й економічної міцності, так і на добробут кожного члена колективу та села в цілому, за великим рахунком, і **залежить майбутнє свого села**. Віра ця ще більше посилювалася спостереженням за тими втратами, що їх понесли сусідні, колись також міцні колективні господарства, які не витримали реформ, зазнали розпаювання та розбазарили і знищили колективне майно... Серед таких господарств опинилися колись могутні сапіжанський, плебанівський, мурафський та інші колгоспи. Така доля чекала і лозівський «Прогрес».

На жаль, сталося, як сталося. Анатолій Германюк наприкінці 1997 року передав уже знесилений потужною інфляцією колгосп новому керівнику – Бабин Надії Іванівні. Вона очолювала господарство з грудня 1997 року по квітень 1999 року.

В даній ситуації, що склалася в державі, Надія Іванівна добре розуміла, що господарство потрібно утримати не тільки, як кажуть, «на плаву», але й дати можливість людям побачити краще майбутнє. Але так не сталося. Через інфляцію і безгрошів'я і лише на бартерній основі господарство потроху стало позбав-

лятись останнього хвоста на громадських фермах. Разом з тим по цеглині та шиферині стали розбирати тваринницькі та інші колгоспні об'єкти. Господарство, яке з таким трудом організовувалось у 30-х роках минулого століття, майже розпалося.

У квітні 1999 року, уже зовсім занепале господарство очолив Клак Михайло Васильович. Уже без теклівських земель та ферм господарство ще більше занепало... Хоча ще частина тваринництва залишалась збереженою. Але Михайло Васильович через рік залишив господарство, яке вже на той час носило кілька назв (КСП, КСГП, СТОВ, ТОВ, ПП, ФГ та ін.) від яких справи не покращувалися, а навпаки.

У 2000 році колишнє могутнє господарство «Прогрес» очолив новий Богацький Микола Михайлович. Господарство займалось рослинництвом, але на набагато меншій площі, ніж було раніше. (Значну частину земель лозівські пайовики почали здавати в оренду іншим господарствам).

Микола Михайлович основну увагу звернув на вирощування цукрового буряка, пшениці, соняшнику. Трохи підтримувалось і тваринництво: на фермах збереглось ще 238 голів ВРХ. Керував Богацький М.М. уже занепалим господарством до 2006 року.

Про тих, хто не обманює землю

З того ж 2000 року значну частину заросших бур'янами теклівських і лозівських земель пайовики передали фермерському господарству «Врожайне», яке очолює і сьогодні **Дідик Анатолій Павлович**. І не помилились. Анатолій Павлович організував роботу на лозівських і теклівських землях так, що його пайовики щорічно залишаються задоволеними.

Хто ж він, **Анатолій Павлович Дідик**?

Народився 9 січня 1970 року в селі Політанки. Успішно закінчив навчання і з дипломом «вчений агроном» розпочав з 1993 року свою трудову діяльність. Молодого агронома запросили очолити агрономічну службу у с.Руданське, потім – у Слободі Шаргородській.

У січні, 1998 року організував фермерське господарство «Врожайне» в обробітку якого було всього 3,5 га землі. Розпо-

чинати господарювання було вкрай важко. Адже починав Анатолій з нуля. Щось купити для обробітку землі було неможливо. Але, дякуючи Богу та своїй наполегливості, впевнено опираючись на свої знання, Анатолій Павлович розпочинав ведення фермерського господарства.

На сьогоднішній день колектив Дідика Анатолія обробляє понад 2800 га землі по Політанківській, Слободо-Шаргородській та Лозівській сільських радах. Протягом багатьох років господарство входило в п'ятірку кращих сільгосппідприємств району. Життєве кредо А.Дідика: «Не обманути людей, не обманути землю».

У «Врожайному» працює понад 100 основних працівників і ще біля 60 сезонних. Дружній колектив працівників господарства любить, шанує і поважає толкового керівника. Адже Анатолій Павлович на ділі, а не на словах демонструє своє кредо: люди не обмануті ні заробітною, ні орендною платою, а земля круглорічно доглянута. Молодий і грамотний спеціаліст Анатолій Дідик з дитинства привчений любити землю і людей, які на ній працюють.

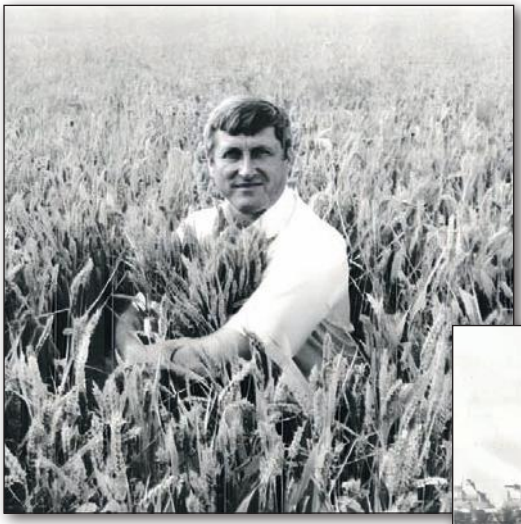
Хто побував на садибі його батьків Павла Степановича і Марії Павлівни у Політанках, той переконався, хто прививв цю любов до землі.

Люблять Дідики землю і те, що з неї проростає, а вона щедро обдаровує їх.

ФГ «Врожайне» намагається брати участь у всіх запланованих Лозівською сільською радою роботах. Керівник А.П.Дідик завжди прислухається до голосу громади, хоче щоб громада підказувала, що потрібно селу, що треба зробити для людей, які довіряють йому.

За сумлінну працю на благо України А.П.Дідик нагороджений медаллю «20 років Незалежності України», і більше 20 грамотами обласної та районної адміністрації та рад депутатів.

Анатолій Павлович має досить велике громадське навантаження. Він був депутатом Шаргородської районної ради 4-х скликань. Сьогодні депутат Шаргородської міської ради, заступник Голови Асоціації фермерів та приватних землевласників Вінницької області, був у свій час позаштатним радником голови обласної державної адміністрації.

100-центнерний урожай пшениці – мрія його життя. Анатолій Дідик на пшеничному полі.

Механізатори лозівської та теклівської тракторних бригад. Фото 1992 р.

У Анатолія Павловича чудова дружна сім'я, яка підтримує його у всіх благородних починаннях. Молодий фермер впевнено ставав на ноги. Спеціаліст Шаргородського райвідділу Українського центру навчання та підтримки приватного товаровиробника Микола Пахольчак ще у 2000 році сказав: «Анатолій Дідик – це Людина, сповнена великих планів та мрій і я впевнений, що саме за такими, як Анатолій майбутнє нашої Шаргородщини та й усієї держави».

І як результат: у ФГ «Врожайне» за підсумками у 2020-2023 років щорічно збирали на круг по 85,6 ц пшениці з кожного гектара. Це потрійний урожай колишніх радянських колгоспів! А окрема площа 48 га, що належить цьому господарству, видала по 101,2 центнери зерна з гектара! Це рекорд Анатолія Дідика

на весь шаргородський край, та і на всю Україну. Такі результати були тільки мрією молодого агронома з Політанок.

Дійсно, «ще не вмерла України ні слава, ні воля...»! Бо поки живуть і працюють у селах такі її сини та дочки, поки ще руки хліборобські не знають втоми, до тих пір житиме вона, наша держава!.. Деякі з політиків після розвалу імперії СРСР журилися: чи не втратять народи колишньої держави своєї ідентичності? (звичаї, обряди, культура та ін.)

Український народ не втратить. Українці і не втрачали її ніколи. Навіть під час радянщини, коли комуністична влада всякими методами і способами старалася викорінити дух українців, їхні вікові традиції, прекрасні релігійні обряди та звичаї. Ні, не втратять! Бо це давня нація! І ніякий ординець – москаль, чи хто інший не поборе нас, якщо серед нас є такі українці, як Дідик Анатолій Павлович.

З 2006 року велику частину лозівських земель колишнього колгоспу «Прогрес» орендує у пайовиків ПП Агрофірма «Відродження». З початку заснування лозівське відділення підприємства очолював виконавчий директор Кушнір Іван Іванович. На протязі свого існування фірма займається, в основному, вирощуванням на полях технічних культур: соя, соняшник, ріпак, а також пшениця, ячмінь, кукурудза.

Виконавчі директори часто змінювалися. Так, після Кушніра обов'язки виконавчого директора «Відродження» виконували Павло Саулко, Юрій Хмельницький, Володимир Довгань. На даний час землі агрофірми «Відродження» перекупила корпорація «КЕРНЕЛ» і підприємство носить назву «Хліборо б».

Крім вище згаданих сільськогосподарських підприємств, що утворилися на лозівських і теклівських землях, існують діючі нині ПП «Петамил», який очолює з дня його заснування у 2005 році Сауляк Ольга Андріївна. Підприємство, в основному, займається на 96 гектарах садівництвом. Працюючих тут 12 чоловік.

Частину лозівських земель (станом на 2023 рік) у кількості 300 гектарів орендувало у пайовиків ПП «Боровське», де працювало 12 робітників, які займалися виключно рослинництвом.

Станом на 1.XII.2024 р. ПП «Боровське» зазнало певних реформувань і носить назву ТОВ «ЛОЗОВА АГРО». Очолює підприємство Голоднюк Яна Валеріївна.

У Ігоря Матейшена і Володі Шевчука техніка завжди на ходу

Шофер ТОВ «Лозова Агро» Володимир Вернюк радіє добірному зерну

Агроном Бак Іван

Їжаківський Андрій та Струк Сергій

Кияновський Олександр

Основним видом діяльності є вирощування зернових, бобових культур і насіння олійних культур. Також підприємство займається вирощуванням ягід, горіхів, інших плодових дерев і чагарників. ТОВ «ЛОЗОВА АГРО» проводить обробіток земель сільськогосподарського призначення загальною площею 430 га. На підприємстві працюють 8 постійних працівників та додатково залучаються працівники на сезонні роботи.

Співучасником товариства з обмеженою відповідальністю «Лозова Агро» є товариство з обмеженою відповідальністю «ЛОЗОВА АГРОПРОГРЕС». Основним видом діяльності є виробництво олії та тваринних жирів. Також підприємство займається виробництвом готових кормів для тварин. На підприємстві працюють 7 працівників.

Настала пора нової стратегії розвитку сільського господарства. Через те, що колишні структури землекористування були малоефективними, була низькою продуктивність господарства. Свідченням цьому була демонстрація у 2012 році у Брюсселі нашого трактора «Білорусь» радянського виробництва. Його демонстрували усі телеканали Європи як символ розпачу і бідності у колишніх радянських республіках.

Селяни чекали чогось кращого. А тому агрономічна служба сільськогосподарських підприємств Лозової перейшла на новий шлях господарювання за рахунок використання синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту рослин, забезпечення культурних рослин елементами мінерального живлення, боротьби з шкідниками і бур'янами, різних методів обробки грунтів, що призвело до того, що лозівські чорноземи стали видавати у 2-3 рази більші врожаї, ніж при колгоспній системі. Настала можливість розраховуватись з пайовиками за оренду землі не по 3-4 центнери зерна, як було, раніше, а по 15-20 центнерів, щорічно збільшуючи плату за паї. Крім зерна, пайовики останні роки в рахунок оплати одержують олію та цукор.

Поряд з цим у Лозові організовувалися особисті (підсобні) господарства – така собі форма організації аграрного виробництва, здійснюваного працею членів сім'ї на основі їх приватної власності. Адже пайовики отримували достатню кількість зерна, щоб тримати різну худобу. Окремі господарники тримали

по 2-3 корови, кілька свиней, багато птиці та іншої живності, що давало змогу селянам отримувати додаткові доходи.

І ця робота мусить бути в селі безперебійною. Адже є правдою, що ще недавно люди були розчаровані державною владою. Звичайно, порівняно з тим, що вони відчували раніше, то життя не таке вже й погане. У людей завжди була надія на краще. Сьогодні такої надії в людей немає, всі тільки й чекають гіршого. А воно ніби і не йде до гіршого. Ти не працюєш, а тобі задарма за два паї орендарі на подвір'я цілу машину зерна привозять. Маєш дві корови, п'ятеро свиней, птиці без ліку, а тобі ще біржа платить за те, що на роботу не ходиш… Про їжу і говорити нічого – вже люди не на роботі пріють, а над тим, як схуднути, все волають: «дайте нам», «мала пенсія», «мала зарплата».

Життя навчило нас, українців, отримувати додаткові доходи, завдяки яким у господарів Лозової з'явилися вже автомобілі імпортного виробництва, мотоцикли, мотоблоки, трактори та інша техніка.

Про додаткові доходи селян при утриманні корівки-годувальниці автор наважився нагадати читачам про те, як корови рятували життя людей.

Отож, майже щодня в селі корови йдуть на пасовище, йдуть не поспішаючи, поважно, ніби знають собі ціну, знають, чого вони варті в житті селянина сьогодні; відчувають, що добросовісно виконали свій «коров'ячий» обов'язок, віддавши ранішній удій молока. Йдуть на пасовище, щоб повернутися ввечері до господарів і порадувати їх гарним вечірнім надоєм, відчувши на своєму вимені приємний, ласкавий, знайомий дотик рук господині. Корови, майже як і люди, різні між собою не тільки мастю, породою, але й поведінкою: йдуть неквапно і поважно, немовби люди середнього віку й достатку. А молоді, особливо первісточки, заграють до старших корів, а ті відмахуються від них, ніби від набридливих мух і так протягом усієї дороги до того місця, де збирається череда з кількох вулиць, щоб разом вирушити до пасовища. Повторюється це щоденно.

Згодом винесуть господині свіженьке, процідженe, зі смаком різнотрав'я молоко в нових відрах (хто одне, а хто і більше), поставлять на лавочці в холодочку і продовжать нескінченну розмову, що розпочалася з першого дня здачі і продовжується

весь рік: про ціну на молоко, яка, на їхню думку, враховуючи всі затрати і працю, сміхотворна. А також про важку долю селянина і про те, як наживаються перекупники за їхній рахунок. Ось так, поплакавши одна перед одною, що вже майже стало ритуалом, дочекаються молоковоза і розходяться по своїх домівках, знову повертаючись до такого вже звичного для них ритму життя, в якому умовно розписано все похвилинно на цілу добу.

На мою думку, в Індії правильно зробили, що визнали корову священною твариною. Бо якщо Рим врятували гуси, то українське село, а можливо, в цілому і націю, рятують корови.

У страшні роки голодомору 1933-го саме ті сім'ї вижили, де в господарстві були корови. Велику роль відіграла корова (так і хочеться це слово писати з великої букви) і в голодний 1947 рік. Вона була найціннішою в господарстві і якщо гинула, то це ставало трагедією для сім'ї, тому її оплакували як члена родини.

У 1946 – 1947 роках корів використовували як тяглову силу, запрягали в ярма, орали і сіяли. Молоко було основним продуктом харчування, його брали з собою в поле. Корова була як друга мати, а телятко, яке зимою забирали до хати, ніби братик чи сестричка…

В часи правління М.С.Хрущова над селянами провели новий «експеримент», що мав «покращити» умови життя – забрали корову і обмежили розмір присадибної ділянки. Це було зроблено для того, щоб селянин ще більше був прив'язаний до колгоспу і надалі працював, як в народі кажуть, на «бугая» чи на «дядю». Були такі жителі села, які не здали корів, але їх утримувати було досить важко: випасати доводилось на повідку, бо землі в той період максимально розорювали, долини осушували, з колгоспного поля виганяли.

Все виробництво молока і м'яса було покладено на колгоспи і радгоспи. За час існування травоїдну корову зробили хлібоїдною…

На контролі перебувало виробництво молока та його реалізація. Для працівників ферм запровадили матеріальні та моральні стимули. На кожній фермі – Будинки тваринника, душові. Кращим коровам навіть на роги чіпляли червоні стрічки, а слабшим по надоям – сині. Всі районні служби мали обов'язково

бувати на фермах.

І ось настав теперішній новий етап у ставленні держави до села. В більшості господарств ферми знищені, люди ніяким законодавством не захищені і залишились один на один зі своїми проблемами. У цей період знову селянина виручає наша корівка-годувальниця, яка допомагає виживати і є джерелом певного прибутку.

Але це тільки теоретично, бо власник корови, навіть продавши від неї телятко в молочному віці і збільшивши таким чином продаж молока, залишається з копійками, а не з гривнями…

Тож виникають питання: чи надовго в селян вистачить терпіння так важко заробляти й не мати ніякого прибутку, чи не почнуть вони масово збувати корів?

Адже в основному їх утримують люди старшого віку, та й взагалі сільське населення щороку зменшується. То чи не пора в державі прийняти радикальні зміни у ставленні до виробників молока, встановивши гідну ціну на продукцію? Ціни ж на молоко в магазинах не залежать від пори року і не знижуються, а навпаки – зростають…

Не новина, що інтенсивний шлях розвитку сільського господарства відбувається через підвищення продуктивності за рахунок застосування нових технологій, систем комп'ютерної техніки і електроніки та ін. Керівництво агрофірми «Хлібороб» та інших підприємств, що існують в Лозові, щорічно закуповувало за зароблені господарством кошти нову сучасну надпотужну, і разом з тим економну й рентабельну техніку. Було придбано: комбайни: John Deere 9640, 9660; Claas Lexion 480; трактори виробника John Deere, зернові та технічні сівалки, культиватори, жатки та плуги іноземного виробництва.

За зароблені господарствами кошти підтримувалася соціальна сфера села, регулярно сплачуються різні податки державі.

На сьогоднішній день (2024 р.) у селі є школа, будинок культури, бібліотека, ФАП, діє пересувне відділення зв'язку, дитячий садок, кілька торгових об'єктів, діючі два православні та один католицький храми. Усі вони одержують різні допомоги та фінансування від приватних підприємств та агрофірми.

Вирощування птиці та грибів

У 1973 році при голові колгоспу «Прогрес» Боднару Івану Дмитровичу закінчено будівництво колгоспної птахоферми, яка згодом перейшла у відомство «Міжколгоспне об'єднання по птахівництву». Очолював нове у Шаргородському районі об'єднання досвідчені керівники і організатори Джулепа Анатолій Олександрович і Шафір Олександр Володимирович. До цього підприємства, яке у Лозові згодом значно розширилось, входила й інкубаторна станція в Шаргороді. Тут працювала значна кількість лозівчан.

Лозівське підприємство по вирощуванню птиці давало значні доходи об'єднанню. І лише крах держави СРСР зумовив занепад його діяльності. Проіснувало міжколгоспне об'єднання до 1998 року. Потім чудово збудовані приміщення птахофабрики у роки приватизації частково були зруйновані, обкрадені…

Лише нові орендатори, взявши колишнє господарство під своє керівництво і контроль, організували рідкісне на той час виробництво – вирощування грибів. Це був 2001 рік. Лозівчани з радістю повернулись на нові робочі місця у новостворене ТОВ «Гіфа – Агро», яке очолив Поперечний Юрій Васильович. У дружній колектив новоствореного товариства увійшли:

Лігутко Михайло Степанович – головний інженер,

Бабій Любов Петрівна – головний технолог,

Ясинецька Валентина – завідуюча виробництвом,

Цибульський Віталій – начальник відділу збуту,

Боднар Юрій Григорович – головний бухгалтер,

Крива Наталія Анатоліївна – завідуюча складом готової продукції,

Тарнавський Петро – тракторист,

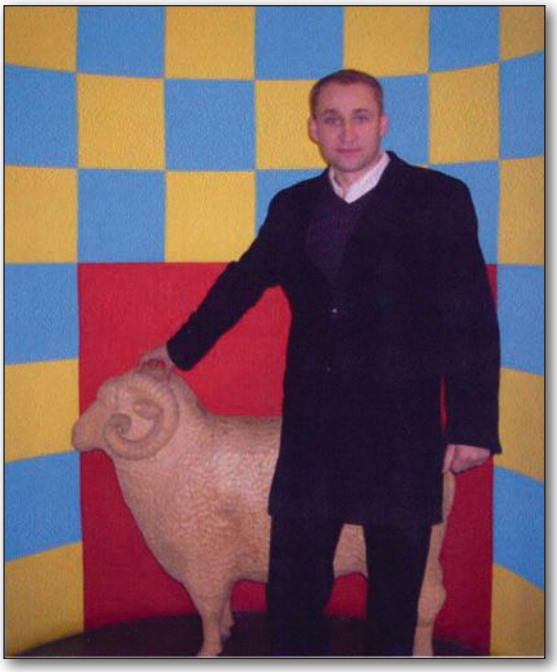
Форостяний Віктор Петрович – завідуючий господарством та ін.

Всього у товаристві «Гіфа – Агро» працювало понад 70 чоловік.

На жаль, коли до влади у державі прийшли «донецькі» на чолі з В. Януковичем, у 2011 році така чудова галузь по вирощу-

ванню грибів у Лозові розпалась... Гарні приміщення господарства знову, як і після 1998 року, зазнали руйнувань.

Лозівчани сподіваються, що в селі таки знайдеться добрий господарник, який зуміє відродити колишнє господарство, яке займає значну територію.

Керівник ТОВ «Гіфа – Агро»
Юрій Поперечний

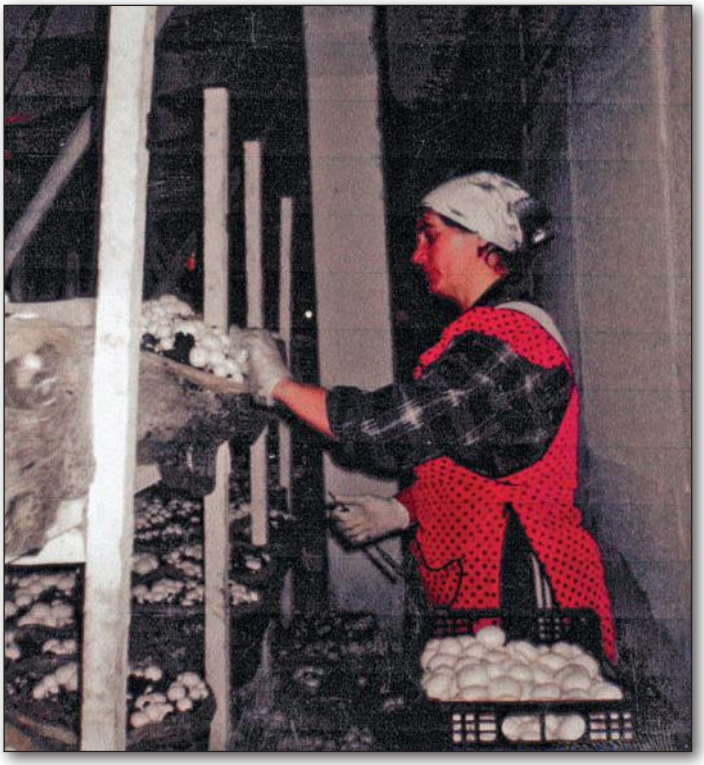

Розділ XII

Соціально – культурна сфера. Сільська рада

До 20-х років XX століття Лозова і Теклівка входили до Шаргородської волості Могилів-Подільського повіту. Протягом 20-х, 30-х років склад Могилів-Подільського повіту зазнав змін.

Приміщення першої сільської ради у 20-х – 30-х рр. XX ст.

Згідно з тимчасовим Положенням уряду України «Про організацію місцевих органів радянської влади і порядок управління » від 8 лютого 1919 року, в селах утворюються сільські ради. 3 липня 1920 року видано Положення ВУЦВК про сільські ради, які створюють в населених пунктах, де проживає не менше

300 мешканців. На території Лозової і Теклівки було створено дві сільські ради. Як згадувалось раніше, сільська рада офіційно створена 15 січня 1921 року. Її очолив Сава Черній. Містилася вона у центрі села, де в свій час проживала Ліда (Тишпалька). Відомо, що сільська рада у своїх діях була вкрай обмежена. Без погодження з Комітетом Незаможних Селян вона практично нічого не могла вдіяти.

В умовах панівного становища партії в суспільстві обмежувалася роль рад – формальної влади на місцях. Особливо це стосується сільських рад, які по суті нічого не вирішували. У селі повноправним господарем був голова колгоспу чи директор радгоспу, бо в його руках концентрувалися всі засоби впливу: робоча сила, техніка, кошти. А сільська рада нічого цього не мала. Тому аби вирішити будь-яке питання, пов'язане з матеріальними затратами, її голова йшов із поклоном до реальної влади – голови-господаря. Так було і в Плебанівці, коли автор уже у 80-х роках працював головою сільської ради. Так було і в Лозові.

Чим, власне, займалася сільська рада, всім добре відомо: збором податків, різних платежів, видачею довідок, заготівлею продуктів у населення, боротьбою із самогоноварінням і сімейними забіяками, примиренням сусідок, які «воювали» за межу і курей у чужому городі. А ще організовувала вибори під безпосереднім контролем місцевої парторганізації, відзначення не народних, а насаджених системою свят, впроваджувала радянські обряди, зокрема урочисту реєстрацію шлюбу, новонароджених, проводи в армію тощо.

І чи можна було вимагати чогось більшого від двох-трьох штатних працівників? Це уже після об'єднання з Теклівкою, у Лозівській сільській раді, крім голови і секретаря, з'явилася посада касира, ще пізніше ввели посаду бухгалтера. Та й бюджет владної сільської установи завжди був мізерним. Держава не поспішала виділяти кошти на соціальний розвиток села. Тому майже всі витрати на сільські потреби брали на себе місцеві господарства. Але й вони, незважаючи на те, що були мільйонерами, не поспішали вкладати великі кошти на соціально-культурний розвиток населених пунктів. Їм було не до того: головне виконання спущених згори планів. Але це було пізніше. Повернемось до 20-х років XX століття.

7 березня 1923 року постановою Президії ВУЦВК прийнято новий адміністративно– територіальний поділ, ліквідовано повіти та волості, введено округи та райони. 27 лютого 1932 року постановою IV позачергової сесії ВЦВК XIII скликання створено Вінницьку область як адміністративно-територіальну одиницю, куди увійшов Шаргородський район і відповідно села Лозова і Теклівка.

Шаргородський район у межах 1932 р.

Діяльність місцевих Рад була під постійним контролем партійних органів, наростали централізаторські тенденції (залежність від вищих державних органів), посилення ролі виконавчих структур. Ради перетворилися в декорацію, псевдодемократію, ширму, за якою панувала монополія на владу зовсім не представницьких органів. Ради без узгодження з партійною верхівкою не могли самостійно вирішити жодного важливого питання.

З часу створення сільські ради виконували ряд необхідних функцій на селі: державну реєстрацію населення, організацію охорони здоров'я, освіти, збір податків, вирішення соціально-культурних та інших питань.

Але разом з тим радянська система перетворила сільські ради у зброю, за допомогою якої проводила насильницьку організацію колгоспно-радгоспної системи, розкуркулення заможних селян, репресії проти односельчан. У 30-х роках селяни знаходилися в повній залежності від місцевих органів влади. Сільські мешканці були повністю закабалені існуючою державною системою. Виконуючи роль наглядача, працівники сільських рад часто і самі зазнавали жорстоких переслідувань. Про це автору переконливо розповідав у свій час його дідусь Нагребецький Петро Петрович, який працював секретарем Плебанівської сільської ради з 1921-го по 1946-й роки.

Роль сільських рад, виконкомів сільських рад у 40-50-тих роках мало чим відрізнялась від 30-тих років.

Після Жовтневої Соціалістичної революції в Україні гостро постало питання утворення органів структури управління (в створенні сільських Рад).

Сільське населення було повністю безправним. Селяни залишалися «закріпаченими у колгоспах», працювали без вихідних. Робочий день сягав понад 12 годин, зароблені кошти не видавалися, а перераховувались на різні позики та податки.

Аналізуючи зміст протоколів сесій, виконкомів сільських рад Лозової та Теклівки від 1945 до середини 50-х років, які зберігаються у Шаргородському архіві, на порядку денному майже кожного протоколу зафіксовано одне з питань: мобілізація селянських корів на сівбу та збір урожаю, збір коштів з населення на підписку державної позики, виконання плану по самооокладуванню, виконання здачі державі м'яса, молока, яєць.

Держава запропонувала сільським радам спеціальну методику, за допомогою якої селян тримали під повним контролем. На кожні 15 дворів призначали уповноважених активістів, які збирали податки.

Більшість селян не мали можливості сплатити податки. До таких неплатників застосовували жорсткі заходи: «*...по с. Лозо-*

вій виконання плану проходить досить погано. Ряд колгоспників відмовляються від платежів. Отже, в таких колгоспників буде забрано майно безспірно і передано їх до суду» (Із протоколу виконкому Лозівської сільської Ради № 6 від 4. 05. 1945 року).

Із виступу Шевчука на виконкомі Лозівської сільської ради від 21.05.1945 року, протокол №8: *«...Деякі люди вирішили, що коли закінчилась війна, значить не потрібно вже нічого платити, що являється ворожою пропагандою. Це є невірним, тому що нам потрібно підтримувати Червону Армію, а також відбудовуватись. Для цього потрібна велика сума грошей, тож для перемоги потрібно віддавати все. Тому не потрібно жаліти сил і часу, щоденно, поступово збирати готівку...».*

У своїй роботі щодо керівництва сільрадами подільські комуністи послуговувалися «Інструкцією про сільські Ради, їх уповноважених, секції Рад та про їхню роботу», в якій було чітко зазначено перелік обов'язків органів місцевої влади сільських рад. **Вони повинні були виконувати всі постанови вищих органів партійної та радянської влади**, вживати заходів щодо поліпшення сільського господарства та промисловості, дбати про добробут місцевого населення, втягувати його в соціалістичне будівництво, звітувати перед своїми виборцями на сільських зборах.

Лозівська сільська рада вважалась вищим органом влади у селі. Вона збиралась на засідання не менше двох разів на місяць, обирала зі свого складу секретаря і голову ради, який відповідав за роботу сільради як перед селянами, так і перед вищими органами радянської влади. Щомісяця голова сільської ради подавав відомості в повіти і округи про роботу організації, що включали інформацію про діяльність комітетів незаможних селян, про боротьбу з куркульством і бандитизмом, проведення посівної кампанії (у відповідну пору року), культурно-освітню діяльність, діяльність «Просвіти», кількість засідань за місяць тощо. Крім голови сільради та його заступників, для поточного розв'язання різних важливих питань, вироблення планів впровадження їх у життя та технічної роботи, при сільраді створювались секції: адміністративна, економічна й культурно-освітня. Секції складались із 5-7 членів сільради та представників відповідних інституцій.

Адміністративною секцією керував голова сільради, економічною один із членів ради (часто це були члени правління колгоспу, працівники бухгалтерії), культурно-освітньою – секретар або інший член ради з числа учителів. Усі секції один раз на три тижні звітували перед сільрадою про свою діяльність.

Лозівська сільська рада вживала рішучих заходів щодо охорони радянського ладу, роз'яснювала розпорядження вищих органів радянської влади, залучала мешканців села до кооперативного будівництва, контролювала своєчасність сплати ними продподатку, що становив основу нової економічної політики.

У період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.) місцеві комуністи проводять велику роботу щодо зміцнення сільської ради, посилюють контроль за її роботою. Діяльність сільради пожвавлюється. Велику допомогу в життєдіяльності сільради надавав Шаргородський волосний, а потім Шаргородський райвиконком, куди належала Лозова. Особливо таку допомогу в роботі ради було добре відчутно у 1923-1928 роках, коли в селі вперше було організовано ТСОЗи, про діяльність яких ми згадували раніше.

Незважаючи на функціонування організації комітету незаможних селян (КНС), значну активність під час виборів до ради на початковому етапі її створення проявляли заможні селяни, що забезпечувало їм перевагу у складі новообраних органів місцевої влади. Такий склад ради не міг гарантувати успіху більшовикам у здійсненні комуністичних перетворень у селі. Тому постановою Політбюро ЦК КП(б) України в жовтні 1920 року перед комнезамами було поставлене завдання заволодіти виконкомами сільських рад шляхом забезпечення їхньої участі у виборчих комісіях з метою перевірки списків виборців. Така система виборів давала змогу організаціям КНС забезпечити собі переважну кількість місць у Радах. Така діяльність впливу партійних органів існувала донедавна.

На той час працівники сільської ради відіграли важливу роль у проведенні колективізації, у створенні колгоспів та в організації репресій у селі в 30-х роках. **Сільська рада в кінця 20-х років стала придатком тоталітарної держави** і не завжди працювала в інтересах громади. Робота сільських рад була під пильним контролем райвиконкомів та райкомів комуністичної партії, найменше відхилення від лінії компартії були підставою для зняття з посади сільського голови. У 30-х -50-х роках сільсь-

кий голова вважався головним представником влади у селі. Сільській раді були підзвітні всі установи та організації села, але у 60-х – 80-х роках реальна влада переходить до голови колгоспу, хоча в документах зазначено, що влада належить органам місцевого самоврядування. Громадою управляв той, у кого були гроші – голова колгоспу. Після проголошення незалежності України роль сільських голів значно зросла. Зросла дохідна та видаткова частина бюджету Лозівської сільської ради. Але як відбувалися події державотворення у державі Україні?

Політична ситуація, що спричинила розпад тоталітарної комуністичної імперії й без пролиття крові подарувала Україні незалежність, давала їй унікальний шанс будувати сучасну європейську державу. І для цього були передумови, зокрема міцна матеріально-технічна база. Але суспільство, на жаль, виявилося не готовим до радикальних, революційних змін. Виховане в комуністичному дусі, воно не змогло повністю зректися вчорашніх догм і переконань.

Як наслідок, ми не змінили владу на всіх рівнях, не віддали її українцям-патріотам, дисидентам, які виборювали незалежність, присвятивши цьому все своє життя. Вона залишилася в руках вчорашніх комуністів, які, помінявши вивіски на дверях, перейшли з одних кабінетів у інші.

Так, перебуваючи в стані ейфорії, 1 грудня 1991 року українці обрали першим Президентом незалежної України Леоніда Кравчука в недалекому минулому секретаря ЦК КПУ. Він одразу відчув себе «батьком» нації, бо, мовляв, доклав зусиль до розпуску Радянського Союзу. Але ж, якщо бути відвертим, ще в липні 1991 року Леонід Макарович навіть думки не припускав про українську незалежність. Це дисидент Левко Лук'яненко ще на початку 1960-х років публічно заявив про неї, що коштувало йому 28-ми років ув'язнення. А ось переляканий до смерті Голова Верховної Ради Л.М. Кравчук навіть 24 серпня 1991 року, коли депутати-демократи на чолі з Дмитром Павличком трясли перед ним текстом щойно написаної Декларації про державний суверенітет України, переконуючи його в тому, що або зараз, або ніколи, відповів: «А може, ще почекаємо?»

Згодом Леоніда Кравчука на посаді Президента України на довгі 10 років змінив колишній секретар парткому «Південмашу» Леонід Кучма, який перетворив демократію на систему вседозволеності й диктату. Можна було «прихватизовувати» ком-

бінати, шахти, заводи, фабрики, колгоспи й радгоспи, безкарно вбивати політичних опонентів, як В'ячеслава Чорновола, чи «знахабнілих» журналістів, як Георгій Гонгадзе. Взагалі, замовні вбивства стали в середині 1990-х років звичним явищем.

Не хто інший, як Леонід Данилович, допустив до влади в Україні олігархів. Спочатку він призначив прем'єр-міністром Павла Лазаренка – батька олігархічно-кланової системи правління, який перед тим був повноправним господарем на Дніпропетровщині, маючи свою долю в будь-якому, навіть найменшому бізнесі. Екс-прем'єр уже був близький до того, щоб стати президентом і закріпити таку модель влади в усій Україні. До речі, його підтримувала червона аграрна верхівка на чолі з Олександром Ткаченком, який на той час керував агропромисловою асоціацією «Земля і люди».

Однак Лазаренкова спроба провалилася. І на зміну дніпропетровському клану прийшов донецький на чолі з Віктором Януковичем.

Продовжувала верховодити комуністична більшість й у Верховній Раді. Адже на перших виборах до парламенту в незалежній Україні в 1994 році, що відбулися за умов багатопартійної системи, перемогли комуністи. Із 338-ми обраних депутатів понад 28 відсотків представляли Компартію, 5,9 відсотка були членами Руху, 5,3 Селянської партії, 4,1 – Соціалістичної партії України.

Проходили вибори за виборами, а в керівній верхівці мало що змінювалося. Ну ніяк не могли прозріти одурманені неоімперською демагогією, «московською блекотою» в купі з доморощеним малоросійським холопством, українці. Вже йшов дев'ятий рік незалежності, коли восени 1999 року вони вдруге переобрали президентом Леоніда Кучму, який на 5 мільйонів голосів випередив лідера комуністів Петра Симоненка. Проте звернімо увагу: в другому турі за останнього проголосували 10 мільйонів виборців! Воістину, кожен народ заслуговує на ту владу, яку обирає.

Чим же запам'яталися народу його новоспечені «батьки»? Звичайно ж, втраченими назавжди заощадженнями, породженням такого ганебного явища, як заробітчанство за кордоном, розбазарюванням державного майна, нищенням матеріально-технічної бази сільського господарства, різким розшаруванням суспільства. Одним дісталися «кравчучки» й «кучмовози», а ін-

шим усі багатства нації, які зосередилися в руках кількох десятків олігархів.

Чому ж українці так швидко поділилися на багатих і бідних? Тому, що внаслідок непродуманих форм впровадження ринкової економіки процес первісного нагромадження капіталу, який у західних країнах відбувався за кілька поколінь чи століть, у нас проходив прискореними темпами. Пограбувавши людей, як мовиться, серед білого дня (маються на увазі їхні заощадження, випущені в обіг), «нові українці» нагромадили значні капітали. А потім поскуповували за безцінь в збіднілих робітників і селян приватизаційні ваучери й стали власниками великих державних підприємств. Однак цього їм виявилося замало, й вони поступово захопили владу в країні. *(Див. карту України з назвою ««Нові українці» на теренах України»).*

«Нові українці» на теренах України»

Лише на 14-ому році незалежності (2005 рік) ми спромоглися нарешті обрати першого проукраїнського президента, та й то народу для цього довелося пройти через революційний Майдан. Обставини тоді змінилися, до влади прийшли нові люди. Пройнятий українською національною ідеєю, Віктор Ющенко підняв із забуття теми національного відродження, Голодомору, намагався вивести країну з-під впливу великодержавної політики Москви, наблизити її до цивілізованої Європи. Протягом 2005-2009 років Йому вдалося багато чого зробити, незважаючи на перипетії зі змінами урядів, боротьбою кланів в українському парламенті та спротивом лівих сил щодо зовнішньої і внутрішньої політики глави Української держави.

За роки президентства Віктора Ющенка Україна таки змінилася.

Згадаймо, як же становилося народовладдя у Лозові? Більшість сільських голів Лозової добросовісно ставились до виконання своїх обов'язків, сумлінню захищали інтереси громади. Слід відмітити, що посада голови була нелегкою на той час, і людей обирали на цю посаду в основному активних до нового ладу, часто не зовсім підготовлених до цієї роботи, а тому вони періодично мінялися. Але з часом на таку відповідальну роботу виборці Лозової і Теклівки стали обирати досвідчених і грамотних керівників, які уміли успішно організувати людей, уміли керувати колективами, які функціонували в селі. Село і досі пам'ятає таких. Серед них: Заграй Степан Степанович, Михайло Якимович Фільварков, Михайло Ясинецький, Петро Йосипович Фаландиш, Авксентій Якович Шулятицький, Іван Арсентійович Гренчак, Володимир Олексійович Сиворінський, Ольга Станіславівна Гринчак.

На даний час (2024 р.) роль голови сільської ради під назвою «староста села» виконує колишній секретар сільської ради Чайна Володимир Васильович.

Нагадаємо, що після укрупнення сільських рад, яке відбувалося з 1959 року, Лозівська сільська рада була об'єднана з Теклівською сільською радою, з центром у с. Лозова.

На сесії депутати місцевої ради обирали і затверджували секретаря ради. Цю посаду у свій час обіймали Павло Плато-

нович Охотський (учасник Великої Вітчизняної війни, інвалід І групи), Марія Голоднюк. Марія Вікторівна Голоднюк згадує свого попередника з теплими словами подяки за чудово прове-

Фільварків
Михайло Якович

Фаландиш
Петро Йосипович

Шулятицький
Авксентій Якович

Гренчак
Іван Арсентійович

Сиворінський
Володимир Олексійович

дену роботу з діловодства. Закладені ним ще у 80-х роках майже всі справи були і є дотепер для секретаря сільради взірцем у сучасній роботі.

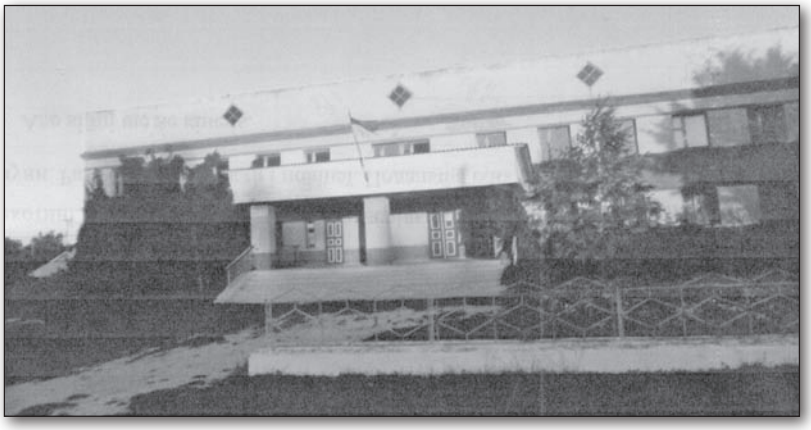
Раніше при сільській раді була посада начальника військо-

Приміщення Лозівської сільської ради 1950-х – 1960-х років

Сільська рада 70-х років XX століття

Нове адміністративне приміщення, де містилася сільська рада. Фото 1988 р.

Іван Арсентійович за робочим столом

Гринчак
Ольга Станіславівна

Чайна Володимир Васильович

вого облікового столу та паспортного столу. Але завдяки «зусиллям» керівництва держави за часів правління Януковича, такі посади були скорочені. А на практиці це довело до того, що всякий облік військовозобов'язаних в селі був занедбаний, і не тільки в селі, а й в державі. Лише у зв'язку із теперішніми подіями на Донбасі у 2014 році такий облік налагоджено.

Щодо існування паспортної системи у нашій колишній країні СРСР, в тому числі й в Україні, то слід зазначити наступне: 27 грудня 1932 року у Москві ЦВК та Раднаркомом СРСР за підписами М. Калініна, В.Молотова та А.Єнукідзе прийнято трагічну для десятків мільйонів тодішніх громадян, та й для багатьох наступних поколінь, постанову 57/1917 «Про встановлення єдиної паспортної системи по СРСР та обов'язкової про-

Людська оселя 30-х – 40-х років ХХ століття у Лозові

Типова сільська хата середини ХХ ст.

1960-ті роки. Перший автобус маршрутом Шарогород – Лозова

писки паспортів», а також «Положення про паспорти». 31 грудня того ж року відповідну постанову прийняли ВУ ЦВК РНК Української Соціалістичної Радянської Республіки.

«Положення про паспорти» встановлювало, що всі громадяни СРСР у віці до 16 років, які постійно проживають у містах, робітничих селищах, працюють на транспорті, у радгоспах і на новобудовах, зобов'язані мати паспорти. В сільській місцевості, крім радгоспів, громадяни паспортів не отримували, і облік населення вівся за господарськими книгами. Вся країна перетворювалася в єдиний табір, оскільки в сільській місцевості проживало тоді ще 2/3 населення країни. З того часу кожен селянин позбавлявся права мешкати поза межами свого села, вільно пересуватись, а навідуючи своїх рідних або ще когось у містах, райцентрах і селищах міського типу своєї області, міг проживати там без прописки терміном не більше 5 діб.

Зліва адмінбудівля у Теклівці

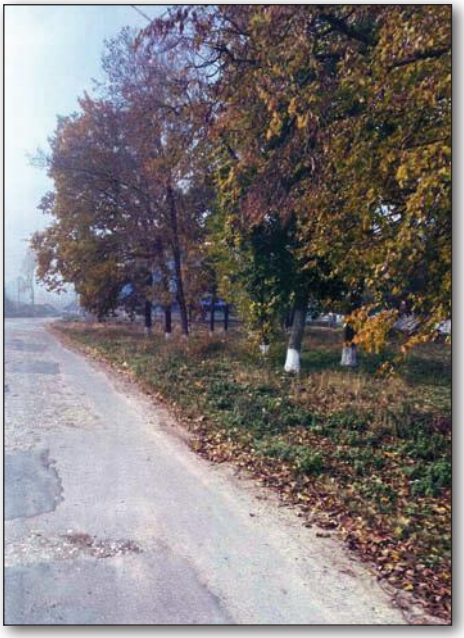

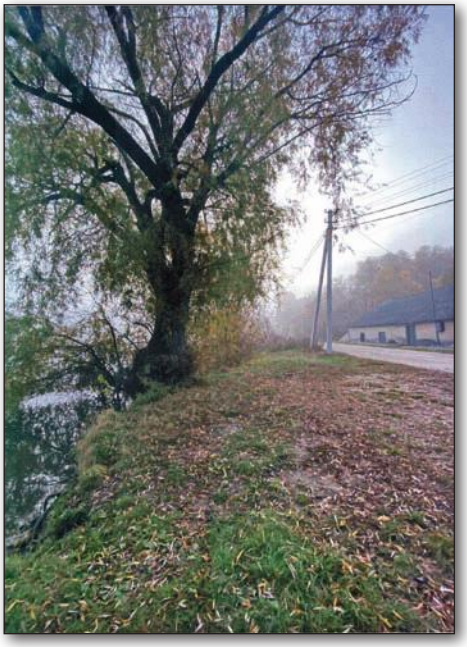

Про це у свій час з болем в серці згадувала Галина Броніславівна Смеречинська, яка завідувала паспортним діловодством при сільській раді. Довгий час цю роботу проводила також Людмила Іванівна Марценюк.

Стало також правилом, що дітей колгоспників, які досягли 16-річного віку, правління колгоспу механічно заносило до списків колгоспників без їхньої згоди та заяви. Виходило так, що

У сучасно обладнаному кабінеті територіального округу староста сіл Лозова і Теклівка Чайна Володимир Васильович

сільські хлопці та дівчата не були господарями своєї долі, вони не могли за власним бажанням після 16 років отримати в райвідділі паспорт і вільно виїхати до міста на роботу або навчання, бо з досягненням повноліття автоматично ставали колгоспниками. Формально така практика не була закріплена у статуті сільськогосподарської артілі, але фактично існувала в країні.

В результаті молоді лозівчани, як і мільйони сільських мешканців СРСР, ставали безправними «гвинтиками» системи Державного кріпосництва... Разом з тим юні лозівчани, як і вся молодь країни рад, вливалися під впливом пропаганди до лав жовтенят, піонерії, комсомолу, комуністичної партії, профспілок та інших організацій. Усі ці організації працювали на радянську систему.

Пізніше при великих сільських радах для ведення паспортного обліку та обліку військовозобов'язаних введено посаду спеціаліста по роботі з громадським сектором. Ці обов'язки в Лозові було покладено на секретаря сільської ради Голоднюк Марію Вікторівну. Усе діловодство, протоколи засідань сесій та виконкомів, реєстрація шлюбів, всіх народжених, померлих, вибулих та прибулих та ін. вела ця жіночка з великою відповідальністю за доручену їй справу. Допомагали секретарю бухгалтери сільської ради Гринчак Валентина Петрівна, Собкова Тетяна Яківна, Меєр Ганна Яківна та рахівники-касири Смеречинська Галина Броніславівна, Марценюк Лідія Іванівна.

Під час проведення у державі земельної реформи особливо важливу роботу на селах проводили землевпорядники.

В Лозові цю посаду при сільській раді займали у свій час Євчин Петро Васильович, Коров'янко Олександр Іванович, Чайна Володимир Васильович, Садова Ольга Вікторівна.

Село Лозова знаходиться на відстані 52 кілометри від райцентру Жмеринка по шосейній дорозі. Населення територіальної громади становить станом на 01.01.2024 р. 1062 чоловіки, в т.ч. в самій Лозові – 859, в Теклівці – 272. З них дітей – 138, інвалідів – 10, учасників афганської війни – 4, багатодітних сімей – 12, дітей напівсиріт – 3, пенсіонерів – 602.

В підвідомстві старостату знаходиться загальноосвітня школа-гімназія, де навчаються і виховуються майже 100 дітей, медичний пункт, дитячий заклад, будинок культури, бібліотека.

Жителів села обслуговують 4 торгових точки.

На території сільської ради в наявності домогосподарств – 636, де утримується: ВРХ – 132 голови, в т.ч. корів – 119, свиней – 300 голів, кіз – 59 голів, птиці – 8960 шт., бджолосімей – 213, а також інша живність.

Територія сільської ради станом на 01.01.2021р. становить 5554 га. З них:

– сільськогосподарських угідь – 4841 га, в тому числі:
– ріллі -3426 га,
– ліси та лісосмуги – 74 га,
– присадибні ділянки – 712 га,
– ставки -44 га.

Площа населеного пункту – 418 га.

Щорічний дохід місцевого бюджету становить понад 2 500 000 гривень. Видатки з місцевого бюджету проводяться на утримання органів місцевого самоврядування, на освіту, культуру, охорону здоров'я та ін.

На території сільської ради створені та діють чотири підприємства сільськогосподарського виробництва. В тому числі два фермерських господарства. Їхні основні напрямки спеціалізації – вирощування зернових та технічних культур.

Комунальною власністю станом на 01.01.2024 р. територіальної громади є:

– територіальный округ з кількістю 2 чол. працюючих,
– медпункт – 1 чол.,
– Будинок культури – 2 чол.,
– сільська бібліотека – 1 чол.,
– гімназія – 48 чол. працюючих,
– заклад дошкільної освіти – 5 чол.

Усе населення Лозової і Теклівки по національності українці. Віросповідання: православні і католики, які користуються своїми храмами в селі. Кількість житлових будинків у селі 636. В тому числі незаселених будинків – 41. Працюючих станом на 1 січня 2024 року – 207 чол. Середньорічна смертність по селу – 22 чол., середньорічна народжуваність – 10 чол. Село, на жаль, поступово вимирає. Ще недавно кількість жителів у Лозові сягала майже дві тисячі чоловік.

За 2023 рік понад 90 сімей отримали субсидії від держави. Нині в селі 43 учасники бойових дій, 1 інвалід армії, 8 чоловік учасників АТО, 13 багатодітних сімей, які виховують 46 дітей. На контролі сільської ради робота сестер милосердя. В Лозові цю роботу виконують Тарнавська Антоніна Антонівна, Бешлега Лідія і Гаврилюк Алла Петрівна.

Село телефонізовано, населенню надаються послуги Шаргородського відділення зв'язку та інтернету, діє водопровід.

На території села діють спортивні заклади: стадіон та шкільний спортзал, де молодь села проводить вільний час. На жаль, в нашій державі, ще від розвалу Союзу, відсутній державний орган, який відповідав би за виховання підростаючого покоління. Тому вся надія на самий народ. Люди села своєю більшістю визначають для себе керівника. Так велося і в Лозові, коли до влади в селі вони приводили місцевих сільських голів Гренчака І.А., Сиворінського В.О., Гринчак О.С., старосту Чайну В.В.

Іван Арсентійович Гренчак у 1972 році був обраний головою сільської ради. Три десятки років він був незмінним її керівником. Завдяки його старанням і співпраці з головою колгоспу Германюком А.О., Іван Арсентійович домігся побудови в центрі села на місці старої сільської ради нового адміністративного будинку. У 1979 році сільська рада перейшла у нове приміщення. У цьому ж будинку розмістилися фельдшерсько-акушерський пункт та відділення зв'язку.

У приміщенні сільського кафе старанням голови сільської ради було обладнано хлібопекарню, де випікали хліб для жителів Лозової і Теклівки.

На території колгоспу було побудовано міні-завод для виробництва мінеральної води «Лозівчанка».

В частині села проведено водопровід та ще багато всього іншого було зроблено.

З настанням пенсійного віку Іван Арсентійович залишив роботу.

У 2002 році на виборах сільського голови найбільше голосів виборців набрав Сиворінський Володимир Олексійович, який пропрацював на цій посаді два терміни – до 2010 року.

Ставши до влади на селі, Володимир Олексійович одразу ж відчув, який тягар ліг на його плечі. Адже село, що там казати, потребувало і потребує постійної уваги. Там розвалилось, там осунулось, а там застаріло. Сільський голова по-серйозному взявся наводити порядок на селі. І це йому вдалося. Знайшовши спільну мову з депутатським корпусом і, особливо , з керівниками виробничих підприємств, які орендують землі власників паїв, почав організовувати господарські роботи. Так, було зроблено капітальний ремонт приміщення дитячого садка з переобладнаного під сільську раду, яка розмістилася на першому поверсі; капітальний ремонт фельдшерсько-акушерського пункту; косметичний ремонт Будинку культури і бібліотеки с.Лозова та клубу і бібліотеки с.Теклівки; для потреб дитячого садка викопано колодязь і облаштовано приміщення водопостачанням; у Лозівській середній школі встановлено опалювальний котел Сухіна; проводились щорічно ремонти вулиць села, в тому числі вулиці Набережної; проводилася робота по розпаюванню земель (збори пайовиків, виготовлення технічної документації та ін.); щорічне прибирання території цвинтаря та навколо нього; проведення ямочних ремонтів шляху Лозова – Теклівка; посадка дерев породи ялини та берези по Лозовій та Теклівці; ремонт приміщення сільської ради та школи після великого буревію 2004 року; організовано зв'язок між польською гміною Вієво та сільською радою с.Лозова (обмін делегаціями, поїздки на відпочинок учнівської молоді під час шкільних канікул та ін.).

У 2010 році жителі Лозової і Теклівки більшістю голосів обрали сільським головою Гринчак Ольгу Станіславівну, яка пропрацювала до грудня 2019 року. Сказати, що головиха

Гринчак О. С. очолила громаду, це зовсім мало сказати. На керівникові громади двох сіл – велика відповідальність за стан справ у Лозові і Теклівці. Адже відповідати приходиться і за роботу сільськогосподарських підприємств, яких налічується три, і за навчальні заклади (школа, дитсадок), і за культосвітні установи, і за роботу медичного закладу, торгових об'єктів, відділення зв'язку, за спортивну роботу в селі, за стан сільських доріг, за водопостачання, за роботу по боротьбі зі злочинністю, за організацію відпочинку жителів села, за благоустрій тощо.

У розмові з автором колишня головиха Ольга Станіславівна вкотре згадувала, як завдяки сумлінній праці лозівчан прийшов добробут у село. Поіменно згадує колгоспників, механізаторів, тваринників, будівельників, водіїв… Самовіддано трудилися вчителі, медики, поштарі, працівники культури та інші службовці. Завдяки спільним зусиллям всіх мешканців село Лозова процвітало. У планах сільського голови мусить бути: якісні дороги по селі та їх освітлення, відкриття музею історії села, належна увага до ветеранів воєн та праці, а також пенсіонерів та інвалідів, підростаючого покоління. розвиток спорту на селі.

З грудня 2019 року Лозівський старостинський округ очолив Чайна Володимир Васильович.

На запитання автора, чи було якій владі так важко, як сьогоднішній, Володимир Васильович Чайна з сумом констатував, що в селян чимало негараздів в житті, але такого, як останнім часом твориться в нашій країні, коли суне агресор… І задуми такі, як в Гітлера: «... Шкода за Росію… Ми ж росіян братами вважали. Пісню співали: «Україна і Росія – нерозлучні дві сестри». А зараз мусимо відмежовуватись муром та колючим дротом, та ще й стріляти один в одного. Та якби тільки стріляти – москалі руйнують ракетами міста і села України, намагаючись знищити українську націю, державу.

Від цього й думки міняються. Мабуть, так добре, як було, більше не буде. Від того, що люди це розуміють і приходить той страх за майбутнє. Тому світові треба поставити московитів на місце. Згадаймо, в скількох країнах світу вони проявляли свої агресивні імперські плани лише за останні 100 років: Українська Народна Республіка, Польща, Фінляндія, Угорщина,

Травень 2024 р. Воїни ЗСУ Бойчук Роман Анатолійович і Ясинецький Анатолій Васильович під час відпустки

Чехословаччина, Сирія, Лівія, Югославія, Куба, В'єтнам, Корея, Монголія, Єгипет, Ліван, Ліберія, Ангола, Ірак, Афганістан, Абхазія, Осетія, Чеченська республіка, Придністров'я і сьогодні знову – Україна. Ще у 1995 році відомий український співак Назарій Яремчук вже перед своєю смертю сказав такі пророчі слова: «... Погляньмо навколо, скрізь війни і скрізь замішана Москва!»

На жаль, у тих конфліктах вимушено приймали участь і українці в складі Збройних Сил СРСР. І гинули… За що? За кого? Серед них були і лозівчани, які приймали участь у бойових діях в Афганістані. Це Данилюк Володимир Олександрович, Дончак Анатолій Миколайович, Добрянський Олексій Іванович, Шуляк Володимир Михайлович.

Згадаймо історію нашої держави. За що боролись народні герої – Іван Сірко з Мурафи, Станіслав Морозенко і Волох Верлан з Шаргорода, Іван Гонта з с.Серби, Устим Кармалюк.

За що загинули наші земляки Коров'янко Руслан Володимирович, Довгань Юрій Васильович, Яренчак Роман Васильович, Мурзак Валентин Васильович, Горбатюк Альона Василівна?

Коров'янко Руслан

Довгань Юрій

Яренчак Роман

Мурзак Валентин Васильович

Горбатюк Альона

За вільну Україну! Слава Україні! Героям слава!

Далі Володимир Васильович повів мову про склад підприємств та організацій, які діють у селі Лозова, про населення, кількість земель та інше, про що сказано раніше.

На території села діють дві конфесійні громади, які зареєстровані у Шаргородській ОТГ:

- Релігійна громада Української православної церкви «Свято-Покровська церква»,
- Релігійна громада Української православної церкви «Свято – Миколаївський храм»,

- Релігійна громада Української православної церкви «Різдва Пресвятої Богородиці» (с.Теклівка)
- Римсько-католицька громада Пресвятої Діви Марії.

25 жовтня 2020 року в Україні відбулися вибори до місцевих рад. Вони відбувалися у пору нових реформ в країні, в тому числі й адміністративної. Шаргородський район ліквідовано і приєднано до Жмеринського району. На базі Шаргородського району створено три об'єднаних територіальних громади (ОТГ) – Шаргородську, Джуринську та Мурафську.

Лозівська сільська рада, яка була створена 15 січня 1921 року, після 100-річного існування перестала існувати. З 18 листопада 2020 року село стало належати, як і 18 інших сусідніх сіл, до Шаргородської територіальної громади і стало носити назву Лозівський старостинський округ. Очолювати громаду призначено Чайну Володимира Васильовича.

На плечі призначеного старости села Чайни В.В. припадає період різного роду реформ. Для тих, хто не цікавився, чи не знає, що таке реформа, тому байдуже, що для їх проведення треба зробити, аби мати результат в селі. Тож на все воля Божа, час покаже результати реформ у Лозові.

ГІМН ЛОЗОВІЙ

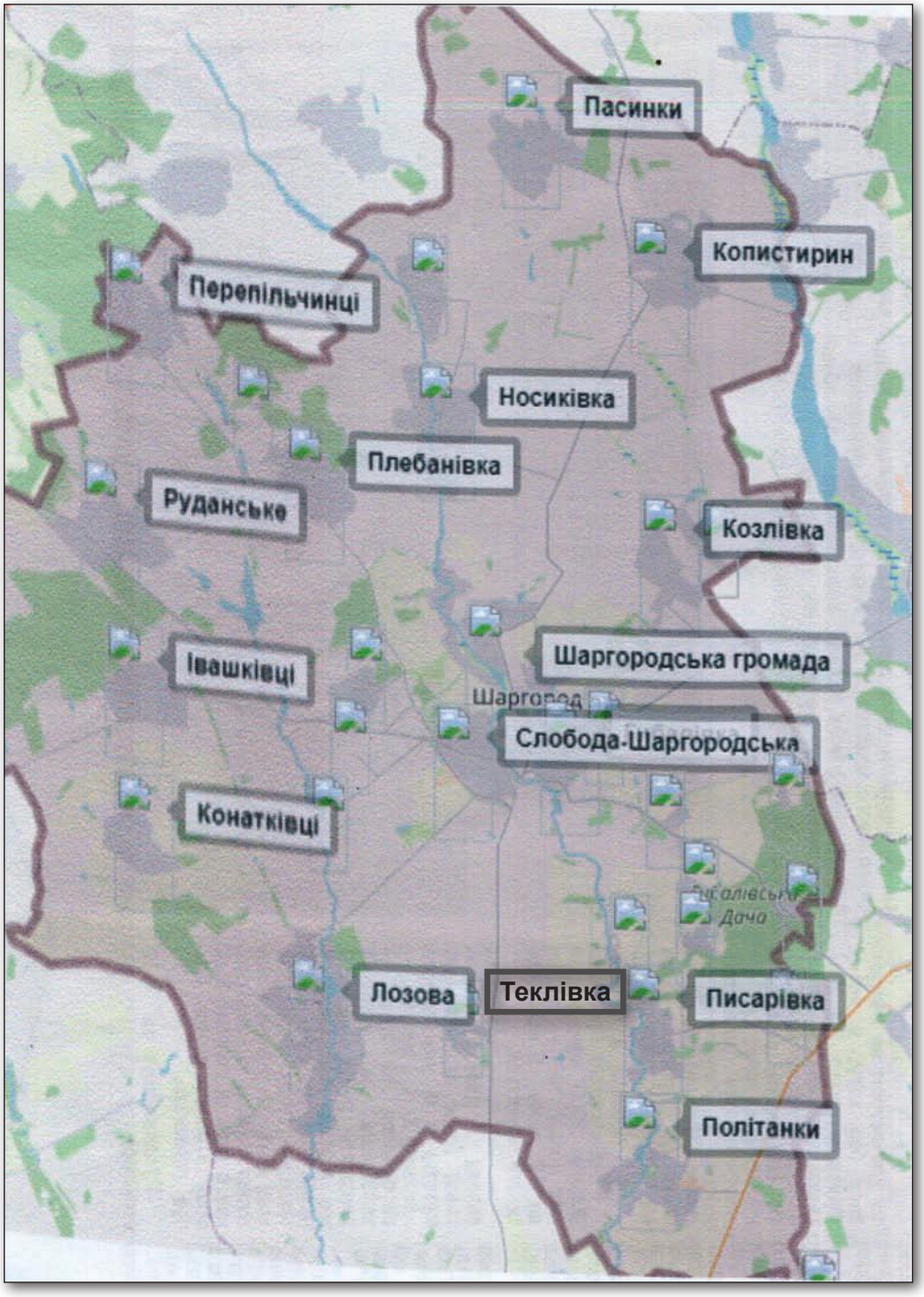
Це малий, невгомовний куточок Землі,
Де душа відпочити хотіла б.
Степ ховається тут у вечірній імлі.
Ранок променем тре його тіло.

На узгорках ліси заступають в лани
І збігають до кволої річки,
Що збирає струмки, мов струна до струни
І веде свій наспів прозаїчний.

Лози верб понад берегом слухають спів,
І шепочуть про щось тимчасове,
Їм цвіркун підтріщав, очерет підскрипів,
Ось чому село зветься Лозова.

Тихо співають городи, гіллясті сади
Зазирають в віконниці хат,
Вітер хмари жене волохаті сюди,
Щоб пролити на все дощопад.

Але злива минає, злітають птахи,
І безмежжя, як думка, прозоре.
Хай цю землю минуть небезпека й гріхи
Нас усіх. Будь щаслива Лозова!

Карта Шаргородської територіальної міської ради. 2021 р.

Нам, подолянам, теплозбереження в домівках знайоме здавна

Теклівка, якої уже немає.
Поч. XX ст.

1940-ві роки. Лозова.
Сільський будинок.

Відпочинок лозівчан під музичний супровід патефона (справа).
1950-ті роки.

Лозівчани здавна люблять музику.
1950-ті роки.

Лозівське жіноцтво. 1954 р.

Село святкує 1-ше Травня. Фото 1950 р.

Молодь Лозової у 50-х роках.

Сім'я
Казьмірової Ганни Павлівни

Батьківський дім Заграя Василя Степановича. 1957 р. Справа наліво: Дмитрик, мама Олександра, бабуся Марія, бабуся Параска, батько Василь, син Володя.

Кадровий розвідник, контррозвідник, полковник, дипломат, вчитель китайської мови Заграй Дмитро Васильович (зліва) з сім'єю на китайській землі. Фото 1995 р.

П'ятирічний
Льоня Нідзельський з Теклівки –
майбутній музикант

Батьки Ганна і Леонід Нідзельські
під час прийняття присяги сином Павлом
(в центрі)

Сім'я Валентина Ясинецького. Фото 2023 р.

Біля обеліска Слави у Лозові завжди людно. Фото 09.05.1984 р.

Теклівка святкує День Перемоги. Фото 09.05.1997 р.

Вітання від голови сільської ради Сиворінського В. О. одержує Бабич Д. І. 2003 р.

Ст. лейтенанта Дубінського В. Ф. з нагоди Дня Перемоги вітає голова сільради Сиворінський В. О. 2023 р.

Теклівка святкує День Перемоги. 1985 р.

Ветерани Лозової біля обеліска Слави. 1995 р.

Біля обеліску Слави слова має голова сільради Гренчак І. А. Фото 1995 р.

Хліб і сіль почесним гостям із Польщі

Гостинна зустріч лозівчан польської делегації

Фото на згадку. Знайомство лозівчан із польською делегацією. 2009 р.

Обряд вінчання проводить голова сільради Гренчак І. А.

Лозова святкує весілля.
Наречені Василь Гаврилюк і Валентина Добрянська

В розпал «Антиалкогольної кампанії» на весіллях пили нібито чай. Але насправді з самоварів розливали підфарбовану цикорієм самогонку, у кращому випадку – фарбовану горілку або розведений спирт.

У Лозові і Теклівці щороку відбувалося понад 20 весіль

Село проводжає своїх юнаків до армії

Теклівські дівчата у вишиванках.
На фото: Ганна Яворська, Ганна Нідзельська-Біла, Ганна Юрчак, Тетяна Боровська, Марія Камінська. 1959 рік.

Найближча рідня сім'ї Клаків

Новорічне вітання за новими обрядами колгоспного коваля з Теклівки Карпа Гончара (в центрі)

Місцевий поет із с. Руданське Іван Кислиця у вірші «Про що лозівчани просять», пише:

Одного українцям нашим треба:
Дощу від Бога, хліба і тепла,
Не просимо ми в Бога манни з неба,
А просимо, щоб злагода була.

Ми просимо, щоб голоду не було,
Життя було без Крові й без війни,
Щоб людство доброту в душах відчуло,
Позбулося вульгарної скверни.

Ми хочемо, щоб рідний брат з сестрою
Дійшли до злагоди, щоб був в них мир,
Щоб низько над Лозовою Святою
З'явився в небі наш Святий Кумир.

Не треба нам спокус на Україні,
Лукавого владики і скверни, –
Ми з Богом жити будемо в родині
Його законами – без сатани...

Іван Кислиця

Від школи церковної – до гімназії

Перша згадка про храм науки в Лозові – церковно-парафіяльну школу – датована 1861 роком у матеріалах ревізії місцевої Свято-Покровської церкви. У цих архівних документах читаємо дуже коротке речення: «Школа в Лозові – помешкання з сіньми поблизу церкви, вибудована старанням парохіян...»

Звичайно, з таких скупих відомостей важко визначити статус школи. Але з історії відомо, що в Україні, як і в дореволюційній Росії, ще після реформ 1861 року при церковних приходах почали діяти, особливо у селах, початкові школи. Сільських дітей у церковно-парафіяльних школах грамоти навчали місцеві священники. Відомо, що у Лозові певний час навчалося щорічно 8-10 хлопчиків. Заняття вів учитель – дяк.

З 1868 року Лозівська школа стала носити статус «Дворічна однокласна парафіяльна сільська школа», заняття проводив той же дяк, але під контролем священника. Школа ця діяла у Лозові до 1871 року. У цьому ж році школа реформувалася у Міністерське однокласне народне училище з трирічним терміном навчання. Після успішного закінчення такого училища обдаровані учні – випускники отримували документ на право працювати або дяком при церквах, або учителем, або сільським писарем. Міністерське училище у Лозові існувало аж до подій 1917 року.

У сільських школах на початку їх існування навчалися лише хлопчики, але вже у 1897 році при Лозівському Свято-Миколаївському приході було відкрито школу грамоти для дівчаток.

У селі Теклівка школу грамоти вперше організували лише у 1893 році, яка теж проіснувала до подій 1917 року.

Зі слів старожилів села відомо також, що Лозівське Міністерське училище закінчили у свій час громадяни села: Сторожишен Андрон, Третьяк Андрій, Маруняк Андрій, Пшук Блажко, Павлишен Кириян та інші.

Після збройного перевороту більшовиків у 1917 році школи у Лозові і Теклівці не працювали. Але згодом (1918 р.) училище було перейменоване на земську церковно – приходську школу

1-ше вересня 1960 р. Фото на згадку. Перші два класи на подвір'ї старої школи.

з трьохрічним терміном навчання.

Слід відзначити, що при Лозівській школі, як пише Ю.Крилов у своїх працях «Обзор Министерства народного просвещения» за 1907 рік, була організована шкільна бібліотека. У ній налічувалось 14 примірників книг, які читали не тільки учні, але й дорослі селяни. Містилася бібліотека у окремій шафі.

Новий більшовицький уряд своїм указом відокремив Церкви від держави і школи від Церкви.

У 1924 році, після тривалого періоду, який продовжувався внаслідок революційних подій та громадянської війни, у Лозові було організовано новою владою чотирирічну трудову школу. Першим директором школи був Василь Олександрович Валев-

Педколектив Лозівської середньої школи в післявоєнні роки на фоні приміщення старої школи.

ський. Чотирирічна трудшкола проіснувала до 1932 року. Навчання в школі було безплатне, не обов'язкове і не розділене по вікових категоріях. Діти писали дерев'яними ручками, чорнилом з бузини. Наповнюваність класів змінювалась залежно від пори року.

Після вище сказаного більшовицького указу 1924 року, всі церковні та шкільні будинки з їхнім майном ставали власністю держави. Вивчення релігійних предметів в школах заборонили. На жаль, школи у селах знаходились у старенькиx пристосованих приміщеннях. Нова влада не дуже поспішала щось будувати в селах – більше займалася конфіскацією. (*Див.розділи книги про колективізацію, голодомор, репресії – А.Н.*) Тож стареньке, невідомо коли споруджене приміщення церковнопарафіяльної школи ще довгі роки служило і школі радянській. Вже у 20-тих роках минулого століття до попівської хати, де містилася школа, було добудовано приміщення, яке слугувало як класні кімнати, адже учнів було вже багато (4 класи по 25-30 учнів). Пізніше те приміщення орендували, як житло, окремі працівники школи – вчителі.

Директор школи Харитонов Г. П. на подвір'ї старої школи

У зв'язку із щорічним збільшенням учнів, у Лозові у 1929 році рішенням Шаргородської районної ради було закладено фундамент під будівництво нової школи. І вже у 1932 році було

Січень 1966 р.
За трибуною директор школи
Кравенський К. П.
під час батьківських зборів

відкрито нову школу, в якій налічувалось шість класних кімнат, кабінет директора, учительська і невеличка кімната для бібліотеки. З нового навчального року (1932 – 1933 рр.) школа стала іменуватись семирічною. Директором школи був Олексієв М.І., який пізніше займав посаду завідуючого Шаргородського РайВНО. Заняття в школі проводились як у новому приміщенні, так і у старому (попівська хата з прибудовами).

Потім педагогічний колектив очолив Попович Сергій Семенович, який працював до 1941 року. В роки окупації школою керував вчитель Чорний.

Після звільнення села від окупантів і до 1961 року школу очолював Кравенський Казимір Павлович, який назавжди запам'ятався односельцям, як високоосвічений, вимогливий до себе і до людей, талановитий математик, учитель від природи, Людина з великої літери. За час його керування у 1952 році школа перейменована на Лозівську середню школу. За ці роки значно зміцніла навчальна база школи, поповнився педагогічний колектив. Значний слід залишили такі учителі, як відомий у Лозові та селах району учитель історії, краєзнавець Дашкевич Станіслав Валентинович, Заремба Даша Мусіївна, Голоднюк Лідія Профирівна, Тиховська Марія Олександрівна, Тижнева Олександра Сильвейстрівна, Білінський Михайло Макарович, Кравенська Олена Олександрівна та ін.

Незважаючи на важкі часи, діти прагнули навчатися. Середніх шкіл в районі було небагато, тому в Лозову ходили діти з сусідніх шкіл: Тропової, Конатковець, Івашковець, Будного. Наповнюваність класів збільшилась. В кожному класі навчалось по 30-40 учнів. Семирічку учні закінчували безкоштовно, а для тих, хто хотів здобути середню освіту, навчання в старших класах було платним – 150 крб. на рік. Пільги були для дітей учителів,

Директор Кравенський Казимир Павлович (в центрі). Поруч сидять вище згадані учителі.

Випуск Лозівської середньої школи
1957-1958 н.р.

Випуск Лозівської середньої школи

вони навчались безкоштовно. Та цей період тривав недовго. Покращились умови навчання для дітей, батьки яких загинули під час Великої Вітчизняної війни. Для них було запроваджено одноразове харчування та видавався найнеобхідніший одяг. Перший випуск середньої школи відбувся в 1955 році. Тридцять два учні отримали документ про середню освіту. Чимало випускників пізніше стали знаменитими людьми.

З 1961 по 1963 рік школу очолював Гальчинський Григорій Кузьмич. В цей же період педагогічний колектив поповнили молоді учительські сім'ї: Семенюк Сергій Мефодійович, Троян Людмила Омельянівна, які зробили значний внесок у вихованні підростаючого покоління.

Харитонов Г. П. з дружиною Любов'ю В'ячеславівною. Фото 1985 р.

З 1963 по 1976 рік педагогічним колективом керував Харитонов Григорій Пилипович, ветеран Великої Вітчизняної війни, вчитель російської мови та літератури.

В цей час працювали такі досвідчені педагоги: Заграй Іван Танасович, Краєвський Євген Михайлович, Краєвська Ольга Василівна, Давиденко Тетяна Юанинівна, Любчинська Ніна Іванівна, Ясинецька Галина Антонівна, Меєр Михайло Тимофійович, Мельник Григорій Васильович, Назарчук Ліда Лук'янівна та ін.

Лозівська школа у 60-тих роках минулого століття потопала серед розкішної буйної зарослі верболозу та давніх столітніх дубів, які росли біля воріт. А в долині виднілося будівництво нового приміщення, яке розпочалося в 1964 році і

дало змогу навчатися більшій кількості учнів. Відкриття нової школи було здійснено в 1967 році на честь 50-річчя Жовтня. В зв'язку з цією пам'ятною подією було посаджено березову та ялинову алею, яка веде до шкільного порога. Тоді працював молодіжний колектив: Заграй Іван Танасович, Михайлюк Дмитро Дорофтейович, Михайлюк Марія Леонтіївна, Мар'яш Валентина Давидівна, Снігур Михайло Якимович та ін.

Комплектувались паралельні класи, наповнюваність яких сягала 30-35 дітей. Навчання та виховання було направлене на здобуття технічної освіти, щоб в подальшому підготувати спеціалістів для сільського господарства. В школі була кролеферма, колгосп виділив для школи автомобіль. Хлопці – старшокласники під керівництвом учителя Снігура М.Я. здобували теоретичні та практичні навики водіння автомобілем, дівчатка – професію доярки. З приходом енергійних педагогів в школі організовується танцювальний ансамбль, літературно-драматичний гурток «Пролісок», які вели Троян Людмила Омельянівна та Семенюк С.М. Слободянюком Серафимом Андроновичем з учнів молодших класів був організований ансамбль струнних інструментів. Відкрився гурток іноземної мови, який вела Мар'яш Валентина Давидівна. Почали проводитись новорічні масові заходи, огляди пісні і танцю, які є традиційними і в наш час. Семенюк С.М. організував і проводив гру «Зірниця». А учительський хор та танцювальний ансамбль неодноразово приймав участь в районних оглядах. В 60-70-ті роки минулого століття керівництво районного відділу освіти приділяло значну увагу оздоровленню дітей. Тому при школі було відкрито табір відпочинку, який працював у дві зміни, де щорічно оздоровлювалось до 400 дітей не лише села Лозова, а й інших сіл району.

З 1976 по 1982 рік директором працював Марков Іван Миронович, який залишився в пам'яті учителів та учнів як добра, чуйна, ввічлива, завжди розуміюча людина. З його приходом розпочалось будівництво нової їдальні. Здійснювалось озеленення території школи.

Після Маркова І.М. з 1982 по 1986 роки директором школи працював Семенюк Сергій Мефодійович. В цей час учитель музики Мар'яш Василь Якович організував дитячий ансамбль струнних інструментів та учнівський духовий оркестр.

Ансамбль танцюристів. Керівник Троян Л. О. (в центрі). Фото 1970 р.

Урок трудового навчання проводить Тижнева О. С.

Збір металолому.
Фото 1966 р.

Володя Клак із молодшим братиком Мішею

1969 р. Семикласники разом із кл. керівником Мар'яш В. Д.
Фото із архіву Дмитра Заграя (крайній зліва)

1970 р. Майбутні випускники школи з класними керівниками Троян Л. О. і Семенюк С. М.

Любчинська Ніна Іванівна зі своїми третьокласниками. Травень 1972 р.

1977 р. Військово-спортивний вечір. Класовод Троян Л. О. з командою свого класу. Воєнрук Семенюк С. М.

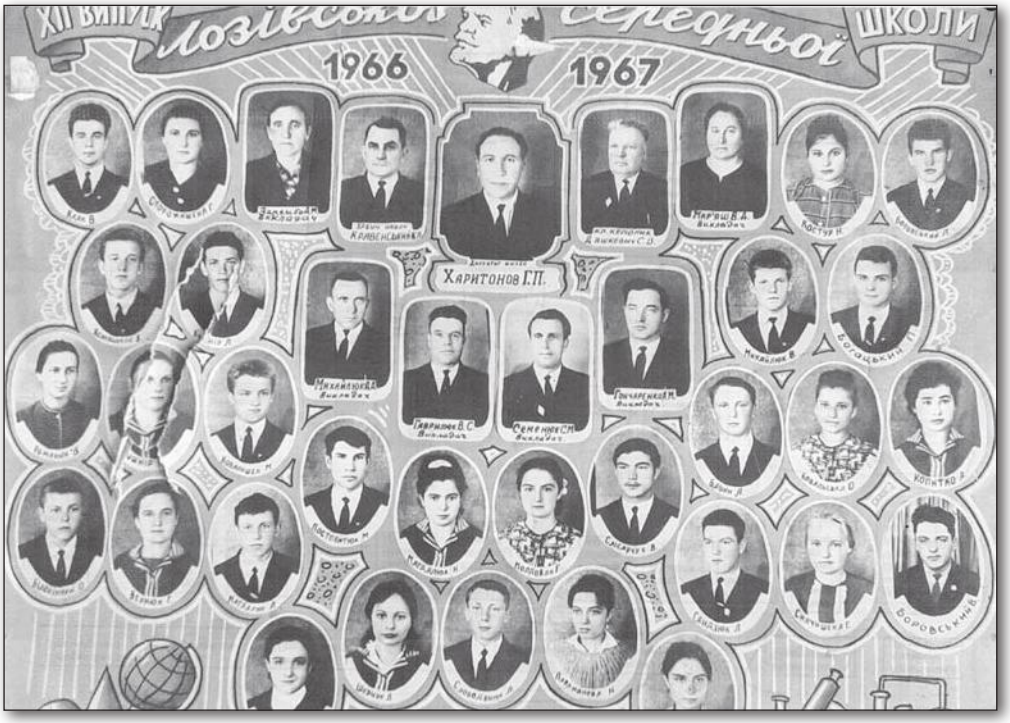

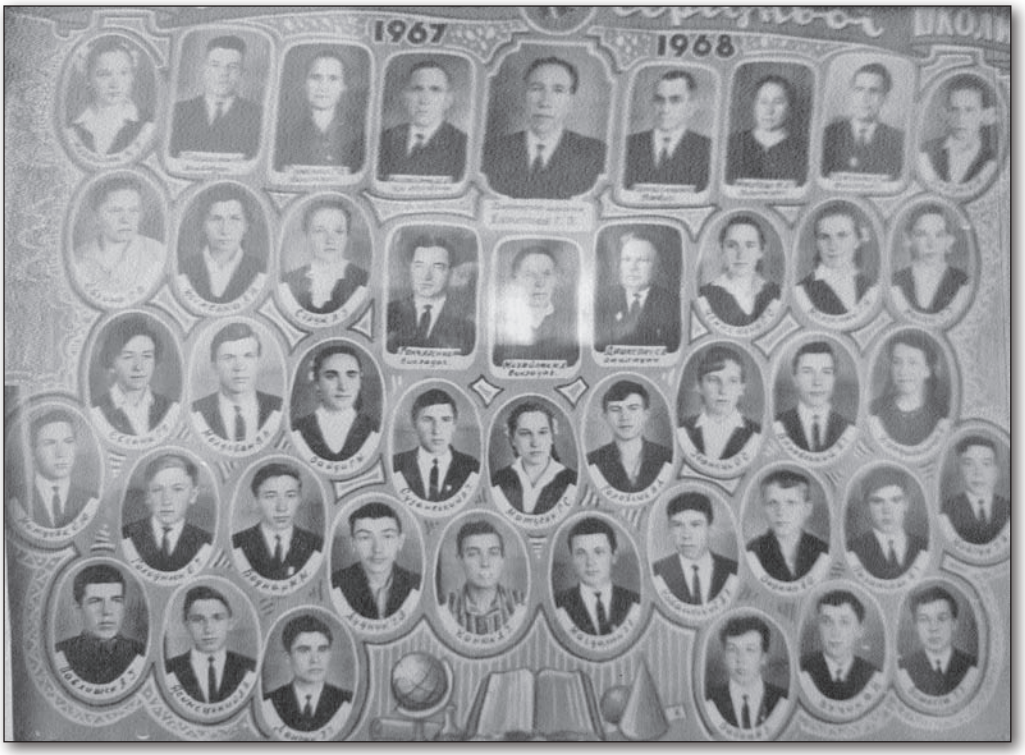

Піонерська лінійка

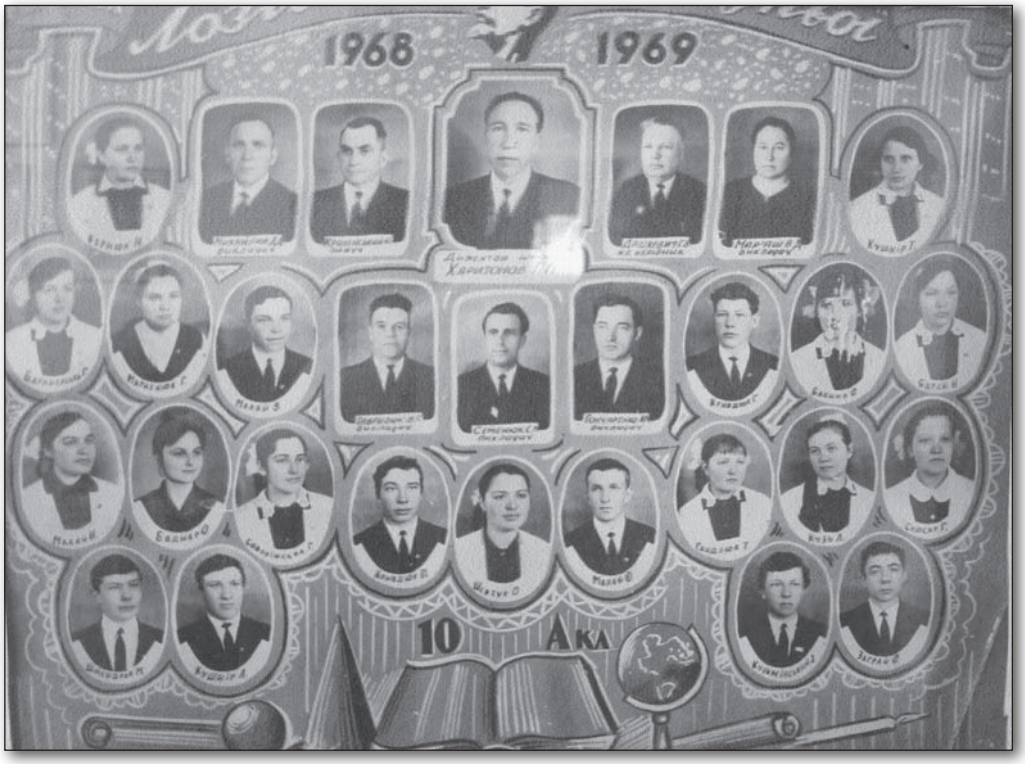

XI ВИПУСК ЛОЗІВСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
10 „Б" КЛАС
1965
1966
Директор школи ХАРИТОНОВ Г. П.

XI ВИПУСК ЛОЗІВСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
10 „а" КЛАС
Директор школи ХАРИТОНОВ Г. П.

XII випуск лозівської середньої школи
1966
1967
Харитонов Г.П.

1967
1968

1968
1969
10 Б кл

1968
1969
10 А кл

15 ВИПУСК ЛОЗІВСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
1969
1970
10 А кл.

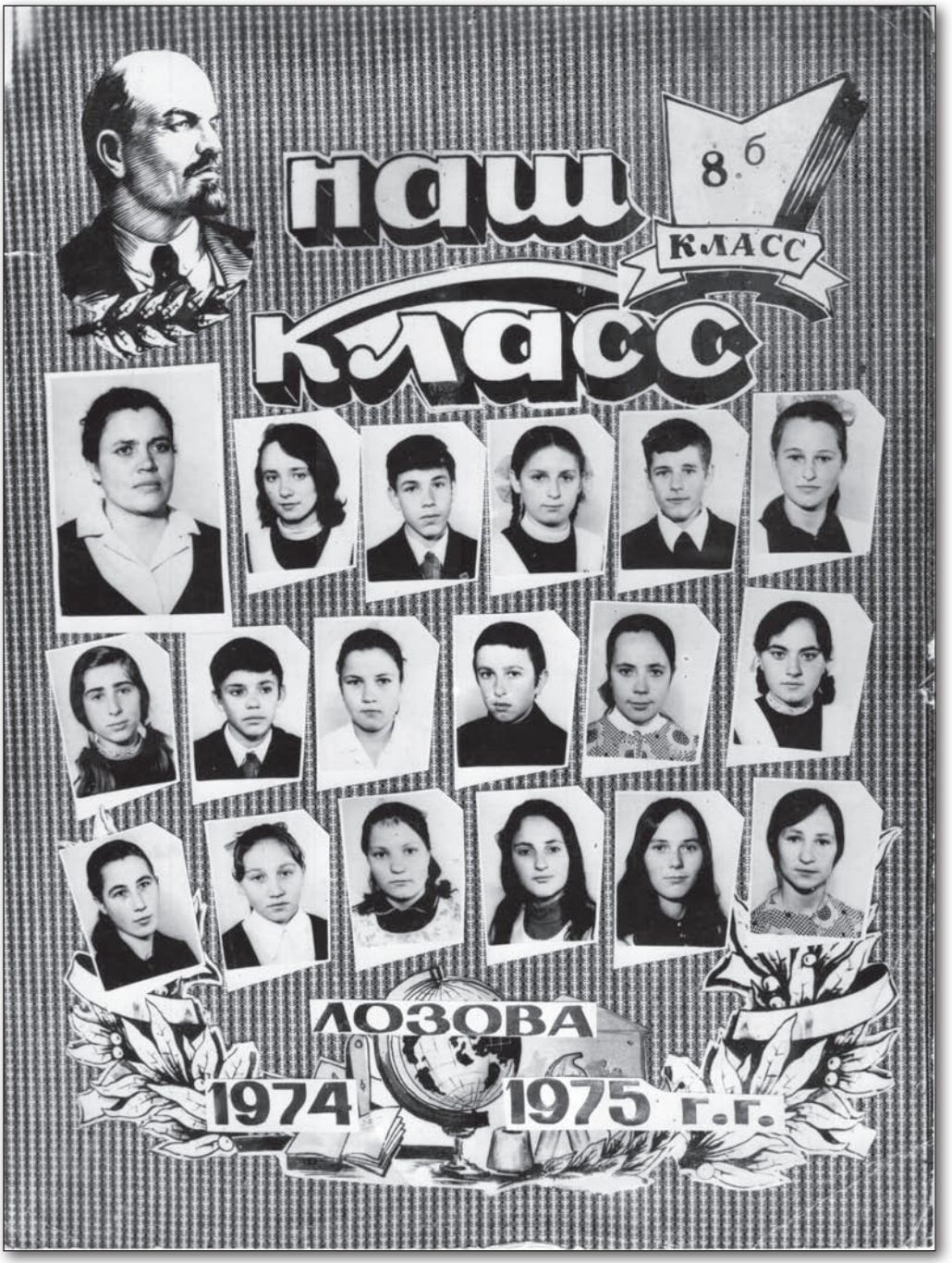

XVI ВИПУСК ЛОЗІВСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
1970
1971

1971
1972

середньої школи
1972-1973 н.р.

ВИПУСК XX
ЛОЗІВСКОЇ
СЕРЕДНЬОЇ
ШКОЛИ
10 А
КЛАСС
1974 — 1975 г.г.

ВИПУСК 1974
ЛОЗІВСКОЇ
СЕРЕДНЬОЇ
XX
ШКОЛИ

наш
8 б
КЛАСС
класс
ЛОЗОВА
1974 1975 г.г.

наш
клас
6 б
КЛАСС
ЛОЗОВА
1974 — 1975 г.г.

22-й
Випуск
10 „Б" кл.
Лозівської
середньої школи
1976-1977
60 лет Октября

ВИПУСК
ЛОЗІВСЬКОЇ
середньої
1977-78
ШКОЛИ

24-й
Випуск
Лозівської
середньої
школи
1978
1979

Десятикласники із класним керівником Мельник Н. В.

Оркестр струнних інструментів при Лозівській школі. Керівник Мар'яш В. Я. (в центрі). Фото 1982 р.

Учнівський духовий оркестр. Керівник Мар'яш В. Я. 1983 р.

Остапенко Сергій Григорович
Фото 2012 р.

Остапенко Ніна Олексіївна
Фото 2012 р.

Травень 1984 р. Випуск учнів 10-го класу

1984 р. Випуск учнів 10-го класу. Класний керівник Троян Л. О. і перша вчителька Голоднюк Г. А.

Останній дзвоник для випускників 1984 р.

Вітання голови колгоспу Германюка А. О. з нагоди закінчення навчального року одержують відмінники школи

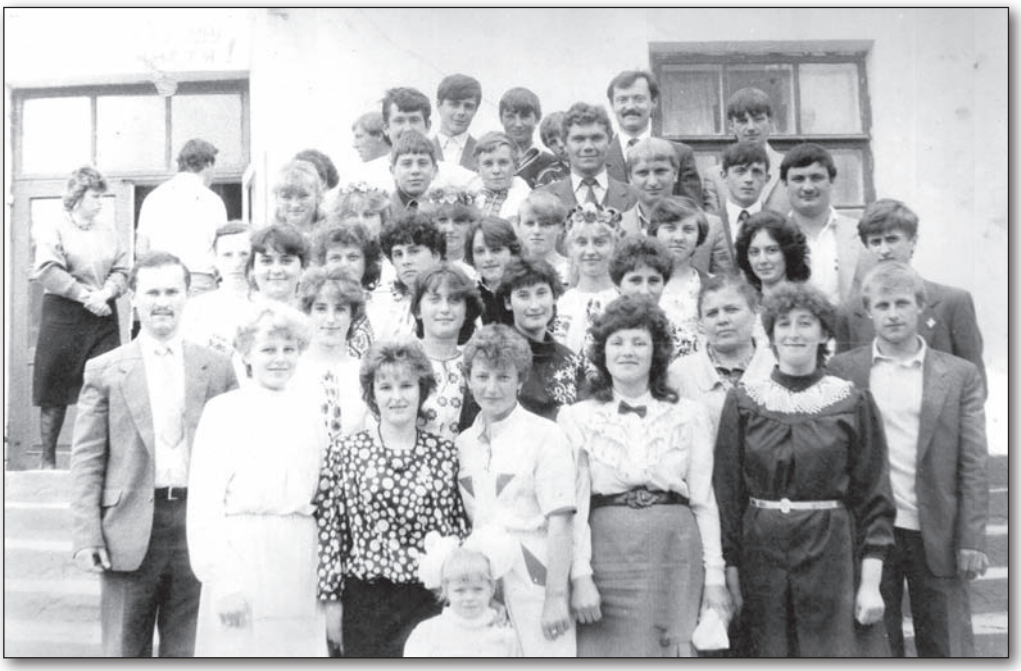
Урок мужності проводить Мельник Надія Василівна. 1985 р.

Урок музики проводить Садовник А. П

Учнівська лінійка з нагоди закінчення навчального року

Зустріч випускників 1984 року через 5 років. Фото 1989 р.

1988г.
1989г.
Как ни быстро летят,
их не догонишь годы-
школьные годы!
с.Лозовое

Выпуск учащихся 11-го класса
Как ни быстро летят,
их не догонишь годы-
школьные годы!
1990г.
с.Лозовое
1991г.

Випуск учнів 11 класу Лозівської СШ
Ювахова Алла
Жравинський Олег
Харольська Лариса
Войчук Олег
Дмітрієва Людмила
Ювахов Василь
Гаврилюк Світлана
Жостур Олександр
Голоднюк Олександр
Дончак Юрій
Воровська Оксана
Гаворська Лілія
Бешлега Людмила
Сенчишена Наталія
Ясинецька Людмила
Якупепа Наталія
1992 1993 навчальний рік

Випуск учнів 11 класу Лозівської СШ
Гаврилюк Людмила
Богднар Микола
Чернова Людмила
Новаль Галина
навчальний рік
1993 1994

класний керівник
учнів 11 класу
Лозівської
Випуск
СШ
Кравинський Олександр
Магдалюк Володимир
Яримак Оксана
Струк Людмила
Горбатюк Тамила
Бажан Михайло
Павловська Валентина
1994
навчальний рік
1995

Випуск учнів
11 класу
Лозівської
загально-освітньої школи
1995-1996 навчальний рік
Бабин Олексій
Горбатюк Павло
Берещук Людмила
Рудик Володимир
Берещук Сергій

Першокласники 1994 року

В наступні 1986-1996 роки школу очолювала Міськова Марія Олексіївна.

З 1997 року по 2023 рік школу очолював директор Сиворінський Анатолій Олексійович. Він – досвідчений педагог з вищою освітою та відмінник народної освіти. Під його керівництвом школа за рейтинговою оцінкою району знаходилася в п'ятірці перших. Значно зміцніла навчальна база школи, збільшилась кількість наочних матеріалів з фізики, хімії, математики, мови та інших предметів. Учні школи брали участь в усіх районних конкурсах та предметних олімпіадах і здобували перемоги. Зокрема, Іванець Аліна (бісероплетіння, витинанки), Мельник Оксана (флористика), Гудзікевич Володимир (ниткографія), Бабій Валентина (плетіння гачком) стали переможцями районного конкурсу «Народні умільці». Федчук Максим ставав неодноразовим переможцем районних конкурсів з образотворчого мистецтва. Євчен Денис – переможець районного конкурсу «Я вірю в майбутнє твоє, Україно». Садовник Інна стала переможцем обласного конкурсу «Повір у себе» і отримала путівку до «Артеку». Коров'янко Іванна, Садовнік Сергій стали переможцями обласного конкурсу «Добрі справи». Дипломом кращого гравця обласних змагань з футболу був нагороджений Бак Во-

лодимир. Обласною грамотою учасника конкурсу «Народних умільців» нагороджена Іванець Аліна. Шкільна футбольна команда неодноразово ставала переможцем районних змагань на приз «Шкіряний м'яч».

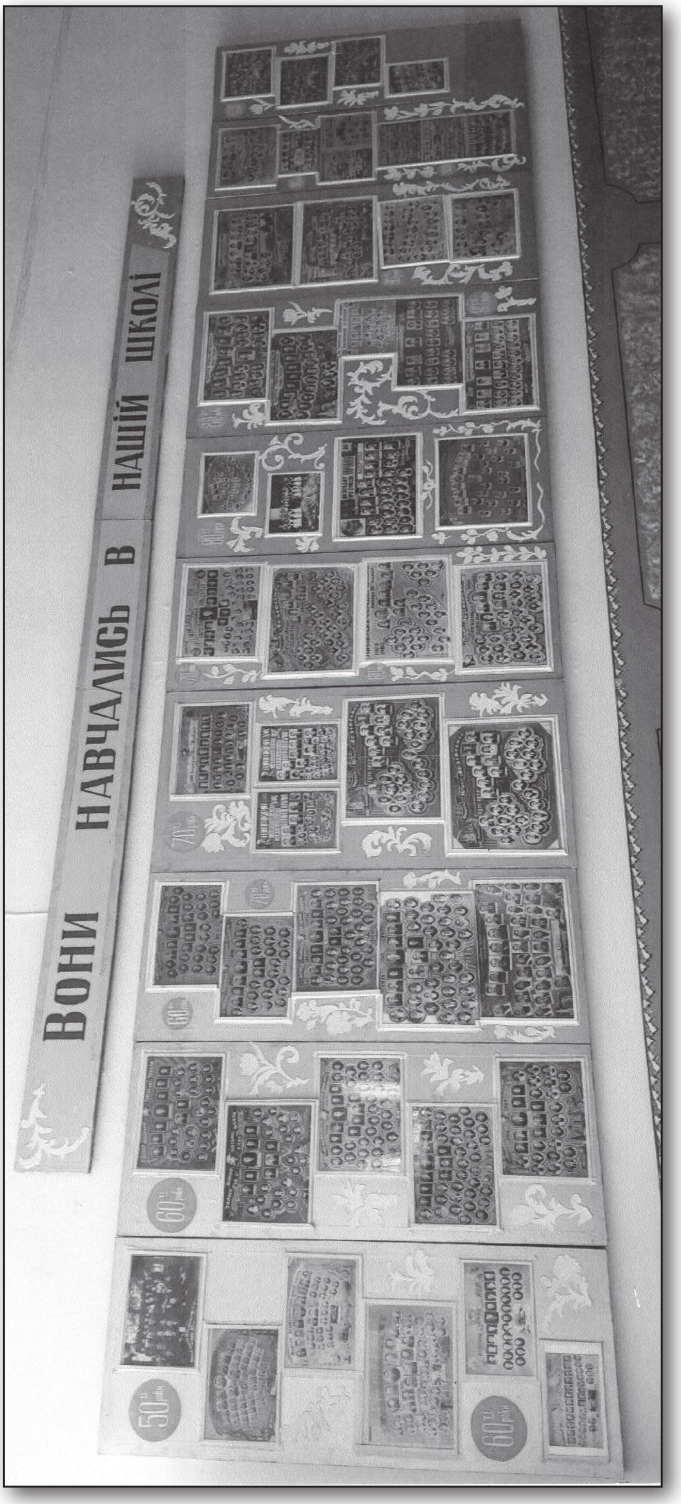
Молодий шахіст, учень Лозівської гімназії Дідик Ілля Сергійович зайняв 1-ше місце серед шахістів з шкіл Жмеринського району (2024 р.)

Рекордсмен по Жмеринському району Дідик Андрій Сергійович, який проявив себе на перекладині, підтягнувшись 25 разів і зайняв 1-ше місце (2024 р.). По бігу на 800 м Андрій зайняв 3-тє місце серед шкіл району

Головним завданням школи є підвищення рівня викладання базових дисциплін, впровадження в процес сучасних методик та технологій; виявлення та розвиток обдарованих учнів.

На даний час школа має статус гімназії. У Лозівській гімназії начається майже 100 учнів, їх навчали і навчають досвідчені педагоги:

ВОНИ НАВЧАЛИСЬ В НАШІЙ ШКОЛІ

Лозівська
середня
44 випуск
1999

Лозівська
середня
школа
45-й випуск
2000 р.

Лозівська ЗОШ
I-III ступенів
2001 р.

Лозівська ЗОШ I-III ступенів
2003

Випуск 2004 р.

На уроці біології. Фото 2023 р.

Десятикласники на уроці фізики. Вчителька Коров'янко Л. П. 2004 р.

Державна підсумкова атестація у Лозівській школі. 2003 р.

Урочиста зустріч народного депутата Сухіна М., який надав школі установку для опалення. 2004 р.

Школа вшановує загиблих земляків у Другій світовій війні.

Зустріч Нового 2002 року

Дев'ятикласниці на шкільному подвір'ї. Січень 2003 р.

Зустріч у рідній школі завжди цікава

Зустріч випускників 1948 року народження. 2011 р.

Заремба Даша Мусіївна
із колишнім учнем
Іванець М. С.
2011 р.

Яворська Ганна Олександрівна – завуч, вчителька географії та економіки,

Мельник Надія Василівна – вчителька математики,

Мельник Григорій Васильович – вчитель фізкультури,

Кушнір Ніна Михайлівна – вчителька математики,

Гудзікевич Галина Іванівна – вчителька математики, завуч з виховної роботи,

Коров'янко Людмила Петрівна – вчителька фізики,

Міськов Михайло Петрович – вчитель фізики,

Вони працювали і працюють у нашій школі

Яворська Ганна Олександрівна – вчителька географії та економіки

Кравинська Ольга Михайлівна – вчителька біології та хімії

Коров'янко Людмила Петрівна – вчителька фізики та математики

Мельник Григорій Васильович – вчитель фізкультури

Мельник Надія Василівна – вчителька математики

Николайчук Ніна Євгенівна – вчитель фізики, завуч з виховної роботи

Гудзікевич Галина Іванівна – вчителька математики

Гнатюк Ольга Василівна – вчителька географії, завуч школи

Євчена Тетяна Іванівна – вчителька початкових класів

Іванець Галина Володимирівна – вчителька німецької мови

Фаландиш Тетяна Миколаївна – вчителька хімії та біології і зав. бібліотекою

Євчен Світлана Іванівна – вчителька української мови та літератури

Хаєцька
Людмила Вікторівна –
вчителька української
мови та літератури

Ясинецька
Валентина Євгенівна –
вчителька
початкових класів

Кушнір
Людмила Іванівна –
вчителька біології

Бак
Оксана Іванівна –
вчителька
зарубіжної літератури

Олійник
Андрій Миколайович –
вчитель фізкультури

Олійник
Іваніта Іванівна –
педагог-організатор,
вчителька фізкультури

Сиворінська Майя Євгенівна – вчителька початкових класів

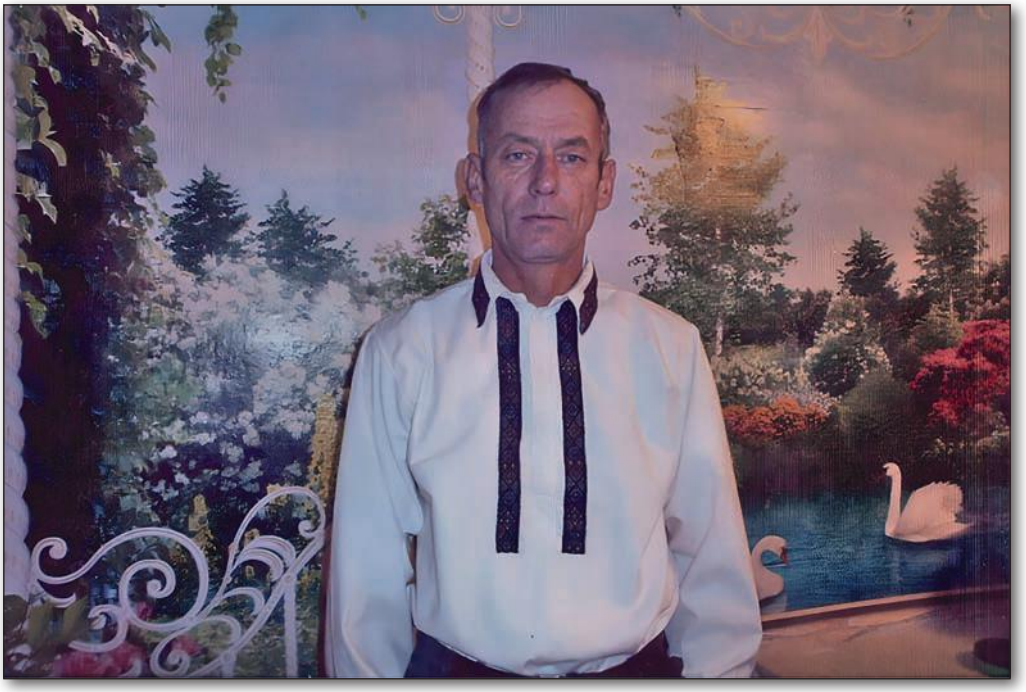
Фаландиш Тетяна Леонідівна – асистент вчителя

Педагогічний колектив Лозівської школи, 2002 р.

Педагогічний колектив Лозівської школи, 2006 р.

Садовник Афанасій Прокопович – вчитель музики та співів

2018 рік. Фото на згадку. Лозівську ЗОШ ІІІ-го ступеня відвідали завідуючий Шаргородського райВНО Кутнік В. О. та випускник школи, підприємець м. Жмеринка Гаврилюк В. В.

Ніколайчук Ніна Євгенівна – вчителька фізики, завуч з виховної роботи, ,

Кравинська Ольга Михайлівна – вчителька біології та хімії,

Іванець Галина Володимирівна – вчителька німецької мови,

Гнатюк Ольга Василівна – вчителька географії,

Євчен Світлана Іванівна – вчителька української мови та літератури,

Хаєцька Людмила Вікторівна – вчителька української мови та літератури,

Бак Оксана Іванівна – вчителька зарубіжної літератури,

Сиворінський Володимир Олексійович – вчитель історії,

Кавецький Володимир Іванович – вчитель трудового навчання,

Садова Антоніна Іванівна – вчителька трудового навчання, педагог-організатор,

Фаландиш Тетяна Миколаївна – вчителька біології та хімії,

Півторак Надія Миколаївна – вчителька зарубіжної літератури,

Садовник Афанасій Прокопович – вчитель музики,

Сиворінська Людмила Володимирівна – вчителька ОБЖ,

Олійник Андрій Миколайович – вчитель фізкультури і трудового навчання,

Олійник Іванка Іванівна – вчителька фізкультури, педагог-організатор,

Кушнір Людмила Іванівна – вчителька біології.

Вчителі початкових класів:

Фаландиш Тетяна Леонідівна – асистент вчителя,

Белінська Галина Іванівна,

Джулепа Ганна Іванівна,

Євчена Тетяна Іванівна,

Меєр Любов Іванівна,

Корпалюк Галина Дмитрівна,

Гудзікевич Світлана Кирилівна,

Павлишена Валентина Володимирівна,

Ясинецька Валентина Євгенівна,

Сиворінська Майя Євгенівна.

Сиворінський Анатолій Олексійович

Директор школи із 40-річним стажем педагогічної роботи Сиворінський Анатолій Олексійович у зв'язку з виходом на пенсію передав посаду директора теперішньої Лозівської гімназії молодому педагогу Іванцю Сергію Миколайовичу, який розпочав свою трудову діяльність на цій посаді на початку 2023-2024 навчального року.

Але зовсім недовго випало Сергію Миколайовичу працювати керівником Лозівської гімназії. У цьому ж 2023 році розпорядженням голови Шаргородської міської ради на початку листопада Сергій Миколайович Іванець призначений (під час військового стану в

1 вересня 2023 року. Педагогічний колектив Лозівської гімназії. Директор Іванець Сергій Миколайович (у центрі)

країні на керівні посади не обираються, а призначаються) на період військового стану в державі на посаду завідуючого міського відділу освіти. Директором Лозівської гімназії призначений на період військового стану вчитель історії, в минулому голова місцевої сільської ради, Сиворінський Володимир Олексійович.

Отже, у Лозівській гімназії відбулися зміни у керівництві. Хто він, Сиворінський Володимир Олексійович?

Сиворінський Володимир Олексійович

Народився 22 грудня 1966 року в с.Лозова. Навчався у Лозівській середній школі, яку успішно закінчив у 1984 році. Потім була служба у Збройних Силах СРСР і разом з цим навчання у Новосибірському вищому військово-політичному училищі, з якого після третього курсу перевівся на заочне навчання у Вінницький педагогічний інститут на історичний факультет.

Після закінчення служби в армії, одержав направлення на роботу в Дерев'янську восьмирічну школу вчителем історії.

Вінницький педагогічний інститут закінчив у 1993 році, отримавши диплом вчителя історії. У цьому ж році Сиворінського В.О. переведено на роботу в Лозівську СШ I-III ступенів викладачем історії. Разом з цим йому прийшлось працювати по сумісництву вчителем історії у Дерев'янській НСШ I-II ступенів.

У 2002 році під час виборів до місцевих рад найбільшою кількістю голосів виборців Сиворінського В.О. було обрано сільським головою Лозової і Теклівки. Працював на цій керівній посаді два виборчі терміни – до 2010 року. Разом з цим Володимир Олексійович, як історик по професії, не покидав викладацької роботи в Лозівській школі.

Маючи певний досвід історика, Сиворінський В.О. одночасно працював методистом при Шаргородському методичному кабінеті відділу освіти.

Одержавши в листопаді 2023 року призначення на посаду директора Лозівської гімназії, Сиворінський В.О. приступив до виконання обов'язків директора.

Слід зазначити, що директор – це не професія і не спосіб життя. Це саме життя. Історик-педагог Володимир Олексійович Сиворінський брав і бере активну участь у громадському житті сіл Лозової і Теклівки. Теперішні дії Володимира Олексійовича вирізняють його як Людину державну. Вирізняється він і державним польотом думки та чітким розумінням того, як принципи державної політики у формі реформ необхідно втілювати на місці – на благо лозівчан та своєї країни.

У розмові з автором відчутно, що у цього керівника завжди присутня громадянська позиція.

Час покаже, на що здатний новий керівник Лозівської гімназії.

Середня школа за своє існування виховала у своїх стінах сотні випускників. Серед них почесне місце посідають золоті медалісти:

Михайлюк П.Д.,
Гуменна Н.О.,
Марценюк Г.П.,
Троян Н.В.,
Меєр О.П.,
Кушнір Л.М.,
Магдалюк О.В.,
Дубова Ю.М.,
Голоднюк О.О.,
Бешлега Л.І.,
Джулепа Н.А.,

Дмітрієва Л.О.,
Кушнір О.М.,
Кавецький Р.В.,
Ясинецька Т.В.,
Євчен Д.В.,
Боровська К.Л.,
Ільчак А.О.,
Николайчук Ю.В.

Боровська Т.О.,
Гаврилюк О.М.,
Шендерук О.П.,
Бородавка І.Д.,
Павлишена І.І.,
Сиворінська Л.А.,
Данилюк О.В.,
Коров'янко О.О.,
Долинська О.В.,
Коров'янко І.О.,
Півторак Ю.Д.,
Гаврилюк В.В.,
Біла К.О.
Бак Н.В.,
Меєр О.В.,
Бабій В.А.,
Іванець А.І.,
Бак В.В.,

Срібні медалі отримали:

Носкова Т.Я.,
Молдован В.А.,
Бажанов І.М.,
Боровська А.І.,
Кравенський В.К.,
Іванець Н.І.,
Байда Л.В.,
Кравченко Г.В.,
Мар'яш Л.В.,
Ясинецька Л.В.,
Ануфрієва Л.А.,
Садова К.В.,
Дорошинська А.Д.,
Меєр М.В.,
Повх Г.Л.,
Садова О.М.,
Ясинецький Л.Р.,
Мар'яш В.А.,
Марценюк Н.П.,
Боровська Г.І.,
Меєр Г.М.,
Ясинецька Л.М.,
Байда О.В.,
Білозор Л.В.,
Матусяк О.В.,
Міськов С.М.,
Ковалевський С.О.,
Джулепа А.А.,
Кияновська І.П.,
Євчен В.О.,
Тесля І.Є.,
Куйбіда М.В.

У розмовах з автором жителі села Лозова згадують добрим словом і пам'ятають багато імен вчителів, які хоч і не довго, але у свій час працювали у Лозівській школі і теж вклали багато знань в наших дітей. Серед них:

Горук Володимир Павлович – вчитель російської мови та літератури,

Шкварук Валерій Андрійович – вчитель російської мови та літератури,

Альошина Марія Іванівна – вчителька географії,

Миколюк Олена Володимирівна – вчителька початкових класів,

Гончаренко Анатолій Матвійович – вчитель хімії,

Гончаренко Марія Іванівна – вчителька математики,

Слободянюк Серафим Андронович – директор Теклівської початкової школи,

Білозор Галина Семенівна – вчителька української мови та літератури,

Мар'яш Надія Володимирівна – вчителька української мови та літератури,

Бешлега Іван Якимович – вчитель музики й трудового навчання,

Яковишен Сергій Іванович – вчитель математики,

Остапенко Сергій Григорович – вчитель фізики, завуч,

Остапенко Ніна Олексіївна – вчителька німецької мови,

Пшук Олена Михайлівна – вчитель німецької мови,

Мельник Іван Миколайович – вчитель фізики,

Мельник Катерина Петрівна – вчителька української мови та літератури,

Гулько Василь Іванович – вчитель математики,

Гаврилюк Віктор Степанович – вчитель військової підготовки, фізкультури, біології та інші.

Лозівська школа є центром культури, центром освіти села. В ній наші діти виростають, стають дорослими. Всім давно відомо, що світова слава завжди починається зі своєї школи, із свого села.

За нашими підрахунками, багато випускників нашої школи отримали вищу освіту і працюють за фахом лікаря, вчителя, агронома, бухгалтера, економіста, юриста, правоохоронця, інженера, зоотехніка, військового та інші, які відображені на світлинах цієї книги (*див. він'єтки та колективні фото*).

Лозівська гімназія у вишиванках

Зустріч семикласників із автором книги. 2023 р.

Всі ми Українці, тому й у вишиванках! Фото 2024 р.

На марші батьки з випускниками гімназії. Травень 2024 р.

Педагогічний колектив Лозівської гімназії. Травень 2024 р.

31 травня 2024 р. Фото на згадку. Свято останнього дзвоника для учнів, батьків та учителів

Шкільна бібліотека

Як згадувалося раніше, у Лозівській школі вперше бібліотека була організована ще до 1907 року і налічувалось в ній 14 книг, які містилися в окремій шафі.

Уже за радянських часів, коли школа містилася у попівській хаті, до неї було добудовано додаткові приміщення. Там, у малесенькій кімнатці містилася бібліотека. Але, коли у Лозові у 1952 році було започатковано середню школу, значно збільшився бібліотечний фонд.

З відкриттям у 1967 році нового приміщення школи, бібліотека була переведена у просторіше приміщення зі спеціальними стелажами, виготовленими у шкільній майстерні. Очолювала бібліотеку Харитонова Любов В'ячеславівна.

Харитонова Любов В'ячеславівна

Основною метою бібліотеки було сприяти реалізації державної політики в галузі культури і освіти, прийняти участь в допомозі розвитку навчально-виховного процесу, за допомогою книг виховувати в учнів-читачів глибоку відповідальність за національну свідомість, формування в них потреби саморозвитку і самовдосконалення. Навчити учнів – користувачів бібліотеки – користуватися книгою, бібліотечними фондами, довідковим апаратом. Форми бібліотечно-бібліографічної роботи були різними. Це і бесіди (індивідуальні та рекоменда-

ційні), дні інформації, дні бібліографії, бібліотечно-бібліографічні консультації, книжкові виставки, презентації книг, відкриті перегляди літератури і, найголовніше, – бібліотечні уроки.

З 1979 року обов'язки бібліотекаря, по сумісництву, виконував Григорій Пилипович Харитонов – вчитель російської мови та літератури. Пізніше бібліотекарями у школі працювали Килівник Тетяна Василівна, Садовник Ольга Іванівна. На даний час (2024 р.) довгі роки шкільною бібліотекою завідує Фаландиш Тетяна Миколаївна.

Шкільна бібліотека тісно співпрацює з педагогічним колективом у формуванні в учнів бережливого ставлення до книг, до підручників.

Довідка про назву Лозівської школи та її керівників

Роки	Назва школи	Керівники школи
1861-1867	Церковно-парафіяльна школа	Свято-Покровський прихід
1868-1871	Дворічна однокласна парафіяльна сільська школа	Свято-Покровський прихід
1871-1917	Міністерське однокласне народне училище з трирічним терміном навчання	Свято-Покровський прихід
1897-1917	Школа грамоти для дівчаток	Свято-Миколаївський прихід
1917-1929	Чотирьохрічна трудова школа	Валевський Василь Олександрович
1929-1932	Чотирьохрічна трудова школа	Олексієв М.І.
1932-1941	Семирічна школа	Попович Сергій Семенович
1941-1944	Семирічна школа	Чорний

1944-1952	Семирічна школа	Кравенський Казимір Павлович
1952-1961	Середня школа	Кравенський Казимір Павлович
1961-1963	Середня загальноосвітня трудова політехнічна школа	Гальчинський Григорій Кузьмич
1963-1976	Середня загальноосвітня трудова політехнічна школа	Харитонов Григорій Пилипович
1976-1982	Середня загальноосвітня трудова школа	Марков Іван Миронович
1982-1986	Середня загальноосвітня трудова школа	Семенюк Сергій Мефодійович
1986-1996	Середня загальноосвітня трудова школа	Міськова Марія Олексіївна
1997-2023	Загальноосвітня школа I – III ступенів	Сиворінський Анатолій Олексійович
Серпень 2023-жовтень 2023	Лозівська гімназія	Іванець Сергій Миколайович
Листопад 2023 – По даний час	Лозівська гімназія	Сиворінський Володимир Олексійович

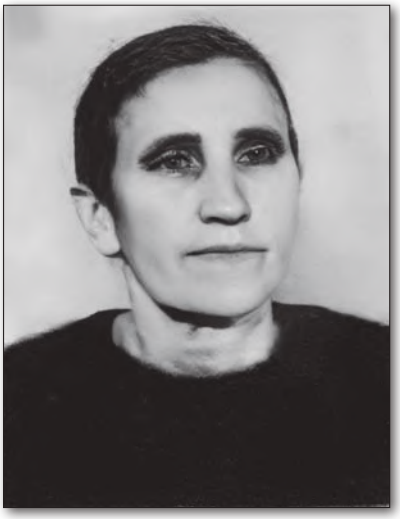
Спогади про учителів

Його величність – учитель

Про своїх улюблених учителів 60-х років минулого століття згадує учениця Лозівської середньої школи Ольга Михайлівна Бабин – Кравинська

«Учитель на селі в ті часи – це було щось святе для малограмотних, але по-своєму мудрих селян-бідаків, гречкосіїв. Знали вони лише тяжку працю. Хоч статків їхніх ледве вистачало на сплату податків і державної позики. Жили без світла, при каганцях. Навіть гасова лампа була розкішшю. Проте, навчившись при лікнепі сяк-так по складах читати, наші батьки добре розуміли, що таке наука, і з усіх сил старалися, аби ми, їхні діти, ходили до школи, а до вчителя ставилися як до мудрого порадника і просвітителя.

Добре пам'ятаю себе ученицею 5-10 класів і з вдячністю згадую своїх мудрих учителів.

Заремба Даша Мусіївна

Тоді нам, дітлахам, здавалося, що вчитель людина незвичайна, що вона народжена тільки для школи, для книжок, для гарного костюма, але не для фізичної праці. Тож коли бачили, як наш учитель у брилі несе на плечах косу, а вчителька із сапою в руках, у білій косинці, босоніж по споришу йде на город сапати, то дуже дивувалися...

Уже 60 літ минуло з тих пір. А й досі з повагою і любов'ю згадую свою вчительку української мови та літератури **Дашу Мусіївну Зарембу**. Не молода, але вродлива, з лагідною по-

Дашкевич
Станіслав Валентинович

смішкою та веселими очима, вона просто причаровувала. А яка в неї була каліграфія! Як напише на дошці число, «Класна робота», то не налюбуєшся. Так само гарно й навчала нас. І ми відповідали взаємністю, старалися і всі її дуже любили. А ось учитель історії **Станіслав Валентинович Дашкевич** запам'ятався цікавими розповідями як на уроках, так і в позаурочний час. Він умів так захоплено розповідати різні життєві історії чи то із прочитаних ним книг, чи то бувальщини, що, часом, аж рота розкриєш, заслухавшись. Його уроки мимохіть прививали у нас, школярів, любов до книги, до вивчення історії свого народу, свого краю, його звичаїв та обрядів, хоч у ті часи нам нав'язували зовсім інше – комуністичне, а все українське заборонялося.

Кравенський
Казимір Павлович

Вимогливим до всіх був колишній директор школи, а під час мого навчання – завуч, **Казимір Павлович Кравенський**. Його предмет – математика – точна наука.

Сам людина дисциплінована, він любив у всьому порядок. Тому і в школі, і біля неї завжди було чисто, охайно. Дисципліни ніхто не порушував. Навіть найвідчайдушніші хлопчики-бешкетники, любителі десь у кущах запалити цигарку, боялися при ньому це робити. Строгого директора боялися навіть молоді вчителі, але любили директора і поважали за його порядність.

Якби хтось визначив, яким повинен бути директор школи, то Казимір Павлович став би кон-

кретним прикладом представників учительства. Та, власне кажучи, не тільки учительства, а й інших керівників – організаторів. Кравенський К.П. був взірцем сучасної людини у всіх відношеннях – строгий, але скромний, ввічливий, комунікабельний. Таким його запам'ятала я і наша Лозова.

У далекому 1965-му році ми перейшли у п'ятий клас. Вчителькою російської мови та літератури тоді була **Людмила Омелянівна Троян**.

Троян Людмила Омелянівна

Пам'ятаємо її перший урок у нашому класі. Пролунав дзвінок, затихли коридори, чути кроки, відчиняються двері і заходить у клас вона – молода, стрункa, гарна, у темно-синьому костюмі, блакитно-малиновому шарфі... Як же нам, дівчаткам, хотілося бути схожими на неї!

Ця добра, лагідна вчителька повела нас стежками знань. Навчала грамоти. На прикладах творів класиків літератури прищеплювала любов до Батьківщини, рідної мови, природи, свого села.

Провела Людмила Омелянівна тисячі уроків мови і літератури. А скільки часу треба було на підготовку до них: всі картки, таблиці виготовляла вручну. Це тепер все унаочнення є готове. Чимало недоспаних ночей проминуло над перевіркою наших зошитів. Її уроки, настанови, щирі поради були для нас і пізнанням нового, і дороговказами у життя.

Людмила Омелянівна була чудовим класоводом. Її талант організатора особливо проявлявся під час позакласної роботи з учнями, коли вона організовувала вечори на різні теми, вогники, олімпіади і т.ін.

І сьогодні мені хочеться сказати про мою колишню вчительку (нині покійну) такі слова:

Учителько! За Ваш невтомний труд,
За доброту безмежну, безнастанну
Сьогодні Ваші учні віддають
Вам свою вдячність щиру і пошану!

І скільки нас, то стільки і стежок,
Що всі в єдину сходяться дорогу!
В ході колишніх учнів крок -
То Ви йдете, хороша, щира, строга...

Від імені випускників 1969 року
Ольга Михайлівна
Бабин-Кравинська

Величне слово – учитель!

Своїми спогадами про школу,
про вчителів ділився з автором
уродженець с.Теклівка
Ковтун Іван Васильович, 1951 р.н.

«...У 1958 році я пішов до першого класу Теклівської початкової школи. Вчителями тоді працювали **Слободянюк Серафим Андронович** – завідуючий школою і **Ковальська Олександра Семенівна**.

У школі навчалися 1-4 класи, всіх учнів було 28. У моєму класі нас було семеро. Між іншим, із семи учнів з часом четверо отримали вищу освіту. У кожній з двох класних кімнат у два ряди стояли парти для учнів, а попереду – стіл для учителя. У одному із рядів сиділи учні першого класу, у другому – третього класу. У другій кімнаті навчались, відповідно, 2-й і 4-й класи. Коли вчитель пояснював урок для першого класу, то слухали це пояснення і учні 3-го класу і навпаки. Відповідно так відбувало-

ся і в сусідньому класі. Меблі в класі були пофарбовані у чорний колір. Підлога була майже не фарбована.

Чорнильниці-невиливайки діти носили з дому. Чорнило виготовляли з бузини, а пізніше – з хімічних олівців. Не було у всіх й портфелів. Хлопчики носили книжки й зошити в полотняних торбах через плече, а дівчатка у вузликах із хустинок. Клали туди й обід: загорнутий у чисту хусточку кусочок хліба чи коржа. Окрім класних кімнат, у школі була й маленька учительська. У ній стояв стіл, кілька стільців, а на стіні висіли «ходики» – годинник з гирею на ланцюжку. Був і великий мідний дзвінок.

Взимку школа опалювалася грубками. Але при сильних морозах того тепла не вистачало, діти мерзли й сиділи одягнені.

Михайлюк Дмитро Дорофтейович

Далі навчання ми, теклівські учні, продовжували у Лозівській середній школі. Школа у Лозові відрізнялася від теклівської, як небо і земля! Багато було і учнів, і вчителів. Про одного із них я хочу розповісти детальніше. Це учитель фізики і математики **Михайлюк Дмитро Дорофтейович**.

Народився Дмитро Дорофтейович Михайлюк у грудні 1919 року в селі Вербівці, а в січні 1981 року його несподівано проводжали в останню путь уже в іншому селі – Лозовій. 62 роки судилося йому прожити, а дружина Марія Леонтіївна, теж учителька, – не дожила й до пенсії, в 54 роки відійшла в потойбіччя. Що доброго бачив, зазнав хлопчина в невеличкому селі у ті сірі, злиденні довоєнні роки? А, тим більше, з наближенням небаченого в жодній країні світу – жахливого голодомору? Нині з ким не зустрінешся, з ким не бесідуєш, одне чуєш: час занадто швидкоплинний, біжить зі швидкістю розбурханих у піднебессі хмарин. А в ту пору, коли ледь не з кожної оселі за ворота виходила малеча, часто з торбинками через плече, з яких стирчали зошити, ручки, олівці, до того ж босоніж, якщо довко-

ла ще біліли засніжені вулиці, а то й в полатаних штанах. О, тоді дні тяглися довго-довго.

У позаурочний час Дмитро Дорофтейович часом згадував про зголоднілих опухлих своїх ровесників. Та й не набагато жилося краще селянам і в послідуючі весни і зими. Бо хіба ж можна було сподіватися на добрий шмат хліба, якщо на трудодень здебільшого видавали по 300 грамів хліба, а то й менше. А ще дошкуляли чималенькі податки, позика, плата за кожне плодове дерево, що росло на городі, так зване холостяцьке, тощо.

Але, як би не було важко сім'ї Михайлюків, Дмитро Дорофтейович зумів вивчитися і став гідним педагогом, відмінним фахівцем своєї справи.

У роки Другої світової війни солдату Михайлюку довелось побувати у фінляндських снігах, потім була блокада Ленінграду. І вже у 1946 році Дмитро Дорефтейович розпочав свою педагогічну діяльність на посаді вчителя молодших класів у Насіківській семирічній школі. Потім була Плебанівська семирічка. Тут він працював учителем фізики і математики аж вісім років. Тут працювала і його дружина Марія Леонтіївна на посаді вчительки молодших класів.

Після Плебанівки сім'я Михайлюків продовжує педагогічну діяльність у Лозівській середній школі. Це був 1955 рік.

... Труднощів вистачало повсюдно: і в Насіківці, і в Плебанівці, і у Лозові. Адже не так просто в невеличкій селянській хатині, тобто в найманій квартирі, поселитися сім'ї з чотирьох чи п'яти душ, жити більш-менш нормально, аби постійно не відчувати себе зайвими пришельцями. Підростали сини Петро, Віктор, а в 1950 році вже бавили наймолодшого Василька. А ще забирала не зайві години вечірня школа. Завжди перед очима конспекти, ретельна перевірка учнівських домашніх завдань. Майже щодня засиджувались до 11-ої, чи й до 12-ої години ночі, а тільки світало, повертало на день, батьки тут же підводились, а за ними й діти. Інакше й бути не могло. Коли разом сідали до сніданку чи до вечері, то дітям нагадували: «Їсти треба для того, щоб жити, а не жити для того, щоб їсти». Отож пам'ятайте, дорогенькі: «На першому плані гарно навчатися, а за цим уже думати про їжу».

Далі автор вважає за доцільне доповнити розповідь колиш-

нього учня Лозівської школи Івана Васильовича Ковтуна, адже, перебуваючи учнем Дмитра Дорофтейовича у Плебанівській школі, автор з власного досвіду знає, що Дмитро Дорофтейович ні на хвилиночку не ставав на бік чи то педагогів, чи просто сусідів, знайомих, яких заповзятливими, творчими аж ніяк не назвеш, про яких в народі гомонять: «Їм що робота – аби день до вечора!». Бувало, комусь з учнів робив зауваження за запізнення на урок. Краще, казав, прийти на п'ять хвилин раніше і почекати, аніж на одну хвилиночку спізнитися, а вже як траплялося, що хтось ніби безпричинно сумував, чи хлопчик, чи дівчинка, Дмитро Дорофтейович і тут вишукував спосіб, аби заспокоїти, підбадьорити. Аякже, бо знав і цінував, як ніхто, силу слова. А було, його змушували відповідати конкретно, як це, мовляв, вдається приборкати навіть бешкетників, непосидючих, то чули з його уст дипломатичну відповідь: **«Знаєте, від теплого слова і лід розмерзається».**

Ніяк не можу не назвати прізвищ керівників педколективу Лозівської десятирічки – повів мову далі Іван Васильович, – які, на мою думку, добре розуміли свою справу. Це шановні директори **Євген Михайлович Краєвський, Григорій Пилипович Харітонов, Сергій Мефодійович Семенюк, Іван Миронович Марков** та ін.

А ще в моїй пам'яті навічно закарбувалася зустріч із моїми однокласниками. Це був 2008 рік. 15 червня таке своєрідне свято відбулося в стінах Лозівської середньої школи, куди з різних районів України та деяких сусідніх країн через 40 років прибуло чимало її вихованців, колись юнаків і дівчат, а тепер уже чоловіків і жінок, у яких, як висловлювався колись Тарас Шевченко: «У кожного своя доля і свій шлях широкий». Звичайно, після урочистої частини дружно попрямували на сільський цвинтар. Відвідали могили своїх рідних та ще хвилиною мовчання вшанували пам'ять своїх вихователів, які, на жаль, давно вже відійшли в інший світ. Побували ми і на могилах Михайлюків – Дмитра Дорофтейовича і Марії Леонтіївни.

І ось через багато-багато літ перед моїм зором його портрет. Скільки в його глибокодумних очах людської доброти і водночас винятковості інтелігентності, сповненої багатими знаннями,

Ковтун
Іван Васильович

якими завжди схиляв до себе, заворожував своїх неслухів хороших – вихованців! Самі по собі напрошуються ось ці чотири рядки про незабутнього учителя Дмитра Дорофтейовича:

Щедре серце в цієї людини;
Всі ми учнями були тоді,
Нам знання віддавав до краплини,
До останньої днини в житті.

В січні 1981 року його нестало...

Від імені випускників 1968 року,
Іван Васильович Ковтун.

Слово про мою ученицю

«Одна крапля добра дорожче цілої бочки філософії...»

Берещук – Мельник
Надія Василівна

Такими словами я хотів би почати розповідь про свою ученицю. В свій час, коли я працював учителем в Івашківській школі, то добре знав її особисто та її батьків.

Берещук – Мельник Надія Василівна народилася 2 березня 1953 року в с.Івашківці Шаргородського району. З 1960 по 1968 роки навчалась в Івашківській середній школі. В 1971 році закінчила з відзнакою Немирівське педагогічне училище. 1971 – 1976 роки – навчання у Вінницькому педагогічному інституті на фізико-математичному факультеті за спеціальністю «математика».

Трудову діяльність розпочала з 1973 року учителем математики в Лозівській середній загальноосвітній школі. Незмінно пропрацювала в цій школі 42 роки! Постійний керівник методичного об'єднання вчителів природничо-математичного циклу, член ради школи, член атестаційної комісії щколи. Учитель вищої категорії, має звання «Старший учитель». В 1986 році Мельник Надія Василівна нагороджена медаллю Верховної ради СРСР «За трудову відзнаку». Як класний керівник випустила 5 випусків учнів, з якими підтримує зв'язки і до цього часу. Її життєве педагогічне кредо: «Учень – не посудина, яку потрібно заповнювати. Учень – факел, який треба запалити».

Анатолій Нагребецький . Фото 1968 р.

У розмовах із жителями Лозової мені, як автору цієї книги, рекомендували написати гарні слова про добру, порядну, чуйну, талановиту математичку, чудового керівника і організатора учнівського колективу, яка свою любов до учнів, до людей, до села, до краю, до його історії прищеплювала впродовж понад чотирьої десятків років своєї педагогічної діяльності всім, хто тільки з нею співпрацював – і учням, і вчителям, і односельчанам.

Я дійсно щиро горджусь такою колишньою ученицею, яка продовжила почесну професію педагога і тепер, перебуваючи на пенсії, й досі живе селом, якому присвятила своє благородне життя.

То ж здоров'я тобі міцного бажаю, моя ти красуне. Багато зустрічей зі своїми випускниками, бо їх чимало розбрелось по світу. Та всі вони з любов'ю та теплотою згадують тебе, мою чудову ученицю!

Анатолій Нагребецький

Її покликання – учитель

«Раз добром зігріте серце –
Вік не прохолоне.»
Т.Г.Шевченко

Яворська
Ганна Олександрівна

… Живе у селі вчителька. І тисячами найміцніших ниток зв'язане її життя із сім'єю **кожного учня школи. Вчителька ця – Яворська Ганна Олександрівна.** Це педагог не за призначенням, а за покликанням.

В 1978 році вона закінчила з відзнакою Київський Державний Університет імені Т.Г.Шевченка і розпочала свою педагогічну діяльність у своїй рідній Лозівській середній школі на посаді вчителя географії. А з 1986 року вона – заступник директора школи з навчально – виховної роботи. У 2019 році Ганна Олександрівна вийшла на заслужений відпочинок.

Ганна Олександрівна завжди була мудрим наставником та ініціатором різних шкільних заходів, вмілим методистом, який в усьому міг порадити і як цікавий нестандартний урок чи виховний захід провести, і як роботу спланувати, і як її організувати. Вона з повагою ставилася до кожного вчителя та учня, тому і досягала великої співпраці з ними.

Ганна Олександрівна – людина доброї душі, доброзичлива, чуйна. Великий професіонал своєї справи, знала всі тонкості освіти, але, разом з тим, її простота була такою доступною, що це давало можливість легко з нею порадитись в усьому.

В своїй педагогічній діяльності вона завжди запроваджувала інноваційні технології, тому її уроки завжди були цікаві й захоплюючі. Якісні зерна знань вчителька сіяла в дитячих душах. Щороку її учні були призерами районних олімпіад з географії та економіки. Ганна Олександрівна – вчитель вищої категорії, від-

мінник освіти України, має педагогічне звання «Старший вчитель». Вона завжди користувалася й користується зараз авторитетом серед учнів, вчителів школи, громадськості села, відділу освіти.

Щира подяка Ганні Олександрівні – Вчителю з великої букви, сіячу Розумного, Доброго, Вічного за знання, розуміння, наполегливу й кропітку працю.

Мельник Надія Василівна

Учителю! І слів не підібрати
Епітетів, метафор, порівнянь.
Щоб вдячності рядочки проказати
За все, що ти так щиро віддавав.

З почуттям щирої поваги
вчителька-пенсіонерка, колега
Надія Василівна Мельник

Вчителько моя, зоре світова…

Троян Людмила Омелянівна

Отакою зірочкою для нас, тодішніх школярів, на все життя стала незабутня **Людмила Омелянівна Троян** – учителька Лозівської середньої школи.

Вродлива, стрункa, молода, талановита і дуже мудра – ось такою була найулюбленіша вчителька всіх учнів. А для мене Людмила Омелянівна стала не тільки улюбленою вчителькою, а й провідною зіркою на все життя…

Незабутні уроки літератури, підготовка і проведення святкових вечорів – завжди з нами була Людмила Омелянівна.

Пригадую останню зустріч моїх однокласників 1965 – 1966 року випуску. З нами була і Людмила Омелянівна. Великі красиві карі очі з такою любов'ю дивились на нас… А хлопці, вже дорослі чоловіки, навперебій розповідали, які вони були закохані в найвродливішу вчительку. Згадували і платття в клітинку, і чорні кучерики, і співучий лагідний голос, і незабутні уроки мужності…

Я захоплювалася не тільки надзвичайним педагогічним талантом Людмили Омелянівни, але і її надзвичайною мужністю.

Дякую долі за щасливі хвилини спілкування з надзвичайною людиною, яка вчила нас – своїх учнів, любити життя, за той вогонь, який вона запалила у наших серцях, який не гасне й досі.

Магдалюк – Лігоцька Галина Кирилівна

Давно немає з нами Людмили Омелянівни, але в серцях залишилась світла пам'ять про улюблену Вчительку.

Магдалюк – Лігоцька Галина Кирилівна,
вчителька-пенсіонерка,
випускниця Лозівської середньої школи 1965-1966 р.н.,
жителька села Конатковець.

Твір Андрія Боднара, випускника 11 класу 2022 – 2023 року

Вулиця Михайла Коцюбинського

Для кожного з нас є найдорожчі місця в житті. Для мене – це моя рідна Лозова, моя мала батьківщина, край моїх батьків, де я народився, де проходило моє дитинство, моя юність.

Село це засноване ще у далекому XVI столітті і складалось воно спочатку з малих хуторів. З часом його назвали Лозовою, як зветься і наша річка. Село Лозова розросталося вздовж русла річки, на берегах якої були чудові чорноземи. В давнину найбагатші лозівчани утримували ці землі, на які пізніше селили своїх одружених дітей. Жити їм тут було добре. Вирощували зернові культури, з борошна яких випікали хліб, смаколики та бублики. Через це цілий кут, на якому проживали ці люди, стали називати Бублівкою. Згодом і сама вулиця носила назву Бублівка. Бублівка настільки розрослася, що навколо неї і вздовж річки виросло велике село. У 1950-х роках у Лозовій налічувалось понад 1000 дворів, у яких (за переписом населення 1959 року) проживало 3059 чоловік. Сьогодні тут проживає менше півтора тисячі осіб.

Колишня вулиця Бублівка носить назву нашого відомого письменника Михайла Коцюбинського. Здавна на моїй вулиці люди користуються цілющою водою з криниці, яка зветься «Попова криниця». Як розповідала моя прабабуся, вона ніколи не міліє.

В кінці цієї вулиці колись проживав дід Захар. А тому і дотепер ту місцевість люди називають «Коло Захара».

Моя прабабуся Марія розповідала, що в Лозові здавна існує школа, сільська рада, магазин, медпункт. Медпункт якраз міс-

тився на моїй вулиці у звичайній хаті. Там у свій час працював фельдшер Тижневий Олександр, а фельдшер Білозор В.П. там працював і проживав.

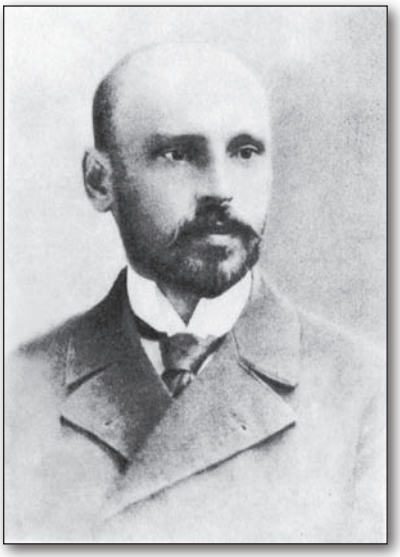
На моїй Бублівці проживало і проживає багато відомих селу людей. Серед них: голова колгоспу Музика Михайло Захарович, головний інженер колгоспу Костур Василь Петрович, головний ветеринар колгоспу Рудик Петро Трофимович, у батьківській хаті комбайнера Олексія Сиворінського проживає директор школи Володимир Сиворінський, завідуюча бібліотекою із 30-ти річним стажем роботи Садова Ольга Іванівна та інші.

Проживали в Лозові люди не тільки ті, що прославилися своєю працею у колгоспі і одержали найвищі державні нагороди – Героя Соціалістичної праці (таких було сім чоловік, серед них голова колгоспу Марценюк П.П.), а й такі, які прославились своєю мужністю та відвагою у роки Другої Світової війни. Це старшина Дудник Андрій Романович, рядовий Гаврилюк Іван Климентійович, на грудях яких за роки війни з'явилися аж по три ордени Слави!

Я і мої земляки гордимося своїм селом, яке потопає у зелені кучерявих верб понад однойменною річкою Лозовою, своїми колишніми і теперішніми його жителями, які живуть і відроджують незалежність українських земель, а деякі – віддають за це своє життя.

Моя вулиця під назвою Бублівка проіснувала кілька століть. Існує вона з такою народною назвою і сьогодні, але в кінці ХХ століття Бублівку в Лозові перейменували, присвоївши їй нову назву. Тепер вона носить назву відомого на нашій Шаргородщині ім'я українського письменника Михайла Михайловича Коцюбинського. Відомого не тільки в нашому краї, а й у всьому світі!

Народився Михайло Коцюбинський 17 вересня 1864 року у м.Вінниця. У зв'язку із сімейними обставинами сім'я Коцюбинських часто змінювала місце проживання. Ази шкільної науки Михайлик одержав, коли навчався у Барській початковій школі. Це були 1875-1876 роки. Потім було навчання у Шаргородському духовному училищі (1876- 1880 рр.). Тут, у Шаргороді, Михайло виділявся серед однокласників вмінням писати цікаві оригінальні твори.

Коцюбинський М. М.
Фото 1886 р.

Квартирувала сім'я Коцюбинських у будинку місцевого міщанина Домініка Рогульського, що містився по колишній вулиці Леніна у Шаргороді. (Будинок зберігався довгий час. Автор зумів сфотографувати цей будинок у 1961 році – *А. Н.*). Будинок знесли, коли почали будувати сучасне адміністративне приміщення, де міститься тепер міська рада (2024 р.).

Перебуваючи на навчанні у Шаргороді, студент Коцюбинський часто бував разом з однокласниками у сусідніх селах: Слобода-Шаргородська, Шостаківка, Гибалівка та інших. А вирушаючи на відпочинок у сусідню Калинівку, учні співали:

Підем, підем на маївку
У прекрасну Калинівку!..

Після дозволу смотрителя (класного керівника) піти на маївку, учні з радістю вирушали у Калинівський ліс. Ось як згадував про відвідини Калинівки студентами училища співкурсник Коцюбинського Іван Шипович:

«Учні швидко виходили від смотрителя й притопом бігли та несли радощі всім квартирам. Хазяйки починали пекти пироги на завтра, учні виготовляли м'ячі. Насвітанку осіб двадцять учнів йшли в Калинівський ліс, за 5 верст від Шаргорода, виготовляти місце для реграцій, сплести з гілля шатро, нажати в ставу татарського зілля і т.д.

О восьмій годині вирушала вся школа пішо: учителі й учні… За ними тяглись: продавець морозива, кілька крамарів з цукерками та дві-три підводи з горшками, мисками й всяким приладдям до варення й печення! На реграції цілий день бавились, бігали, співали. Найстарші учителі згадували молодість і бігали з дітьми. Смотритель охоче йшов усередину під ляпаси м'яча… Коли при-

томлялися, то сідали на землю або йшли в ліс, і учителі починали розповідати щось учням. Підвечір вся школа вертається додому».

З Шаргородщиною Михайло Коцюбинський був пов'язаний дуже добре. Перебуваючи у 1890-1892 роках у с. Лопатинці та у 1886 році у с. Михайлівка Мурафська, де він працював приватним учителем у сім'ях заможних селян, часто відвідував с. Рахни Лісові, с. Деребчин, де любувався природною красою місцевих парків. Бував у селах Джурин, Хоменки, Стрільники, Деребчинка та ін.

Перебуваючи на роботі у селах Лопатинці та Михайлівка, Михайло Коцюбинський вперше почав писати і друкувати свої знамениті твори.

Ось чому наша Шаргородщина свято шанує ім'я великого письменника. Рішенням сесії Лозівської сільської ради його іменем названа колишня Бублівка й тепер це відома в селі вулиця імені Михайла Коцюбинського.

Вулиця імені Михайла Коцюбинського

Про Теклівську школу

Із давніх публікацій та спогадів старших жителів села Теклівка нам стає дещо відомо і про навчальний заклад у цьому бригадному селі.

Заснування школи в Теклівці, як і в інших селах, тісно пов'язане з існуванням церкви. Теклівка ще здавна була приписним селом Лозової. Власницею цих сіл являлась княгиня Текля Любомирська, яка побудувала наприкінці XVIII століття в Теклівці церкву на честь Різдва Пресвятої Богородиці.

Але школа в селі була заснована значно пізніше. Так, з архівних документів відомо, що в Теклівці існувала школа грамоти з 1893 року. Розміщувалась вона в громадському приміщенні і діяла аж до встановлення радянської влади на селі.

В двадцятих роках минулого століття початкова школа в Теклівці, як і в сусідніх селах, давала знання не тільки дітям, але й дорослому населенню в формі «лікнепу».

На жаль, приміщення, яке займала школа, не відповідало потребам села, а тому в тридцятих роках в селі силами місцевої громади було збудоване приміщення під школу. Першим учителем в ній був Прозир Іван Степанович. Освіту на той час здобували 22 учні різного віку.

Згодом на зміну Прозиру Івану Степановичу прийшов новий учитель Тріскач Володимир Ульянович. Сам він з багатодітної сім'ї, проте всі діти сім'ї Тріскачів мали добру освіту. Серед них були лікарі, учителі, організатори колгоспу. Під час його роботи в школі покращилось навчання, зміцнилась матеріальна база школи.

Вчителька Тріскач Зінаїда Іванівна організувала в селі комсомольську ячейку.

Під час війни у 1941-1944 роках Теклівка була під окупацією румунських військ. Уповноваженими були румуни Дімітрій та Ніколас. У цей період в школі було запроваджено посилене

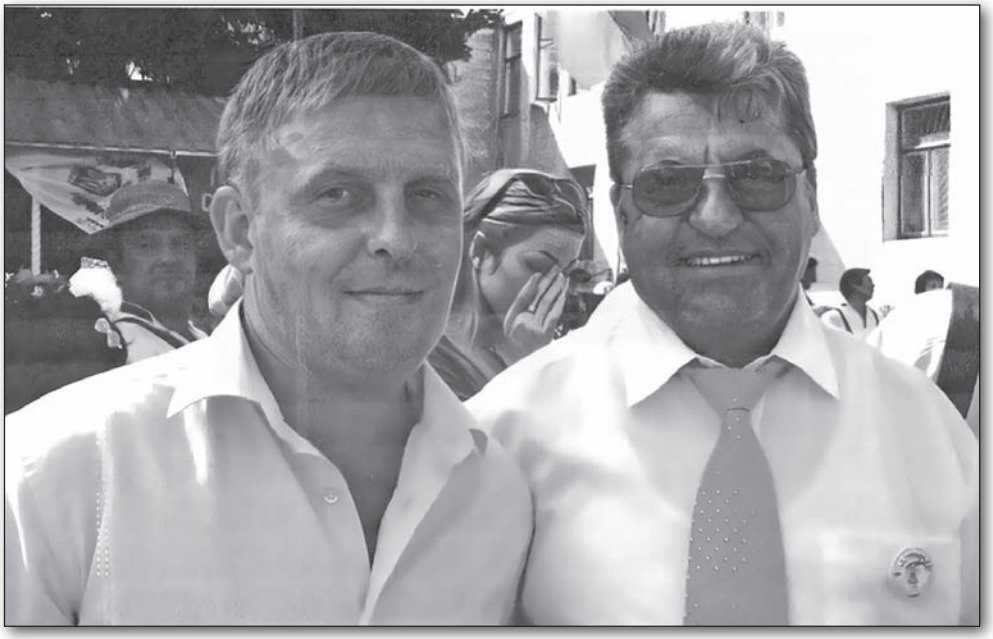
1957 р. Шкільний хор.
Керівник Слободянюк
Серафим Андронович

Урок у Теклівській школі
проводить Л. А. Ковальська.
Фото 1992 р.

Батьки та учні
з с. Теклівка.
Зав. Теклівською
початковою школою
Сиворінська М. Є.

І. Палій та В. Боровський – колишні випускники Теклівської школи. Фото 2012 р.

Колишній учень Теклівської школи Гулько Василь Іванович із донькою. Фото 2006 р.

навчання румунської мови, зокрема більшість предметів викладалось на румунській мові. Ці предмети викладала Видавська Ксенія.

Тоді ж у школі було запроваджено вивчення Закону Божого. Навчання розпочиналось і закінчувалось молитвою. У класах стояли великі ікони. До школи щотижня приходив священник, який причащав учнів.Але учнів до школи ходило зовсім мало.

Коли село було звільнено від загарбників, учні в школі знову почали вчитися на українській мові. Це були діти 1931-1937 років народження.

Після війни у школі продовжували навчати учнів Ковальська Олександра Семенівна, довгий час директором школи був Слободянюк Серафим Андронович, учителями працювали: Лідія Лук'янівна Чепка, Голоднюк Галина Антонівна та ін.

Дана школа проіснувала до 1980 року і через малочисельність учнів була закрита, а діти змушені були ходити до школи в с.Лозову. Приміщення школи розібрали на будівельні матеріали.

В 1991 році на прохання батьків, за сприяння виконкому Лозівської сільської ради та районного відділу освіти, у с.Теклівка було відкрито нову школу, яка розпочала свою роботу 15 серпня 1991 року. Школа знаходилася у пристосованому приміщенні колишнього будинку тваринника. Учні навчалися у двох класах-комплектах. Кількість їх за період з 1991 по 2005 рік нараховувалося в межах 24-19 учнів. За період існування даної школи учителями працювали: Боровська Валентина Вікторівна, Кушнір Людмила Іванівна, Коваль Валентина Євгенівна та завідуюча школою Сиворінська Майя Євгенівна.

На превеликий жаль, через велике скорочення народжуваності у Теклівці зменшувалась кількість учнів щорічно на 5-6 дітей. Тому початкову школу у Теклівці рішенням Шаргородської районної ради від 15 серпня 2018 року було закрито. Теклівських учнів тепер підвозять до Лозівської гімназії спеціальним транспортом.

Дитячі ясла, садок

Старожили згадують, що в селі ще у важких тридцятих роках минулого століття радянською владою було влаштовано «приют» (російське слово) для дітей-сиріт, який містився у закинутому панському будинку, де перебували діти працюючих колгоспників.

У 30-х роках минулого століття головним завданням для влади було нагодувати безпритульних дітей. Ніякої виховної роботи з дітьми тоді не проводилось через відсутність спеціальних кадрів. Про колгоспні дитячі ясла нам відомо слідуюче: в голодному 1933 році в одній із домівок розкуркулених містилася колгоспна кухня. Там готували із колгоспних продуктів такий-сякий суп. В основному гороховий. Годували ним працюючих на колгоспних полях людей та напів голодних їхніх дітей, які ще залишилися живими. А згодом у цій же хаті, силами колгоспу на базі «приюту» були створені перші дитячі ясла. Вони були першим прообразом майбутнього дитячого садка. Прообразом вони були схожі тільки назвою. Адже там перебували діти працюючих в колгоспі матерів віком від 5-ти місяців до 7-ми років.

Такий притулок – прообраз майбутніх дитячих ясел – діяв у селі й у післявоєнні роки. У вкрай важких 1946-1947 роках в селі від голоду і хвороб помирало більше людей, ніж народжувалось. Серед померлих було чимало дітей.

Із розповідей старших жителів села дізнаємось, що грудних дітей возили на возах кіньми в поле, або ж просто няні носили в поле грудних діточок на руках до матерів, щоб ті нагодували їх своїм молоком. Спали діти на постеленій підлозі, а найменшенькі в колисках, або ж на мішках, підвішених до стелі, як сучасні гамаки...

Лозова наша була багата на дітей, адже в селі нараховувалось понад дві тисячі жителів і майже у кожній сім'ї були діти. А тому й проблема, де дівати дітей працюючих, була великою.

Поступово це питання з дітьми вирішувалось. Як згадувалось, у 1950-х роках колгоспний актив під керівництвом голови колгоспу Марценюка П.П. започаткував роботу більш-менш стаціонарного дитячого садка, де вже усі працюючі в колгоспі матері могли залишити дітей під наглядом нянь на період роботи в колгоспі. Завідувала дитячим садком Степанида Меєр, поваром – Ганна Байда. На той час особливо багато дітей приймали з села на період жнив. Працівниці, які займали посаду няні чи завідуючої, проходили спеціальні навчання на курсах, що проводились з таким контингентом людей у Шаргороді. Завідуюча була спочатку і керівником, і вихователькою, і нянею. В селі дитячий садок часто називали «ясла». Діти різного віку всі були в одній кімнаті. Поваром була довгий час **Мерзенюк Тетяна Василівна**, яка готувала дітям смачну їжу і годувала їх чотири рази на день.

Такі вони – діти Лозової

Працювати з таким різновіковим контингентом було надто важко. Малих грудних дітей няні часто відвозили, а то й носили

Колектив Лозівського дитсадка. Завідуюча Голоднюк Є. І. – друга справа, вихователька Лаврик Є. В. – четверта справа та техперсонал. Фото 1966 р.

до працюючих мам в поле, щоб ті нагодували дитя. Важко було усім. Але, дякувати Богу, зійшли ті роки, змінювалися люди на посадах. Так, з 1966 року завідуючою дитячим садком стала працювати **Голоднюк Євгенія Іванівна**.

Батьки і діти

При Голоднюк Є.І., тобто, у 1966-му році у дитячому садку вже було сформовано дві дитячі групи. Дітей разом налічувалось часом понад 80. У тому ж 1966 році дитячий садок перейшов у приміщення старої школи. Тут діти стали ділитися на групи. Але через нестачу для садка кімнат, старша група дітей залишалася у

старому приміщенні панського будинку. Фінансування садочка здійснювалось районним відділом освіти. Зразу ж до садочка було завезено нові меблі та іграшки. Все це значно полегшувало роботу вихователів та нянь.

Тут працював колектив у кількості семи чоловік на чолі з завідуючою Голоднюк Євгенією Іванівною, вихователями були Лаврик Євгенія Василівна, Бешлега Антоніна Кіндратівна.

Великий життєвий шлях пройшла Лозова з 1970 року до нинішнього дня. У 1970 році господарство очолював Долян Петро Тимофійович. В період з 1970 р. по 1972 р. Петро Тимофійович відкриває в центрі села у приміщенні старої школи другий дитячий садок. Потреба в цьому було велика, адже дітей в селі щороку народжувалось багато.

В першому дитячому садку завідуючою була Богацька Ганна Климівна, а в другому Гаврилюк Ганна Іванівна.

В 1974 році два дитячих садки об'єднали в один, і перевели в приміщення, яке збудували для спеціалістів колгоспу.

Два роки була завідуючою Гаврилюк Ганна Іванівна з вихователькою Антоховою Галиною Павлівною.

У 1977 році, маючи дошкільну освіту за спеціальністю «вихователь дитячого садка», завідуючою стає Антохова Галина Павлівна, вихователькою Чепка Лідія Лук'янівна.

Дитячий садок працював без вихідних днів з 7.00 до 20.00. Дітей нараховувалося біля 50. Група була різновікова, діти віком від 1 до 6 років.

Дитячий садок перебував повністю на фінансуванні колгоспу «Прогрес». Харчування було відмінне. В раціоні кожного дня було м'ясо і в достатку молоко.

У 1986 році колгосп очолив Германюк Анатолій Олексійович. Господарство розвивалося не по роках, а по днях. Немала увага приділялася і дитячому садку. Закупили нові меблі, столики та стільчики. У 1990 році новий голова колгоспу Германюк А.О. підписав відповідні документи на початок будівництва нового сучасного дитячого садочка на 100 місць.

За шість років було зведене красиве двоповерхове приміщення. Антохова Галина Павлівна працювала на посаді завідую-

чої дитячого садка двадцять п'ять років. Потім вона працювала помічником вихователя.

На жаль, у 90-х роках на Україні розпочався економічний занепад, який не обминув і с. Лозову. Старий дитячий садок закрили, відкривши в ньому дім для престарілих. А дітей перевели в нове красиве приміщення, на жаль, не закінчене. Потрібно було зробити зовсім небагато, всього-навсього опалення. Діти побували в новому дитячому садку один місяць, і підготовчу групу взяла під своє тепле крило школа. Два роки п'ятирічні діти перебували у школі з завідуючою дитячим садком Чайною Лілією Петрівною та вихователем Бурдейною Людмилою Іванівною. А нове приміщення довгий час стояло незакінченим.

Очоливши в 2000 році господарство «Прогрес», Клак Михайло Васильович повернув старе приміщення дитячому садку, яке було збудоване у 1972 році.

Нелегкі то були роки для країни в цілому і для Лозової також. Але дитячий садочок таки працював і діти спали уже не на підлозі чи у підвішеному мішку, а кожне маля мало свою окрему постіль із постільною білизною. Діти, як і раніше, ділились на групи за віком. Це значно полегшувало роботу нянь і вихователів. Тодішні малі вихованці й досі пам'ятають турботливі і лагідні руки Антохової Галини Павлівни та Бурдейної Людмили Іванівни, й досі відчувають той приємний запах і смак різних страв, що їм готувала повар Мерзенюк Тетяна Василівна.

Треба було бачити радісні обличчя дітей та їхніх батьків, коли до дитячого садочка навідувався голова колгоспу Германюк Анатолій Олексійович.Цей керівник знаходив час, щоб поцікавитися життям і проблемами дитячого закладу.

Але із зміною влади в країні уже в 1993 році починається спад в роботі дитячого садка. Спочатку почалися проблеми з харчуванням, потім із зарплатою. Дитячий садочок стає сезонним, але не припиняє свою роботу. В селі, як і в новій країні, настав час безробіття, безгрошів'я і безнадії...

На долю Чайної Лілії Петрівни, яка очолила колектив дитячого садка, коли в країні рад проходила так звана «перестройка», а згодом і розвал самої країни рад, розпочався спад в роботі

закладу, але на відміну від інших сіл району, в Лозові дитсадок діяв. Важкі то були роки, але завдячуючи насамперед керівнику місцевого господарства Германюку Анатолію Олексійовичу, який у надскладний для себе і для країни час, знаходив можливість утримувати на балансі колгоспу дитячий садок. І не тільки утримувати, але й допомагати його працівникам усім необхідним: харчуванням, обладнанням, посудом, меблями, новими іграшками та ін. Так існувало кілька років.

У 2001 році вийшло розпорядження голови райдержадміністрації «Про оптимізацію мережі дошкільних закладів».

Садочок передано на баланс сільської ради. Це був 2002 рік. Новообраний голова сільської ради Володимир Олексійович Сиворінский взяв на себе відповідальність за роботу дитячого садочка. Завдячуючи йому, як розпоряднику фінансами на потреби дитячого садка, лозівські діти почували себе значно краще, ніж це було колись.

Невеликий колектив дитячого садочка – це колектив однодумців, які прагнуть берегти, шанувати, звеличувати та вдосконалювати атмосферу творчості та любові до своїх відвідувачів. Колектив очолює Чайна Лілія Петрівна, в роботі їй допомагає вихователька Бурдейна Людмила Іванівна та помічник вихователя Кусняк Ніна Степанівна. Смачну, апетитну і запашну їжу готує повар Гренчак Вікторія Віталіївна. Повністю і добросовісно відданий своїй роботі сторож і кочегар Кусняк Анатолій Петрович. Разом із працівниками дитячого закладу, маленькі мешканці Лозової живуть повнокровним життям, із ними вихователі проводять різноманітні цікаві заходи, чим батьки дуже задоволені і висловлюють на адресу усього працюючого персоналу дитячої установи свої щирі слова подяки.

Дошкільний заклад розміщений у одноповерховому пристосованому приміщенні, в якому є: 5 кімнат, 2 спальні, одна ігрова кімната, навчальна кімната, роздягальня. У окремому приміщенні знаходиться кухня. Загальна площа приміщення 248 кв.м. Дитячий садок розрахований на одну різновікову групу, укомплектований необхідним м'яким і твердим інвентарем. Дитячий садок дотримується всіх санітарно-гігієнічних умов, виконується тепловий режим, на протязі року здійснюється по-

точний ремонт приміщення.

Фінансує оплату праці працівників Шаргородська міська рада, куди належить с. Лозова. Навчально-виховний процес здійснюється на українській мові за програмою «Дитина».

Основними завданнями дошкільного закладу є:

• забезпечення умов для того, щоб перебування дитини в дитячому садку було радісним, змістовним і запам'яталось на все життя;

• забезпечення кваліфікованої турботи про зміцнення і збереження фізичного і психічного здоров'я дітей;

• спільно з сім'єю дбати про те, щоб кожна дитина зростала чемною і вихованою;

• забезпечення умов для повноцінного різнобічного розвитку дитини, з метою виховання творчої особистості;

• виховання естетичного ставлення. до навколишнього світу, турбота про старших людей;

• привчання дітей до людської культури, звичаїв, мистецтва;

• створення в дошкільному закладі та в сім'ї умов для оволодіння дітьми морально-етичних норм.

• забезпечення умов для виховання в дітей почуття гордості й відповідальності за духовні та культурні надбання свого народу.

До цієї установи, що потопає в оксамитовій зелені і розмаїтті квітів, щоранку спішать разом із батьками діти. Сюди ваблять сільську малечу безліч гойдалок, каруселей, ковзанок.

Щоденно і протягом року тут гостинно відкриваються двері для маленьких громадян України, які отримують зернятка розуму, паростки духовності, культури або просто граються.

Колектив працівників дитячого садочка.
Завідуюча Антохова Галина Павлівна (третя зліва). 1980 р.

Дипломовані дівчатка із завідуючою Чайною Л. П.
та вихователькою Бурдейною Л. І..

Свято у дитячому садочку. 1998 р.

Бурдейна Людмила Іванівна зі своїми вихованцями

Вишиванки дітям до лиця

З Новим роком!

Урок малювання у дитячому садку проводить Бурдейна Л. І.

Мамині помічниці

Вся увага на свою працю

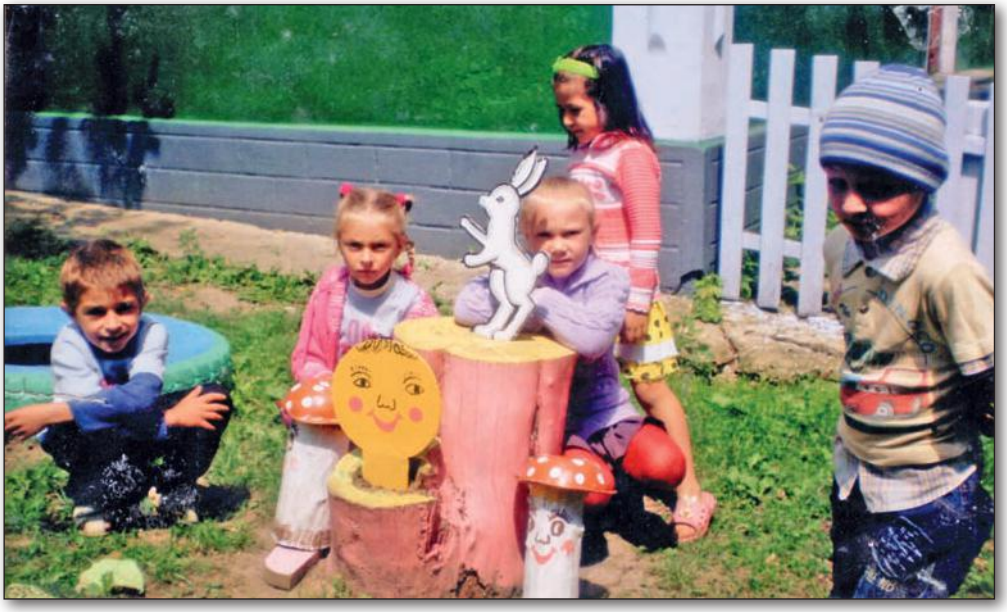
Майбутні наречені

Майбутні лозівські спортсмени

І дітям потрібен відпочинок

Розважальна програма

Народна культура та побут у Лозові та Теклівці

За сонце, за небо,
За спів солов'я –
Талантами квітне
Лозівська земля.

Історія культури Лозової та Теклівки бере свій початок зі створення тут матеріальних пам'яток в порівняно недалекому минулому. Переглядаючи документи радянських дослідників і, якщо їм вірити, то до революції 1917 року на території Подільської губернії було лише два клуби і один кінотеатр, які знаходилися у Вінниці та Кам'янці-Подільському.

Описи селянського побуту українців XIX – початку XX ст. вказують на те, що основним місцем і приводом для святкового спілкування впродовж багатьох віків була церква, шинок, корчма, храмові й календарні свята, а також свята родинного циклу, особливо весілля. Відвідування церкви до 20-х років минулого століття в українців вважалося релігійним і моральним обов'язком. Проте і самі священники визнавали, що народ ходив часто не стільки до церкви, скільки «під церкву», щоб поспілкуватися, похвалитись обновкою, почути останні новини. На великі релігійні свята (Великдень, Трійцю, Різдво, Водохрещі, Храмові свята та ін.) у церкві й біля неї (іноді на цвинтарі) відбувалися загальногромадські ритуальні церемонії, масові народні розваги. Багато з них, отримавши ярлики «забобонів і пережитків», зникли ще у 1920-на початку 1930-х років. Деякі у значно зміненому вигляді дожили в багатьох селах до 1950 – початку 1960-х років, інші ще й сьогодні у неповній формі існують у системі календарних свят українців. Зокрема, у пам'яті селян збереглися спогади виконання веснянок на площах чи вигонах, біля церкви на Великдень, ігри крашанками, «вибивання битків», тощо.

Елементами культури у наших селах являються, насамперед, предмети побуту, одягу, які наші предки прагнули якимось чином прикрасити з тим, щоб вони виконували не лише визначену роль. На жаль, таких пам'яток в селі збереглося мало, але все ж таки вони є у наших селян. Наприклад: вишиті рушники, вишиті сорочки, скатерки, вироби з ниток, пряжі (доріжки, килими) тощо. Або, наприклад, в селі й досі пам'ятають одежу і прикраси, котрі вбирала наречена, коли виходила заміж. Це і сорочка вишита, і віночок на голові, і бинди (різнокольорові довгі стрічки), і юбка-запаска, і гарні, виготовлені місцевими майстрами, модельні хромові чобітки. Усе це було і є елементи культури.

Змістовним та цікавим було спілкування між мешканцями села, особливо між молоддю. Вони мали свої певні місця для зустрічей, адже клубу в селі ніколи не було. Зокрема, у зимовий період дозвілля проводилось на вечорницях, що поділялися на буденні та святкові; влітку на вулиці, що в багатьох регіонах називалося «на колодці». Способи організації та проведення дозвілля й розваг чітко регламентувалися традиційним народним та трудовим календарем та устоями народної моралі. Кожен сільський куток мав свої вечорниці, які організовували дівочі гурти, винаймаючи для цього спеціальну хату (вдови, одинокої жінки), платою за її оренду були харчі, прядиво тощо. Іноді дівчата кожного кутка почергово збиралися в своїх хатах.

На вечорницях дівчата гуртом працювали, співали, а хлопці залицялися, придивляючись до їх вправності та майстерності. Після того, як молодь втомлювалася, розпочиналися забави, танці, у складчину організовувалася вечеря. Були й окремі святкові вечорниці, коли цілий вечір не працювали, а лише розважалися. До таких, насамперед, належать вечорниці на молодіжні свята (Катерини, Андрія, упродовж усіх різдвяних святок) та в дні великих релігійних свят. Особливо багатолюдними були молодіжні гуляння на храмові свята, коли в гості до місцевих молодіжних громад приходила запрошена молодь із сусідніх сіл. У загальноукраїнському контексті ці гуляння з танцями називалися «ярмарками наречених».

Право ходити на вечорниці мали дівчата після 15-16 та

хлопці після 16-17 років. Поведінка молоді обумовлювалася неписаними нормами народної моралі і громадською думкою, що привчала до відповідальності за свої вчинки. Тому навіть при спільних ночівлях на вечорницях (досвідках) «до гріха» не доходило. Зокрема, дослідник української етнографії XIX ст. Федір Вовк з цього приводу зауважував, «*...коли траплялися випадки «гріха» на вечорницях, то це було дуже рідко, мабуть, значно рідше, ніж у «високому» товаристві, де так «пристойно» розлучаються після сходин та балю*».

Проти вечорниць і досвіток активно виступала церква і влада. Так, у Центральному Державному історичному архіві України у м. Києві зберігається розпорядження вищих інстанцій, розповсюджених в селах Могилівського повіту Подільської губернії, куди відносились села Лозова і Теклівка, наприкінці XIX ст.: «*Где хозяин дома будет принимать и устраивать у себя ночные собрания (вечерницы), соблазняющие юношество и развращающие оное, – тот будет оштрафован на 25 рублей*». Проте, ані моральні устої, ані застереження церкви, ані адміністративні штрафи не могли викорінити цю давню традицію, вона відмерла сама собою, коли докорінно змінилися умови життя українського селянина.

На вечорниці не мали права приходити хлопці з чужих куткiв, пропуском міг бути лише могорич, поставлений місцевій парубочій громаді. Відгомін цього звичаю і сьогодні побутує, коли хлопці з однієї вулиці вимагають могорич за право «чужому» заходити на вулицю до дівчат. На одні вечорниці не дозволялося ходити рідним сестрам.

Лозівські вечорниці, за переказами місцевих мешканців-старожилів, проіснували до кінця 50-х років минулого століття, що є крайньою межею їх існування в загальноукраїнському контексті. Цьому посприяв цілий ряд передумов: зміни в побуті (не потрібно було прясти, бо тканина вже виготовлялася мануфактурно), розвиток технічного прогресу (радіо та телебачення), утвердження нових місць проведення молодіжного дозвілля (клубів).

Час появи перших клубів (іменованих тоді хатами-читальнями, будами) в Україні припадає на 1920-ті роки минулого століття. Отож, перші десятиліття радянської влади традиційні

Лозівські вечорниці

вечорниці співіснували із новими, радянськими формами проведення дозвілля. Значною мірою таке співіснування виправдовувалося тим, що в перші роки, після організації їх, клуби в селах були, в основному, покликані виконувати ідейно-просвітницьку та виховну функції.

Як переказують старожили, у Лозові клуб був заснований у 1929 році і знаходився він спочатку в одній хаті розкуркуленого селянина.

Клуб і бібліотека в Лозові (в якій нараховувалось на перших порах лише біля десятка книг) по велінню Шаргородської районної ради відкривалися і діяли з конкретною метою: сприяти приверненню населення до нового побуту, нових свят і, найголовніше, – для боротьби з неписьменністю серед дорослого населення. У лікнепах наших сіл навчалось понад 400 жителів. Завдяки роботі клубу, що іменувався читальнею (тут книги читали, як згадували старші люди Лозової, вголос для цілої аудиторії), органи місцевої влади вже у 1938 році звітували в район про повне подолання неписьменності.

Про показову роботу лозівського клубу говорить і той факт, що у 1936 році силами активістів з числа молоді у селі Лозова і в сусідніх селах організувалися виступи художньої самодіяльності. Особливою популярністю користувався хор, а також драматичний гурток.

Духовий оркестр с. Лозова. 1980-ті роки

Свою сторінку в історії культури села Лозова вписали в свій час учасники духових оркестрів, які довгі роки успішно діяли в селі. Одним із керівників такого оркестру був житель села Василь Клак. Село добре пам'ятає його, як вправного музиканта. Духовий оркестр під його керівництвом часто виступав на різних заходах, що організовувалися владою в селі. Не обходилось в Лозові і Теклівці без духового оркестру жодне весілля, яких в селі відбувалось за рік 15-20.

Активним було клубне життя у Лозові у післявоєнні 50-60 роки, які стали часом становлення нової радянської обрядовості та запровадження нових радянських свят. Старе приміщення клубу знаходилось на колгоспі, біля контори колгоспу, що за річкою. Саме на клубних працівників покладалися завдання по їх впровадженню в побут лозівчан.

Культосвітні працівники багато робили і роблять для того, щоб нести культуру до людей. Під їх керівництвом та безпосередньою участю створюються самобутні ансамблі різного жанру, що приймають участь у різних оглядах, конкурсах та фестивалях.

Лозівський народний аматорський колектив під час виступу на обласній сцені

Хор-ланка Лозівського будинку культури

Будинок культури розташований у центрі села в зручному місці для всіх мешканців. Побудований у 1960 році на кошти місцевого колгоспу «Прогрес», головою якого був Герой соціалістичної праці Марценюк Пилип Петрович. У новозбудованому

Будинку культури містилися також бібліотека, кінопроектна кімната (кіномеханік Василь Яворський), АТС на 100 телефонних номерів, кімната для духового оркестру, кімнати для гурткової роботи та ін.

З перших днів роботи будинок культури став для багатьох людей другим рідним домом, де вони могли спілкуватися, розвивати свої творчі здібності, відпочивати. Було створено чимало колективів та гуртків художньої самодіяльності: хореографічні класи, духовий оркестр, вокально-інструментальний ансамбль, хоровий та інші.

Хоровий колектив беззмінно у 1982-2000 роках очолював вихідець із села Василь Якович Мар'яш. Хор став переможцем районного та обласного оглядів самодіяльних художніх колективів Вінницької області.

Духовий оркестр під час святкування Дня Перемоги. Керівник Василь Мар'яш (другий справа)

Під час вистав та концертів, демонстрування кінофільмів у 70-х – 80-х роках зал будинку культури був переповнений.

На сцені виступали відомі художні колективи та артисти Радянського Союзу, а також приїжджали із концертами художні колективи з Вінниці, Могилів-Подільська, Шаргорода.

Сьогодні ця установа продовжує виконувати свої функції,

Учасники фольклорно-етнографічного ансамблю с. Лозова в м. Шаргород

спрямовані на відродження духовності, розвиток талантів, підтримку народних умільців, виховання молоді.

В загальному слід відмітити, що історія цієї установи – цікава.

Лозівський будинок культури – наша жива історія, славу якого творила і примножувала велика сім'я працівників культури, які дійсно були майстрами своєї справи.

В жовтні 1960 року на посаду директора був направлений відділом культури молодий спеціаліст, що закінчив Снятинський культосвітній технікум Івано-Франківської області – Струк Василь Михайлович, 1940 року народження. Під час проведення урочистостей, присвячених «Великому

Василь Струк

Жовтню», йому було вручено ключі від нового закладу культури. На той час Василю Михайловичу починати роботу керівника було не легко. Приїжджому спеціалісту з молодою дружиною, якій не знайшлося місце роботи за фахом у селі, та ще з проживанням у винайманому житлі. Автор особисто був добре знайомий із Василем Струком (нині покійним). І ось що він розповідав про період його перебування у Лозові на посаді директора Будинку культури (дослівно):

«...З житлом було погано. Кочували ми з дружиною Надією від хати до хати. Зупинилися проживати у діда Андрона. Гроші за квартиру платила сільська рада (5 крб.), так як у мене зарплата була всього 36 крб. Але дід Андрон вимагав ще доплати 10 крб.нам на прожиття залишалося всього 26 крб. Тому ми вирішили переїхати на іншу квартиру. Такою знагодилася хата тітки Марії, у котрої син Григорій був священником. Парафія його була десь під Вінницею. Хата тітки Марії була тут, в центрі села, недалеко від церкви. Господиня наша зовсім відмовилася від нашої платні, але моя безробітна дружина допомагала їй по господарству. Так і жили.

Хочу розказати, як у Лозові радянська влада у роки хрущовської «відлиги» боролася з релігією.

Одного разу, коли у фойє Будинку культури проходив вечір молоді, парторг колгоспу Михайло Захарович Музика закликав мене до себе в кабінет і запропонував сісти, «бо має зі мною серйозну розмову». По виробленій уже привичці він погладив себе по лисині, поправив біля вух і на потилиці рештки своєї чуприни, пильно вдивляючись в мене, поважно сказав:

– Починається новий рік, в райкомі партії сказали нам, що треба розширювати партійні ряди. Довів я це розпорядження на партзборах до відома комуністів і вирішили готувати в кандидати трьох молодих, енергійних комсомольців. Одним із них назвали твоє прізвище.

Для цього я хочу дати тобі передкандидатське доручення. Візьми енергійних і надійних двох-трьох своїх клубних активістів і зріжте котроїсь ночі хрести на церкві, що в центрі села, і на дзвіниці. Цю роботу треба зробити тихо, так щоб було шитокрито і миша не пікнула. Даремно часу гаяти не треба, завдання треба виконати до Великодних свят.

Правду кажучи, парторгове завдання мене ошелешило, але себе опанував і на його запитання «Що скажеш?» відповів: «Треба подумати». На обдумування він дав мені строку три дні.

Ввечері я розповів про розмову з Музикою хазяйці. Вона, схрестивши руки на грудях, скоромовкою категорично заборонила робити такий гріх перед Богом і людьми.

Насправді, я і не думав такого гріха собі заробити, але думку старенької віруючої жінки, матері священника, хотів почути. Порадити мені, як вийти з даної ситуації, вона теж не могла. Не знала як зарадити в цій ситуації і моя дружина.

Згадавши прислів'я «Ранок вечора мудріший», відповідь на запитання, як мені розв'язати дану проблему, я вирішив шукати на слідуючий день.

Наступного дня я пішов у слюсарний цех колгоспу до Володі Матроса і розповів йому про розмову з парторгом колгоспу. Треба було придумати щось таке, як гласить поговірка, щоб і вовк був ситий, і коза залишилася живою. Обміркувавши різні варіанти, вихід ми таки, здається, знайшли.

Рівно через три дні я зайшов у кабінет до парторга. Він, як мені здалося, вже мене чекав.

– Ну, як справи, товаришу директор? – звернувся Музика до мене, простягаючи із-за столу мені свою руку.

– Нормально.

– А точніше?

– А точніше так: хлопців для операції «Хрести» підібрав надійних. (Серед таких були мої активісти Будинку культури Толя Голоднюк, Дмитро Охотський, неперевершений гармоніст Петро Франців та ін.) До Великодніх свят гарантують завдання виконати, але при умові, якщо ви наперед за кожний хрест заплатите по сто карбованців.

– Вони що, ідіоти? Де ж я візьму стільки грошей? Це ж дванадцять мінімальних зарплат!

– А ви попросіть в Марценюка, колгосп же багатий.

– Ну, що ж, попробую, – невпевнено сказав парторг.

Через кілька днів при зустрічі Музика мені сказав, що Марценюк грошей не дає, а натомість послав його туди, куди йому

не хочеться іти… На такий фінал ми з Матросом і розраховували. В майбутньому більше про хрести парторг мені не нагадував.

І так Покровська церква, яка знаходиться в самому центрі Лозової, залишилася з хрестами. Збудована вона з дерева в 1700-1702 роках і вражає перехожого тонким смаком невідомого майстра, створює таке враження, що викликає захоплення.

Друга дерев'яна церква, яка освячена на честь Святого Миколая, знаходиться на окраїні села, недалеко від греблі з водяним млином. Із розповідей старожилів стало відомо, що Миколаївська церква була збудована десь в 1748 році в Слободі Шаргородській, а пізніше, коли село Лозова розрослося, тоді по вказівці княгині Любомирської сюди і перевезли цю церкву. Це був 1752 рік.

Однак, важка трагедія так і не оминула Лозівську Покровську церкву. На початку літа 1961 року за наказом районних компартійців місцеві активісти-атеїсти загнали на церковне подвір'я дві грузових автомашини і погрузили на них церковне майно. Але виїхати з церковного подвір'я автомобілі не змогли, бо віруючі прихожани взялись за руки і до пізнього вечора блокували ворота.

Вже десь до опівночі, коли люди частково розійшлися по домівках, транспорту вдалося прорвати блокаду і перевезти майно Покровської церкви в Миколаївську, а сам храм на багато років було закрито. А з часом комуністи відкрили в ній спортзал.

В той день, коли закривали Покровську церкву, я знаходився вдома і біля церкви не був. Але так, як хата, в якій ми з дружиною мешкали, знаходилася неподалік, через городи на сусідній вулиці, то з подвір'я можна було спостерігати, що там відбувалося біля неї.

На слідуючий день перед обідом до мене прийшла посильна з сільради і сказала, що до Будинку культури приїхали якісь люди з району і хочуть зі мною поговорити. Коли я прийшов, то в парткабінеті, крім секретаря парторганізації колгоспу, були завідуючий відділом агітації і пропаганди Пляцко Володимир Васильович, інструктор райкому комсомолу (прізвища не пам'ятаю) і секретар комсомольської організації села Ясинецький Микола Рафаїлович.

Мені було задано три запитання:

– Чому я не брав участі в закритті церкви?

– Чому я квартирую в попівській хаті?

– Чи є в кімнаті, де я живу, ікони?

Злукавивши, я відповів, що в день закриття церкви мене не було в селі. Квартирую в хаті матері священника, бо вона не бере доплату за проживання. А в кімнаті, де я проживаю, дійсно є чотири ікони.

Мене було зобов'язано перейти на іншу квартиру або зняти з стін ікони. Власниця хати, увійшовши в моє становище, забрала ікони в свою кімнату, а на їх місце я помістив велику картину «Три богатирі», звичайно – копію. І коли о.Григорій приїхав з сім'єю до матері в гості, то їх шестирічна донька, побачивши на місці ікон картину, на всю хату вигукнула:

– Ой, як страшно! Святі повилазили на коней…»

У свій час директор Лозівського Будинку культури Василь Михайлович Струк, давній знайомий автора цієї книги, розповідав, як у Лозові боролися з п'яничками та алкоголіками. Ось як це було: «... Кажу це, бо бачив все на свої власні очі. Поруч із Будинком культури містилася стара сільська рада.

П'яничок в селі було багато. Гнали оковиту і з буряків, і з цукру та омелясу. Щонеділі на сільському ринку по карбованцю за півлітру з-під поли продавася самогон в сусідньому селі Біляни. Приносили його в Лозову і з Тропової.

Мале сільське начальство мало свою постійну «забігайлівку». Це була хата діда Юзька і баби Мотрони (бо кафе, чи «чайна», було побудоване пізніше).

Вони жили поряд з сільрадою, дід числився там нічним сторожем. В їхню хату завгосп колгоспу періодично доставляв продукти. Баба Мотря готувала обіди і **зеленофуфайочники** частенько забігали в цю оселю пообідати, обов'язково при пляшці самогонки…

Сільських керівників усіх рангів цього села можна було легко розпізнати навіть на значній відстані, бо вони всі в холодні дні одягалися в зелені фуфайки. Якщо йшов чоловік в зеленій куртці, то це означало, що він є начальник. Може, навіть, дуже маленький, але начальник.

Пам'ятаю, одного вечора, коли в Будинку культури відбувався концерт, хтось прив'язав п'яного чоловіка до стовбура ясена, що ріс майже біля самого порога сільради. То він, коли вже трохи хміль пройшов, так горлав там, що було чути на всю округу. Окремі глядачі із задніх рядів вибігали під час концерту на вулицю і бачили вже інший «концерт»…

Пам'ятаю ще такий випадок. Надворі уже смеркалося. Кіномеханік Василь Яворський у своїй апаратній на другому поверсі готувався до демонстрування чергового кінофільму. По сусідству в своєму кабінеті я планував роботу Будинку культури на наступний місяць. Раптом у прочинені двері показалась голова молодого чоловіка – кашкет козирком набік, очі – косяком. Тримаючись за одвірки, перекошеним ротом він ледве вимовив:

– Я хочу з тобою поборотися.

– Я зараз не маю часу, – відповів я йому, – іди в кінобудку і поборися з кіномеханіком, а потім прийдеш до мене.

Голова зникла з виду.

Кіномеханік Яворський мав холеричний темперамент, був дуже імпульсивним. Буквально через хвилину з кіноапаратної почувся крик, потім грюкнули залізні двері і щось з шумом ніби покотилося по дерев'яних сходах з другого поверху на перший…

Я вийшов з кабінету на площадку і побачив, що внизу біля вхідних дверей пробує піднятися на ноги вечірній «борець».

– То що, поборовся з механіком? – питаю.

– Та я би йому «дав перцю», але він вчасно закрив двері, відповів «борець», шукаючи під сходами свого кашкета.

Способи боротьби з п'яничками у Лозові були різними. Але спосіб, який обрав Василь Яворський, найвпливовіший…»

В грудні 1961 року Струк В.М. звільнився. У січні 1962 року обов' язки директора БК прийшлося виконувати жителю села Лозови, тодішньому керівникові духового оркестру Мар'яшу Василю Яковичу.

Проходив час, змінювались керівники будинку культури, але кожний з них докладав багато зусиль для проведення культурно-масових заходів на селі.

В 1977 році на посаду директора була призначена Садова Надія Арсенівна. За її керівництва був створений жіночий ансамбль, який завжди приймав активну участь у масових заходах села та нагороджений подяками.

У 1978-1979 роках посаду директора будинку культури займала Бак Ольга Петрівна. Пішовши в декретну відпустку, обов'язки директора знову виконувала тодішній художній керівник Надія Садова. У 1981-1983 роках директором будинку культури була Катерина Цабак.

У 1983 році на посаду директора було призначено випускника Тульчинського культурно-освітнього училища Афанасія Садовника. За його керування був проведений цікавий вечір інтернаціональної дружби з студентами іноземцями. Діяли різні гуртки художньої самодіяльності.

У 1986-1988 рр. закладом культури керував уже досвідчений фахівець в галузі культури житель с. Теклівки Леонід Григорович Нідзельський. За його керування у 1986 році був створений фольклорно-етнографічний ансамбль. Його популярність була відома не тільки в Лозовій, але й за межами села.

З вересня 1988 року на посаду директора будинку культури було призначено спеціаліста за фахом, випускника Тульчинського культурно-освітнього училища Миколу Килівника. Молодому та енергійному керівнику хотілось все і зразу. За підтримки

Керівник Нідзельський Л. Г. Фото 1986 р.

Дитячий фольклорно-етнографічний ансамбль під час кущового творчого звіту у с. Руданське

тодішнього голови колгоспу «Прогрес» Анатолія Германюка у 1989 році був проведений сучасний капітальний ремонт БК, закуплено секційні стільці в актовий зал та сценічне вбрання. Закуплені музичні інструменти для духового оркестру та інструментального ансамблю. Пошиті костюми для новоствореного дитячого духового оркестру. У 1990 році були створені хоровий колектив, яким керував Мар'яш Василь. Василь Якович вміло керував і духовими оркестрами, і інструментальним ансамблем, і хоровим колективом, до складу якого входило понад 100 чоловік! Успішно діяв жіночий ансамбль, керівником якого була Ольга Бак. Цього ж року завдяки фінансовій підтримці голови колгоспу Анатолія Германюка були пошиті костюми для хорового колективу.

Популярним на той час був створений драматичний гурток під керівництвом директора будинку культури Миколи Киліника. Драмгуртківці завжди веселили завжди своїми жартівливими виставами: «Кайдашева сім'я», «За двома зайцями» та ін.

У нелегкі для країни 90-і роки робота будинку культури не припинялася. Учасниками художньої самодіяльності проводилися різні театралізовані свята: «Проводи на жнива», «Обжин-

ки», «Свято урожаю», «Свято Івана Купала», свято працівників сільського господарства та ін.

У молодій Незалежній Україні, коли перевага була, у першу чергу, в матеріальному забезпеченні, працівники сільського будинку культури не зважали на скорочення заробітної плати на половину, а навпаки, створювали із молодого підростаючого покоління нові колективи художньої самодіяльності.

У 1998 році поновив свою роботу новостворений фольклорно-етнографічний колектив. За вагомий внесок у розвиток культури українського народу, високий художній рівень та виконавську майстерність ансамблю «Лозівчанка» у 2001 році було присвоєно звання «народний аматорський колектив», який неодноразово приймав участь у районному та обласному конкурсах та творчих звітах.

Килівник Микола Михайлович – директор будинку культури.

За сумлінну працю та високий професіоналізм в 2005 році директора лозівського закладу культури Миколу Килівника було нагороджено Почесною грамотою Міністерства культури. В 2006-2007 роках Лозівський будинок культури займав призові місця серед клубних установ району за змістовну роботу по розвитку Національної культури, проведення на високому професійному рівні загальнодержавних свят, обрядів.

Поміж сіл, що над Лозовою стрімкою,
Ти тюльпанами вся розцвіла!
Я люблю тебе, Лозова, такою,
Мій уклін тобі низький і хвала!

Микола Килівник

Чоловічий квартет с. Лозова

Народний колектив народної пісні Лозівського СБК

Аматори сцени під час творчого звіту, присвяченого районному фестивалю національного аматорського мистецтва, 2012 рік

Обряд «Свято першого снопа» проводять працівники Будинку культури у присутності керівників села

Активний учасник художньої самодіяльності місцевий художник Григорій Заверуха

Галина Петрівна Лампіга та Григорій Григорович Заверуха на виставці народних умільців. м. Шаргород, 2010 р.

Село моє, як писанка село

Делегацію з Польщі зустріли працівники Будинку культури разом з керівниками села

А в Лозовій є усе. І ковбаска, і сальце... Зліва губернатор області Микола Джига 2013 р.

Працівники культури села та міської ради у Міжнародному фестивалі культур національних меншин «Всі ми діти твої, Україно». м. Шаргород, травень 2024 р.

ТАЛАНТАМИ КВІТНЕ ЛУЗІВСЬКА ЗЕМЛЯ.

ТАЛАНТАМИ КВІТНЕ ЛУЗІВСЬКА ЗЕМЛЯ.

Фото на згадку. Учасники художньої самодіяльності із зав. відділу культури району Петровим Ю. В. та головою колгоспу Германюком А. О.

Народний ансамбль народної пісні «Лозівчанка» (керівник Ольга Бак). 9 червня 2006 р.

Співпраця будинку культури з місцевою школою існує здавна. На фото святкування у День пам'яті та Перемоги. На шкільній сцені ведучий Килівник М. М. та старшокласники. 08.05.2018 р.

Елементи культури в українському одязі серед лозівських селян у XX і XXI століттях

На Свято села прибули запрошені гості з с. Біляни працівники місцевого будинку культури подружжя Людмила та Анатолій Літвінови. 2021 р.

2021 рік. Свято села. На фото вручення керівництвом Шаргородської міської територіальної громади грамот і дипломів художньому ансамблю села

Обряд щедрівок у Лозові став традицією. Фото 2024 р.

Ольга Бак – керівник колективу учасників

Марія Сокіл

Іван Дончак і Микола Килівник

Ансамбль народної пісні «Лозівчанка». Керівник – Ольга Бак. 18.08.2024 р.

Оля Боднар

Альона Байда

Уляна Крива і Ольга Боднар

Валентина Гаврилюк

Батько Л. Нідзельський із сином Павлом на сцені клубу. Леонід Григорович віртуозно грав на різних інструментах

Онук Нідзельських Віталій Валевський читає гумореску С. Руданського «Переслів'я». Фото 1987 р.

На київській сцені у телепередачі «Сонячні кларнети» співачка з с. Теклівка Василина Семенівна Абрамович виконує пісню «Горішок»

Сільський хор, створений Л. Нідзельським при клубі згодом став хором церковним

......*

Нідзельський Леонід Григорович

У нашій сьогоднішній книзі варто згадати добрим словом про роботу культосвітнього закладу невеликого за розмірами і населенням села Теклівка. Адже у сіл Лозова і Теклівка здавна існують спільні інтереси.

Розповідь ця про цікаву Людину – ветерана галузі культури, колишнього завідувача Теклівським сільським клубом, фахівця з великої літери, мудрого наставника молоді Леоніда Григоровича Нідзельського. Про таких Григір Тютюнник говорив: **«Талант – то крапля здібностей і море праці».**

Далекий 1961 рік. Леоніда Григоровича призначено на посаду завідувача Теклівського сільського клубу. Початок роботи цього закладу, який діяв разом із бібліотекою, сягає аж 20-х років минулого століття. Знаходився клуб в хаті розкуркуленого селянина. В народі цю хату називали «хата-читальня». Діяли клуб і бібліотека і у післявоєнні роки.

Свято Івана Купала на подвір'ї теклівського клубу. За столом сидять Лояніч В. Г. та Повх І. Ф. 1980-ті роки

Ведучі агіткультбригади Т. Гончар (ліворуч), Л. Нідзельська (праворуч)

Струнні оркестри при Теклівському клубі

Струнний оркестр з дорослих при Теклівському клубі

Естрадний оркестр при Теклівському клубі

Активною учасницею драматичного гуртка при Теклівському клубі була дружина Леоніда Нідзельського Ганна Данилівна. На районній сцені вона декламує гумореску «Про Параску та закваску»

Теклівські духові оркестри у різний період XX століття користувалися великою популярністю

Маленьке приміщення сільського клубу знаходилось в аварійному стані. Не було коштів на ремонт, бракувало сценічних костюмів, музичних інструментів. Тоді з'явилася ідея заробити кошти шляхом проведенням платних концертів у великих селах. Завклуб зібрав групу артистів-аматорів. Виступали вони в сусідньому районі, в Білянах та Березівці, в інших селах.

Гарні виступи учасників самодіяльності дали можливість зібрати чималі кошти. За них і придбали будівельні матеріали, власними силами зробили ремонт. Купили музичні інструменти, а дівчата із швейної майстерні, яка працювала тоді при клубі, пошили сценічні костюми. Далі Леонід Григорович зібрав талановиту молодь і організував оркестр народних інструментів, бо в самого в руках грав будь-який інструмент! Після трьох років наполегливої праці оркестр народних інструментів гарно зарекомендував себе не лише в Теклівці, Лозовій, але й на районній і навіть обласній сцені.

Невеличке приміщення Теклівського сільського клубу збирало багато глядачів. Кожен захід готувався з відповідальністю і з великою любов'ю.

А ще Леонід Нідзельський створив агіт-бригаду, яка виступала і в полі, і на фермі, і на тракторному стані. Велику радість жителям села дарували учасники цього колективу на Різдво, Маланку та Василя: ходили від хати до хати, колядували та щедрували. Часто люди виходили на вулицю, співали й танцювали під веселу музику акордеона, сопілки та бубна.

Далі було створено фольклорний колектив. Завклуб збирав старовинні побутові речі, одяг, вишиванки, збирав та записував старовинні пісні від старших людей, які потім виконували учасники колективу. Тоді вокальний ансамбль Теклівського сільського клубу зайняв 2 почесне місце в районному оглядіконкурсі художньої самодіяльності. Відкрив Леонід Григорович талановиту місцеву співачку, виконавицю народних пісень Василину Абрамович.

Великою популярністю і авторитетом у свій час користувався працівник клубу, активний учасник художньої самодіяльності Безпалько Анатолій Петрович. Теклівчани й досі пригадують його виконання пісень «Про карасика», «Кума моя, кума» та ін.

Успішно при сільському клубі працював і драматичний колектив. Його активною учасницею та правою рукою Леоніда Григоровича, його однодумцем та порадником багато років була дружина Ганна Данилівна. Разом виростили та виховали дочку Людмилу та сина Павла. Закінчивши Шаргородську дитячу музичну школу, як і батько, Павло грав в оркестрі народних інструментів та брав активну участь в інших самодіяльних колективах.

Пройшли роки... За сприяння керівництва місцевого колгоспу було проведено капітальний ремонт клубу, перекрито покрівлю, придбано італійський акордеон. Відділ культури передав на баланс Теклівського клубу німецький акордеон, баян, столи та інший інвентар. В житті Леоніда Нідзельського була ще одна цікава сторінка, яку він часто згадує. Це – робота на посаді директора Лозівського сільського Будинку культури. І тут працівник культури залишив свій гарний слід.

33 роки самовідданої праці в галузі культури!.. Леонід Григорович є гарним прикладом для сьогоднішніх працівників культури, особливо молоді, як оптиміст. Він жив для культури, він дихав культурою, культура була його життям. За свою трудову діяльність отримав більше тридцяти грамот, дипломів, подяк як керівник установи та як керівник колективів. Неодноразово отримував Почесні грамоти від обласного управління культури та районного відділу культури – за досягнуті успіхи в культурному обслуговуванні сільського населення. Нагороджений медалями «За доблесну працю», «Захиснику Вітчизни».

Леонід Нідзельський завжди брав активну участь у громадському житті району. Тісно співпрацював з районною газетою «Комунар», був головою товариського суду колгоспу «Прогрес» села Лозова. За свою наполегливу працю, за досягнення високих показників у праці був занесений на районну Дошку пошани.

За допомогу в порятунку євреїв в роки війни Єврейська Рада України, Фонд Пам'яті жертв фашизму в Україні присвоїли у 2004 році Леоніду Григоровичу звання «Праведник України».

Так сталося, що ніхто з рідних не продовжив його стежину. На жаль, невтомний культпрацівник Леонід Григорович

Нідзельський не дожив кілька місяців до виходу цієї книги. На 92-му році життя він відійшов у потойбічний світ...

Царство йому небесне!

Завідуюча відділом культури Шаргородської міської ради Тетяна Василівна Янчурська у розмові з автором пояснила: «Найкраще і найповніше про роботу Теклівського сільського клубу в минулому, розкажуть фотографії з цього закладу». Воно і правда.

На даний час (2024 р.) роботу завідувача Теклівського сільського клубу виконує Дончак Іван Феодосійович.

Хай луна наша пісня чарівна
Над чудовим і рідним селом!
Твоїм людям в труді неспокійним
Свій уклін я б'ю низько чолом.

Що ж, недаром говорять народи,
Чую від інших, що не помилявсь,
Хто хоч раз попив Теклівську воду,
Той назавжди в селі залишавсь.

Іван Дончак

Від хати – читальні до бібліотеки

Люди з давніх часів тягнулись до знань. З виникненням писемності з'являються перші книги, а збільшення їх кількості зумовило створення перших книгозбірень (бібліотек).

Перша бібліотека в Київській Русі була заснована князем Ярославом Мудрим при Софійському Соборі. Серед монастирських книгозбірень виділялась бібліотека Києво-Печерської лаври (XI ст).

У XVI столітті відкрилась Києво-Могилянська академія і при ній бібліотека.

В Україні були організовані також великі бібліотеки при університетах: Львівському (1661 р.), Харківському (1805 р.), Київському (1834 р.) і Чернівецькому (1875 р.)

У XIX столітті створено публічні бібліотеки в Одесі (1830 р.), Харкові (1886 р.), Вінниці (1907 р.) та інших містах.

На 1914 рік в Україні працювало 3153 масових бібліотеки з фондом біля двох мільйонів примірників. Але ці заклади знаходилися у великих містах. У селах тільки у священника та вчителя могло бути кілька книг.

Більшість сільського населення на початку XX століття не вміло ні читати, ні писати. Явище було характерним і для Лозової та Теклівки. Варто зазначити про бібліотеки у цих селах слідуюче:

Їхня історія розпочалася ще на початку XX століття. При сільських церковно-приходських школах, про що писав дослідник навчальних закладів Поділля О.Крилов у своїй праці «Начальное народное образование в Подольской губернии за 1908-1909 учебный год» (Кам'янець-Подільський, 1911 р.), було вперше згадано, що в селі Лозова виділено при школі окрему шафку, де містилося біля п'ятнадцяти книг. Це були початки бібліотечної справи. У Лозові тоді ще і слова такого не знали «бібліотека», а

зібрання книг у шкільній шафці уже існувало. Тоді таке зібрання книг у селі називали «Аптека для душі», «Дім порад і настанов», «Пристанище мудрості» та ін.

У 20-х роках минулого століття при встановленні радянської влади, у приміщенні, в якому містився «сільбуд», містилася і бібліотека, або як ще її називали «хата-читальня». Вона містилася у приміщенні клубу, біля контори колгоспу за річкою, тому й називалася «клубна бібліотека». Таку назву бібліотека носила до 1959 року. З тих пір вона називається «сільська бібліотека».

Бібліотека – давня і вічно юна оселя людського розуму. Все життя Всесвіту зосереджено у бібліотеці. Стоїть бібліотека на землі, вища і святіша від усіх богів. І це не просто храм науки і душі – це наша історія. Скільки людських сердець пересіялось через руки і душі простих бібліотекарів, скільки широких шляхів відкрили ці люди для найменших, скільки збережено і впорядковано ними книг – скарбів мудрості.

Перша прочитана книжка – це перше знайомство з чарівним світом. Добре і щедре серце, а ще уміння, бажання, винахідливість потрібно мати бібліотечним працівникам. Це так важливо підібрати ключик до дитячих сердець, зробити так, щоб кожне відвідування бібліотеки стало мандрівкою в казку, в далекі, таємничі світи. Саме такі люди працювали і працюють у наших бібліотеках.

Неможливо уявити життя без бібліотеки, куди кожна людина може прийти, щоб отримати необхідну інформацію, розрадити свою душу духовними багатствами, залишеними нам у спадщину. Бібліотека добрий чарівник і порадник, до якого приходить користувач, ледь навчившись читати.

Відомо тільки, що у Лозові з 1948-го по 1959-й рік завідуючою сільською бібліотекою працювала Пустова-Фаландиш Євдокія Олексіївна.

На жаль, більш детально про роботу лозівської та теклівської бібліотек у довоєнний період, в архівах нічого не збереглося. Віджили і старожили села, які могли б розповісти про роботу бібліотеки більше. І тільки вже у післявоєнні роки лозівська і теклівська бібліотеки почали свою роботу більш-менш нормально і задокументовано.

Теклівську сільську бібліотеку довгий час очолювала Людмила Капінос. Це жіночка творча, активна, ділова. Постійно намагалася розвивати та підтримувати у читачів інтерес до книги за допомогою різних форм роботи: вікторини, конкурси, книжкові виставки, перегляд літератури на різні теми та ін.

З часом фонд бібліотеки зростав. На стендах зберігалися книги, а на столах завжди були підшивки газет та журналів, чого, на жаль, не часто побачиш у бібліотеках в наш час…

Гарні спогади залишила після себе завідуюча Теклівською бібліотекою Галина Гончар. Але, на жаль, через зменшення в селі населення, зменшилась і кількість читачів. Тому теклівську бібліотеку було закрито.

Колгоспники артілі «Прогрес» рік у рік підвищують свої теоретичні знання. Весь колгоспний актив навчається на трирічних агрозоотехнічних курсах першого і другого року навчання. Щоб допомогти колгоспникам оволодівати знаннями, правління артілі поповнює бібліотеку новими книгами про досвід передовиків сільського господарства і передплачує газети та журнали. На фото: ланкові Герої Соціалістичної Праці О. С. Садова (зліва) і О. Т. Мейер читають одержаний журнал. Фото справа – бібліотекар колгоспу Є. О. Пустова підбирає літературу для слухачів агрозоотехнічних курсів. Фото Є. Копита (РАТАУ), 1954 р.

Про роботу Лозівської сільської бібліотеки автору розповіла Ольга Михайлівна Кравинська. Вона згадувала, як будучи ще ученицею місцевої школи, бігала до сільської бібліотеки, якою на той час завідувала Лідія Іванівна Горбатюк – творчий працівник та вмілий організатор бібліотечної справи, яка віддавала навіть свою особисту літературу для читання. Для читачів в той період проводились голосні читки, організовувались книжкові виставки, оформлялись бібліотечні плакати. За архівними даними в селі проживало понад 3000

чоловік, а в бібліотеці було записано біля 900 читачів. В практику роботи бібліотеки впроваджуються різноманітні за змістом форми пропаганди книги, усні журнали, бібліографічні огляди. Кількість читачів бібліотеки постійно збільшувалася.

Горбатюк Лідія Іванівна завідувала бібліотекою з 1959 року по 1980 рік. На долю цієї завідуючої випала нелегка робота по відновленню і поповненню книжкового фонду.

У 1980 році завідуючою бібліотеки стала працювати Бажанова Галина Пантелеївна, яка постійно проводила велику роботу по збереженні книжкового фонду. Навчаючись у Тульчинському культосвітньому училищі, вона отримала диплом «Бібліотекар середньої кваліфікації». За певний період роботи в бібліотеці з Галиною Пантелеївною спочатку працювала Похила Ніна, а пізніше Шелест Марія Олексіївна. У 1976 році Марія Олексіївна перейшла працювати в іншу бібліотеку. А в липні місяці 1976 року на місце Марії Олексіївни була призначена на роботу Ковтун Галина Іванівна.

«Золоті» 70-80-ті роки минулого століття були для працівників культури теж золотими.

Ковтун Галина Іванівна

Внаслідок бурхливого розвитку науки, техніки, промислового виробництва зростає роль технічної літератури, документації і зарубіжних видань, виникає необхідність використання нових Джерел документозабезпечення фонду бібліотеки. Широко використовується обмінний фонд районної та обласної бібліотек. На початку 80-х років процес комплектування фонду у цілому стабілізувався. В цьому велика заслуга перерахованих вище бібліотекарів. За спогадами старожилів села, були часи, коли бібліотекарі ходили на тік, на ферму, на тракторну бригаду проводити бесіди, бібліографічні огляди, Дні інформації та ін.

На Лозівську бібліотеку виділялося півтори ставки зарплати. Завідуючою бібліотекою стала Ковтун Галина Іванівна, бібліотекарем на півставки працювала Бажанова Галина Пантелеївна.

Бібліотека на той час займала дві кімнати та маленький коридор, читачів налічувалось 970 чоловік. З часом кількість читачів збільшилась до 1400 чоловік і бібліотеці надають дві повні ставки. Галина Пантелеївна стає бібліотекарем по обслуговуванню дітей з повною ставкою оплати праці. При ремонті будинку культури і його реконструкції до бібліотеки відійшло дві кімнати, де перебувала кіноустановка. В цій кімнаті вона розмістила дитячий фонд бібліотеки. До бібліотеки було залучено 360 читачів-дітей.

Бібліотека являлася базовою школою передового досвіду по пропаганді сільськогосподарської літератури, в якій проводяться семінари, практикуми з залученням місцевих спеціалістів сільського господарства. Всі провідні спеціалісти місцевого колгоспу «Прогрес» були запрошені для інформування бібліотекою про надходження та наявність літератури, яка їх цікавила, в тому числі профільна.

Бібліотека приділяла більш підвищену увагу по обслуговуванню працівників сільського господарства. На фермах у побутових кімнатах були створені бібліотечні куточки, де обслуговувались працівники ферм. Тут обмінювались книги, поповнювались новими матеріалами папки, в яких зберігались матеріали з вирізками з газет та журналів про передовий досвід галузі. Такі папки користувались популярністю, проводились голосні читки, обговорення прочитаного. Був відкритий бібліотечний пункт і на свинофермі. На птахофабриці проводились конференції, обговорення книг, виступи агітбригад. Також бібліотека обслуговувала працівників сільського господарства під час посівних робіт, жнив, осінньої збиральної компанії. На тоці була оформлена книжкова виставка, на якій висвітлювались найактуальніші питання з життя держави й колективу. Книжкові постійно діючі виставки були створені у тракторній бригаді, будинку тваринника.

Бібліотека на той час передплачувала понад тридцять назв періодичних видань.

Дев'яності роки були найкращими, найпліднішими у функціонуванні бібліотеки. Бібліотека отримувала на рік до двох тисяч примірників книг, брошур.

При проведенні підсумків соціалістичного змагання між бібліотеками району, Лозівська бібліотека майже завжди отримувала призові місця (дев'ять років підряд). За період очолювання бібліотеки Ковтун Галиною Іванівною було отримано двадцять сім грамот, подяк від керівників сільських структур, районних та обласних. Цінні подарунки, грошові премії були подякою за добросовісне виконання своїх обов'язків, активність та ініціативу працівників бібліотеки.

У 1997 році до бібліотечної галузі дійшла криза, при якій бібліотекаря Бажанову Галину Пантелеївну скорочують, а завідуючу бібліотекою переводять на 25% оплати праці. Так, отримуючи 23 гривні, Галина Іванівна обслуговувала 650 читачів і прибирала 130 кв.м. площі бібліотеки.

Через два роки становище змінюється і замість 25% дають 50% ставки. З часом відбуваються зміни в державі та бібліотечній галузі і працівник бібліотеки отримує повну ставку оплати праці. У ці скрутні часи в бібліотеці проводиться частково ремонт приміщення, одного року в дитячій кімнаті, а на другий рік в читальному залі. Майже всі роботи проводяться власноручно за рахунок працівника бібліотеки. В зимовий період бібліотека не опалюється, тому читачі обслуговуються за місцем роботи.

Так, пропрацювавши в бібліотеці з липня 1976 року по березень 2006, Ковтун Галина Іванівна переходить працювати в районну бібліотеку бібліографом, а Лозівську бібліотеку передає Садовнік Ользі Іванівні.

Слід нагадати читачам, що у ті недавні, але вже колишні радянські роки, серед інтелігенції було надзвичайно модно збирати художню літературу, особливо передплатні видання. Це мало свідчити про інтелігентність людини. На жаль, складались обставини, коли було важко зробити передплату, бо вона діставалась «по блату» переважно людям, далеким від інтелігентності, але з відповідним становищем у районі. В селі ж силоміць примушували підписуватись в основному на томи В.І.Леніна, яких надходило передплатнику усіх 56, і їх ніхто ніколи й не листав, не те, щоби читав. Тому інтелігетні люди, котрі цікавились різ-

ною періодикою, завжди були частими відвідувачами сільської бібліотеки. Тут часто можна було побачити і почитати томи академічних видань різних авторів. Були там твори Шевченка, Пушкіна, Бальзака, Руданського, Коцюбинського та ін. Регулярно надходили й свіжі журнали і газети (це вже коли в селі запрацювало відділення зв'язку), свіжі фахові журнали, політичні і художні. Користувався попитом у читачів і сатиричний журнал «Перець» та інші видання. Серед різної літератури в бібліотеці, на щастя, ніколи не було журналів і газет непристойного характеру. Це позитивно впливало на людей, на їх поведінку і виховання. Молодь знала певні обмеження і відповідальність, про що не скажеш тепер.

Згодом історія зробить свої висновки з цього.

В сьогоднішній бібліотеці, якою завідує Ольга Іванівна Садовнік, читач має можливість знайти і пізнати все, що його цікавить. Тут оформлено краєзнавчий фонд, що нараховує понад 50 примірників різної літератури, створено різні інформаційні куточки.

В бібліотеці неодноразово виставляються роботи майстрів народних умільців села. Наприклад: твори мистецтва вихідців

села художника Заверюхи Григорія Григоровича, майстрів по дереву Коропа Василя Андрійовича та Василя Жичицького. Ці люди є вихідцями Лозової і Теклівки, вони завжди є бажаними гостями у селі. Про теклівського художника і скульптора буде сказано далі.

Радують око відвідувача бібліотеки представлені гарні роботи сільських майстринь-вишивальниць. Це колишні майстрині Мотрона Бабина, Ганна Гопач, Ольга Приймак. Теперішні – Дончак Надія та її син Магдалюк Артем, Сиротюк Надія, Кравинська Ольга Михайлівна, Костур Ганна Яківна, Фаландиш Тетяна Миколаївна, Охотська Людмила Миколаївна та ін.

Місцева майстриня по плетінню різних речей з пакувальної стрічки Галина Григорівна Садова

Після революції гідності (2014) бібліотека розпочала роботу по очищенню книжкового фонду: вилучено політично-застарілу літературу, книжковий фонд бібліотеки упорядковано.

Йшли роки. Лозівська бібліотека постійно поповнювала свій фонд. Сьогодні бібліотека обслуговує 530 користувачів: 380 – дорослих, 90 – дітей, 60 – юнацтво. Є відділення для дорослих читачів та дітей. В бібліотеці нараховується понад 16000 примірників книг, з них – 6000 примірників дитячої літератури.

В 2000-х роках в роботі бібліотеки велика увага звертається на відродження культурних традицій українського народу, відродження духовності, на висвітлення таких тем, як захист прав

Польська делегація у сільській бібліотеці

дітей, розвиток українського села, розвиток української мови. Велика заслуга в цьому завідуючої Садовник О. І. Бібліотека вивчає історію свого села, тісно співпрацює із сільською радою та іншими закладами села. Нестандартно, з творчим підходом, в бібліотеці оформлені книжкові виставки, які є основою популяризації бібліотеки і книги.

Тут все упорядковано й систематизовано. Поряд з книгами представлено періодичні видання «Читайте новини періодики».

З відділу комплектування в бібліотеку надходить багато нової літератури. В бібліотеці проводиться огляд нових надходжень літератури: «На хвилинку зупинись нову – книгу подивись!», виставка «З народної криниці». Манить читачів дізнатися про народні звичаї, обряди, про народні вірування. В бібліотеці діє Центр Регіональної інформації «Бібліотека Влада – Інформація», виставка «Моє село».

Краєзнавча література знайомить нас з історією, географією, економікою та культурою нашої області, району, села, сприяє розширенню ерудиції, виховує любов до рідної землі, почуття відповідальності та її долю.

Розшукати необхідні твори друку допоможуть краєзнавчі каталоги. В бібліотеці проводиться День інформації, де вивчають рідний край – Поділля. Його красу, мову, культуру і традиції.

Читачі завжди мають змогу ознайомитися з представленою тут виставкою книг про рідний Шаргородський край, авторами яких є місцеві краєзнавці, поети та історики: Купчишин М.Ф., Нагребецький А.Н., Струк В.М., Горобець О.О., Кислиця І.К., Здирко Л.І., Пастушенко В.М., Яблонський Ю.М., Заграй Д.В., Мельник В.Ф., Коляса І.І., Юніцька Н.М., Кірілов Ю.П. та ін..

Бібліотека тісно співпрацює з іншими установами села: з сільським будинком культури (завідувач Килівник Микола Михайлович), з школою (директор Сиворінський Володимир Олексійович), з ФАПом (завідуюча Гушан Лариса Василівна), дитячим садком (завідуюча Чайна Лілія Петрівна), сільською радою (староста Чайна Володимир Васильович), а також з релігійними громадами, що функціонують в селі.

В бібліотеці оформлено виставку «Їхньому подвигу жити в віках». Зібрано багато цікавих спогадів та розповідей ветеранів.

На території села проживає чотири воїни-афганці. З ними проводяться зустрічі, оформлено стенд «Афганістан болить в моїй душі». В бібліотеці зберігаються їхні спогади.

Особливу увагу сільська бібліотека приділяє зв'язкам з сьогоднішніми воїнами Збройних Сил України, які знаходяться на фронтах, у битвах з рашистами – московитами. На сьогоднішній день (2024р.) з сіл Лозова і Теклівка на війні з російською федерацією перебувають 86 чоловіків різного віку. Завідуюча бібліотекою Садовнік О.І. постійно спілкується з ними, збирає розповіді та спогади вже теперішніх захисників України.

Праця бібліотекаря завжди була і є надзвичайно відповідальною, благородною за своєю суттю. Вона потребує не тільки знань, а й серця. Бібліотекар повинен любити читачів і тонко відчувати поруч із собою людину з її радощами і тривогами.

На сьогодні місією Лозівської сільської бібліотеки є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, подолання нерівності у доступу до інформації та популяризація, вивчення і висвітлення історії рідного краю.

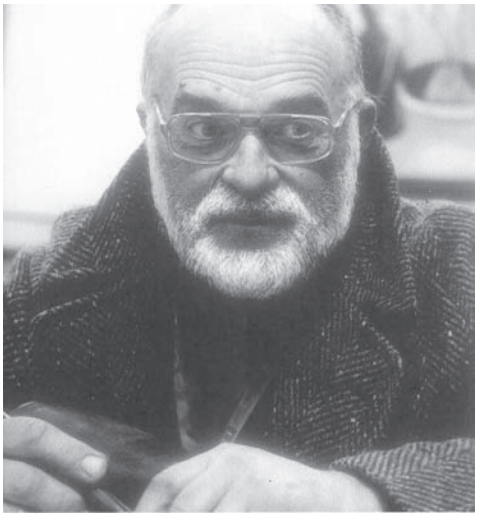
Основне завдання бібліотеки виховувати любов до своєї малої Батьківщини, повагу до пам'яті предків і славного минулого рідних місць, гордість за своїх земляків через вивчення історії і літератури, культурних традицій і національних особливостей, виховання толерантності.

Ковтун Галина Іванівна (в центрі)

Теклівський самородок

Костур Леонтій народився у сільській родині 16 червня 1947 року. Батько – Феофан Савич Костур, мати Тетяна Архипівна (у дівоцтві Кояківська).

Сільське дитинство Леонтія, як і в його брата Івана, було нелегким. До школи пішов у рідному селі, де навчався до 5 класу, потім 3 класи вчився за 5 км у сусідньому селі Лозова. Навчався на відмінно, окрім фізкультури. Після закінчення 8 класів поїхав до Києва вступати до художньої школи, але через проблеми з документами не поступив, не було київської прописки.

У 1963 році поїхав поступати до Луганського художнього училища. Здав на три трійки – непрохідний бал. Після чого поїхав додому. Але перед навчальним роком прийшов лист, що його зараховано до училища. Справа у тому, що Леонтій не здавав іспити по загальній освіті, а там у нього були п'ятірки. Лише згодом він дізнався, що прийняли його через указ приймати талановиту молодь. Саме у Луганську навчився говорити російською мовою, до цього володів лише графічно. Закінчити навчання не вдалося через конфлікт із завучем по політичній підготовці. На військовій приписній комісії потрапляє до лікарні, через нібито психічні відхилення. Його відправляють в академічну відпустку на лікування. Із цієї відпустки Леонтій до училища не повернувся.

Поїхав до Москви, аби дізнатися чи можна куди поступити. Один із приятелів привів до майстерні скульптора, де його вра-

зила творчість, пізніше дізнався, що це був Ернест Неізвєстний. Але у Москві теж виявилося проблемно кудись поступити без прописки і без середньої освіти. Леонтій повертається до Шаргорода, екстерном здає екзамени і отримує повну середню освіту.

Далі Леонтій Феофанович поїхав до Одеси, де працював на будівництві високовольтних ліній. Роботу невдовзі залишив через малу зарплатню – 80 рублів.

Вирушив до Красноярська. Там із геолого-розвідувальною експедицією шукав уран. Незабаром захворів на енцефаліт, бо не зробив щеплення, від чого ледь не помер. Талановитий художник-самородок без освіти півроку пропрацював художником у Красноярському театрі.

У 1968 році приїхав вступати до Ленінградського інституту театру, музики та кінематографії. Але приїхав зарано для здачі документів, тому деякий час селянському хлопчині доводилося жити на даху одного із будинків. Леонтій з теплотою відгукується про заступницю завідувача архівом Манєфу Миколаївну, яка на той час, поки у Леонтія не було гуртожитку і засобів до існування, дуже йому допомагала.

Успішно вступив до інституту. Але закінчити навчання не вдалося. У Ленінградському вузі, як і у Луганську, Києві, Москві, Красноярську, Одесі – скрізь у навчальних програмах радянських вищих навчальних закладів обов'язковим був предмет з вивчення політико-ідеологічної доктрини – марксизм-ленінізм. Комуністична держава оболванювала своїм особливим світоглядом робітничий клас і селянство. Леонтій Костур по своєму характеру такої доктрини не признавав.

Саме із цим навчальним закладом у Ленінграді пов'язаний найважчий період життя Леонтія. Іспити склав добре, одна із членів комісії Марина Азізян, відома російська художниця «Ленфільму», згадувала: «*Він дуже відрізнявся від інших абітурієнтів своєю глибоко селянською сутністю, був достатньо вільним, відвертим і добра чоловіча сила малювала особистість непересічну. У прийомній комісії сиділи Микола Павлович Акімов (головний режисер ленінградського театру комедії, художник), Тетяна Георгієвна Бруні – відома художниця. Леонтій покорив її серце,*

у якийсь момент ця аристократична дама навіть просльозилася. Думаю, приводом стала самобутність та очевидність Дару у поступаючого…»

Саме у цей період деякі викладачі радять Леонтію виїхати до Європи, бо, мовляв, «тут йому не місце», малося на увазі, що в СССР просто не помітять його величезний потенціал, у нього немає шансів для розвитку. Викладачка з історії КПРС Нінель Іванівна навіть ходила разом з ним до КГБ, готуючи документи на виїзд. Однак після смерті Нінель Іванівни спроби виїхати за кордон припинилися.

Марина Азізян порівнювала творчість Костура з Піросмані, захоплювалася його вмінням на курсах композиції, називала «селянським самородком».

Однак приводом для виключення з Ленінградського інституту, за свідченням тієї ж Азізян, стало небажання Леонтія освоювати такі «важливі» предмети як уроки марксизму-ленінізму.

Леонтій намагався ходити на курси, як вільний слухач: «*Мені байдужий був диплом, я хотів навчатися. Але одного разу мене забрали із аудиторії з міліцією*» – писав пізніше Леонтій Костур.

У цей період, за свідченнями Леонтія, йому жилося вельми скрутно, не було засобів до існування, почали гнити руки. Його врятував лікар, відомий у Ленінграді колекціонер Левітін Григорій Іванович.

У 1969 році намагався вступити до Інституту ім. Репіна. На вступних екзаменах не прийняли ті роботи, за які у Інституті театру отримав відмінні оцінки. Відвідував уроки на факультеті графіки як вільний слухач.

За його словами не закінчив жодний заклад, де навчався, через неприйняття комуністичної ідеології. За політичними переконаннями – антикомуніст.

Певний період мешкав у монастирях України та Росії.

У 1985 році, перебуваючи у Кірішах, що у Ленінградській області, став засновником місцевої організації об'єднання художників, яке діє і дотепер. Та не обійшлося без конфліктів. До XXVII з'їзду КПРС відбулося відкриття виставки, з якої зняли деякі роботи, зокрема Віктора Бабуркіна – плакати «Проти ядерного

озброєння Америки» та Леонтія Костура – «Юр'єв день», «Чортополох», «Блаженний», «Ностальгія». У цих роках Леонтій Костур художньо оформляв нововідновлені церкви на Україні, зокрема у Вінницькій області.

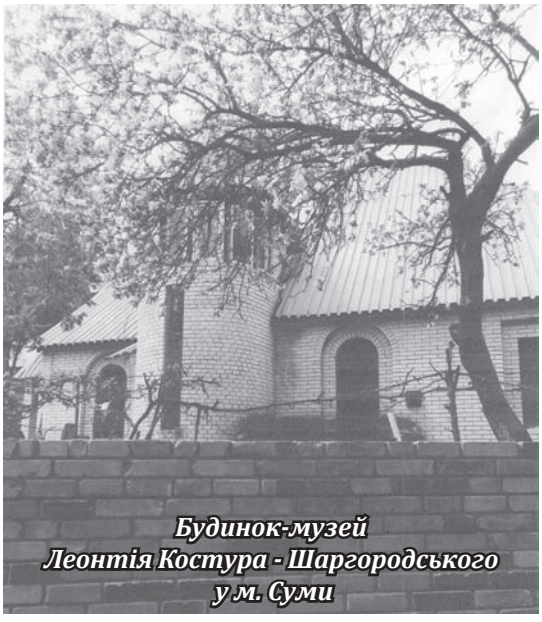
З 1990 року мешкає в місті Суми, від першої дружини отримав у спадщину земельну ділянку з поганенькою хатиною. Вирішив продати, вже знайшов покупця, та тут дізнався що у Сумському драмтеатрі немає художника, тому залишився жити і працювати там.

Та монотонна робота у кабінеті стала нудною і Леонтій зайнявся бізнесом, потім влаштувався на фарфоровий завод, де працював до його закриття, але там серйозно почав займатися скульптурою.

З 2001 по 2013 роки створив більше 250 авторських скульптур із кераміки та дерева, які відтворюють світ українських народних звичаїв, обрядів і побуту. Кожна із робіт Леонтія Костура – ніби закодоване послання, багато акценту на дохристиянський побут і образ життя українців.

У 2006 році у власному будинку створив музей.

У цьому ж році при обласному управлінні культури зареєстрований музей-майстерня Л. Костура, на вулиці біля стадіону «Ювілейний». Цей будинок Леонтій колись отримав у спадок майже у напівзруйнованому стані. Згодом будинок відновив і удосконалив. За словами Леонтія, будівельні матеріали знаходив де-інде, буквально на смітниках. Будинок має три поверхи з баштою, широкий підвал, де Леонтій облаштував слюсарню, де виготовляє рамки для картин. Відомо, що колись будинок належав Всеволоду Пінку, повному Георгієвському кавалеру, родичка цього Пінка передала у спадщину будинок.

Будинок-музей Леонтія Костура - Шаргородського у м. Суми

Експонати музею картини і т.зв. «костури» – глиняні фігури, результат створення його власного і неповторного стилю в мистецтві.

На земельній ділянці Леонтій також веде дрібне господарство, тримає гусей та вулик.

Відомого художника і скульптора з нашої Теклівки Леонтія Феофановича знають по всій Україні та світу за іменем Костур – Шаргородський: так він підписується під своїми творчими виробами. Його чудові роботи як художника та скульптора не раз представлялися на персональних виставках:

2006 р.– виставка в Сумському художньому музеї.

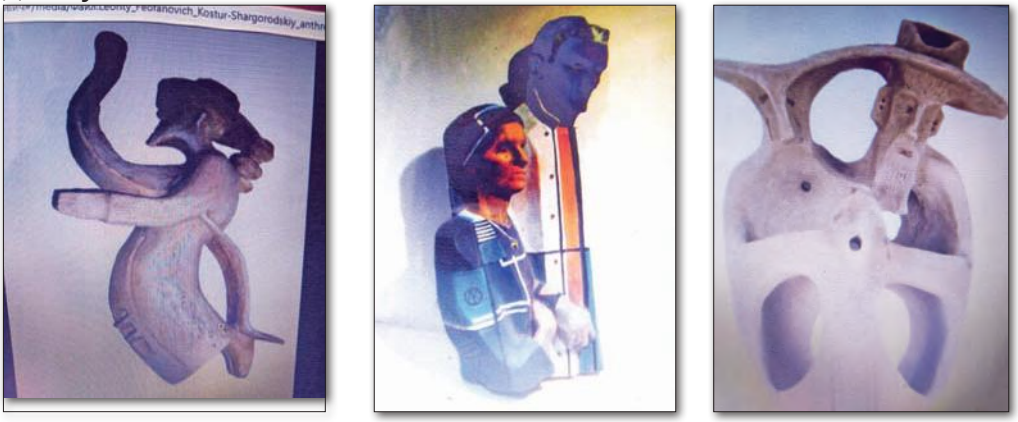
2008 р. – виставка у Харківському художньому музеї.

2009 р. – виставка у Путивльському краєзнавчому музеї.

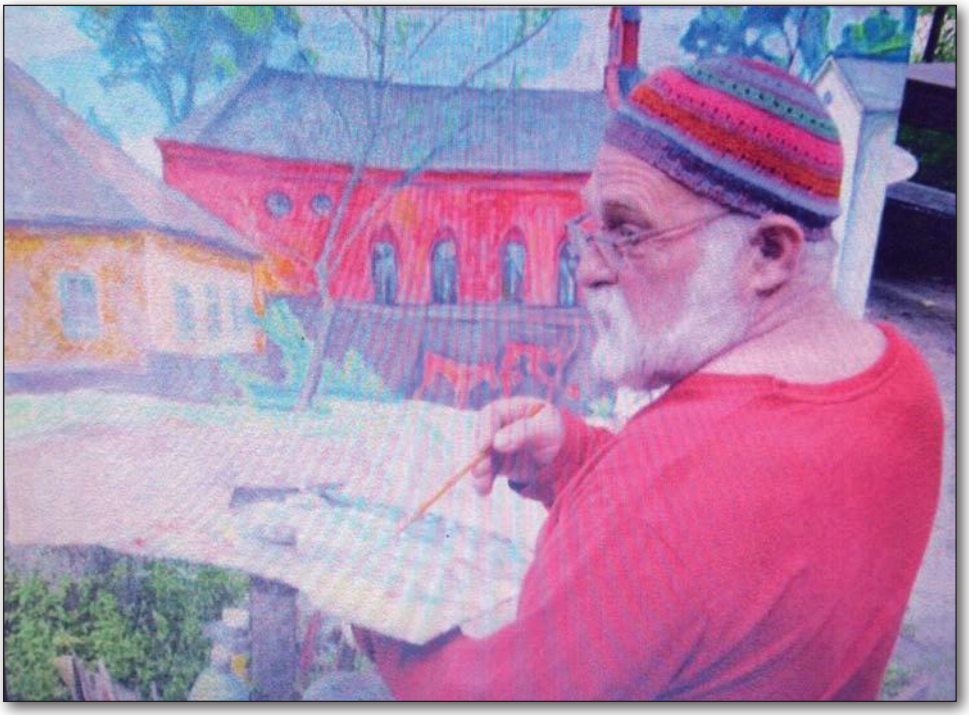
2009 р. (січень) – виставка у Сумській муніципальній галереї. Загалом муніципальна галерея тричі надавала йому приміщення для персональних виставок.

2010 р. – персональна виставка в проекті Національного музею-заповідника «Скарби музеїв України на Святій землі Софії Київської (м. Київ) та ін.

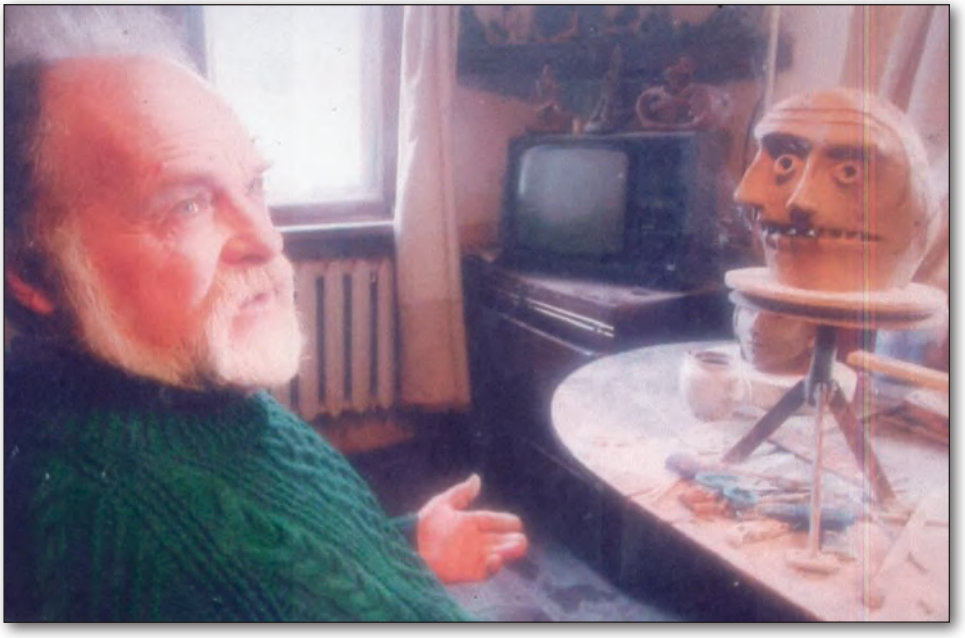
На жаль, у зв'язку з сьогоднішніми подіями, через повномасштабне вторгнення Росії в Україну, бойові дії (зокрема і в м. Суми), автору не вдалося зв'язатися з відомим мистецьким світилом, який родом із Теклівки Шаргородської. Через це також неможливо показати його всі великомистецькі твори, які Л. Костур ховає від війни і ховається сам у підвалі власного будинку.

Творчі роботи скульптора Леонтія Костура-Шаргородського

Художник, скульптор, кераміст Леонтій Костур-Шаргородський за роботою

* * *

До Теклівських знаменитостей сьогоднішні мешканці села відносять свого земляка Жмурка Олександра.

Відомо, що прізвище Жмурко не дуже поширене у наших селах. Проте воно давно відоме на Київщині. Справа в тому, що там проявив себе, як чудовий організатор у радянських господарствах наш земляк з Теклівки Жмурко Олександр Гаврилович.

Народився Жмурко О. Г. у 1939 році у селі Теклівка Шаргородського району. Перші чотири класи закінчив у Теклівській початковій школі. Десятирічку закінчив у Лозівській СШ у 1957 році.

Потім було навчання у Шаргородському сільськогосподарському технікумі, успішне закінчення Української сільськогосподарської академії в Києві.

На Київщині у Вишгородському районі очолював різні с/г підприємства. На той час очолювані ним радгоспи постійно входили до числа мільйонерів.

Згодом Олександр Жмурко на запрошення Київського міського голови зайняв посаду генерального директора Вишгородського районного об'єднання радгоспів. Загальний трудовий стаж його становить майже 65 років.

Крім державної роботи, Олександр Жмурко проявив себе й на літературній ниві. Він є автором кількох книг на історичні теми про село Нові Петрівці, що на Київщині. А також автором книги про свій трудовий шлях, про свій родовід, про друзів – «Життєві описи».

Село без Храму – не село

Було тоді лиш пів на сьому ранку,
В Лозівській церкві світло засвітилось –
Дзвонили дзвони весело ще до світанку,
Від дзвону того людство пробудилось.

Майя Сиворінська

До послуг православної та католицької людності у Лозові на сьогоднішній день функціонують дві православні церкви і католицька каплиця.

Історія православних церков у Лозовій дуже давня і цікава. Ще у далекому XVII столітті, коли на Україні зароджувалось козацтво, у нашій місцевості почалося будівництво церков у селах. Воно у певній мірі було пов'язане з виникненням козацтва. А тому церква і козацтво – невід'ємні.

З історичних джерел відомо, що козацтво у нас виникло у 20-40-х роках XVII століття. З тієї пори селяни й почали будувати церкви. Спочатку це були звичайного характеру будівлі з дерева, якого у нашій місцевості було дуже багато. Покриті вони були соломою або очеретом. З архівних документів нам відомо, що такі церкви з'явилися у нашій місцевості уже в роки Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького і після цієї війни. Так, наприклад, у Насіківці така церква почала діяти з 1664 року, у Плебанівці з 1668 року та ін. У Лозовій, чи не найбільшому за територією і кількістю населення у нашому краї селі, теж існувала тоді невелика дерев'яна церква. В церковних архівах значиться: «...здание церкви настолько тесное, что едва может вместиться несколько десятков душ молящихся...» А тому лозівські прихожани в кінці цього ж XVII століття (1699 р.) почали будівництво нової, більш об'ємної православної церкви. Будівельним матеріалом було дерево. Фундаментом були великі дубові колоди. Будівельниками – місцеві прихожани. Дах церкви спочатку був покритий гонтою, тобто, дерев'яними до-

шками. Цікаво, що усе будівництво проводилося руками своїх же сільських майстрів. Ковані із заліза хрести у 1702 році були встановлені на всіх трьох куполах новозведеного Храму.

Російський мандрівник Дмитро Малаков, який побував у нашому Шаргородському краї у 1988 році, у своєму путівникові «По Восточному Подолью» про майже 300-річну Лозівську церкву писав:

«*...Покровская церковь поражает зрителя тонким вкусом неизвестного мастера, подобно скульптору, изваявшему дивное творение. Безупречно соразмерное соотношение объемов, их взаимная подчиненность и величественность всего образа в целом создают то впечатление, которое у самого неискушенного зрителя вызывает чувство восхищения*».

Подільського типу Лозівська дерев'яна церква у 1702 році була освячена березівським священником Колпаковичем. З тих пір церква носить назву Свято-Покровської. Храм названо на

честь Покрови Пресвятої Богородиці.

До відома читача: храм – архітектурна споруда, призначена для проведення богослужінь та релігійних обрядів. У християнстві прийнято називати храмом тільки ті архітектурні споруди, в яких є вівтар і здійснюється Євхаристія – безкровне жертвоприношення (причащання – головний обряд християнства), а ті споруди, де не здійснюється жертвоприношення, прийнято називати каплицями.

Трикупольний Лозівський Храм Покрови Пресвятої Богородиці є триєдиним символом Отця, Сина і Духу Святого.

З роками Свято-Покровський Лозівський Храм зазнав значних змін та знущань. Так, у 1718 році під тиском польських володарів Шаргородських земель Храм перейшов під вплив уніатів і носив назву греко-католицький Свято-Покровський Храм. Після 2-го поділу Польщі у 1793 році цей Храм, як і майже усі церкви Поділля, перейшли у підпорядкування Санкт-Петербурзького Синоду. У Топографічному описі Подільської губернії 1799 року про Лозівські церкви зазначено: «*...Грекороссийских из унии обращенных церквей деревянных две во имя Покрова Пресвятой Богородицы и Святого Николая... священников 2, жительство имеют в двух церковных домах...*». При цьому слід зазначити, що не всі священники давали згоду про перехід від греко-католицької (уніатської) віри до греко-російської. Так, останній уніатський лозівський священник Григорій Волошеновський поступив на приход в 1792 році і виявився ярим противником переходу в православ'я, утримував своїх прихожан від цього і захопив церковні документи, бажаючи заховати їх.

За це він в 1796 році був заарештований московськими властями і за розпорядженням губернатора Бартмана утримувався в уз'язненні в місті Вінниці рік і три місяці. Після відбуття покарання він знову повернувся в Лозову, де і помер в 1835 році.

Відомий український історик Яків Шульгін у своїх творах писав: «*...Селянство Правобережної України являлось новими борцями за православ'я і українську народність у XVIII столітті особливо!..*»

Лозівські прихожани всяко постійно підтримували свою унікальну церкву. Вона стала пам'яткою архітектури національного значення. Заслуговує великої уваги 5-ти ярусний іконостас, виготовлений українськими майстрами під час будівництва церкви.

На подвір'ї Покровської церкви у 1865 році прихожанами встановлено кам'яний обеліск з хрестом. Це пам'ятник відміни в Росії кріпосного права у 1861 році.

Старожили у розмові з автором згадують і тепер про надпис на обеліску. Обеліск зберігся, а надпис з часом під впливом природніх умов зник. Але село добре пам'ятає ім'я того чоловіка, який був старостою у церкві і під керівництвом якого було встановлено обеліск. Це Клак Назарій.

Південна частина села, де знаходиться Свято-Покровський Храм, має чим гордитися, маючи можливість постійно поповнювати у ньому свій духовний світ і задоволення. Адже церква існує не тільки для молитви, церква виховує справжнього українського громадянина.

Тисячоліття церква для людей давала освіту, культуру та духовне задоволення. Але настало буремне XX століття. Владу в Росії, куди належало й наше Поділля, взяли більшовики, які з перших років свого перебування при владі оголосили релігії війну. Церкви, костели й молитовні будинки, особливо у селах, стали закривати, а священнослужителів переслідували й відправляли по тюрмах Росії, або просто знищували.

Зазнав гонінь і переслідувань лозівський священник Озерянський Микола Олександрович, 1880 р.н. У 1937 році влада його арештувала і 25. 10. 1937р. він був розстріляний у м. Вінниця.

Зазнали таких же переслідувань і священники сусідніх із Лозовою сіл. У селі Біляни Шаргородські 2.10.1937 року був арештований священник місцевої церкви Козиревський Віктор Іванович, 1887 р.н. освіта середня, якого влада засудила до розстрілу. 16. 11. 1937 року він був розстріляний у м. Вінниця.

Буднянський священник Підчурський Олександр Давидович, 1869 р.н., с. Будне, освіта середня, ієрей. Арештований 22. XI.1937 р. Розстріляний 16.01. 1938 р. Отець Олександр ще у 20-х роках XX століття служив у Лозівській церкві.

Така ж доля чекала ще у 1921 році священника Конатківської церкви Крижанівського Хрисанфа Івановича, 1889 р.н., освіта середня, ієрей. 7 вересня 1921 року його засуджено до розстрілу.

Так радянська влада, керована комуністами, боролася із релігією. Але це ще не все. У Лозову прийшло розпорядження закрити церкви. Це були роки безбожної сталінської п'ятирічки (1932-1937 р.р.). Свято-Покровську Церкву закрили і приміщення передали під зерносклад новоствореного колгоспу «Прогрес». Миколаївська церква продовжувала діяти.

На щастя, місцеве керівництво не наполягало на знищенні приміщення та церковного майна. Вірні прихожани розібрали майно та приладдя церкви по домівках… Лише з приходом до влади німців та їх сателітів румунів, Свято-Покровська церква в Лозові запрацювала. Це був 1942-й рік. Різдво Христове прихожани Свято-Покровської церкви святкували у ній. У післявоєнні роки комуністи церкву знову закрили, але лозівські віряни зуміли відстояти свою Святиню, ставши стіною перед бульдо-

с. Лозова, 1953 р. Священники Шаргородського благочиння зібралися у домі отця Олександра (о. Олександр у білих ризах). Позаду нього праворуч священник із Конатковець. Місцевий о. Олександр помер у 1954 році й похований у Лозові. Він служив у Миколаївській церкві. Фото надала прихожанка Дар'я Рева.

зером, якого прислали, щоб зруйнувати церкву. Храму цьому вдалось вистояти в часи лихоліть й уже з 1953 року у Святині відбувалися Богослужіння. Служби проводив отець Олександр. Працював він тут до кінця свого життя, до 1954 року. Але коли після хрущовської «відлиги» почалася нова хвиля боротьби атеїстів з релігією, Лозова знову залишилася без священника.

Але лозівські прихожани, які дуже любили свої церкви, постійно домагались мати свого священника. А тому роботу священника у ті надважкі атеїстичні роки виконував місцевий прихожанин Ясинецький Семен. Довгі роки, аж до своєї кончини, псаломщик Семен проводив богослужіння.

Тут слід зазначити слідуюче: до рук автора потрапила книга Анатолія Сварчевського «Подільський Патерик ХХ століття», де йдеться про біографію священника Цихоцького Олексія Олександровича, який народився у 1908 році у передмісті Полонного Хмельницької області у сім'ї священника. Батько звичайно, бажав, щоб син став теж священником, але через відношення нової радянської влади до релігії, Олексій поступив на педагогічні курси у Вінниці, де навчався разом з відомим письменником Михайлом Стельмахом. Але через сильну заполітизованість серед педагогічного студентсва, Циховський О.О. змінив свою учительську професію на медичну. Для цього він продовжив навчання у Бердичівській медичній школі, де одержав диплом медичного фельдшера.

Молодого спеціаліста направили на роботу керувати Жмеринською міжрайонною епідемстанцією. Потім працював фельдшером у с. Людавка Жмеринського району аж до початку Другої Світової війни.

За своє ще зовсім коротке життя Олексій встигає пізнати і революцію, і громадянську війну, і репресивні дії влади відносно священників та заможного селянства, і голодомор, і лихоліття війни. По закінченні війни у 1945 році лейтенант Цихоцький О. О. остаточно вирішив для себе: стану священником. Так і сталось. У 1946 році, коли настав період полегшеного відношення влади до релігії, в листопаді Олексія Цихоцького рукопокладено у диякони.

Разом із цим було навчання у Київській духовній семінарії і вже у 1947 році був рукопокладений у священники.

Після закінчення Київської семінарії отець Олексій, як би це не було важко, поступив на навчання у Ленінградську духовну академію і успішно закінчив її.

1950-рік. Отець Олексій призначається настоятелем Свято-Покровської церкви села Демидівка Жмеринського районy і сусідньої Могилівки, де згоріла церква. 12 років отець Алфій (Олексій) проводив служби у Демидівській церкві.

1962-й рік. На той час священників в епархії гостро не вистачало. Отець Алфій (Олексій) Цихоцький призначений настоятелем у нашу Лозову і Теклівку, де збереглись і діяли обидві церкви (У Теклівці церкви вже давно не було, село належало до лозівських приходів).

Монах Алфій правив служби у двох церквах села Лозова з 1962 року по 1971 рік. (на жаль, були роки, коли в Лозівській Свято-Покровській церкві влада безбожників-комуністів у 1965-1966 роках організувала спортивний зал… І лише через 20 років, коли настали роки правління країною рад Горбачовим, у 1984 – 1986 роках Свято-Покровський храм у Лозові почали відновлювати після спортзалу. Велику роботу по відновленню храму провели художник Бешлега Іван Якимович, його помічник Добрянський Володимир Іванович, староста Ясинецька Марія Гнатівна, паламар Добрянський Володимир Павлович та інші. У Миколаївській церкві отець Алфій служби проводив). Разом з цим під його настоятельством залишалася і Демидівська

1991 р. Митрополита Агафангела радо зустрічає вся Лозова при відкритті оновленої церкви.

церква, де отець Алфій проживав аж до своєї кончини. Помер ігумен Алфій 27 серпня 1989 року. Похований у с. Демидівка.

Село й донині пам'ятає наступних настоятелів, які знаходились під пильним оком влади. Серед них: о. Олександр, о. Костянтин, о. Микита, о. Олександр, о.Штефаній, о. Григорій, о. Анатолій, о. Іоанн. Добрим словом віряни Лозової згадують колишніх псаломщиків Семена Ясинецького, Данила, Ольгу із с. Тропова.

У 1998 році прихожани сіл Лозової і Теклівки радо зустріли новопризначеного настоятеля Володимира Коваля, який служить у Лозівських церквах і донині. (2024р.). Отцю Володимиру довгі роки прислуговували паламар Сиворінський Олексій Степанович, староста Новіцька-Ясинецька Галина Василівна, скарбник Козяр Антонина Петрівна та ін.

Минуло понад 300 років з тих пір, коли в Лозовій було побудовано дерев'яну церкву, названу на честь Покрови Пресвятої Богородиці. Стара церква відслужила людям своє. За свій вік вона всього зазнала. Дякуючи своїм прихожанам, які протягом трьох століть всяко підтримували її, вона весь свій вік була окрасою не тільки для свого села, але й для всього краю, до якої постійно йшли люди.

о. Володимир Коваль

Трьохсотлітня Лозівська церква є свідченням того, що у нас на Поділлі ще у далекому XVIII столітті проходило особливо бурхливо церквобудування.

Але роки беруть своє... Покровська церква почала руйнуватися. Ні! Не руками людськими! Сама природа почала руйнацію такої давньої пам'ятки культури національного значення.

Прихожани, порадившись із спеціалістами-архітекторами, на 315-му році життя церкви, своїми руками обережно розібрали її. Дуже нелегко було виконувати таку роботу. Втираючи з очей сльози, жінки виносили усе церковне майно. Чоловікам давив горло спазм, коли брали до рук лом чи сокиру... Ще не зовсім трухляві дубові колоди нагадували людям про свій вік. Село на певний час притихло… Це був 2016-й рік.

Дякувати Богу, після зміни безбожної радянської влади, настала пора, як і на початку XVII століття, особливо бурхливого церквобудування у нас, на Шаргородщині. У Лозові, в південній частині села, на тому ж місці, на тому ж фундаменті із величезних кам'яних булиг, вагою понад 100 кг, розпочато будівництво нового, сучасного за архітектурним задумом, Храму. А задум архітекторів був один – побудувати нову церкву з дерева такої ж форми, якою була стара церква.

2016-й рік став початком нового будівництва. На скріплений суцільний фундамент вкладалися свіжовиготовлені з хвойних дерев блоки. Стіни церкви виростали на очах погодинно. І треба було бачити радісні обличчя лозівських жіночок, коли нова церква та її три куполи засяяли золотавим сяйвом! Від новозведеного дерев'яного приміщення Храму приємно пахнуло смолою з хвойних дерев.

Величезну за обсягом роботу по організації і проведенню цього будівництва взяла на себе лозівська прихожанка, звичайна жінка Матусяк Ганна Іванівна. Ця миловидна, проста за характером жіночка стала організатором і натхненником всіх робіт по реконструкції Свято-Покровського Храму. І це їй вдалося! З Божою допомогою у 2019 році Храм постав перед лозівчанами у всій своїй красі!

Таку ж важливу роботу по харчуванню працюючих добросовісно виконували жіночки Надія Бабіна і Ніна Лапчук.

Цінність нової церкви в тому, що вона продовжила життя своєї попередниці формою, планом і вмістом. Жваві жіночі руки прихожан з радістю заносили до нової церкви майно, яке нещодавно виносили із старої церкви. Встановлено розписаний старий 5-ти ярусний іконостас, вівтар та ін.

Настала довгоочікувана пора освячення Храму. День 3 травня 2019 року для лозівчан запам'ятався назавжди. Освячення новозбудованого Храму в цей день проводив архієпископ Могилівський і Шаргородський Агапіт. На освяченні були присутні священники усього Шаргородського благочиння. Новозведений православний Храм у Лозові носить таку ж назву, як і стара трьохсотлітня церква – Храм Покрови Пресвятої Богородиці.

Могилів-Подільський і Шаргородський Митрополит Агапіт

І лунають у повітрі над Лозовою мелодійні дзвони дзвонаря Марії Демченко із старої дерев'яної дзвіниці, що стоїть поруч із новим Храмом, сповіщаючи про те, що в короткому часі відбудеться звершення безкровної жертви Ісуса Христа.

Мелодійні дзвони і зворушливі мелодії пісень півчих у Храмі викликають у слабкої половини прихожан – жіночок сльози, але це вже не ті сльози, що були при руйнації старої церкви, а сльози радості за те сотворіння, що виросло прямо на очах у прихожан за два роки. Сльози радості за те, що селу Бог дав таких людей – керівників, як Матусяк Сергій Володимирович, Дідик Анатолій Павлович та інші, які своїми благодійними рішеннями сприяли тому, що Покровська церква -духовна скарбниця – продовжила своє життя.

За свій вік лозівська церква бачила багато прихожан, псаломщиків, учасників хору та ін. На жаль, згадати всіх в сьогоднішній (2024 р.) книзі просто неможливо. Але окремих старожили села пам'ятають. Брали участь у церковному хорі в минулому і чоловіки, і жінки. Серед таких були: Арсен Садовий, Лукаш Матусяк, Юстина Дончевська, Сава Клак, Григорій Маруняк, Анастасія Тетерін, Галина Добрянська, Мотрона Боровська та інші. Їхню справу продовжили і продовжують нові люди: Марія Мерзенюк, Марія Куйбіда, Ольга Дончак, Ніна Матусяк, Марія Маруняк, Ганна Завірюха, Ксенія Дудник, Марія Корсовська, Ганна Бабін, Одарка Струк і, як повинно бути, матінка Ніна Коваль.

Лозівський Свято-Покровський Храм вражає своєю красою і зовні, і зсередини. Церква виглядає легкою і стрункою. Здається, вона тільки що виросла просто на очах. Таке враження посилюється ще й зовнішнім фарбуванням. Своєю голубизною вона

ніби з'єднується із небом… Чудово змонтовані майстрами всі три куполи церкви, виблискують позолотою на сонці.

Усіх прихожан при вході до Храму зустрічає з омофором в руках Покровителька цього Святого місця – Свята Матір Божа. Лагідним поглядом вона запрошує кожного до церкви і ніби промовляє: «З любов'ю в серці Христа славте!»

Переступивши поріг головного входу до церкви, який направлений на захід сонця, ніби одразу ж потрапляєш в уявне Царство небесне…

Внутрішній простір Храму заповнений різними іконами. Вони є і вишиті руками прихожан, і намальовані художниками різними фарбами, та ікони заводського випуску. Всіх не злічити! Тривожить душу прихожан ікона Успіння Божої Матері, яка знаходиться вище від попередніх ікон, а ще вище – ікона Зцілення сліпих, до якої часто звертаються ті, в котрих послаблюється зір.

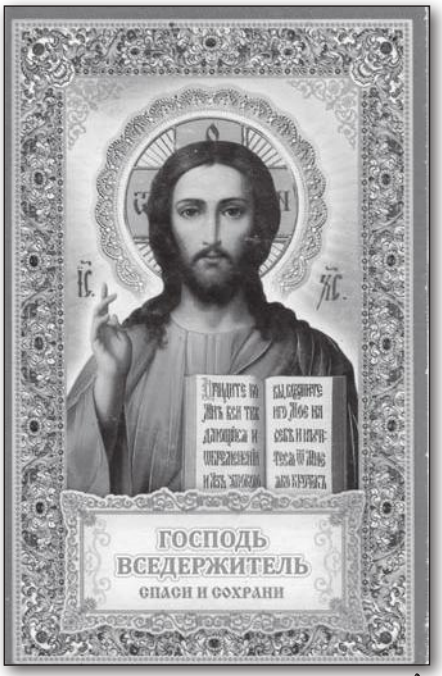
Успіння Пресвятої Богородиці

Біля крилосу, звідки лунає спів півчих, красуються ікони Святого Миколая Чудотворця і Святого Пантелеймона Цілителя.

Радує око прихожан вертепна картина Різдво Христове, яка проводжає нас із зали церкви.

Але найбільше, що кидається у вічі усім присутнім і відвідувачам Храму – великий мистецький витвір із дерева дуже витонченої роботи – іконостас. Він п'ятиярусний. На ньому міститься багато ікон, усі вони виконані олійними фарбами. Сам же іконостас сяє позолотою і вражає усіх своєю красою.

У першому ярусі іконостасу посередині розміщені Царські врата, уставлені іконами чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луки й Іоанна. У другому ярусі іконостасу – Храмова ікона Покрови Божої Матері та ікона «Тайна вечеря».

Отче наш, що єси на небесах, нехай святиться Ім я Твоє, нехай прийде царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі. Хліб наш насущний дай нам сьогодні й прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим. І не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого.

Ікона Святого Феодосія Чернігівського

Пророк Ілія

Святий Пантелеймон – цілитель

Ікона Святого Архистратига Михаїла

Ікона «Свята великомучениця Варвара»

Чотири євангелісти: Матвій, Марко, Лука, Іоанн

З Храмової ікони Покровительки віруючих звертає на нас свій погляд сама Богородиця, яка вже стала маленьким світлим острівцем, до якого масово стікаються лозівські прочани і прихожани з інших сіл.

Привратницькі південні дияконські врата праворуч прикрашені іконою Архистратига Божого Михаїла. Північні врата ліворуч – іконою Архистратига Божого Гавриїла. З правого боку дияконських воріт красується ікона Спасителя нашого Ісуса Христа, який чекає нас тут усіх. З лівого боку воріт своїм лагідним поглядом зустрічає ікона Божої Матері.

1995 р. Освячення проводять отець Михайло Бойчук і отець Анатолій Загрійчук

Людно у Вербну Неділю у церкві

Шлюб у церкві – пам'ятна подія на все життя

Для тих, хто вперше зайшов у лозівську церкву, цікавий той факт, що при виході з нього нас зустрічають і проводжають багато чудових Святих ікон.

Лозівський Свято-Покровський Храм живе своїм повноцінним життям. Прихожани дбайливо ставляться до нього, всіляко підтримують і прикрашають приміщення і всередині, і зовні. У літню пору цвітуть навколо церкви чудові різнобарвні квіти. Сьогодні кожен відвідувач Храму нагадує слова, які колись промовив Преподобний Іоанн: «Побувавши в Храмі, де вариться миро, вийдеш звідти благоухаючим...». А паломники з інших місцевостей, побувавши у Лозівському Храмі, кажуть: «У вашому Храмі велика благодать...». Так воно дійсно і є.

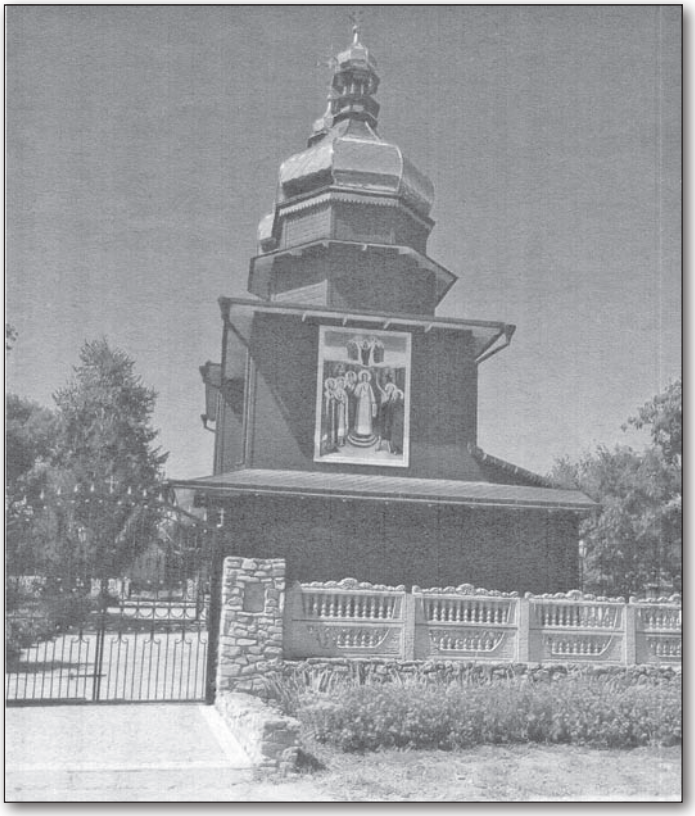
Але треба пам'ятати, що цю благодать створюють своїми руками і діями люди, наші віряни. Члени церковної двадцятки, яка створена при церкві ще здавна, беруть найактивнішу участь у житті церкви. До складу двадцятки входили чи й тепер входять колишні старости, псаломщиці, паламарі, скарбники, члени церковного хору та ін. У нинішній час участь у хорі приймають Ольга Бак –псаломщиця, Марія Павлишина, Надія Садова, Марія Слюсар, Антоніна Короп, Марія Куйбіда, Лідія Завірюха та інші.

Добросовісно виконували, у свій час, роботу для потреб церкви проскурниці Марія Гаврилюк, Галина Ясинецька, які випікали проскури вдома і приносили їх до церкви. Справляються зі своїми обов'язками помічників настоятеля староста Володимир Куйбіда, Володимир Бажан, молодий помічник Андрій Ляхович, скарбник Тетяна Бородавка та інші.

Храм – це особливе місце, це частинка неба, де все оточуюче – ікони, картини, архітектура будови – нагадують нам про вічність, про царство небесне, про те, що це земне життя, яке ми живемо зовсім недовго, дано нам для підготовки до переходу в життя вічне.

Задивляючись на новозбудований недавно на сільській площі, на місці 300-літньої церкви, у центрі села Храм, складається враження, що він із цієї площі виростає і піднімається вгору своїми куполами. І вся маса вибагливого витонченого витвору архітектора підноситься ввись, освячуючи околиці Лозової.

І стоїть посеред села велична і сміливa будова православної Святині, яка гарно вписалася у архітектурний ансамбль села і радуватиме своєю красою і величчю людей ще багато віків!

Фото 2019 р.

* * *

«Своей Лозове оду я пою,
Мне грусть ее полей все чаще снится.
И думать я о ней не устаю,
И за нее мне хочется молиться.»

Дмитро Заграй

Церква Св. Миколая з дзвіницею (с. Лозова)

Майже таку ж саму історію існування у Лозові має церква, яка міститься у другій половині села. Старожили згадують з розповідей старшого покоління, що ця церква побудована з матеріалів розібраної церкви в Слободі-Шаргородській. Лозівські прихожани купили цей матеріал за 100 рублів. Побудована і освячена вона у 1752 році. Будівництво велося силами лозівських прихожан у північній частині села – урочищі «Остриця» – на кошти прихожан і кошти володарки села княгині Любомирської. Освячена і названа церква на честь поважного в Україні Святого Миколая Чудотворця, який береже селян від усіх бід, допомагає мандрівникам і усім будівельникам, являється покровителем лозівських прихожан. Його образ,

виготовлений масляними фарбами, зустрічає нас при вході в Храм своїм суворим поглядом.

Храм побудований виключно з дерева, покрівля з дерев'яних дощок, яку згодом, уже у XIX столітті, як і покрівлю на Покровській церкві, замінено на металеву.

Свято-Миколаївський Храм у 1795 році, коли наше Поділля перейшло від Польщі до Росії, став називатися греко-російським православним. Трикупольний Свято-Миколаївський Храм, як і Покровський, являється триєдиним символом Отця, Сина і Духа Святого і являється **пам'яткою архітектури національного значення!**

Поруч із Храмом зведена пізніше дерев'яна триярусна дзвіниця. У Храмі давній чотириярусний іконостас, який періодично оновлюється. Лозівські прихожани свято бережуть свою духовну скарбницю, якій на сьогоднішній час 270 років.

Як і у Покровській церкві, так і у Миколаївській, служби проводить отець Володимир Коваль. У церковному хорі приймають участь ті ж півчі, що й у Покровській церкві. Старостою церкви на даний час є Марія Василівна Павлишина, псаломщицею служить Ольга Петрівна Бак, скарбник – Ольга Яківна Вернюк. Наслідувачами церковного життя серед лозівчан стали учні отця Володимира Коваля: Бородавко Олександр та Сузанський В'ячеслав, які після успішного закінчення духовних училищ стали священниками і проводять служби у своїх парафіях.

Лозівчани по праву гордяться своїми святинями. Адже не кожне село на нашій Шаргородщині має дві Православні Святині, які існують у Лозові аж три століття.

Люди дякують Богу і прославляють його за те, що допоміг врятувати церкви у роки, коли країною правили комуністи – безбожники, керовані московитами.

Ікона Пресвятої Богородиці Почаївської

Святий Архистратиг Михаїл

Свята великомучениця Варвара

Святий Пантелеймон

Образ Пресвятої Богородиці з чашею

Скорботна Матір Божа

Свята мироносиця Марія Магдалина

Рівноапостольні Кирил і Мефодій

Ікона Святих Царственних мучеників

Свята мучениця Тетяна

Святий Апостол Андрій Первозванний

* * *

Так історично склалося, що у Лозовій ще з пори Яна Замойського проживають разом із православними і католицькі віряни. На жаль, свого храму лозівські католики віками не мали. А тому щонеділі і у свято вони пішим ходом століттями мандрували, щоб помолитись Богові, до Шаргорода чи до Лучинця.

За радянських часів і православні, і католицькі віряни зазнавали різного роду переслідувань і знущань. Церкви закривалися і осквернялись. Але, дякувати Богу, настали часи, коли люди отримали право на вільне віросповідання у нашій незалежній Україні. Настали роки навернення людей до Віри, до Бога, до Релігії. І одразу ж, як тільки не стало в селі влади комуністів, лозівські католики організувалися окремою католицькою парафією з тим, щоби мати в селі свій Храм.

У 1993 році лозівські католики створили окрему католицьку громаду, яка була затверджена рішенням Вінницького обласного виконавчого комітету 27 квітня 1994 року. Тоді ж, у 1993 році в селі було придбано будинок, у якому пристосовано католицьку каплицю, де католицькі віряни мають можливість проводити свої молитви та різні церковні обряди. У тому ж 1993 році каплиця була освячена Шаргородським ксьондзом Зеноном Туровським, який фактично являється засновником католицької парафії у с.Лозова.

До католицької громади Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії села Лозової приєдналися католики села Теклівки та Білян.

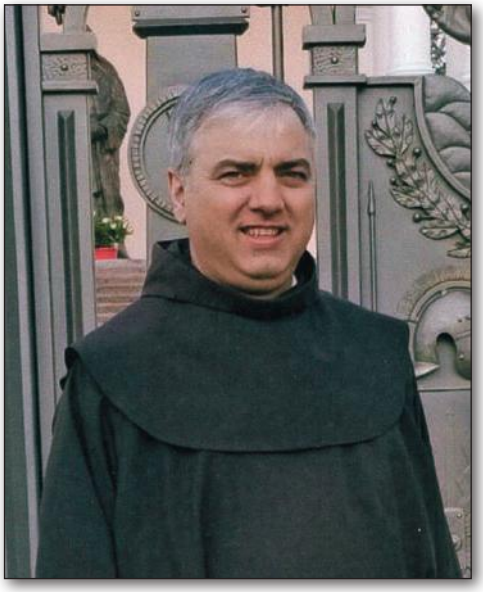

о. Зенон Туровський

Слід відмітити, що згідно архівних документів у Лозовій станом на 1700 рік проживало понад 500 католиків. Але у зв'язку з переходом уніатської церкви до греко-російської, число католиків у Лозовій різко зменшувалось. На день створення громади таких було понад 60 домогосподарств. На сьогоднішній день таких є майже 40 (2024 рік).

Храмове свято католиків у Лозовій 8 грудня. Храмове свято православних вірян Покровської церкви 14 жовтня. Храмове свято православних вірян Миколаївської церкви 19 грудня.

Такі свята, і не тільки храмові, надовго запам'ятовуються селянам, адже в ці дні, і в поминальні дні, коли в село приїжджають колишні жителі, уродженці села, щоб навідати своїх рідних живих і покійних, щоб пом'янути тих, хто дав їм життя, освіту, роботу, а головне – пізнання у духовному світі, являється неоціненним даром для людини.

о. Рафаїл Маковський

Лозівчани добре знають із повчань своїх священників, що **християнство зберігає істину**, тобто, правду, справедливість, достовірність та реальну дійсність. А цього так не вистачає часто у нашому теперішньому

житті. Тож навернення до християнства після розвалу країни комуністів – безбожників стало правилом і для лозівчан.

Слід згадати, що католики Лозової на початку створення своєї парафії збиралися на служби у окремих будинках прихожан-католиків. На одному з чергових богослужінь священник Шаргородського костелу Зенон Туровський сказав, що якщо стільки людей ходить молитися по домівках, де вони не вміщаються у кімнатах, то можна організувати свою парафію і побудувати каплицю.

Що було і зроблено.

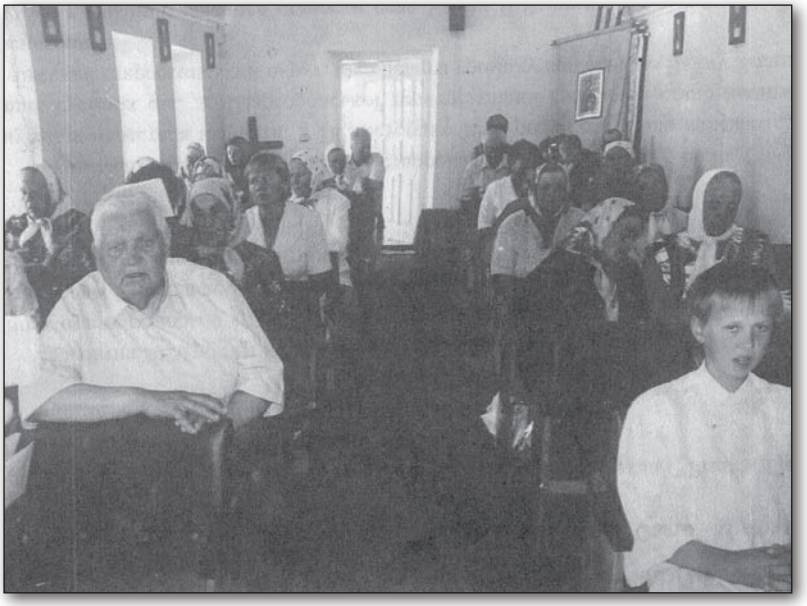
Під час реконструкції будинку під каплицю, прихожани всяко сприяли швидкому переобладнанню приміщення. Велику організаторську роботу проводили новообраний староста Коваль Антон Андрійович, прихожанки Тарнавська Антоніна Антонівна, Голоднюк Марія, Ясинецька Ганна, Тарасова Ніна, Коров'янко Людмила та інші.

Єпископ Леон Дубравський

І ось настала пора першої Божої Служби римсько- католицького обряду у новій каплиці. Службу відправив згаданий вище священник Зенон Альберт Туровський.

Важко передати словами те духовне піднесення, яке панувало в серцях людей... **Проповідь велась українською мовою**, що було дивно для всіх парафіян. З того часу регулярно кожної неділі проводилася Божа Служба. Першим священником парафії був Рафаїл Маковський. Потім служби Божі проводили: отець Роберт, отець Бенедикт, отець Славомир, отець Бегрард, отець Пасхаль, отець Домінік, отець Никодим, отець Марко, отець Симон, отець Ненослав, отець Петро, отець Францішек, отець Полікарп, отець Лех, отець Олександр та інші.

Багато днів і років проминуло з тих пір, коли отець Альберт Туровський освятив приміщення римсько-католицької каплиці, але в пам'яті людей назавжди залишаються спогади про добрі справи усіх прихожан парафії, про добрі справи наших керівників господарств та організацій.

Облаштування римсько-католицького храму в Лозові продовжується і поновлюється постійно.

Нехай Господь Бог наш дає всім, хто допомагав будувати церкву і костел, мир і спокій, береже їх на цій землі і на тому світі. Честь і хвала вам від Бога, миряни православних і католицької парафій, за те, що власними силами зуміли збудувати Святині, які радуватимуть своєю красою і величчю людей ще багато віків. Нехай же Божа Мати, Святий Миколай і Пресвята Діва Марія випросять в Ісуса Христа благодаті і опіки для ваших сімей. Любов Бога Отця, благодать нашого Ісуса Христа і дар єдності Святому Духові нехай будуть з усіма вами. Нехай Христос буде вічним джерелом вашого життя. Тож славімо його.

Слава Ісусу Христу!

Навіки Богу слава!

Церква в Теклівці – Божа окраса села

В новітнім Храмі збудованім
Вечірню співають,
Голосами чарівними
Втому забирають.

Ти немовби у повітрі,
Мов ваги не маєш.
Вся душа відкрита вірі –
Мирське забуваєш.

Бо тут таки Святе місце
Біля води!
Збудували люди Храм
Й веде дорога нас сюди.

Впорівняно невеликому селі Теклівка довгий час своєї церкви не було. Село здавна належало до сусідньої Лозівської парафії, де ще з 1700 року існувала Покров-

ська церква. У самому кінці XVIII століття, тобто, у 1799 році, коли наше Поділля відійшло від Польщі й стало належати Росії, новими властями проводився Топографічний опис Подільської губернії і в ньому про церкву в Теклівці зовсім не згадується. Вказано тільки, що у цьому селі існує 37 дворів, в яких проживають 270 душ. Ще існували в селі аж дві корчми. «...К сей деревне принадлежит деревянная довольно изрядная корчма при дороге на Могилев, сверх того есть в самой деревне старая небольшая корчма... отданы в аренду...»

Лише через півтора століття подільський краєзнавець й історик Ю.Сіцінський у своїх «Приходах» вказує що: «...у приписном до Лозовой селе Теклевке есть своя церковь в честь Рождества Пресвятыя Богородицы...»

Рік, коли була збудована у Теклівці церква Різдва Пресвятої Богородиці, на жаль, невідомий. Але із «Приходів…» Ю.Сіцінського відомо лише, що володар села Йосиф Сосновський у 1754 році виділив у володіння церкви понад 100 десятин землі. Очевидно, на цій землі теклівчани повинні були збудувати церкву. Але через невелику кількість жителів в селі, церкви не було збудовано.

Але добре відомо, що така церква у XIX столітті вже діяла. При ній, як і при усіх церквах Поділля, було відкрито школу грамоти. Це був 1893 рік.

З приходом до влади більшовиків, теклівська церква зазнала осквернення. Її було закрито і передано місцевому колгоспові під склад. Зазнав гонінь і репресій теклівський священник Козловський Августин Федорович, 1892 р.н., уродженець Немирова, освіта спеціальна середня, ієрей, проживав у с. Теклівка. 15 травня 1931 року його було заарештовано й звинувачено по ст. 54-11 УК УССР. У вересні 1931 року засуджено й відправлено на Північ матушки Росії. Подальша доля його невідома. (ДАХм.О, справа 12734).

Лише із зміною у 1941 році влади, у Теклівці відновлено

сільську святиню. Свідченням цьому є розповіді старожилів села, які згадують, що при румунах у школу приходив місцевий священник і проводив вивчення Закону Божого.

А різдвяні свята 1942 року теклівчани вже святкували у відновленій ними церкві Різдва Пресвятої Богородиці.

З поверненням у 1944 році радянської влади, у післявоєнні роки стару дерев'яну церкву Різдва Пресвятої Богородиці закрили і ... розвалили.

Боровський Василь Михайлович. Фото 1965 р.

І тільки з настанням незалежності України від «старшого російського брата-комуніста» у Теклівці у 1992 році прихожани організували і зареєстрували свою окрему православну общину. Згодом, у 1999 році, було закладено перший камінь під будівництво нового Храму в селі. Нова місцева влада всяко сприяла цьому.

Ініціатором і основним меценатом будівництва Храму в Теклівці є виходець із цього села Василь Михайлович Боровський. Новозбудований Храм – це дарунок пам'яті батьків, його дарунок односельцям. Допомагали у будівництві нової церкви керівники місцевого приватного підприємства Віктор Пацьора, Іван Палій та ін.

Сім'я Боровських – Василь Михайлович, його дружина Тетяна, дочка Олеся та син Василь

Василь Боровський (зліва) разом із сестрами Надією, Валентиною і Галиною, матір'ю Афією, якій виповнилося 86 років, братом Михайлом у материнській хаті.

Варто уваги те, що теклівчани усе життя пам'ятали і пам'ятають чиє ім'я носила

Макарій, Митрополит Вінницький і Могилів-Подільський

їхня стара, повалена радянською владою, церква.

При освяченні новозбудованого Храму в Теклівці, яке відбулося у 2006 році за участі митрополита Вінницького і Могилів-Подільського блаженнішого Макарія, який провів у новому Храмі Святкову Літургію, Храм названо на честь Різдва Пресвятої Богородиці, як називалась і колишня церква.

Нова Святиня в Теклівці вражає усіх прихожан своєю красою, тут відбувається духовне збагачення та відродження всього доброго, яке колишньою владою постійно знищувалося.

Теклівчани дякують Господу Богу за те, що вони дочекалися таки, коли у своєму селі постала така смілива, величава красуня – церква.

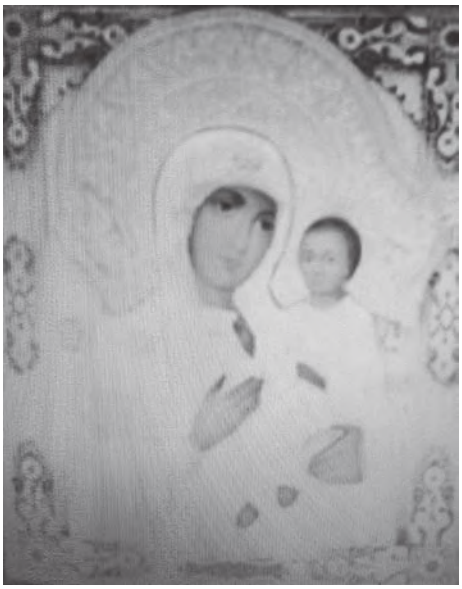

Церква побудована хрестоподібно. Це можна побачити і зовні, і зсередини. З першого погляду вона виглядає легкою і стрункою, здається, що вона тільки но виросла просто на очах. А зовнішнє покриття посилює це враження. Своєю голубою фарбою церква ніби поєднується з блакитним небом... Такою автор побачив церкву зовні.

Коли переступаєш поріг головної зали церкви, то складається враження, що потрапляєш у саме Царство Небесне… З усіх сторін на нас споглядають очі Святих з ікон, ніби зазираючи кожному прямо в душу. Особливо трепетно відчуває себе кожен

прихожанин перед іконою Святої Матері Божої.

Ікона Пресвятої Богородиці являється головною Святинею Храму. Цікавою є її історія. Теклівські старожили розповідають, що Іверська ікона Пресвятої Богородиці була виготовлена монахами з гори Афон та передана для духовного покрову села. Але, хто привіз її достеменно невідомо. Кажуть вона була ще в старому дерев'яному храмі, а після його руйнування, зберігалась у домівці віруючих. Після відкриття нової церкви невідома жінка принесла та залишила Святиню у Храмі. Ікона була зовсім темною, не було видно ликів ні Спасителя, ні Божої Матері, лише одна пожовкла від часу риза. У 2014 році під час реконструкції храму люди помітили, що вона стала світлішати, почали проявлятися риси облич. З часом повністю оновився лик Пресвятої Богородиці та Спасителя, їхнє зображення в цілому.

Про це чудо було повідомлено правлячого архієрея митрополита Могилів-Подільського та Шаргородського Агапіта. Владика благословив виготовити кіот та вшановувати ікону як

Могилів-Подільський і Шаргородський Митрополит Агапіт

місцеву Святиню. Дні пам'яті її в обителі відзначають 26 жовтня та на Радоницю після Пасхи. В ці дні багато паломників приїздять приклонитися до Святині та побути на Святій Літургії, яку очолює правлячий архієрей митрополит Агапіт.

Праворуч при вході до зали – місце скарбника церкви, обов'язки якого, а також ведення діловодства, виконує (2024р.) Тетяна Іванівна Повх.

Далі у поле зору присутніх потрапляють ікони. Їх у Храмі налічується десятки! І кожна ікона – це витвір людського мистецтва! Кидаються у вічі Частки мощей Святої Великомучениці Варвари. Святій Великомученици Варварі дана від Бога особлива благодать рятувати від несподіваної і насильницької смерті, від мору, інших раптових лих. Їй моляться, щоб отримати мирну християнську кончину.

Свята Великомученица Варвара зображена в розкішній одежі з короною на голові. Її зображення строге й праведне. Воно відкрите й чесне, але не без милосердя. Погляд її викликає у прихожанина особисту гідність.

Ікона «Свята великомученица Варвара»

В правій руці у неї Чаша для причастя, у лівій – молитва до Господа Вседержителя.

На іконі Варвара – єдина Свята, яка має право тримати Чашу, до якої ніхто більше не торкається, крім священника.

Народ пам'ятає, коли у XVIII столітті Київ і сусідні держави охопила страшна епідемія чуми. Люди, котрі відвідали тоді Михайлівський Золотоверхий Собор у Києві і молилися біля мощів Святої Варвари, відчули на собі чудотворну дію Святої! Із всіх, хто відвідав Собор, не помер ніхто, ні одна людина!

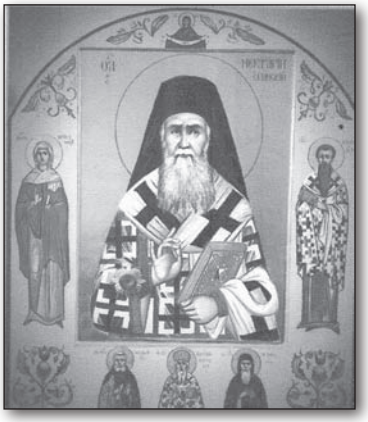
Люди з тих пір почали звертатися до Святої Великомучениці Варвари по допомогу в біді, бо впевнені, що Свята Варвара почує їх і допоможе.

Рятували і оберігали мощі Святої Великомучениці Варвари у Золотоверхому Свято-Михайлівському Соборі і під час Революції Гідності у 2014 році, коли вкотре наш народ піднявся на повстання. Тоді промосковські сили вогнем хотіли його придушити. В той час загинуло багато Героїв Небесної Сотні.

Милують око відвідувача майстерно виконані художником давні святі ікони. Ікона з часткою мощей Святителя Іоанна (Максимовича), архієпископа Шанхайського і Сан-Франциського чудотворця. Безнадійно хворі люди моляться Іоанну Шанхайському і просять зцілення.

Усіх ікон у Теклівському Храмі і не злічити. Автор звертає увагу на окремі, найважливіші.

Ікона з часткою мощів Святителя Миколая архієпископа Мир Лікійських, чудотворця. Свята Церква прославляє Миколая Чудотворця як мудрого правителя, швидкого помічника усім, хто опинився в біді та скорботах. Усе життя Чудотворця було позначено любов'ю до ближнього. Навіть смерть не перервала його благодатних справ, його чудеса звершаються повсякчас. І нині він приходить до тих, хто призиває його допомогти і захисту від біди. Чудес його не злічити.

До ікони Святих Петра і Февронії завжди звертаються з молитвою наречені, які вперше створюють сім'ю. Святі благовірні князі Петро і Февронія шануються Православною церквою як покро-

вителі християнського шлюбу. Саме їм моляться про зміцнення подружніх уз, про досягнення сімейного щастя. Вони поставлені в один ряд з апостолами і мучениками, та іншими великими Святими.

Останнім часом серед людей поширені онкологічні захворювання та інші важко виліковні хвороби. А тому православний світ часто звертається з молитвами до Святителя Нектарія. Є така рідкісна ікона у Теклівському Храмі. Ікона з часткою мощів Святителя Нектарія, митрополита Егінського, Пентапольського чудотворця.

Святитель і Чудотворець Нектарій Егінський особливо шанується як помічник у лікуванні ракових захворювань. Також йому моляться про позбавлення від одержимості, при паралічі та інших важких хворобах. Відомо також, що Святитель Нектарій допомагає людям в матеріальних труднощах.

Шанобливо зберігаються в Храмі мощі немовлят чоловічої статі, вбитих Іродом задля того, щоб позбутися свого суперника – Сина Божого. Але це йому не вдалося. Замордовані діти стали першими мучениками за Христа.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці завжди була і є тепер центром духовної культури на селі. З 2020 року Храм носить статус жіночого Монастиря. Сюди звідусіль прибувають паломники: з Лозової, Конатковець, Білян, Будного, Плебанівки, Шаргорода та інших сіл.

І біжать у село стежки і дороги,
Там Божії Храми всіх ждуть.
До нашого Бога, єдиного Бога,
Народи, як води, пливуть…

Тут здійснюється найважливіше, наймудріше дійство –

звернення до Всевишнього, який завжди всіх чує і всім допомагає.

Церковний хор на фоні іконостасу

Коли вперше заходиш до зали Монастиря, то найбільше, що кидається у вічі усім присутнім і відвідувачам Храму – високомистецький витвір із дерева дуже витонченої роботи Іконостас. Він двоярусний, на ньому міститься багато ікон, усі вони виконані олійними фарбами. Розпис іконостаса робив відомий професійний художник, уродженець села Лозова Григорій Завірюха. Сам же іконостас сяє позолотою і вражає усіх своєю красою.

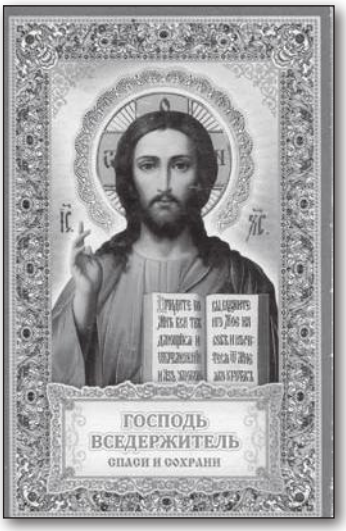

У першому ярусі іконостасу посередині розміщені Царські врата, уставлені іконами чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луки й Іоанна. У другому ярусі іконостаса – ікона Царя Слави. Над Царськими Вратами – Храмова ікона, копія Почаївської Божої Матері.

Храмова ікона для віруючих стала маленьким світлим острівцем, до якого масово стікаються теклівські прочани і прихожани з інших сіл.

Привратницькі південні дияконські врата праворуч прикрашені іконою Архистратига Божого Михаїла, північні врата ліворуч – іконою Архистратига Божого Гавриїла. З правого боку дияко-

ських воріт красується ікона Спасителя нашого Ісуса Христа, який чекає нас тут усіх. З лівого боку воріт своїм лагідним поглядом зустрічає ікона Божої Матері.

Місце для церковного хору – нижній крилос церкви, звідки ведуться проповіді та линуть церковні піснеспіви, встановлено так, щоб зала церкви була більшою, просторішою.

Із перших і до останніх хвилин перебування у Храмі дух захоплює багатством живопису. Колорит з перевагою кольору салату і блакиті викликають в душі містичні відчуття перенесення з Храму на небеса... Це відчуття підсилює надзвичайно гармонійний спів церковного хору, в якому беруть участь теклівські жінки. Серед них: Тетяна Іванівна Повх, виконувач обовязків дяка псаломщиця Валентина Миколаївна Пічкур, Оксана Петрівна Ясинецька, Оксана Григорівна Федчук, старшого віку Марія Завірюха та інші. Особливо це відчуття піднесення і благодаті відчувається тоді, коли мелодійний і душевразливий спів хористів тихо лине по залу церкви на фоні звуків церковних дзвонів під час молитви «Вірую...» Обов'язки старости виконує Повх Василь Іванович. Село добре пам'ятає півчих старшого віку. Серед них: Євгенія Гончар, Марія Слюсар, Ганна Лесь, Галина Яворська та інші. Старожили села згадують про те, хто і коли в селі організував церковний хор. Церкви в селі ще не було, а Леонід Нідзельський (зав.клубом) уже організував хор. Це був 1999 рік.

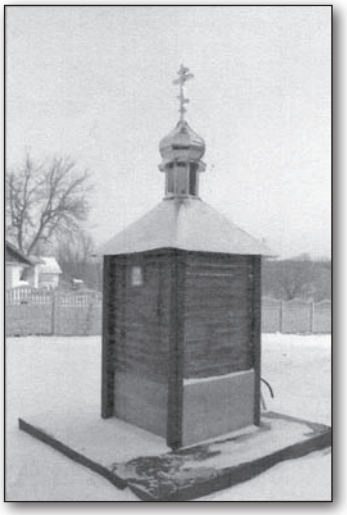
Духовне задоволення стає насправді повноцінним, коли потрапляєш у гарно облаштований Храм з його інтер'єром, де ли-

нуть мелодії церковних хорів. На душі прихожан стає спокійно і, разом з тим, зворушливо від того, що мелодії ці виконують свої ж таки, теклівські жінки.

Велику організаторську роботу при будівництві церкви проводили перший настоятель новоствореної парафії протоієрей Володимир Коваль, тодішній староста Храму Василь Магдалюк. Згодом продовжили їхню роботу настоятелі протоієрей Михайло Кушнір, протоієрей Василь Шокот.

Релігія – це невід'ємна частка життя наших людей усіх поколінь. На жаль, були роки, коли церква була в забутті. Це сталося тоді, коли ленінський лозунг «Релігія – опіум народу» радянська влада оголосила чи не найважливішим своїм досягненням. А насправді **опіумом для народу стала сама влада.**

Слава Богу, настали часи, коли до церкви спокійно ідуть і малі, і дорослі, і керівники, і рядові, і вчителі, і студенти. У храмах прихожани постійно набираються культури, свідомості, задоволення духовного. Повчальні проповіді наставника отця

Криниця біля монастиря

Святий великомученик і цілитель Пантелеймон

Миколая, застерігають прихожан від необдуманих дій.

Прихожани Теклівки дякують Богу за те, що у 2014 році дав їм доброго і хазяйновитого настоятеля ієромонаха, а тепер архімандрита Нектарія (Микола Канчій). За його ініціативи при Храмі ведуться будівельні та ремонтні роботи для жителів

жіночого Монастиря, у 2016 році біля Храму викопано криницю з великим запасом цілющої води. В тому ж таки 2016 році,

При відкритті та освяченні церкви були присутні керівники села, голова Шаргородської райадміністрації Китасюк О. І. 2006 рік

Фото на згадку. 2019 р.

26 жовтня ця криниця була освячена Митрополитом Агапітом.

На даний час (2024 р.) жіночий Монастир Різдва Пресвятої Богородиці постійно оновлюється і облаштовується. Сюди у 2022 році паломниками привезено з гори Афон ікону Святого мученика Пантелеймона. Святий Пантелеймон являється цілителем усіх хвороб і прихожани Монастиря постійно моляться

йому і просять допомоги. А хто з вірою і щирістю молиться – тим Цілитель Пантелеймон обов'язково допомагає.

З пори заснування на Подільських землях православних єпархій церква приносила людям, крім душевного спокою від покаянь та молитов, ще й повноту задоволення від почутих слів про всі премудрості нашого Творця ще з пори її заснування.

На протязі всього часу і особливо після 1991 року, коли Україна стала державою, незалежною від московщини і комуністичних ідолів, Теклівський Храм Різдва Пресвятої Богородиці вносить свою вагому частку до культурного життя на селі.

У нічну пору йдемо освячувати пасху

Зліва направо: Василь Боровський, Олег Китасюк з дружиною Наталією. 2006 рік.

Про тих, хто дарує життя

«Раз добром зігріте серце –
вік не прохолоне».

Т. Г. Шевченко

Для кожної людини здоров'я – найбільший дар природи. Його потрібно підтримувати й берегти, своєчасно отримувати кваліфіковану медичну допомогу.

До XX століття у Лозові і Теклівці не було ні кваліфікованих лікарів, ні фельдшерів, ні акушерів. Але серед мешканців села були люди, які цікавились медициною, мали певні знання для лікування народними методами простудних захворювань, вправлення вивихів (костоправи), бабки – повитухи на дому приймали пологи, шептухи щось вимовляли, тощо.

Не було в Лозові і Теклівці справжніх медиків і на початку XX століття. Але коли у нашому краї у 20-х роках поширилися небезпечні інфекційні захворювання (чума, холера, тиф та ін.), від яких помирало багато людей, нова влада стала приділяти серйозну увагу медичному обслуговуванню населення. Особливо ця увага зросла у 30-х роках минулого століття, коли в Шаргороді, Джурині, Мурафі були відкриті лікарні, котрі були більшменш укомплектовані спеціалістами. У Шаргороді з 1938 року почали діяти навіть спеціальні курси медсестер, після закінчення яких уже навчені медсестри направлялися по селах району, області. Населення мало змогу отримувати більш кваліфіковану медичну допомогу. Проводилась профілактика захворювань, робилися щеплення від різних хвороб.

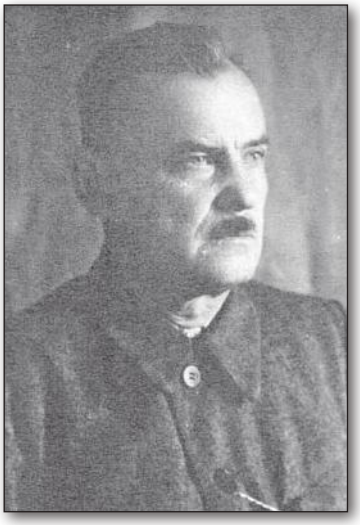
Слід зазначити також, що багато таких курсантів – медсестер після закінчення курсів у Шаргороді, на початку війни у 1941 році були мобілізовані на фронт або у окремі військові госпіталі чи госпітальні поїзди. Деякі залишалися працювати вдома. Серед таких була **Байда Надія Митрофанівна**, яка народилася 1924 року в с. Лозова. Закінчила у своєму селі 7 класів і поступила на навчання у школу медсестер у Шаргороді. Після закінчення медичної школи вона отримала направлення на

Байда
Надія Митрофанівна

роботу медичною сестрою у своє село Лозову. Це був 1940 рік. Працювала двадцятирічна Надія в селі і у роки окупації, надаючи посильну допомогу односельцям. Працювати доводилось у надважких умовах, адже медикаментів вкрай не вистачало.

Така ж доля склалася й у **Олександра Тижневого**, який у 20-річному віці з дипломом медика відбув на фронт. З часом Олександр зустрів свою половинку – учительку Сашу. Вони покохали одне одного і згодом одружилися.

Військовий фельдшер Тижневий Олександр Васильович. Фото 1950 р.

Після закінчення війни Тижневі Олександр і Олександра Сильвестрівна були направлені на роботу в Лозову. Вона – у школу, а він – у ФАП. Фельдшерський пункт містився у звичайній сільській порожній хатині (тепер вул.Миру). В одній половині хати містився ФАП, у другій – пологове відділення. До штату ФАП входили:

- фельдшер Тижневий Олександр;
- санітарка Баць Надія Терентіївна;
- медсестра-акушерка Байда Надія Митрофанівна.

У надто важких умовах працювали фельдшер і акушерка. Але якщо людині була потрібна перша медична допомога, то цей зовні рослий, але надзвичайно чуйний і турботливий фельдшер Тижневий ніколи в житті не відмовив при зверненні пацієнтів – чи то глухої ночі, чи то вихідного дня, чи святкового, взимку снігами, а влітку – болотами по бездоріжжю, він йшов на виклик.

Акушерка Надія Митрофанівна стала для багатьох жите-

Гренчак Галина Павлівна

Пащук Іван Кирилович, 1918 р. н.

лів села другою матір'ю. Хтось порахував, що за свої 40 років праці в Лозові вона прийняла пологи понад 1000 разів! Воно й зрозуміло – у післявоєнні роки в селі народжувалось по 30-40 дітей на рік. І майже всі діти виживали і були здоровими.

Коли Надія Митрофанівна досягла пенсійного віку, вона залишила роботу, передавши обов'язки акушерки місцевій молодій дівчині **Гренчак Галині Павлівні**. Разом із Надією Митрофанівною певний час працювала медсестрою **Алла Опанасівна Кисіль**, адже село було багате на населення, роботи медикам було достатньо.

Білозор Василь Павлович

Медики, їх ще називають «люди в білих халатах» – це люди, які і вдень, і вночі, в будь-яких умовах стоять на варті здоров'я людей. Цю професію обирають за покликом душі. Тільки людина з великим серцем здатна присвятити своє життя медицині, віддати всі свої знання та всі свої сили благородній справі – збереженню здоров'я та спасінню життя інших.

До таких людей відносилися і О.Тижневий, і І.Пащук, і Надія Байда, і Алла Кисіль. Варто згадати про роботу нашого завідуючого ФАПом **Білозора Василя Павловича**, який працював в

селі з 20.03.1968 року по 01.12.1999 року. Василь Павлович – лікар від Бога, так називали його лозівчани. Він був висококваліфікованим спеціалістом, професіоналом і фахівцем. Немає в селі жодної родини, яка б не зверталася за допомогою до нього. І вдень, і вночі, і в дощ, і в заметіль Василь Павлович з валізкою в руках біг до людей на допомогу, рятував їхнє життя і здоров'я, за що селяни безмежно вдячні цій прекрасній, мудрій та чуйній Людині. Своєю посмішкою, поглядом Василь Павлович міг підтримати й підбадьорити і дорослого, і дитину.

Байда Надія Андріївна

Разом з Василем Павловичем працювали віддані своїй справі медики:

• вище згадувана **Байда Надія Митрофанівна** (1942 – 1977 роки роботи), спочатку вона була акушерка колгоспного пологового будинку, пізніше – акушерка ФАПу;

• **Гренчак Галина Павлівна** (1973 – 1997 роки роботи), спочатку працювала патронажною медсестрою, пізніше – акушеркою ФАПу;

• **Байда Надія Андріївна** (1968 – 1996 роки роботи), патронажна медсестра і акушерка.

І Надія Андріївна, і Галина Павлівна, і Надія Митрофанівна були безвідмовні, завжди йшли назустріч людям. Коли б хто не звернувся до них за допомогою, навіть в неробочий час, вони залишали домашні справи і йшли на допомогу хворим. Могли до ночі сидіти біля хворого, аби тільки допомогти. Вони відповідально лікували і дорослих, і дітей. Почуття відповідальності у наших медиків було на найвищому рівні!

Джулепа Ніна Миколаївна

Після виходу Надії Андріївни на пен-

сію, її замінила **Джулепа Ніна Миколаївна** (1997 – 2007 роки роботи), яка теж працювала на посаді патронажної медсестри ФАПу. Коли Ніна Миколаївна прийшла працювати в рідне село, в неї вже був чималий досвід роботи, так як до цього вона працювала медичною сестрою хірургічного відділення Шаргородської ЦРЛ (1978 – 1993 роки роботи), а пізніше – медсестрою місцевої школи (1993 – 1997 роки роботи). І де б Ніна Миколаївна не працювала, вона з великою відповідальністю відносилась до своєї роботи, відзначалася толерантністю, пунктуальністю, чуйністю, повагою до людей, чудовим знанням своєї справи.

Завдяки турботі та професійній згуртованості колективу ФАПУ у лозівчан з'являлася віра та надія на одужання. І це – найголовніше!

Слід відмітити, що ФАП завжди сяяв ідеальною чистотою, блиском, білосніжністю халатів і шапочок. А забезпечували все це сумлінні трудівниці – санітарки:

Баць Надія Терентіївна,
Ясинецька Ганна Василівна,
Тиховська Галина Федорівна,
Ясинецька Ганна Стахівна,
Смеречинська Галина Броніславівна,
Байда Галина Василівна та інші.

Лозівчани пишаються й гордяться своїми медичними працівниками, їхніми талантами, вмінням їх рук, а головне – їх чуйними серцями.

Лозова пам'ятає добрі справи фельдшерів О.Тижневого, В.Білозора, Надії Байди. Це вони майже з нуля створили у Лозові систему охорони здоров'я, довели її до досконалості і вона досі не щезла серед безкінечних руйнацій, реформ і перебудов. За їхньої ініціативи в селі було побудовано окремий будинок ФАПу. Тижневий Олександр і Надія Митрофанівна для Лозової – це своєрідний кордон між медициною, як наукою і практикою та шептухами і повитухами…

Сьогодні добрі справи талановитих медиків у Лозові продовжує Лариса Василівна Струк-Гушан.

На фото в центрі Лариса Гушан, зліва від неї головний лікар РЦПМСД Петро Чад, праворуч голова РДА Микола Слободянюк під час нагородження Лариси Василівни Дипломом із врученням сертифікату на придбання нового обладнання. 2012 рік

* * *

Понад два десятки років медичний працівник є обов'язковим по штату при Лозівській середній школі. Цю посаду займає

Бешлега Лідія Петрівна – досвідчений медичний працівник, з 1982 по 1984 роки працювала завідуючою ФАП с.Теклівки, з 1984 по 1992 роки – медична сестра Шаргородської поліклініки, з 1992 року по сьогодні – соціальний працівник села Лозової. Паралельно з 2002 року по сьогодні – медична сестра місцевої гімназії. Здібна, беручка, енергійна, професіонал своєї справи. Лідія Петрівна добре знає дітей школи, дбає про їх здоров'я, вміло надає медичну допомогу учням, знаходить «ключик» до кожної дитини.

А як вправно вона надає допомогу людям похилого віку, знаходить час, щоб кожного відвідати, розважити, підтримати. Як промінчик сонця, Лідія Петрівна зігріває своїх односельчан. Вона безвідмовна, кожного уважно вислухає, підтримає, полікує. І вдень, і вночі наша сестричка прибіжить на допомогу, коли це потрібно.

А якою хорошою мамою і бабусею є Лідія Петрівна. Як би важко їй не було, особливо зараз, коли її син Олександр і зять Юрій захищають нашу Батьківщину, вона знаходить час, щоб займатися вихованням онучок Крістіни й Кароліни, допомагає їм у навчанні. Вона – активний учасник ансамблю «Лозівчанка» місцевого Будинку культури.

Шана і честь цій незвичайній жінці.

Своє плідне життя присвятили медицині чимало колишніх мешканців Лозової і Теклівки. Серед них:

Марценюк Ніна Пилипівна, 1948 р.н.
Марценюк Галина Пилипівна, 1952 р.н.
Добрянський Віктор Володимирович, 1952 р.н.
Гуліда Михайло Іванович, 1944 р.н.
Фаландиш Володимир Петрович, 1951 р.н.
Пустовий Василь Петрович, 1954 р.н.
Пустовий Володимир Петрович
Харитонов Вячеслав Григорович, 1962 р.н.
Гаврилюк Василь Васильович, 1960 р.н., його брати Віктор, Олександр, Анатолій, Вячеслав та сестра Людмила
Боровський Леонід Іванович, 1950 р.н.
Боровська Галина Іванівна, 1948 р.н.
Янишен Василь Васильович, 1948 р.н.
Костур Іван Васильович, 1942 р.н.
Боровський Ростислав Васильович, 1958 р.н.
Боровський Богдан Ростиславович, 1982 р.н.
Джулепа Наталя Анатоліївна
Данилюк Микола Григорович, 1956 р.н.
Данилюк Андрій Григорович,
Джулепа Ольга Олександрівна
Меєр Максим Володимирович, 1985 р.н.
Коваль Ярослав Станіславович, 1996 р.н.

Ільчак Альона Олександрівна, 1994 р.н.
Вернюк Альона Володимирівна, 1981 р.н.
Рудик Володимир Петрович, 1979 р.н.
Троян Наталя Василівна, 1961 р.н.
Бак Лілія Вікторівна, 1999 р.н.
Гаврилюк Олена Михайлівна, 1980 р.н.
Добрянський Анатолій Володимирович, 1960 р.н.
Шендерук Оксана Петрівна, 1980 р.н. та інші.

Життєві шляхи їхні стали різними, але вони чесно і добросовісно виконували чи виконують дану ними клятву Гіпократа – бережуть здоров'я людей.

Лозівчани по праву гордяться своїми земляками і бажають їм частіше бувати на землі, де проріс корінь роду їх – у Лозові та Теклівці.

Гаврилюк
Василь Васильович

Фаландиш
Володимир Петрович

Харитонов
Вячеслав Григорович

Боровський
Ростислав Васильович

Боровський
Богдан Ростиславович

Пустовий
Володимир Петрович

Дещо про теклівських медиків

Спогади старожилів Теклівки про медицину на селі сягають у далекі довоєнні 20-40-ві роки. Люди хворіли часто, а лікаря в селі не було. Тому хворих возили кіньми в сусіднє село Біляни, де був відомий в нашій окрузі фельдшер на прізвище Рябий. Возили туди і лозівських хворих.

Вже у важкі післявоєнні 50-ті роки влада відкрила в селі фельдшерсько-акушерський пункт. А після 1945 року хворі лікувалися або самотужки, або ще возили таких у Лозову, у Біляни, деяких – в Шаргород.

Медицина у Теклівці запрацювала по справжньому лише після приєднання Теклівки до Лозової, коли в селі було відкрито фельдшерсько-акушерський пункт. Знаходився він спочатку у простій селянській хаті на дві половини (хата була вільною після розкуркулення селян). Завідуючою ФАПом стала медик по спеціальності **Ганна Тимофіївна Капінос.**

Згодом на кошти колгоспу в селі було побудовано приміщення, теж на дві кімнати, де й містився ФАП.

Ганні Тимофіївні допомагала в роботі беззмінна санітарка Ганя Кавецька. Слід відмітити, що під час їхньої роботи приміщення ФАПу завжди було у чудовому стані. Скрізь – і всередині, і на подвір'ї підтримувався ідеальний порядок. За час роботи у медичному пункті Ганна Тимофіївна зарекомендувала себе грамотною, добросовісною, кваліфікованою працівницею. Свою роботу, як на посаді фельдшера, так і завідуючої ФАПом, вона виконувала відповідально та на високому професіональному рівні. А тому користувалася заслуженою повагою серед хворих та колег по роботі. Старожили села і до сьогодні (2024р.) згадують Капінос Ганну Тимофіївну добрими та лагідними словами. Майже 40 років віддала Ганна Тимофіївна служінню людям, як медичний працівник, у Теклівці!

А коли у Теклівці при голові колгоспу «Прогрес» Германюкові А.О. було побудовано новий просторий адміністративний будинок, фельдшерсько-акушерський пункт перевели у

новозбудоване приміщення. Там працювали медиками у свій час фельдшер Міша (з Шаргорода), Лідія Петрівна Бешлега (1982 – 1984 рр.). Але найбільше років праці у Теклівському ФАПі віддала **Марія Василівна Купренюк**. При ній, як при завідуючій ФАПом, на кошти колгоспу та на кошти районної лікарні було закуплено і встановлено багато потрібного для сільського населення медичного обладнання.

У зв'язку з виходом на пенсію Марія Василівна передала свої обов'язки медичного працівника новопризначеній молодій випускниці Гайсинського медичного училища, місцевій жительці **Ясинецькій Альоні Валентинівні**. Це був дуже нелегкий для села і для країни в цілому 1993 рік – рік перебудов.

Але як би важко не було, робота медичного працівника у нашому суспільстві завжди була, є і буде важливою і необхідною. Кожен з нас розуміє: здоров'я суспільства залежить від професійності, порядності й душевної доброти людей в білих халатах. Кажуть: здоров'я – то скарб нації, на варті якого стоять медики.

Ясинецька Альона Валентинівна

Таку відповідальну варту несла у Теклівці у перші роки незалежності нашої держави Україна молода й енергійна медсестра Ясинецька Альона Валентинівна. Вона була і завідуючою ФАПом, і медсестрою, і патронажною сестрою. В обов'язки Альони Валентинівни входило охорона здоров'я і дітей, і дорослих. А ще вона відповідала за здоров'я вагітних жінок в селі, яких вона вела аж до відправки у районне пологове відділення.

Гарними словами згадують люди Теклівки колишню медсестру Ясинецьку А.В. Але, на жаль, склалося так, що Теклівка зовсім збідніла на людей і тому, як кажуть, стала не перспективною. В результаті фельдшерсько-акушерський пункт в селі Теклівка у 2021 році було закрито. Як казав колись один відомий політик: «Маємо те, що маємо…»

Про торгівлю в Лозові

Кожна людина знайома із словом «торгівля». Людство ще здавна займалося обміном товарами або, прицінюючись, міняли товар на різні грошові одиниці, що й називається торгівлею.

В Лозові здавна існує місце, де люди мали можливість купувати або продавати. Збереглося воно й донині. Уся торгівля, в основному, відбувалася в центрі села. В минулому тут, на місці, де тепер побудований універмаг, знаходились різні торгові магазини. Лозівчани й досі пам'ятають свій «сільмаг», де торгували у свій час Людмила Бажан, Антоніна Тарнавська, Раїса Крива та ін.

Популярним серед населення був сільський господарський магазин і магазин кооперативної торгівлі, де довгий час працювали Володимир Добрянський, Ольга Ануфрієва та ін. Добре пам'ятають жителі села і заготівельний пункт, в якому працював Петро Мерзенюк.

У промтоварному магазині, що належав також до Шаргородського сільпо, багато років працювали продавцями Ніна Ковальська, Анастасія Ануфрієва, у теклівському магазині – Ганна Данилівна Нідзельська.

Великою популярністю у Лозові користувалася, як у народі й донині називають селяни те приміщення, чайна. Чоловіки на

пиво, в основному, ходили в чайну. Там довгий час працювали Костур Ганна Якимівна, Садова Марина Петрівна, Лідія Парамонова та ін.

Магазин у Теклівці

Але, на жаль, із розпадом колишньої держави СРСР, розпалося й Шаргородське сільське споживче товариство, до якого належав торгівельний комплекс Лозової. Сьогодні цей заклад орендує і там працює Ольга Володимирівна Короп. Її попередницею і власницею була Куйбіда Олена Яківна. Іншим магазином володіє і торгує в ньому Сергій Шкварук.

Теклівських селян обслуговували і обслуговують тепер місцеві жіночки Надія Безпалько, Галина Повх, Тамара Безпалько, Наталя Дідик. Вони працюють в магазині, власником якого, на даний час, є Владислав Палій.

Не зважаючи на те, що робота Шаргородського споживчого товариства (сільпо), до якого належали лозівські і теклівські магазини, значно занепала, торгівля в селах все таки живе.

В теперішній час у Лозові розміщується два торгівельних об'єкти. Але, на жаль, принцип їхньої роботи базується на «купив – продав». Та серед торгового бізнесу у селі особливу увагу привертав раніше до себе лозівський ринок. Виник він за ініціативи самих жителів і за сприяння сільської ради ще у далекому 1996 році. Встановили лозівчани і базарний день – середу.

І старим, і малим подобався в Лозові день тижня середа. В цей день щотижня з тієї пори на торговій площі посеред села відбувалася ярмарка. Виникла вона у 1996 році стихійно, але дуже вдало. Сюди кожної середи поспішали лозівчани, а також жителі сусідніх сіл. Одні – щоб придбати одяг, взуття чи інші речі, запастися деякими необхідними продуктами. Інші – щоб збути якийсь товар. Були й такі, котрі йшли сюди, щоб просто подивитись, зустрітися з людьми, погомоніти про те, про се… Обмінятися новинами, переказати комусь про якусь подію, що вже відбулася або має статися. Адже немає такого кутка в селі, щоб на протязі тижня там не трапилася якась подія. В когось захворіла корова, в іншого – злодій заліз у погріб, а в того «заказалося» весілля чи, може, спершу родини…

Нічого в селі не втаїти, та й не стараються селяни це робити. Зустрівшись тут, на ярмарку, першою справою кожного було почути чи розказати новини. Проходячи повз палатки продавців, які розташовувались зі своїм крамом просто на землі, можна було завжди почути жваві розмови.

Останнім часом лозівчани рідше стали відвідувати базар у селі через те, що робота торгових точок у селі значно покращилася. Дехто вважає за краще базарувати у Шаргороді. Але думка про базар в селі поєднується із добрими спогадами. Бо всі, хто залишає сільську площу в центрі села після ярмарки, розходяться з надією, що в наступну середу вони знову зустрінуться тут.

Поштове відділення в Лозові

Майже 75 років жителі Лозової користувалися послугами поштового зв'язку, відправляючи листи, телеграми, поштові перекази, передплачуючи і отримуючи улюблені газети і журнали. Через відділення зв'язку пенсіонери Лозової і Теклівки регулярно отримують пенсію, а тепер і субсидію.

Сюди ж було проведено телефонний зв'язок. Поява їх і була першою ознакою функціонування передачі інформації між окремими об'єктами та населеними пунктами за допомогою електрозв'язку.

Слід відмітити і пам'ятати, що перші листи через пошту в Лозові з'явилися ще у роки Імперіалістичної війни. На конвертах листів солдатів царської армії до своїх рідних стоять штампи, датовані 1914-1916 роками. Листи сортували працівники станції Ярошенка і передавали через посильного по селах Шаргородської волості, до якої входили села Лозова і Теклівка. Працівник станції у ролі посильного працював на кілька сіл. Такий метод поштового зв'язку поширювався і на початку існування радянської влади.

У перші роки радянської влади (1920-1930 р.р.) у Лозові газети і журнали отримували лише окремі особи - керівники установ, вчитель, фельдшер та ін. В селі діяв телефонний зв'язок між невеликою кількістю телефонних номерів, які були в конторі колгоспу та в окремих керівників села.

У 60-х роках минулого століття в Лозові встановлено місцевий радіовузол. Майже 600 домівок селян були радіофіковаными. На жаль, природна стихія, що пронеслася нашим краєм у 2000-му році, своїм обледенінням знищила такий зручний для місцевої влади і населення вид зв'язку, як радіомовлення. У 1961 році в Лозові було встановлено автоматичну телефонну станцію (АТС) на 50 номерів. Жителі села нарешті змогли самостійно, без комутатора, телефонувати до райцентру та до інших міст країни.

60-80-ті роки минулого століття стали для лозівчан насиченими і перенасиченими усіма видами поштових послуг

(листи, посилки, грошові перекази, різні кореспонденції, телеграми та інше).

В обов'язки листоноші входили: доставка газет, журналів, листів, вітальних листівок, телеграм, пенсій, проведення підписки на періодичні видання, забезпечення умов для міжміських телефонних переговорів. Оскільки на все село в той час було мало телефонів (сільрада, колгосп і пошта), то остання була ще й переговорним пунктом, який мав працювати цілодобово. Бували випадки, коли треба було вночі йти, відкривати пошту, чекати, доки триватимуть переговори. Та найбільше люди спілкувалися між собою за допомогою листів, вітальних листівок. Особливо багато їх було у передсвяткові дні Нового року і 8 Березня.

У тих роках штат працівників Лозівського поштового відділення зв'язку нараховував 4 одиниці. Для теперішньої молоді слід зазначити, що мобільних телефонів та інтернету тоді зовсім не було, доводилось користуватися послугами поштового відділення зв'язку.

Різної кореспонденції до Лозової надходило і виходило дуже багато. Так, наприклад, лише за 1974 рік відділенням зв'язку було прийнято і відправлено листів понад 200 тисяч штук, поштових грошових переказів - 1800, примірників газет та журналів в село за рік надходило понад півмільйона! Біля 20 тис.штук посилок, бандеролей та ін. Бувало, що в один день в одну хату приходило по 10-15 листівок, кілька листів і кілька газет.

В кінці кожного року у відділенні проводилася підписка на газети та журнали на наступний рік. Для цього листоношам доводився план-ліміт... Спочатку три примірники на двір, потім - п'ять. І люди виписували різні радянські видання. Вважалося, що у Радянському Союзі найбільше у світі люди читали газет та журналів. В державі, де правили комуністи, велася величезна виховна ідеологічна робота серед населення різними способами через газети, журнали, радіо, телебачення, кіно, театри, клуби, бібліотеки, школи, вищі навчальні заклади та ін. Однак туалетного паперу в країні майже не було... Найбільшим попитом користувалися журнали: «Радянська жінка», «Крестьянка», «Работница», «Огонек», «Малятко», «Барвінок» і обов'язково гумористичний журнал «Перець».

Щодо газет, то багато хто з жителів села виписували такі видання: «Вінницька правда», «Сільські вісті», «Труд», «Известия», «Правда», «Комсомольская правда», «Комсомольське плем'я», дитячі газети «Зірка», «Піонерська правда» та ін. А районну газету «Комунар» читали майже всі. Та якщо план по підписці не виконувався, листоноші виписували їх собі... За виконання плану працівники відділення отримували подяки, іноді премії. Листоношам часто приходилось усю свою кореспонденцію забирати до свого дому і, розмістившись на долівці, сортувати, складати по порядку все по вулицях і домогосподарствах.

Раніше доставляли пошту в село п'ять разів на тиждень. Старожили розповідають, що сумка листоноші з пресою важила до сорока кілограмів. Доводилось ділити кореспонденцію на 2-3 частини. Поштових скриньок з початку роботи відділення у дворах не було. Доводилось листоноші заходити у кожен дім, щоб залишити кореспонденцію.

Працювати доводилось цілий рік без відпустки. За невикористану відпустку виплачували додаткову платню.

Старожили села і досі нагадують кращих працівників Лозівського відділення зв'язку. Серед них: листоноші Чайна Надія Яківна, Пустова Ніна Григорівна, Ясинецька Олена Костянтинівна, Ковалишина Ганна Вікторівна, Кокиза Валентина та ін. У Теклівці Іван Боровський, Максим Яворський.

Згадують старожили села добрим словом завідуючих відділенням зв'язку. Серед таких був Родіон Мерзенюк, який у перші післявоєнні роки виконував обов'язки і завідуючого, і листоноші.З часом Родіона Мерзенюка змінила Ясинецька Ніна Федорівна. Помічницею у неї довгий час працювала Валентина Кокиза. Жіночки працювали разом по 1975 рік, коли у новому приміщенні сільської ради для відділення зв'язку було виділено окрему кімнату, де воно знаходилося до 2021 року.

У нелегкі перебудовчі (перестройка – рос.) роки відділення очолювала Вернюк Ольга Яківна, яка пропрацювала завідуючою відділенням до 2015 року. Помічницею у неї була Струк Марія Миколаївна. Ольгу Яківну, після її виходу на пенсію, змінила Китань Валентина Володимирівна. З 2018 року обов'язки

завідуючої стала виконувати Дяткова Олеся Іванівна, яка пропрацювала на цій посаді до 2021 року.

З 2015 року, коли відділенням керувала Валентина Китань, пошта зазнала деяких реформувань. Скоротилася кількість періодичних видань на село, люди стали менше писати листи, телеграми та інше, а тому скоротилось число листонош, зменшилась заробітна плата, пошту доставляли в село рідше. Але, незважаючи на це, маленький колектив зв'язківців користувався авторитетом у селі. Мешканці села завжди з нетерпінням чекали листонош Пшук Лідію Павлівну, Чайну Надію Яківну, Байду Марію Михайлівну, Магеру Людмилу Анатоліївну, Яворського Максима, Слободянюка Олексія, Безпалько Надію Яківну, Горбатюк Валентину Миколаївну, Боровського Івана в Теклівці та інші, і в сонячні дні, і в морозні - дорога від одного до другого порогу.

Жителі села були вдячні зв'язківцям за ввічливе обслуговування і своєчасну доставку пенсій та різної кореспонденції, а також товари широкого вжитку, що розповсюджували через поштове відділення.

На жаль, через значне скорочення різної поштової кореспонденції, у Лозові, та й у багатьох інших населених пунктах, відбулося скорочення штату поштових відділень. З 2021 року у наших селах Лозові і Теклівці діє пересувне відділення зв'язку, яке буває в селах у визначені дні. Такий спосіб поштового зв'язку зовсім не зручний для населення.

Натомість останнім часом поширений новий вид зв'язку, який називається «Нова пошта».

Як поштар листа приносив –
Яку радість мали!
Сто разів його читали,
Роки зберігали...

Розділ XIII

Хмари Чорнобиля

Вони здійнялися у небо навесні 1986 року. Афганістану нам ще було замало…

Теплого квітневого вечора ніщо не віщувало біду. Адже вдень приязно світило сонце, сяяло чистотою високе і блакитне небо. Люди жили передсвятковими першотравневими турботами.

Та в ніч з 25 на 26 квітня 1986 року, о 1-й годині 23 хвилини над четвертим реактором Чорнобильської АЕС нічну пітьму розірвало велетенське полум'я. Страшна стихія розверзла пащу атомної електростанції і вивергнула величезні невидимі хмари радіації, що попливли над Землею.

Тривожною новиною увірвалася в спокійне життя лозівчан звістка про аварію на Чорнобильській атомній станції, а те, що правда про події просочувалась невеликими порціями, породжувало значні домисли та недобрі передчуття. За кілька днів після аварії всі сільські криниці були облаштовані укриттям у вигляді будиночків, яке мало врятувати воду від впливу радіації. В загальному, життя мешканців сіл Лозової і Теклівки, як і у всіх українців, із часу Чорнобильської аварії поділилося на два періоди: на «до» і «після». І вже після аварії, тільки через кілька днів влада держави СРСР дала «добро» на приборкання страшної катастрофи. Весною і влітку 1986 року восьмеро лозівських чоловіків були мобілізовані на ліквідацію наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції, що під Києвом. Ними були наші односельчани:

Бак Микола Петрович
Хаєцький Володимир Васильович,
Пшук Олександр Йосипович,

Ясинецький Сергій Іванович,
Коров'янко Володимир Олександрович,
Пшук Василь Петрович,
Дубовий Микола Іванович,
Андрійчишин Микола Анатолійович.

Ці люди не думали про себе, про своє здоров'я. Вони ціною власного життя боролися із наслідками аварії. Ми повинні бути вдячними їм за те, що вони рятували нас і світ від страшного лиха. Але роковими були для них наслідки аварії. З часом дехто передчасно відійшов у вічність, як і держава СРСР. Серед них наш Микола Бак. Царство йому небесне…

Як показує сьогоднішній аналіз суспільного життя кінця 1980-х років, саме чорнобильське лихо стало відправною точкою новітньої історії України та початком кінця Радянського Союзу. Під впливом певних політичних сил наростає національний рух, формуються нові політичні сили, владі вже не вдається утримувати повну монополію в усіх сферах життя. Країна СРСР впала…

Чорнобиль – це не лише велика трагедія, а й символ безмежної мужності багатьох тисяч наших земляків. Завдяки самопожертві ліквідаторів аварія стала символом жертовності в ім'я Батьківщини, в ім'я мільйонів людей та прийдешніх поколінь. Ризикуючи своїм життям та здоров'ям, ліквідатори виконали свій обов'язок і захистили людство від згубного впливу й подальшого розповсюдження радіації.

Україна – незламна країна, або про безглузді війни

«Ми ніколи не знали своєї справжньої історії,
її нам писав окупант,
перекручував все до навпаки.
Героїв називав бандитами,
а своїх бандитів – героями».

Василь Шкляр

Так сталося, що віки українці боролися і нині продовжують боротися за свою незалежність. Адже українські землі завжди були і є ласим шматком для інших сусідніх народів. Сюди, в свій час, вдиралися і татари, і монголи, і турки, і поляки, і литовці, і австрійці, і німці, і румуни. Але найбільш захланними на наші землі були і є московська татарва, кацапи, які чомусь вважають, що українські землі – це їхні землі. Не дивлячись на те, що у них території – від Балтики аж до Сахаліну та Аляски. Хоча останню, в свій час, вони як непотрібну віддали американцям.

Усіх загарбників цікавили наші землі. Український родючий чорнозем муляє очі усім чужинцям й дотепер, в тому числі й московитам, які по своїй натурі, ледачий народ, особливо в землеробстві. Вони завжди тільки й чекають, що їм хтось щось виростить, привезе і нагодує. А свої доходи, в основному, витрачають на алкоголь, а молодь – на наркотики.

Так і живуть ці монголи, якути, татари, ненці та башкири, яких московити називають росіянами. Ординці вони, а не росіяни, і по натурі, і по характеру. А орда здавна існувала і жила тільки з того, що загарбають, вполюють чи завоюють у інших народів. Свідченням того є останні події під Києвом у 2022 році, коли ці зайди – московські ординці – грабували у наших українських містах і селах все, що могли: і унітази, і пральні машини, і ноутбуки, електроінструменти, холодильники, телефони і плазмові телевізори. Брали в оселях українців звичайні (для нас) сучас-

ні електрочайники. Правда, брали тільки верхню його частину, бо ж тупоголові не знали, що чайник вставляється в спеціальну електропідставку. Все награбоване відправляли до своєї московії.

Тож нашим сучасникам, дітям та онукам потрібно знати своє історичне минуле, правду про невиправдані вчинки та дії московитів-ординців, про безглузді війни, які вони вели й ведуть сьогодні.

Доки ми, українці, будемо такими наївними? Чому могутня середньовічна держава Київська Русь, яка займала набагато більшу територію, ніж сучасна Україна, розпалася, а Московія, яка бере свої витоки з невеличких угро-фінських племен, що напівдикими жили в північних болотах і яким, до речі, русичі принесли цивілізацію, розрослася до небачених розмірів?

Та тому, що ми і колись, і тепер не можемо об'єднатися та поділити владу (де п'ять українців – там три гетьмани!), а наш північний сусід в усі часи був і залишається надзвичайно агресивним. Протягом своєї історії він тільки те й робив, що силою підкоряв десятки азійських і європейських народів, ніколи не питаючи в них власної волі, постійно розв'язував війни. Візьмімо хоча б останнє півстоліття, коли російська військова машина «наводила порядок» в Угорщині, Чехословаччині, Афганістані, Чечні, Грузії, Придністров'ї.

За будь-якої влади – і за часів Російської імперії, і за часів Радянського Союзу, і нині, в роки так званої «незалежної демократичної Росії» – політика Москви залишається незмінною: хто не з нами, той проти нас. Мирно співіснувати цей войовничий народ не може.

Та чому нас, українців, так нічого й не навчило? Чому за роки незалежності, змінивши п'ять президентів, не подолано високий рівень корупції? І при шостому президентові цей рівень аж ніяк не знижується. Чому, одержавши незалежність як манну небесну, ми тут же вступили в новий союз – СНД, за допомогою якого Росія намагається втримати свій вплив на пострадянському просторі? Чому ми не пішли шляхом країн, що виникли, скажімо, на теренах колишніх Югославії та Чехословаччини після розпаду соціалістичної системи, або шляхом колишніх ра-

дянських прибалтійських республік? Зараз вони перебувають у Європейському Економічному Співтоваристві й НАТО, тобто в цивілізованому, розвиненому світі, який їх захищає й забезпечує належний рівень життя.

А тому, що боялися, не дай Боже, розгнівити «старшого брата». І хоч Леонід Кравчук і Леонід Кучма, будучи Президентами України, заявляли про її європейський вибір, проте, окрім слів, у цьому напрямку мало що робилося. Ми практично 15 років тупцювали на місці. І «старший брат» мовчав. Але коли Президент Віктор Ющенко почав робити конкретні кроки щодо вступу України до НАТО, то «двоголовий орел» розізлився. Взимку 2008 – 2009 років «знахабнілих хохлів» Москва вирішила заморозити й перекрила газ. Одночасно переслідувалася мета провчити й демократичну Європу. І вона відступила, не бажаючи дратувати «російського ведмедя». Нам чемно відмовили навіть у ПДЧ – плану дій щодо майбутнього членства в північно-атлантичному блоці, перенісши справу на невизначений час. Мовляв, Україна до цього ще не готова.

Так, не готова. Адже доморощені яничари – вітренки, симоненки, шуфричі, медведчуки та їм подібні, спираючись на проросійський прошарок українського суспільства, піднімають гвалт і крик, як тільки мова заходить про НАТО і ЄС. І, на жаль, частина людей їх підтримує.

Але якщо на Заході так погано, то чому ж можновладці й олігархи всіх колишніх союзних республік – в першу чергу російські й українські – там навчають своїх дітей, самі лікуються й відпочивають, зберігають «свої» гроші в західних банках? Чому, зрештою, скуповують «за бугром» нерухомість і їздять на престижних «їхніх» іномарках, а не на російських? Чи невже ті країни, що є членами НАТО і Євросоюзу або просяться туди, такі дурні, а ми такі розумні?

Ні. Просто та частина нашого суспільства, яка вперто не хоче позбутися свого «совкового» минулого й сліпо зациклена на «братній» Росії, не бачить і не хоче бачити того рівня життя людей у високорозвиненому, цивілізованому світі, про який ми зараз можемо тільки мріяти.

Не новина, що нове тисячоліття принесло в Україну нове

життя. З кожним роком внутрішній ринок насичувався небаченими до того автомобілями, побутовою технікою, комп'ютерним обладнанням, будівельними матеріалами тощо.

Зростав і матеріальний достаток українців, які могли придбати сучасні телевізори, пральні машини, холодильники, комп'ютери, різні електроінструменти і так далі, і тому подібне. Якщо ще в кінці 1990-х років для кожного з нас, скажімо, сотовий телефон був незбагненною новинкою, то тепер без нього ми себе просто не уявляємо. Або погляньмо на наші дороги. Серед численної кількості красивих іномарок лиш де-не-де ще можна побачити автомобілі радянського виробництва. І їздять на тих іномарках не тільки багаті, а й середньостатистичні українці, в тому числі й селяни.

Все частіше в нашому мовленнєвому вжитку чуємо слова «євростандарт», «євродім», «євроремонт» і подібні.

Так, високорозвинений капіталістичний світ, який радянська пропаганда називала не інакше, як «загниваючим імперіалізмом», приніс цивілізацію і в наш дім. Відійшли в минуле звичні для «розвиненого соціалізму» черги за дефіцитними, хоч і не якісними, товарами. Вийшли з ужитку й поняття «дістати», «придбати по блату», тому що зараз у наших торгових домах, супермаркетах, автоцентрах є все, як мовиться, чого душа забажає – від найменших дрібниць до престижних меблів, іномарок тощо. І хоч поки що не кожен пересічний українець може купити все, що хотів би, але, принаймні, без проблем забезпечує себе й свою сім'ю самим необхідним.

Згадаймо 1979 рік, грудень місяць. За наказом «маразматика» Брежнєва 100-тисячне військо радянських солдатів здійснили вторгнення до Афганістану. Основу війська складали військовослужбовці Прикарпатського військового округу, тобто з України. Майже весь сержантський склад були українцями, багато було й офіцерів з України. Зокрема, з нашої Шаргородщини у війні з Афганістаном брали участь понад 120 чоловік.

Не обминула ця загарбницька війна Лозову і Теклівку. Йшли наші хлопці служити до Збройних Сил СРСР, а потрапляли в «гарячу» точку Афгану.

Таких точок на земній кулі для радянських солдатів було багато: Угорщина, Чехословаччина, Сирія, Лівія, Югославія, Куба, Чилі, В'єтнам, Корея, Монголія, Ефіопія, Єгипет, Ліван, Ліберія, Ангола, Ірак та інші. Всього понад 30 держав! «Гарячими» їх називали тому, що там по-справжньому лунали постріли, вибухали бомби і снаряди, підривались міни. Це був для наших хлопців такий собі «інтернаціональний обов'язок», де лилась кров і гинули зовсім молоді наші люди. За що й за кого?

Йшли наші хлопці з села в армію і кожен з проводжаючих говорив: «Аби не в Афганістан!» Потім поверталися. Хто як: одні – живими, інші – в цинкових домовинах…

Через страхітливі жорна цієї чужої нам війни у Афганістані пропущено понад три тисячі вінничан. Багато з них прийшли додому інвалідами, а 167 взагалі не повернулися до своїх домівок живими.

Сумна статистика до Лозової доходила з навколишніх сіл:

Хоменки – Костюк,
Джурин – Яковишин,
Рахни-Лісові – Ніколайчук,
Шаргород – Захандревич,
Руданське – Дяков,
Перепільчинці – Стаднійчук.

10 років тривало протистояння. Афганістан втратив 1 мільйон вбитими на цій війні.48 тисяч солдат СРСР привезли у цинкрових трунах!.. Та, за неофіційними даними, в чужій землі загинуло до 100 тисяч наших хлопців, кинутих в пастку ідеї не загарбницького, а «інтернаціонального» обов'язку. А скільки звідти повернулось покалічених фізично і морально – не злічити.

Коли чисельність моджахедів досягла 80 тисяч і їх озброїли новою американською зброєю, «Стінгерами», переносними ракетами, що збивають літаки і гвинтокрили, поразка радянських військ була очевидною. Крім людських жертв, Радянський Союз

зазнав втрат і в техніці: було знищено 130 літаків і 330 гвинтокрилів.

Довелось взяти участь у цій загарбницькій війні в Афганістані і нашим юнакам з Лозової. Ними були:

Данилюк Володимир Олександрович, 1961 р.н.

Дончак Анатолій Миколайович, 1965 р.н.

Добрянський Олексій Іванович, 1964 р.н.

Шуляк Володимир Михайлович, 1952 р.н.

Данилюк Володимир Олександрович

Дончак Анатолій Миколайович

Добрянський Олексій Іванович

Шуляк Володимир Михайлович

Один із них, Володя Данилюк, у свій час ділився своїми спогадами про події афганської війни:

«Народився я 19 січня 1961 року. Закінчив Лозівську середню школу. У 1980 році призвали мене виконати свій обов'язок перед Батьківщиною.

І от настав той день, коли мене забрали в армію і я був спокійний та радів, що йду служити. Тоді ще ніхто не знав, куди мене направлять.

Та коли настала мить прощання з рідними, серце ніби підказувало, що розлука буде довгою. Всередині щось спалахнуло і на очі наверталися сльози. Невже я не зможу стриматись і ця сльоза покотиться по лиці? Я не хочу, щоб бачили мої сльози. Та підступна сльоза все ж скотилася, хоч ніхто цього не помітив.

Автомобіль від'їжджав все далі від рідної домівки. Сидячи в ньому, я подумав, що мій обов'язок принесе комусь користь. Вже й село залишилось позаду, а в душі з'явились почуття жалю та туги. Одразу після Козятина мене направили в Москву на навчання. Проходили тижні за тижнями, а про те, куди нас направлять – не казав ніхто. Але після шести місяців навчання начальник сказав, що ми будемо шоферами для перевезення вантажів в Афганістані. Після того, як я це почув, моє життя на мить зупинилося. Ні, не через страх. Просто за мить переді мною пройшла картина всього прожитого життя. А що, як моє життя обірветься в Афганістані? Що ж має бути?

Як грім з неба, звалилась звістка на сім'ю про те, що їх син піде служити в Афганістан. Всі знали і розуміли, що прийдеться багато пережити, багато болю стерпіти, але відвернути всього цього ніхто не міг, бо такий був мій обов'язок, а можливо так мені судилось Богом перенести муки і страждання. Ніхто не знав, чи повернусь я додому живий, здоровий і чи зможу далі жити.

Опинившись в чужій країні, я відчув тугу і самотність, але я знав, що зі мною завжди є моя сім'я, що вона хвилюється за мене і ніколи не забували. Справді, коли вдома дізналися про те, що я служу в Афганістані, разом з криками і риданнями матері, за мене хвилювалося все село, бо всі усвідомлювали біль і переживання сім'ї.

З аеродрому нас повезли у військове містечко, в якому розміщувались декілька батальйонів. Він знаходився на окраїні Кабула. Це містечко було огороджено колючим дротом, скрізь був пісок. Зелені не було ніде, лише глиняно-кам'яниста земля і сірі гори. У мене почалося нове життя.

Невдовзі мені дали старенький автомобіль «КАМАЗ» для перевезення вантажів від кордону СРСР до Кабулу. Служба була важкою. Весь час треба було витримувати різні випробування – і фізичні, і кліматичні, і моральні, дивлячись на втрати людей з обох сторін такої безглуздої війни.

Не раз бував у супроводі колон автомашин і різної техніки в гарячих точках.

Побачене не переказати, не передати словами, все це важко

перенести у своєму серці, – згадує Володя. – Я з радістю сприйняв новину, яку мені повідомили, що я звільняюся і потрібно бути готовим – на Батьківщину. Це була пізня осінь 1982 року.

Зараз, в мирний час, залишилися не найкращі спогади, біль душі, смуток за товаришами, а головне – відображення тієї безглуздої війни на здоров'ї».

Було і є про що повідати учасникам афганської війни та інших воєн учням і дорослим у селі. На зустрічах з ними, які організовують учителі, сільська бібліотека та актив села, вони розповідають про нелегкі солдатські будні, які їм довелось перетерпіти, виконуючи невідомо чию забаганку – захопити силою чужу землю, під приводом так званого «інтернаціоналізму».

Переховуючись в горах й створивши ефективне підпілля, моджахеди нарощували сили та взаємну жорстокість з радянськими солдатами – відрізати органи, спотворювати трупи, стало правилом… І знову питання: за що? За кого?

З давніх – давен відомо, що ніхто і ніколи своєї землі так просто не віддавав. Не віддали її і афганці. За що ж віддали своє молоде життя наші шаргородські юнаки?

Чужа то була війна, не наша і безглузда. І прокляті народом лишились ті, хто її розпочав.

Згадаймо про життєві шляхи-поневіряння старшого покоління у тому трагічному XX столітті. Задумаймось над тим фактом, що драми і трагедії цілих народів спричиняли війни, розпалені ненаситними диктаторами, продажними політиками і такими ж багатіями-мільярдерами. Здавалося б у XXI столітті їм би вже порозумнішати, зробити висновки з уроків історії. Але де там!

Настав 2014 рік. І ось, під приводом паломництва російської церкви, вже з'являються в Криму невинні «зелені чоловічки», загарбуючи чужу землю, зневажаючи всякі міжнародні домовленості й угоди, ламаючи через коліно долі сотень тисяч людей.

Агресорові цього здається замало. І ось уже горять міста і села Донбасу. І ллється людська кров. Множаться нові трагедії. З'являються перші жертви: вбиті і каліки…

24 лютого 2022 року ця локальна авантюра, що звалася АТО,

переросла у велике побоїще на землях України – почалося повномасштабне вторгнення військ РФ.

Події в Афганістані та теперішні події в Україні – дві серії одного московського фільму. Але тоді, за радянських часів, почесним інтернаціональним обов'язком, який кожен громадянин мав за честь виконати, була «оболванена» вся країна. І закінчення тієї серії було ганьбою для Москви на весь світ. Це тоді, коли СРСР разів у 15 був сильнішим за теперішню Росію

Зустріч старшокласників гімназії із учасниками бойових дій у російсько-українській війні 2024 рік.

Володимир Барецький вручає демобілізованому воїну з Лозової Ковалевському Сергію Олександровичу нагрудний знак «Ветеран війни». Червень 2024 року.

без п'ятнадцяти «республік-сестер». Закінчення і цієї серії – із Україною та вторгнення до нас у 2014 році 20-тисячного контингенту «православного міра» на танках – також буде! Тому що українці, як і афганці, стали на захист своєї держави. Таке ж закінчення з ганьбою для московської татарви настане і для її півмільйонного контингенту «русского міра» у сьогоднішній війні. Друга армія в світі лише за кількістю людського м'яса…

Україна – це «брама у Європу». Наші українські землі для московитів завжди були зоною ведення війн та щитом від Європи. Київ прибирали колись, хотіли прибрати московити і тепер до своїх рук «за три дні». Нам давно відомо з історії про це, та не вийшло!.. Хоч здавна золотоординці про це мріяли.

«Та не взяли нас татари,
Ні Гітлер, ні стронцій.
Бо козацький дух недаром
Ще живе у серці!»

Не завжди виходило так, як їм це хотілось, і не вийде! Українці горою стали на захист своєї держави! У боротьбі з лютим ворогом, так званою «старшою сестрою» Росією, яка 24 лютого 2022 року вторглася в нашу державу, беруть участь наші хлопці з Лозової та Теклівки. Серед них:

Список мобілізованих по Лозівському старостинському округу станом на 01.01. 2025 р.

1. Мурзак Валентин Васильович, 1978 р.н.
2. Довгань Юрій Васильович, 1979 р.н.
3. Яренчак Роман Васильович, 1994 р.н.
4. Лашко Андрій Володимирович, 1987 р.н.
5. Моркот Юрій Михайлович, 1983 р.н.
6. Богомолов Вячеслав Вячеславович, 1973 р.н.
7. Ясинецький Анатолій Володимирович, 1978 р.н.
8. Гринчак Станіслав Володимирович, 1988 р.н.
9. Гринчак Андрій Володимирович, 1986 р.н.
10. Смеречинський Анатолій Сергійович, 1990 р.н.
11. Бабин Андрій Сергійович, 1987 р.н
12. Гаврилюк Максим Сергійович, 1992 р.н.
13. Назарчук Олександр Володимирович, 1992 р.н.
14. Кушнір Володимир Іванович, 1969 р.н.

15. Чернов Михайло Юрійович, 2001 р.н.
16.Гончар Юрій Петрович, 1982 р.н.
17. Собков Василь Сергійович, 1995 р.н.
18. Пшук Іван Володимирович, 1979 р.н.
19. Бойчук Олег Анатолійович, 1976 р.н.
20. Корпалюк Богдан Олександрович, 1990 р.н.
21.Гушан Анатолій Миколайович, 1976 р.н.
22. Музика Назарій Сергійович, 1999 р.н.
23. Похилюк Володимир Анатолійович, 1997 р.н.
24. Магера Орест Даніярович, 1994 р.н.
25. Магера Даніяр Вікторович, 1972 р.н.
26.Ковалевський Сергій Олександрович, 1980 р.н.
27. Дозорець Олександр Вікторович, 1982 р.н.
28. Дозорець Олег Вікторович, 1989 р.н.
29. Корпалюк Михайло Васильович, 1996 р.н.
30. Гоцуляк Віталій Вікторович, 1978 р.н.
31. Гаврилюк Анатолій Васильович, 1973 р.н.
32. Шатній Руслан Вікторович, 1994 р.н.
33. Шатній Ігор Вікторович, 1990 р.н.
34. Ансович Олег Олександрович, 1969 р.н.
35. Бешлега Олександр Володимирович, 1987 р.н
36. Дрюков Юрій Олексійович, 1987 р.н.
37. Смеречинський Андрій Андрійович, 2001 р.н.
38. Цимбалюк Денис Васильович, 1992 р.н.
39. Кашевський Василь Григорович, 1974 р.н
40. Бойчук Роман Анатолійович, 1988 р.н.
41. Цимбалюк Олександр Юрійович, 1993 р.н.
42. Байда Володимир Олегович, 1993 р.н.
43. Дончак Віктор Миколайович, 1970 р.н.
44. Дончак Василь Вікторович, 1994 р.н.
45. Руденко Василь Олександрович, 1998 р.н.
46. Кушов Сергій Анатолійович, 1988 р.н.
47. Білий Михайло Миколайович, 1998 р.н.
48. Чайна Анатолій Григорович, 1972 р.н.
49. Гренчак Руслан Іванович, 1981 р.н.
50. Романченко Руслан Володимирович, 1981 р.н.
51. Тарнавський Павло Петрович, 1986 р.н.

52. Байда Сергій Васильович, 1975 р.н.

53. Ворон Вадим Васильович, 1973 р.н.

54. Шевчук Володимир Петрович, 1982 р.н., учасник бойових дій у Чечні

55. Рева Олександр Іванович, 1978 р.н.

56. Гудзікевич Володимир Володимирович, 1991 р.н.

57. Гудзікевич Кирило Володимирович, 1992 р.н.

58. Сиворінський Володимир Володимирович, 1991 р.н.

59. Дончак Василь Вікторович, 1994 р.н.

60. Дончак Анатолій Миколайович, 1965 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

61. Данилюк Володимир Олександрович, 1961 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

62. Гончарук Віктор Михайлович, 1980 р.н., учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

63. Гончарук Олександр Михайлович, 1983 р.н., учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

64. Добрянський Олексій Іванович, 1964 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

65. Шуляк Володимир Іванович, 1952 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

66. Петрик Михайло Іванович, 1948 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

67. Баланчук Михайло Семенович, 1951 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР

68. Дверій Сергій Миколайович, 1991 р.н.

69. Ступак Артем Андрійович, 1992 р.н.

70. Борісов Валентин Володимирович, 1974 р.н.

71. Гончарук Віталій Володимирович, 1987 р.н.

72. Чайна Ігор Григорович, 1969 р.н.

73. Войчук Олександр Іванович, 1979 р.н.

74. Безродній Віктор Іванович, 1974 р.н.

75. Мельник Микола Миколайович, 1981 р.н.

76. Руденко Олександр Петрович, 1974 р.н.

77. Слюсар Олексій Петрович, 1978 р.н.

78. Чернов Тарас Вікторович, 1995 р.н.

79. Гудзікевич Кирило Володимирович, 1992 р.н.

по Теклівці

1. Горбатюк Юрій Володимирович, 1994 р.н.
2. Федчук Анатолій Володимирович, 1966 р.н.
3. Ковтун Микола Миколайович, 1989 р.н.
4. Огороднік Денис Леонідович, 1998 р.н.
5. Гнатюк Владислав Іванович, 2002 р.н.
6. Байло Володимир Анатолійович, 1982 р.н.
7. Ясинецький Володимир Леонідович, 1999 р.н.
8. Горбатюк Станіслав Петрович, 1966 р.н.
9. Заверуха Анатолій Іванович, 1947 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР
10. Боровський Леонід Іванович, 1972 р.н., воїн-інтернаціоналіст, учасник бойових дій в складі ЗС СРСР
11. Канчій Микола Васильович, 1992 р.н.
12. Горбатюк Володимир Іванович, 1968 р.н.
13. Горбатюк-Лідова Альона Василівна, 26.05.1999 р.н.

Як бачимо, це хлопці – захисники різного віку. Одним, уже немолодим, понад сорок, іншим – по 25-30 років. У розмові з деякими учасниками бойових дій в теперішній російсько-українській війні я відчув патріотичний настрій їх: *«Кожен з нас відчуває на собі високу відповідальність. Адже такі поняття, як Вітчизна, військова присяга, вірність Батьківщині, військовий обов'язок кожного мужика, для нас – не просто слова. Тому кожен з нас не ховався, коли отримав повістку, й не шукав можливостей уникнути мобілізації. Тим більше, побувавши там, на фронті, переконані, що наша мета – не лише перемога над російським ворогом, а квітуча й мирна Україна та наші Лозова і Теклівка. Ми воюємо через те, що любимо Україну, вони, з тієї сторони, воюють через те, що ненавидять її. Ми там, щоб вони не були тут. Ми пішли туди, щоб не було війни тут»*.

Після цих слів варто згадати слова Леніна: «...Якщо ми втратимо Україну – це все одно, що втратити голову». Створену Леніним державу СРСР вже втратили. Залишилось ще втратити путінську голову.

Людству давно відомо, що війна – це завжди безглуздя. Теперішня Україна – жертовність одного безглуздя.

Про теперішні події на Донбасі віршованим текстом наш земляк з Хоменок, мій давній друг і колега по перу, колишній директор Лозівського Будинку культури, нині покійний Василь Миколайович Струк писав:

Війна на теренах Донбасу

Бурхливі пристрасті вляглися,
Як втік на «горб» злочинний клан.
В роботу люди упряглися,
Утихомирився Майдан.

При владі нові люди стали,
Ожила втомлена земля.
Жаль, Крим без опору віддали
Загарбникам з Кремля.

Селяни вийшли в поле, треба
Не згаять часу, бо весна.
І тут як грім з ясного неба -
На Сході почалась війна.

Там сепаратисти, яничари,
Як божевільні, чи дурні,
На весь Луганськ, Донецьк горлали:
«Рассея, Путин, памаги!»

Чому живуть вони в країні,
Як їм не люба так вона?
Жили б собі на Сахаліні,
Ще Воркута є, Колима.

І Путін, як той добрий дядько,
Їх не послухати не міг,
Як рідним дітям, гарний татко
Від серця щирого поміг.

Прислав чеченців із Кавказу,
Із Краснодара козаків,
Головорізів із спецназу
І тисячі бойовиків.

В дорогу танки, міномети,
Зенітні установки «Град»,
З лиця землі все можна стерти
І умертвити все підряд.

Горять міста, горять посьолки,
Кругом жорстокі йдуть бої,
Там гинуть люди від осколків
Серед незлічених руїн.

І за «Рассеей» вже не плачуть,
Дійшло до них без зайвих слів,
Тікають, куди очі бачать,
Аж до «бандерівців» у Львів.

Обманутий народ на Сході
Живе, як кажуть брехуни.
На шлях праведний господній
О, Боже, ти їх приверни.

Відважні воїни країни
Ціною власного життя
Захищають Україну,
Її щасливе майбуття.

Ідуть у бій, Вітчизна кличе
На штурм ватаг бойовиків.
Вони герої! Як і личить
Нащадкам славних козаків.

Спровокувать війну не трудно.
Та важко зупинить її.
Хай той навік проклятим буде,
Хто дав початок цій війні.

Настане мир, нам Бог поможе
Прогнати зайдів – ворогів,
Але забути ми не зможем
Полеглих у боях Героїв –
Вітчизни нашої синів.

Ось вони, полеглі у боях з проклятими рашистами Герої з нашої Лозової і Теклівки.

Пом'янемо їх …

Безжальна та підступна війна забрала життя захисника рідної землі, відважного воїна, жителя села Лозова Шаргородської громади **Мурзака Валентина Васильовича**, 24 серпня 1978 року народження.

З липня місяця 2022 року сержант Мурзак Валентин Васильович – командир відділення протитанкового взводу, мужньо та самовіддано захищав неньку Україну від російського окупан-

та. Був вірним побратимом та патріотом рідної землі. Боровся за незалежну Україну до останнього подиху.

16 вересня 2022 року Валентин загинув у місті Селидове Донецької області, в результаті нанесеного ворогом ракетно-артилерійського удару.

Без оборонця залишилась Україна, без рідної людини – дружина та син.

Болісно та гірко знову оплакувати наших захисників. Кожна крапля їхньої крові болить нестерпно.

Співчуваємо рідним і близьким. Розділяємо біль втрати та схиляємо голову в глибокій скорботі.

Вічна пам'ять оборонцю України! Герої не вмирають!

Захисник України, старший солдат **Довгань Юрій Васильович** загинув у бою з ворогом 31.12.2023 року на Харківщині.

У травні 2023 року Юрій був призваний до лав Збройних Сил України. Служив кулеметником стрілецького відділення взводу стрілецької роти. Разом з побратимами пройшов чималий бойовий шлях, брав участь у багатьох запеклих боях з ворогом. Боровся за волю та незалежність рідної України. Шаргородщина втратила Героя, який захищав нас до останнього свого подиху. Він мав би повернутись додому живим та неушкодженим, обняти рідних і радіти життю. Та не судилось. Старший солдат Юрій Довгань загинув 31 грудня 2023 року в районі населеного пункту Синьківка Куп'янського району Харківської області під час бойового зіткнення з противником.

Усі, хто знав Юрія, згадуватимуть його як добру, чесну та порядну людину.

9 січня 2024 року рідні, друзі, побратими, духовенство та мешканці Шаргородської громади провели в останню дорогу полеглого Героя живим коридором пам'яті.

Поховали Юрія Довганя На Лозівському кладовищі.

Пішла з життя ще одна людина прекрасної душі, відкритого і доброго серця. На жаль, збільшуються військові кладовища в селах Шаргородської громади, бо гинуть найкращі сини рідної України.

Ми завжди будемо в неоплатному боргу перед полеглими захисниками, пам'ятатимемо кожного загиблого Героя, шануватимемо їх подвиг. Вічна пам'ять!

На війні з московією 1 січня 2024 року загинув ще один воїн з села Лозова **Роман Васильович Яренчак**. Він народився 13 лютого 1994 року в селі Лозова. Молодий та перспективний, щирий і відвертий Роман вступив до українського війська в червні місяці 2022 року. Старший технік роти ударних безпілотних авіаційних комплексів, молодший сержант Яренчак Роман Васильович ніс службу гідно та відважно. Він був відповідальним бійцем, вірним другом та опорою для побратимів, найкращим та найнадійнішим для рідних.

На превеликий жаль, в перший день 2024 року свічка життя молодого військовослужбовця догоріла. Вірний військовій присязі та рідній державі, він загинув за кожного з нас, за рідних та близьких, за свою малу Батьківщину та всю Україну.

У цей важкий час приносимо щирі співчуття родині оборонця України! Розділяємо невимовний біль втрати та горя!

Нестерпно усвідомлювати, що війна забирає молоді життя наших захисників – цвіту української нації. Ніколи не пробачимо ворогові цього, не забудемо.

Вічна пам'ять!

Похорон Яренчака Романа Васильовича 6 січня 2024 р.

21 квітня 2024 року Шаргородщина попрощалась із Захисницею рідної землі **Горбатюк - Лідовою Альоною Василівною** з села Теклівка. В останній земний шлях вірну доньку України проводжали рідні та близькі, бійці ЗСУ, однокласники, друзі, знайомі та односельчани.

24-річна старший лейтенант Лідова А.В. служила в лавах ЗСУ на посаді заступника командира роти матеріального забезпечення з морально-психологічного забезпечення. Військовій службі передувало навчання у Вінницькому національному аграрному університеті, який дівчина закінчила у 2021 році. Там же їй було присвоєно звання лейтенанта.

На жаль, 17 квітня 2024 року військова загинула під час ракетного удару, нанесеного ворогом по місту Чернігів. Захисницю поховали на Теклівському кладовищі.

Надто рано згасла життєва свіча Альони Василівни. Вона

була щирою, доброю, завжди усміхненою та не за роками мудрою жінкою, відважною і сміливою патріоткою України, люблячою донькою та чудовою дружиною, гарною подругою.

Так багато біди принесла нам ця жорстока війна! Болять наші душі і серця, адже ще одне, зовсім молоде життя забрав ворог.

Не сила осягнути горе матері, яка, одягнувши чорну хустину та пригорнувши до себе скорботний жовто-синій стяг, тужитиме за своєю дитиною усе життя. Тяжко бачити надважкий смуток на обличчі чоловіка, з яким наша Захисниця, одружившись, починала новий шлях, будувала майбутнє. Та плани обірвала війна...

Понеділок 21 квітня видався чудовим, сонячним днем. Але для Теклівки він став надважким, трагічним та сумним. З гірким смутком та болем провели в останню дорогу нашу землячку Альону. Востаннє віддали їй військові почесті під звуки Гімну України у виконанні духового оркестру. Рідним

Героїні вручили Державний Прапор України, який Почесна варта зняла з домовини. На честь Альони Василівни Горбатюк-Лідової небо гучно пронизав трикратний стрілецький салют.

Відтепер Альона навічно залишиться з небесною вартою, а над її могилою навіки майорітиме синьо-жовтий стяг.

Ми завжди пам'ятатимемо Захисників і Захисниць, які віддали за кожного з нас стукіт свого серця. Вічно будемо перед ними у боргу.

Царство небесне! Вічна слава і пам'ять Героїні України! Спочивай з миром, дорога наша Захиснице!

Своїм власним життям наші хлопці і дівчата – лозівчани бережуть свою молоду і незалежну Україну. Бо твердо знають, що треба, аби Лозова жила і процвітала:

Щоб були і хліб, і сало,
І душа співала.
Щоб не знали біди села
Й міста будували.

Щоб вино лилось без краю –
Квітнула держава.
Хай живуть всі лозівчани!
Україні слава!

Розділ XIV

Про добрих і цікавих людей та їх родини

«...Усі ми народжуємося на цій землі людьми, та далеко не всім вдається протягом життя відповідати цьому найвищому в світі званню».

І. У. Цуркань

Кушнір Ганна Артемонівна

Хочу розповісти про надзвичайно добру, чуйну, милосердну жінку **Кушнір Ганну Артемонівну**, яка народилася 26 січня 1925 року в багатодітній родині Садових Артемона і Марії. Родина народила, виростила і виховала семеро дітей. Ганнуся була третьою дитиною в сім'ї. Ще змалку вона була дуже доброю, слухняною й допитливою дівчинкою. Коли підросла, то допомагала доглядати менших братика і трьох сестричок, завжди допомагала матері працювати на городі, варити їсти. Дуже важкими для родини Садових були роки голодомору, приходилось варити бурячиння, листя з липи, картоплі, різні ягоди. Але всі, дякувати Богу, вижили.

Батьки віддали Ганнусю до школи, бо бачили, що донечка має хист до навчання. І дійсно, Ганнуся дуже гарно навчалася

в школі, закінчила 7 класів і була направлена на навчання до сільськогосподарського технікуму. Але навчатись там не прийшлось, бо розпочалася війна. Тому ще зовсім юною вона пішла працювати в колгосп. Працювала і на тваринницькій фермі, і в буряківничій ланці.

1947 р. Жнива. Збір вручну врожаю пшениці. Другий ряд крайня зліва Кушнір Г. А.

В післявоєнні роки Ганнуся зустріла свого судженого Григорія. Григорій Іванович Кушнір теж був дуже гарним юнаком, красенем. А ще до того ж й дуже мудрим, здібним, закінчив Вінницький сільськогосподарський технікум. А як заспіває, то його спів лунав на все село. Казали старші люди, що Бог обдарував Гриця (так його називали в селі) великим розумом і талантом.

Дуже гарною була молода пара Ганнуся і Григорій, в 1947 році вони одружилися, жили в половинці хатини батьків чоловіка, бо в другій половині жив брат Андрій зі своєю сім'єю. Неподалік від них жила самотня жінка – старенька бабуся Параска, яка дуже полюбила Ганнусю і Гриця, і запропонувала їм жити у неї. Вони погодилися, жили з бабусею Параскою, доглядали її.

В сім'ї Ганни і Григорія народилися четверо дітей: Міша, Таня, Петя і Лідочка. Дуже щасливою була сім'я, батьки расти-

ли й виховували своїх діток. Не маючи педагогічної освіти, вони були педагогами від природи, виховували дітей своїм прикладом. Разом з тим, працювали в колгоспі: батько був агрономом, мама разом з іншими лозівчанами працювала на полях. А ще треба було своє житло будувати.

Збудували свою хатину, бо діти росли, треба було більше місця. Як важко не було, але в сім'ї завжди панувала велика любов батьків і дітей, тому всі діти завжди були чемні, гарно вчилися в школі, піклувалися один про одного, допомагали батькам.

В 1971 році сталося велике горе – раптово помер Григорій і Ганна залишилася одна з чотирма дітьми. Дуже важко було Ганні Артемонівні, але вона змушена була бути сильною, щоб дати дітям дорогу в життя. Всі діти закінчили середню школу, всі дуже гарно вчилися, здобули освіту: Михайло закінчив Київську сільськогосподарську академію, Тетяна – Вінницький педагогічний інститут, Петро – Вінницький політехнічний інститут, Лідія – Одеський технологічний технікум.

Велика рідня Г. А. Кушнір

Дуже раділа мама, коли діти приїжджали додому, і дуже хвилювалася, щоб щось дітям скласти в сумки і хоч мізерні гроші дати на проживання. Дуже важко було одній жінці вивчити дітей, всіх одружити, дати путівку в життя. Але діти все взяли від мами і стали гарними людьми:

Михайло – замісник голови місцевого колгоспу «Прогрес»,

Тетяна – кваліфікований вчитель математики с. Лозова, м. Томашпіль, м. Оратів, м. Жмеринка,

Петро – працівник заводу «Сектор», м. Жмеринка,

Лідія – технолог комбінату «Київмлин», м. Київ.

Всі четверо створили свої гарні родини, вже мають своїх дітей і внуків. І всі вони з великою любов'ю, трепетом і теплом відносилися до своєї мами – Берегині їхнього роду. Щороку діти і внуки збиралися на свята, на день народження мами, висловлювали їй слова вдячності по черзі і кожен хотів сказати щось найкраще, найглибше; згадували завжди батька й співали його улюблені пісні, а мама дивилась на дітей і раділа, що її діти виросли Людьми з добрими і щирими серцями.

Слід відзначити незвичайність тьоті Гані (так ми її називали). Такі люди – рідкість. Як вона любила своїх дітей, внуків і правнуків – словами не передати. І не тільки своїх. Вона завжди ставала в пригоді всім, кому була потрібна її допомога. Була невідмовна, ще й сама пропонувала свою допомогу.

Тьотя Ганя з родичами

Завжди привітна, гостинна, щедра… Щонеділі тьотя Ганя старалася щось смачненьке приготувати, обов'язково вареники, бо кожної неділі до неї на посиденьки приходили сусідки-подружки.

А коли сусідські діти здалека приїжджали у Лозову на свята, щоб провідати могили своїх батьків, то всіх їх у себе вдома приймала тьотя Ганя. Готувалася, пригощала, ще й хотіла кожному гостинці додому дати і дуже хвилювалася, де ж вони будуть збиратися, коли її не стане. А потім, подумавши трішки, каже: «А будете, діти, збиратися у мого Міші».

Так і було, так і є. Вже і Міші не стало, але всіх гостей приймає його дружина Ніна Михайлівна. Отаке продовження роду та родинних традицій.

Внуки – це радість у домі бабусі Гані

Всі, хто знав тьотю Ганю, пам'ятають, як ця завжди усміхнена жіночка випромінювала тепло своєї душі й дарувала його оточуючим людям. Це людина, яка приходить у ваше життя і допомагає бачити сонце там, де ви раніше бачили тільки хмари. Це людина, яка любить вас не за досягнення чи ваші висоти, а просто за те, що ви є.

Тьотя Ганя – одна з тих людей, які збагатили історію свого села своєю людяністю, добротою, чуйністю. Тому і пам'ятаємо ми тьотю Ганю.

Пам'ятайте і бережіть найцінніше…
А найцінніше – це не речі… Це – люди…
Люди, яких ви любите…
І які люблять вас…
Просто за те, що ви є …
Такими, які ви є …

Надія Василівна Мельник

Ганна Артемівна з сином Михайлом, невісткою Ніною, онуком Тарасом і правнучкою Нестею

Син Міша, доньки Таня і Лідочка

Автор проекту та головний меценат книги «Лозова – моя річка і рідне село» Матусяк Сергій Володимирович

«Талант мецената – це талант,
який зустрічається значно рідше,
аніж талант літературний, мистецький чи науковий.
Бо це талант дарувати
зроблене власними руками чи розумом
і нічого не вимагати натомість».

Сергій Володимирович Матусяк народився 15 серпня 1967 року в с.Лозова Шаргородського району Вінницької області. Освіта – вища. У 1990 році закінчив Одеський інститут народного господарства за спеціальністю «Економіка», у 2003 році закінчив навчання у Міжрегіональній академії управління персоналом за спеціальністю «Правознавство», у 2004 році – Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України та здобув кваліфікацію магістра державного управління.

Трудову діяльність розпочав у 1990 році економістом планово – економічного відділу Вінницької міської ради, де згодом працював завідувачем відділу розвитку ринкових відносин, нових форм власності.

З 1993 по 1995 роки – начальник відділу побуту управління торгівлі Вінницької міської ради.

У 1995 – 1997 роках заступник директора по економіці ТОВ «Колос».

1997 – 2005 роки – начальник відділу оренди, заступник начальника управління комунального майна Вінницької міської ради.

З 2005 року по теперішній час обіймає посаду заступника

Вінницького міського голови. Кандидат економічних наук. «Заслужений економіст України» (2017).

По своєму життєвому шляху завжди слідує батьківській науці: чесно працювати, жити по правді, допомагати людям, поважати себе та оточуючих, ніколи й нікому не робити зла. Під час вирішення важливих питань у стосунках з людьми умовно ставить себе на їхнє місце. Вимагає того ж від підлеглих. Його життєве кредо: **Бути ЛЮДИНОЮ і відповідати цьому високому званню протягом всього життя.**

Боровський Василь Михайлович

Народився 12 квітня 1950 року в мальовничому селі Теклівка в сім'ї колгоспників. Дітей у батьків було п'ятеро. Василько був третьою дитиною. Ріс здоровим, кмітливим хлопчиком.

Боровський Василь Михайлович

Тато і мама раділи успіхам сина, всіляко підтримували всі його починання.

...Було ненароком виказане прохання і синове бажання збудувати близько церкву, щоб рідненьку матусю ноги не боліли.

Перший камінь у фундамент майбутньої церкви було закладено і освячено в грудні 1999 року. Багато людей працювало на будівництві. Багато з них ходили в плавання на кораблях під керівництвом Василя Михайловича.

Переступала мама поріг ще недобудованої церкви, молила Бога за сина та всіх людей, які йому допомагали. Та, на жаль, відійшла у вічність, не дочекалась рідненька світлої хвилини освячення Храму.

Такого велелюддя, як при відкритті Храму, Теклівка давно не бачила. До Святині зійшлися не тільки дорослі та малі жите-

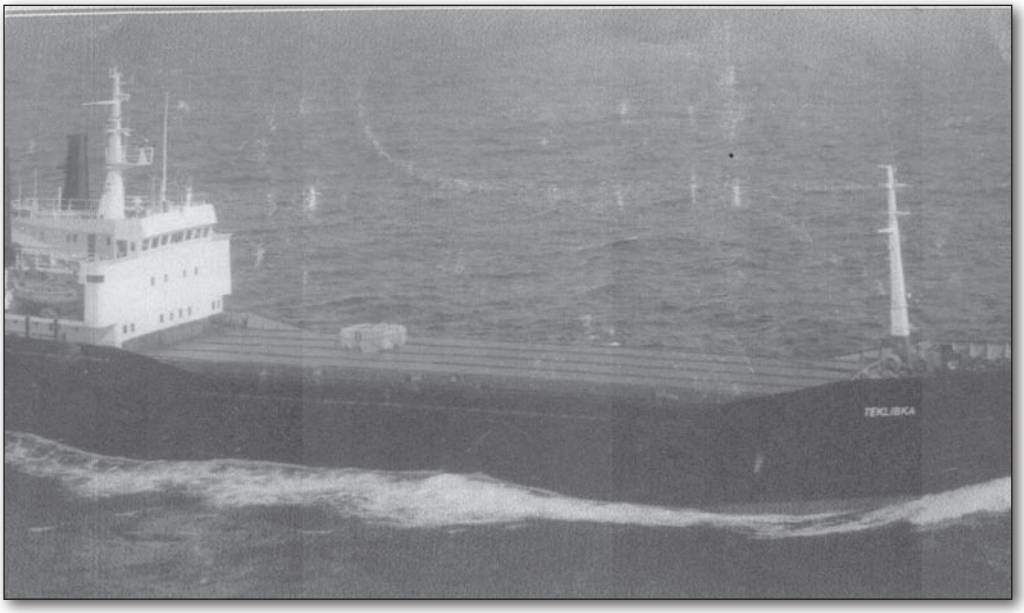
лі, а і багато людей з навколишніх сіл. Вони стали учасниками непересічної для села події – освячення церкви Різдва Пресвятої Богородиці.

Святкову літургію відправив митрополит Вінницький та Могилів – Подільський блаженний Макарій. Владика висловив слова вдячності насамперед Василю Боровському, всім, хто доклав сил та коштів для зведення Храму, і висловив надію, що нова святиня сприятиме духовному відродженню, сіятиме в думках людей зерна добра, людяності та взаємоповаги один до одного.

Про величність події засвідчують фотознімки. Вони є доказом тому, як важливо у наш складний час повертатись до відродження духовності, до моральних цінностей, без яких ми не розбудуємо значно кращого життя.

Хочеться надіятись, що добрі справи, розпочаті Василем Михайловичем Боровським, не тільки залишають свій слід на землі, а й знайдуть своє продовження.

Бороздять моря та океани кораблі «НаВаГа», «Афія», «Теклівка». В кожному з них часточка української великої душі Великої Людини, ім'я якій **Василь Михайлович Боровський.**

Перші свої кроки у велике самостійне життя зробив семирічний Василько до Теклівської початкової школи. Тому зараз вже Василь Михайлович є частим гостем цієї школи. А діти ласують солодощами, дарованими ним щороку до Дня Святого Миколая та новорічних свят.

Цьому передувало навчання Василя Боровського:

Вересень 1957 року – Теклівська початкова школа.

Вересень 1961 року – Лозівська середня школа.

Вересень 1967 року – Чернятинський сільськогосподарський технікум.

Листопад 1968 року – служба у військово – морському флоті м. Кронштадт.

1969 – 1971 роки – Кронштадська середня вечірня школа.

Грудень 1971 року – Ленінградська мореходна школа, м. Ленінград.

Вересень 1972 року – Ленінградське ордена Жовтневої революції вище інженерне морське училище імені адмірала С. О. Макарова, м. Ленінград.

Вересень 1985 року – Економічний інститут, міжнародний відділ, м.Ленінград.

Вересень 1985 року – поглиблене вивчення англійської мови і курси по психології для керівних працівників, м.Ленінград.

Вересень 1995 року – Королівський економічний інститут, економіка і фрахтування, м. Лондон.

Вересень 2000 року –Інститут морського права, м. Санкт-Петербург.

Його місця роботи:

1971 – 1977 рр. – Балтійське морське пароплавство, посада матроса, м.Ленінград.

1977 – 1980 рр. – штурман малого плавання на суднах Балтійського морського пароплавства.

1980 – 1986 рр. – штурман дальнього плавння на суднах Балтійського морського пароплавства.

1986 – 1994 рр. – капітан дальнього плавання на суднах Балтійського морського пароплавства.

1991 – 1993 рр. – замісник начальника Балтійського Морського пароплавства, м. Ленінград.

1994 – наш час – закордонна робота, керуючий директор англійської судноплавної менеджментської компанії, представник Арктичного морського пароплавства від Російської Федерації в Лондоні.

Нагороди Василя Михайловича Боровського:

- Ветеран Балтійського судноплавства;
- Ветеран морського флоту Російської Федерації;
- Почесний робітник морського флоту;
- Заслужений робітник морського флоту;
- Медаль Святого Володимира 2-го ступеня;
- Значок (медаль) «За безаварійне плавання на суднах морського флоту»;
- Медаль «300-річчя морського флоту Російської Федерації».

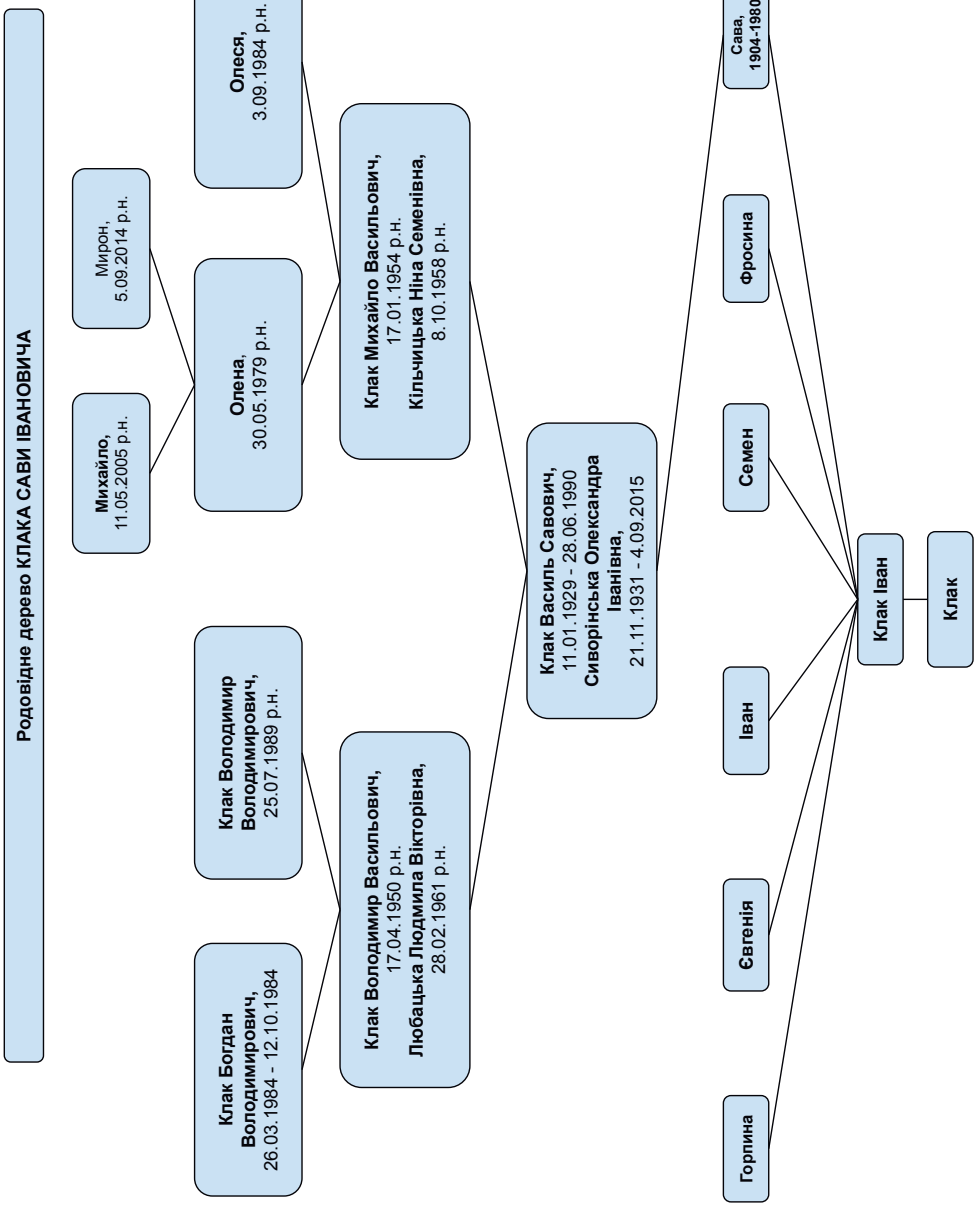
Новозбудований Василем Михайловичем Храм у Теклівці – дарунок своїй малій Батьківщині, дарунок пам'яті батьків своїх, дарунок односельцям. Це той слід на землі, який повинна залишити кожна людина.

Із книги Людмили Любацької «Вікно в Пеньківку», Вінниця, 2019 р.

Багатогранна та цікава біографія сім'ї **КЛАКА Сави Івановича** з Лозової. Варто відмітити про його сина **Василя Савовича**, який працював у селі Лозова Шаргородського району ковалем, був неперевершеним умільцем – «залізним» майстром. На в'їзді в село досі зустрічає гостей викувана ним залізна арка.

Мати Олександра Іванівна працювала кухарем. Жодна сільська оказія не обходилась без її кулінарного чудодійства, адже господиня з славетного роду Сиворінського Івана, який у свій час був великим господарем у селі, згодом працював головним бухгалтером у колгоспі «Прогрес» села Лозова. Олександра Іванівна займалась також витинанкарством, тяла на тканині узори, виготовляючи серветки, фіранки тощо. Бабуся Килина Сиворінська також із заможної родини – Третяків. Родина Василя Савовича Клака була у селі зразковою у всіх вимірах.

У сім'ї виховувалось два сини – Володя і Міша. Варта уваги біографія старшого сина Володі.

Родовідне дерево КЛАКА САВИ ІВАНОВИЧА
Клак Богдан Володимирович, 26.03.1984 - 12.10.1984
Клак Володимир Володимирович, 25.07.1989 р.н.
Клак Володимир Васильович, 17.04.1950 р.н. Любацька Людмила Вікторівна, 28.02.1961 р.н.
Михайло, 11.05.2005 р.н.
Мирон, 5.09.2014 р.н.
Олена, 30.05.1979 р.н.
Олеся, 3.09.1984 р.н.
Клак Михайло Васильович, 17.01.1954 р.н. Кільчицька Ніна Семенівна, 8.10.1958 р.н.
Клак Василь Савович, 11.01.1929 - 28.06.1990 Сиворінська Олександра Іванівна, 21.11.1931 - 4.09.2015
Горпина
Євгенія
Іван
Семен
Фросина
Сава, 1904-1980
Клак Іван
Клак

Клак
Володимир Васильович

КЛАК Володимир Васильович народився 17 квітня 1950 року в с.Лозова Шаргородського району.

Після успішного закінчення місцевої школи вступив до Київської сільськогосподарської академії, здобувши освіту вченого агронома. В рідному селі працював головним агрономом колгоспу, був секретарем колгоспної комсомольської організації.

Згодом В.В.Клак – головний агроном та секретар парторганізації Ярошенського хлібоприймального підприємства. Відзначився сумлінністю, високим професіоналізмом та організаторськими здібностями. Здобув повагу та визнання в колективі. Чимало почерпнув від свого колеги по роботі, головного бухгалтера Байтали Григорія Тимофійовича, з яким товаришував. Високо цінував його керівник підприємтва Шевчук Олександр Данилович, інженерно-технічні працівники, робітники. Про це знали і в районі, і в області.

Володимир Васильович працював ще й головним агрономом підприємтва «Сільгоспхімія», у Вінниці – заступником начальника обласної МТС, головував у колгоспі «Зоря» в селі Тарасівка Жмеринського району. Заради хобі ходив у море, був коком на судні, боцманом під керівництвом капітана Василя Боровського. Морям та океанам подарував більше десяти років життя та полюбив їх понад усе.

Сьогодні Володимир Васильович – на заслуженому відпочинку. Проживає в с.Юхимівка.

Молодший син **КЛАК Володимир Володимирович** народився 25 липня 1989 року в с. Тарасівка Жмеринського району. На той час там головою колгоспу працював його батько Володимир Васильович.

Навчався у Вінниці в загальноосвітній школі I – III ступенів №31.

Володимир Клак із дружиною Людмилою і сином Володимиром. Фото 2003 р.

20 лютого 2008 року молодший Володимир закінчив Вінницький кооперативний коледж економіки і права, отримавши диплом молодшого спеціаліста харчової технології за спеціальністю «технік-технолог». В червні 2010 року він закінчив також Київський Національний університет культури і мистецтв за кваліфікацією «Менеджмент соціокультурної діяльності» (фах «менеджер готельно-ресторанного бізнесу»).

Людмила Вікторівна Любацька

Нині Клак Володимир Володимирович мешкає в Києві і працює програмістом та ді-джеєм. Хобі: музика, фотосправа, плекання кімнатних рослин. Цікавиться філософією, психологією, фантастикою.

Село Лозова було і є щедрим на багатодітні сім'ї. Про одну із них і буде подальша розповідь.

«Рясне» родинне дерево Гаврилюків

Все прекрасне на землі – від світла сонця,
від любові жінки, від молока матері.

Сім'я Пилипа Гаврилюка. Зліва дружина Оляна, на руках у діда Пилипа внук Анатолій і дядько Михайло. Фото 1973 р.

Якраз за такими принципами ріс і виховувався рід Гаврилюка Пилипа Борисовича, 1910 р.н. Його батько Борис, 1884 р.н., заповідав своїм дітям Василю, Івану, Марії та Ніні у житті брати все від Сонця, любити Дружину, Чоловіка та ростити материнським молоком багато Дітей.

Старший син Василь Пилипович достойно виконував батькові заповіти, продовжуючи славний рід **Г А В Р И Л Ю К І В** у Лозові. Взявши за дружину дівчину чарівної краси Яніну Станіславівну **Янишену**, вони народили і виростили шестеро дітей: Василя, Віктора, Сашу, Анатолія, Людмилу та Вячеслава.

Янишена Яніна Станіславівна, 1957 р.

Молоде подружжя Гаврилюків Василя і Яніни, 1959 р.

Про одного з них, найстаршого Василя, і піде мова далі. Народився Гаврилюк Василь Васильович 2 січня 1960 року в селі Лозова Шаргородського району, в багатодітній сім'ї колгоспників (шестеро дітей, Василь

Молода сім'я Гаврилюків – Василя Пилиповича і Яніни Станіславівни. На руках син – первісток Василь

Студент Гаврилюк В. В. Фото 1978 р.

– найстарший). Батько працював трактористом, мама – в буряківничій ланці. Дитинство було дуже важким. Батьки десять років будували хату, тому приходилось в кар'єрі камінь добувати, і корову пасти, і менших дітей няньчити.

Старший лейтенант Гаврилюк В. В. – головний стоматолог дивізії

З 1967 по 1977 роки навчався в Лозівській середній школі. На літніх канікулах працював на тракторах і один рік – помічником комбайнера.

З 1977 по 1982 роки – навчання в Одеському медичному інституті. Під час навчання працював в будівельних загонах на Півночі в місті Салехард.

Після закінчення інституту працював в місті Жмеринка стоматологом і на 0,5 ставки лікаря-стоматолога в селі Потоки.

З 1985 по 1987 роки проходив службу в Радянській Армії в м. Хабаровськ офіцером, на посаді головного стоматолога дивізії.

1997 рік – старе аварійне приміщення вечірньої школи по вул. Богдана Хмельницького,38

Відроджене приміщення стоматполіклініки «Дент» по вул. Богдана Хмельницького,38

По закінченню служби працював на посаді головного лікаря Жмеринської райстоматполіклініки.

Новий виток росту стоматології у Жмеринці співпав з призначенням на посаду керівника стоматологічної поліклініки Гаврилюка Василя Васильовича, який очолив колектив в 1987 році.

За цей час була проведена реконструкція приміщень, переведено приміщення на центральне водопостачання, електроопалення, а в подальшому – на газове опалення, впроваджені новітні технології: індивідуальне виливання, виготовлення керамічних робіт. В 1988 році почала працювати перша турбінна стоматологічна установка, придбано 5 сучасних стоматологічних установок. В 2004 році установа підключена до загальної каналізації.

Головний лікар стоматологічної клініки м. Жмеринка Гаврилюк В. В. Фото 1997 р.

З серпня 1997 року стоматологічна поліклініка – самостійна установа, очолює її головний лікар Гаврилюк В.В. Полі-

клініка стала організаційно-методичним центром для надання стоматологічної допомоги населенню всього Жмеринського району.

В 2002 році в Станіславчику в окремому приміщенні зроблено ремонт, підведена вода, придбано сучасне обладнання, відкрито хірургічний та терапевтичний стоматологічні кабінети. В даний час працює лікар Зволейко О.О.

В травні 2003 року на базі ФАП села Стодульці відкритий сучасний стоматологічний кабінет – лікар Хитра Н.А.

В червні 2003 року в селі Могилівка відкрита амбулаторія сімейної медицини з сучасним стоматологічним кабінетом – лікар Кушнір В.А.

В тому ж році в центрі села Носківці відкрито сучасний стоматологічний кабінет – лікар-стоматолог Гаврилюк О.В.

Перехід України на ринкові відносини дав новий поштовх для розвитку галузі. Перший медичний кооператив в 1988 році допоміг ліквідувати трьохрічну чергу на протезування. На цей час в місті Жмеринка працюють 8 приватних установ та кабінетів. Найбільш успішна установа – приватна поліклініка «Клініка стоматології Гаврилюка». Клініці виповнилося 25 років, а в минулому році вона стала дипломантом обласного конкурсу «Підприємство року». Крім базової установи, працюють філіали в Шаргороді, Мурованих Курилівцях, Білій Церкві, Гнівані. В цих установах надається допомога по всіх стоматологічних профілях, впроваджується в лікувальну практику метод імплантології, ортодонтії для всіх вікових груп. Обладнання – сучасне, імпортне; спеціалісти – висококваліфіковані, висококультурні, високоінтелек-

2004 р. Освячення філіалу клініки стоматології Гаврилюка у Шаргороді

Сім'я Василя і Валентини Гаврилюків, 2005 р.

туальні люди; інструменти, медикаменти, матеріали – ефективні, перевірені практикою і часом; ціни – помірні і доступні.

Слід зазначити, що нелегко було головному лікарю організувати для здоров'я людей клініку. Для цього треба було повністю відремонтувати старе аварійне, ще дореволюційного періоду (1917 р.) приміщення школи по вулиці Б.Хмельницького, 38. Відродити його по європейському зразку. Що й було зроблено. Клініка стоматології Гаврилюка засяяла у всій своїй красі!

Друзі завжди залишаються друзями

Яся. Так лагідно називають свою маму усі Гаврилюки

При клініці створено навчальну базу для стоматологів. Облаштовано спецкімнати для підготовки лікарів, зубних техніків, кімнати для практичної роботи. Проводяться курси: теоретичні – лекції, реферати, доповіді; практичні – стажування на фантомах, оволодіння практикою роботи з інструментарієм, медикаментами. Відкрито власне ливарне відділення для лиття зубів.

У клініці та її філіалах працюють 28 працівників. За роки свого існування клініка провела перепідготовку понад 80 лікарів, підготовлено багато зубних техніків. 90% зубних лікарів Жмеринщини підготовлено на курсах в «Клініці стоматології». Спеціалісти, підготовлені у клініці, сьогодні працюють в усіх куточках України.

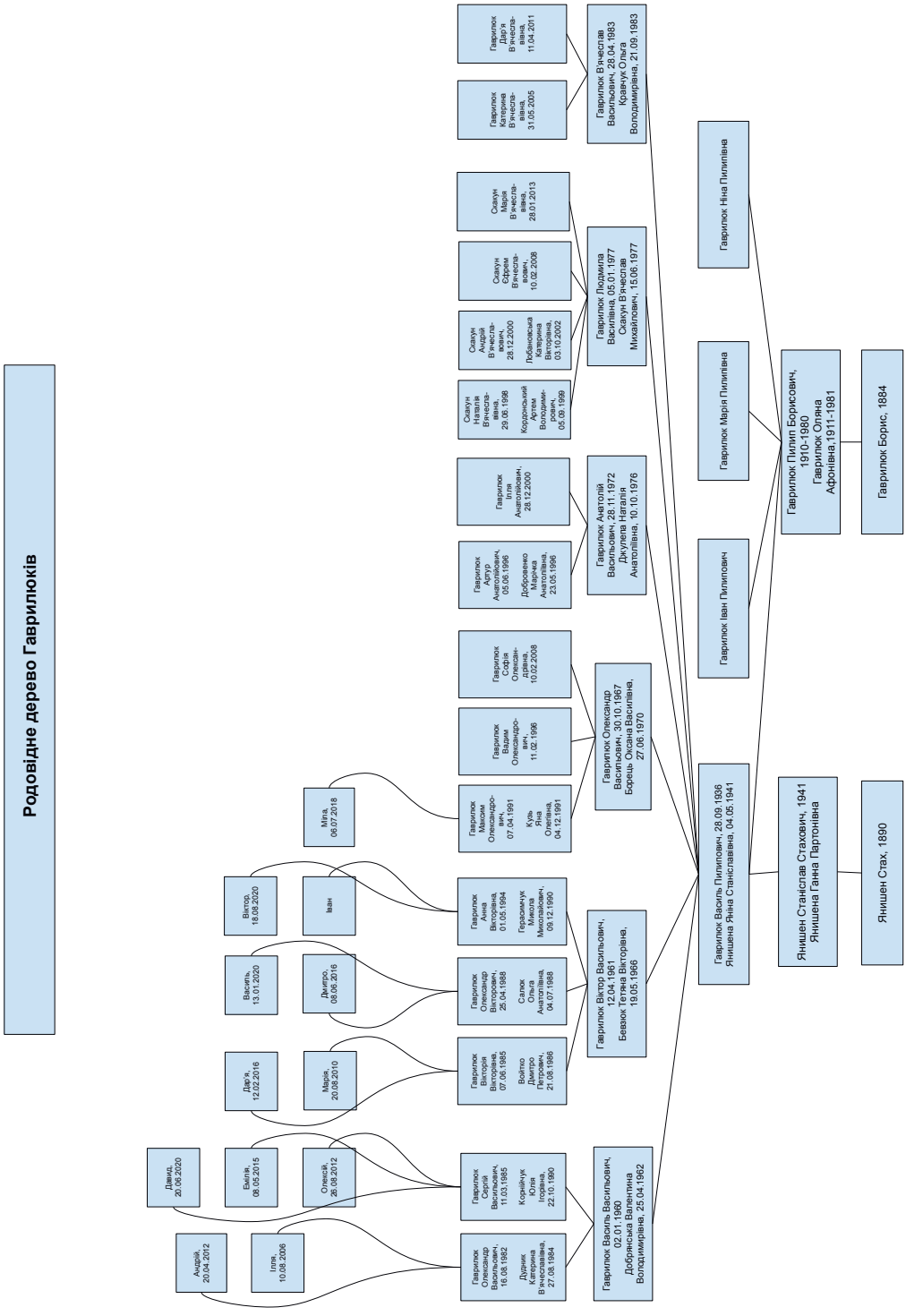

Брати Гаврилюки: Віктор, Олександр, Василь

Сім'я Гаврилюків: мама Яся, сестра Міла, брати Віктор, Олександр, Василь, Анатолій, В'ячеслав. Фото 2011 р.

Василь Васильович Гаврилюк у 2014 році вийшов на пенсію і створив фермерське господарство «Фільварок Гаврилюка у смт. Браїлів». Його життєве кредо було і є тепер: «Усе для людей, не обманути землю».

Родовідне дерево Гаврилюків
Гаврилюк Борис, 1884
Гаврилюк Пилип Борисович, 1910-1980
Гаврилюк Оляна Афонівна,1911-1981
Гаврилюк Ніна Пилипівна
Гаврилюк Марія Пилипівна
Гаврилюк Іван Пилипович
Гаврилюк Василь Пилипович, 28.09.1936
Яницина Янина Станіславівна, 04.05.1941
Яницин Станіслав Стахович, 1941
Яницина Ганна Партонівна
Яницин Стах, 1890
Гаврилюк Василь Васильович, 02.01.1960
Добрянська Валентина Володимирівна, 25.04.1962
Гаврилюк Віктор Васильович, 12.04.1961
Бевзюк Тетяна Вікторівна, 19.05.1966
Гаврилюк Олександр Васильович, 16.08.1982
Дудник Катерина Вячеславівна, 27.08.1984
Гаврилюк Сергій Васильович, 11.03.1985
Корнійчук Ольга Ігорівна, 22.10.1990
Гаврилюк Віктория Вікторівна, 07.06.1985
Войтко Дмитро Петрович, 21.08.1986
Гаврилюк Олександр Вікторович, 28.04.1988
Салюк Ольга Анатоліївна, 04.07.1988
Гаврилюк Анна Вікторівна, 01.05.1994
Герасимчук Марина Миколаївна, 09.12.1990
Гаврилюк Олександр Васильович, 07.04.1991
Куць Яна Олегівна, 04.12.1991
Гаврилюк Анатолій Васильович, 28.11.1972
Джулєва Наталія Анатоліївна, 10.10.1976
Гаврилюк Артур Анатолійович, 05.05.1996
Добровенко Марічка Анатоліївна, 23.05.1996
Гаврилюк Ілля Анатолійович, 28.12.2000
Гаврилюк Людмила Василівна, 05.01.1977
Скакун Вячеслав Михайлович, 15.06.1977
Скакун Назарій Вячеславович, 29.08.1998
Кордонський Артем Володимирович, 05.09.1999
Скакун Анастасія Вячеславівна, 28.12.2000
Лобановська Катерина Вікторівна, 03.10.2002
Скакун Софія Вячеславівна, 10.02.2008
Скакун Марія Вячеславівна, 28.07.2013
Гаврилюк Катерина Вячеславівна, 31.05.2005
Гаврилюк Дарʼя Вячеславівна, 11.04.2011
Гаврилюк Вячеслав Васильович, 28.04.1983
Кравчук Ольга Володимирівна, 27.09.1983
Гаврилюк Софія Олександрівна, 10.02.2008
Гаврилюк Вадим Олександрович, 11.02.1996
Гаврилюк Олександр Васильович, 30.10.1967
Бовешь Оксана Василівна, 27.06.1970
Міла, 06.07.2018
Іван
Віктор, 18.06.2020
Василь, 13.01.2020
Дмитро, 08.06.2016
Дарʼя, 12.02.2016
Марія, 20.08.2010
Данил, 20.06.2020
Андрій, 20.04.2012
Євгеній, 08.05.2015
Олексій, 26.08.2012
Ілля, 10.08.2006

Родовідне дерево Добрянського Володимира Павловича
Добрянський Володимир Павлович, 1926-2014
Клак Любов Іванівна, 1929-2013
Добрянська Надія Володимирівна,1949
Мар'яш Василь Якович, 1941-2017
Мар'яш Парися Василівна, 1968
Пащук Василь Іванович, 1961
Мар'яш Людмила Василівна, 1973
Пащук В'ячеслав Анатолійович,1973
Іларія, 2015
Олександр, 1993
Кирєєвська Катерина, 1996
Пащук Юлія, 1987
Смеречинський Віталій
Смеречинський Андрій Віталійович
Добрянська Юлія Вікторівна, 1978
Бутинський Олександр
Бутинська Діана, 2016
Бутинська Софія, 2013
Добрянський Віктор Володимирович, 1952
Марценюк Галина Пилипівна, 1952
Добрянський Анатолій Володимирович, 1960-2014
Сорокотяга Марія Іванівна, 1959
Матюшенко Вероніка Вікторівна, 1978
Добрянський Володимир, 1980
дружина Юлія
Добрянський Віталій, 1984
дружина Наталя
Добрянський Денис, 2004
Гаврилюк Ілля, 2006
Гаврилюк Андрій, 2012
Гаврилюк Олексій, 2012
Гаврилюк Емілія, 2015
Гаврилюк Давид, 2020
Гаврилюк Олександр Васильович, 1982
Дудник Катерина Вячеславівна, 1984
Гаврилюк Сергій Васильович, 1985,
Корній'чук Юлія Ігорівна, 1990
Добрянська Валентина Володимирівна, 1962
Гаврилюк Василь Васильович,1960
Добрянський Павло Андрійович, 1887
дружина Шевченко Варвара Федорівна, 1890
Клак Іван Іванович, 1893
дружина Чайна Горпина Прохорівна
Чайна Прохор
дружина Текля
Клак Іван Сильвейстрович, 1870
дружина Дарка
Клак Сильвейстер Назарійович, 1840
Клак Назарій, 1820
Шевченко Федір
дружина Анастасія
Шевченко
Добрянський Андрій,1867
дружина
Параскева, 1870
Добрянський

......*

Людську особистість виховують не тільки батьки, але й життєве оточення, друзі і знайомі. Всі ми родом із дитинства. Десь прочитав про це, зрештою мав можливість і сам переконатися у цьому. Дитинство – це казкова, неповторна країна, в якій чутлива душа пізнає світ, відкриває його дива, формує свій характер, виношує мрію і поспішає її піймати, мов казкову птицю, здійснити задумане. І хоч не кожному це вдається у повній мірі, але ми з вдячністю згадуємо дитячі і юнацькі роки, нас зігріває їх тепло, їх неповторна аура.

Дитинство двох друзів з Лозової – Василя Гаврилюка і Петра Юрчака – було щасливим. Все в ньому здавалось безкінечно довгим, осяйним, майже вічним. Все найкраще було попереду, воно манило, п'янило, окрилювало.

Золоті роки юності.
Гаврилюк Віктор і Юрчак Петро

При згадці про дитинство у Василя і Петра в уяві й тепер постає їх рідне село Лозова, рідна вулиця, де поруч протікає маленький безіменний струмок – притока річки Лозової. Згадують хлопці усіх своїх друзів, мальовничі місця понад річкою, де в дитинстві пасли корів, ловили в річці раків та рибу. То був захоплюючий, неповторний азарт та щасливий час!

Але прийшли роки юності та дорослішання. Василь попрямував тернистим шляхом пізнання медицини, Петро ж пройшов шлях

ВІД СОЛДАТА ДО ПОЛКОВНИКА

Юрчак Петро Дмитрович

Юрчак Петро Дмитрович народився 27 травня 1960 року у селі Лозова. В 1967 році пішов в перший клас Лозівської середньої школи.

В 1975 році закінчив 8 класів і поступив в Чорноморське морське училище (м.Іллічівськ Одеської області).

По квітень 1979 року працював в торговому порту Чорноморська.

14.04.1979 року – призваний до лав Збройних Сил СРСР.

1979 – 1980 рр. – зам. ком. взводу, ст.сержант, Південна група військ, м Веспрем (Угорщина).

1980 – 1983 рр. – старшина роти (м.Веспрем).

1983 – 1986 рр. – курсант Омського ВОКУ ім.Фрунзе.

1986 – 1988 рр. – командир роти в/ч 33167, м.Умань.

1988 р. – зам. начальника штабу в/ч 33167.

1993 – 1999 рр. – Христинівський районний військовий комісар.

1994 р. – достроково присвоєно звання майора.

З 12.07.1999 р. – Уманський міський військовий комісар.

Військове звання полковник присвоєно наказом МО України №649 від 14.11.2002 р.

Учасник бойових дій в складі 24 бригади. Листопад – грудень, Сєвєродонецький

Генеральська перевірка пройшла успішно

Доньки Наталія і Катерина з полковником П. Юрчаком. Фото 2024 р.

аеропорт. Зам. начальника штабу бригади.

З березня 2022 року по серпень 2022 р. – служба у в/ч А1588.

Вислуга – більше 40 років військової служби.

Звільнений в запас за віком (60 р.)

Одружений. Дружина Олена, 1962 р.н.

Дві доньки: Наталія (1983 р.н.) та Катерина (1987 р.н.)

В даний час працює в Уманському ТУК на державній службі.

Нагороджений двома відзнаками НГШ ЗСУ, відзнакою МО України.

Українська родина Петра і Олени Юрчаків в зборі. Фото 2024 р.

Дитинство і юність пройшли. Проходить і зрілість. Але друзями Василь Гаврилюк і Петро Юрчак залишаються й по сьогоднішній день.

Походження прізвищ у селі

В 1795 році після входження нашого краю до Росії, вперше появляються переписи населення у так званих ревізських казках. В цих архівних документах можна відшукати кількість і постатейно жителів села Лозова. Зокрема, алгоритм там приблизно такий: «Степан син Онуфрія – 70 років, жінка його Пелагія Пилипа дочка – 68 р., їх діти – Петро син Степана – 50 років, жінка його Килина Олекси дочка – 47 р., їхні діти – Михайло – 19 р., Марфа – 17 р., Іван – 16 р., Софія – 10 р., Корній – 7 р.» І так далі. В цих документах, а шукати їх можна так: «Фонд Могилев – Подольское уездное казначейство, Ревізская сказка, 1795. (*ДАВО.Д-177.оп.1од.зб.напр.800*)», можна відшукати своїх далеких предків. Але пошук необхідно робити в зворотному порядку, тобто, від сьогодення. Наприклад: Пшук Йосип Степанович. Його батько – Степан Карпович Пшук (ХХст.), його дід – Карпо Пшук (ХІХ ст.) і аж в XVIII ст. прапрадід буде записаний у ревізській казці так: «Карпо син Михайла – 10 років».

Цікаву інформацію несуть наші прізвища. Час їх виникнення встановити важко, але те, що в XVII столітті їх ще не було, безумовно так. Замість прізвищ господарі домоволодінь (в основному чоловіки) носили тільки прізвиська, від яких згодом з'явилися прізвища (*Див. реєстр Запорозьких козаків, 1649 р.*). Прізвища появилися тоді, коли виникла потреба ідентифікувати особу, закріпити її за певним місцем проживання (для сплати податків, набором у військо та ін.) На нашу думку, найдавнішими прізвищами в селі були: Байда, Гаврилюк, Гудзикевич, Гончар, Дудник, Матусяк, Сиворінський, Ясинецький та ін. Пізніше за родом занять (ремесло, професія, вид заняття чи вади) з'являються: Мельник, Козак, Заграй, Рибак, Столяр, Шуляк, Коваль, Слюсар, Садовнік, Бабин, Бондар тощо.

Широко представлені в селі прізвища, що походять, найімовірніше, від вуличних прізвиськ, «приклеєних» односельчанами тому чи іншому главі сім'ї або навіть цілій родині. Можна припустити, що котрийсь із пра-пра-прадідів Охотських був неспокійним за вдачею чоловіком, бо постійно займався мисливством

(охотою). Походження Жмурків, яких у Теклівці багато, не дає пояснення жоден етномологічний словник. Тому знову ж таки можна лише припустити, що його «власник» був любителем гри в жмурки. В загальному, далеко не всім прізвищам можна знайти пояснення, навіть якщо вони мають чітко зрозумілу основу. Наприклад: Куйбіда, Матусяк, Похилюк, Клак, Гамлінський, Бевзюк, Корпалюк та ін. На перший погляд, прості словоутворення. Але вони не «вписуються» в жодну стилістичну формулу із вище перерахованих і не перерахованих. Певне, жили собі в селі люди, яких прозивали такими словами. Виходить такий собі подільський діалект. І коли прийшов час записати в реєстрі їхні прізвища, от і записали їх так, як знали в селі, додавши відповідний суфікс української мовотворчої одиниці. Справжні причини появи цих і багатьох інших прізвищ, в основі яких – прізвиська, сьогодні встановити неможливо.

Мотиви надання прізвиськ у будь – якому співтоваристві громадян надзвичайно примхливі. Були люди, які дуже уважно і прискіпливо ставилися до свого імені та прізвища, а були й ті, хто дотримувався думки: «Та називайте хоч і горщиком, тільки в піч не саджайте». Ось так і «добрели» до наших днів прізвища Півні, Гусаки, Індюки, Бульби, Довгалі, Горбані, Стогнії, Мовчани, Шумили, Бородаї, Лисі, Безпалі, Кривобоки, Цмокали, Тонконогі, Кабанці, Хрокали і, звиняйте, у моїй Плебанівці були навіть Какали…. Маємо те, що маємо, казав відомий політик. Але, дякувати колись мудрим писарчукам, наше село Лозова таких прізвищ не мало і не знало.

У короткому огляді лозівських прізвищ, звичайно, неможливо охопити весь колоритний спектр всіх типів українських прізвищ. Але якщо є правдою те, що саме прізвище несе в собі історію роду, то всі вони разом складають історію нашого народу, нашого села.

Цікаво, що «ландшафт» прізвищ будь-якого населеного пункту час від часу має властивість змінюватися. Хтось кудись виїжджає, хтось приїжджає, хтось одружується, виходить заміж. А скільки за останні 20-40 років нових прізвищ з’явилося в Лозові!

А тому, у результаті змішування родин і прізвищ, у Лозові і

Теклівці склалася ситуація, що одні, наприклад, Гаврилюки вже не є родичами іншим Гаврилюкам, не всі Ясинецькі зустрічаються на одному весільному дворі за столом, так само і Жмурки чи Завірюхи. Хоча слід відмітити слідуюче: поглиблене архівне дослідження Галини Іванівни Ковтун з Теклівки доводить, що, за великим рахунком, всі ми в селі – одна велика родина…

Природно пояснюються прізвища: Гуменюк – гуменний, Антименюк (Атаманюк) – син отамана, Щербань (Щерба) – відсутність зубів, Мазур – з польської мови – син селянина, Бабин – бабич – залицяльник; Байда – безтурботний, гулящий; Томчук – томливий – засмучений; Матусяк – від пестливого слова «матуся»; Жмурко – жмурки – гра; Деркач – деренчати, сперечатися, суперечливий; Дозорець – наглядач; Корчевський – коріння куща чи дерева та ін. А так, як в селі жили поляки, то з'явилися змішані шлюби і нові прізвища: Ковальські, Козловські, Карлінські, Клапушинські, Крижанівські, Добрянські, Барановські, Богацькі, Новіцькі, Лозінські, Ясинецькі, Нідзельські, Горецькі, Лозовецькі та ін.

Взагалі, тема взаємовідносин між українцями і поляками того часу (XVII-XIX ст.) в Лозові мало досліджена. Встановлено, що колонізація нашого краю Польщею розпочалася з кінця XVI ст. або з 1579 року і продовжувалась аж до 1793 року (рік, коли Польша була загарбана Росією – А.Н.). Як висновок, наше село було під владою поляків більше 200 років. Першими – це були окремі династії польської шляхти (завойовники), пізніше в село ринули збіднілі польські родини (так звані шукачі щастя), що привело до створення потужної польської залоги. В Лозові 1880-1890 рр. їх було біля 90 сімей. По розповідях старожилів вони практично всі були освічені, в будинках мали картини мистецтва та бібліотеки. Чи була їхня школа і як вони дотримувались католицької віри (без костелу) – встановити не вдалось. Але зрозуміло, що лозівські і теклівські католики мали змогу відвідувати сусідні Шаргородський і Лучинецький костели. Чи виникали в селі міжнаціональні конфлікти, збройні сутички – не з'ясовано. Перша хвиля виїзду поляків із села, мабуть, відбулася після 1893 року; друга – вже в 1919-1920 роках, коли польська армія в результаті наступу Червоної Армії залишила тери-

торію України. Залишились тільки ті родини, які поріднились з корінним населенням, але і вони не є прямі спадкоємці вихідців з материнської Польщі. Можливо, саме в період польського панування, щоб «ополячитись» і бути ближче до шляхти, наші «ковалі» ставали – Ковальськими, Лисі – Лисенками, Барани – Барановськими. Імена Томаш, Розалія чи Юзина можуть бути польськими, але в переписі за останні роки вони зустрічаються рідше.

Виходить, що Музикам, Заграям, Зайцям, Вовкам, Матусякам, Сиворінським,а родини із цим прізвищем у Лозові в усі часи, за всіх віків були найчисельнішими, – знадобилося чотири – п'ять століть, щоб перетворити навколишні лісові діброви масовим спалюванням, на село з полями та лісами у звичайному для нас розумінні. Сьогодні вже не знайдемо ні в якій окрузі такого дуба чи береста, що потрібно було б братися за руки кільком рослим хлопам, аби його обійняти. Проте можемо пишатися хоча б тим, що впродовж останньої сотні років, коли села сягнула механіза**ція**, електрифіка**ція**, хіміза**ція**, меліора**ція** та інші не згадані «**...ації**», жодному голові місцевого колгоспу не прийшло в голову розширювати гектари орної землі за рахунок безкраїх лісів –білянського, конатківського, теклівського, буднянських сосняків … Вони, мов зелена фортеця, оберігають Лозову і Теклівку зі всіх сторін і бережуть у нашій пам'яті такі природні і такі звичні для багатьох поколінь назви урочищ як Залуга, Дзиг, Джуркало, Рогатки, Попів ланок і Криниця та ін.

Переглядаючи лозівські і теклівські прізвища, автор згадав розповідь лозівського директора Будинку культури 60-х років Струка Василя Михайловича. Він теж цікавився походженням прізвищ у цьому селі, адже тут існувало й прізвище Струк. Але він розповідав про інших:

«Одного разу завгосп лозівського колгоспу зайшов у сільраду, а там якраз нікого не було, крім посильної. Тут задзвонив телефон, трубку й взяв завгосп. З телефону почувся чоловічий голос:

– Мені потрібний голова сільради.

– А хто його питає? – запитав завгосп.

– Музика. А ви хто?

– Заграй.

– Що ти сказав? – почулося з трубки.

– Якщо ти Музика, то я, значить, кажу Заграй, – відповів йому завгосп.

Тепер вже з трубки почувся сердитий голос:

– Я тобі, чоловіче, як заграю, то ти пожалкуєш, що на світ народився.

Співбесідники так і не порозумілися. А даремно ж, бо прізвище голови райвиконкому було Музика, як і в лозівського парторга. А в завгоспа лозівського колгоспу – Заграй. Не було тільки Танцюри…»

Природна краса лозівських земель

І про що солов'ї так співають,
Сиплять радість іскристу свою,
Бо ніде гарно так не буває,
Як в Лозові, у нашім краю.

Майя Сиворінська

Про мальовничу красу сіл Лозової і Теклівки знають не тільки у цих селах, а й за їх межами. Її описують місцеві поети, пишуть твори у місцевій школі учні, студенти у своїх курсових роботах. Захоплюються природою, яка характерна кожному топоніму села, яких у Лозовій та Теклівці налічують десятками.

Наших два села – Лозова і Теклівка – розташовані на Південних схилах Волино-Подільської височини, яка являється підніжжям Карпатських гір, у Південно-Західній частині Вінницької області або у Західному Поділлі колишнього Барського староства. Лозова межує з селами Будне, Конатківці, Тропова, Біляни. Лозівські землі знаходяться у межиріччі р.Лозової і р.Дерно. Природну красу сіл Лозова і Теклівка здавна доповнюють ставки, що розкинулись вздовж річки Лозова, яка бере свій початок

із земель теперішньої Барщини і протікає через Перепільчинці, Плебанівку, Будне. Обидва села – Лозова і Теклівка – розкинулись на безіменних потічках, що впадають у р.Лозову.

Рельєф місцевості – хвиляста рівнина із невеликим схилом на південний захід, що знаходиться на плоскогір'ї на висоті 195 метрів над рівнем моря. Наявність балочної системи визначає водно-ерозійний характер рельєфу. Ґрунти в Лозові переважно світло-сірі, місцями чорноземні. Клімат помірний.

Ґрунтові води зафіксовані сільськими колодязями на різних глибинах, від 2,6 до 24 метрів, в балках 0,5 – 1,5 м. Сильне і цінне глибинне джерело ґрунтової води криниці у «Садку» живить більшу половину жителів села, а також річку Лозову з її водоймами. Вода з джерела у «Садку» має лікувальні властивості.

За хімічним складом лозівські води характеризуються як гідрокарбонатно-кальцієві. Водонесучий горизонт для можливих свердловин знаходиться на глибині понад 60 метрів з орієнтовною потужністю свердловини до 1000 кубічних метрів за добу. Цей водонесучий горизонт, що міститься під лозівським плоскогір'ям, з часом впливає на форму рельєфу та місцевості навколо села.

Перші поселенці, засновники Лозової, відомості про яких загубилися в лабіринтах історії, вибрали досить вигідне місце для існування: цілюща вода, багата на рибу, родючі та переважно рівнинні довколишні чорноземи на відсонні, багаті лісові угіддя з колишніми назвами Білянський ліс, Конатківський ліс, Трушовецький ліс, Буднянські сосняки на «Чистій воді» – все це природні фактори, що забезпечували умови для проживання. Немаловажним фактором було саме місцезнаходження поселення, адже з цієї місцини добре видно усі шляхи, що ведуть до села й далі, до Шаргорода, до Могилева, по яких часто рухалися і друзі, і вороги.

Помірно-континентальний клімат у нашій місцевості сприяє веденню сільського господарства. Середня температура січня становить -6 градусів, липня – +18. Середня кількість опадів – 560-650 мм на рік. Влітку (липень-серпень) значна частина вологи випадає у вигляді злив, що чергуються з тривалими періодами сухої спекотної погоди. Перший сніг випадає переважно

наприкінці листопада, виправдовуючи народну метеорологічну прикмету про те, що «*Михайло на білому коні приїжджає*».

Зима характеризується значною мінливістю та нетривалістю температур: від тріскучих морозів (- 20 – -25 градусів) до 0 – -3 протягом однієї-двох діб. В останні десятиліття серед зими спостерігаються досить тривалі періоди потепління. Особливо це спостерігалося у січні 2015 року, а також у грудні 2022 року. Але за традицією, найхолоднішим місяцем року в цій місцевості є січень, після якого настає повільний процес потепління. Однак, буває, що в березні цей процес знову переривається тривалими періодами значного похолодання.

Весна в Лозові приходить переважно в середині квітня. Однак обов'язково на 2-3 доби в кінці квітня, а то й у першій-другій декаді травня слід очікувати приморозків, які завдають значної шкоди цвіту садів та городині, підтверджуючи народну прикмету: «До Миколи (весняного) не треба сіяти гречки і стригти овечки».

Початок весняної сівби припадав, зазвичай, на день теплого Олекси, тобто на 30 березня. Традиційним способом посіву польових культур був ручний посів «в розкид». Сіяли майже повсюдно з мішка, який вішали спереду на мотузці чи ремені через праве плече. Сівба польових культур була справою чоловіків і вона вимагала певних навичок. Далеко не всі господарі вміли розкидати насіння по ріллі рівномірно, з потрібною густотою. Тому вмілі сіячі були на селі у великій пошані. Комплекс знарядь для збирання зернових складався із серпа й коси, грабель та вил. Серпом жали, звичайно, жито і пшеницю, інколи просо. Ячмінь, овес, гречку, а також низьку зріджену пшеницю здебільшого косили косами. Після того, як зернові скосили, їх в'язали у снопи. Цю роботу виконували жінки, використовуючи заздалегідь заготовлені перевесла та спеціальні кілочки (цурки). Снопи складали в півкопи (30 снопів), трохи вологі – по 15 снопів у так звані п'ятнадцятки, або клані. Підсохлі у копах снопи звозили возами на токи (тік – місце для молотьби зернових), або в клуні чи стодоли. Молотили зернові найчастіше ціпом, інколи за допомогою коней. Коні копитами вибивали з колосся зерно. Пізніше у поміщиків і заможних селян з'явилися кінні молотарки та

косарки, але це було вже у наступному столітті (*дивись малюнки: інвентар селянина*).

За багаторічними спостереженнями, найспекотнішим місяцем літа є липень. Вересень традиційно досить теплий, як і травень, однак із нетривалим дощовим періодом в кінці першої – на початку другої декади, який місцеві мешканці називають «жидівськими кучками». Жовтень відрізняється непостійністю: погожі осінні дні одного року в наступні роки змінюються тривалими періодами затяжної сльоти та ранніми заморозками. Строки посіву конкретних культур, що залежали певною мірою від ранньої чи пізньої весни, були досить усталеними й раціональними, випробувані багаторічним досвідом землеробської діяльності селян. Вважалося ідеальним посіяти озиме жито не пізніше місяця вересня. Взагалі, місяць вересень називали ЖИТОСІЄМ, оскільки на цей місяць, в основному, припадав посів цієї культури. Хлібороби знали, що найкраще закінчувати посів озимих до Покрови (14 жовтня): «Хто посіє по Покрові, той не має що дати корові», – говорить народна мудрість.

Вегетативний період розпочинається у нашій місцевості із кінця квітня, коли температура доходить до +15 – +18, і триває до середини жовтня, що складає 180-200 днів. Такі умови загалом є досить сприятливими для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур.

До великих бід подільського селянства у минулому відносяться також епідемії холери, кашлю, гарячки, кору, скарлатини. Частими були і стихійні лиха: нашестя сарани чи інших шкідників сільськогосподарських культур, засухи та суховії, градобої, зливи, суворі зими та ін., що призводило до голоду. Таких бід зазнавали і лозівські селяни.

На жаль, природа не завжди була лояльною до селян. Бували випадки, коли кліматичні умови ставали нестерпними для довкілля. Наприкінці другого тисячоліття, а саме в кінці листопада 2000 року село зазнало лиха – природа прогнівилась за щось на наші шаргородські села, сплюндрувала і знівечила їх. Якось враз сумно і непривітно стало у Лозові.Змінилося, здається все: і довколишні ліси, і село, і навіть люди…Природа однією рукою дає нам, а другою в змозі і забрати… Часом і забирає…

Все сталося раптово і несподівано. В останні дні листопада посунула на наші краї стихія. Всього за одну ніч малесенький дощик, який моросів дрібним пилом та зовсім непримітний морозець зробили свою «чорну справу», наслідки якої довелося ліквідовувати місяцями, коли не роками. Все живе і неживе, що так гарно ще місцями зеленіло та жовтіло приємними осінніми кольорами, раптом узяв у свої цупкі обійми важкий прозорий льодовий панцир. На тоненьких гілочках налипання льоду місцями сягало 20 сантиметрів у діаметрі. А це були тонни і тонни важкого тягаря.

Першими не витримали старі дуплисті верби над річкою Лозовою, якими так пишалися сільчани, коли ті, розпустивши своє довге кучеряве віття, наче дівчата коси, торкались листочками самої землі, даруючи при цьому людям неповторні пахощі. Засумувала і затріщала від непосильної ваги і стара липа біля клубу, яка за свій більш ніж столітній вік всього бачила, але з такою наругою зустрілася вперше. Такого «дива» не бачила й стара столітня груша, посаджена ще, мабуть, дідом Стратоном Гуменюком у XIX або й у XVIII столітті. Не витримали такої ваги льоду відомі усім жителям Лозової сосни біля пам'ятника. Ніби схилили свої голови сосни біля місця, яке лозівчани називають «Чиста вода». Забіліли їхні верхи стовбурів, зламані стихією. Ті зламані стовбури довго нагадували людям про льодову стихію 2000 року.

Спочатку повгиналися, а потім затріщали від непосильної ваги берези біля школи і на цвинтарі та біля піскового кар'єру. Вже на ранок заблищали неприродним кольором їхні білі від природи стовбури, котрі за ніч перетворилися у високі пні. А на улюбленій для жителів села місцині над ставком сумно позгинали своє гілля крислаті верби та інші рідкісні дерева з осіннім жовтогарячим листям, змішаним із прозорим блискучим льодовим покровом, неначе величезна ковдра, встелена ще на зеленій від трави землі.

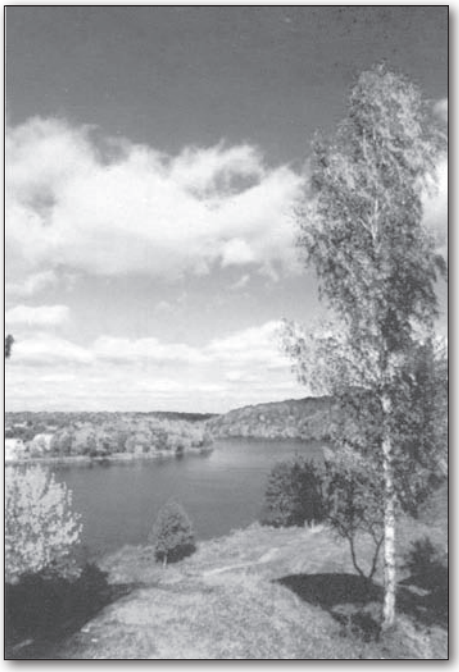
Тихо і покірно опускали своє гілля родючі яблуні, сливи та горіхи, а їх так багато в Лозові…

Опустіли селянські садки. Вздовж вулиць та по межах тихо шептали, немов передавали собі якусь зловісну новину, акації, клени та ясени, теж схиляючи донизу свої гіллясті крони.

Від того всього страхіття й саме село наче присіло, стало нижчим, непримітним. Здається, що люди стали тихіше говорити, а гуси і інша худоба взагалі перестали подавати свої голоси. Без електричного освітлення і без телефонного зв'язку, із безмовними радіоточками Лозова і Теклівка враз стали непривітними і похмурими.

А поза селом… Столітній темний ліс «Трушовець» за одну ніч ніби посивів, змінивши природній колір кори на неприродну білизну оголених стовбурів. Величезної ваги не витримали навіть міцні здоровенні столітні дуби. Не витримав такої наруги і віковий 200-літній дуб, що росте у цьому лісі. Висота його до обледеніння сягала майже 20 метрів з діаметром стовбура 100 см. Віковий природний пам'ятник оголив свій стовбур від непосильної льодової ваги… І стала вмить дубова Діброва схожою на пустир, ніби поголена тупою бритвою. Почорніли від такої небаченої льодової ваги цілі лісові угіддя: Білянський та Теклівський. Не вберіг своєї могутньої сили цей Лозівський ліс, незважаючи на те, що своєю формою зверху він дуже схожий на гігантського велетня – мамонта.

Вітру не було взагалі. Павутиння – і те вкрилося гарним кришталевим візерунком. Чути було тільки, як глухо стугоніла земля, коли на неї падали залізобетонні та дерев'яні опори ліній електропередач. Пахуче вологе повітря ніби здригалося якимось дивним гомоном, від якого мурахи бігли по спині у тих, хто насмілився вийти з хати. А галасливе чорне ворононня геть покинуло село. Птахи падали з висоти польоту на землю від великої льодової ваги, яка вмить скувала крила.

І тільки річка Лозова, живлена цінними і потужними джерелами з Попової криниці, з Остриці, не змінила свого плину і свого тихого дзюрчання. Як і тисячоліття тому, несе вона свої цілющі води, а з ними і частинку природної сили, із барських земель до річки Мурафи і аж до Дністра, і далі – у саме Чорне море.

Рослинний і тваринний світ навколо Лозової та Теклівки

Не менш цікавим для Лозової є рослинний і тваринний світ, який віками існує тут.

Лозівські і теклівські землі охоплені західноєвропейським помірним теплим кліматом. Тут широко представлена рослинність широколистих лісів, у яких досить чітко проглядаються всі три яруси – трави, кущі і дерева. Серед чагарників найбільш поширені ліщина, бузина, терен, шипшина, калина, вовчі ягоди – жимолость, глід та ін.

Серед лісових дерев переважають дуб, граб, черешня, береза, липа, осика, акація, лісові груші та яблуні. До речі, дуб у наших лісах росте різних видів. Часом трапляється кедр, сосна, ялина.

Багаті ліси наші на гриби. Серед них найбільш поширені печериці, опеньки та маслюки, в останні роки збільшилась кількість білих грибів, підберезників або козарів, маринух, сироїжок та інших їстівних літніх грибів.

Навколо села досить багато придорожніх лісових насаджень (лісосмуг), які сьогодні відіграють особливу роль у рекреаційному житті нашого і навколишніх сіл.

Значну частину сільськогосподарських угідь займають сади. За останні роки площі колективних (колгоспних) садів зменшилась, і садівництво стало виключно допоміжною галуззю в приватних господарствах. Найбільш поширеними в Лозові є яблуні, вишні, сливи, груші, абрикоси, виноград. Вирощують селяни чорну і червону смородину, малину, аґрус. Лозівські ґрунти сприятливі для вирощування полуниці, а старожили розповідали автору, що перед війною та у перші повоєнні роки (1950-1960 рр.) на колгоспних полях селяни вирощували кавуни і дині, які росли тут на славу.

На городах селян найбільш поширеними культурами є картопля, буряк, морква, квасоля, капуста, огірки, цибуля, часник, болгарський перець, та ін. До середини 1980-х років на приватних городах і колгоспних полях рясно родили помідори. Нині ця культура вимагає посиленої уваги та додаткового обробітку. Селяни Лозової, зазвичай, пов'язують це із наслідками Чорнобильської катастрофи, бо «тепер і земля, і вода, і повітря заражені…»

На колективних полях традиційно вирощують пшеницю, жито, горох, гречку, ячмінь, просо, кукурудзу на корм худобі та на зерно, кормовий буряк. Значно скоротилися за останні роки площі під картоплею та цукровим буряком. Зокрема, у 2008 році вперше більш як за сотню років на сільських полях не посіяли жодного гектара цукрового буряка, а натомість в десятки разів за останні десять років зросли площі під ріпаком, що стає однією з найбільш затребуваних технічних культур, та соєю і соняшником.

Сприятливі природно-кліматичні умови та родючі чорноземи забезпечували значний розвиток тваринництва як провідної галузі колективного господарства впродовж останніх 30-40 років. У домашніх господарствах селяни утримують корів, сви-

ней, кролів, курей, гусей, качок та індиків. Особливою популярністю в останні роки користується розведення курей-бройлерів, а також кіз. Є у окремих лозівських господарствах рідкісний вид в'єтнамських свиней.

Із тваринного світу: в лозівських і теклівських лісосмугах водяться лисиці, зайці, борсуки, ондатри, видри, їжаки, полівки звичайні, дикі кози та кабани; із земноводних – жаби, та ще за останні роки значно збільшились популяції вужів та змій. Так, що їх вже можна помітити поблизу людських помешкань. На освітлених і зігрітих сонцем лозівських пагорбах часто зустрічаються ящірки зелені та ящірки прудкі.

Над потічковими берегами у різнотрав'ї можна спостерігати яскравий світ метеликів. Із пернатих найбільш поширеними є популяції синиць, куріпок, лелек, соловейків, іволг, ластівок, стрижів, ворон, всюдисущих горобців, яких, за спостереженням, в останні роки стало значно менше. Великої шкоди садам завдають колонії граків, вправно полюють на молодняк домашньої птиці сороки, яких теж в останні роки поменшало, кілька підвидів соколиних (шуліки). Досить рідкісними зимовими гостями є снігурі, омелюхи, шишкарі та ін., які взимку залітають до нас із північніших районів. Всього ж у нашій місцевості гніздяться майже 300 видів птахів. Окремі види постійно зменшують свою чисельність. Серед таких – лелеки білі.

Лелека білий. Ще має назву бусол, чорногуз, гайстер. Забарвлення оперення чорно-біле. І самець, і самка забарвлені однаково. Гніздиться поблизу людських осель або в населених пунктах. Їжу лелеки збирають на вологих луках, по берегах річок та ставків. Живляться переважно жабами, пуголовками, дрібною рибою, плазунами та різними безхребетними тваринами. На Шаргородщину лелеки прилітають у другій половині березня. Гніздами користуються багато років. В багатьох селах люди приваблюють лелек на подвір'я, споруджуючи на високих стовпах основи для гнізд з накладеним на них хмизом. Повна кладка – 3-4 яйця. Насиджують обидва птахи 33 дні.

На жаль, кількість лелек на території нашого села зменшується, що видно із спостережень, які проводять учні та місцеві любителі природи.

Тваринний світ Лозової і Теклівки

Борсук

Лось звичайний

Вовк

Козуля

Благородний олень

Лисиця

Дикий кабан

Їжак звичайний

Ондатра

Ховрах

Ласка

Куниця

Білка

Тхір

Кріт

Сова вухата

Одуд

Сова сіра

Сіра ворона

Сорока

Великий строкатий дятел

Чайка

Шуліка чорний

Крук

Синиця велика

Лелека білий

Ластівка сільська

Лебідь

Грак

Яструб

Сіра чапля

Фазан

Гніздо ремеза

Гадюка

Вуж

Прудка ящірка

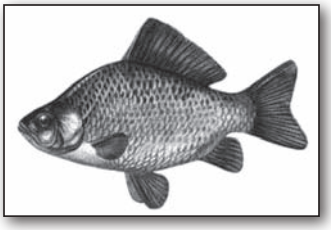
Ставкова жаба

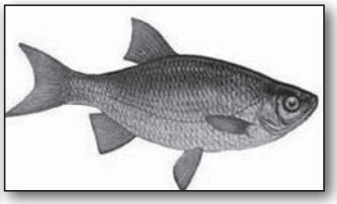
Зелена ропуха

Плітка

Карась

Краснопірка

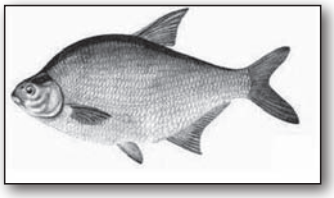
Білий амур

Товстолобик

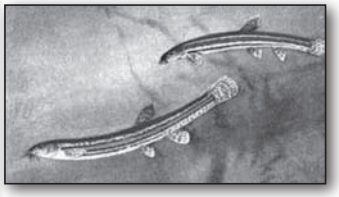
Лин

Лящ

Рак

В'юн

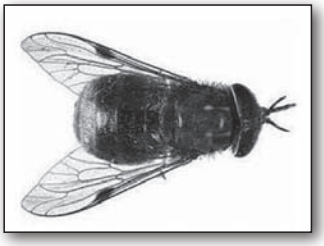
Йорш

Короп

Щука

Гедзь

Овід

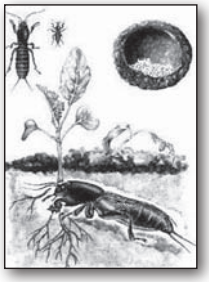
Жук-сонечко

Гнойовик

Жук-плавунець

Вовчок або капустянка

Коник зелений

Цвіркун польовий

Жук-олень

Жук-носоріг

Робота павука

Павук-хрестовик

Мертва Чупакабра

Корисні копалини Лозової

Шаргородщина, як і більшість території сучасної Вінницької області, лежить на українському кришталевому щиті. Як для району, так і для Лозової, характерні нерудні корисні копалини. На нашій території є достатні запаси каменю ракушняка, глини, суглинків, кварцових пісків. Ці матеріали, що поширені у нашій місцевості, люди використовують для різного будівництва.

Довкола села є багато кустарних розробок глини, яку мешканці використовують у господарстві. Старожили села й сьогодні називають одне з давніх великих глиниськ, яке в народі так і звуть – «Глинище». А ще глину добували на «Осадьбах». Глина і камінь були колись і є дотепер основним будівельним матеріалом для особистих підсобних господарств.

Існували колись та й існують тепер такі ж кустарні розробки каменю. У Лозові камінь здавна вміли добувати вручну. Тут є два сорти каменю: вапняковий (на полю, що межує з конатківським) та «піщаник». З вапнякового каменю колись, дуже давно, у спеціальній мурованій печі, сільські умільці випалювали вапно.

За радянських часів, коли функціонували колгоспи, кар'єри по видобутку каменю були, в певній мірі, значні за розмірами. Колгосп часто використовував цей матеріал для будівельних робіт. В основному кам'яні кар'єри містилися «За ставком», а ще «У садку» біля радгоспу та біля Юрченка.

Значні площі покладів на лозівських землях займають піски. Цей матеріал особливо люди стали використовувати в ХХ столітті. В селі й дотепер показують місце, де добували пісок, і яке називається «Чиста вода». Тут пісок добували ще за часів Замойських. А ще пісок добувають біля теклівського садка.

Дещо про лозівські топоніми

На лозівських землях та у самих селах Лозова і Теклівка здавна існують різні назви місцевостей, які називаються топоніми. Таке собі чарівне слово «топоніміка» знайоме жителям цих сіл.

Слово «топоніміка» – грецького походження, в перекладі українською означає назвознавство. Тут, може, хтось із мовознавців усміхнеться: назва і все. Що з неї взяти? Виявляється, ні: кожне слово несе в собі слід душі народу, є зарубкою його історії.

Топоніми, тобто назви місцевостей, часто даються населенням певної території, для якої кожний з них несе смислове значення. Таких назв у кожному населеному пункті є багато. З окремими ми вже ознайомились на сторінках цієї книги: Баранівка, Рогатки, Кут, Джуркало, Попова левада, Гудзівка, Загребля, Остриця, Бублівка, Коло Захара, Осадьби, Козаків міст та ін.

Із перерахованих топонімів: якщо це вулиці, то назви їх в основному походять від прізвищ поселенців, які там проживають. Наприклад: Гудзівка – це вулиця, де здавна проживали мешканці села на прізвище Гудзікевич. Спочатку таких було 5 – 6 господарств, тому і вулицю в селі назвали Гудзівка.

Інші назви походять від форми вулиці. «Кут» – це вулиця, з якої тільки один виїзд і заїзд. Або «Рогатки» – це вулиця, яка на кінці розходиться на дві вулиці у вигляді рогатки. «Остриця» – носить таку назву і вулиця, і струмок, який протікає майже через все село і впадає у р.Лозову.

Місцевість у селі в кінці вулиці «Бублівка» люди називають «Коло Захара». В минулому там проживав чоловік по імені Захар.

Порівняно недавно, коли в Лозовій молодим сім'ям виділяли ділянки землі під забудови, ця вулиця отримала назву «Осадьби».

Мають свої назви і окремі лозівські поля. Наприклад: поле «За козаковим мостом», поле біля лісу так і називають «Під лісом». Поле, яке розпочинається в кінці вулиці «Баранівка» називають «За Баранівкою», за «Осадьбами» – поле «Набілянське», тому що воно розташоване у напрямку сусіднього села Біляни. Окремі поля названі за місцем, де раніше був, наприклад, кар'єр, в якому добували пісок. Поле називають «Піски». А назва поля

«Пасіка» говорить сама за себе: там раніше була колгоспна пасіка.

Цікава назва існує в селі про місцевість, яка носить назву «Вікнина». Старожили села розповідають таке: колись один чоловік поїхав волами за село, де була криниця в яру, щоб накосити трави. Перед цим чоловік хотів напоїти воли водою з криниці, яка була без огорожі. Тільки-но воли з возом і погоничем наблизились до води, як земля ніби розступилася і воли разом з возом і чоловіком погрузли в намул і потопились. Цю місцевість люди з тих пір називають «Вікнина», тобто трясовина, або болотиста місцевість. А поле біля тієї трясовини називають «Коло вікнини» або «Попова левада».

Ще одна давня легенда, яка існує в селах Лозова і Біляни про те, що їхні попи грали в карти і білянський піп програв лозівському попу ціле поле. З тих пір поле люди називають «Попів ланок».

Окремі лозівські і теклівські поля носять назви завдяки своєму розташуванню. Наприклад, поле «За Семеновим городом», інше – «За Карповим городом». А ще існує назва поля «Під лозами». Назва говорить сама за себе, адже лози тут ростуть надзвичайно буйно…

Топонім «Польовий стан» існує порівняно недавно. У 40-50-х роках минулого століття колгоспи серед поля влаштовували стоянку для тракторів, комбайнів, косарок та іншої техніки. Те місце охоронялося і звалося «Польовий стан», а поле біля нього називають і тепер «Коло польового стану», що за Дубовою лісосмугою.

Мають свої назви і долини, яри, балки. Одна із долин в Лозові названа «Глибокою долиною», де протікає безіменний струмок, що впадає у р.Лозову.

Назва криниці, де раніше з неї поїли коней та волів, – «Попова криниця». В минулому вона належала місцевому священнику.

За радянських часів, коли у 30-х роках минулого століття в колгоспах сіл Лозової і Теклівки гинули від голоду коні, їх закопували в скотомогильнику, який люди прозвали «Кінський цвинтар».

Існує в селі назва місцевості при в'їзді в село зі сторони Шаргорода «Радгосп». Це слово розшифровується як радянське господарство. Автор цікавився цією назвою через те, що в Лозові ніколи не було такого господарства. Були лише колгоспи (колективне господарство, при румунах громгоспи – громадське господарство). Але лозівчани назвали цю місцевість радгоспом, мабуть, через те, що там до подій 1917 року був чудовий панський маєток, де були побудовані цікавої форми панські будівлі, залишки руїн яких ще донедавна виднілися на лоні чудової природи.

Цікаву історію носить в собі теклівське поле «Бессарабка». Ще у 30-х роках минулого століття радянська влада депортувала з кожного села частину сімей або навіть сім'ї одного невеликого колгоспу у Бессарабію. З Теклівки було депортовано кілька сімей, які там побували зовсім недовго через те, що почалася війна 1941 року.

Старожили розповідали, що коли вони прибули в бессарабське село, а їхали вони на своїх конях з возами, тамтешня влада виділила кожній сім'ї будинок, у яких раніше проживало німецьке населення. У грубках чи печах в хатах ще було гаряче. Це означало, що німців щойно виселили, а українців – заселили для прожиття. Так радянська влада вчиняла часто: і на Поволжжі, і в Криму, і на Донбасі, і в Бессарабії. Від людей, що повернулись із Бессарабії в Теклівку, залишилася назва поля «Бессарабка».

Свою історію має і лозівський ліс «Трушовець». Цей топонім прижився у селі дуже давно. Але, на жаль, ніхто і досі не зміг пояснити походження цієї назви. Відверто кажучи, назви окремих топонімів пояснити важко. До таких відноситься і ліс «Трушовець». Та цей ліс готовий прийняти гостей у будь-яку пору року, порадувати їх «земними зорями» – весняними первоцвітами, напоїти джерельною водою та сховати у свою тінь спекотного літнього дня, зачарувати своєю осінньою красою та пригостити опеньками, здивувати казковою тишею взимку.

Особливо цікавий Трушовецький ліс навесні, коли зацвітають цілі «килими» із первоцвітів, які сьогодні перебувають під загрозою зникнення. А ростуть тут: підсніжник звичайний, про-

ліска дволиста, фіалка запашна, конвалії, вороняче око, ряст порожнистий та безліч інших чудових і запашних трав.

Відомо, що навколо наших сіл у свій час існували хутори, у яких налічувалось від одного до 3-5 домогосподарств.

Лозівчани й до сьогодні пам'ятають назву одного із них. Це хутір «Дзиг». Топонім цей існує більше 100 років, коли в Росії проводилася столипінська реформа. Хутір «ДЗИГ» заснував прадід Марії Гнатівни Ясинецької – Олексій, який проживав там з прабабкою Фронькою. В тридцяті роки розкуркулення вони були немічні, старі. Їх не вислали до Сибіру, а залишили на голодні муки на хуторі без можливості жити, а його діти були вислані до Сибіру.

Біль і жаль огортали сина дідуся, коли він згадував про млин і ставок з джерельною чистою водою, в якому розкошувала риба, особливо соми. От за це все потрапив син з сім'єю до Сибіру.

Навесні на ДЗИГу розцвітав бузок, а вже син-дідусь дивився з Сибіру на кущі багульника і згадував свій хутір. Не судилося йому бачити ні бузку, ні ДЗИГа. Дякуючи радянській владі, навічно залишився в далекій землі Сибіру.

П'є воду веселка з ДЗИГи. Фото знято із площі біля універмагу

Авторське звернення до читача

Шановний читачу! Прочитавши цю книгу, ти відчув, які вони вистраждані віками, твої села Лозова і Теклівка. Але знай і пам'ятай: якщо ти родом із цього села і коріння роду твого тут – пишайся собою, своїм прізвищем, своїм родом. Адже з тебе і для тебе починається Батьківщина саме тут, на Русі Київській, на Поділлі, у Шаргородському ключі, на самій річці Лозова, з незапам'ятних вулиць, які об'єдналися в красиве українське село Лозова.

Куди б не кинула тебе доля, шановний земляче, - чи то в Канаду, чи в Америку, чи в Німеччину, чи Італію, в Польщу, Литву чи Молдову, в Казахстан, чи в ту ж Московію, у Крим чи на Волинь, в Одесу, Харків, Київ чи Донбас, я знаю – у серці твоєму завжди іскриться тепло, яке інколи так тривожить душу за дорогим, рідним, гарним і багатим, найпрекраснішим у всьому світі селом під назвою Лозова, що розмістилося на однойменній річці Лозова.

Тож знай: Тебе тут завжди пам'ятає Твій рід, Твоя вулиця, Твоя криниця. А коли знайдеться на віку Твоєму час, і Ти приїдеш у село, візьми з собою дітей своїх, онуків, правнуків. Проведи їх своєю вулицею, не обминай Святих Храмів – церкви чи костелу, навідайся на кладовище, подихай пахощами дерев у парку біля школи, покажи їм свою школу, батьківську хату, обов'язково зверни їхню увагу на черешню чи грушу, посаджену ще Твоїм дідом. І нехай в душі дитини залишаться назавжди світлі спогади про нашу Україну, Київську Русь, про нашу Батьківщину, що починається з Твого села і завжди пам'ятай про його історію. Тому що пам'ять та історія – це споріднені слова.

Шановний друже! Не будь байдужим до свого роду-племені, залиш потомкам будь-яку добру згадку про себе, про предків своїх чи про дітей і внуків, як і про події, що мають місце тепер у селі. Адже життя наше не вічне, а світ Божий – вічний.

Звертаюсь до читачів села, особливо до молодшого покоління лозівчан. Пам'ятайте тих, хто дав вам життя: батьків своїх – ангелів небесних. Адже це вони постійно моляться за вас, усе життя оберігають вас.

Тож любов свою до них
При житті віддайте,
Не лишайте їх самих,
Дім їх не минайте…

Бережіть своїх батьків, коли вони ще живі… Щоб потім не мучила совість, щоб у пам'яті вашій назавжди залишився образ живих мами і тата – ласкавих і добрих, ніжних і щирих, терплячих і сильних, розумних і веселих, люблячих і уважних, мудрих і рішучих, турботливих і працьовитих, наполегливих і завжди заклопотаних.

Бережіть їх!

Пам'ятайте, що село ваше – це ваша мала Батьківщина. Любіть її! Щоб могли навчити дітей і внуків своїх слів:

«Я люблю тебе, моє село Лозова, моя ти Батьківщино.
Я люблю тебе, Україно!»

Закінчуючи цю нескінченну сьогоднішню історичну розповідь про рідне село, з якого Ти, або предки Твої родом, автор повторить слова відомого нам на Шаргородщині поета, нашого земляка Миколи Лукова:

«Приїжджайте,
приїжджайте,
приїжджайте
частіше додому».

З почуттям щирої поваги
Анатолій НАГРЕБЕЦЬКИЙ

Про автора

Нагребецький Анатолій Никифорович народився 9 травня 1945 року в селі Плебанівка Шаргородського району на Вінниччині.

Етапи трудової діяльності: учитель математики, музичного мистецтва, секретар комсомольської організації колгоспу імені Кірова. Згодом – керівник профспілкової організації цього ж колгоспу, голова Плебанівської сільської ради. На даний час знаходиться на заслуженому пенсійному відпочинку.

Основне захоплення його життя – вивчення історичних начал рідного краю. В районній періодиці часто друкуються дослідження Нагребецького А.Н. на історично-краєзнавчі теми.

Автор ряду статей краєзнавчого та історичного характеру. Написав і видав 30 книг про історію населених пунктів Шаргородщини. Серед них – про освітні заклади в кожному селі нашого краю, а також про голод та репресії 30-х років минулого століття в усіх 42-х селах Шаргородщини.

Відтворення історії – це данина пам'яті минулому і обов'язок перед майбутнім, а також підсумок справі автора, якій він присвятив своє плідне життя.

Анатолій Нагребецький нагороджений ювілейною медаллю «ХХ лет Победы в Великой Отечественной войне», медаллю «Ветеран труда», Почесною Грамотою ЦК ВЛКСМ, Почесними грамотами обласної та районної держадміністрацій, Член Національної спілки журналістів України, Член Національної спілки краєзнавців України.

За досягнуті успіхи в історико-краєзнавчих дослідженнях Нагребецький Анатолій Никифорович удостоєний обласної журналістської премії ім.Олександра Гетьмана. Йому присвоєно звання «Почесний краєзнавець України». Нагороджений відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «25 років незалежності України». Указом Президента України з нагоди 75-ї річниці з дня народження Нагребецького Анатолія Никифоровича нагороджено орденом «За заслуги» ІІІ ступеня.

У зв'язку із встановленням Анатолієм Нагребецьким рекорду України по написанню і виданню найбільшої кількості книг (25) про Шаргородський край, 5 травня 2021 року його було включено до Книги Рекордів України в розділі «Видавництво» і вручено відповідний Диплом.

На даний час пенсіонер Анатолій Нагребецький працює над написанням чергових книг про людей і села Шаргородщини.

Одружений. Разом із дружиною Світланою Олександрівною виростили і виховали двох синів – Романа і Андрія. Радують пенсіонерів невістки Світлана і Лілія, онуки Оленка, Олег і Діанка, правнук Владислав.

Вони допомагали в написанні цієї книги:

Сиворінський
Анатолій Олексійович

Сиворінський
Володимир Олексійович

Николайчук
Ніна Євгенівна

Садовник
Ольга Іванівна

Килівник
Микола Михайлович

Мельник
Надія Василівна

Кравинська
Ольга Михайлівна

Заграй
Дмитро Васильович

Харитонов
Вячеслав Григорович

Попов
Микола Карлович

Барецький
Володимир Іванович

Поперечний
Юрій Васильович

Магдалюк
Галина Кирилівна

Рудик
Людмила Вікторівна

Коробчук
Надія Володимирівна

Любацька
Людмила Вікторівна

Пантелєєва
Світлана Володимирівна

Ковтун
Іван Васильович

Чайна
Володимир Васильович

Олійник
Іваніта Іванівна

Гринчак
Ольга Станіславівна

Дідик
Олександр Анатолійович

Ясинецька Галина
Василівна

Горенюк
Людмила Степанівна

Яворська Ганна
Олександрівна

Здирко
Любов Іванівна

Нідзельська Людмила
Леонідівна

Янчурська Тетяна
Василівна

Гулько
Василь Іванович

Коров'янко
Людмила Петрівна

Волощук
Галина Петрівна

Кислиця
Іван Кирилович

Сиворінський Анатолій Олексійович – колишній директор школи
Сиворінський Володимир Олексійович – вчитель історії, директор гімназії
Николайчук Ніна Євгенівна – вчителька
Садовник Ольга Іванівна – завідуюча бібліотекою
Килівник Микола Михайлович – директор Будинку культури
Мельник Надія Василівна – вчителька-пенсіонерка
Кравинська Ольга Михайлівна – вчителька-пенсіонерка
Заграй Дмитро Васильович – автор книги «Дорога в разведку»
Харитонов В'ячеслав Григорович – лікар ЛОР
Попов Микола Карлович – ексголова Шаргородської районної ради
Барецький Володимир Іванович – голова Шаргородської міської ради
Поперечний Юрій Васильович – керівник ТОВ «Гіфа – Агро»
Магдалюк Галина Кирилівна – вчителька-пенсіонерка, с.Конатківці
Рудик Людмила Вікторівна – підприємець
Коробчук Надія Володимирівна – лікар Вінницького інсультного відділення, с.Біляни
Любацька Людмила Вікторівна – письменниця
Пантелєєва Світлана Володимирівна – комп'ютерне редагування
Ковтун Василь Іванович – колишній голова райагропрому, с. Теклівка
Чайна Володимир Васильович – староста сіл Лозова і Теклівка
Олійник Іваніта Іванівна – вчителька
Дідик Олександр Анатолійович – авіафотозйомки, с. Слобода Шаргородська
Ясинецька Галина Василівна – колишня голова профкому колгоспу
Горенюк Людмила Степанівна – комп'ютерний набір
Яворська Ганна Олександрівна – вчителька-пенсіонерка
Здирко Любов Іванівна – вчителька, поетеса, с.Івашківці
Нідзельська Людмила Леонідівна – вчителька-пенсіонерка
Янчурська Тетяна Василівна – завідуюча відділом культури
Гулько Василь Іванович – колишній завідуючий Жмеринським РайВНО.
Коров'янко Людмила Петрівна – вчителька -пенсіонерка
Волощук Галина Петрівна – завідуюча Шаргородської міської бібліотеки
Гринчак Ольга Станіславівна – колишня голова сільської ради
Кислиця Іван Кирилович – поет, с. Руданське
а також:
Садова Ольга Вікторівна, Рева Дарина, Короп Антоніна, Чайна Лілія Петрівна, Павлишина Ганна Кирилівна, отець Микола Каланчій та інші.

Джерела та література, що були використані при написанні книги «Лозова – моя річка і рідне село»

Анапович О. Козацька енциклопедія... Київ, 2009, с.515.

Антонович В. Архивы Ю. Зап. России, К., 1869, ч.-5, т.1, стр. 1-94.

Аркас М. Історія України-Русі, Петербург, 1908.

Архів Пд.-Зах. Росії, ч.1, т.1, Київ, 1886, с.192.; ч. VII, т.2, Київ, 1890, с.192.

Атлас Речі Посполитої. Краків. 1630 р.

Бялковський Л., Поріччя Мурахви в XV – XVI ст.ст. Кам.-Под. 1920, с.12.

Боплан. Опис України, Київ, Наукова думка, 1990.

Вінниччина в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. (хроніка подій). Київ, 1965, сс. 3, 5, 16, 17.

Вердум У. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через королівство Польське, К., 1983.

Воля Олесь. Мор: Книга буття України, Київ. с.с. 453-458.

Гальчак С.Д. Визволення Вінниччини, Вінниця, 2005.

Гальчак С.Д. Поділля в роки Другої Світової війни. Вінниця, 2018.

Грушевский М.С. Барское староство, Киев, 1894.

Дорош М.Н. Битва на Синій Воді..., Вінниця, 2012

ДАВО, Ф.Д. – 177, оп. 1, од.зб. 1, с. 800.

ДАВО, Ф.Д. – 333, о. 1, спр. 8, с. 19.

ДАВО. Ф.Р. – 1422, оп. 1, спр. 2, с. 9.

ДАВО, Ф.Д. – 401, оп. 1, спр. 3, с.29.

ДАВО, ф.р. – 925, оп. 8, спр. 5, с. 107.

ДАВО, ф.р. – 835, о. 1, спр.11, с. 257.

Документи Б.Хмельницького (1648-1657), Київ, 1961, с.190.

Завальнюк К. Провісники волі, Літин, 2005.

Історія України в документах та матеріалах, Київ, 1941, сс. 66-67, 115.

Книга Пам'яті України, Вінницька область, т.7, Київ, 1995.

Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Вінниця, ДКФ, 2007 р.

Легун Ю. Топографічний опис Подільської губернії 1799 р. Вінниця, Нілан ЛТД, 2017.

Мельник Я.И. 554 дня партизанской войны. Москва, 2006.

Мовчан В. П. Крізь терни і роки. Київ, 2010.

Нагребецький А.Н. Моя Плебанівка, Київ, 2001.

Нагребецький А.Н. Трагедія мого краю, Вінниця, 2008.

Нагребецький А.Н. Шлях крізь віки, Вінниця, 2006.

Перебийніс П.М. На світанку роси, Київ, СП «ІСА».

Переможці. Вінницька область, т.8. Вінниця, 2014.

Подольские епархиальные ведомости, 1863, № 14, стр. 556.

Полухин Л. М.Кривонос, Д.Нечай, И.Богун – народные Герои Освободительной войны 1648-1654 гг. Киев, 1954, стр. 8-12.

Реєстр війська Запорозького 1649 року, Київ, 1995, сс. 250-252.

Реабілітовані історією. Вінниця, 2006-2015, т.1-5.

Ролле И. Про Кармалюка. Кам.- Под., 1883.

Русина О.В. Україна під татарами і Литвою, т.б. Київ: Альтернативи, 1998, с.113.

Сецинский Е.И. Приходы и церкви Подольской епархии. Каменец- Подольск, 1891.

Сварчевский А.В. Чудотворные иконы Подолии. Винница, 2017.

Сверстюк С. Вінниця: Злочин без кари. Київ. 1994.

Смолій Б.А., Степанков В.С. Б.Хмельницький. Київ, 1995, сс. 422-425.

Трамбовецький А. Злочин у Вінниці. США.1943 р.

Періодичні видання

Прапор комуни, 1932 19 жовтня.

Комунар, 1982, 1987 ,1988, 1991.

Шаргородщина, 1994, 1995, 1997, 1999, 2006, 2008, 2014, 2016, 2018, 2024.

Вінницька правда, 1972, 3 листопада.

Вінниччина, 1996, 15 серпня, 2002, 10 вересня.

Фотографії та матеріали Лозівської СЗШ І-ІІІ ст.

Матеріали сільських бібліотек с. Лозова, с. Теклівка.

Матеріали Лозівської сільської ради.

Матеріали Шаргородського районного архіву.

Зміст

Сергій Гальчак. Лозова і Теклівка на шляху історії 3
Юрій Чорноморець. Словом правди..... 5
Розділ I 7
Вступ 7
Розділ II..... 14
Знайдені сліди історії на наших землях.....14
Старожитності, знайдені Михайлом Кравенським
на берегах р. Лозова 15
Розділ III 23
Татарва проклята.....23
Розділ IV..... 36
Литовський та Польський період на Поділлі 36
Нова держава Річ Посполита.....49
Кінець епохи Замойських.....56
Розділ V 59
Боротьба за незалежність на Шаргородщині.....59
Гетьман Богдан Хмельницький і Шаргородщина 59
З біографії Данила Нечая.....66
Полк Брацлавський 70
Данило Нечай – полковник.....70
Наш земляк Іван Сірко.....86
Шаргород і Гайдамаччина.....94
Смерть Івана Гонти у Сербах.....100
«За Сибіром сонце сходить…».....105
Розділ VI.....114
Життя селян до і після реформи 1861 року.....114
Розділ VII 119
Сторінки історії ХХ століття у наших селах.....119
Дещо з історії Теклівки.....127
Кривавий ХХ вік, або століття розтерзання України 135
Розділ VIII.....151
Встановлення та розвиток
московсько – більшовицького режиму 151
Найболючіша рана Лозової і Теклівки.....165
Список жителів села Лозова,
які померли від голоду 1932-1933 рр. 186

Колективізоване село 197
Будівництво соціалізму в Лозові 199
Сталінщина на Шаргородщині 204
Траса, що зветься Сталінською 228
Народна творчість тих років 233
Розділ IX 241
Продовження Другої світової війни. Рік 1941 241
Окупація 251
Партизанщина на Шаргородщині 259
Березень 1944-го 273
Списки воїнів, які загинули у роки Другої Світової війни 279
с. Лозова 279
с. Теклівка 295
Учасники Другої Світової війни сіл Лозової і Теклівки, які померли в повоєнний період 302
с. Лозова 302
с. Теклівка 316
Спогади учасників Перемоги 321
Розділ X 344
Післявоєнні труднощі та здобутки 344
З любов'ю до рідної землі 351
Тваринницька галузь в Лозові 363
Розділ XI 380
Вперед, до комунізму! Або як ми доганяли Америку 380
Крах радянської системи: кінець імперії зла 392
Про тих, хто не обманює землю 401
Вирощування птиці та грибів 410
Розділ XII 415
Соціально-культурна сфера. Сільська рада 415
Від школи церковної – до гімназії 454
Вони працювали і працюють у нашій школі 498
Лозівська гімназія у вишиванках 510
Шкільна бібліотека 516
Довідка про назву Лозівської школи та її керівників 517
Спогади про учителів 519
Ольга Бабин-Кравинська. Його величність – учитель 519
Іван Ковтун. Величне слово – учитель! 522
Анатолій Нагребецький. Слово про мою ученицю 526

Надія Мельник. Її покликання – учитель 528
Галина Магдалюк – Лігоцька.
Вчительки моя, зоре світова… 529
Андрій Боднар. Вулиця Михайла Коцюбинського 531
Про Теклівську школу 535
Дитячі ясла, садок 539
Народна культура та побут у Лозові та Теклівці 553
Від хати – читальні до бібліотеки 596
Теклівський самородок 607
Село без Храму – не село 614
Церква в Теклівці – Божа окраса села 640
Про тих, хто дарує життя 654
Про торгівлю в Лозові 664
Поштове відділення в Лозові 667
Розділ XIII 671
Хмари Чорнобиля 671
Україна – незламна країна,
або про безглузді війни 673
Список мобілізованих по
Лозівському старостинському округу 682
Війна на теренах Донбасу 686
Розділ XIV 696
Про добрих і цікавих людей та їх родини 696
Матусяк Сергій Володимирович 701
Боровський Василь Михайлович 702
Із книги Людмили Любацької «Вікно в Пеньківку» 705
«Рясне» родинне дерево Гаврилюків 709
Походження прізвищ у селі 720
Природна краса лозівських земель 725
Рослинний і тваринний світ
навколо Лозової та Теклівки 731
Корисні копалини Лозової 740
Дещо про лозівські топоніми 741
Авторське звернення до читача 745
Про автора 747
Вони допомагали в написанні цієї книги 748
**Джерела та література, що були використані
при написанні книги «Лозова – моя річка і рідне село» 751**

Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка

Вінницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

Анатолій Нагребецький

Лозова – моя річка і рідне село

Авторське редагування

Комп'ютерний набір – Горенюк Людмила Степанівна

Технічне редагування –
Схабовська І. А.

Видавець: ТОВ «Меркьюрі-Поділля»
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4136 від 11.08.2011 р.

Підписано до друку 27.01.2025 р.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 64х90/16. Ум.-друк. арк. 47,25. Гарнітура Cambria.
Наклад 300 прим. Зам. 7
Друк : ПП Балюк І.Б.
21018, м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Тел./факс: (0432) 52-08-02
e-mail: balyk2@ukr.net